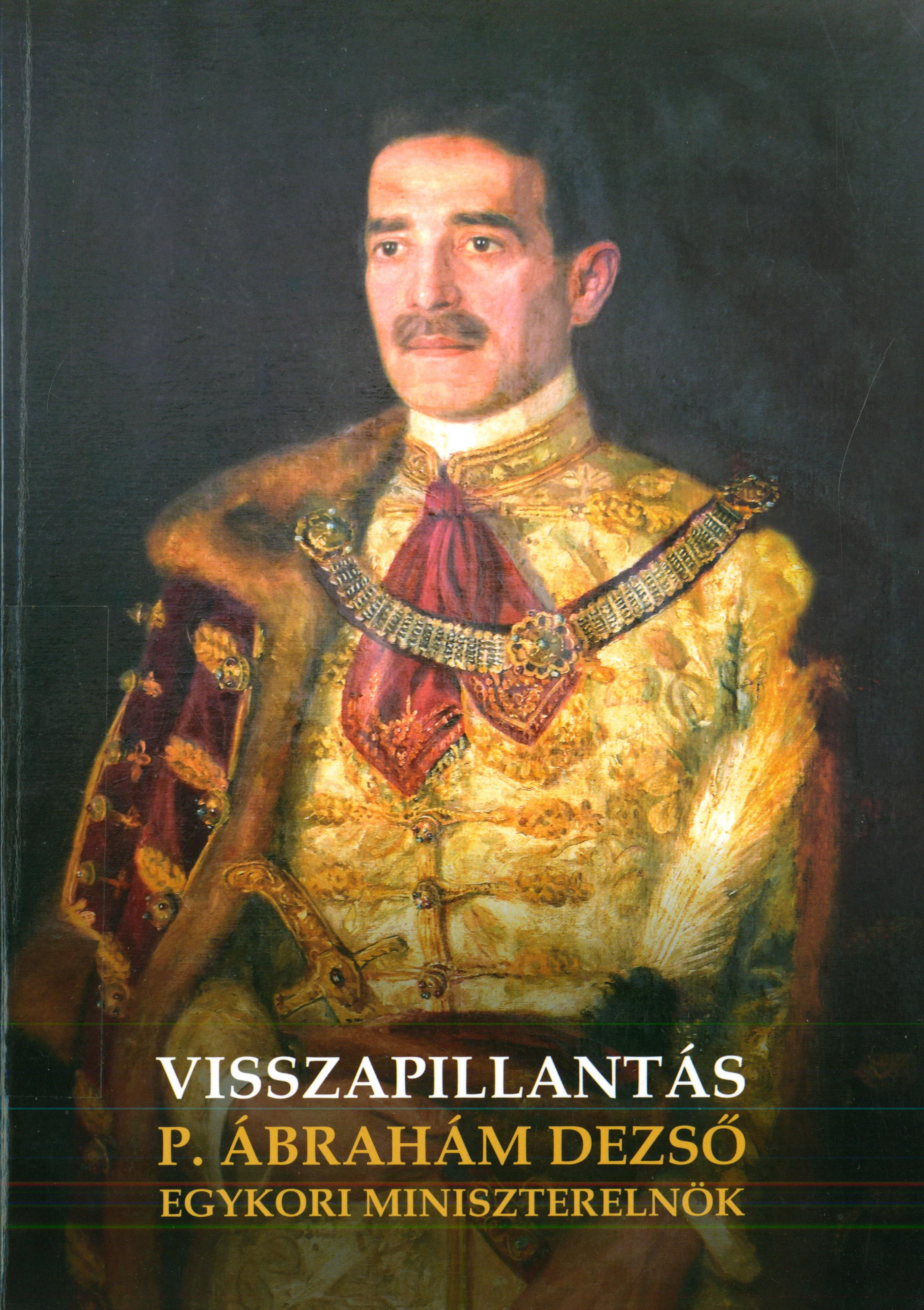


VISSZAPILLANTÁS

P. ÁBRAHÁM DEZSŐ

EGYKORI MINISZTERELNÖK

X 273454

danckai Pattantyús Ábrahám Dezső egykori miniszterelnök „visszapillantása", valamint 1973-ban elmondott emlékei

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001260479



E könyv megjelenését senki sem támogatta.
A kiadást a szerkesztő abból az
atyai örökségből finanszírozta, amelyet az Antall-kormány
és a „polgári" Magyar Demokrata Fórum
a rendszerváltás után majdnem nullára zsugorított.

Összeállította: Kéry László András
Halbritter Ernő segítségével

X 273454

Arculat: Gyarmati Béla
A borítókép Koronthály Jenő festménye
Copyright © Kéry László, András, 2017
Felelős kiadó: Kéry László András
ISBN 978-615-5568-42-8

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó P. Ábrahám Dezső memoárjaihoz 7

Visszapillantás 17
Szeged 29
A marseilles-i tragédia – magyar szemszögből 63
1918 októbere után 68
Károlyi Mihály 77
Károlyi Mihály és társai amerikai útja 82
Harc a békéért – Svájci látogatásom 85
Stromfeld Aurél 90
Látogatásom Benešnél 93
Kossuth Lajos munkatársai és ellenfelei 95
Irányi Dániel 109
Ferenc József 112
Felemás politika 117
Fényes múlt, szomorú végzet 121
Tisza Kálmán, a „generális" 127
Horvát képviselők 131
A koalíció és vezérei 133
Andrássy Gyula – Polonyi Géza 140
Khuen-Héderváry és ellenfelei 144
Tisza István 146
Caillaux – Calmette 149
Coolidge 155
Arad – harc a románokkal 157
Kisgazdák 160
Horthy Miklós 163
Kőhidai „üdülésem" 168
Cívisbirodalom 177
A kis Gyulai Pál 185
Delegációs ebédek 188
A déli harangszó 190
Körmondatos szónokok 192
Hegedűs Lóránt 195
Fráter Loránd 197
Kuna P. András 200
Markos páter 202
„MAGYARORSZÁG" napilap 205
„MAGYARSÁG" – újság, lap 207
Az okos szamár és a tudatlan tudósok 210
A párbaj 215
Egy a jámborok közül 217

A csizma, mint főkortes 218
Tanmese a frakkról 219
Mikeczek 222
Túlzott ragaszkodás 223
Eötvös Károly 224
Dini bácsi 227
Lánci Leó kegyelmes úr 229
Barabás Béla 231
Benedek János 234
Förster Aurél, a magyar Aesopus 235
Simkó József, egy a többiek közül, és Nagy György 237
Orbók Attila 239
Pichler Győző 241
Papp Elek, a kabai képviselő 244
Az utolsó görög 247
Uray, és más ellenzéki képviselők 248
Kossuth Lajos mellszobra 250

Kivonat a Pattantyús Ábrahám Dezsővel folytatott beszélgetésekből 253
Beszélgetés P. Ábrahám Dezsővel 257

Pattantyús Ábrahám Dezső rövid életrajza 275

Magyarázatok 277

ELŐSZÓ P. ÁBRAHÁM DEZSŐ MEMOÁRJAIHOZ

Ez egy „családtag" előszója, azzal a próbálkozással, hogy az, mint egy „flash" megvilágítsa a P. Ábrahám–Rucsinszki család életének egy részét, különösen a háború után.

Mi a legnagyobb nyári öröme egy vidéki gimnazistának a háború után? Igen, az egyszerű unalmas vidékről felmenni Budapestre a fővárosba. Különösen akkor, ha az ifjúnak sok pannonhalmi barátja a fővárosban lakott. Ilyen látogatás viszont csak akkor volt lehetséges, ha valakinek volt Pesten rokona, aki be tudta, vagy akarta fogadni. Így voltam én is, már 1946-ban felvitt apám autóval Pestre, Anny néniékhez, nem kevés – akkor sokat érő – élelmiszerrel. (Pannonhalmán, az internátusban is naturáliákban kellett fizetni az iskolát, illetve bennlakást.) P. Ábrahámné, Rucsinszki Anna nagyanyám nővére volt. Már anyám is, mint pusztai lány náluk lakott. Nagyapám Vecsenyben, Bakonyban volt az Esterhazy grófoknál főintéző. Amikor a házi tanítónő már nem tudta a lányokat tovább tanítani, el kellett menniük egy nagy városba. Anyám így került Pestre, s Anny néniéknél lakott. Dezső bácsi és Anny néni abban az időben veszhették el csecsemőkorban két gyermeküket, Andrást és Annát. Ez után valószínűleg úgy foglalkoztak anyámmal, mint saját, bár majd' felnőtt gyerekükkel. Akkoriban Anny néninek egy butikja volt, az „Our shop" az Erzsébet téren. Az akkori időknek megfelelően, a ruhák gazdag amerikai s egyéb turistáknak és az akkori főúri, dzsentri hölgyeknek szolgáltak. Csupa gyönyörű magyaros „nagyasszony" estélyik, asztali- és faldekorációk, ködmönök, szűrök. Egy alkalommal a divatbemutatón anyám is szerepelt vagy 16 éves korában.


KÉPES PESTI HIRLAP
1929 ÁPRILIS 18 CSÜTÖRTÖK
ÖTVENEGYEDIK ÉVFOLYAM 86. SZÁM.

Az „Our Shop" magyar ruha bemutatója a „Pro Hungária" világszövetség teáján; a bemutató célja a magyar viselet propagálása. Balról jobbra: Ripper Stefi, Bíró Biri, Tauffer Márta, Barkóczy Ilona, Fábry Lászlóné, Supper Piri, Jászay Antalné, Belényessyné báró Duka Mária, Barcsay Alice; előttük a három gyermek: Blaskovich Márta, Simon Pubi és Belényessy Marietta.

1. kép: Supper Piroska az „Our shop" divatbemutatóján, 1929-ben





2. kép: Kis szűr Anny néni „Our Shop"-jából, Kéry Lackóval (1938. 08. 12., ma a Néprajzi Múzeumban)

Érdekes módon Anny néni húga, Rucsinszki Ilona (Lola) tulajdonképpen nem volt vérbeli nagyanyám. Igazi nagyanyám harminc évesen 1923-ban egy nyári kirándulás alkalmából Bakonyban, a Hajmási halastóban vízbe fulladt. Nagyapám ott maradt 5 árvával. Mit tehetett volna okosabbat, mint megkérdezni nagyobb lányait, az iskolában melyik tanárnőt szeretik a legjobban? Az ő választásuk egyértelműen Lola nénire, Rucsinszki Ilonára esett. Lola mama nem kis dolgot vállalt el, 5 lánynak mamáját helyettesíteni, a pesti intellektuális környezetből vidékre, egy pusztára költözni. Nagymama, és nővére Anny néni Dezső bácsival nagyon hamarosan beilleszkedtek a vidéki Supper–Boór családba. Erről tanúskodik az a felvétel, melyen Boór Lajos dédapám 70 éves születésnapján, – az elhalt feleség apját – a két Rucsinszki „lány" vette közbe.



3. kép: Boór Lajos 70. születésnapja (bal szélen hátul: P. Ábrahám Dezső), 1929. 07. 02.)

Akár mint „Az elfújta a szél"-hez hasonló élet folyt Vecsenyben. A nagyvárosi rokonok, Pest, Bécs, Pécs a nyarat sokszor Vecsenyben töltötték. Hely, olcsó élelmiszer, pusztai segítség lehetővé tette a



4. kép: Anny néni akvarellje a vecsenyi Supper házról



5. kép: Supper Piroska és Kéry Endre eljegyzése Vecsenyben, 1934. 04. 01.
Balról: Biró Pista, Magda, Karcsi, Ábrahám Dezső, Biró Laci, Pipi, Bandi, Eszter, Anny néni,Nagypapa,Ria, Kató

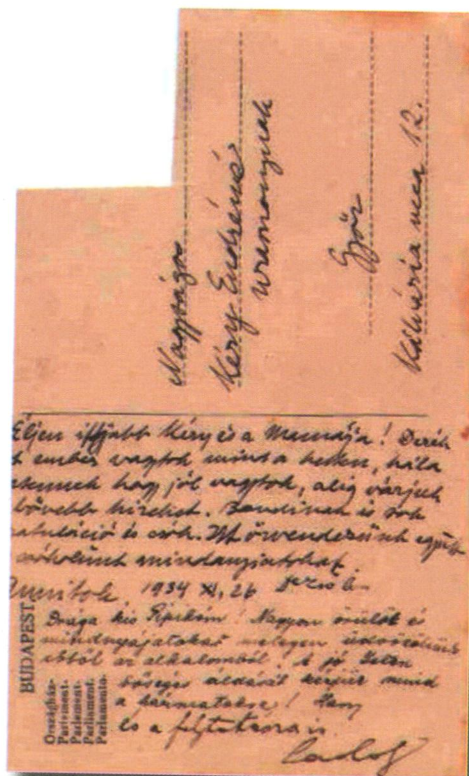
SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 2.

vendégeskedést. Így Ábrahámék is gyakran töltötték szabad idejüket Vecsenyben. Így volt az a szüleim eljegyzésekor is.



6. kép: balról jobbra: Biró Sándor, Supper Ernő, Kéry Endre, P. Ábrahám Dezső, 1933-ban

Hogy milyen lehetett a kapcsolat anyám és Dezső bácsiék közt talán az is mutatja, hogy születésem után az elhalt Ábrahám-csemeték kelengyéjét anyámnak ajándékozták.



Nagyságos Kéry Endréné úrnőnek

Győr

Kálvária utca 12.

BUDAPEST

7. kép: Az Ábrahám család gratulációja születésem másnapján (1934. 11. 26.)

Teltek múltak az évek. Jött a háború. Magam csak arra emlékszem, hogy Kéry rokonaink Sopronban ugyancsak próbáltak ennivalót leadni a kőhidai börtönbe Dezső bácsi számára. Majd egy nagy ugrás, 1945-ben, amikor Németországból az elhurcolásból hazajöttek, emlékezetem szerint úgyszintén apám házában pihentek meg.

1945. szeptember 1-jén bevonultam a pannonhalmi egykori „Ciano", majd Dante internátus–gymnáziumba. A 20 kilométert lovas kocsival tettük meg, hiszen vonatközlekedés még nem volt, s apám autójának motorját a Csonka gépgyár csak '46 elején – úgyszintén „naturaliában" (= aranyban) tette használhatóvá.

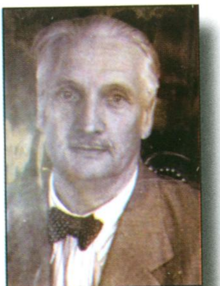
Pannonhalmán a 35-ös létszámú osztályban városiak, de sok vidéki falusi gyerek volt. Úgy látszik az akkori favorizált keresztnevek közül László volt a leggyakoribb. Érdekes, ezek viszont mind városiak voltak. Majdnem ennek következtében két klikk keletkezett, a városiak, és a falusiak. A városiak alakítottuk az ún. „reakciós Lászlók szövetségét" (RLSZ), 5 „igazi" s két tiszteletbeli taggal (egy Péter és egy Loránd). Így születtek barátságok, melyeket a nyári szünetben is frequentálni kellett.

Első „nyaralásom" Pesten már 1946-ban lehetett. Mint már említettem, apám felvitt a fővárosba, s ott hagyott

Dezső bácsiéknál. Ábrahámék a Vécsei utca–Nagymező utcai „bérpalotában" laktak. Lehet, hogy ez a szó, mint sok más, amit én még használok már nincs forgalomban, úgy mint a bérkaszárnya, de akkor az ilyen házat így nevezték. A harmadik emeleten volt a lakásuk, a bejárat még az „előkelő" lépcsőházból nyílott. A háború után pedig egy lakásból hármat csináltak, s legutolsó maradt Dezső bácsiéknak. Most már a „gang"-ról volt a bejárat. Egy keskeny folyosóból nyílt egy „teakonyha" (olyan kicsi volt), egy „spejz", majd a fürdőszoba. Az első szobát használták irodának, még az akkori szobanagyságnak megfelelve talán 4 m x 6 m lehetett, az iroda, tele Dezső bácsi jogászkönyvtárával, egy kanapé (ahol a vendégek aludtak, ebben az esetben én). Egy tágas erkély nagy ablakokkal a Nagymező utcára. Ebből az „irodából" nyílt egy még nagyobb szoba, ami lehetett talán 6 m x 8 m is. (A helység magassága megengedte, hogy a későbbi lakó egy galériát húzhatott bele.) Az ajtótól jobbra egy íróasztal, felette lógott a falon egy Dezső bácsit díszmagyarban ábrázoló kitűnő olajfestmény.



8. kép: Pattantyús Ábrahám Dezső (Koronthály Jenő festménye)



9. kép: Koronthály Jenő

A festő Koronthály Jenő (1883–1973) az iparművészeti főiskola tanárja. Neje P. Ábrahám Erzsébet, Alice. Dezső bácsi valószínű így ismerhette meg feleségét, Rucsinszki Annát, aki szintén a főiskolán tanított. Az ő szakterülete a magyar népviseletek, kézművészet, ruhák és terítők. Anny néni úgy gyűjtötte a különböző magyar népviseletet, motívumokat, kézművészetet, mint Bartók és Kodály az ős magyar zenét. Dezső bácsiék a Koronthály családdal szoros családi kapcsolatot tartottak. Emlékszem, mikor még az ideiglenes Kossuth híd megvolt a parlament mellett, csak át kellett menni Budára, ott laktak Koronthályék.



10. Koronthály család a háború után.
Mint baráti vendég Keresztes Fischer Ferencné (ülő sor, balról a 3.), akit Dezső bácsi védett Németországgal szemben

P. Ábrahám Dezsőnek még egy testvére volt, akit ismertem, Ernő, az író. Anny nénivel közösen adták ki a „Tengerke" című mesekönyvet, melyet Anny néni illusztrált. Sajnos, a háborúban az egyetlen családi példány is elveszett.

Ha tovább akarom leírni a nagyszobát, a két ablak közt volt egy bútordarab, talán kredencnek nevezhető. Ezen volt Kossuth szép mellszobra, amelynek történetét Dezső bácsi később el is meséli. A Kossuth szobor mellett állt egy női fehér gipsz mellszobor, Rucsinszki Anna édesanyjáról, Klunzinger Henriettáról.

Anny néni édesanyja (Carl Suppan hajóskapitány felesége) egy Würtenberg tartományból (királyság) Bécsbe származott híres mérnöknek (Paul Klunzingernek) Henrietta lánya. Paul Klunzinger minden a 19 században keletkezett európai fontos vasútvonal, és víziút építésében részt vett, mint a semmeringi, a Gotthard, és különféle magyar vasútvonalak, majd Bécsben a Wien folyó regulálása. Paul lánya, Henriette, operaénekes lett. Sokáig Mannheimben énekelt. Akkor viszont az operaénekesek nem voltak olyan sztárok, mint ma, hogy kiválogathatták, hogy mit s mikor énekelnek. A direktor parancsolt, egyik nap Meyerbeer, másik nap Wagner. Ilyen körülmények közt Henriette fiatalon elvesztette hangját. Nővére Helene, Carl Suppan felesége, aki már Pesten élt, összeboronálta nénjét Rucsinszki Lajos matematika tanárral.

Rucsinszki Lajos, bár Eperjesen született, de apja Lengyelországból, valószínűleg Galíciából „emigrált" Magyarországba. Így lehet látni, hogy Anny néni, mint sok-sok magyar „migránsok" leszármazottja nagylelkű, ízig-vérű érző magyar lett.



11. kép: Klunzinger Henrietta 1890 körül



12. kép: A Klunzinger–Mauch család, Bécsben, ca. 1885-ben



13. kép: A Rucsinszki-család, ca. 1912-ben

Menjünk tovább a szoba leírásában: a szoba közepén egy nagy asztal, hiszen a ház állandóan nyitva volt barátok, ismerősök számára, akár ebéd vagy vacsoraidőben is, Anny néni kissé extra modernes egészséges menüivel.

A háború után ebben a szobában dolgozott Anny néni. Itt készültek keze alatt a gyönyörű sálak, zsebkendők, fali dekorációk.

Ebbe a környezetbe kerültem, mint tehát az első nyári vakációmban. Dezső bácsiék sohse voltak igazán gazdagok, ennek dacára nekem is mindent megtettek, hogy jól érezzem magam! Anny néni elvitt moziba. Akkora mozit még életemben sem láttam! Már nem tudom melyik lehetett, de az „Anna és a sziámi király"-t néztük meg. Persze az első sorban ültünk, jól oldalt. A személyek úgy látszottak, mintha Greco festette volna őket. Barátoknál sellak-lemezeket hallgathattam, fülemben cseng Anny néni szava: „olyan Lilly Pons-t, Gallicurcit máshol nem hallhatsz!" Otthon jöttek a régi barátok. Az öregurak diszkutáltak, politizáltak. Egy személyre emlékszem, Schulek Frigyesnek, a Halászbástya építészének vejére. Nevét már nem tudom. A politizálás mindig azzal fejeződött be, „hogyha egyszer vége lesz ennek a kommunista uralomnak, akkor bizony nem az elmenekült politikusok, nem Nagy Ferenc s társai veszik át a hatalmat, hanem mi, akik itt maradtunk, s végig szenvedtük e rettentő időt!"

Szombaton, vasárnap kirándultunk a budai hegyekbe. Mindketten frissek voltak, nem csak az első náluk töltött vakáción, hanem később is. Más esetben evezni mentünk valahonnan a római partról.





15a. és 15b. kép: P. Ábrahám Dezső és Rucsinszki Anna a budai hegyekben, 1952. 07. 11.

A Vécsei út 5-ben volt egy eszpresszó. Itt Dezső bácsi törzstag lehetett. Ugyanúgy törzstag volt a közeli amerikai nagykövetség könyvtárában. Innen hozta haza sokszor a „Reader's Digest"-et, amit akkor kezdtem lassan megérteni. Persze sok időm maradt kedves pannonhalmi barátaimat is felkeresni. Elszórtan laktak Pesten a Filatori-gát környékétől a Nagyajtai utcáig.



16. kép: P. Ábrahámné Rucsinszki Anna, 1952. 07. 10.



17. kép: P. Ábrahám Dezső és Rucsinszki Anna Rucsinszki Lajos sírjánál

1953-ban a jeles érettségi után hiába vártam, hogy felvegyenek a Műegyetemre. Így egy év veszteség után (kőműves segédmunkás) jött az új veszteség: októberben bevonultam Komlóra, mint munkaszolgálatos. Ez hála isten csak vagy fél évig tartott. 1955 februárban sokunkat áthelyeztek Szentendrére, illetve az újpesti hajógyárba kőműves segédmunkásnak. (Heuréka! Már volt tapasztalatom!) Innen újra alkalmam volt Anny néniéket meglátogatni. A civil ruhánk az ágy alatt volt, munka után irány Budapest, Vécsei utca 5. Itt panaszolta el magát az ember, s politizált, reménykedett. A forradalom Tolnatamásiban lepett meg. Bizonyos csekélységes tettekért bebörtönöztek, majd Nemes alezredesem Ungvárra küldött. Ez egy más történet lenne. Lényeg az, hogy szabadlábra helyezésem után még ki tudtam menekülni Bécsbe, ahol a „Technik"-en építészmérnöki diplomát szereztem.

1965 februárban jöhettem először haza. Persze első utam Pestre vezetett egy nagy magnetofonnal, aminek a segítségével Dezső bácsi és Anny néni elbeszéléseit, politikai visszaemlékezéseit vettem fel. Nem tudom, ez lett volna-e a megindító szikra, de az biztos, hogy Dezső bácsi Ilonka titkárnője segítségével elmesélte életének legfontosabb részeit. Később azt is elmondták nekem, hogy a munkát beadták a Széchenyi könyvtárba, de biztonság kedvéért titkos kód alatt, nehogy a kommunisták azt megtalálják és megsemmisítsék. Az 1965-ös magnófelvételem sajnos megsemmisült, de a későbbi, megmaradt kazettákat digitalizáltuk. Egy még érdekes része a hangfelvételnek olvasható a memoár végén „Kivonat a Pattantyús Ábrahám Dezsővel folytatott beszélgetésekből" cím alatt..

Így teltek az évek. Jövendő feleségemet még be tudtam mutatni nagyon szeretett bácsimnak és nénimnek. Anny néni megállapítása az volt, hogy menyasszonyom éppen úgy néz ki, mint a würtenbergi rokon Klunzinger lányok. (Nejem apja valóban Stuttgartból származott!)

Az idő elszaladt. Először Dezső bácsi halt meg 1973-ban, 98 évesen. Hátra kellett hagynia Anny nénit, aki sajnos már előrehaladott érelmeszesedésben szenvedett. Amikor egyszer nagyanyámmal s Anny nénivel ki akartunk menni a Farkasréti temetőbe Dezső bácsi sírjához, a kapunál megszólalt Anny néni: „Lacikám, menj már vissza, írj pár sort Dezsőnek, hogy kimentünk a temetőbe!"

1974-ban pedig Anny néni hagyott itt bennünket. Bár én akkor már Baselban éltem, Budapest mégis üres lett számomra.

Tovább teltek az évek. 1995 körül megtudtam, hogy legjobb pesti barátom lánya a Széchenyi könyvtárban dolgozik. Elmeséltem, hogy nagybátyám memoárjai valahol ott vannak leadva. A fiatal igyekező könyvtárosnak sikerült megtalálni a munkát. Mivel szüleit az Antall kormány idejében idő előtt nyugdíjazták – „Magyarországnak nincs szüksége egy kutató intézetre" –, mindig kerestek valami kiegészítő bejöveteli forrást. Így aztán megkértem őket, hogy másolják le az írógéppel írott, sok bejegyzéssel ellátott munkát számítógéppel. Természetesen, mint megbízást! Ez meg is történt. Vagy három kópiát elosztogattam, de csak az Anny néni oldali családra.

Újra eltelt pár év. Talán három éve arra gondoltam, hogy Dezső bácsi oldalára, azaz a Koronthályaknak is kellene adni egy másolatot. Ez meg is történt. Dezső bácsi keresztfia, Koronthály László, P. Ábrahám Erzsébet unokája megkapott egy példányt azzal, hogy próbálja a művet kiadatni. Ez év nyarán újra felvettem a kapcsolatot Lacival. Ő dr. Raffay Ernő historikushoz utasított. Azonnal felhívtam Raffay urat, aki igazolta, hogy átnézte a munkát, s véleménye szerint a memoár kiadását quazi nemzeti érdeknek tartja. Ebben az időben lettem kész anyám családjáról készített monográfiával, ami akkor lett nyomdába adva. Így aztán elkezdtem gondolkodni, mit lehet csinálni, azaz mit tudnék én csinálni? A P. Ábrahám családdal levő kapcsolatom szerint becsületi kötelességemnek tartottam, hogy akármilyen pénzügyi megterhelés dacára kiadjam Dezső bácsi emlékiratait. (Az Antall kormány által minimálisra lecsökkentett apai örökség talán elég lesz a költségekre!)

Közben unokaöcsém, s nagy segítségem, Halbritter Ernő az interneten felfedezte, hogy Domonkos László úrtól megjelent egy könyv: *„A megfigyelt tanú"*. Domonkos úrral is felvettem a kapcsolatot, s megemlítettem szándékomat. Ő ezt valaszolta: „Igen, jó ötlet a kiadás, a könyv készültekor beszéltünk is arról Lezsák Sándor parlamenti alelnök úrral és Varga Mihály miniszter úrral – 'ki »képviselő földije« P. Ábrahám Dezsőnek és akinek segitségével jelenhetett meg a könyv – hogy az alapul szolgáló memoárt is jó lenne kiadni!"

Továbbá, az ő véleménye szerint a művet – kicsit talán úgy fejezte ki magát, hogy – „rendbe kellene hozni". Igen, voltak elütések, ismétlések stb., hiszen Dezső bácsi 90 év körül írhatta emlékeit. Domonkos úrnak először azt feleltem, hogy azt nem tudom megcsinálni, de mégis megpróbáltam. A hibákat kijavítottam, az ismétlések nagy részét kihagytam, a fontosabb személyekről fényképet kerestem, s azokat a szövegbe beiktattam. A végére pedig egy magyarázatot készítettem a Wikipedia alapján (Who is who)! A függelékben megmagyarázott nevek, illetve fogalmak a szövegben döntve szerepelnek.

Utoljára azt szeretném mondani, hogy e pár sorral nem csak a P. Ábrahám családdal való személyes kapcsolatomat akartam ecsetelni, hanem talán – mint az elején írtam –, egy „flash"-t adni az ő '45 utáni szegényes, de mégis nagyszerű életükről.

Kéry László



18. kép: 1965-ben Anny néni a baseli lakásomba tervezett egy falvédőt (ma a Néprajzi Múzeumban)

VISSZAPILLANTÁS

VISSZAPILLANTÁS

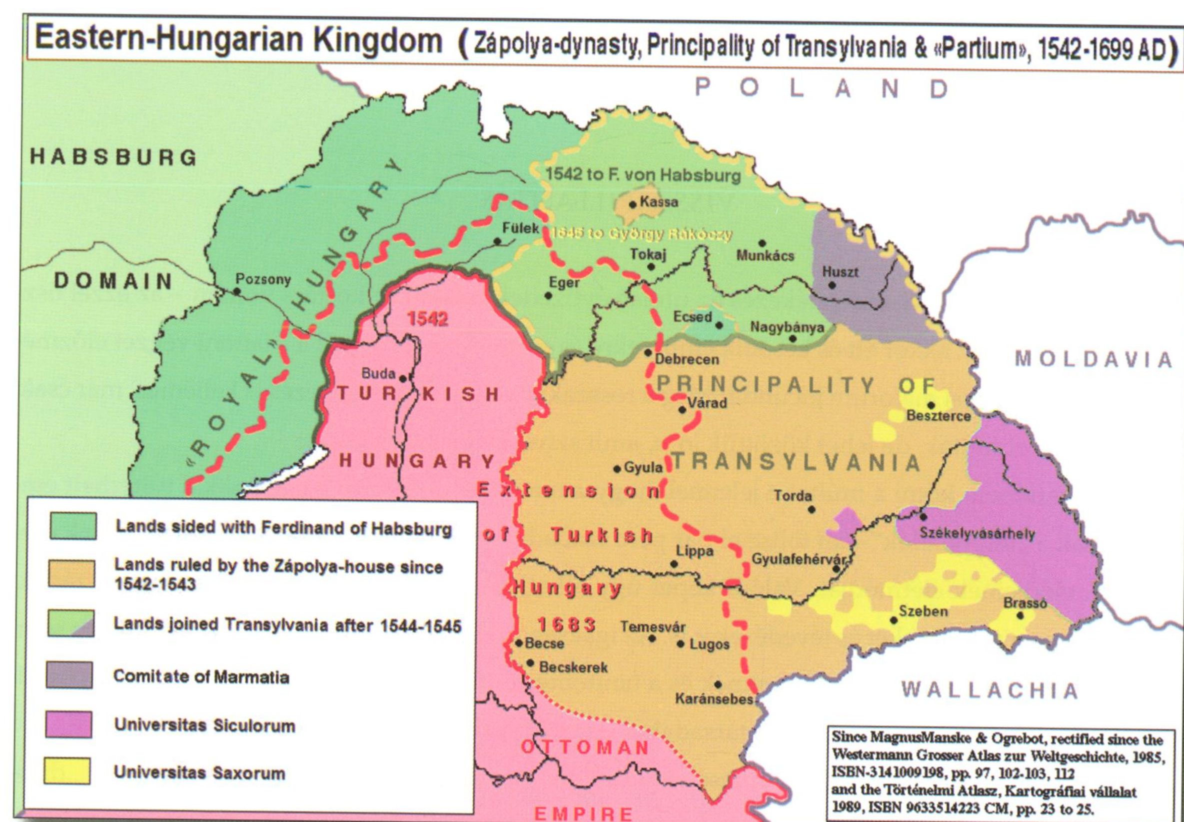
Nem történelem, csak visszaemlékezés az utolsó évtizedekre, amikor kortárs voltam – az ezzel összefüggő múltra, az akkor élt és későbbi emberekre és eseményekre. Végül a trianoni végzet előzményeire. Memoria et si malorum jucunda! Még a rosszakra való visszaemlékezés is kellemes, már csak azért is, mert elmúltak, de lehet közöttük jó is, amit szívesen visszaidézünk.

Össze szeretném kötni a múltat a jelennel, hogy a mai rohanó életben a gondokkal túlterhelt ember ne csak a „talponállók"-ban töltse el pár perc szabadidejét, de megismerje a múltat is, annak eseményeit, elődjeinek életmódját. Valódi képet úgy alkothatunk, hogy nemcsak a hőstetteket tárják elénk, hanem a vereségeket és tévedéseket is. Az igazságok kimondása még a legrégibb időkben sem volt hasznot hajtó az őszinte embereknek és a tanítómesterek részére sem, de ezek egy-egy lépéssel mindig előbbre vitték a műveltséget, társadalmi emberré válást.

A görög rabszolga, Aesopus, állatmeséivel kísérelte meg kora durva erkölcsinek javítását: „duplex libelli dos est, quod risu movet et quod prudenti consilio monet" – kettős haszna van a könyvnek, nevetésre indít és a bölcsnek tanáccsal szolgál. – Megelőzte korát, mely nem tudta, vagy nem akarta az önzést megszüntetni. A hatalmasok felcipeltették a *Taigetosz* hegyére, ahonnan halálra zúzatták. Ugyanez a sors érte, habár nem is a *Taigetosz*on, több ezer évvel későbbi gúnyolódó társát Eulenburg Eulenspiegelt is.

Nem kívánok ezúttal gúnyolódni, de talán én is teszek egy kis szolgálatot, ha az igaz történetek egyikét-másikát felsorolom. Ezért mellőzöm az emlékiratok szerzőinek törekvéseit, ahol a szerző hőstettei jutnak érvényre. Unalmas az a képtár, amelynek fele önarcképpel van tele. Csak az angolok írják a személyes névmás első esetét, az én-t nagy „I"-vel, megelőzve mindent és mindenkit. Nézzünk tehát előbb az ezeréves múltba, nézzük meg az Ausztriával való közös sorsunkat!

A Habsburg Monarchia két részének sorsa csak a külpolitikai következményben volt azonos, mely a Monarchia sorsát megpecsételte. A mohácsi vészig, első Habsburg Ferdinándnak trónra jutásáig Magyarországnak Ausztriával semmi közös kapcsolata nem volt. Az Árpádok, III. Béla, továbbá Nagy Lajos és Mátyás alatt az ország európai nagyhatalom volt. Szapolyai János és I. Ferdinánd között 1530-ban létrejött *nagyváradi béke* is két külön fejedelem megállapodása volt, külön külpolitikai érdekeltséggel. Ferdinánd a megosztott ország nyugati részén hiába várt fivére, V. Károly segítségére, János király pedig török gyámság alá került. Önálló külügyi politikáról tehát egyik részen sem lehetett beszélni. Midőn az egész ország Habsburg uralom alá került, az ekként megalakult Monarchia – amibe a magyar rész is bekerült – az utóbbinak beleszólása nélkül intézte a külpolitika sorsát. Közös sors tehát csak Habsburg érdekeket jelentett. Ilyen jelentőségű volt Buda visszavétele 1686-ban



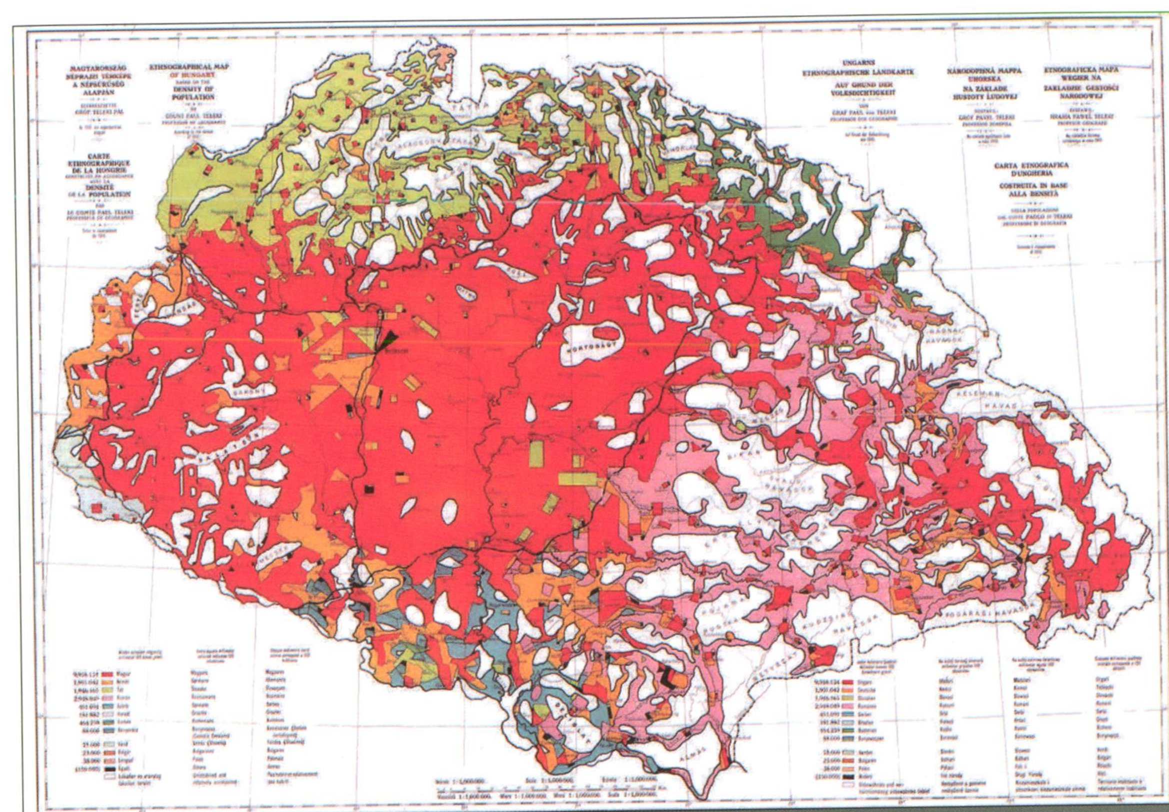
001. *kép: A török hódoltság a váradi béke időszakában*

Miksa szász [helyesen: bajor] választófejedelem vezetésével. Ilyen volt Savoyai Jenő zentai győzelmével a török uralom alól visszaszerzett délvidék. Ezt az uralmat azután a Habsburg mindenhatóság váltotta fel. Ez irányította a birodalom külpolitikáját is, Magyarország beleszólása nélkül.

Magyarország a tatárdúlás, a török hódoltság, a cseh és német pusztítások dacára végeredményben egységes maradt. A 1914-es első világháborút megelőzően elfogulatlan megállapítás szerint az egész ország területén 50,5 %-os magyar fajt jelzett a statisztika. Ezt a tárgyilagos földrajzi kimutatás – amelyet *Teleki Pál,* a világhírű földrajz-tudós – szerkesztett –, szintén megerősítette. Eltekintve az ezer éves birtoklástól, már ez a körülmény is feljogosította a magyarságot az egész ország területére kiterjedő magyar politika folytatására, amely azonban sohasem ütközött nemzetiségi érdekekbe. Vállalta a magyarság azokat a hátrányokat is, amiket éppen Habsburg urai teremtettek, midőn az elpusztult területekre egyedül idegen fajokat telepítettek be. Ezúttal legidőszerűbb lesz foglalkozni a délszláv hatalom megalakulásával, szerb településsel. I. Lipót engedélyével az ipeki pátriárka, *Arzén Csernovics* 20 000 szerb családdal együtt menekült a török üldözés elől. Lipót menedéket adott nekik, azzal a feltétellel, hogy az üldözés megszűnte után régi hazájukba vissza kell térniük. Az üldözés megszűnt, a Magyarországra menekült szerbek maradtak. A Bácska legtermékenyebb területén telepedtek meg, nyugalomban, jólétben gazdagodtak, de nem akarták, vagy



002. *kép: Teleki Pál*

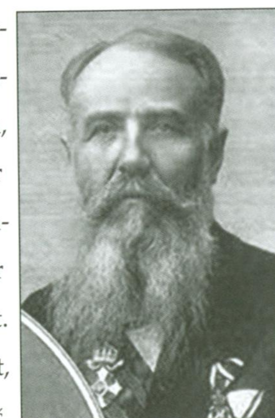


003. *kép: Magyarország nemzetiségi megoszlása 1910-ben (A Teleki-féle „vörös térkép")*

nem tudták megérteni a közös érdeket. Legjobban megmutatkozott ez az 1848-as magyar szabadságharc alkalmával, midőn *Szenttamás*on mészárlást rendeztek a magyarok között.

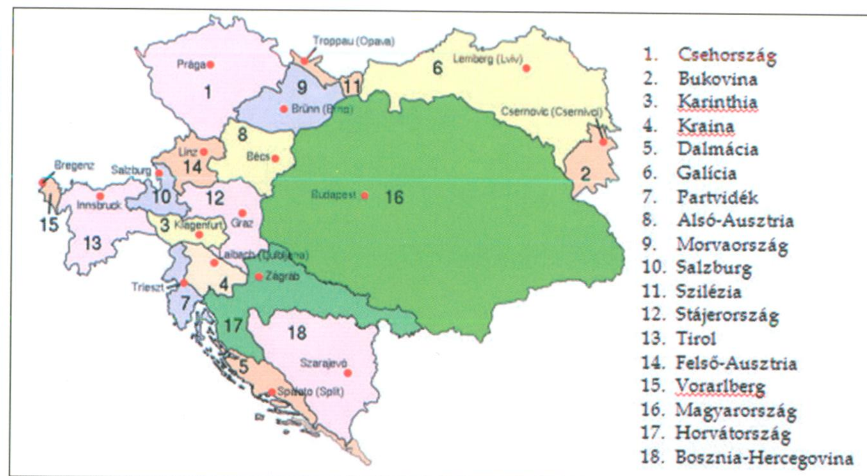
Ez a szomorú emlék elmosódott, mindaddig, míg a szerb anyaországi Monarchiaellenes propaganda törésre nem vezetett. – Nem Magyarország idézte elő a szarajevói merényletet, és nem a magyarság magatartása járult ahhoz, hogy a Habsburg birodalom eltűnt Európa térképéről. 1914. június 24. volt az évtizedeken keresztül elvetett Monarchia-ellenes propagandának az aratási ünnepe. Az *Odbrana* néven ismert propaganda-szerv nyíltan szította a gyűlölséget, ebben a szerb kormány sem gátolta. Adatok vannak arra, hogy a szerb miniszterelnöknek, *Pašićnak* tudomása volt a készülő merényletről; nem támogatta ugyan, de nem is igyekezett megakadályozni, hiszen nyíltan folyt az ellenséges propaganda.

Érdekes ezúttal megjegyezni az első világháború és a *Bosznia–Hercegovina* okkupációja alkalmával uralkodó hadviselési erkölcsöket. – Mikor a legelső magyar ezred bevonult, hogy a békésen lebonyolítandó megszállást foganatosítsa, Szarajevó külvárosában az ott állomásozó szerb katonaság kitűzte ugyan a fehér zászlót, de a bevonuló magyar ezredet sortűzzel fogadta. Erre a szokatlan magatartásra az ezredparancsnok katonáinak szabad rablást engedélyezett. A magyar baka lábhoz tett fegyverrel maradt mozdulatlan, senkitől egy párnát el nem vitt. – Mindez természetesen nem csökkentette a már régebben felszított ellenszenvet, amely a megszállás alatt sem csökkent.



004. *kép: Nicola Pašić*


005. kép: Ferenc Ferdinánd



006. kép: Az Osztrák–Magyar Monarchia 1914-ben

*Ferenc Ferdinánd*ot már előzetesen figyelmeztették a rá várható veszélyre, de szokott csökönyösségénél fogva kitartott utazása mellett, sőt, feleségét is magával vitte.

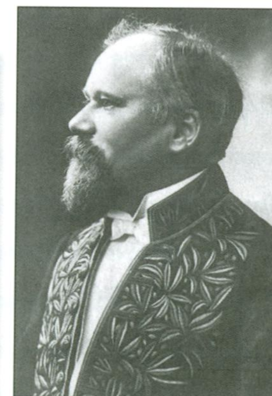
A júniusi gyilkos merénylet előkészítésében ténylegesen szerb tisztek is részt vettek, akik kitanították a két kiskorú merénylőt a fegyver kezelésére. Nem lehet tudni, hogy miért nem maguk vállalkoztak. Nem akarták talán hivatalosan bevonni a felelős hatóságokat, vagy arra is gondoltak, hogy a Monarchia törvényei kiskorúakra nem szabhatnak halálbüntetést. A kiskorúakkal való helyettesítést nehezen lehet politikai hőstettnek tekinteni. A merénylettel való hivatalos egyetértést pedig semmi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a két fiatalnak a háború végén szobrot emeltek.

A megtorlás mértéke természetszerűleg magával hozta a háborút, amelynek szele már előzőleg is megérintette Európát. – Anglia mérsékletre intett, *II. Vilmos* sem sürgetett háborús megoldást, viszont *Poincaré* francia elnöknek a cárnál már jóval előbb tett látogatása intő jelül jelentkezett. – Ha *Ferenc József* befolyásolatlan magatartásán múlik, nincs világháború. A szerbek által felajánlott elégtétel legalább egyelőre elhárítja azt. Régi közmondás „qui habet tempus, habet vitam", az idő megfontolásra és életre késztet. Ez a megfontolás hiányzott azonban *Ferenc Ferdinánd* embereinél, akik a háborút ellenző magyar miniszterelnökkel, *Tisza István*nal szemben Szerbiával le akartak számolni.


007. kép: II. Vilmos


008. kép: I. Ferenc József


009. kép: Tisza István


010. kép: Raymond Poincaré

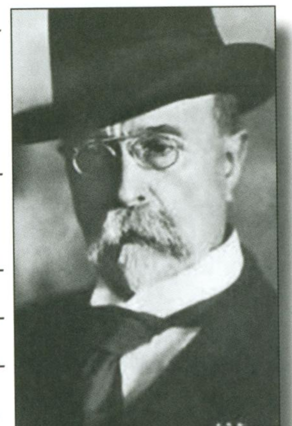
Az orosz cár ugrásra készen állott. A *San Stefano*-i békét megelőző orosz-török háborúban még talált erkölcsi indító okot, a török kegyetlenkedésekkel szemben a szláv keresztények védelmét. Ezúttal csak a hatalmi és a régen áhított hódítási vágy győzött. Fejedelmi erkölcsi felfogás szerint királygyilkosok nem képezhetik védelem tárgyát. Ez volt a felfogás *Obrenovics Sándor* meggyilkolásánál is, midőn az angliai királyi ház megszakította az utód *Karagyorgyevics* dinasztiával az érintkezést.


011. kép: Obrenovics Sándor

Igaz, hogy a rövid idő múlva beállt politikai változás később összeköttetést létesített. Igaza volt tehát Goethének, mikor a politikát csúnya dalnak nevezte, dacára annak, hogy mint weimari kancellár, ő is politikus volt.

A háborút ezek után visszatartani már nem lehetett. *Tisza* nem tudta ellensúlyozni a *Kronrat*ban egyedül marad ellenzésével a háborút erőszakoló párt álláspontját. Még a békeidőkben súlyos ellentétbe került magával *Ferenc Ferdinánd*dal, a trónörökössel. Látta azt a veszedelmes törekvést, amivel az az uralkodóval került ellentétbe.

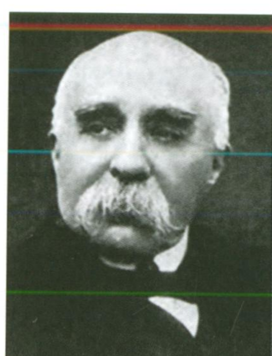
Tisza maga konzervatív politikát folytatott ugyan, de távol állott az önkényuralomtól. Visszafelé jósolni ugyan könnyebb, mint előrelátni, de olyan gyakorlott politikustól, mint ő volt, ez is elvárható lett volna. Neki, mint hosszabb időn keresztül miniszterelnöknek, biztos tudomása volt a Monarchia nehéz katonai helyzetéről, és akkor tette volna a legjobb szolgálatot nemzetének, ha a helyes következtetést levonja, és lemond, és ezzel is nyíltan kifejezést ad a magyar nemzet háborúellenes álláspontjának. Módot tudott volna keresni és találni, hogy ellensúlyozza *Masaryk*ék Monarchia-ellenes bomlasztó propagandáját, és felvilágosítsa az ellenfelet annak téves törekvéséről, ami a Habsburg Monarchia feloszlását vonta maga után, holott az biztosította Európa békéjét évtizedeken, sőt évszázadokon át tartó békés magatartásával, megakadályozta volna az évtizedeken át és máig is tartó ún. hideg háborút, s az ezzel kapcsolatos nemzetközi feszültséget. Nehéz feladat lett volna, de meg kellett volna kísérelni.


012. kép: Jan Masaryk

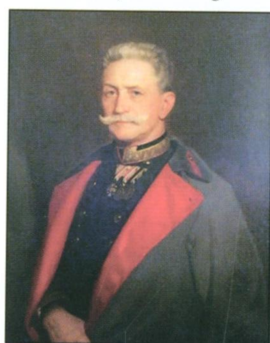
A hármas szövetségnek voltaképp csak két tagja volt: Németország és a Habsburg Monarchia. Ezzel szemben állott már a háború alatt gőzhengernek nevezett cári hadsereg több millió katonájával és a francia pénzforrások. *VII. Eduárd*, aki engesztelhetetlen ellenségévé vált a hadihajók építésében versenyző Németországnak, egész erejével belefeküdt a háborúba, folytatta ezt fia és utóda, *V. George* is. Nem kell ezúttal kiemelni *Clemenceau* és *Poincaré* gyűlölködését. Mindezzel szemben a középhatalmak harmadika, Olaszország nem szövetségesévé, hanem mindjárt a háború elején ellenfelévé vált


013. kép: VII. Eduárd


014. kép: V. George


015. kép: George Clemenceau

társainak. Némi katonai bölcsességgel be kellett látni azt, hogy egy ország, amely tengerekkel van körülvéve, nem viselhet háborút olyan hatalmas tengeri erővel, nemzetközi katonai erővel, mint az esetleg vele szembekerülő Anglia. Az olasz szövetség értékét még annak fennállása alatt helyesen bírálta el a Monarchia vezérkari főnöke, *Conrad von Hötzendorf*, midőn Itália ellen felépítette a tiroli vár-négyszöget. Ezek szerint a hármas szövetség vele született gyengeségben született. Eltekintve ettől soha nem is volt őszinte. Az évtizedekig tartó osztrák uralom mély sebeket hagyott hátra, másrészt Itáliának területszerzési vágyai is voltak. Megmutatta ezt Tripolis meghódítása és az abesszíniai háború. A megmaradt kettős hatalmi csoportnak, Németországnak és a Monarchiának nem voltak hódítási tervei és támadási szándékai. Az erőviszonyok megítélésénél a németek nélkülözték ezúttal a náluk megszokott előrelátást. A porosz-francia háború sikere, az osztrákok elleni győzelem, az ezzel járó nagy gazdasági és katonai fellendülés kiváltotta *Bismarck*ból és császárjából a világhoz intézett nyilatkozatot: „Nem félünk senkitől, csak az Istentől!" Ez a túlbizakodás szomorú eredményt szült, megfosztotta őket a helyzet tárgyilagos megítélésétől, ez öntött bátorságot *Ferenc Ferdinánd*ba *II. Vilmos* barátjának felkeresése alkalmából, aki őt *konopisti* magányában felkereste, és ott még szorosabb politikai barátságot kötöttek. Igaz, hogy a császár már akkor kifogásolta, hogy *Ferenc Ferdinánd* illetéktelenül csörgeti a német kardokat.


016. kép:
Conrad von Hötzendorf


017. kép: Otto von Bismarck

A középhatalmaknak volt ugyan még egy szövetségese, Románia, amely még a békeidőkben bekapcsolódott e hármas szövetségbe, de azt soha meg nem segítette, sőt az azt fenyegető legnehezebb időkben, mind az első, mind a második világháborúban ellenfelévé vált. Kihasználta azokat az előnyöket, amelyeket a román fejedelemségnek a Monarchia segítségével történt királysággá emelése nyújtott, de a legelső alkalommal ellene fordult védelmezőjének. A királlyá tett sigmaringeni *Hohenzollern Károly* még állta a monarchiával való barátságot, utóda, a némileg korlátolt unokaöcs, *Hohenzollern Ferdinánd* már úgy viselkedett, mint akit semmi sem kötelez. Ebben a felfogásban megerősítette őt a voltaképpen helyette uralkodó felesége, az angol *Marie v. Edinburgh hercegnő* is, aki ügyes politikájával, vonzó külsejével rabul ejtette a külképviseletek tagjait, sőt magát a Monarchia külügyminiszterét, *Czernyn*t is.

A háború különböző esélyekkel folyt. Nem volt vitás a cárnak Szerbia javára történendő beavatkozása. A Monarchia egyelőre délen, az orosz hadsereg északon hadakozott. A déli osztrák-magyar


018. kép:
Marie v. Edinburgh


019. kép:
Ferdinand von Hohenzollern


020. kép:
Karl von Hohenzollern


021. kép: Ottokar Czernin

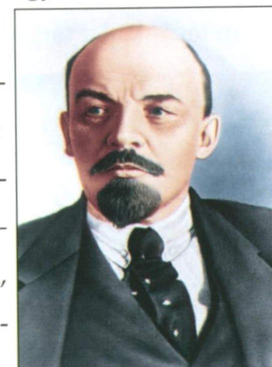
hadseregnek *Potiorek* tábornok volt a parancsnoka, aki Szerbiában jóval előrehaladt, onnan azonban véres fejjel kellett visszavonulnia. A bécsi katonai processzió még nem volt elég alkalmas arra, hogy jó hadvezért is teremtsen. Egyet azonban sikerült elérni, hogy Belgrádot Ferenc napjára bevegyék; ez a császárnak szóló ajándékozás volt, amit *Ferenc József* ugyan soha nem kért, s ami sok ezer magyar katonának a véráldozatába került. Ilyen szerencsétlen hadvezetést látunk az északi fronton is, midőn Frohnreich lovassági tábornok a honvéd huszárokat operetti díszletben vezette a hónapok óta beásott és drótsövényekkel védett orosz front ellen, ahol ugyan kiérdemelték a „vörös ördögök" megtisztelő címet, de kevesen tértek vissza.


022. kép: Oskar Potiorek

1904-ben volt az orosz-japán háború. A Monarchia Csicsery ezredest, mint megfigyelőt küldte. Jelentést is tett a lövészárkokról, de az egyelőre pusztába hangzott szó maradt.

A háború különböző esélyekkel folyt tovább. A cseh propaganda elérte célját, mert cseh nemzetiségű ezredek máról-holnapra átvándoroltak az olasz frontra; mindezt pótolni kellett. Négyéves háborúban szenvedett veszteségek érlelték meg az orosz forradalmat, elősegítette azt a német vezérkari főnök, *Luddendorf* is, aki zárt vagonban csempészte át a Svájcba emigrált forradalmárt, *Lenin*t. 1917 decemberében *Brest-Litovsk*nál elhallgattak a fegyverek, *II. Vilmos* 40 német hadosztályt vihetett át a nyugati frontra.


023. kép: Erich von Ludendorff


024. kép: V. I. Lenin

Úgy érezte, elérkezett az ideje egy békeajánlatnak. Az ezt tartalmazó berlini beszéd nem volt elég szerencsésen megfogalmazva, de amint kitűnt, nem is ezen múlott annak sikere. A *Nagy Entente* háborús lelke, a Páris körüli béke diktálója, *Clemenceau* francia miniszterelnök volt. Ez a császár békeajánlata elől kitért azzal a megjegyzéssel, illetve kifogással, hogy ez az ajánlat nem tartalma-

zott részleteket, határozott feltételeket. Ez a kifogás a francia miniszterelnöknek a németek elleni mélységes gyűlöletén, a porosz-francia 1871-es frankfurti, a franciákat megalázó békének megváltoztatásán, Elzász-Lotaringia visszaszerzési vágyán alapult. *Clemenceau*-nak tudnia kellett, hogy a keleti front felszabadulása utána németek tagadhatatlanul katonai fölénybe kerültek, ő viszont a francia frontot a legnagyobb eréllyel, sőt kegyetlenséggel tudta csak fenntartani. Tudnia kellett, hogy *Vilmos* császár nem tehetett már előzetesen olyan békeajánlatot, amely a németekre nézve annyira kedvezőtlen; ez lehetetlenné tette volna helyzetét. *Clemenceau* mindent a már folyamatban lévő amerikai segélyre helyezett. De egyéb megállapításában is igazságtalan volt, midőn kijelentette, hogy Magyarország volt a háború négy évig történt elhúzásának oka, mint a középhatalmak élelmiszer raktára és kaszárnyája. A háború alatt az ország nem rendelkezett készletei felett, másrészt a magyar katona becsülettel és vitézül kitartott kötelessége mellett, ezt a hűséget nem lehet kifogás tárgyává tenni. *Clemenceau* esetében különben éppen a magyarság elleni ellenszenvét a családjába beházasuló magyar leány magaviselete is kiváltotta.

A francia-német ellentétnek több, mint ezer éves múltja van. Az az idő, midőn Nagy Károly birodalma utódai között kettévált, a vizigótokra és az osztrogótokra, már Teodor császár kijelentette, hogy az osztrogótokat ki kell irtani. *Clemenceau* nem volt ilyen kegyetlen; neki, ahogy mondta, nincs kifogása a németek ellen, csak az a baj, hogy a kelleténél húsz millióval többen vannak. Legégetőbb kérdés volt az elzász-lotaringiai. Elzászt *XIV. Lajos* vette el az akkor több száz fejedelemségből álló megosztott németségtől. Lotaringiát Mazarin csatolta Franciaországhoz, szintén könnyűszerrel. Ez az az *Eris* almája, amely vita különösen a volt francia 1871-es békekötés óta állandóan napirenden volt. Az 1914-es háború idején Elzász még inkább német, Lotaringia francia jellegű volt. Felmerülhet az a gondolat, amit a francia úgy fejez ki: „Couper la poire en deux." (Ketté kell vágni a körtét!) Az európai kultúra és mindkét nagy nemzet békés előrehaladását biztosítaná egy elfogadható békés megoldás.

Clemenceau-nak mindez nehezen jutott eszébe. Nem adott módot a Habsburg Monarchia békeszerető új uralkodója, *IV. Károly* külön békekötésre irányuló igyekezetének sem. Nem gondolt arra, hogy ezzel országának is hasznára válik, midőn bizonyos éket verhet a volt szövetségesek közé. Nem térünk el a tárgyilagosságtól, ha megállapítjuk, hogy *Clemenceau*-t nehezen lehet felmenteni a háborút követő további nemzetközi feszültség, a második világháború felidézésének felelőssége és vádja alól.


025. kép: IV. Károly

De hibát követett el a német diplomácia is, midőn már előzőleg nem sietett császárja segítségére. Egy döntetlen háború alkalmat adhat bármelyik félnek a békekísérletre. Évtizedes, sőt évszázados gyakorlat ilyenkor a semlegesek útján a diplomáciai tájékozódás. Ezt mulasztotta el a német diplomácia, dacára annak, hogy Berlinben még volt elég semleges követ,

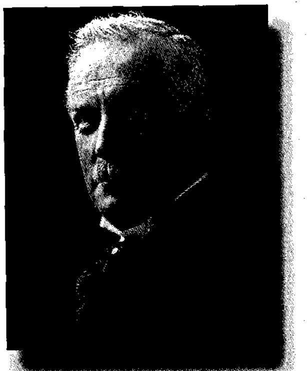
akikkel megvolt az érintkezési lehetőség. Hibát követett el a katonai vezetés is, midőn nem tájékozódott Amerika felkészültségéről. Apró, szinte gyerekes kísérletek fokozták az USA ellenszenvét, midőn a német követ egyik amerikai városban „véletlenül" a közúti vasúton felejtette a háborúra vonatkozó bizalmas iratait, amelyben Amerika is érintve volt.

Talleyrand mondta: „A politikában elkövetett hiba súlyosabb, mint az elkövetett bűn.", annak megvannak a súlyos következményei. Ezt fejtette ki egy háborús író is „Der Krieg der versäumten Gelegenheiten" (Az elmulasztott alkalmak háborúja) című munkájában. Mindezen mulasztások legnagyobb áldozata Magyarország lett. A németek elvesztették ugyan gyarmataikat, de az anyaország sértetlenül került ki a háborúból, az ezer éves Magyarország egynegyedére csökkent.

Mindezek mellett elkövette a német császár azt a hibát is, hogy békeajánlatának mellőzése után 120 km-ről lövette Párist. Nem jutott eszébe, hogy 1870-ben a francia főváros jajszó nélkül állta a hónapokig tartó ostromot.

Angliának a monarchiával szemben semmi kártérítési igénye nem támadt, ilyet nem is követelt. Legfeljebb abban követett el tévedést, hogy nem mondott ellene a trianoni békediktátum szigorú és megalázó rendelkezéseinek. A háborús miniszter, *Lloyd George* felemlítette ugyan királyának, V. Györgynek a trianoni javaslat tervbe vett lehetetlen feltételét, de az angol király már be akarta fejezni a háborút, és nem avatkozott bele *Clemenceau* intézkedéseibe.

Wilson, az amerikai elnök, egyetemi tanár volt, s e minőségében választották meg elnöknek. Tökéletesen ismeretlen volt előtte az európai politikai helyzet, a harci területekről sem volt fogalma. Kezdetben határozottan visszautasította a cseh propagandista, *Masaryk* kérését, hogy álljon a cseh függetlenség védelmére, és avatkozzék be a háborúba. Elvileg tehát minden háborúnak ellene volt. Mint tudós, tisztán a nemzetközi jog békés intézkedéseinek híve, visszahúzódott minden háborús intézkedéstől. Hogy abba mégis beavatkozott, annak fő oka a németek által megindított tengeralattjárók által veszélyeztetett tengeri közlekedés lehetett.


026. kép: Lloyd George

Fontos jelentősége van ennek. Pár szóval megemlítem, mik voltak az 1914-es háborút előidéző okok.

1908-ban *VII. Eduárd* és neje, *Marie Teck*, Ischlben felkeresi *Ferenc Józsefet*, hogy bevonja a németek ellen alakított koalícióba. Erre *Aehrenthal* kijelenti, hogy a német és az angol versengés, különösen a tengeri verseny, bár veszélyes, minket nem érdekel. Ehhez járult *Eduárd*nak a cárral Kronstadtban történt megállapodása.

A találkozás előtt két nappal *Charles Hardinge* angol külügyminiszter hasztalanul akarta *II. Vilmost* meggyőzni a tengerhajózás fejlesztésének veszélyességéről. Ezután Jenesch (*von Jagow*?) német külügyminiszter-


027. kép: Alois Aerenthal



028. kép: Charles Hardinge



029. kép: Alexandra angol királyné, dán hercegnő

rel közölte, hogyha Németország folytatja a tengerészeti felszerelést, és erőszakolja Angliát az ott már nyomasztóvá vált tengerészeti kiadásokra, akkor *VII. Eduárd* és *Alexandra* királyné berlini látogatása el fog maradni. Igaz, *Aehrenthal* kijelentette, hogy a német fegyverkezéshez a Monarchiának nincs köze, és ez nem érinti a Monarchia és Anglia közötti viszonyt.

A századfordulónál Európa helyzete különösen zavaros volt. Anglia kilép az elzárkózásból; a nagyhatalmak gyarmatosítási törekvése, Németország gyors ipari fejlődése és az angol iparral való versengése, hajóépítkezés az angol versennyel szemben, *Bismarck* orosz tájékozódása, az oroszok törekvése az Ázsiába való behatolásra, Törökország állandó hanyatlása és ezzel kapcsolatban az a kérdés, hogy a Balkánt ki szabadítsa fel a török uralom alól, mindez közelebb hozta a háború esélyeit.

Az európai kis nemzetek egymásra vannak utalva. Hivatásukat nemcsak maguk, de az emberi haladás, az erkölcsi és szellemi javakba való előretörés érdekében is csak akkor tudják betölteni, ha mindezek alapjául az igazságot és méltányosságot tartják szem előtt. Az élettel a fennmaradásért való küzdelem a kis népeket még jobban megterheli, mint a nagy nemzeteket.

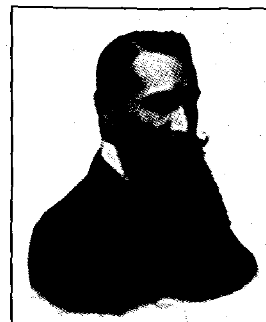
*

SZEGED

Több, mint fél évszázad történelmi távlata választ el azoktól az eseményektől, amiknek jórészben magam voltam az irányítója. Ez a távlat biztosítja az elfogulatlan megítélést, nem indít téves beállításra, különösen, ha az író a régi római útmutatást tartja szem előtt „sine ira et studio" harag és gyűlölség nélkül, de mégis azon idők szemszögéből. Lehet, hogy a szegedi események a mai embereket már kevéssé érdeklik, az idő kereke többször jobbra-balra fordult, de mégsem fog ártani, ha vissza-vissza tekintünk, mert a múltakból lehet a legtöbb tanúságot levonni. Lesznek, akik osztani fogják ezt a felfogást.

A szegedi történéseknek is van előzménye, de van az ezt megelőző 1918-as ún. „Őszirózsás forradalomnak" is. Az 1918-as katonai, gazdasági és politikai összeomlást szeretik forradalomnak nevezni, legfeljebb a forradalommal járó áldozatok súlyát igyekeznek enyhíteni az „őszirózsás" megjelöléssel. 1918-at még így sem lehet a forradalom megnevezésével illetni. Forradalomról csak akkor beszélhetünk, ha az uralmon lévő megunt, vagy elnyomó hatalmat egy jobbat akaró másik erő győzi le, és váltja fel. A forradalom fogalma magában foglalja a bukott uralom hibái, vagy bűnei feletti győzelmet. Bár hibák és bűnök sorozata 1918 előtt is fennforgott, de nem kellett az ezt elkövető rendszert erőszakkal eltávolítani. A vesztes négy éves háború csődje volt az, a Monarchia ezt megelőző elhibázott politikai rendszerének felszámolása. A bukás minden erőszakos beavatkozás nélkül önmagától következett be. Elpusztult egy több évszázados maradi európai nagyhatalom. Ennek az írásnak nem feladata, hogy mérlegre tegye a békés emberi haladás szempontjából ennek a végomlásnak előnyös, vagy előnytelen voltát.

Ezúttal csak Szegedről akarok írni, de mielőtt ezt tenném, vissza kell térnem 1914. július 24-re, amikor elindulnak a marhavagonok, hogy a felpántlikázott magyar bakákat a harctérre szállítsák ismeretlen útra, ismeretlen célra. A vagonokra ráírta egy lelkes parancsnok „megbosszuljuk szeretett trónörökösünket", ez trónörökös *Ferenc Ferdinánd* volt, engesztelhetetlen ellensége a magyarságnak, pedig a nemzet akkori igazi képviselői, az ellenzék vezére mellé álltak midőn tagadták a Habsburg–ház törvény érvényességét, amely kizárta a trónörökös rangon aluli házasságból születendő gyermekeit a trónöröklés rendjéből. A magyar törvények már akkor sem származás szerint bírálták el a házasságokat.



030. kép: Károlyi Mihály

A trónörökös áldozatul esett. De áldozatul esett Magyarország is, amelynek semmi érdeke nem volt a háborúban, és annak felidézéséhez sem volt semmi köze. Még *Tisza István*, az akkori magyar miniszterelnök is ellenezte a szerbek elleni hadüzenetet, de a bécsi *Kronrat* másként határozott, A magyar képviselőházban *Károlyi Mihály* vezetése alatt álló függetlenségi

párt foglalt következetesen állást a háború, és annak folytatása ellen. Intő szavunknak azonban nem volt visszhangja, mert hatalmasabb tőlünk független, sőt velünk szemben álló nemzetközi kapcsolatok kötötték elválaszthatatlanul a monarchiát német szövetségeseihez.



031. kép: Woodrow Wilson

Ez akadályozta meg az akkori amerikai elnök, *Woodrow Wilson* által 1918 tavaszán kibontakozási alapul megjelölt 14 pont elfogadását, és gátolt meg minden külön békekötésre irányuló kísérletet.



032. kép: Henri de Gondrecourt

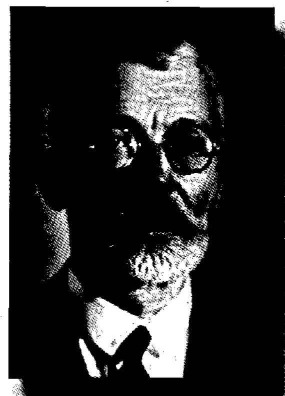
A négyéves háborút követő katonai összeomlás után Magyarország déli részeit, többek között Aradot és Szegedet balkáni francia haderők szállották meg. Aradon *Gondrecourt*, Szegeden és Nagykikindán *Charpy* és *de Lobit* francia tábornokok parancsnokoltak. A francia katonai hatalom egyelőre semleges magatartást tanúsított a Budapesten 1919. március 21-én uralomra jutott Tanácsköztársaság ellen Aradon és Szegeden megindult, később ellenforradalomnak nevezett mozgalmakkal szemben.

Ezzel kapcsolatban kell ismertetnem az ellenforradalmi eseményeket, amiket azóta megjelent egyes írások felületes tárgyismerettel, vagy éppen elfogultan kívántak megörökíteni. Röviden szeretném ismertetni az ellenforradalmi mozgalmakat megelőző helyzetet Szegeden. Még a francia megszállás előtt *Károlyi Mihály* dr. *Dettre János* városi alügyészt nevezte ki kormánybiztos főispánná. Az ottani függetlenségi párt elnöke *Becsey Károly*, Szeged volt országgyűlési képviselője nevében *Dettrét* támogatásáról biztosította. *Dettre* hatásköre azonban meglehetősen szűk körre szorítkozott. Midőn 1919. január 8-án *Boblet* francia ezredes az első csapattal Szegedre bevonult, kiadta a következő nyilatkozatot. „Mindenkor a szabadság, jog és köztársaság katonái maradunk. Az Önök belső viszonyaiba nem avatkozunk." E kijelentéssel átvette a rendfenntartásra vonatkozó hatalmat.

Nemsokára ezután a szerbek szállták meg az alig pár kilométerre fekvő Horgos községet. A tényleges helyzet később úgy alakult, hogy mindaddig, míg a szegedi nemzeti hadsereg létre nem jött, és Szeged a megszállás alól fel nem szabadult, valójában a francia katonai hatalom érvényesült: *Betrix* ezredes, *Gondrecourt* tábornok, majd Fournier ezredes és *de Tournade* tábornok voltak a városi kormányzók. Ez kezdetben gyakorlatban is megnyilvánult, később, midőn *Károlyi Gyula* Szegedre jött, inkább névlegessé vált, az Ábrahám-kormány alatt pedig a kormányzati teendőkbe nem avatkoztak be. A francia csapatok



033. kép: Henri de Tournade



034. kép: Károlyi Gyula

jelenléte azonban biztosíték volt bárhonnan jövő rendzavarással szemben. A belgrádi fegyverszünetben megállapodás eredményezte Szegednek a francia csapatok által még 1918. december folyamán történt megszállását. *Boblet* ezredes kezdetben csak kisebb különítménnyel érkezett, ez a létszám március végén már 40 000 emberre emelkedett. Meghatározott rendeltetésük a rend fenntartása volt, ez pedig kizárt minden szélsőséges politizálást.



035. kép: George Ernest Boulanger

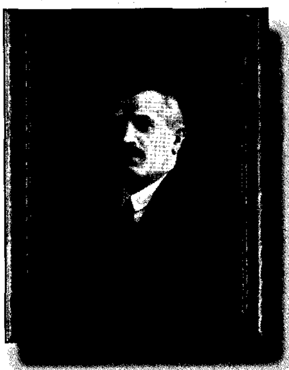
Még a régi Monarchia katonai szabályai úgy szóltak, hogy a hadsereg ne politizáljon, ezt az elvet a franciák is szorosan betartották, csak *Napóleon* hágta túl, és *Boulanger* tábornok, akinek politikai nagyravágyása végül is öngyilkossággal végződött, és ezt nem a nagyra törés meghiúsulása, hanem szerelmi bánat idézte elő.

Szegedet tehát kezdetben csak katonák kormányozták. Sem a bal, sem a jobb oldal egyelőre döntő szerephez nem jutott. Kommunista párt legálisan még nem alakulhatott, viszont a jobboldal is csak társadalmi szervezkedést végezhetett.



036. kép: Kelemen Béla

A régi rend képviselői így dr. *Kelemen Béla* Csongrád megye és Szeged volt főispánja és *Bokor Pál* ügyvéd vezetése alatt május 17-én megalakította a baloldal elleni blokkot, az *Antibolsevista Comitét ABC* néven. Ez a szervezet jóformán csak a jobboldali felfogás ébrentartására volt alkalmas, gyakorlati eredményt felmutatni nem tudott. Ha túl akart menni az agitáció határán, a franciák ellenállásába ütközött. Ezek egyik oldalról sem tűrtek kilengést, s így sem az, sem az ugyanakkor megalakult és hasonló felfogású tagokból álló Kormányzó Bizottmány sem tudott továbbmenni az elméleti jogfenntartáson.



037. kép: Somogyi Szilveszter

A Szegedre már december végén megérkezett és az ottani francia parancsnokság által város kormányzónak kinevezett *Betrix* francia ezredes gondosan vigyázott, hogy sem az egyik, sem a másik oldal a rendet meg ne zavarja. A még februárban megalakult baloldali direktórium működése pár napig tartott. *Betrix* azt feloszlatta, azután maga mellé vette a város vezetésére dr. Dettre városi alügyészt, illetve kormánybiztost, *Somogyi Szilveszter* polgármestert és Temesváry főkapitányt.

Szegeden a valóságos helyzet úgy alakult, hogy mindaddig, míg az ún. Nemzeti Hadsereg létre nem jött és Szeged a megszállás alól fel nem szabadult, csökkenő erősséggel a francia katonai hatalom érvényesült. *Betrix* ezredes, *Gondrecourt* tábornok, majd *Fournier* ezredes és *de Tournade* tábornok voltak a város kormányzói. Az Aradon megalakult *Károlyi Gyula* vezette kormány Szegedre költözéséig ténylegesen is gyakorolták a hatalmat. Ez azonban később egyre inkább névlegessé vált. Az Ábrahám-kormány alatt pedig a kormányzati teendőkbe már egyáltalán nem avatkoztak bele.

A francia csapatok jelenléte mindenesetre biztosíték volt bármilyen irányú rendzavarással szemben. Az, hogy Szegednek és környékének a francia megszállása 1918 decemberében megkezdődhetett, a Belgrádban megkötött fegyverszüneti megállapodás következménye volt. A környék folyamatos megszállása után Szegedre már január 18-án érkezett, az első, kisebb francia alakulat, *Boblet* ezredes vezetésével. Március végén már mintegy 40 000-re emelkedett a megszálló csapatok létszáma. Meghatározott rendeltetésük a rend fenntartása volt, ez pedig kizárt minden szélsőséges politizálást.

Mielőtt a további szegedi eseményekkel foglalkoznék, legyen szabad rátérni odautazásom előzményeire és okaira.

A *Károlyi* párt jobboldali szárnyához tartozva később ellentétbe kerültem magával a pártvezérrel is. Az 1919. január 28-án tartott pártgyűlésen a *Károlyi* párt felszólamlásomra két részre vált. A magyar parlamentáris életben szokatlan helyzet állott elő, maga a vezér kisebbségben maradt, én pedig addigi álláspontom szerint a többségben lévő jobboldali részhez csatlakoztam, így a helyzetem az akkori időkben nem alakult kedvezően, viszont *Károlyi Mihálynak* nem kellett levonni a szavazás ránézve hátrányos eredményét. Abban az időben ez nem is lett volna kívánatos.

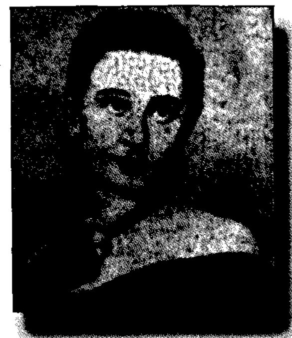
A fővárosi politikában ezek után nem sok keresnivalóm akadt. Első gondolatom az Ausztriába, Bécsbe való kimenetel volt, alább rátérek ennek akadályaira.

1919. március 21-én megkezdtem utamat, amely Balatonfüreden keresztül vezetett. Pár heti ott tartózkodásom után otthagytam az oda emigrált tábornokok és bankvezérek társaságát. Zsebemben volt a határátlépési igazolvány, amit a Balatonfüreden szolgálatot teljesítő Erdei határőrségi kapitány állított ki részemre, akihez régi barátság fűzött.

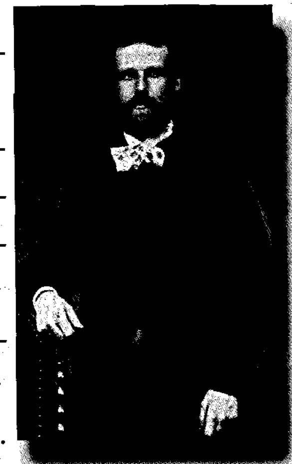
Siófokra szerencsésen meg is érkeztem. Ez azonban nem ment oly egyszerűen. Véletlen esemény segítette elő átkelésemet és tovább utazásomat. Ezekben a napokban halt meg Füreden a Siófokon született balatoni hajóskapitány, aki a füredi gyógyvízben keresett gyógyulást előrehaladott szívbajára. Utolsó óhaja szerint Siófokra szállították. Sikerült a Budapestről leszállított C. jelzésű kis átkelő csónakra feljutnom, amelynek célja Pestről Budára közlekedés volt. De nem éppen alkalmas a balatoni viharokra. Már pedig a kora tavaszi napokban szokásos viharok még nagyobb mértékben érvényesültek, és a kis sajkára került gyászkíséret legtöbb tagja tengeri betegséget kapott. Én ezt szerencsésen elkerültem. Siófokra meg is érkeztem, de ez a szerencse már nem kísért a további utazásomban. Nagykanizsa felé igyekeztem, ide dél felé érkeztem meg, átadtam a vasúti hordárnak szerény kis útipoggyászomat azzal a megbízással, hogy tegye fel azt a Sopronba induló vonatra, ahonnan tovább akartam menni Ausztriába, illetve Bécs felé. „Uram, ezt a vonatot a mai nappal beszüntették, s így a poggyászt nem is tudom feltenni." Kis események, nagyobb eredmények. Meg kellett változtatnom útirányomat. Bemegyek a vasúti étterembe, megrendelem az ebédemet, alig kezdek hozzá, rám

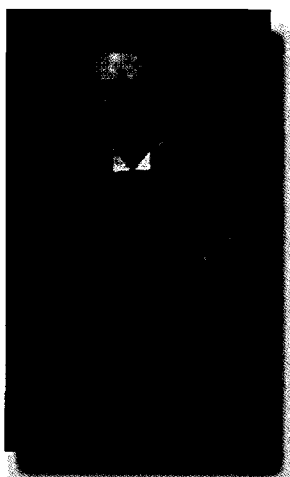

038. kép: Bárczay Ferenc

nehezedett egy kéz, *Bárczay Ferenc*, volt képviselőtársam üdvözölt „Hová mégy?" – kérdéssel. „Még nem tudom" – adtam meg a választ. „Na, gyere, a sógorom, *Keglevich* Pali ad majd szállást neked is nagyanyjának, *Batthyány Ilonának* a kastélyában, ide pár perc távolság." Felültünk az állomáson váró homokfutóra, és hamarosan beértünk a városban lévő *Batthyány* kastélyba. A bejárónál találkoztunk egy akrobatával, *Keglevich* Palival, a ház urával, aki 3 ujjal két részre görbít egy ötkoronást, és egy rántással kettészakít egy tucat kártyát. Nem árt neki az sem, hogy a Tanácsköztársaság által kiadott tilalom ellenére elfogyasztja a napi alkohol adagját. A városban közkedvelt ember, a rendőrség is szemet huny, ha Pali barátunk sokszor a megengedettnél kedvezőbb hangulatra derül.


039. kép: Batthyányi Ilona

Pár napi tartózkodás után a néhány kilométerre fekvő birtokra, Somogyszentmiklósra (ma Miklósfa) kerültem. Fényes szállás várt rám az erdő közepén álló nagy tehénistálló padlásán, az adott körülmények között a legalkalmasabb hely. Különb, mint bármely kényelmesen berendezett kemping tábor. Csak pár napig maradtam egyedül, látom, hogy mászik fel az emeletre lépcső helyett létrán két jól öltözött ember. Bemutatkoznak: *Magyary Antal, Feszt Fedor*, a Magyar Bel- és Külügyminisztérium osztályvezetői. Céljuk ugyanaz volt, átkelni a határon. „Mit csináljunk?" – volt a kérdés. „Átmegyünk a Dráván Jugoszláviába." Az 1914-es háború után az ország testéről többek között a Dráván-túli részt, így Légrádot is lekapcsolták. Még békeidőben sok ott lakó magyarnak maradt szőlőföldje vörös Magyarországon. Meg kellett azt munkálni, ami nem is ütközött akadályba. A magyar határőröknek ki volt adva az utasítás, hogy ezt a munkálatot segítsék elő. Bizonyos kölcsönös előzékenység alakult ki, legfeljebb arról volt szó, hogy aki nem szőlőmunkás, odaát a szerb határőrök részére némi tiszteletdíjat kellett, hogy leadjon. Természetesen ennek nem volt hivatalos háttere. Mielőtt estefelé a munkálatok befejezése után nekiindultunk vállalkozásunknak, át kellett öltözködni szőlőmunkásnak. Vállaltuk ezt mind a hárman, csak nekem esett nehezemre, hogy egy kiszívott cseréppipa szárát dugták a számba, nekem, aki soha életében nem dohányzott. De volt ennél nagyobb nehézség is. A Dráva a tavaszi esőzés folytán nagyon megáradt, ezen kívül a szerb határőrség új parancsnokot kapott, aki nagyon szigorúan kezelte a regulát, elkobozta a jó átkelő tutajt, és csak egy rozogát engedélyezett. Már pedig legtöbb munkás magával hozta asszonyát és gyerekét is. A tutaj bizony túl volt terhelve, és a folyó közepén már veszedelmesen süllyedni kezdett. Valahogy mégis átvergődtünk. „Siess, jön a bika!" – jelszó fogadott. Ennyit megtanultak jugoszláv barátaink. Ez azt jelentette, hogy sürgősen kell elintézni a tiszteletdíj kérdését, mert a „Bika", az ún. parancsnok bizony szigorú ember, és megakadályozhatja az üzletet. Megérkeztünk Légrádra, ott a szénacsűrben kellemes alvásra találtunk, hogy reggelre felkelve folytathassuk jugoszláv utunkat. A


040. kép: Keglevich Béla


041. kép: Skerlecz Iván

görög *Ulisszesz* nem egy, de ezerszemű óriásával kellett megküzdenünk. A szerb hatóságok minden átutazó menekülőben politikai agitátort láttak. Ilyen első spanyollovast már Zágrábban át kellett ugrani, ahol *Nedić* szerb őrnagy teljesített helyőrségi szolgálatot. Első utunk tehát odavezetett. Szívesen fogadott bennünket, kijelentette azonban, hogy felsőbb parancs folytán minden Magyarországról érkező utas hiteles okmányokkal kell, hogy igazolja magát. Ellenkező esetben kiadott parancs szerint visszateszik a határon. Ilyen okmány azonban nem állott rendelkezésünkre. Gondoltam arra, hogy felkeresem *Skerlecz Iván* volt horvát bánt, aki feleségével együtt odaköltözött, és akihez régi barátság fűzött. A *Nedić*-csel való találkozásom után reméltem, hogy segítségünkre lehet. „Kedves barátaim, én a legnagyobb készséggel tennék eleget kéréseteknek, de magam is csak tűrt ember vagyok itt Zágrábban." – volt a kevéssé vigasztaló válasz. Nekünk pedig sürgőssé vált a dolgunk, mert a városparancsnok igazolásunkra estig adott határidőt. Ezek után mit volt mit tennünk, meglátjuk a közelben a francia katonai parancsnokság székhelyét. Egyetlen megoldás az volt, hogy ezek támogatását kell kikérni. Bemutatkozás után a legnagyobb szívességgel fogadtak, és kiállították részünkre a megfelelő igazolványt, amellyel a francia parancsnokságnak fenntartott vasúti kocsiban tovább folytathattuk utunkat. Ez be is következett, még az este a Brod és Belgrád felé induló vonatra felszálltunk, éspedig a francia kocsi szakaszba. Nemsokára útitársunk is akadt, egy jókedvű – alkoholt kissé túlfogyasztott – szerb hadnagyban. Nem nagyon méltányolta a csak franciák számára fenntartott szakaszt, és ott elhelyezkedett. Jól is jártunk vele. Éjjel megérkeztünk [a szlovéniai] Brodba, ahol felszállt az ellenőrző szerb csendőrség, és beszegődött útitársunk jóindulatúlag elhárította az ellenőrzéssel járó zaklatást „Franceska Comissia"(francia bizottság) – jelszóval. Ezzel minden gyanú elhárult felőlünk, tovább színleltük az alvást, a mi szerb barátunk nem is engedett felkölteni. Így zavartalanul érkeztünk meg a magyar határ átszálló helyéig, Horgosig. *Magyary* és *Feszt Fedor* útjukat tovább folytatták Belgrád felé. Kedves jelenetekben volt részünk, mikor a hazafelé tartó szerb katonák a robogó vonatról lövöldözték a vaddús területen a vonat mentén szaladgáló őzeket és egyéb vadat. Természetesen eredmény nélkül. Nekem a célom az volt, hogy mielőbb magyar területre jussak, miután már tudomásom volt róla, hogy Szegeden ellenzéki kormány alakult meg.

1919. tavaszán tehát megérkeztem a Szeged közvetlen szomszédságában lévő Horgos községbe, abban az időben a senki földjére. Átszálló hely volt ez, azt is lehetne mondani a szokásos kifejezéssel „demilitarizált terület", amely felett a szerbek rendelkeztek. A világtörténelemben nem játszott nagy szerepet, jelentőségre akkor emelkedett, amikor az első világháború után a szerb határőrök alapos vizsgálat tárgyává tették, hogy a Jugoszláviából Szegedre igyekvő magyarok alkalmasak-e arra, hogy oda is jussanak. Ilyen alkalmassági igazolvány volt a zágrábi francia katonai parancsnokság által részemre kiállított menlevél. Ez az okmányom azonban végveszedelembe került, mert a Horgoson állomásozó szerb határőrség egyik katonája elvette tőlem, és kettétépte. Ott álltam, ahogy Budapesten mondani szokták, „megfürödve".

A parancsnok már megértőbb volt, a kettétépett papírt visszaszolgáltatta, „mehet" – mondta, és megmutatta azt az egyetlen kis vicinálist, amely a határon átfuthatott.

Gyönyörű tavaszi napon értem újra magyar földre. A Szegeden már kora tavaszon szervezkedő ellenforradalom híre közismertté vált. Nem vezetett az a cél, hogy abban én is tevékenykedjem, de elvégre magam is politikus voltam, és így az ember önkéntelenül is belesodródik ebbe a mesterségbe. Nehéz volt kiszabadulni az évtizedes politikai múltból. Egyelőre, ha mást nem is, legalább tájékozódni kívántam.

Csodálatos keverékét kellett látnom a szegedi társadalmi életnek; a vesztes háború következményeként kialakult baloldali törekvéseknek és az azt ellensúlyozni akaró, talaját vesztett jobboldalnak. Idegenül hajókáztam a zavargó tengeren, tudtam, hogy *Károlyi Mihály* Budapestről még hónapokkal előbb kormánybiztos főispánnak nevezte ki *dr. Dettre János* városi alügyészt, akit személyesen nem ismertem. Tudtam azt is, hogy pár napig kommunista direktórium működött a városban, amíg a francia városparancsnok azt fel nem oszlatta, láttam, hogy kialakult politikai helyzet nincs, míg *Károlyi Gyula* zászlót nem bontott. Láttam a vergődést annak érdekében, amit *Károlyi Gyula* maga elé tűzött.

Belső kötelezettséget éreztem, hogy ennek a jóhiszemű embernek segítségére siessek, minden egyéni érdek nélkül felajánljam szolgálataimat. Úgy éreztem, hogy hosszú politikai tapasztalatommal erre alkalmas is lehetek.

Első utam tehát hozzá vezetett. A vele való találkozásom részleteit szeretném idézni, ahogy arra még élénken emlékezem. Nem a lakására mentem, személyi érintkezésünk, mint magánembernek, előzőleg ritkább volt, és így nem is ilyen minőségben kerestem fel, hanem a törvényszéki épületben lévő hivatali helyiségében, mint vezető politikust akartam felkeresni.

Szegeden már hónapokkal előbb megszűnt a polgári törvénykezés. Az emberek nem pereskedtek, hiszen a magánforgalom csak a legszükségesebb ellátási cikkekre, élelmezési és nélkülözhetetlen ruházati szükségletekre terjedt ki. A bírósági helyiség üresen állott, így találta azt *Károlyi Gyula* is. A Szegeden átalakított és kiegészített egész Károlyi-kormány bőséges elhelyezést talált a *Széchenyi* térre néző törvényszéki épületben, azt is mondhatnám palotában, mert az ízléses és időálló épület joggal tarthatott igényt erre a megjelölésre.

Midőn *Károlyi Gyulánál* bejelentettek, azonnal fogadott, félre tett minden munkát, pedig mint volt főispán megszokta, hogy vagy maga intézze el az ügyeket, vagy ellenőrizze azok elintézését. Érkezésem nem lepte meg, nem azért, mintha várt volna, hanem mert működésének kezdetén tudomása volt a Budapestről és máshonnan Szegedre sereglők özönléséről. A budapesti emigránsok minden komolyabb ellenőrzés nélkül tudtak Szegedre jutni, illetve Dorozsmára, az akkori legutolsó vasútállomásra, legfeljebb meg kellett elégedniük a marhavagonokkal.

Károlyival való találkozásom a politikai *augur*ok összejövetelének a jelében történt. Mindjárt rátértünk a politikára, helyesebben az ezzel összefüggő kérdésekre és eseményekre. Jól tudta, hogy

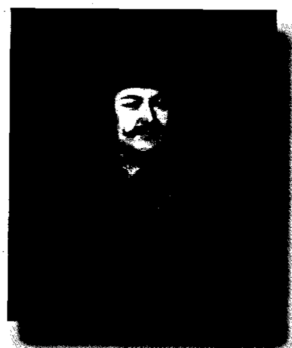
én már a forradalmat megelőzően is jelentős szerepet játszottam. Tudta azt is, hogy helyzetem Budapesten eléggé súlyossá vált. „Mikor indultál el?" – volt első kérdése. „És mit csináltál március 21., a Tanácsköztársaság kikiáltása óta?" Türelmesen hallgatta meg bolyongásomat, majd rátértünk az aradi és szegedi eseményekre, arra a feladatra, amire vállalkozott. „Mit szólsz hozzá" – kérdezte – „lesz-e sikere annak a törekvésnek, hogy a vesztes háború után a nemzetet rendes körülmények közé lehessen visszavezetni?" Ennek a kérdésnek feltevését természetesnek találtam, hiszen beszélgetésünk fő tárgya is ez volt. Őszintén kellett felelnem. „Ha politikai érettség és felelősség vezeti a szegedi vállalkozást, ez nem lehet kérdéses. Már pedig neked, politikailag is tapasztalt embernek, mint volt főispánnak, is megvan a helyes elgondolásod nehéz kérdések megoldásában."

Károlyi tovább érdeklődött: „A budapesti Tanácsköztársaság számíthat-e hosszú életre?" „Ez attól függ," – feleltem „hogy a nyugati politika hogyan alakul, és a budapesti kommunizmus hogyan állja meg a helyét." „Úgy tudom," – intézte hozzám tovább a kérdést –, „hogy te egyike voltál azoknak a képviselőknek, akik a tűzvonalban harcolták végig a háborút, és így értesz a katonai dolgokhoz is." „Igy van," – válaszoltam –, „mert úgy gondolom, a négy éves háború alaposan elvette a kedvét az embereknek minden további katonáskodástól. Harcoltam együtt bajtársakkal, akik háromszor sebesültek meg, és már ősz hajjal kerültek negyedszerre a frontra. Tudok róla, hogy 18 éves, alig kiképzett gyerekeket küldtek a lövészárokba, hogy végigszenvedjék az ún. *Trommelfeuer*-t, a fokozott ágyútüzet. Vállalkozásodnak ez lesz a legnehezebb része." „Volnál-e szíves" – kérdezte – „e téren segítségemre lenni?" „Természetesen" – nyugtattam meg –, „abban a reményben, hogy ily eszközre csak végső esetben lesz szükség."

Ekkor még egyikünk sem gondolt arra, hogy a szegedi politikában szerepcserét kell vállalni.

Ezek után őszinte egyetértés, mondhatnám barátság fejlődött ki köztünk egész szegedi együttlétünk alatt. Kifejezetten öröm, mondtam én, hogy a francia hadvezetőség sok tekintetben szabad kezet biztosított neki. Természetesen ez még nem jelentette a kormány minden irányban szabad mozgását, még kevésbé a Párisi Nagytanács által történendő elismerést.

Be kell vallanom, hogy *Károlyi*nál történt látogatásom után bizonyos megilletődöttséggel léptem át annak a városnak a küszöbét, ahol három szobor is emlékeztet a magyarság küzdelmeire.


042. kép: II. Rákóczi Ferenc

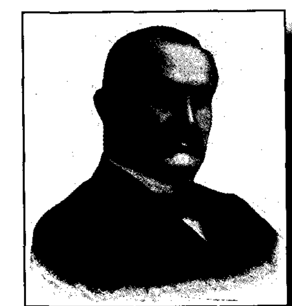

043. kép: Vásárhelyi Pál


044. kép: Kossuth Lajos

Szembenéz egymással *Rákóczi Ferenc* és *Vásárhelyi Pál* a *Széchenyi* téren. A szabadság hőse és a munka dicsőségének hirdetője, a nagy vízimérnöké, aki a rohanó Tiszát nem pusztító rémmé, hanem áldást hozó magyar folyóvá, a Dunát pedig a Vaskapu szabályozásával nemzetközi kinccsé tette. A Dugonics téren áll a költő szobra, aki más irányú kultúrával egészítette ki az előbbi kettőt. Itt mondta el *Kossuth* „Szeged népe, nemzetem büszkesége" kezdetű szózatát, amikor a magyar szabadságharcra hívta katonáit.

Az aradi és szegedi események helyes megítélése végett ismernünk kell a két kormányalakítás történetét. A Budapesti Tanácsköztársaság ellen úgy Aradon, mint Szegeden majdnem egy időben megindult az ellenszervezkedés, aminek nem is volt akadálya, miután mindkét város francia megszállás alá került. Arad kevéssé volt alkalmas ilyen mozgalomra, miután nagyobb szabású román katonaság vette körül. Szeged el volt szigetelve a délen lévő szerbektől, ezek később sem lépték át azt a határt, amit Trianon nekik kijelölt. Az aradi megmozdulás már csak azért sem volt életképes, mert az ottani francia parancsnokság kezdettől fogva tudta, hogy a megkötendő békeszerződés Aradot a románoknak juttatja. Aradnak mégis megvolt az az előnye, hogy még a múltból köztiszteletben álló emberre, *Károlyi Gyulára* számíthatott, és azelőtt is a megye és a város főispánja volt. A függetlenségi párt tagja, mint ilyen határozottan demokratikus. Nem volt neki nehéz *Rákóczi* fejedelem és *Károlyi Sándor* szabadságszeretetét magában hordozni. Az aradiak tehát köréje csoportosultak. *Károlyi* megnyerése jól ismert szerénységénél fogva kissé nehezen ment. Háttérbe akart húzódni, de belátta, hogy nem térhet ki a feladat vállalása elől. Érdekes egyénisége volt a magyar társadalomnak Tagja a főúri vagyonosabb köröknek, de telve demokratikus elgondolással és érzéssel. Amikor Szegeden az Ábrahám-kormánynak a vezetést átadta, kihangsúlyozta, hogy demokratikus szellem lesz képes az általános megbékülés megteremtésére. Uradalmi alkalmazottainak a kiházasításánál felesége járt közbe, a hozományról ők gondoskodtak. *Károlyi* úgy érezte, kötelessége a franciáknak megmutatni, hogy van polgári társadalom, és nem kell azért szélsőséges jobboldalinak lenni. Midőn az aradi kormányt megalakította, mint közigazgatási szakember, megszervezte és betöltötte az egész kormányzati tisztviselői kart. Ezért ment vele a kormányon kívül mintegy 25 további alkalmazott, akiket Mezőhegyesen a románok szintén internáltak. A kormány tagjai voltak: elnök *Károlyi Gyula*, vallás és közoktatási dr. *Barabás Béla* belügy népjóléti *Bársony Elemér*, külügy *Bornemissza Gyula*, közlekedés *dr. Fülöp Béla*, nemzetiségi Hemmen János dr., hadügy *Szabó Zoltán* tábornok, igazságügy *Pálmay Lajos*, kereskedelmi dr. *Varjassy* Lajos. Az aradi kereskedelmi kamarai titkár, akit *Károlyi* szakmabeli jártassága folytán vett be a kormányba, kereskedelmi miniszter lett. *Varjassyt Károlyi Mihály* már Budapestről előzőleg kinevezte kormánybiztos főispán-


045. kép: Károlyi Sándor


046. kép: Barabás Béla

ná. *Varjassyt* ezúttal külön ki kell emelnem, mert az ő szerepe Szegeden, ahova *Károlyi* a kormány székhelyét áttette, döntő befolyást gyakorolt a kormány sorsára. A Károlyi-kormányban nagyobbrészt aradiak vettek részt, de bekapcsolódtak abba a temesváriak is. Az aradi megalakulás alkalmával a miniszterelnök kiáltvány bocsátott ki, melyben „ ideiglenes teremtő és előkészítő feladatok teljesítését" tűzte ki célul.

Az aradiak pénzbelileg is igyekeztek, bár elég gyenge eredménnyel támogatni a kormányt, viszont a franciák nem tudtak olyan jövőt biztosítani, ami csak némi sikert hozott volna. A városban akkor parancsnokló tábornok *Gondrecourt* jóindulatúlag figyelmeztette *Károlyit*, hogy tegye át székhelyét Szegedre. A kormány programját elküldték Szegedre is kifüggesztés végett, de ott francia részről erre engedélyt nem kaptak, amit a szegediek nem is olyan nagyon sajnáltak, nem nagyon törték magukat, hogy *Károlyi*nak ott talajt teremtsenek. *Károlyi Gondrecourt* tájékoztatása után belátta, hogy az Aradot körülvevő román hadsereg alkalmatlanná tette ezt a várost minden szervezkedésre. Az aradi mozgalom híre már külföldre is eljutott, az angol Times és a francia Temps tárgyilagosan ismertette *Károlyi Gyula* aradi tevékenységét. *Károlyi* elhatározta, hogy Szegeden kezébe veszi az egységes vezetést, és egybefoglalja az ottani csoportokat. Előzetesen már átküldte dr. *Varjassyt* az ottani szervezkedőkkel való tárgyalás előkészítésére, *Eckhardt Tibort* pedig – akit már Aradon kinevezett minisztertanácsi jegyzőnek – megbízta a *Bethlen István* vezetése alatt álló ún. *Bécsi Comité*-vel való tárgyalással. Május 9-én indultak el, velük együtt mintegy 25 tisztviselő, aradiak és temesváriak. A Szegedre való jutás azonban nem ment olyan könnyen. Útjuk először Temesvárra vezetett, amely akkor szerb megszállás alatt állott. A szerb kormánybiztos internálta őket, de a franciák közbenjárására hozzájárult, hogy tovább utazhassanak végcéljuk Szeged felé. Alig jutottak Mezőhegyesre, a románok a szabad utazást biztosító nyílt parancs ellenére, az egész kormányt és a kíséretét letartóztatták, és a mezőhegyesi tiszti épületbe internálták. Hiába tiltakozott ez ellen a *Gondrecourt* által kirendelt francia tiszt, az aradiak jó pár napot Mezőhegyesen töltöttek. *Szabó Zoltánt*, az aradi honvédelmi minisztert pedig, mint katonát a románok Krajovába internálták. A román csapatparancsnokság kérdést intézett Bukarestbe, ahonnan azt a választ kapta: *Károlyi*ék Aradra visszamehetnek, Szegedre nem. Végül is – szintén francia közbenjárásra – sok viszontagság után május 29-én megérkeztek Szegedre.


047. kép: Eckhardt Tibor


048. kép: Bethlen István

Mint fentebb is említettem, a szegedi ellenállók egy része, ha nem is ellenszenvvel, de vegyes érzelmekkel fogadta ezt a megérkezést. Úgy gondolták, hogy a talajt ők készítették elő, és a hatalmat is nekik kell gyakorolniuk. Külön minisztériumot kívántak alakítani, de ennek lehetetlenségéről hamarosan meg kellett győződniük, midőn *de Lobit* hadosztályparancsnoknál ez iránti szándékukat bejelentették. A tábornok tisztában volt azzal, hogy ezeknek a csoportoknak nincs meg az a tekintélye, amit egy komoly kormányalakítás megkíván. Hozzájárulását így megtagadta. A szegedi szervezkedésben résztvevő *ABC* és a kormányzó bizottság lehangoltan fogadta ezt a döntést, és ily érzelmekkel várta *Károlyi* bejelentett megérkezését is. *Károlyi*nak Szegedre történt megérkezése után azonban belátták, hogy a külön utakon való haladás megnehezíti a közös cél megvalósítását, és *Károlyi*nak továbbra nem csináltak nehézséget. Nem lehet tagadni, voltak közöttük csalódottak is, talán olyanok, akik a franciák felé kedvezőtlen tájékoztatást adtak, ezek azonban nem a szegediek, hanem az oda emigrált politikusok közül kerültek ki. *Károlyi* Szegedre történt megérkezését követően azonnal érintkezésbe lépett a már említett ellenforradalmi alakulatokkal. Fegyelmezett embereket és józan utat keresett, nehogy a kitűzött célt a túl lelkesek veszélyeztessék.

Megkezdte ott kormányának átalakítását és kiegészítését. Kihagyta Barta Ábelt, és egyeseket más beosztásba juttatott. Külügyminiszternek vette be a Bécsből akkor Szegedre érkezett *Teleki Pált*, belügyminiszternek pedig dr. *Kelemen Béla* volt szeged–csongrádi főispánt. A munkássággal leendő békés együttműködés végett ezeknek két miniszteri tárcát tartott fenn. Erre azonban nem került sor, mert hamarosan bekövetkezett az összeütközés, bár a kormány és a miniszterelnök magatartása ezt nem indokolta, viszont a szegedi előző alakulatok túlhajtásából az együttműködés lehetetlenné vált. Az így keletkezett nézeteltérés sztrájkkal végződött, ez azonban csak 1–2 napig tartott, ennek hatása különösen a városi közlekedésben okozott zavarokat, de az időközben kereskedelmi államtitkárrá kinevezett *Pálffy Dániel* beszerezte a sztrájkoló villamos-alkalmazottak helyére az arra alkalmas egyéneket.

Amint tudjuk, *Szabó Zoltán* aradi honvédelmi miniszternek a románok által Krajovába történt internálásával ez a tárca megüresedett. Úgyszólván kapóra jött *Károlyi*nak *Horthy Miklós*nak e napokban Szegedre történt érkezése.


049. kép: Horthy Miklós

Érdekesnek tartom ennek az utazásnak, okainak és körülményeinek, előzményeinek az ismertetését. 1919 tavaszán a román hadsereg a Párisi Nagytanács rendelkezése ellenére a Tiszáig nyomult előre, és azt Páris tiltakozása ellenére sem ürítette ki. Így került a román csapatok egy része Kenderesre, Jász–Nagykun–Szolnok egyik kisebb községébe, ahol a *Horthy* major feküdt. A gazda nemcsak a tengert szerette, hanem mint magyar ember, az állatait is, különösen a lovait, de legfőképpen sárga hátaslovát. A majorba bevonuló egyik parancsnokló román tisztnek is megtetszett ez a ló, és ezt a vágyát tettre is váltotta. Midőn a gazda tiltakozott, a román erőhatalom érvényesült, és ebből egy kis csetepaté is keletkezett. Kezdett a dolog komolyabbá válni, így *Horthy* előrelátó felesége jobbnak látta urát távozásra bírni. így került *Horthy Miklós* Szegedre a már fentebb említett kis nézeteltérés miatt. Ott *Károlyi Gyulá*ban régi ismerőst és barátot talált. A barátság a kormányban, ahol hadügyminiszter lett, őszinte együttműködésre vezetett a miniszterelnökkel. Ez a barátság azonban nem terjedt ki miniszter társára, *Varjassy*ra, akinek világnézete teljesen ellenkezett az övével.

Varjassy, mint franciául jól beszélő, előnyben állt Aradon *Gondrecourt* tábornoknál, Szegeden *Charpy*nél, Nagykikindán *de Lobit*nál. Állandó összekötő kapcsolatot tart fenn a megszálló és az ellenforradalmi kormányok között, egyszersmind tájékoztató közeg is. Ez a tájékoztatás azonban különösen *Károlyit* és *Horthyt* illetően nem volt mindig kedvező.

Károlyi fő törekvése a hadsereg szervezése lett. Az az elv, hogy tényleges katona ne politizáljon, nemcsak az osztrák-magyar hadseregben, de mint fentebb említettem, a franciáknál is érvényben volt. Ekként a megszálló francia parancsnokok is ehhez tartották magukat. *Károlyi*nak nem sok kilátása volt, hogy a budapestiekkel a kormányhatalom átvállalása tekintetében megegyezhessék, viszont meg volt a keze kötve a hadsereg szervezése tekintetében.

Én akkor érkeztem Szegedre, midőn a Károlyi-kormány átalakított és kiegészített formában már megkezdte működését. A francia hadvezetőség által engedélyezett keretben, különösen a beligazgatás terén hatalmat gyakorolt. Ez nem jelentette azonban azt, hogy a kormány teljhatalommal rendelkezett, még kevésbé azt, hogy nemzetközi elismerésben részesült. Ennek hiánya eredményezte végül is lemondását.

E lemondásnak talán a legfőbb kiinduló pontja a hadügy és kereskedelmi miniszterek közötti, nem titkolt ellentét volt, amely nem maradt a kormány keretén belül.


050. kép: Jászi Oszkár

Horthy és *Varjassy* két különböző világnézetben nevelkedett. *Horthy* sohasem tudta levetkezni a bécsi udvar felfogását, bár magyar voltát nem tagadta meg, de nem volt tisztában a világ demokratikus haladásának szükségességével. Úgy gondolta, folytatni lehet ott, ahol a háború előtt abbahagyták. Ezt az irányt tartotta a nemzet fenntartó életelemének. *Varjassy Jászi Oszkár* radikális táborának volt egyik aradi támaszpontja. Ez a világfelfogás a kormány egy-két tagjának összeütközésére vezetett. *Varjassy*nak megvolt az az előnye, hogy már Aradon bizalmasa lett a francia parancsnokságnak, mert jól beszélt franciául. Köztudomású, hogy a franciáknál kezdettől fogva nyert csatája van annak, aki a nyelvet jól bírja. A franciák a dadogókat „kis négerek"-nek hívják, ezzel is le akarván becsülni a nyelvben készületleneket. Ez a nyelvbeli készség hozta magával, hogy *Varjassy* összekötő közege, úgyszólván napi látogatója volt a francia parancsnokságnak, és a *Horthy*val való csatározása kedvezőtlen jelentésre ösztönözte a hadügyminiszter személyét illetően. Eközben nem tett éles válaszfalat a miniszter és a miniszterelnök személyét illetően. Ezt a helyzetet még súlyosabbá tette a Szegeden magukat mellőzöttnek érző egyes politikusok sokszor nem eléggé titkolt intrikája.

De még nagyobb bajt okozott a Monarchia odamenekült fiatalabb tisztjeiből alakult úgynevezett tiszti század. Ezek a tisztek úgy gondolták, hogy még mindig az osztrák-magyar haderő kötelékébe tartoznak, még mindig hűséggel kell viseltetniük a legfőbb hadúr iránt, s szívesen gondoltak a volt német szövetségesre is. Nem értették meg a háború elvesztésének következményeit, sem a szegedi helyzetet. A francia parancsnokok pedig még mindig ellenségnek tekintették a volt monarchiát, és annak fejét a Habsburg-házat, a németek szövetségesét. Minden ezt visszaállítani akaró törekvést ellenszenvvel és gyanúval fogadtak. Erősítette ebben a felfogásban őket az a rosszindulatú besúgás, mely úgy tüntette fel a tiszti századot, mint francia ellenes és német érzelműt. A francia parancsnokság több ízben is felhívta *Károlyi* figyelmét a tisztek kifogásolható viselkedésére. *Károlyi*nak természetesen nem sok köze volt ezekhez a tüntetésekhez, sőt azokat be is tiltotta. Tagadhatatlan, hogy ezek a tisztek *Horthy*ban a felettes katonai parancsnokot, és különösen az otrantói hőst tisztelték és bámulták.

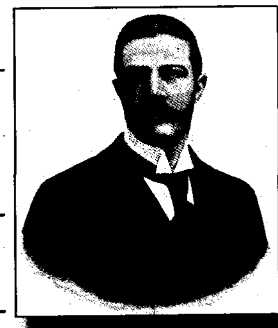
Nem áll rendelkezésünkre megbízható jelentés *Horthy*nak, mint ellentengernagynak a háború alatti tevékenységéről. A vele együtt működött egyik magasabb tengerészparancsnok előadása szerint azonban ennek a csatának korántsem volt az a jelentősége, amely igazolta volna az osztrák-magyar hadiflottának az Adrián való felsőbbségét. Katonai szempontból inkább szerencsés visszavonulásnak volt tekinthető.

Károlyi kezdetben nem támaszkodhatott más fegyveres erőre, mint a menekült tisztekre, nem volt módjában a kötelező sorozás, mert azt a francia parancsnokság nem engedélyezte, mint egyedüli lehetőség a toborzás, az önkéntes jelentkezés állott rendelkezésére.


051. kép: Franchet d'Esperay

Négy esztendő keserves emléke nem sok csábító erőt képviselt az újbóli katonáskodásra. Másrészt a franciák is aggódó szemmel néztek egy nagyobb magyar haderő alakítása elé, mert az akkor még Szegeden ki nem alakult helyzetben el akartak kerülni minden esetleges összeütközést a szegedi megszálló csapatok és a leendő magyar hadsereg között. Ennek elkerülésére a Károlyi-kormányban nem láttak elegendő megbízhatóságot. Egyelőre nyugalmat akartak. Politikai céljaik nem voltak, és nem is lehettek, mert minden irányú intézkedést Párisból vártak és kaptak. Ekkor még a balkáni sereg legfőbb parancsnoka *Franchet d'Esperay* sem tért el egy jottányit sem.

Ez volt a helyzet, mikor a görög *Ulysszes*éhez hasonló bolyongásom után Szegedre érkeztem. Budapesten való maradásom lehetetlenné vált. Végcélom egyelőre Ausztria volt, az események és a kijutási lehetőség másként alakult.


052. kép: Zichy Aladár

Károlyival fent említett találkozásom, és ott tett ígéretem tevékenységre kötelezett. Miután ő a hadseregnek sorozás útjáni megteremtésére nem kapott engedélyt, módot kellett találni ennek az áthidalására. Megvolt a régi recept, a toborzás.

Tanácsomra tíz toborzó bizottságot alapítottak. Elnökül a Bécsből ide érkezett *Zichy Aladárt* kérték fel. Szerencsés választás, mert *Zichy* már régi pártállásánál fogva is bele tudott illeszkedni a nép érdekébe. A toborzó bizottságok élére helybeli komoly gondolkodású, tekintélyes szegedieket állí-

tottak, akiknek neve és múltja biztosítékot nyújtott a sikerre és a szélsőségek elkerülésére. Megkérték *Somogyi Szilveszter* polgármestert, hogy Szeged és környéke hadköteles férfiainak névsorát bocsássa rendelkezésre. Ennek a kérelemnek *Somogyi Szilveszter* haladéktalanul eleget is tett, a toborzó bizottságok ezután szétküldték a névre szóló meghívókat – tehát nem behívókat – melyben a bizottság kerületenként felhívja az összeírtakat, hogy „saját érdekükben" ekkor, meg ekkor, az ilyen bizottságnál megjelenni szíveskedjenek. A bizottságok közölték velük a meghívó cédulák tartalmát, egyikük sem tagadta meg a besorozást. Ez volt a magja annak az augusztus végén már 6600 emberből álló haderőnek, amely augusztus 7-én az Ábrahám-kormány részére a szerbek által átengedett Baja–Bátaszék vonalon átlépte a határt, hogy a Dunántúlon tovább szervezkedhessék.

A toborzás eredményeként most már komoly haderővel rendelkezett a szegedi kormány és nemcsak a forró nyárban egyedüli ruhadarabban téli mentében Szegedre menekült hivatásos tisztek százada alkotta a haderőt, hanem már a legénység is. Az állandóan toborzó bizottság mellett mozgó bizottságokat is alakítottak.

Meg volt tehát adva a lehetősége a haderő szerevezésének, amely számbelileg még mindig a franciáktól függött. Kezdetben két hetenként mindössze 500 főnyi szaporítást, és csak később engedélyeztek 2000 fővel való növelést.

Az 1919. július 19-én az Ábrahám-kormány alatt tartott zászlószentelés után már nem állott fenn ez a korlátozás, az akkor már bekövetkezett más politikai helyzet a szervezkedésnek nem szabott határt.

Eközben folyt a Maros vize csendesen. Szeged élte a maga egyhangú életét. A francia parancsnokság szigorúan ügyelt a közönség ellátottságára, nem voltak árfelhajtások, kiuzsorázások. Meg volt a mindennapi kenyér, a mozi és színház. Látványos felvonulások is voltak, amikor a kis tonkini, anámi és vietnami ezred furulyásai végigmasíroztak a gyarmati csapatok élén. Fennállott a kölcsönös hallgatólagos barátság, bár a francia legénység még vasárnap is csak az újszegedi területekre kapott kimenőt, és nem volt alkalma, hogy franciára, vagy indokínai nyelvre tanítsa a szépnemet Szegeden. A francia tisztikar a Kas étteremben ütötte agyon az időt, ahol legfeljebb egy-egy Budapestről odakerült módosabb társaság igyekezett őket szórakoztatni. Ezek a budapestiek itt kívánták gondtalanul bevárni az események fejlődését. Persze a hölgyek és az urak nem voltak alkalmasak a magyar jó hírnév gyarapítására. Egy Szegeden időző hírlapíró egy feltűnő csínnal öltözött hölgyre mutatott rá a következő megjegyzéssel: „ Legyen óvatos miniszterelnök úr" – hozzám címezve e figyelmeztetést – „ennek a nőnek a nagyravágyásával szemben. Köztudomásúlag csökkent ellenálló képességű."

Ellentétben állt minden a kormány tagjainak munkában eltöltött visszavonultságával. Sajátságos türelmi játék folyt a megszálló franciák és *Károlyi*ék között. Előbbiek csak a rendfenntartó hatóság szerepére szorítkoztak, *Károlyi*éknak viszont politikai céljaik voltak. Természetesen ezt az Ábrahám-kormány is folytatta. A Károlyi-kormányzat alatt e célok megvalósítását a franciák csak akkor tudták volna elősegíteni, ha a nemzetközi jog elmélete alapján a magyar kormány független területtel rendelkezett volna, és tevékenységét innen irányítja. A szegedi helyzet azonban nem ilyen volt.

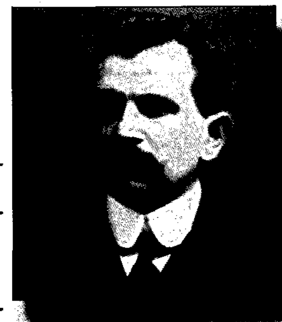
Itt a franciák voltak birtokban, mint hatalmi tényezők, viszont a *Károlyi*-féle alakulatban a kapott tájékoztatás után nem láttak biztosítékot, nem tudhatták, hogy ezek után a kormány nem célozza-e a Habsburg Monarchia és a német szövetség feltámasztását. E kormánynak kezdettől fogva tapasztalnia kellett, hogy a francia megszálló csapat parancsnoksága bizalmatlan vele szemben. Ezt a tehertételt nehéz volt áthidalni.

A szegedi ellenzék, amelyben kielégíthetetlen sértődöttek is voltak, nem mulasztotta el, hogy *de Lobit* hadosztály parancsnokot is *Károlyi* ellen hangolja. Ebben magának a kabinet kereskedelmi miniszterének, *Varjassy*nak is tekintélyes része volt. *De Lobit* ugyan nem engedett a káros befolyásnak, de a *Károlyival* történt tárgyalás alkalmából mégis tett egy és más megjegyzést, utalást arra, hogy a kormányban erősen németbarát miniszterek is helyet foglalnak. A miniszterelnök közölte a tábornokkal, hogy a „háborúban minden tisztességes magyar ember vállalt kötelességéhez híven hű szövetségese volt a németeknek, a háború befejezése óta azonban a helyzet megváltozott." A rosszindulatú besúgások végre arra kényszerítették *Károlyit*, hogy a franciáknál felvesse a bizalmi kérdést, és június 27-én átiratot intézett *de Lobit*-hoz „kikből alkotott kormány volna az, amellyel szemben nagyobb bizalommal lennének." Erre egyelőre nem kapott megnyugtató választ. *Károlyi Gyula* tartózkodása és óvatossága nem tudta legyőzni a kételyt. Ő nem is gondolt a franciák ilyen beállítottságára, de a körülmények és a látszat ellene szóltak.

Komolyan vette kötelességének teljesítését. Csaknem naponta tartott minisztertanácsot a folyó állami ügyek ellátására, kormánybiztosok kinevezésére, ahol erre még lehetőség kínálkozott. *Solymossy Lajos* pénzügyminiszter mindent elkövetett pénzforrás felkutatására, bár e cselekvését nem sok siker koronázta. Bankjegyet akart kibocsátani, de ez beleütközött az Osztrák-magyar Bank erre vonatkozó kiváltságába, s nem is lett belőle semmi, mert a Bank szegedi fiókjának főnöke figyelmeztette a miniszterelnököt az esetleg elkövetendő törvénytelenségre.

Károly pedig ilyenre nem volt hajlandó. A július 2.-án tartott miniszteri tanácson a miniszterelnök bejelentette, hogy a bécsiek az ottani Bankgassen, a magyar emigránsok által elkövetett behatolás eredményeként a magyar követségről 140 millió koronát vettek el, ennek ismertetésére alább térek rá. Ebből két és fél millió körül összeget *Teleki Pál* nemsokára Szegedre hozott és a kormány rendelkezésére bocsátotta.

Megállapodott a kormány *Betrix* ezredessel a városi önkormányzat vitele tekintetében. Tájékozódni akartak a szomszédos szerbek felfogásáról is. *Telekit* és *Horthyt* Belgrádba küldték, de nem sok eredménnyel. *Bethlen István*nak meghatalmazást adtak 250 millió koronának Bécsben történő felvételére, mint alább bővebben jelezni fogom, a világpolitikai helyzet, különösen *Otto Bauer* osztrák belügyi államtitkár ellenzése, és a pénzvilág túlzott óvatossága minden pénzszerzési kísérletet meghiúsított.


053. kép: Otto Bauer

A június 13-i ülésen a miniszterelnök bejelenti, hogy Saint Laumer kapitány útján kérdést intézett a francia kormányhoz szándékai és jövőbeni ma-


054. kép:
Szombathelyi Ferenc

gatartásukat illetőleg. A francia parancsnokság megígérte, hogy néhány napon belül határozott választ eszközöl ki Parisból, sajnos ez a válasz soha nem érkezett meg.

A kormány közben elfogadta *dr. Dettre János* kormánybiztosi állásáról való lemondását.

Június 9-én *Szombathelyi* alezredes katonai parancsnok tudatta, hogy *Charpy* tábornokkal történt megegyezése folytán a szegedi katonai parancsnokságot június 5-én átvette.

A francia hadvezetőség társadalmilag meglehetősen zárkózott magatartást tanúsított. Keveset, úgyszólván alig érintkeztek Szeged vezető köreivel. Nem is laktak a központban, hanem Újszegeden, amit a Tisza választott el magától az élő várostól. Azt kell feltételezni, hogy kerülni akartak mindent, ami arra engedett volna következtetni, hogy egyik, vagy másik társadalmi osztályt helyezik előtérbe. Szóval irtóztak a politikától. Csak a később Bécsből odakerült Troisment kapitány volt az, aki megtörte a jeget és barátilag közeledett, különösen azokhoz, akikkel meg tudta magát értetni. Szegeden pedig, különösen a tehetősebb családok tagjai, egész jól beszéltek franciául. A többszörös milliomos malomtulajdonos *Back Bernát* több ízben látta vendégül a fiatalabb francia tiszteket, és mindkét kormány tagjait. Bár a lakásviszonyok Szegeden sem voltak nagyon megnyugtatóak, mégis a kormány és odavonult magánosok megfelelő elhelyezést tudtak keríteni. Magának a kormánynak a székhelye a törvényszék épülete volt. A bírósági elnöki szoba kellő kényelemmel és mondjuk méltósággal volt felszerelve, alkalmas arra, hogy a mindenkori miniszterelnök megfelelően dolgozhassák és látogatókat fogadhasson. A többi tanácsteremben és bírói dolgozó szobákban tág tér nyílott az egész kormány részére. A város vezetősége minden lehetőséget megadott, hogy a kormányzati ügyeket zavartalanul intézhessük.

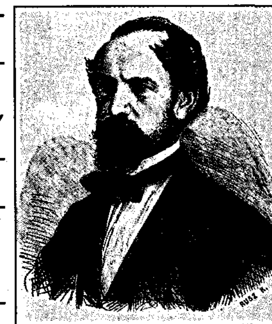
Amint láttuk, a Károlyi-kormány fáradhatatlanul törekedett céljainak megvalósítására, s arra, hogy a bizalmat elnyerje. Több ízben megkérte a francia parancsnokokat, legtöbbször *de Lobit*, hogy Nagytanácsnál elismertetésünk végett járjon közbe. Ezt a tábornok meg is ígérte, meg is tette, de eredménytelenül.

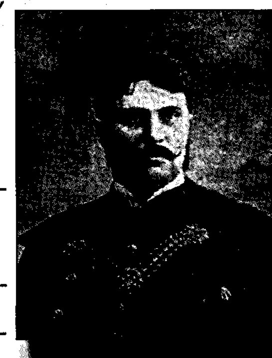
Még egy utolsó kísérletet tettek, midőn a miniszterelnök táviratilag bejelentett *de Lobit*-nak, hogy amennyiben biztos ígéretet megfelelő helyről nem kap, le fog mondani. *De Lobit* ilyen ígéret kiszközlését nem tudta kilátásba helyezni.

Július 4-én *Károlyi* minisztertanácsot hívott össze és erre meghívta a Szegeden tartózkodó politikusokat, többek között engem is.

Én mindig a legnagyobb elismeréssel és segítőkészséggel álltam rendelkezésre. Ennek őszinteségében nem is kételkedett. Mikor július 4-én lemondott és ezt a minisztertanácsban közölte, ugyanakkor felkért, hogy vállaljam el az utód szerepét.

Én Szegeden nem rohantam tisztségek után, ennek bizonyosságát adtam már akkor, midőn *Károlyi* a kormányát Szegeden kibővítette, és dacára annak, hogy az ottani politikusok egybehangzóan engem javasoltak az üresen álló igazságügy-miniszteri szék betöltésére, egyelőre e feladat ellátására nem jelentkeztem, úgyhogy a tárca továbbra is betöltetlen maradt. Midőn a július 4-i közös értekezletre összejöttünk, úgy éreztem, hogy helyt kell állni, nem szerettem volna, ha bárki olyan vállalkozik, aki nem számol azzal, hogy ez az ország nem bír meg egy újabb belső viszályt. Ez ellen magam folytattam volna a legélesebb ellenállást. Vissza kellett emlékeznem még *Justh* párt képviselői minőségemre, a demokratikus választójogért vívott harcokra, továbbá *Károlyi Mihály* mellett tanúsított háborúellenes magatartásomra és arra, hogy még mint egész fiatal képviselő a Házban egyedül és elsőnek tettem még 1906-ban indítványt a hitbizományok megszüntetésére és földreformra. Emellett nem kellett megtagadni nemzeti érzésemet, amely nem állott ellentétben későbbi szegedi magatartásommal sem. Ismeretes volt 1918-as októberi szereplésem, az is, hogy franciabarát politikus voltam, hiszen a függetlenségi politikának ez volt a tájékozódása. Ez még *Irányi Dánieltől* származik, aki nyílt ülésen ítélte el a franciákat megalázó 1871. május 10-i frankfurti békét. A lefolyt négyéves világháború elvesztését bejelentő *Tisza István*nak felszólalása után *Lovászy Márton*, pártunk egyik vezető tagja, nyílt ülésen jelentette be, hogy az akkor már *Károlyi Mihály* vezetése alatt álló függetlenségi párt a *Nagy Entente* barátsága mellett foglal állást. Még *Justh Gyula* alatt az általános, egyenlő, titkos választójog mellett álltam ki.


055. kép: Irányi Dániel


056. kép: Lovászy Márton

Személyemben tehát olyan politikai múlt jelentkezett, mely a franciák bizalmát is biztosította.

Midőn *Károlyi* lemondását a közös értekezleten bejelentette, drámai pillanatok következtek. A miniszterelnök felszólalását a következőképpen kezdte: „A magyar nemzeti kormány arra a meggyőződésre jutott, hogy a jelen összetételben nem érheti el azt a célt, amelyért alakult. Szükséges, hogy olyan alakulatnak adja át a helyét, amely meg tudja szerezni azokat az eszközöket és előfeltételeket, amelyek alkalmasak a sikeres működés megindítására. Kétségtelen, hogy ennek az alakultnak határozottan demokratikus irányúnak kell lennie. Reméljük, hogy az Ábrahám Dezső elnökletével megalakuló kormány a feltételeknek meg fog felelni."


057. kép: Justh Gyula.

A jelen volt politikusok egyhangúlag osztották *Károlyi* elhatározását. *Károlyi Gyulá*nak ez a feltevése indokolt volt, és az ehhez fűzött reménye meg is valósult. A kormány átvétele után *Teleki Pál*lal, a kormányba bevett külügyminiszterrel előterjesztést tettem a Párisi Nagytanácsnak. Midőn *Károlyi Gyula* a jogutódlást nekem átadta, tisztán látta az akadályokat, és azt is, hogy számomra megnyíltak az esélyek mielőb-

bi elismertetéséhez és a szabad mozgás melletti teljhatalom átvételére. Ennek a célnak elérésére kormányom meg is tette a szükséges lépéseket. *Teleki Pál*lal együttesen távirati bejelentést tettünk nemcsak a Párisi Nagytanácshoz, hanem a Békekonferenciához is. Ezzel kapcsolatban kértem a kormány hivatalos elismerését, továbbá a volt osztrák-magyar hadseregtől elvett, Szegeden és Baján tárolt hadianyag átengedését, és a magyar hadsereg szabad mozgását.

Biztosítottuk a Párisi Nagytanácsot, hogy a polgári rendet békés eszközökkel igyekszünk helyreállítani. Kötelezettséget vállaltunk, hogy elrendeljük a képviselőválasztást a legszélesebb titkos választójog alapján. Megkérdezzük a nemzetet, alkotmányos kormányzatot teremtünk a tiszta demokrácia alapján.

A Szegeden állomásozó francia tábornokok *Charpy* és *de Lobit*, és ezek tájékoztatása útján a balkáni haderő parancsnoka maga *Franchet d'Esperay* is támogatta kérelmünket; meglett az eredménye, mert augusztus első napjaiban megjött a kedvező válasz. Kérésünket minden irányban teljesítették, a kormány megkapta az elismerést. Ezt a francia parancsnokokkal is közölték, akik tudomására hozták kormányomnak, hogy minden olyan jog és hatalom birtokába jutott, mely egy független kormányt megillet. Ezért hatalmazta fel később a kormány a fővezért a szerb kormánnyal már előzetesen letárgyalt Baja-Bátaszék útvonalon való átvonulásra, ami augusztus 7-én meg is történt. A csapatokat *Bernátsky Kornél* vezette, rövidesen rá *Horthy* is csatlakozott hozzájuk.


058. kép: Gömbös Gyula

Szegeden a fővezérség számára nem sok szerep jutott a szervezés körül. A csapatgyűjtés szempontjából nem sok tevékenységet fejthettek ki, ez a toborzó bizottság hatáskörébe tartozott. A szervezés irányítása most már *Belitska* honvédelmi miniszter feladata lett, aki erre teljes szabad kezet nyert, amikor a kormány az Entente elismerését megkapta. A fővezér *Gömbös Gyulá*val együtt – aki ott csak beosztott tiszt volt – egyelőre a hadsereg adminisztratív teendőit intézte, s inkább polgári vonalon működtek a *MOVE* megalapításánál, melynek egyik elnöke *Bernátsky Kornél* tábornok lett, vezetővé pedig *Horthy Miklóst* választották meg.

A szegedi események teljes ismertetése végett vissza kell térnem a július 4-én miniszterelnökké történt kijelölésem előtti időkre. Mint feljebb már említettem Szegedre érkezésemkor elsősorban *Károlyit* kerestem fel. Majd Újszegeden bemutatkoztam az ott állomásozó dandárparancsnoknál *Charpy* tábornoknál, ezután pedig *de Lobit* nagykikindai hadosztály parancsnoknál. Ekkor még semmiféle politikai elgondolásom nem volt, mert a magam részéről a már miniszterelnökként működő *Károlyit* a kibontakozásra alkalmas embernek tartottam.

A négyéves vesztes háborúnak Szegedre is kiterjedt nyomorúsága, az ezzel járó nélkülözések és szomorú emlékek egyelőre fásulttá tették a közhangulatot, ebben még a fővárosban történt események híre sem hozott változást.

Ez volt a helyzet mindaddig, míg *Károlyi Gyula* Aradról székhelyét át nem tette Szegedre.

Az ellenforradalmi alakulatoknál három csoportot kell megkülönböztetni. Az első a Tanácsköztársaságnak Budapesten 1919 tavaszán történt megalakulása után Bécsbe ment politikusok szervezete, az ún. *Bécsi Comité*, melyben *Bethlen István, Gratz Gusztáv, Teleki Pál, Sigray László* és *Zichy Aladár* vitték a főszerepet. Ott volt *Pallaviciny György, Szmrecsányi György*, és még több más politikus, továbbá az akkor még politikailag kevéssé ismert *Gömbös Gyula*, aki azonban már a budapesti *MOVE* vezetőjeként szerepelt.


059. kép: Gratz Gusztáv

A *Bécsi Comité* vezetőjének *Bethlen Istvánt* ismerték el. Tevékenységük úgyszólván csak az általuk képviselt elv fenntartásában állt, tényleges sikert nem értek el. Hálátlan feladat lenne annak a kutatása, hogy a személyekben, vagy az akkori világpolitikában rejlett-e a sikertelenség. Az ellenforradalmi vállalkozásoknak az akkor balra tolódott világhelyzet nem nagyon kedvezett. A *Bécsi Comité* igyekezett ugyan fenntartani a későbbi szegedi kormányokkal az összeköttetést, ennek azonban gyakorlati eredménye nem lett.

A második ellenforradalmi alakulat volt Aradon *Károlyi Gyuláé*, aki midőn Szegedre átjött, a személyét és kormányát érintő rosszindulatú beállított tájékoztatás után eredményt nem ért el. Átadta a vezetést nekem és az Ábrahám-kormánynak, amely kedvezőbb körülményekkel kezdte és eredményesebben fejezte be működését.


060. kép: Pallaviciny György

A harmadik alakulat volt ezek szerint az Ábrahám-kormány.

Szegeden még 1919. év kezdetén két ellenforradalmi szervezkedés alakult és működött: az *ABC* és a Kormányzó Bizottság. Az előbbi mint antibolsevista szervezkedés alakult meg, a másik – a Kormányzó Bizottság – hasonló céllal, csak a vezetésben különbözött. Ez utóbbi elnökül az akkor még Bécsben tartózkodó *Teleki Pált* kérte fel, az *ABC* dr. *Kelemen Béla* volt szegedi és Csongrád megyei főispán és *Bokor Pál* helybeli ügyvéd vezetése alatt állott.

E szervezkedések a kommunizmus terjeszkedésének a megakadályozása mellett a rend fenntartására is vállalkoztak, ezt a feladatot inkább a Kormányzó Bizottság kívánta megoldani. A francia katonaság bevonulása után ez a szándék már tárgytalanná vált, mert a rendfenntartást ez utóbbi ellenőrizte. Kitűnt ez már akkor, midőn *Harsányi Elemér* ügyészségi elnök, aki az *ABC*-nek is tagja volt, több kommunista vezetőt letartóztatott, a szakszervezetek erre a szegedi francia hadvezetőség által városparancsnoknak kinevezett *Betrix* francia ezredeshez fordultak, aki szabadon bocsátotta, majd a vörös Magyarországra áttette őket. Ez a parancsnok egyébként elfogulatlanságot mutatott, de figyelmeztette az *ABC*-t, hogy fel fogja oszlatni, ha túlzásba mennek, mert ő Szegeden nem tűr osztályharcot.

Ebbe a vetélkedésbe csak *Károlyi Gyulá*nak Aradról Szegedre történt megérkezése, illetve kormányának áthelyezése hozott nyugalmat.

Ez a nyugalom, csak a közhangulatban alakult ki, magának a Károlyi-kormánynak kevés rész jutott belőle.

Kétfelé kellett harcolni; a belső elégületlenekkel és az ezek által tévesen informált franciákkal. Ennek következményeire már rámutattam.

Mielőtt a politikai helyzettel tovább foglalkoznék, szeretném a szegedi lakosság életfolyamatát pár sorral ismertetni. A város kívül esett a hadműveleti területen. Egyetlen házat kár nem ért, egyetlen puskagolyó a falba nem fúródott. A közönség jókedvűen látogatta Bálóné híres halkocsmáját és megfelelő adagok és szegedi borok élvezete után átment a Suhajda cukrászdába. Olyan csokoládékrémet sehol a világon nem csinálnak. Ezek után mit tesz az ember, bemenekül a nyári hőség elől a „Vízi korcsmába". Ez volt a becsületes neve a csónakázó egylet helyiségének, amely kellemesen ingadozott a Tisza langyos vizén. Rendes társadalmi élet a fennálló viszonyok mellett csak erre alkalmas közös helyiségben fejlődhetett ki. Legalkalmasabb erre a „Vízi kocsma" volt. Széles csónakház, a régi szegedi középosztály nyári üdülőhelye, innen senkinek sem kellett nyaralni menni. Minden tagnak megvolt a maga „hivatala". A legtiszteltebb és legfontosabb a szakácsnak jutott. Ezt a tisztet a kereskedelmi államtitkár, a későbbi országgyűlési képviselő *Pálffy Dániel* töltötte be, szaktanulmányát Balónénál szerezte meg. Előbb a kishalak kerültek az üstbe, majd ezeknek csak a leve maradt ott, a halászlé és halpaprikásra alkalmas halak ezután kerültek be. A főzés ezen remeke azután kellő megbecsülésben részesült. A „vízi korcsma" némileg zárkózott volt a nem bennszülöttek számára, ez alól a szabály alól csak a két kormány tagjait és azok környezetét, s a Szegedre vonult politikusokat vették ki.

Egy ízben szokatlan látvány tárult elém; a férfiak asztalánál egy idősebb nőt látok fején nagy fehér vászon kendővel. Közelebb kellett mennem és felismertem a fővezért, amint fejét az asztalkendővel bekötötte.

Ez a kedves együttlét bizalmasabb légkört is teremtett. Nem volt senki „kegyelmes", sőt méltóságos sem. A tekintélyt nem a külszínben keresték, ezért kerülni akarták a felesleges címzéseket is. A minisztereknek legfeljebb a hivatali állásuk utáni megszólítás járt ki.

De még ha a háború előtti régi rendszer nagyzási hóbortjait látjuk is, a király által kinevezett miniszterek jogszerűleg csak akkor voltak kegyelmes urak, ha a titkos tanácsosi méltóságot külön is megkapták. Nehezen volt indokolható ez az előfeltétel, hiszen sok olyan titkos tanácsos volt, akitől senki sem kért tanácsot, legkevésbé maga az uralkodó.

Kezdetben az a kósza hír volt elterjedve, hogy a miniszterek ellen merényletet fognak elkövetni. A tisztikar önkéntes őrségre vállalkozott. Én ezt az őrséget, amely inkább dísz akart lenni, beszüntettem, nem is volt rá szükség.

Mindkét kormányban az átmeneti jelleg érzete domborodott ki. A végcél a fővárosba jutás, az ország kormányzásának polgári alapra fektetése volt, annak kinövései nélkül. Úgy a *Károlyi*, mint az Ábrahám-kormány tagjai számot vetettek azzal, hogy szerény, sőt szűkös viszonyok közé jutottak,

így az egyes tárcák igényeit is ehhez képest kell megszabni. A kormányzattal járó kiadások légióival álltunk szemben: tisztviselők, nyugdíjasok, menekültek, özvegyek, segélyre szorulók és – a legnagyobb tétel – a karhatalom és katonaság gondja. A Szegedre jött politikusok többsége „önellátó" volt, saját zsebéből tudta szükségleteit fedezni. A lakásviszonyok sem voltak olyan rosszak, hogy bárki ne tudott volna arról gondoskodni, nem voltak kitéve uzsoráskodásnak sem.

A Károlyi-kormány tagjai közül, midőn még Aradon voltak, alig akadt, aki a politikai életben szerepelt volna. Voltak közöttük olyanok, mondhatnánk „véletlenül" lettek miniszterek, akiket azután *Károlyi* a kormányból ki is hagyott Szegeden. Az itt történt átalakításnál lett *Teleki Pál* külügyminiszter és *Kelemen Béla* belügyminiszter; ők már előzőleg is közéleti emberek voltak. *Solymossy* pénzügyminiszter, dr. *Pálmay* igazságügy miniszter sok szaktudást árult el. Utóbbi közjegyző volt Aradon. *Varjassy* kereskedelmi miniszter ismereteit mint kamarai titkár sajátította el. Az Ábrahám-kormányban már régi politikusok voltak, de még több tárca betöltésre várt, ennek az okára alább térek rá. Szegedre történt érkezésem és ott *Károlyi*nál való látogatásom után, mint fentebb említettem, *Charpy* tábornokot Újszegeden, *de Lobit* pedig Nagykikindán látogattam meg, mert tudtam, hogy minden megmozdulás sikere az ő jóindulatuktól függ.

Miniszterelnökké történt kijelölésem folytán természetesnek kellett tartanom, hogy első utam a francia katonai parancsnokokhoz kell, hogy vezessen. Úgy *Charpy*, mint *de Lobit* kitüntető szívességgel fogadott.

A magyar levegő lesúrolta róluk a hivatali körülményességet. Közvetlenebbek lettek, érezték, hogy baráti mozdulattal több szolgálatot tesznek a francia érdekeknek is. Nem az megszálló csapat volt, amely az elfoglalt területnek terhére van. Már megérkezésemkori előbbi látogatásom kapcsán szabad bejáratot biztosítottak. Eszembe jut most egy kis párisi történet, midőn összeütközésbe kerültem az egyik nagy bérház házmesterével, aki erős szavakkal figyelmeztetett, hogy előzetes bejelentés nélkül a lakókat meglátogatni nem szabad. Ezt a helyi szokást természetesen nem ismerem. A tábornokok nem voltak ilyen szigorúak.

Midőn látogatásom célját közöltem örültek, hogy végre megszabadulhatnak a különböző célzatos tájékoztatásoktól. Elég nehéz helyzetben voltak, midőn *Károlyi* kívánságait kellett Párisban tolmácsolni, bár ez elől nem tértek ki.

Legelőbb *Charpy*t kerestem fel, mert ő állott a szegedi kormányokkal közvetlen összeköttetésben *De Lobit*nál később jelentkeztem, midőn már a *Charpy*val történt megállapodásom után kész miniszteri lista birtokában voltam. Nem lesz érdektelen, ha *Charpy*nál történt látogatásom egyes részleteit ismertetem. A tábornok már külsejével is elárulta, hogy azok közé a franciák közé tartozik, akik megjelenésükkel is méltóan képviselik fajukat. Mosolyogva jött elém, láthatólag örült, amikor jövetelem célját közöltem vele. Egyénileg nagyra becsülte *Károlyi*t, de szinte fellélegzett, amikor megtudta, hogy megszabadult a felesleges intrikáktól.

Magammal vittem a kormány névsorát, ebben *Horthy* is szerepelt. –


SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 2.

A szegedi kormány egyik célja a hadsereg szervezése volt, s ezt hiba lett volna megnehezíteni azzal, hogy a tisztikar előtt annyira népszerű *Horthyt* kikapcsoljam. *Charpy* érdeklődéssel nézte a névsort, megakadt azonban a neve a *Horthy* nevén, „Önnek jogában van, jegyezte meg, kormányát tetszése szerint megalakítani, azonban felhívom a figyelmét, hogy ha abban *Horthy* is benne lesz, nélkülözni fogja a franciák jóindulatát, amire Önnek és kormányának szüksége van..."

Nem lepett meg a kijelentés, hiszen ismertem *Károlyi* lemondásának egyik okát. A felelettel tehát gyorsan kész is voltam. Feltettem a kérdést: „Mon Général, volna-e az ellen kifogása, hogy *Horthyt* a kormány vezérkari főnökké, és egyben fővezérré nevezné ki?" „Ez nem politikai állás, nincs ellene észrevételem." – Megkönnyebbülve lélegezhettem fel. Miután a legfőbb kérdésben, a kormány névsorában megállapodtunk, tovább folyt a bizalmas megbeszélés.

„Hogyan képzelik el Önök a Szegedről leendő elvonulást?" – tette fel *Charpy* a kérdést. – „Csak a franciák hozzájárulásával." – „A mi jóindulatunk Önnek biztosítva van, erre a kormány összetétele is biztosítékot nyújt. Érdekel azonban ezenkívül, merre gondolják legkönnyebben a Budapestre jutást?" – „Nekem" – feleltem – „kész programom van a szerbekkel leendő megállapodásra." – „ Ebben mi is segítségére leszünk, és ezt a balkáni haderő parancsnokánál *Franchet d'Esperaynál* is elő fogjuk mozdítani. Gondolják, hogy a vörös hadsereggel összeütközésre kerül sor?" – „A mi reményünk az – válaszoltam – hogy a helyzet ott már annyira megérett, különösen a gazdasági válság terén, hogy minden további áldozat feleslegessé válik." –

Hivatalos tárgyalásunk ezek után baráti beszélgetéssé alakult.

„Tudja, mi katonák nem politizálunk, de mostani beosztottságunk arra is kényszerít, hogy e minőségünkben legalább a helyi politikával is foglalkozzunk. Katonai kiképeztetésünk természetesen nem zár el attól, hogy a szükséges történelmi ismereteket is megszerezzük. Érdekel bennünket, különösen engem, az Önök hazájának történelmi múltja." – „Nagyon örülök ennek, Tábornok úr, legalább tudni fogja azt is, hogy a francia és a magyar nemzet között soha, semmilyen irányban nem volt érdekellentét." – Akkor azt is tudja Ön, hogy mennyire fájt minden a francia-porosz háborúban megkötött frankfurti béke, annak Franciaországot méltatlanul sújtó feltételei, és Elzász-Lotaringiának a francia területből való leszakítása." – „Tudom tábornok úr, és tudta az egész magyar nemzet is, mert a franciákkal mindig rokonszenvező függetlenségi párt vezére *Irányi Dániel* mindjárt a békekötés után felszólalt a magyar parlamentben és megbélyegezte a francia nemzetet lesújtó, megalázó békét." – „Én ezt is tudom, és hallottam." – volt a tábornok válasza.

További felvilágosításul közöltem még *Charpy*val, hogy a most lefolyt világháború végén pártom egyik vezető tagja, *Lovászy Márton*, midőn a magyar miniszterelnök *Tisza István* bejelentette a háború elvesztését – nyílt ülésen felszólalt és bátran kijelentette, hogy a párt állandóan ellene volt a háborúnak és a *„Nagy Entente"* pártján állt.

„Úgy tudom, hogy Önöknek francia származású királyaik is voltak." – vetette fel a kérdést *Charpy*.

– „Igen tábornok úr, az Árpádokkal rokonságot tartó Anjou család két tagja. Róbert Károly és fia Lajos; ez utóbbit a nemzet nagynak nevezte el, mert Magyarországot európai nagyhatalommá tette."

Még pár barátságos szót váltottunk, és a legszívélyesebben elbúcsúztunk.

Ezután már kész miniszteri listával a Nagykikindán lévő *de Lobit* tábornokot kerestem fel. Nála ugyanazt a szíves fogadtatást találtam. „Mikor kezdi meg az Ön kormánya működését?" – „Most már ennek semmi akadálya, mon Général, miután az Önök szíves közreműködésével sikerült megfelelő kormányt alakítanom."


061. kép: Belitska Sándor

„Nagyon örülnék, ha a magyar nemzet mielőbb megtalálná a nyugalmát, és biztosítani tudná a jövőjét. Úgy tudom, hogy Ön már régen tagja a magyar képviselőháznak." – „Igen – feleltem – majdnem 20 éven át igyekeztem a franciák iránt rokonszenvet kelteni."

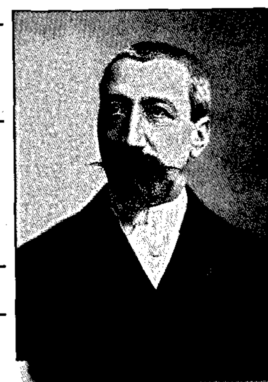
De Lobit ismerte *Teleki* tudományos működését és azt is, hogy több nemzetközi gazdasági kérdésben a véleményét idegen országok is kikérték.

Ezután megalakítottam kormányomat, amelynek rajtam kívül tagjai voltak: *Teleki Pál* külügy, *Balla Aladár* belügy, *Belitska Sándor* hadügy, *Dömötör Mihály* népjóléti, *Varjassy Lajos* kereskedelmi és *Pálmay Lajos* közélelmezési miniszter. *Teleki Pál* a külügyminiszteri tárcán kívül a földművelésügyi, *Balla Aladár* a belügyin kívül az igazságügyi teendőket is ellátta, és én pedig a pénzügyminisztérium vezetésére vállalkoztam. A kormány az államtitkári állásokat költségkímélésből nem töltötte be. A franciák négy tisztnek, vagy miniszteri tisztviselőnek Szeged, Wien, Románia közötti közlekedésre állandó futár útlevelet adtak. A vallás és közoktatásügyi, igazságügyi, pénzügyminiszteri, földművelésügyi és a még szükségessé váló egyéb tárcákat nem töltöttem be, mert azt tartottam természetesnek, hogy ne csak Szeged, hanem az egész ország kormánya vállalja az újjáépítés nehéz feladatát.


062. kép: Dömötör Mihály

Bizonyságot akartam tenni arról, hogy az igazi hazaszeret egyúttal népszeretet is. Enélkül az első csak légüres térben mozog. A haza nemcsak az a terület, ahol „arasznyi létünket" leéljük, hanem az a közösség, melynek legfőbb értéke az ember, polgártársunk, akivel együtt dolgozunk, örülünk és szenvedünk.

Anatole France, a nagy francia író szerint „Az emberek születnek, szenvednek és meghalnak." Én nem erre az elvre akartam felépíteni az új Magyarországot.


063. kép: Anatole France

Mint már fentebb említettem, *Gömbös Gyula* semmi vonatkozásban nem szerepelt kormányom névsorában, személye politikailag súlyosan esett volna a latba. Ezt különösen

akkor kellett tapasztalnom, midőn a franciák kívánságára Szegedről való távozásra kértem fel. Ennek Gömbös minden haladék nélkül eleget is tett.

A francia tábornokoknál történt látogatásaim alkalmával *Teleki Pál* rendszerint velem tartott. Ezeknél részletesen közöltük a kormány programját. Az ellenforradalmi kormányok célja tagadhatatlanul a bolsevizmus leváltása, és a polgári rend visszaállítása volt. Se *Károlyi*, sem különösen én nem kívántuk ez irányban erőszakot alkalmazni. A haderő alakítása tehát inkább elővigyázatossági intézkedés volt. Erre a később bekövetkezett és a szegedi kormányoktól független eseményeknél fogva sor nem is került. Az ott szervezett haderőnek inkább a politikai változásokkal együtt járni szokott zavarok és rendbontások elhárítása lett volna első feladata.

Helyrehozhatatlan hiba volt, hogy a Legfelsőbb Párisi Tanács késlekedett a szegedi kormányoknak adandó teljhatalmú felhatalmazásával, és e kormányok elismerésével.

Ez azonban csak részben tudható Páris számlájára, mert az előbb megalakult kormányban nem láttak biztosítékot. A későbbi fejlemények pedig kormányom idejében már túlhaladták a Párisi Nagytanács elkésett elismerését.

Ha még az augusztus első napjai előtt történt eseményeket, így *Peidl Gyula* kormányalakítását, majd *Friedrich István* kormány-kinevezését megelőzően kormányom Budapestre juthat és ott, az már akkor beállott helyzetnél fogva átveheti a hatalmat, a vezetés irányítását – ki tudja miként alakul a magyar jövő, hogyan tudtunk volna elkerülni annyi félreértést, belesodródtunk volna-e a második világháborúba, amely e nemzetre újabb megpróbáltatásokat és szerencsétlenséget hozott.


064. kép: Peidl Gyula


065. kép: Friedrich István

A július 12-én tartott első minisztertanácson gondoskodnom kellett a fővezéri állás betöltéséről, így a *Horthy*-kérdés megoldásáról. Mindössze öten vettünk részt, rajtam kívül *Balla Aladár, Belitska Sándor* és *Varjassy* Lajos. *Charpy*val történt megbeszélés alapján tárgysorozatba vette, a fővezéri állás betöltését is. Ketten szavaztak *Horthy* mellett: *Teleki* és Balla, ketten ellene: *Belitska* és *Varjassy*. Döntenem kellett, így lett *Horthy* fővezér és alapította meg felfelé ívelő életpályáját. A minisztertanácsnak a *Horthy* kinevezését tartalmazó jegyzőkönyve a kormányzóvá történt megválasztása után az érthetetlen módon iratokból eltűnt, úgy látszik, túlbuzgó környezete kényelmetlennek találta az Ábrahám-kormány által történt kinevezést, különösen midőn már politikai pályánk kettévált. *Horthy* kinevezésénél még nem gondolhattam a rövid időn belül bekövetkezett budapesti eseményekre.

Küszöbön állott kormányomnak napokon belül tényleges elismerése és ez esetben a Budapestre-vonulás lehetősége, ott rendes alkotmányos élet megteremtése és a legfőbb irányítása.

Midőn Szegedre a Párisi Nagytanács által történt elismertetésünk megérkezett, Budapesten *József főherceg* már megállapodott *Friedrich István*nal az ennek vezetésével leendő kormány alakítására. A


066. kép: József főherceg

főherceg ezt a szerepet mint *homo regius* vállalta magára. A Friedrich-kormányt ideiglenes jelleggel kívánta megbízni. Budapestre érkezésünk után kormányunk egyetlen tagjának sem jutott eszébe, hogy egyéni érvényesülés végett zavart keltsen. Így a főhercegi elhatározást, midőn működésünket Szegeden befejeztük, tudomásul vettük.

Miniszterelnöki megbízatásom folytán kötelességem volt, hogy kiáltvány útján közöljem a kormány programját. Kivonatos részben szükségesnek látom annak ezúttal ismertetését:

„Kiáltvány a magyar nemzethez. A kormány kötelessége, hogy a jogrend iránti tiszteletet helyreállítsa, a becsületes munkát és megélhetést lehetővé tegye, a békét előkészítse. E célok elérésének biztosítására a nemzet összes erőinek egyesítésére van szükség. ... Elfelejtünk minden félreértést, testvéreinkké fogadjuk mindazokat, akik segítenek abban, hogy hazánkat visszaadjuk a becsületes munkás népnek. Nem ismerünk sem osztály, sem faji, sem felekezeti különbséget. Nem a gyűlölet, hanem a megértés vezet bennünket. Minden ember csak annyit ér előttünk, amenynyit munkájával, becsületességével kiérdemel, és amennyi hasznost hoz hazájának. Az ország minden polgárának egyenlő joga és egyenlő kötelessége van. Ez utóbbi annál fokozottabb azoknál, akik vagyonuknál, jövedelmüknél fogva nagyobb áldozatokra képesek. Fenn akarjuk tartani a háború befejező forradalom vívmányait, melyek a nemzeti demokráciát szolgálják. Egyenlő elbánást biztosítunk a hazánk minden ajkú polgárának, be akarunk kapcsolódni a nyugati kultúrába, hivatkozunk ezeréves múltunkra, mely telve van az emberi haladásért folytatott küzdelmek sorozatával. Biztosítani akarjuk a közélelmezési és egyéb közszükségleti cikkek beszerzését. A lehetőség szerint megszüntetjük a munkahiányt és ezzel csökkentjük a munkátlanok elégedetlen táborát. Kenyér nélkül maradt tisztviselőink helyzetén segíteni óhajtunk, rendezzük megfelelő módon ezek fizetését, igyekszünk megjavítani a pénzünk értékét és ezzel megszüntetjük, vagy legalábbis nagy mértékben csökkentjük az élet megdrágulását. Gondunk lesz a hadiözvegyekre és a rokkantakra. Felhívunk ezért minden polgárt, munkást és a föld népét, hogy önzetlen, egyedül a haza boldogulását célzó munkánkban legyen segítségünkre. Nem beszélni, egyéni érdekeket keresni, hanem cselekednünk kell. Talán van még egy órája – az utolsó – a nemzetnek, melyben sorsát jóra fordíthatja. Ne mulasszuk el! Nehogy a jövő nemzedék átka kísérje emlékünket!"

A minisztertanács ezután elhatározta, hogy a kormány július 17-én nyilvánosan is bemutatkozik. Ismertük a francia parancsnokság álláspontját, amely minden ilyen gyűlés tartását idegenül nézte, ezért elhatároztuk, hogy bemutatkozó gyűlésünket a városháza közgyűlési termében tartjuk meg. Nem sokkal kisebb volt ez, mint a Széchenyi tér erre alkalmas része. Felhasználtuk a kínálkozó szép nyári vasárnapot, zsúfolásig megtelt a terem. Szeged és környékének hivatalos és nem hivatalos lakossága ünneplő ruhában jelent meg. Ott voltak a hatóságok, hivatalok, testületek, különböző szervezetek.

A kormányt *Somogyi Szilveszter* polgármester üdvözölte. Ezután *Balla Aladár* belügyminiszter felhívta a kormányt a hivatali eskütételre. Ennek megtörténte után a miniszterelnök ismertette a kormány programját, hangsúlyozta, hogy kormánya nemzeti alapon álló szociális, az emberi méltóságot és egyenlőséget szem előtt tartó olyan alakulat, amely társadalmi és felekezeti különbség nélkül csak azt az értéket fogja megbecsülni, amely tisztességes munkával elősegíti az ország és az ebben lakók boldogulását. A bemutatkozó gyűlés a himnusz eléneklése után lelkes hangulatban oszlott szét.

Még egy másik kedves feladat várt a kormányra. A hadsereg toborzás nem remélt sikerrel folyt, ezenkívül a kormány közeli elismerése is kilátásban volt. S ez a hatalom teljes átvételét, a Szegedről való kivonulás lehetőségét jelentette. Az eddig beszervezett haderő külső jelvények nélkül állt, ezek között legfontosabb az ezred zászlaja. *Belitska* hadügyminiszter július 19-re tűzte ki a zászlóavatási ünnepet. A zászló tervét Bárdos Béla készítette „Pro Patria" felírással.

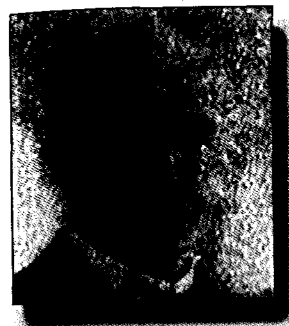
A szegediek gondoskodtak az akkor már igen nehezen beszerezhető anyagokról. Szegedi nők hímezték ki a gyönyörű selyem zászlót. Szép nyári időre ébredtünk. Már a kora reggeli órákban nyüzsgött az utca népe, sokan a akartak a volt 46-osok Mars téri laktanyájába, ahol a zászlószentelés lefolyt, bejutni. Megjelent a kormány és a már kinevezett fővezér, *Horthy* is. Képviseltette magát több francia tiszttel a helybeli francia parancsnokság is. Ott voltak a hivatalok *Somogyi* polgármesterrel az élen, több társadalmi egyesület, társadalmi osztálykülönbség nélkül a lakosság nagy része. Ez nem is volt feltűnő, hiszen mikor a hadsereg toborzása megindult, abba sok munkás is jelentkezett.

Az ezred zászlóanyjául Kelemen Bélánét kérték fel, aki koszorúslányok élén hozta a kész zászlót. Az első szeget a zászlóanya ütötte be, ügyesen és tapintatosan megválasztott lelkes szavakkal. Majd a kormányelnök és a kormány tagjai, azután a fővezér, a polgármester és a különböző érdekeltségek képviselői. Diendorfer ezredes jelentést tett a fővezérnek, majd a fővezér a miniszterelnöknek az ezred létszámáról. Az egész ünnepély a helyzet méltóságához képest folyt le. A fővezér lelkes szavakkal üdvözölte a katonaságot. A franciák udvariasságát a kormány még július 14-én megelőzte, amikor azok nemzeti ünnepén testületileg megjelent. Rátérek ezek után a további kormányzati feladatokra.

Az Ábrahám-kormány még két megoldatlan kérdéssel állott szemben: a nyomasztó pénzhiánnyal és egy alkotmányos testület megalakításának szükségességével, amely szélesebb alapot nyújtana a kormány létjogosultságának.

Elsősorban a pénzügyi kérdést kellett megoldani, *Károlyi Gyula* átadta kormányomnak azt a 2 173 000 koronát, amelyet a *Bécsi Comité* neki *Teleki Pál* útján a 140 000 000 koronából beküldött.

Ezúttal látom szükségesnek ismertetni a budapesti Tanácskormány által a bécsi magyar követséghez küldött 140 millió koronának a bécsi ellenforradalmárok által történt birtokba vételét. 1919. május 2-án két konzulátusi alkalmazott, *Hajós Jenő* és társa tájékoztatása folytán *Takács Tolvay József* tábornok negyven Bécsbe emigrált tiszttel a déli órákban behatolt a konzulátus Bankgassei helyiségébe, az ott lévő pár tisztviselőt őrizetbe vették, és felnyitották a pénzszekrényt. 135 millió korona készpénzt, 150 000 francia frankot, 70 000 svájci frankot magukhoz vettek, azután a helyiségből akadálytalanul eltávoztak. A most említett értékekből ezektől az ellenforradalmároktól a bécsi rendőrség 60 millió koronát elkobzott, és ebből később a budapesti kormánynak 59 390 000 koronát átutalt.


067. kép:
Takács-Tolvay József

Az osztrák kormány szocialista tagjai, midőn a Bankgassei történetet megtudták, felszólították a kormányt, hogy ez ügyben eljárást indítson. Az osztrák kormány kiadta az ügyet a rendőrségnek további intézkedés végett, és ennek következménye lett az, hogy a bécsi rendőrség a 60 000 000 koronát elkobozta, a maradék egy részét az ellenforradalmárok külföldi diplomaták őrizetére bízták, nagyobb részét azonban nem egészen szerencsés célokra fordították; diplomáciai eljárás, fegyveres csoportok, propaganda címen próbálták elszámolni. Ez az elszámolás azonban hitelesen alátámasztva nem nagyon volt.

Könnyelmű betörést szerveztek Bruckon keresztül, erre megbízhatatlan csapatokat gyűjtöttek, meglehetősen nagy költséggel. Ez a meggondolatlan vállalkozás azonban sikertelen maradt.

Az Ábrahám-kormány a július 16-án tartott minisztertanácson *Belitska* hadügyminiszter sürgetésére felhívta a vállalkozásban részt vett egyik bécsi ellenforradalmárt, *Szmrecsányi György*öt az elszámolás beterjesztésére. Nem találta nagyon indokoltnak, hogy a 140 millióból a szegedi kormányok, amelyeknek komolyabb céljaik voltak, mindössze 2 173 000 koronát kapjanak kézhez. Ezzel az elszámolással a bécsiek nem nagyon siettek, a szegedi kormányhoz soha ilyen be nem érkezett, és később a budapesti kormányoknál is sok zavart okozott annak felülbírálása, és sok politikai bírálatot váltott ki.

A 2 173 000 korona természetesen korántsem fedezte a szükségleteket, úgy voltunk vele, mint az árva örökös a gazdag nagybácsi lomtárba dobott rongyaival. Ócska zsákokat, még ócskább uszályokat kellett árúba bocsátani, hogy a menekülteket, a tisztviselőket, nyugdíjasokat, rászorultakat segítsük, és fedezzük a karhatalom zsoldjait is.

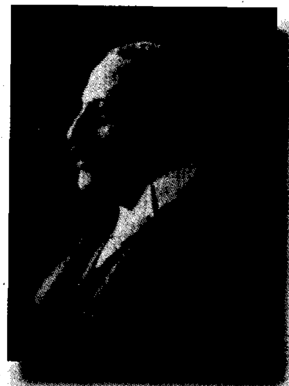
Sem én, sem *Károlyi*, törvénytelen, vagy a lakosokat megterhelő jövedelemforrásokhoz, sőt adóztatásokhoz sem akartunk nyúlni. A *kék pénz*nek már híre-hamva sem volt, azt mindenki eldugta. Nekem, mint a pénzügyminisztérium vezetőjének, volt kötelességem, hogy kellő fedezetről gondoskodjam.

Már a Károlyi-kormány is hihetetlen nehézségekkel küzdött. *Solymossy Lajos*, e kormány pénzügyminisztere, egyik minisztertanácsi ülésen július 4-én 250 000 korona kincstári jegy kibocsátására tett javaslatot. A kormány ezt el is fogadta. Ez a határozat az Osztrák Magyar Bank szegedi fiókja főnökének tudomására jutott, megjelent *Károlyi*nál, és hivatkozott arra, hogy bármiféle jegykibocsátás az Osztrák Magyar Bank kiváltsága, ezt megsérteni nem szabad. *Károlyi* meghajolt az érvelés előtt, nem kívánt törvénybe ütköző dolgot elkövetni. Majd a Kormányzó Bizottság foglalkozott

10 millió városi pénz kinyomatásának tervével, ennek is ellene mondott az Osztrák Magyar Bank szabadalma. A tervet tehát el kellett ejteni. Néhány darabot azonban mégis elkészítettek, igen csinos kivitelben, ezeknek legfeljebb múzeumi értéke lehet.

A *Bécsi Comité* július 26-án, mint a Szegedi Kormány képviselője, *Bethlen István* útján jegyzéket intézett a nagyhatalmakhoz, amelyben 30 millió korona kölcsön folyósítását kéri ellenforradalmi célokra. Ez a kérelem válasz nélkül maradt.

Majd *Gratz Gusztáv* kéri fel a szintén Bécsben tartózkodó *Ullmann Adolf*ot, a Hitelbank magyar igazgatóját, hogy *Rothschild*éknál járjon közbe kölcsön folyósítása végett. Erre azonban az idő nem volt alkalmas, mert az osztrák kormányban a meglehetősen baloldalon álló belügyi államtitkár, Bauer, szigorú rendeletet bocsátott ki, amelyben eltiltja, hogy bárki is ellenforradalmi célokra kölcsönt folyósítson. Köztudomásúvá vált ugyanis, mire kívánják a pénzt fordítani.


068. kép: Ullman Adolf

A Bécsbe emigrált nagybirtokosok jótállással sem tudnak pénzt keríteni, mert a bécsi pénzforrás olyan előfeltételeket írt elő, amiket nem tudtak teljesíteni. Egyáltalában ebben a kérdésben túlzott óvatosságot tanúsítottak.

A szegedi szükségletek tekintetében elég, ha csak egy adatot ragadok ki: Szegeden több mint 30 000 embert kellett volna segélyezni.

Károlyi elrendelte a fehérhátú bankjegyek lebélyegzését, ennek az lett az eredménye, hogy a bélyegzést hamisították. Ezt a kis műveletet különben Budapesten is elkövették. Az Ábrahám-kormány 1919. július 30-i rendeletével a fehérhátú bankjegyek érvényét megszüntette. Ennek már előzőleg sem volt értéke, a *kék pénzt* pedig – mint már említettem – elrakták a komódfiókokba. Szeged város importja teljesen megakadt, csak erőteljes intézkedésekkel lehetett a drágulást megakadályozni.

A kormányok kénytelenek voltak a legszigorúbb takarékosságot gyakorolni, ezzel jó példával elől járni. Viszont nem kívánták a lakosságot elviselhetetlen adókkal, vagy egyéb terhekkel zaklatni.

Mint egyik szegedi szakíró, Szigethy Vilmos írja: „A szegedi kormányok valóra váltották *Széchenyi István*nak azt a pénzügy politikai elvét, hogy ne a szükségletek mérve szabja meg a kiadások ütemét, hanem az elviselhető adóztatás mértéke..." A szegedi kormányok lelkiismeretes gondossággal ragaszkodtak a jogrend törvényéhez, tartózkodtak olyan pénzügyi rendelkezésektől, amelyek kényszer alkalmazásával juttatták volna jövedelemhez.

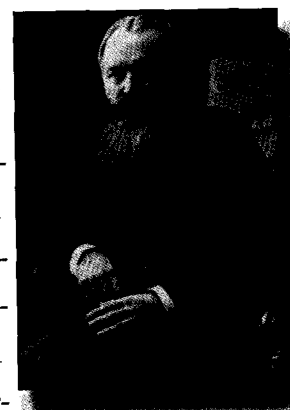
Ezek után ki kellett találni valami megoldást. Összedugtuk fejünket *Somogyi Szilveszter* polgármesterrel, aki szívesen állt segítségemre. A megoldás Szeged város jótállása volt. Egyik leggazdagabb része az országnak. A siker előre látható. A polgármester összehívta a városi tanácsot, amely hozzájárult a fenti tervhez, ennek eredményeként a július 21-én tartott minisztertanácson javaslatot tettem 10 millió korona kölcsönnek a város jótállása melletti felvételére. A minisztertanács javaslatomat egyhangúan elfogadta.


069. kép: Széchenyi István

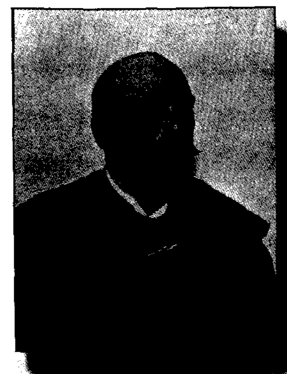
A városi tanácsban július 20-án tartott ülésen jegyzőkönyvet vettünk fel, mely szerint Szeged városa jótállást vállal a kormány részére a Szeged-Csongrád megyei Takarékpénztárból felveendő kölcsönért. Ezt az összeget a most jelzett Takarékpénztár egyéb szegedi pénzintézettel kapcsolatban folyósította is. A 10 millió koronát később a Budapesti Kormány pénzügyminisztere, *Korányi Frigyes* fizette vissza.

A kormánynak ezen kívül egyéb kötelessége is volt. A háborús nyomorúság folytán majdnem mindenből kifosztott országot el kellett látni a legszükségesebb élelmi, ruházati és háztartási cikkekkel. Esedékessé vált a szegedi hadsereg megfelelő felfegyverzése is. A franciák által juttatott fegyverek nem bizonyultak elegendőnek, különösen arra az esetre, midőn ez a sereg Szegedről kivonul. Ez a kivonulás csak a franciák engedélyével és a szerbek közreműködésével vált lehetővé.

Szeretném a szerbekkel még a békés időkben való nemzetközi összeköttetésünk és barátságunk kedves jeleneteit idézni. A Függetlenségi Párt egyik vezetőségi tagja volt abban az időben *Batthyány Tivadar*. Nemcsak ismeretségben, de őszinte barátságban is volt Szerbia akkori legnagyobb államférfiéval, *Pašić*-csal. Mindkét úr előszeretettel viselt hosszú szakállat, így nem volt nehéz rátalálni, hogy kik tárgyalnak most együtt, midőn a két államférfi összeült. Közszájra is került az a mondás, hogy a „két nagy szakáll" most árulja el hazáját. Természetesen ezt mindenki csak tréfásan fogta fel.


070. kép: Batthyányi Tivadar

Hiszen 1906-ig, midőn a német gazdasági nyomás folytán félig-meddig gazdasági háború tört ki Magyarország és Szerbia között, a szerbek vígan szállították állataikat, különösen sertéseiket hazánkba és rajtunk keresztül a világ más tájaira, többek között Németországba is. Mindkettőnknek haszna volt belőle. A két országot több érdek kötötte össze, mint elválasztó ellentét. A német gazdálkodó középosztály, az ottani dzsentrik, a német junkerek féltették gazdasági érdekeiket, és meg akarták akadályozni a külföldi állatbehozatalt. Kitalálták, hogy a keleti marhavész, így a szerbiai is, veszélyezteti a német állattenyésztést. Ennek ugyan nem volt alapja, de mégis elég ürügyet szolgáltatott az elzárkózásra. A német tilalom elsősorban Magyarországot, mint határos államot érintette, és az akkori földművelésügyi miniszter, *Darányi Ignác*, úgy gondolta, ezt a nyomást ki kell terjeszteni Szerbia felé is. Ekkor kezdődött a két ország közötti elkedvetlenedés.


071. kép: Darányi Ignác

*Batthyány*val együtt én is ugyanannak a pártnak voltam a tagja, és így a közös rokonszenv előnye rám is kiterjedt. Úgyszólván ennek sikerében tudtam, illetve kormányom tudott, nem is remélt előnyöket biztosítani.

Elsősorban első ízben diplomáciai és baráti kapcsolatok felvétele végett *Teleki Pál* és *Belitska Sándor* minisztereket kértük fel belgrádi utazás-


072. kép: Stojan Protić

ra. A két magyar minisztert *Protics* szerb miniszterelnök és *Pribisevics* belügy- és *Polyák* földművelésügyi miniszter fogadták meleg barátsággal. A hivatalos lap külön szerb nemzeti keretbe foglalt üdvözlő számmal jelent meg, hangsúlyozván a régi magyar–szerb barátságot. A szerb és magyar miniszterek mindjárt tárgyalásba bocsátkoztak, ahol a legszívélyesebben, jó hangulatban tárgyaltak.


073. kép: Svetozar Pribićević

Rövid időre rá *Balla Aladár* ment le újra *Teleki*vel, mint külügyminiszterrel, és ott a következő megállapodást kötötték:

- a szerb kormány felvonulásra átengedi a Baja–Bátaszék vonalat,
- elismeri az Ábrahám-kormányt, és Szegedre diplomáciai képviselőt küld ki,
- a szegedi kormányt anyagi és fegyveres támogatásban részesíti.

Kilátásba helyezték azt is, hogy a szegedi kormánynak Budapestre jutása után Magyarország részére több száz vagon élelmezési és ruházati cikket küldenek fel. A szerb miniszterek közölték a magyar küldöttséggel, hogy *Franchet d' Esperay*, a balkáni haderő parancsnoka felhívta őket a magyar ügy támogatására. Ezt alátámasztotta a belgrádi francia követ, Fontenay is. A Baja-Bátaszék vonalat már maga *Charpy* javasolta.

A miniszterelnök a július 22-i minisztertanácsban tett jelentést a belgrádi eredményekről. Méltatta a kiküldött kormánytagok sikereit, amit előmozdított a bizalom, amit a belgrádiak az Ábrahám-kormány összetétele iránt éreztek.

A kormány másik megoldatlan feladata volt olyan testület megalakítása, amely a kormány működését bírálja, ellenőrzi és politikai létjogosultságot ad. Ezért a miniszterelnök felhívta a szegedi és környékbeli politikai és társadalmi érdekképviseleteket, hogy osztály és felekezeti különbségre való tekintet nélkül megfelelő képviselőket jelöljenek ki a megalakítandó alkotmányos testületbe. Igy sikerült Nemzeti Bizottmány elnevezés alatt az augusztus első napjaiban megalakult Parlamentbe a társadalom majdnem minden rétegét bekapcsolni. Egyedül az arra szintén felkért Szociáldemokrata Párt tartotta távol magát. Ezt a magatartást nem indokolta az Ábrahám-kormány elnökének bemutatkozó programbeszéde. Félreérthetetlenül hangsúlyozta, hogy a kormány az októberi vívmányok alapján áll. Ugyancsak állást foglalt a legszélesebb körű titkos választójog mellett, kijelentvén, hogy sem osztály, sem felekezeti különbséget nem ismer. A kormány gazdaságpolitikai terve pedig a munka és az ezáltal kiérdemelt kereset előmozdítása. – Az Ábrahám-kormánynak éppen a bemutatkozó beszéd miatt volt sok nehézsége azokban a körökben, amelyek még mindig a társadalmunk megkülönböztetése alapján állottak.

A Nemzeti Bizottmány hivatva volt ezek szerint Szeged és a hozzátartozó községek társadalmának képviseletére. Tagjaiul jelöltettek: a felekezetek papjai, így a zsidó hitközség is, az ügyvédi kamara, orvosok, Újságírók Szabad Szakszervezete, Dugonics Társaság, a városi tanács több tagja *Somogyi* polgármesterrel együtt, a szakszervezeti tanács részére 16 helyet fenntartottunk, a keresztény szocialista szervezet részére 7 hely, földműves kisgazda párt, függetlenségi párt megfelelő arányban. *Károlyi Gyula* volt kormányának tagjai és alkalmazottai összesen 36, Szeged és környékbeli érdekeltség 60, menekültek csoportja, az ország különböző törvényhatóságainak és a volt politikai pártoknak a képviselői 46, székely nemzeti tanács 5, a volt szegedi *ABC* 12, összesen 156 fő. Elnökül *Zichy Aladárt* választották meg, alelnökül *Koszó Istvánt* és *Solymossy Lajost*.

A legelső felszólaló Korom Mihály földműves volt, aki sajnálattal állapította meg, hogy a munkás érdekeltség tagjai nem jelentek meg, holott ezeknek is csak egy célja lehet: hazánk egységes újjáépítése.

A miniszterelnök felszólalásában maga is érthetetlennek és indokolatlannak tartotta a munkás érdekeltség távolmaradását. Reméli, hogy eljön az idő, hogy a magyar munkásság is bekapcsolódik a parlamenti életbe.

A Nemzeti Bizottmány több ülést tartott, amelyen már túlment a csak helyi érdekű kérdések megvitatásán. Országos jelentőségű ügyek is napirendre kerültek. A felszólalások is mindig tárgyilagosak és útmutatóak voltak.

Természetesen, ami egy parlamentben nem kifogásolható, ellenzéki hangok is hallatszottak, éspedig jórészt azoknak részéről, akik magukat mellőzötteknek érezték. Kitűnt ez különösen a Bizottmány utolsó ülésein, amikor már köztudott lett *Kun Béla* távozása és József tábornagy szerepe.

A felszólalásokra adott válaszomban a főherceget állandóan tábornagyként neveztem meg, törölni óhajtván a franciák előtt sem rokonszenves habsburgi vonatkozást. A Nemzeti Bizottmány egyes tagjai kifogásolták ezt a magatartásomat, de az ilyen régi emlékeken járkáló ellenzék csak igen elenyésző kisebbségben volt.


074. kép: Kun Béla

E Nemzeti Bizottmány augusztus 6-i ülésén bejelentettem, hogy kormányom megkapta a *Nagy Entente* részéről a politikai elismerést és ezzel mindazokat a jogokat, amelyek egy független teljhatalmú kormányt megilletnek, és alkalmasak ilyen kormány programjának sikeres végrehajtására. Bejelentettem azt is, hogy a Budapesten bekövetkezett események folytán a kormány mielőbb a fővárosba megy, ott folytatja további működését, és felveszi a tárgyalás fonalát az ott megalakulás alatt álló Friedrich-kormánnyal.

E támogatásban nélkülözni voltunk kénytelenek a *Bécsi Comité* tagjainak szegedi személyes közreműködését, mert a május végén Bécsből Szegedre érkezett Troisment francia kapitány kérése és fi-

gyelmeztetése dacára, hogy a közös cél érdekében mielőbb menjenek Szegedre, ennek a felhívásnak csak *Teleki Pál* tett eleget, aki szívvel-lélekkel kívánta szolgálni a magyar ügyet. –

A *Bécsi Comité* egyik vezető tagja, *Bethlen István*, összeköttetésben állott ugyan a szegedi kormányokkal, tényleges eredményt azonban sem Bécsben, sem Párisban nem tudtak elérni.

A kormány szegedi működésének beszüntetésével természetesen feloszlott a Nemzeti Bizottmány is, teljesítette alkotmányos feladatát, amely az ellenőrzésben és bírálatban nyert kifejezést.

Midőn az Ábrahám-kormány az elismerést és ezzel a szabad mozgást megkapta, felhatalmazta a fővezért, hogy a szerb kormánnyal előzetesen történt megállapodás értelmében Szegedet a magyar csapatokkal elhagyhassa, és a Dunántúlra vonuljon. Ez *Bernátsky Kornél* tábornok vezérlete alatt augusztus 7-én meg is történt. *Horthy* rövidesen követte a csapatokat, egyúttal a szegedi kormány előzetes értesítése és beleegyezése nélkül a kormánytól függetlenítette magát, és ezt sürgönyileg be is jelentette. –

Ez az eljárás ellentétben állott azzal a jól ismert körülménnyel, hogy a hadsereg vezetősége minden tekintetben a honvédelmi miniszter utasítását kell, hogy kövesse, ezt *Belitska* hadügyminiszter az egyik minisztertanácson határozottan ki is jelentette. Hangsúlyozta, hogy az egész honvédelmi szervezet, így természetszerűleg a fővezérség is a hadügyminiszter rendelkezése alatt áll, önállóan nem intézkedhetik.

Horthy állásfoglalása után a kormánynak nem volt alkalma arra, hogy a fehér hadsereg részéről előforduló kilengéseket megakadályozza.

A fővezér ismerte a minisztertanácsi rendelkezést, tudta kinevezésének körülményeit is, maga adta a következő hadparancsot. Hadparancs: „A Nemzeti Kormány bizalma folytán a mai napon átvettem az összes magyar haderő fővezérletét. Szívem mélyéből forrón üdvözlöm a fajunk színe-javából alakult katonaságot."

A Szegedről elindult magyar haderő akadálytalanul folytatta útját Dunántúlra, ahol a volt vörös hadosztályból sokan csatlakoztak hozzájuk. Ellenállás e területen sehol nem volt, viszont a Duna-Tisza közén *Prónay Pál* százados vezénylete alatt előrenyomult magyar csapatok többszörös túlerejű román csapatokkal találták magukat szemben, ami elől ki kellett térniük és át kellett vonulniuk a dunántúli *Horthy* sereghez.

Midőn a Budapestről érkezett hír tudatta a Tanácsköztársaság kormányának lemondását és a Peidl-kormány megalakulását, ezt a körülményt az éppen Szegeden időző és az ottani színházi előadáson szereplő *Tapolcay Dezső* színművész jelentette be. A helyzet ezek után megváltozott, ez a változás akkor lett teljes, midőn *József főherceg*, mint *„homo regius"* szerepet vállalt, és miniszterelnökké a katonai segédlettel a Peidl-kormányt eltávolító *Friedrich Istvánt* nevezte ki.



075. kép: Prónay Pál

Az Ábrahám-kormánynak már megvolt a nemzetközi elismerése diplomáciailag. A Friedrich-kormánynak erre kevés reménye lehetett, egy Habsburg

főherceg tényleges szereplése nem volt alkalmas arra, hogy az ő közreműködésével létrejött kormány ilyen elismerésre számíthasson. Ezt a Friedrich-kormány tényleg nem kapta meg. Budapestre történt megérkezésünk után kormányom tagjai önzetlen munkásság után óvakodtak attól, hogy bármiféle zavart keltsenek egyéni érvényesülésük érdekében.



076. kép: Tapolcay Dezső

Augusztus 8-án Szegedről *Balla Aladár* belügyminiszter barátommal együtt a Baja–Bátaszék teljesen elhanyagolt úton autóval Bajára érkeztünk, mely akkor szerb fennhatóság alatt állott. Ugyanekkor állomásozott ott az angol folyami flotta is. Jelentkeztünk a parancsnokságnál, amely a legnagyobb készséggel ajánlotta fel, hogy az éppen Budapestre induló egyik hajóval felvisz. – Kivételes előzékenység ez polgári személyekkel szemben!

Gyönyörű nyári időben úszott hajónk a főváros felé. Célunk természetesen az volt, hogy a már előzőleg Budapestre érkezett *Teleki* és *Dömötör* minisztertársainkkal történt megbeszélés szerint tájékozódást szerezzünk a budapesti eseményekről. Tudomásom volt arról, hogy *Lovászy Márton*, pártom egyik vezető tagja már vár ránk. Az ő személye a budapestiek részéről a jövő alakulásában szintén tervbe volt véve.

Megérkezésem után felkerestem a Duna-parti Ritz szállóbeli lakásán, örömmel fogadott, mert bennünk látta megerősítését a kibontakozás helyes irányának. „Nehezen vártalak, hogy megérkezzél, és befolyásodat itt érvényesítsd." – volt első szava. „Mi újság, mi a terve a főhercegnek? Miért kérték fel közreműködésre?" – kérdeztem. „Ez *Friedrich Istvánék* elgondolása volt, mert a hatalom elfoglalásának a módja és az Ábrahám-kormány nemzetközi elismerése után *Friedrich* úgy gondolta, hogy miniszterelnöki kijelölésének súlyt kell biztosítania..." „Most mi a teendő?" – kérdeztem. „Felmegyünk a Várba, ott lesz *József főherceg* is, aki vár bennünket és a kinevezendő kabinet-tagok is. A kormány teljes megalakítása mára van kitűzve."

Mire felértünk, *Teleki* és *Dömötör* már ott voltak, velem óhajtottak beszélni. Alig találtam rájuk, mert a miniszterelnöki nagy fogadóterem zsúfolásig megtelt. Nem tett ránk jó benyomást ez a túlbuzgalom. – „Mit gondolsz," – kérdezte *Teleki* – „hány miniszterelnök- és miniszterjelölt van itt?" Széjjelnéztem, nem mertem rá feleletet adni. –

„Én nem kívánok ebben az alakulatban részt venni" – volt *Teleki* megjegyzése. Örültem ennek a kijelentésnek, mert helyes megérzésem alapján már a kiindulásnál fogva magam sem láttam sikerét és tartósságát a tervezett alakulásnak. Ezért nyugodtan válaszoltam *Telekinek*: „Osztom álláspontodat, én sem óhajtok itt miniszter lenni..."

Friedrich István már bent volt, mint kinevezett miniszterelnök a főherceggel együtt a belső fogadóteremben. Kitárult a fogadóterem ajtaja, és a főherceg magához kéretett. Kettesben bizalmasan beszélgettünk, közölte velem, hogy *Friedrichet* kérte fel a kabinet megalakításával, és nagy súlyt helyez arra, hogy abban én is részt vegyek. –

Nem tagadhatom, a magam részéről a Habsburg-ház legrokonszenvesebb tagjának *József főherceget* tartottam, akit a magyar bakák is „József apánk" címmel emlegettek. –

Nem tartottam azonban szerencsésnek, hogy a négy éves vesztett háborúban parancsnoki szerepet betöltött főherceg a politikai kibontakozásba beleavatkozik. Majd egy órás tanácskozás után, melyben a szegedi események után érdeklődött, ki kellett jelentenem, hogy magamra nézve nem tartom lehetőnek, hogy a tervezett alakulatban részt vegyek.

Nem tudtam volna biztosítani a Párisi Nagytanács által a szegedi kormánynak elismerését tartalmazó előnyt a Friedrich-kormány részére, s ezzel helyrehozhatatlan hibát követtem volna el, ha ebben az alakulásban részt veszek.

Ez az aggodalom indokolt is volt, mert a Friedrich-kormány megalakulásának előzményei alapjában kizárták a nemzetközi elismerést, és a Friedrich-kormány későbbi, bár rövid ideig tartó politikája sem volt alkalmas a bizalomkeltésre.

Végső következtetésül az alábbiakat fűzhetném még az elmondottakhoz:

Az Ábrahám-kormányt külpolitikája alkalmassá tette volna arra, hogy a nemzet sorsát megszabó győztes nagyhatalmak rokonszenvét biztosítsa. Befolyással lehetett volna az országhatárok kedvezőbb megállapítására. Demokratikus beállítottsága pedig jobban tudott volna a későbbiek során ellenállni a hitleri propaganda vonzásának. Elkerülhető lett volna sok keserűség és félreértés, s talán elmaradt volna több olyan külső hatás, amely a magyarság sorsát az elmúlt közel fél évszázad alatt oly kedvezőtlenül alakította.

*



077. kép: Kossuth Lajos

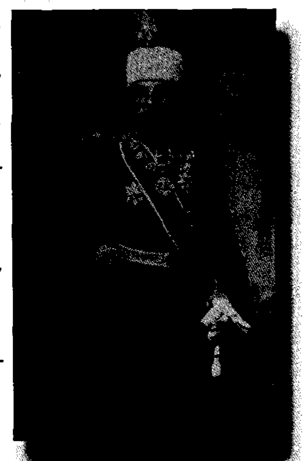
A függetlenségi párt, amelynek fiatal korom óta hosszabb időn keresztül képviselőházi tagja is voltam – *Kossuth Lajos* tanítása alapján – mindig kereste és meg is találta azt a baráti érintkezést, amely a szerbség rokonszenvét biztosította.

A párt egyik vezető tagja, *Batthyány Tivadar*, éppen olyan hosszú szakállt viselt, mint *Pašić*, a szerb miniszterelnök. Sokszor voltak együtt, hogy a baráti kapcsolatokat megbeszéljék, s ekkor már közmondásossá vált: „A két nagyszakáll most árulja el a hazáját." Ennek a tréfának nem volt alapja, természetesen csak az őszinte megértés ápolása volt.

A két állam közötti elhidegülés *Darányi Ignác* földművelési minisztersége alatt következett be, és akkor sem magyar, sőt, nem is szerb hibából.

A német junkerek döntő súlyra tettek szert a nagynémet politikában. Ki akartak kapcsolni minden versenytársat a mezőgazdasági termelés terén, elsősorban a leghatalmasabbat, a magyar bevitelt. Erre a fennálló szerződések mellett nehéz volt módot és ürügyet találni. – Nem kellett azonban soká keresni. – Meg kell akadályozni a magyar állatbehozatalt a „keleti marhavész" miatt, mondták a német junkerek. Magyarországon ugyan nem volt keleti marhavész, s egyéb, a kivitelt akadályozó betegség sem, de nem került sok nehézségbe a junkereknek ez a „bizonyítása", és a behozatal elzárásának otthoni elfogadása. A magyar-német kivitel tehát a zárlat folytán megakadt. De megakadt a szerb sertésforgalom is, amely Magyarországon keresztül bonyolódott le.

Ezek után nagyon megnehezült a helyzete a magyar földművelésügyi miniszternek. A német junkerek belehajszolták abba is, hogy az ezek által felállított sorompót most már a szerbek irányában alkalmazza. Megakadt tehát a szerb állatkivitel Magyarország felé, ez pedig elhidegülést idézett elő, úgy, hogy 1906. őszén már gazdasági háború tört ki a két ország között.



078. kép: Petar Karagyorgyevics

Ugyanezen év nyarán egy nagyobb szerb énekkar látogatott Magyarországra, több szerb politikussal együtt. Akkor még a helyzet nem volt annyira kiélezve, és megegyeztünk, hogy ezt a látogatást viszonozni fogjuk. Ennek ideje, sajnos, már a hallgatólagos gazdasági háború napjaira, az év végére esett. Ennek dacára a magyar küldöttséget – amelyet, mint független párti képviselő, én vezettem – Belgrád kitüntető szívességgel fogadta. Első kötelességünk volt természetesen, hogy tisztelegjünk *Péter király*nál, ez azonban éppen a fennálló ellentétek miatt csak névjegyünk leadásával, illetve a látogatási könyvnek általunk történt aláírásával vált lehetővé. A király a rákövetkező vasárnap, miután csak így tudták az udvariasságot viszonozni, eljött a római katolikus templomba, ahol a magyar küldöttség is megjelent. Így adta vissza a látogatást a szerb uralkodó.

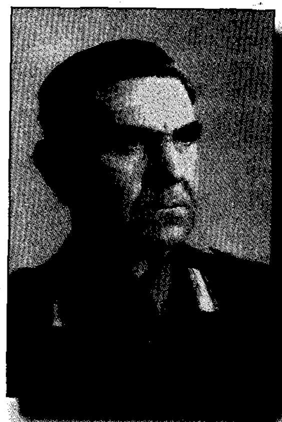
A politikai helyzet később lényegesen enyhült. Mindaddig, míg a Monarchia az 1912-es tüntető hadmozdulatot meg nem tette Szerbia felé. A balkáni háborúnak már ekkor jelentkeztek első mozzanatal. *Ferenc József* azonban kerülte minden háborús beavatkozást a Balkán-ügyekbe. A Monarchia lábhoz tett fegyverrel, de nyugodtan várta be 1912-ben és 13-ban a kis balkáni államszövetség felszabadítási harcát a törökök ellen.

Egy francia író, *Henri Pozzi* „A háború visszatér" című munkájában részletesen foglalkozik a jugoszláv-macedón különállási törekvésekkel, az ottani macedón irredentizmussal és az azt irányító macedón felkelők tevékenységével. –


079. kép: Henri Pozzi

Ezeknek a forradalmároknak, és az *Ante Pavelić* által alapított, „usztasa" néven ismert ellenzéknek nem lehetett otthon maradásuk, és *Horthy* kormányzatának idején sokan átjöttek Magyarország déli részébe, többek között a Baranya megyei *Janka-pusztára*.

A magyar kormány nem avatkozott bele a macedón és horváth szervezkedésbe, sőt arról nem is akart hivatalosan tudomást venni. A kormányzó pedig éppen semmit sem tudott. – Nem lett volna magyar érdek és okos politika, ha Magyarországról indul ki egy szerb-ellenes összeesküvés. Illetékes körök az akkori miniszterelnök, *Gömbös Gyula*, kormányzata alatt sem kifogásolták ugyan az usztasák ittlétét, de egyéb segítséget nem ajánlottak fel, és nem is adtak.


080. kép: Ante Pavelić

Majd 1934. októberében megtörtént a *marseille-i* halálos merénylet: *Sándor szerb király* látogatóba indult Franciaországba és az őt fogadó Louis *Barthou* francia külügyminiszterrel együtt áldozatul esett az odasereglett macedón forradalmároknak.

Én régi politikai összeköttetésem és barátságom folytán még a merénylet előtti héten látogatója voltam az akkori budapesti szerb követnek, *Vukčević*-nek. Közöttünk bizalmas barátság fejlődött ki.

A merényletet követő reggelen telefonhívást kaptam a követség részéről. A követ beszélni óhajt velem. Ennek azonnal eleget kívántam tenni. Amikor a követség épületébe léptem, *Vukčević* azzal fogadott: „Tudja-e Ön, hogy a *Timok* hadosztály megindult Magyarország felé?" – Én a kijelentést megdöbbenéssel fogadtam, nem értettem az intézkedés igazi okát.


081. kép: Louis Barthou

A követ a kezembe adott egy több száz oldalas könyvet, amelyben a macedón forradalmárok tevékenysége, többek között a magyarországi is, le volt írva. Fényképfelvételeket mutatott, hogyan dobálják *Sándor király* földre állított arcképére *Janka-pusztán* a kézigránátokat. Természetesen nem volt módomban megállapítani, hogy a dobálás tényleg *Janka-pusztán*, vagy máshol történt-e, s ez a be-

állítás miként fedi a tényeket. Egy azonban tagadhatatlan volt, hogy akkor nálunk a macedón forradalmárok tényleg menedéket kaptak, arra azonban senki sem bíztatta őket, hogy itt forradalmi tevékenységet folytassanak. Magatartásukat azonban nehéz volt ellenőrizni, s amennyiben ilyen ellenőrzés történt, az tényleg igen laza és fogyatékos lehetett.

Vukčević közlése után meg kellett kérdeznem: „Excellenciád milyen módot ajánl a bekövetkezhető ellentétek elhárítására?"

„*Gömbös*nek mennie kell, mert ebben a merényletben neki is szerepe kell, hogy legyen." – volt az egyszerű válasz.

„Hogy képzeli el Követ úr, hogy egy ország miniszterelnöke ilyen körülmények között és ilyen indokokból távozzék, és ezzel nyíltan beismerje egy szomszédos államfő ellen intézett összeesküvésben való részvételét?"

„Ön tapasztalt politikus" – volt a válasz, – „meg fogja találni a megoldás módját."

Hirtelen, mint fellobbanó fény, szerencsés ötlet jutott eszembe, és anélkül, hogy ezt közöltem volna *Vukčević* -csel, vállaltam a közbenjárást, és megígértem, hogy a kormányzónál a kívánságot közölni fogom. „Vállalom a megbízást és az azzal járó felelősséget" – válaszoltam a követnek, és búcsúztam. Tudtam, hogy ez a szándékom felelősséggel van összekötve, de az alább közlendő elgondolás szerint azt hittem, hogy józan kibontakozásnak leszek előmozdítója. Ebben a hitemben azonban csalódnom kellett.

Gömbös Gyula alig pár nappal előbb tartott nagy népgyűlésen 95 pontban jelentette be kormányzati programját, amelyben a választójog reformja is bennfoglaltatott. – A többséget alkotó kormánypárt, a kisgazdák, nem nagyon lelkesedtek a választói jog kiterjesztéséért, sem annak gyors megoldásáért. Hiszen élvezték a szűkre szorított választójog előnyeit, a főispánok odaadó támogatását, a nyílt szavazás előnyeit. Mindez elesett volna az általános titkos választójog alkalmazásánál.

A kormányzónál történt jelentkezésemre azonnal felhívást kaptam jelentéstételre. Részletesen tájékoztattam *Horthyt Vukčević* -csel folytatott beszélgetésünkről, egyszersmind átadtam azt az illusztrált könyvet is, amit bemutatás végett a szerb követtől kaptam. – Fényképfelvételeket tartalmazott az úgynevezett „usztasák" és a macedón forradalmárok tevékenységéről, kézigránát dobálásáról *Alexander Karagyorgyevics* szerb király arcképére. Természetesen nem volt ellenőrizhető, hogy tényleg *Janka-pusztán* folytak le ezek az események, viszont az is tény volt, hogy a forradalmárok magyar hatósági ellenőrzés mellett menedéket találtak. Azt sem lehetett letagadni, hogy a forradalmárok felforgató ténykedései ismeretlenek voltak.

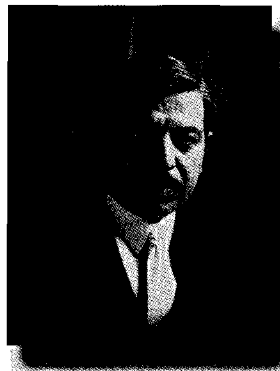

082. kép: Alexander Karagyorgyevics

Meglepetésemre a kormányzó teljes tájékozatlanságot árult el a történt dolgok tekintetében. Különösen meglepte a lefényképezett kézigránát-dobálás. Őszinte bosszankodást kellett nála észrevennem. Megkérdezte tőlem, mit kell tenni. – A megoldással már készen voltam, és nyíltan közöltem vele, hogy *Gömbös*nek távoznia kell.

„Hogy képzeled el, hogy ezzel bűntársi viszonyunkat beismerjük?" „*Gömbös* nem is ebben a kérdésben bukik meg, hanem még ma estére pártértekezletet hív egybe, és beterjeszti az általános, egyenlő, titkos választójogra vonatkozó javaslatot, a párt pedig egyhangúlag leszavazza, és egy demokratikus elhatározás dicsfényében bukik el." A kormányzó láthatólag megkönnyebbülve lélegzett fel, és örült a megoldás lehetőségének. „Várd be további intézkedésemet" – mondta búcsúzóul.

Azt kellett ezek után gondolnom, hogy a közölt megoldási lehetőséget magáévá tette, és én szolgálatot fejthetek ki a két nemzet közötti összeütközés elkerülésére. Búcsút vettem tehát, de *Horthy*nak a fenti végszavaival le is zárult a közöttünk folytatott tárgyalás, aminek nem lett folytatása, mert nem került sor újabb meghívásra. A közöttünk lefolyt tárgyalás után mindjárt hivatta *Gömböst*, és az én javaslatom tárgytalanná vált. Vannak esetek és emberek, ahol és akiknél sokszor az utolsó tanácsadónak a javaslata érvényesül.

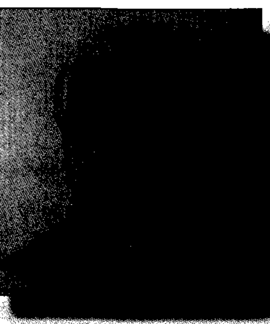
Az akkori nemzetközi helyzet és a francia részről a merénylettel kapcsolatban elrendelt vizsgálat eredménye nem kedvezett a szerb háborús beavatkozásnak. – Sok más nemzetközi kérdés várt még megoldásra.


083. kép: Pierre Laval

Laval, az akkori francia miniszterelnök súlyos nemzeti gondok, a franciák által megszállva tartott Saar német szénterület és iparvidék hova-csatolásának sorsa előtt állt. –

A *marseille-i* merénylet után *Laval* megbízta az ügy részletes felderítésével az ottani vizsgálóbírót. Az ő általa beadott részletes jelentés szerint, igaz, hogy a forradalmároknál sok magyar útlevél volt, de legalább tízszer annyi volt az olasz. *Anton Pavelić*, a horvát ellenforradalmárok vezére ugyanis az olasz útleveleket maga eszközölte ki, ami nem volt nehéz, mert az olasz-jugoszláv viszony nem volt éppen barátságos. – *Laval*nak nem állott érdekében, hogy a Saar feletti döntésnél az olasz szövetségessel is szembekerüljön, és meg kellett elégednie azzal, hogy a *marseille-i* rendőrség összekaszabolta a merénylőket. Ennek a merényletnek *Barthou* külügyminiszter is áldozatul esett, aki egy kocsiban ült Sándor királlyal.

Midőn az ügy a Népszövetség elé került, magyar részről *Eckhardt Tibort* – *Horthy* szegedi bizalmasát – bízták meg Magyarország képviseletével, s miután a magyar kormány félig-meddig vád alá került, egyszersmind a védelemmel is. Eckhardt ezt nem sok szerencsével látta el, úgy, hogy az akkori külügyminiszternek, *Kánya Kálmán*nak kellett őt felváltania. De még nem is *Kánya* közreműködése juttatta holtpontra a dolgot, hanem jórészben a franciák fentemlített magatartása, amely miatt ezúttal nem erőszakolták az elégtételt. *Laval* így fejezte ki magát: „Mikor nekem golyó van a hasamban, nem fogok kisebb ügyekkel foglalkozni."


084. kép: Kánya Kálmán

Talán sokkal nagyobb sikere volt Miss *Janka-pusztá*nak – így nevezték a Népszövetség diplomáciai tagjai a magyar osztály egy okos, fiatal női alkalmazottját. Miss *Janka-puszta* a maga nőies bájával és ügyességével napról napra enyhítette a magyar helyzet súlyosságát, ez a feladat nem is volt annyira nehéz, mert a Népszövetség csak a nagyobb érdekeket, elsősorban a franciák érdekeit szolgálta. A németek kivonulásával a Szövetségnek megszűnt a létjogosultsága, a *Saar-kérdés* pedig népszavazás útján a németek javára dőlt el.

A második világháború kitöréséig, a német hadseregnek Jugoszláviába való bevonulásáig *Horthy*nak a szerbekhez intézett, de sajnos eredménytelen felhívásáig a magyar–szerb politikának sok változata zajlott le.

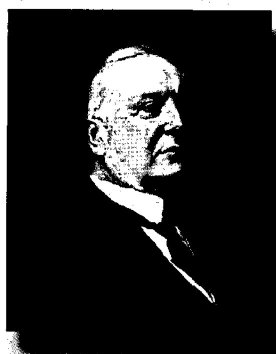
Legszerencsétlenebb jelensége az újvidéki kegyetlenkedés, amit heves fejű és értelmetlen katonai parancsnokok követtek el, kimondhatatlan kárára a magyar nemzetnek.

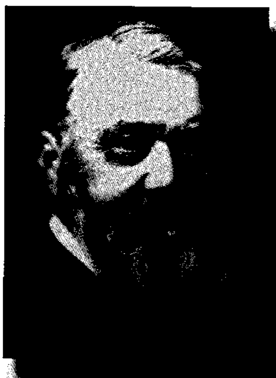
*

A magyar sors alakulásánál még nem mondta ki a végszót az 1918-as összeomlás. A győztes nyugati államcsoport, az úgynevezett *Nagy Entente* el volt ugyan kötelezve a *Kis Entente*-tal szemben, ezek az igények akkor még csak körvonalazva voltak, inkább jámbor óhajnak lehetett azokat nevezni.

A november 11-i német fegyverletétel után természetesen nehézzé vált a Monarchia helyzete. Midőn *IV. Károly*, a Habsburg Monarchia fiatal, jóindulatú uralkodója külön békekötésre törekedett, német szempontból a katonai helyzet már túlhaladta ennek a lehetőségét, és nem számíthatott arra, hogy ezzel a törekvéssel célt érhessen. A német császár sikertelen békeajánlatára – ahogy mondani szokás – ráduplázott *Clemenceau* revans-vágya, pedig a francia front már akkor sem állott valami nagyon jól, mert drákói szigorral kellett fenntartani a háború által megkívánt fegyelmet. Ezt a francia miniszterelnök gyakorolta is. A kíméletlen tengeralatti háború azután megérlelte Amerika beavatkozását. *Wilson*, az akkori elnök, 14 pontba foglalt béketerve egyik oldalon sem talált tetszésre, nem különösebben a franciák részéről sem, midőn már az amerikai tankok is megjelentek a nyugati fronton, hogy legázolják a középhatalmak legvitézebb ezredeit.

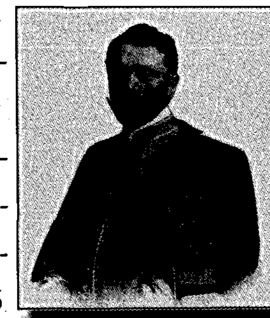
Voltak magyar ezredek, amelyeket tízszer kellett feltölteni, viszont a fronton melléjük beosztott csehek máról holnapra átmentek az ellenség táborába. Kilométer-számra üresen maradt az osztrák-magyar front, és a védelmet csak áldozatokkal sikerült fenntartani. A bajtársi hűséget súlyosan kellett megfizetni a magyarságnak. Az 1920. évi versailles-i béke lecsatolta ugyan a német gyarmatokat, de az anyaországot lényegében nagyobb értékben nem érintette. A lengyeleknek juttatott danzigi korridornak pedig sok gyakorlati értéke nem volt.


085. kép: Wekerle Sándor


086. kép: Hadik János

1918 októbere és novembere nem egyszerű háborúvesztést jelentett sem Németországra, még kevésbé Magyarországra: katonai, politikai és tökéletes gazdasági összeomlás volt az. A háborúért nem felelős fiatal király tanácstalanul és tájékozatlanul állott az eseményekkel és az emberekkel szemben. A legutolsó miniszterelnök, *Wekerle Sándor* még a fegyverletétel előtt távozott, újnak kellett utánanézni, ezt a király *Hadik János*ban vélte megtalálni. *Hadik* egyike volt a legjobb indulatú és akaratú magyar politikusoknak, de ez nem tette alkalmassá nagyobb feladatok megoldására. Mint volt belügyminiszternek úgyszólván mázsaszámra feküdtek elintézetlen iratok az íróasztalán, nem találta szükségesnek azokban a gyors intézkedést. Most előtte állott egy helyzet, amely máról holnapra való, mielőbbi elintézést követelt. *Hadik* mindenre volt alkalmas, csak erre nem. *IV. Károly* úgy gondolta, hogy amit id. *Andrássy Gyula*, mint közös külügyminiszter olyan jól ellátott, ezt a tulajdonságát fia, ifj. *Andrássy Gyula* is örökölte. A


087. kép: id. Andrássy Gyula


088. kép: ifj. Andrássy Gyula

helyzet azonban – még ha ifj. *Andrássy Gyulá*nak ilyen képességei lettek volna – a Monarchia összeomlása után egészen másként alakult. *Andrássy Gyula* engedett a király kérésének, beköltözött a bécsi kancelláriába, és mindent elkövetett a rend fenntartására, a nyugalom helyreállítására az úgynevezett össszmonarchia fenntartása érdekében. Az idő azonban jóval túlhaladta ezt a törekvést. A bécsiek nem vették már komolyan a magyar külügyminiszter intézkedéseit, még kevésbé vette komolyan ezt az ellenséges *Nagy Entente*. A birodalom két részének teljes különválásával a külügyminisztérium további fennmaradása tárgytalanná vált. Ekként *Andrássy*nak a szerepe is megszűnt. Ausztria, mint tartományaitól már különvált – helyesebb, ha azt mondjuk, megfosztott terület – éppen olyan külön országgá alakult, mint Magyarország.

1918 októbere vezető nélkül találta az országot, és mindenki csak *Károlyi Mihály*ra tekintett, mint egyedül elhivatott vezérre, akinek – különösen az utóbbi időben tanúsított – politikai állásfoglalása némi reményt nyújtott egy félig-meddig elfogadható békekötésre és kibontakozásra. Az időközben családjával Gödöllőre ment – azt is mondhatnánk, menekült – király is úgy érezte, hogy *Károlyi* az egyedüli elfogadható egyén, aki az ország vezetését irányíthatja. Nem volt mást mit tenni, mint a kormányalakítással őt megbízni.

A magyar nemzet alaptermészetében mindig hűséges volt vezetőihez és különösen apostoli királyához. Ebben a hűségben megerősítette, hogy az ifjú király iránt rokonszenvet érzett, különösen, amikor megtudta, hogy ez az uralkodója mielőbbi békét, nyugalmat és szabadságot kíván biztosítani. A bekövetkezett események utólagos elbírálása természetesen nem jelent politikai bölcsességet, de rossz tanácsot adott az uralkodónak az, aki Gödöllő elhagyását és Magyarországról való távozását javasolta. Igaz, hogy a bécsi hagyományok sok tekintetben előtérbe helyezték a régi családi fészket, viszont nem nyújtottak olyan biztosítékot, amit *IV. Károly* Magyarországon megkaphatott volna. Személye és uralkodói tevékenysége ellen még az ellenségnek sem lehetett kifogása, és arra sem kellett számítani, hogy a királyi családnak Magyarországon való maradása és ezzel a trónnak további biztosítása bármilyen akadályba ütközik. *IV. Károly*nak az országból való távozása a magyar nemzetnek is beláthatatlan kárával járt. *IV. Károly* alkotmányos gondolkodása, béketörekvése alkalmas lett volna egy kedvezőbb megoldásra. Elkerülhettük volna a hitleri háborúba való beavatkozást.

A hibák egész sorozata, a szereplő egyének alkalmatlansága megteremtette a teljes felfordulást. Midőn *Károlyi Mihály* a már eltávozott királytól megkapta a megbízatást, erélytelensége és a helyzet fel nem ismerése folytán szinte alig volt menthető és fenntartható a régi államforma. Miután *Károlyi* nem használta fel a rendelkezésre álló hatalmat és úgy ítélte meg a helyzetet, hogy most már csak a balrafordulás teremthet nyugalmat, *József királyi herceg* útján előterjesztést tett az uralkodónak, hogy

miniszteri esküje alól mentse fel. Ez meg is történt és *Károlyi*nak szabad keze nyílott az államforma megalakítása tekintetében is. Úgy gondolta, hogy most már a királyi hatalom megszűnt, egyedüli megoldás a köztársaság. Ez volt a helyzet 1918. október 31-én, az úgynevezett lánchídi csata után, mely ugyan nem volt csatának, hanem inkább csak tüntetésnek tekinthető, végső jelenete volt a régi politikának. ezt a helyzetet találták *Károlyi* régi társadalmi köréből való osztályosai miniszterelnökként a királynak tett esküje megszegésének, emiatt sok támadás érte. Ez a vád azonban teljesen alaptalan, mert mint már fentebb is említettem maga a király, mérlegelve a helyzet súlyosságát megadta a felmentést: *Károlyi* és kormánya tehát kifogástalan magatartást tanúsított királyával szemben.

Az 1918-as őszi katonai politikai és gazdasági összeomlás már ennek az évnek a nyarán előrelátható volt. Következményeként a Habsburg Monarchia, mint ilyen megszűnt. Darabjaira tört egy dunai nagyhatalom, melynek hivatása volt nemcsak a területnek, hanem Európa békéjének is a biztosítása. Ezt a feladatot becsülettel be is töltötte mindaddig, amíg a világpolitikában bekövetkezett nagyobb hatalmi erők abban meg nem akadályozták. 1918 októberében Magyarország önálló lett. Sorsáról önmaga tudott volna intézkedni, ha nem lett volna osztályos társa Ausztriának, és nem kellett volna viselnie egy rákényszerített vesztett háború minden átkát és nyomorúságát. Legfeljebb enyhíteni lehetett volna a súlyos következményeket.

A tárgyilagos történelemírásnak nem feladata, hogy bekövetkezett szerencsétlenségekért bűnbakot keressen, viszont mérlegelés tárgyává teheti, hogy adott körülmények között egy nemzet sorsát intéző államférfi megállta-e a helyét, megfelelt-e annak a feladatnak, amelynek megoldására vállalkozott. – Ezt a kérdést kell felvetnünk, midőn *Károlyi Mihály* szerepét tesszük bírálat tárgyává. A régi római „sine ira et studio", a harag és gyűlölség nélküli írás kötelez. *Károlyi* hivatást töltött be mindaddig, amíg a magyar képviselőházban, mint pártvezér, határozottan állást foglalt a háború folytatása ellen. Kivívta magának a sokat szenvedett ország rokonszenvét és bizalmát. Túlzás nélkül lehet elmondani, hogy 1918. október 31-én az úgynevezett őszirózsás forradalomkor nagyobb volt a népszerűsége, mint *Kossuth Lajos*nak. Az a köztudat, hogy eddigi álláspontja reményt nyújt arra, hogy a győzelmes ellenfél könyörületes lesz a békefeltételek megállapításánál, feltétlen bizalmat kölcsönzött számára az egész nemzetnél. Nyugalmat és rendet óhajtott mindenki, csak az a kis csoport nem, akiknek *Károlyi* áldozatul esett. Fiatalabb korában nem volt alkalma kapcsolatot teremteni azokkal, akiket a nemzet igazi vezetőknek tekintett, hosszabb és állandó külföldi tartózkodás is akadályozta ebben. A magyar közélet ismeretlen terület volt a számára. Amint későbbi pályafutásából kiderült, nem tartotta előfeltételnek, hogy arra kellően fel is készüljön.

A sors kényszerítette olyan feladat vállalására, amely számára túlságosan nehéznek bizonyult. A legjobb szándék vezette, igaztalan lenne, ha bárki is kételkednék őszinte hazafiságában. Ennek a jelentőségét nála, a háború utolsó évében bekövetkezett az a szorosabb kapcsolat befolyásolta, amely már közel állott a világpolgársághoz, s melyet csak akkor érthetünk meg, ha a közéleti pályafutása előtti életfolyamatára térünk vissza. Helyzeti „előny" juttatta szóhoz a magyar sors intézésében. Történelmi család tagja, több ezer hold birtok tulajdonosa két olyan előfeltétellel, amely a magyar közfelfogás szerint nemcsak jogosít, de kötelez is közérdekű dolgok intézésére, politikai szereplésre; különösen, ha az ilyen körülmények között élőnek arra kedve is nyílik. Harmadik feltétel is állott fenn *Károlyi*nál; miután külföldi tartózkodása már nem hatott vonzóerővel, hazatért. Hasonló társadalmi sorstársainak nagyobb része a politikát is sportnak tekintette. *Károlyi* komolyabban fogta fel kötelességét, a hiba ott volt, hogy a közéleti működés előfeltétele ismeretlen mező volt és maradt számára. Midőn az események a hatalom tetőpontjára juttatják, bár pártjának, a függetlenségi pártnak vezetőit kormányában nem nélkülözhette, tanácsokat nem ezektől kért és kapott, hanem a bekövetkezett kommunizmus embereitől. Ez hozta magával, hogy nem helyezkedett a *Diaz*-féle, már akkor megkötött fegyverszüneti megállapodásra, hanem külön kívánt intézkedni a Balkán-front parancsnokságánál. Levitte Belgrádba a katonaság kommunista vezetőjét, a bürgerli csizmába és poros katonakabátba bújt *Pogány József*et, ami kiváltotta a Balkán-haderő részéről a voltaképpen túl konzervatív *Franchet d' Esperay* megjegyzését: „Vous êtez tombé si bas?" („Önök már ilyen mélyre süllyedtek?") Ez volt a trianoni békekötés baljóslata, amely megpecsételte a nemzet szomorú sorsát.


089. kép: Armando Diaz

Midőn *Károlyi* bemutatta a gőgös parancsnoknak *Pogány József*et, mint a katonatanács elnökét, ez jogosan hihette azt, hogy most már egy magyar Tanácsköztársasággal áll szemben. Ez a vélemény alakult ki ezek után már akkor a győztes államokban. Alátámasztotta ezt később a nemzetiségi miniszter, *Jászi Oszkár* nyilatkozata is, aki bár jóhiszeműen, de meggondolatlanul jelentette ki a román képviselőkkel folytatott, Erdélyre vonatkozó tárgyalások sikertelensége után: „Akkor mi Moszkva felé fordulunk."


090. kép: Pogány József

Ebben rejlik *Károlyi Mihály* kezdetleges, talán egyik legnagyobb felelőssége. Erélytelensége, előrelátásának hiánya, rosszul megválasztott tanácsadóinak befolyása meggátolta minden olyan intézkedésben, amely a polgári rendfenntartást biztosította volna.

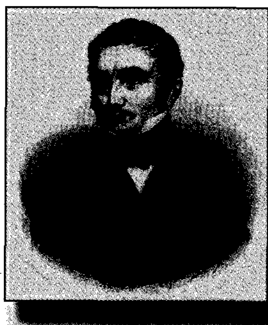
A német összeomlás után *Ferdinand Noske*, az akkori miniszterelnök, a német szociáldemokrata párt vezére letörte a szélsőségekbe rohanó „spartacus"-osokat. *Károlyi*nak könnyebb helyzete volt, mert Németországban a szocialista párt mélyebben gyökerezett, mint Magyarországon, ahol négy gyökértelen, idegenből hazajött világpolgár alapította meg a pártot. *Károlyi* ekkor már nem hajóskapitány volt, hanem az örvénybe került falevél, mely sodródott–sodródott.


091. kép: Gustav Noske

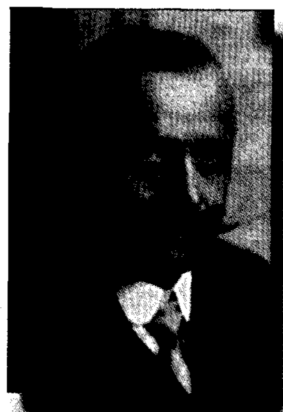
Az 1918. évi összeomlás a *Károlyi* pártot már csak mint színházi díszletet találta. A politika főintézője *Károlyi* szűkebb környezetüknek nem sok közük volt a nemzeti gondolathoz, kozmopoliták voltak. *Károlyi* íróasztala tele volt szélső pacifista tanulmányokkal, nem valószínű, hogy azokat olvasta volna, sem ideje, sem szüksége nem volt rá, hiszen közvetlen szóbeli tájékoztatást kapott baloldali tanácsadóitól. Ezek a tájékoztatások pedig nem voltak alkalmasak a polgári rend fenntartására.


092. kép: Frankel Leo

A Magyar Szocialista Pártot megalakításakor a magyar fajtól teljesen különálló világpolgár teremtette meg. Vezetőjük az 1870-es francia-porosz háborút követő francia összeomlás utáni párisi kommün belügyminisztere, *Frankel Leó* volt, aki idejében elmenekült *Adolph Thiers* rendcsinálása elől. Nem várta be, hogy a francia középületek felgyújtása után őt is falhoz állítsák. Budapesten csendben meghúzta magát. Viszont a magyar szocialista pártot megtelítették olyan tartalommal, amely bármely ország szocialista pártjánál közelebb állott a nemzetköziséghez, mint a nemzeti gondolathoz. 1918 őszén még az akkor balra forduló radikális párt vezetőjének, így *Jászi Oszkárnak*, a kormány nemzetiségi miniszterének is több beleszólása volt a magyar ügyekbe, mint *Károlyi* volt pártjának, a függetlenségi pártnak. A 67-es kormányzó párt természetesen elolvadt, tagjai elmenekültek, vagy ha ezt nem tudták, igyekeztek az adott helyzethez alkalmazkodni.

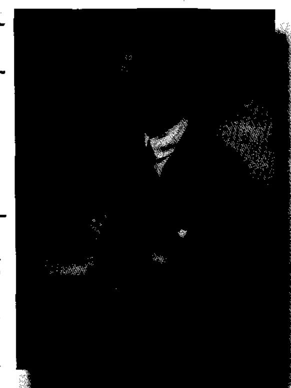

093. kép: Adoph Thiers

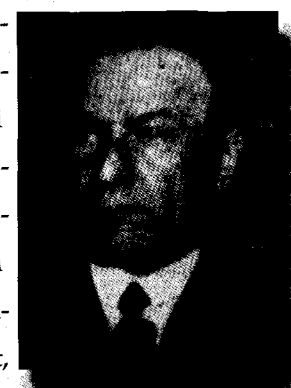
Egyetlen, bár késői megoldás maradt hátra, a *Károlyi*t támogató kisgazda párt erélyes és okos magatartása. Ha nem állottak volna négylovas szekerek az őrizetlenül hagyott vagonok kifosztására, ha a félisten *Nagyatádi Szabó István* kiadta volna a parancsot, hogy a kommunista Budapestet ki kell éheztetni, és a termelő osztály engedett volna e felszólításnak, vagy felvonul Budapest ellen, talán előbb összeomlik, vagy talán létre sem jön *Kun Béla* uralma, de a kisgazda párt vezére előbbre tette, hogy neki megfelelő miniszteri autója legyen, mert különben kilép a kormányból. Így írja ezt maga *Károlyi Mihály* az emlékiratában.

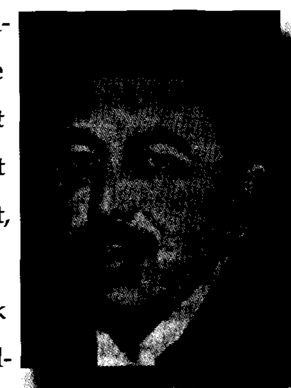

094. kép: Nagyatádi Szabó István

A békekötés után uralomra jutott kisgazdák később sem árultak el kormányzati bölcsességet, sem felelősséget. Úgy látszik, erre fel is kell készülni. Midőn alkalom nyílott, összeköttetésbe hozták a politikai hatalmat a kereseti lehetőséggel, sok megragadta az alkalmat, és sokaknak a zsebében várt értékesítésre a ló-, marha-, juh- és egyéb kiviteli engedély. Van olyan idő, mikor államférfiúi bölcsességgel, önzetlenséggel és mindezen alapuló erélyel kell egy nemzet sorsát irányítani. Az önzetlenség *Károlyi*nál tagadhatatlanul megvolt, de a tapasztalat és az erély hiányzott, mikor arra a legnagyobb szükség lett volna.

Általában nem volt szerencséje a nemzetnek éppen a legnehezebb időkben az új vezetőkkel, akiknek jóvá kellett volna tenniük a régi idők fogyatékosságát. Mikor a legjobb indulattal átfűtött új uralkodó a háború vége felé *Esterházy Móric*cal váltotta fel *Tisza Istvánt*, a fiatal miniszterelnök pár heti próbálkozás után bevallotta uralkodója előtt, hogy számára túl nehéz a feladat, hasonló sorsra jutott *Károlyi* is. A kormány polgári minisztereinek meg volt kötve a keze. Ott már mindent a szakszervezetek intéztek. Ki volt adva a parancs, hogy minden állami alkalmazott igyekezzék a szocialista pártba belépni. Nem lett volna baj, ha a párt vezetőjének, a józan és mérsékelt irányú *Garami Ernő*nek a felfogása és irányítása érvényesül, de a bal felé rohanó szekér felborult, a vad kocsisok szakadékba hajtottak, az egyetlen értékes utas, *Garami Ernő* kimenekült Svájcba. *Károlyival* igyekeztek tanácsadói elhitetni, hogy az egész világ, így a győztes hatalmak is teljesen bal felé haladnak. Ez a vélemény csak Budapesten igazult valónak. A különböző tanácsok, mint külön kormányok jártak el, leghatalmasabb köztük természetesen a katonatanács, amellyel az elnök immár megjárta Belgrádot. Alkalmatlannak tartotta a kormány polgári felfogású hadügyminiszterét, *Bartha Albert*et, összeszedett csapatával, töltetlen ágyúkkal és puskákkal *Pogány József* felvonult a várbeli minisztériumba, és ultimátumot intézett a nem szeretett honvédelmi miniszterhez azonnali távozása végett. Miután *Bartha* semmiféle támogatást nem kapott kormánya és annak elnöke részéről, kénytelen volt ennek a szelíd nyomásnak engedni, és úgyszólván köszönés nélkül távozott a minisztériumból. A tényleges helyzet 1918 decemberében tehát már az volt, hogy a kommunista párt vezetői tartották a hatalmat a kezükben.


095. kép: Esterházy Móric


096. kép: Garami Ernő

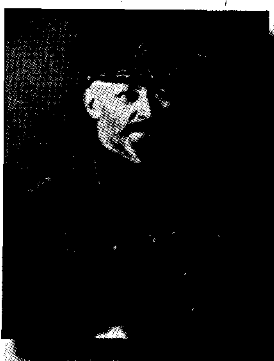

097. kép: Bartha Albert

Az országnak ezt a szerencsétlen súlyos helyzetét hamarosan felismerték az úgynevezett *Kis Entente* tagjai, a Monarchia örökösei. Kihasználták a földön vonagló magyar nemzet vívódását. Jól jött nekik, hogy pártfogóiknál állandóan hangoztatni tudták a magyar baloldali helyzetet, amely szerintük megfertőzi az egész világot. Ebben segítségükre volt a *Nagy Entente* sajtójának hathatós közreműködése is. A *Nagy Entente*-nak kötelessége tehát, hogy azt a kommunista államot minél szűkebb határok közé szorítsák.

Tagadhatatlan, hogy a háború szenvedéseit a győztesek is érezték. Csak rendkívüli eszközök tudták egyik-másik helyen fenntartani a katonai fegyelmet, és ez megnyilvánult az ottani belpolitikában is. Nem zárkóztak el tehát különösen a románok éhségvágya elől.

Nem szólva a *Diaz*-féle egyezményben megállapított és a békekötésre fenntartott határokról, sőt az ennél Magyarországra nézve előnytelenebb belgrádi egyezségről, úgyszólván napról napra faragták le az ország testét. A román sürgetésre megérkezett *Vix*nek, a franciák által kirendelt ezredes-


098. kép: Fernand Vix


099. kép: Jan Smuts

nek a jegyzéke, mely újabb parancsot ad a keleti határok beljebb tolására, Erdély és Kelet-Magyarországnak a románok részére való kiszolgáltatására. *Károlyi* csak tiltakozott, de ennél tovább nem ment, de nem is mehetett, mert *Pogány József* hadserege nem volt alkalmas ellenállásra. A baloldali ügynökök már a kezdet kezdetén elébe utaztak az olasz harctérről a határra érintetlenül hazaérkező hadosztálynak, nem sok fáradságba került a sokat szenvedett katonák megagitálása. Ha meg tudtuk volna őrizni a hazáért eddig tanúsított áldozatkészségüket, megakadályozhattuk volna a teljes felfordulást, nem lett volna kommunista Magyarország, nem lett volna az a Trianon, amely az ezer éves Magyarországot bénává tette volna. Az utódállamok ügyes taktikával hirdették a győzteseknél a magyar kommunista veszedelmet. A Párisi Nagytanács ki is küldte *Smuts* generálist, a búr szabadsághőst, hogy jobb belátásra késztesse a magyar vezetőket, talán ez még segített volna; a kiküldetés eredménytelen maradt. Azután egy további magas rangú katonai közvetítőt, aki szintén eredménytelenül tért vissza. Mindez nem *Károlyi* ellenállásán múlt, akkor ilyen magatartást tanúsítani már úgy sem tudott. Államfő volt, minden hatalom nélkül. Viszont érezte, hogy a felelősséget meg kell osztani, nem lehet egyetlen jogforrás a háborúvesztéssel bekövetkezett felfordulás. Megelőzőleg képviselő és pártvezér volt. Parlamentáris alapokra kell helyezni a hatalom gyakorlását, ki kell írni a képviselő választást, egybehívni az újonnan megalakítandó országgyűlést. A kormányzatban résztvett pártok a *lajstromos szavazás*ban állapodtak meg, a belső ide-oda hullámzó politikai helyzet csak ezt a módozatot tette lehetővé. Bekövetkezett azonban a kierőszakolt politikai túlsúly a baloldal javára. Ekkor még nem volt kommunizmus, de a folytonos balra tolódás előjelei már mutatkoztak. Egyetlen szavazati *lajstrom* sem volt, ahol a szociáldemokrata párt ne igényelte volna az első helyezéseket. Oly területeken vezető rangsort kívántak, ahol ennek a pártnak hírét sem hallották. Ezek után sikertelenné vált a pártközi megegyezés, a választás elmaradt, a kormány légüres térben mozgott. –

Mindebből kiviláglott, hogy a szocialista párt nem volt kormányképes, különben meg tudott volna egyezni a választás területén a polgári elemekkel.

Hogy a földbirtok-reformra vonatkozó programjával *Károlyi* némi jelt adjon, *kál-kápolna*i birtokának egy részét osztásra felajánlotta. Gyakorlatilag ezt sem vitték keresztül, talán nem is *Károlyi*n múlt, hanem a bekövetkezett rohanó eseményeken.

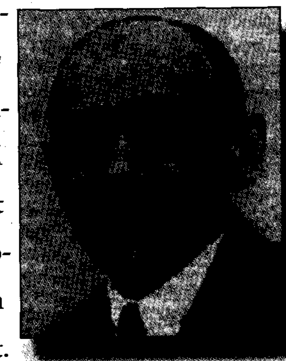
Sikeresebb lett volna a kérdés megoldása, ha osztályos társait is felhívja, sőt kényszeríti egy alapos földreform végrehajtására. Ez nem történt meg. A félig-meddig jóléthez jutott gazda-társadalom

meg tudott volna akadályozni minden kilengést. – A helyes földreform megoldása a bekövetkezett események után elmaradt. A Tanácsköztársaságnak nem volt ez a programja. Meghagyta osztatlanul a nagybirtokot, legfeljebb urait alkalmazta intézők gyanánt, amint ez történt egy igen magas politikai állást betöltő nagybirtokossal is, aki ellen ezért a Nemzeti Kaszinó becsületügyi eljárást indított.

Magának az időközben államelnökké választott *Károlyi Mihály*nak volt a legkevesebb értesülése a háta megett folyó üzelmekről. 1919. március 21-én a börtönből kiszabadult *Kun Béláék* kikiáltották a Tanácsköztársaságot, és alátámasztották e ténykedésüket egy kiáltvánnyal, melyre sikeresen ráhamisították *Károlyi* nevét, aki „a hatalmat rájuk ruházta". Ennek a hamisításnak pedig semmi alapja nem volt, mert *Károlyi* soha át nem adta *Kun Béláék*nak a hatalmat, és ezek azt már március 21. előtt is ténylegesen gyakorolták. Ezzel beteljesült a magyar sors, a végromlás.


100. kép: Stromfeld Aurél

Még egy fénysugár jelentkezett a magyar égen, midőn a már kommunista kormány úgy gondolta, hogy meg kell erősítenie helyzetét a polgári társadalom azon rétegében is, amely még joggal kesereg a magyar romláson. Rátaláltak egy kiváló magyar katonára, *Stromfeld Aurél*ra, akinek egy hibája volt, tájékozatlansága a politika területén. De a nemzet iránti hűségével soha nem jutott ellentétbe. A varrógép-ügynök *Bőhm Vilmos* honvédelmi miniszter szakmabeli hiányát pótolta az új fővezér a maga katonai felkészültségével. Megszervezte a züllött vörös hadsereget, és rövid időn belül Kassán és további felvidéken bontotta ki a magyar zászlót, amit azonban Budapesten csak rövid ideig engedtek felcserélni a vörös lobogóval. Az újabb honvisszaszerzés csak mézesheteit élhette, *Clemenceau* újra beavatkozott, és cseh kívánságra visszaparancsolta a magyar csapatokat. Ennek a felvidéki győztes hadjáratnak az eredményét tehát két körülmény hiúsította meg: a kommunista világhatalmi elmélet, amely csak vörös zászlót engedélyezett, tehát igazat adott annak a *Kis Entente*-i állításnak, hogy a magyar kommunizmus a békét veszélyezteti, a másik körülmény pedig a gyáva meghunyászkodás, amely megelégszik Budapest és környékével, ott még hatalmat lehet gyakorolni.


101. kép: Bőhm Vilmos

Ezzel kapcsolatban röviden rá kell mutatnom arra, hogy a *Nagy Entente* egyik esetben sem kívánt újabb fegyveres beavatkozást, sem nagyobb, sem kisebb kérdésekben. Egyelőre a saját megoldatlan feladatát kellett dűlőre hozni, és ha Magyarország kitart a polgári kormányzat mellett, nem a harmadrésznél kisebbre szabott országhatárokon belül folytathatja nemzeti létét. Egy független, erős Magyarország, amely nem a saját akaratából kezdett háborút, erős biztosítéka maradt volna az európai és világbékének. A *Nagy Entente*-nak tehát komolyan lehetett volna erre támaszkodnia, Magyarország évszázadokon keresztül szilárd katonai erőt képviselt. Erre már *Clemenceau* is hivatkozott, midőn az országot a középhatalmak kaszárnyájának és élelmezési raktárának nevezte.

Nem valószínű, hogy a *Nagy Entente* újra fegyvert fogott volna védencei állítólagos érdekeinek védelmére, vagy megengedte volna Magyarország megszállását, és ezzel közelebb hozta volna a Balkánt az európai kultúra megfertőzésére Európához, a nyugati kultúrához. Az sem volt biztos, hogy a *Kis Entente* egyöntetűen járt volna el, láttuk ezt a háború végén, midőn a Temesi Bánság kérdésében Románia és az akkor alakult Jugoszlávia fegyveresen állottak egymással szemben. Láttuk az 1912–'13-as török elleni felszabadulási harcokban, midőn annak végén a Balkán kis nemzetei nem a törökkel csatáztak, hanem egymás között döntötték el fegyveresen a zsákmány sorsát.

A Magyarországot ért végzetes csapás és ezzel kapcsolatos felelősség elbírálásánál – ha nem is döntő, de – jelentős befolyást gyakoroltak a fenn ismertetett körülmények is. Midőn a magyar kommunisták szerepével is foglalkozunk, eleget kívánok tenni a történelmi igazságnak, megemlítem, hogy nem írhatjuk terhükre a háború bűnösségben való részességüket. Ez hozta magával az összeomlás után tanúsított politikai előnyomulásukat. A magyar politikai élet hibája volt a túlzott konzervatív társadalmi berendezkedés, amely elzárta a népet a közéletben való részvételtől, még a háború végén sem volt egyetlen szocialista képviselő sem a parlamentben, a nagy kisgazda párt is csak osztályérdekeket tartott szem előtt. Hirtelen jött a változás, a jognélküli élet nem tudta az embereket olyan gyorsan a helyes közéleti működésre előkészíteni.

Az összeomlás Németországot is egyidejűleg érte, mégis, a parlamentáris élet ott soha nem szakadt meg. Svédország már akkor szociáldemokrata kormány vezetése alatt állott és a király szívesen látta vendégül partnerként a párt miniszterelnökét.

A szolgaság hirtelen jöhet, de a szabadságot elő kell készíteni. Ez az előzetes iskola hiányzott az országban. A magyar szociáldemokrata párt nem tudta, vagy nem akarta ellensúlyozni a teljesen tanulatlan szélső elemeket, az orosz hadifogságból hazajött, kommunista elveket valló hadifoglyok csak ilyen politikailag tájékozatlanokat találtak.

*

KÁROLYI MIHÁLY


102. kép: Károlyi Mihály

1918. év őszén összeomlott a német és osztrák-magyar front. November 11-én a németek *Compiègne*-ben letették a fegyvert. A piavei visszavonulás után a *Hegedűs* honvéd hadosztály elhagyja az olasz csatateret, Budapestre indul ahol teljes fejetlenség uralkodik. Szökött katonák és kopott tengerész-egyenruhában kószáló rendbontók veszélyeztetik a közbiztonságot. Fejetlenség mindenütt, felelősséget érző ellenzéki politikusok megalkotják a *Nemzeti Tanács*ot, hogy legyen valamely szervezet, amely az anarchia kitörését megakadályozza. Katonai, gazdasági és politikai összeomlással állunk szemben. De ez mégsem forradalom és legkevésbé sem érdemli az őszirózsás forradalom címet. A forradalom két ellenséges világnézetű, vagy politikai célú csoport szembenállása, midőn az uralkodó kormányzati hatalmat az elégedetlen csoport az uralom átadására kényszeríti. Magyarországon már ekkor nem volt tényleges intézkedő hatalom, nem volt kivel szembeszállni. Ezért az 1918-as megmozdulást tévesen jelzik őszirózsás forradalomnak. Önkényesen szervezett úgynevezett tanácsok intézkedtek, azt is lehetne mondani „bellum omnium contra omnes" („mindenki harca mindenki ellen"), általános felfordulás. A *Nemzeti Tanács* volt az, amely a csőcselék uralomra jutását megakadályozta.

A magyarságot igazán képviselő ellenzéki politikusok már kezdetben ellene voltak a háborúnak, ezt az álláspontot már a parlamentben is kifejezésre juttatták *Károlyi Mihály* vezetése alatt, aki nyíltan is hangoztatta háború-ellenes magatartását. Nehéz feladat jutott osztályrészéül, mert ha hivatalosan nem is lelkesedett az akkori kormány a háborúban való részvételért, ki kellett tartani a szövetséges német birodalom mellett is. Az összeomláskor a nemzet védtelenül és tanácstalanul állott. Kereste azt az embert, aki egy tisztességes és tűrhető békére vezetheti és igazolni tudja a nemzetnek háborúellenes gondolkodását. Úgy gondolta, hogy ezt az irányt képviselő *Károlyi Mihály* lesz az, aki segítségére siethet, akinek a kezét megfogva a bekövetkező nehéz végzetet enyhíteni tudja. Ez a kéz azonban gyengének bizonyult.

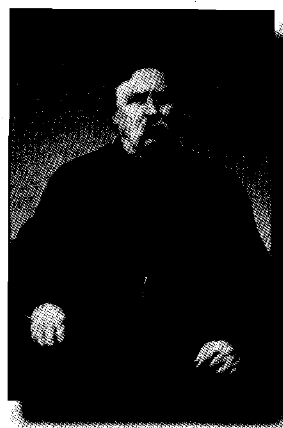

103. kép: I. József

Politikába való bekapcsolódása előtti magatartásával foglalkozni kell.

Több-tízezer holdas hitbizomány birtokosa, ekként a magyar közfelfogás szerint alkalmas az ország ügyeinek vitelére. Midőn *I. József* a *szatmárnémeti béke* létrehozóit jutalmazni kívánta, őseiből báró *Károlyi Sándor*ból is gróf lett – kapott ehhez a címhez jórészben a *Rákóczi* birtokokból még jó pár ezer holdat. A címer megtervezését egy spanyol szakértőre bízták, akinek, akár egy mézeskalács festőnek, fogalma sem volt a címerek jellegéről, mert a grófi korona legfeljebb kilenc ágat tűr meg, a címerfestő pedig 11-et rajzolt oda.

Fiatal korát külföldön, jórészt Párisban tölti. Nem tud, talán nem is óhajt komolyabb foglalkozást találni, legfeljebb a francia magasabb társadalom és politikai élet előkelőségeinek gondtalan semmittevését. Ez a francia összeköttetés is nagy szerepet játszott politikai vezető minőségében. A vesztett háború után személyét úgy ítélik meg, mint aki alkalmas lesz a Párisban kötendő békeszerződések szigorának enyhítésére. Keserű csalódás következett részben személyében, részben a hatalomra jutása után történtekben. Menthetetlen felelősség terheli a belpolitikai helyzet tökéletes balrafordulásában, amely maga után vonta a győztes hatalmak ellenséges magatartását. Volt arra többször alkalma, hogy kövesse a német szocialista politikus, *Noske* miniszterelnök példáját, aki kellő időben letörte a spartakus-osokat, a német tökéletes balrafordulás tervezőit. *Károlyi* ezt nem tette, nem volt hozzá bátorsága, nem ismerte fel akkori kötelességét. Tőle független okokból azért is, mert a békefeltételek a Monarchia összeomlását megelőzően már el voltak döntve és az 1920-as magyar határokat még a háború befejezése előtt megállapították. *Károlyi Mihály* azonban lényegesen enyhíthette volna az ország megcsonkítását, és enyhíthette volna az utódállamok agitátorai által Magyarország ellen felszított ellenszenvet. Talán más határokat kaphattunk volna, ha kellő politikai tapasztalattal és még kellőbb emberismerettel rendelkezik, és kihasználja azt a valamikor *Kossuth Lajos*nál is nagyobb népszerűséget, amely lehetőséget nyújtott, hogy a katonai, politikai és gazdasági összeomlás által teremtett felfordulásban rendet teremtsen és megmentse az országot egy végzetes béke következményeitől.

Hiányzott nála az az elhatározó erő, amely nehéz körülmények között vezető államférfiaknál nélkülözhetetlen előfeltétel. A politikai tapasztalatlanság már akkor megnyilatkozott nála, midőn a magyar közélettől távol álló fiatal mágnás hazatért és az itteni legmaradibb társadalmi testület az *OMGE*, a nagybirtokosok képviselete elnökévé választotta. Állásából kifolyólag belekerült a legszélsőbb politikai mozgalmakba. *Tisza István*nal közösen tartanak népgyűlést az általános választójog ellen. Majd jön a képviselővé választás, itt már *Kossuth* katonájává szegődik, a nagy magyar vezér volt kerülete, Cegléd, tiszteli meg bizalmával. Így 180 fokos politikai fordulatot tesz. Nem szabad ezt rossz néven venni, hiszen a bölcsesség nem a fiatalság jellembeli tulajdonsága. *Deák Ferenc* is megmondta: „Aki húsz évesen nem forradalmár, negyven éves korában nem milliomos, letehet minden további törekvéséről." *Károlyi* egyben maradt azután következetes: felismerte, hogy a maradi elzárkózottságot meg kell szüntetni! Lélekben demokratává lett, s ezt az irányváltást csak az tette értéktelenné, hogy tanácsadói, a hamis próféták állandóan fokozták nála azt a bal felé tolódást, amely éppen a demokráciával került ellentétbe. Részben a tisztán elméleti, sőt legtöbbször szélső liberális, vagy faji alapokon álló radikálisok – a Nyugat című folyóirat és munkatársai –, részben az internacionálé apostolai bűvkörébe került. Áldozatul esett az első világháború után a vesztes államokban elterjedt azon téves felfogásnak, hogy az egész világ bal felé fordul, nekünk nem szabad onnan lemaradni. Ekként lett a hitbizományos politikusból szélsőbaloldali. Nem tehetett róla, hogy a századokon át beidegzett magyar felfogás azokat tartotta hivatalos nemzetvezetőknek, akiknek a háta mögött több ezer hold föld van, vagy közel állnak a kamarai méltósághoz. *Károlyi Mihály* képviselősége, majd pártelnöki minősége alatt ösztönszerűen megérezte, hogy a trónörökös meggyilkolását követő háború nem járhat kedvező eredménnyel a középhatalmakra, melyek közé az Osztrák-Magyar Monarchia, így Magyarország is tartozott. A monarchiának nem sok köze volt az angol-német, vagy a cárok világhatalmi versenyéhez, nem volt köze a francia revans-politikához, a német és szláv fajok versenyéhez, s így semmi köze a kitört világháborúhoz. Az ellenséges *Nagy Entente* és a később beavatkozó Amerika a legnagyobb hibát követte el, midőn az európai egyensúlyt, tehát a világbékét biztosító Közép-Európai hatalmat, a Habsburg monarchiát darabokra törte. Ezt a háborút követő események a legfényesebben igazolták.


104. kép: Deák Ferenc

Károlyi Mihály már csak összeomlást látott, de nem tudta az összetört cserepet összeragasztani. Kiderült, hogy nem is volt erre hivatva, pedig feladata lett volna a végzetes katasztrófa méreteinek csökkentése. Ezt mulasztotta el, felelőssége ebben állapítható meg. Ez hozta maga után a sokszor tárgyilagosságot nélkülöző későbbi súlyos bírálatot. Az események, a társadalmi helyzete és a háború előtti politikai tevékenysége arra a helyre szorították, ahol a képessége már nem felelt meg a követelményeknek. Hibája lehetett az önkritika hiánya is, az akkori idők erre kevés lehetőséget is nyújtottak. Belekerült egy olyan áradatba, melynek káros hatását nem ismerte fel. Volt pártja vezető embereinek tapasztalataira nem hallgatott, új tanácsadók vették körül, akik politikai önképzőkört alkottak körülötte és így alkotott hamis fogalmat az igazi demokráciáról. Gyermekes pacifista eszmékről álmodozott, amik távol álltak akkor a győztes világ törekvésétől, mert azok a legszélsőbb nacionalizmusnak voltak hirdetői és követői.

Az 1918 októberében történt összeomláskor az ország fiatal, békeszerető, jóindulatú uralkodója *IV. Károly* különböző próbálkozások után őt bízza meg a miniszterelnökséggel. *Károlyi Mihály* a megbízást el is fogadja, megalakítja kormányát, jórészben akkor még volt pártjának tagjaiból. Nem ismeri fel a jelentőségét annak, hogy most már a hatalom birtokában meg kell akadályozni minden túlzó balra-haladást. Bekövetkezett ezután az helyzet, hogy *IV. Károly*nak el kellett hagynia az országot éppen a Károlyi-kormány személye körüli miniszterének javaslatára, mire *Károlyi Mihály* és kormánya kérte a királynak tett esküje alóli felmentését. Ezt éppen a volt főrendiház erre felkért küldöttsége eszközölte ki. *Károlyi* ezután minden erkölcsi akadály nélkül intézhette politikáját, amely nem bizonyult eléggé szerencsésnek. A kormányt támogató szocialista párt két tekintélyes tagja *Garami Ernő* és *Buchinger Manó* külföldre ment és nem kívánta *Károlyival* a további felelősséget viselni. *Károlyi* mind tovább és tovább távolodott polgári érzésű volt pártjának tagjaitól. Az innen kikerült miniszterek: *Batthyány Tivadar, Lovászy Márton, Bartha Albert* nem tudták ellensúlyozni *Károlyi* túlzó baloldali politikáját és lemondással is fenyegetőztek. A belügyi és hadügyi tárca ezek alapján személyi


105. kép: Buchinger Manó

változást is szenvedett. Azután *Lovászy Márton* a függetlenségi párt egyik vezető tagja is ellentétbe került *Károlyival*. *Károlyi* érezte, hogy a hatalom kezd kicsúsznia kezéből, alá kell támasztani parlamentári eszközzel, vagyis az országgyűlés összehívásával. Ez a törekvése már elkésett, mert éppen az őt támogató szocialista párt *lajstromos választást* követelt, ahol legelső helyen csak párttagokat jelölt, szocialista képviselő jelöltet, tehát olyan helyen is, ahol alig lehetett egyetlen párttagot találni. Egy új országgyűlés összehívása tehát már eleve sikertelenné vált.

A nyugati győztes hatalmak aggodalommal látták a magyar politikának teljesen baloldalra hajlását és a párisi nagytanács leküldte *Smuts* tábornokot, a volt búr hőst, aki később angol fővezér lett, azzal a megbízással, hogy *Károlyit* értesítse: nem számíthat az esetleges békekötésnél a nyugati hatalmak jóindulatára, ha ilyen szélsőséges bal irányba halad. Miután *Smuts* tábornok nem tudott eredményt elérni, a párisi nagytanács újabb kiküldöttel próbálkozott, szintén a *Smuts* tábornoknak adott feladattal, de az is eredménytelenül tért vissza.

Károlyi mégis, hogy gyakorlatilag is igazolja demokratikus felfogását, *kál–kápolnai* birtokán megkezdte a földosztást, hogy ezzel is példát adjon volt nagybirtokos társainak, miként kell kötelességeiket teljesíteni. A *kápolnai* földosztás sem ment azonban teljességbe.

Eközben a *Kis Entente*, különösen a románok étvágya napról-napra növekedett. Különösen utóbbiak akarták előnyösebbé tenni azokat a határokat, amiket *Károlyi Mihály* még kormányának legelején a balkáni nyugati haderők parancsnokával *Franchet d' Esperay*-vel megállapodott.

A románok át akarták lépni az őket korlátozó Maros vonalat és közbenjártak a francia megbízott *Vix* ezredesnél, hogy ez parancsoljon rá *Károlyira* a határvonalaknak nyugatabbra való visszavonására. *Károlyi* ezek után tarthatatlan helyzetbe került, de azt sem tudta, hogy az ő politikai helyzete most már teljesen megingott. A szocialisták és a fogságból kiszabadult kommunista vezetők Budapesten nyílt harcba kerültek egymással, amely nem sokáig tartott, mert a két párt hamarosan megegyezett egymással. *Károlyi* nyugodtan aludta álmát, miközben a most már kommunista párt néven beszervezett új alakulat 1919. március 21-én *Károlyi* tudta és akarata nélkül plakátokat ragasztatott ki, mely *Károlyi* hamisított aláírásával az ő lemondását és a Tanácsköztársaság megalapítását jelezte. Ezután *Károlyinak* további maradása lehetetlenné vált. Egyelőre száműzetésbe került, volt azonban rá alkalom, hogy elfogadja a Tanácsköztársaság megbízását, a francia nagykövetségi állást. Ez sem tartott sokáig, mert jobbnak látta, ha visszavonul. Politikai meggyőződése azonban még balrább tolódott.

A 11 doberdói csata rettenetes szenvedése és a piavéi győzelmes előnyomulás után váratlan természeti akadályok és kedvezőtlen hadihelyzet folytán visszavonult magyar sereg parancsnoka az olasz csapatok vezetőjével, *Diaz* tábornokkal fegyverszünetet kötött, amelynek értelmében Magyarország területe épségben marad, a végleges határok kérdése a békekötésre tartozik. A *Hegedűs* hadosztály csaknem teljes épségben érkezett a határokra, ahova már odarohantak a jórészt szökött katonákból álló kopott és levetett tengerészi ruhákba bujt ügynökök egész raja fogadta a fegyelmezett katonákat és hintette a bomlás csíráit. *Károlyi* felelősségének megállapítása már itt kezdődik, hogy kezdeti korlátlan hatalmával nem lépett fel erélyesen az ilyen rendbontókkal szemben. Folytatta ezt a szerencsétlen magatartását a belgrádi lerándulásával, ahol a katona tanácsnak kellett bemutatnia. Az ellenséges balkáni haderő parancsnoka ezután joggal tételezhette fel, hogy most már egész Magyarország kommunista uralom alá került. A belgrádi találkozás megérlelte a maga gyümölcsét. Ezután a Párisi Nagytanács is úgy értékelte a helyzetet, mint *Franchet d' Esperay*. Ez könnyítette meg a románok kívánságát még a belgrádi elégtelen megegyezésen túlmenően a határok nyugat felé tolásának tárgyában. Már előző cikkemben rámutattam *Károlyi* magatartásának káros következményeire, most csak rá kell mutatnom bukásának főbb okaira.

Az ok legelsősorban saját személyében kereshető és található meg: a vezetői képességnek és az előrelátásnak tökéletes hiánya. A győztes hatalmak rosszindulata, csalódás abban, hogy régi párisi összeköttetései segítségére lesznek. További ok a *Kis Entente* aknamunkája. A belső politikai zavarok, melyek növekedését neki kell felróni. A polgári alapokon álló pártjától való eltolódása és az uralomra jutott kisgazdapárt támogatásának teljes hiánya. *Károlyi* magaviselete tökélete tekintélyhiányt jelentett. Az első kommün után bekövetkezett *Horthy* korszak *Károlyi Mihály* kormányzatát, és őt magát a legsúlyosabb bírálattal illette.

Jóhiszeműségét, tenni akarását talán nem lehet egészen szigorú bírálat tárgyává tenni, de felelőssége teljes mértékben fennáll, mert ha a neki jutott hatalommal él, felismeri a helyzetet, az 1920. júniusi békediktátum más tartalommal jön a világra.

*

„Pénz beszél, kutya ugat." Ennél kevés igazabb közmondást látott a világ, nemcsak nálunk áll ez az igazság, hanem másutt is, például Angliában, csak azzal a különbséggel, hogy ott más a mondatszerkezet. Ott nem kutyáról van szó, hanem a ló szerepel: „Money makes the mare go" lefordítva azt jelenti, hogy a pénz a kancát indulásra készteti. Persze az ember nem tudhatja, hogy miért kell annak a lónak éppen kancának lenni. Ilyen mozdító erőre a parlamentáris országokban is feltétlenül szükség van, de Angliában nemcsak támogató eszköz, hanem gátló is. Ott pénzbeni letéthez kötött már az indulás is, aminek az a nagyon érthető és erkölcsös célja is van, hogy kalandorok ne zsarolhassák meg ellenjelölti fenyegetéseikkel a komoly jelölteket, legyenek ezek kormánypártiak vagy ellenzékiek. Az a jelölt, vagy önjelölt, aki a választók legkisebb aránybeli létszámát felmutatni nem tudja, elveszti az állampénztárba befizetett biztosítékot. Nem sok ilyen esetet mutat fel az angol alkotmányos élet, ott csak komoly pártok jelöltjei küzdhetnek egymással.

Magyarországon nem alakult ki még ez a politikai fegyelem, sem a pártok, sem az indulni akaró jelöltek száma tekintetében. Még a titkos választás is sok pénzbe kerül, megelőzi a költséges propaganda, de annál többe azután a nyilvános választás, nyílt szavazás mellett. Sok jelölt, elsősorban ellenzéki, elvitte zálogházba megmaradt családi ékszereit, mert a szép szó mellett egy csomó zászló és még költségesebb etetés, itatás is járt. Ez is egyik rákfenéje volt a nyílt szavazásnak. A kormánypárt kasszája soha sem volt üres, bankok és vállalatok illetékes felhívásra mindig megtöltötték azt. Erre az ellenzéknek már nem volt módja, de az esetleges választásra mégis elő kellett készülni. Ez a gond terhelte *Károlyi Mihályt* is, midőn a függetlenségi párt vezetőségét átvette. Idehaza nehezen volt keresztülvihető a választópolgárok megterhelése, hiszen a független érzelmű emberek többségének csak a szíve volt tele, a bugyellárisa üres. Ott kell keresni, ahol szabad kis emberek, emigrált magyarok vannak, tehát Amerikában. A pártvezér 1914 tavaszán maga mellé vett még négy képviselőtársat, *Friedrich Istvánt*, *Buza Barnát*, *Hédervári Lehelt* és *Zlinszky Istvánt*.


106. kép: Buza Barna


107. kép: Zlinszky István


108. kép: Hédervári Lehel

Nincs közelebbi adat, miként sikerült a tengerentúli kirándulás, csak azt tudjuk, hogy kerültek haza. A párt tagjai legfeljebb azt állapíthatták meg, hogy az üres pártkassza az amerikai gyűjtés után jobban kongott, mint valaha. 1914. június 28-án megtörtént a hadüzenet. Ez még Amerikában érte az aranygyapjúért kiszállt hajósokat. Háború esetén mindenki igyekszik hazafelé, mert azt sem tudhatja, hogy az a föld, amelyen ottan tartózkodik, nem lesz-e ellenséges terület. Aminthogy az Amerikában is történt, itt a háború kezdetén még semmi baj nem volt, *Károlyi*ék szabadon járhattak-kelhettek, és szabadon is indulhattak útnak. A zavarok akkor kezdődtek, midőn a magyar képviselők Franciaországba értek. Ezen keresztül tudtak csak hazajutni. Úgy a francia kormány, mint a nép is vendégszerető rendes körülmények között, de annál türelmetlenebb, ha ellenséges idegennel állnak szembe. Így történt ez *Károlyi*ékkal is.

Midőn amerikai vállalkozásukról hazatérőben Franciaországban kikötöttek, a már akkor folyamatban lévő háborús körülmények között *Károlyi Mihályt* és útitársait a francia közigazgatás, mint ellenséges állampolgárokat, a Monte Christo várába, Ifbe internálta, amely a legszigorúbb franciaországi politikai letartóztatási intézet volt. *Károlyi* fiatalságának nagy részét Franciaországban és elsősorban Parisban töltötte, családi körülményei és vagyona alapján összeköttetésbe került a legbefolyásosabb francia politikusokkal, így *Poincaré*val, aki neki ügyvédje is lett, továbbá *Clemenceau*val és más irányadó tényezőkkel, sikerült is neki az If várbeli fogságot megrövidíteni. A franciáknak nem volt kifogásuk az ellen, hogy hazamehessenek. Egyetlen kikötésük volt, hogy a háborúban az ellenséges központi hadseregben nem szolgálhatnak. Erre nézve *Károlyi*ék ígéretet is tettek. *Károlyi Mihály* hibázott akkor, amikor fogadalma dacára, mint huszár önkéntes jelentkezett, megalakította az úgynevezett Tigris-brigádot, és ekként kívánta szolgálni a központi hatalmak – Németország, Ausztria-Magyarország, stb. – hadviselését. Nincs adat arra nézve, hogy *Károlyi Mihályt* e tekintetben kényszerhelyzetbe hozták, feltehető azonban, hogy az ismert körülmények között minden nagyobb akadály nélkül megtagadhatta volna a katonai szolgálatot. Sok hasznot, mint harcoló katona, nem hozott, a Tigris-brigád még kevesebb sikert. Így azt sem lehet megállapítani, hogy ezek a tigrisek egyáltalán ellenséges katonát széttéptek volna.

Ha *Károlyi* következetes maradt volna háborúellenes magatartásához, leghelyesebben tette volna, ha kint marad, és magyar érdekből közreműködik a háború mielőbbi befejeződésénél. Felvilágosítja az ellenfelet, hogy Magyarországot akarata ellenére kényszerítették a hadviselésre. – *Masaryk* már ügyesebben csinálta, midőn rábírta a *Nagy Entente*-ot, hogy a cseheket az ő oldalukon harcoló feleknek ismerjék el. Az amerikai utasok visszatérésére megjegyezhetjük, hogy békés időszakban pár órai légi út, ezúttal pár hónapi, legjobb esetben pár heti bolyongás után könnyű lett volna a visszatérés. Külön-külön próbálkoztak ezzel. *Hédervári* és *Zlinszky* Spanyolországon keresztül jutottak haza – de ez sem ment könnyen, mert az egészséges férfiakat nem szívesen bocsátották szabadon. *Héderváriri* kitűnően megjátszotta a hadviselésre alkalmatlan idegbetegséget, nem jó azonban az ördögöt a falra festeni, mert alig pár hónap múlva ezt a bajt idehaza meg is kapta.

Nem várta, és nem is várhatta senki azt, hogy *Károlyi Mihály* odakünn is folytassa háborúellenes magatartását, még kevésbé azt, amit *Masarykék*, Trombitsék és a románok különválást törekvéseikben elkövettek. *Károlyi Mihály* és az általa vezetett párt sohasem támadta az osztrák-magyar Monarchia egységét, amelyben épp Magyarország volt a legerősebb támasz. Ennek fennmaradásáért kellett volna odakint küzdeniük, ez a törekvés nem hozta magával azt, hogy az Amerikából hazatérő politikusok ellenséges területen tényleges háborúellenes propagandát fejtsenek ki. Ez nehezebb is lett volna a további háborús fejlemények következtében, de módjukban állott a helyes és szükséges felvilágosítás, amely Magyarország háborús kényszerhelyzetét indokolta volna. Az a megállapodás, amelyet a *Kis Entente* a háború folyamán az őket szárnyai alá vett *Nagy Entente*-tal kötött, amit a későbbi események is igazoltak a tartós béke helyreállítására és biztosítására.

*Károlyi*ék mindenáron és mielőbb haza kívánkoztak. Nem tudták felmérni annak jelentőségét, hogy külföldön, ellenséges területen milyen nagy jelentősége lett volna a Monarchia felszámolására vonatkozó propaganda ellensúlyozására. – De mintha a sors is megnehezítette volna hazatérésüket. Egyfelől a közlekedési eszközök hiánya, még sokkal inkább az ellenséges, vagy barátságtalan országokon keresztüljutás vált nehézzé. – Háború esetén a háborút viselő államok kívül maradt polgárai csak akkor juthattak könnyen haza, ha harcképtelen, súlyos betegek.

Idehaza az amerikai utasok már csak a négyéves háború küzdelmeit és szenvedéseit voltak kénytelenek átélni. – Az amerikai útnak még az emléke is feledésbe ment, nem is volt sem erkölcsi, sem anyagi jelentősége.

*

HARC A BÉKÉÉRT – SVÁJCI LÁTOGATÁSOM



109. kép: Alexej Bruszilov



110. kép: Holló Lajos

Az első világháború vége felé járó idők emléke lebeg szemem előtt. Előtte vagyunk az orosz cári hadsereg összeomlásának, de utána annak a keserű tapasztalatnak, hogy a már régóta folyó háború ember, hadianyag és élelmiszer fogytán nem sok sikerrel kecsegtet. A háború – a keleti fronton *Brusilov* orosz tábornok által indított támadás némi sikere után – látszólagos holtpontra jutott, a front megmerevedett. A németeknek azonban különösen az ellenség által alkalmazott blokádja folytán nehézzé vált a gazdasági helyzete. Ez mielőbbi megoldást sürgetett. Tudta ezt *Luddendorf*, a német vezérkar főnöke is, és abban a hitben, hogy az orosz nép felvilágosítása a cári háború népellenes voltáról a harcot megrövidíti, tett is szerinte célravezető intézkedéseket, midőn a Svájcban élő orosz forradalmár *Lenint* zárt vagonban a forrongani kezdő Oroszországba szállíttatta. A *Károlyi Mihály* által vezetett függetlenségi párt állandóan ellene volt a háborúnak, ami nem szolgált magyar érdekeket. Ennek a pártnak volt egyik kimagasló alakja *Holló Lajos* országgyűlési képviselő is, akihez korkülönbségünk dacára szoros barátság fűzött. A magyaroknak őszinte barátjuk volt Raoul Chellard francia katonai attasé, aki már évek óta Budapesten állomásozott, és magyarul is jól megtanult. Különös vonzalmat tanúsított a függetlenségi párti képviselőkkel szemben. így jutott szoros barátságba *Holló*val is, aki engem szintén megismertetett. Chellard a világháború kitöréséig itt tartózkodott, azután kénytelen volt Magyarországot elhagyni. Nem haza ment, hanem Zürichbe, hogy az eseményeket figyelemmel kísérhesse. Sohasem számított arra, hogy közülünk bárkitől is bizalmas értesítéseket kapjon. Erre egyikünk sem lett volna úgysem kapható. De barátságát és jóindulatát állandóan fenntartotta. A háborúellenes függetlenségi párt már a háború elején aggodalommal nézte annak kimenetelét, és ez az aggodalom még növekedett annak elhúzódása miatt. 1917 táján már nem sok kilátás volt arra, hogy a központi hatalmak a háborút sikerrel befejezhessék. Midőn *Ferenc József* 1916 őszén elhalt, és *IV. Károly*, ez a békére törekvő fiatal uralkodó jött a trónra, mindent elkövetett, hogy országai népét a hosszú szenvedéstől megszabadítsa. Ezt a törekvést maga a párt elnöke és annak minden tagja őszintén támogatta. Így *Holló Lajos*sal és többi barátommal együtt kísérletet óhajtottunk tenni a mielőbbi békekötés előmozdítására. Tudtuk, Chellard Zürichben tarózkodik, tudtuk azt is, hogy ő *Clemenceau*val, a Páris körüli béketanács elnökével jó viszonyban van, úgyszólván bizalmasa is volt. Abban reménykedtünk, hogy talán ezen az úton tudjuk megkísérelni az ellenfél jóindulatának megszerzését a mielőbbi békekötés tárgyában. 1917 őszén hazakerültem az orosz frontról, ahol a lövészárokban teljesítettem már több mint három éve katonai szolgálatot. Szabadságot kaptam az akkor megnyílt parlamenti

ülésekre. Alkalmam volt a velem barátságban lévő Gaál Sándor belügyi államtitkártól, aki szintén függetlenségi képviselő volt, útlevelet kapni. Fel kell tételeznem, hogy illetékes helyen is gondoltak arra, hogy utazásomnak politikai célja lehet. Ez azonban nem akadályozta az útlevél kiadását, mert nem volt egyetlen józanul gondolkodó politikus, vagy hivatalos tényező, aki ne törekedett volna a háború mielőbbi befejezésére. Barátaim ugyanis úgy határoztak, hogy nekem kell az összeköttetést Chellarddal felvenni, aki már többször voltam Svájcban, és barátságba is keveredtem Chellarddal. Útirányom tehát Svájc, Zürich volt, ahol a már előzőleg értesített attasé várt rám. Nem volt nálam semmi írás, csak az a kötelességérzet, hogy minden magyar embernek meg kell tenni, hogy a szenvedéseket megrövidítse, habár gyenge erejével is közreműködjék az ország szerencsétlenségének elhárításában. Ezzel a jelentéktelen közreműködéssel hallgatólagos munkatársává szegődtem *IV. Károly* magyar királynak, aki ugyanezt akarta nagyobb erővel és nagyobb tekintéllyel.

Svájcba érkezésemkor sok mondanivalóm nem volt, annál több kérdeznivalóm Chellardtól. Mi a francia miniszterelnök álláspontja, kérdeztem. Svájci tartózkodásom alatt szem előtt tartottam egy semleges állammal szemben való kötelességemet. Egy háborúban lévő politikusnak nem szabad feltűnést keltően viselkedni. Vigyázni kell erre, annál is inkább, mert Svájc és annak nagyobb városai központjai voltak az ellentétes irányú kémkedéseknek. Szerény kis tiszta szállodában húzódtam meg, arra is vigyáztam, hogy a már akkor is szűkebbre válni kezdő valuta hosszabb időre fedezze ott tartózkodásom költségeit. Viszont tájékozódni akartam a világ politikai helyzetéről. Erre a legalkalmasabbnak látszott a városnak a Zürichi tó mellett fekvő legnagyobb szállója és étterme, a *Baur au Lac*.

Itt találkoztak barátok és ellenfelek. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy kémközpont volt, mert Svájc vigyázott arra, hogy semlegességét minden irányban megőrizze. Tudomásom szerint ez teljes mértékben sikerült. Én magam a leghatározottabban elzárkóztam attól, hogy ismeretlen idegenekkel összeköttetésbe kerüljek. Egyetlen barátom Chellard volt, akivel úgyszólván naponként összejöttem, aki állandó összeköttetésben állott párisi gazdájával, *Clemenceau*val. Más cél és feladat nem is volt előttem. Chellard teljes őszinteséggel és a magyar sors iránti részvéttel igyekezett Párisban törekvéseinket előmozdítani. Nem volt az valami megadásra kész megnyilatkozás, azt sem lehet mondani, hogy gyöngeség elárulása. Köztudomású volt, hogy a franciáknál is mutatkozott háborús fáradtság, *Clemenceau* a legnagyobb eréllyel, azt is mondhatnám, kegyetlenséggel tartotta fenn a francia front fegyelmét. Nyugaton a háború folytatásának különböző indokai voltak, ezek között legelső a *francia revans-politika*, melynek leghatározottabb képviselője éppen a miniszterelnök és Franciaország akkori elnöke, *Poincaré* volt.

Előttük csak a porosz-francia háborút befejező 1871-es frankfurti béke megalázó emléke lebegett, vágy arra, hogy visszavágjanak, s az akkor elvesztett Elszász-Lotharingiát újra hazájukhoz csatolják. Még arra sem gondoltak, hogy a Habsburg monarchiának a háborúból való kiválása ezt a célt közelebb hozhatja. Ez az elgondolás egyelőre úgyis csak vágyálom volt. Hiszen a monarchiának békére

vágyó fiatal uralkodója mindent elkövetett, hogy népeit a háború további borzalmaitól megszabadítsa. Az idő azonban erre nem volt alkalmas.

1917 december havában megtörtént az orosz összeomlás. Ekkor már Svájc is hó alá került, de a Zürichi tóból kiömlő kis folyó, a Limmat jégmentesen hagyta el szülő anyját. A város közepét összekötő hidat a sirályok tömege lepte el. Ezek a kedves légtornászok, akárcsak a Dunán, megkezdték mutatványaikat, csak nem voltak olyan kedvező helyzetben, mint budapesti testvéreik. A hídon figyelmeztető táblák tiltották, hogy a madaraknak kenyeret dobáljanak, ezt helyettesítette a híd pilléreire helyezett tányérka, telve lehámozott burgonyahéjjal, a madarakat szerető közönség ide dobálta szeretetadományát.

Rendes délelőtti sétám Zürich legszebb utcáján, a főutcán, a Bahnhofstrassen vezetett, kilátással a tavat környező gyönyörű havasokra: panoráma, a békés világ ígérete. Mindennap vártam a párisi választ, aminek Chellard címére telefonon kellett érkeznie. Ebben a gondolatban jártam végig szokott utamat, amidőn szokatlan látvány tárult elém. Báró Müller, régi barátom, a Monarchia attaséja jött velem szembe, örültem a kedves véletlennek. Mindjárt beszédbe elegyedtünk. „Az orosz front letette a fegyvert, a keleti rész felszabadult." – megkönnyebbült örömmel közöltem ezt Müller báróval, aki láthatólag őszintén örült ennek az eseménynek. Nem volt előtte titkom, hiszen államérdek lett volna vállalkozásom sikere. Mindenben egyetértett velem. Hosszasan tárgyaltuk a bekövetkezhető eseményeket. – „Hozzád, mint katonai szakértőhöz teszem fel a kérdést, hogy képzeled el a kibontakozást?" – „Most, hogy az orosz front felszabadult, *Vilmos* császárnak kellene őszinte békehajlandóságot mutatni. Ennek a komolyságát azzal is igazolhatná, hogy a keletről elvont 40 német hadosztályt lábhoz tett fegyverrel állította a nyugati frontra. *IV. Károly* béketörekvése úgysem sikerült, tehát a németeknek kell az általános béke iránti lépést megtenni." – A helyzet ilyen megítélése teljesen egyezett Müller báró felfogásával, aki kijelentette: „A dolgokat én is így látom, és magától értetődőnek tartom."

Ma már ismeretes, miért nem volt döntő a hadi helyzetre *Vilmos* császár berlini beszéde, amelynek hangja nem volt szerencsés, de nem ezért talált visszautasításra, hanem a Páris-környéki békét irányító *Clemenceau* miniszterelnök és a szintén túlfűtött *Poincaré* államelnök, a nyugatiak, olcsó kifogással utasították el a békeajánlatot: „A császár nem részletezte a békefeltételeket." A nemzetközi érintkezésekben bármely államfőnek ilyen irányú tevékenységét diplomáciai tárgyalásoknak kell megelőznie. Ezúttal a németek erről nem gondoskodtak. Viszont nehéz elképzelni azt, hogy akkor, midőn a német front keletről felszabadult hadosztályokkal annyira megerősödött, és bizonyos katonai fölényt is biztosított a németek előnyére, *Vilmos* császár nem tehetett a németekre szinte megalázónak tűnő ajánlatot. Erősen ellenszegült volna ennek a német vezérkar, a négy éven át szenvedett nemzeti érzés, végül pedig magának a császárnak az ekként bekövetkezhető népszerűtlensége.

Szinte kiegyenlíthetetlen ellentéttel állunk szemben, midőn látjuk a francia revans gyűlöletet, az 1871. évi frankfurti béke megalázó feltételeinek visszavonására vonatkozó törekvést, amelyben ben-

ne foglaltatott Elzász-Lotaringia visszakövetelése is. Ez a két tartomány voltaképpen eredetileg német birtok volt. Egyiket *XIV. Lajos* csatolta Franciaországhoz, a másikat Mazarin. Tagadhatatlan jogossága volt tehát a német igényeknek is. Természetesen a legnagyobb hibát akkor követték el, mikor a tengeralatti háború idején elsüllyesztették a Luzitánia amerikai személyszállító hajót, és ezzel okot adtak Amerikának a háborúba való tényleges beavatkozásra. Nem mérlegelték a németek Amerika óriási anyagkészleteit, és elmulasztották az arról való tájékozódást, hogy Amerika mennyire lehet felkészülve egy világháborúra. Ezzel szemben a nyugatiak, az úgynevezett *Nagy Entente* böven volt informálva, és dacára annak, hogy a francia front már meglehetősen megingott, és *Clemenceau* csak kegyetlen fegyelemmel tudta azt harcképes állapotban tartani, mégis naggyá nőtt önbizalmuk, midőn az akkori elnök, *Wilson* háborús társsá szegődött. Igaz, hogy az amerikai elnöknek fogalma sem volt az európai helyzetről, és bár kezdetben állandóan hangoztatták a békekísérleteket, sőt 14 pontban megállapították annak előfeltételeit, végül mégis 1918 novemberéig kitartott, midőn november 11-én a németek *Compiègne*-ben letették a fegyvert. Az ilyen békekötések kártérítési igényeinek már láttuk szomorú példáját az 1878-as berlini konferencián, midőn az orosz–török háború után kötött *San Stefano*-i békekötés rendelkezéseit, mely a Balkánt teljesen orosz befolyás alá rendelte, hatályon kívül akarták tenni. A legyőzött Franciaországot akarták megmenteni, de legértékesebb részeit mégis a győző oroszok hatalmában hagyták. A *compiègne*-i fegyverletétel, az 1918. októberi úgynevezett őszirózsás forradalom a Habsburg Monarchia teljes megszűntét hozta magával. Ezt pedig, különösen Magyarország feldarabolását, kezdetben sem Amerika, sem Anglia nem akarta. A német császár sikertelen békeajánlata után bekövetkezett a legelhibázottabb német katonai intézkedés. A hadvezetőség 120 km távolból lövette Párist, aminek természetesen katonai értéke nem volt. Elfelejtkeztek arról, hogy a '70-es porosz-francia háborúban a körülzárt Páris a reá váró irtózatos szenvedést milyen megpróbáltatással állotta ki.

Báró Müllerrel való találkozásom pillanatában még reménységgel mentem a Chelarddal megbeszélt találkozóra, hogy megtudjam, kapott-e biztató reménységet célunk megközelítésére. Ilyen értesítést az ekként bekövetkezett események után hiába vártam. A világ nemzetközi helyzetéről való tájékozódás még a békevilágban is elengedhetetlen, annál inkább szükséges az a háborús időkben. Hogy lehet-e reményünk a háború szerencsés befejezéséhez, hogy mi a véleménye a semleges államoknak, ennek megtudása végett bejártam a német részen kívül mind az olasz, mind a francia területeket, akárhová kerültem a vendéglátó helyekre, csak olyan hírközléseket kaptam, képeslapokat és folyóiratokat találtam, amelyek a nyugati propagandának szolgálatában állottak. Zürichben kaptam egy régebbi London News-t, az egyik legelőkelőbb angol képeslapot, amelynek első oldalán a díszmagyarba öltözött *Lukács László* magyar miniszterelnök arcképét láttam. Nem hiszem, hogy ez a magyar híradás kevesebbe került volna az államnak, mint bármely egyéb hasznos propaganda. Ilyenről általában az egész háború alatt elfelejtkeztek az úgynevezett központi hatalmak, amelybe Németország és Magyarország is tartozott.


111. kép: Lukács László

Lehangoltan mentem be egyik este a *Baur au Lac* nagy olvasótermébe, ahol egy *Bosznia–Hercegovina*-i kormányzóságbeli titkárral, régi ismerőssel találkoztam. Ez több évig volt a Balkánon, és természetesen tökéletesen beszélt szerbül. Egyszerre egy csomó vendég jött az étterembe, hangosan beszélgettek, nem voltak nagyon óvatosak, azt hitték, hogy szerbül itt senki sem beszél. Menekült szerb képviselők voltak, akik a német megszállás után Korfuba igyekeztek. Megkérdeztem az én titkár barátomat, mit beszélnek ezek a szerb képviselők. Azt tárgyalták, hogy miután a németek őket Szerbiából kiszorították, egyedüli reménységük az, ha a háborúellenes magyar ellenzékkel keresnek összeköttetést. Erre meg kellett jegyeznem a titkárnak: „Téves ez az elgondolás. Magyar képviselő sohasem vállalkozott arra, hogy a magyar kormány háta megett bárkivel, különösen ellenséggel, hazája érdekei ellen tárgyalást folytasson."

Svájci tartózkodásom ezek után célját vesztette. Másnap szokott helyemre ebédelni mentem. A Bahnhofstrasse egyik látogatott jobb vendéglője volt az, tele vendégekkel. Elfoglaltam az egyetlen üres asztalt, ahol még három üres hely volt. Nyugodtan hozzáláttam az étkezéshez. Alig pár perc múlva két jól öltözött hölgy lépett az étterembe. Kihangsúlyozom a jólöltözöttséget, mert a svájci hölgyek csinosan, tisztán, de igen szerényen öltözködnek. Példaképei a kispolgári szorgalomnak; soha nem láttam vasúton utazó nőt, aki útközben is ne kézimunkázott volna. A munka, a családi magába zárkózottság a svájci ember, legyen az nő, vagy férfi, tulajdonsága. A budapestiek azt mondanák erre, hogy Svájc az unalom hazája.

A vendéglőbe érkezett hölgyek zavartan néztek körül, s miután nem találtak üres helyet, megkértek, engedjem meg, hogy oda ülhessenek. Természetesen örültem ennek a megtiszteltetésnek, csak azon csodálkoztam, hogy velem beszédbe elegyedtek. „Tudja Ön, hogy miért ültünk ide? Azért, mert észrevettük, hogy Ön külföldi, és különösen azért, mert láttuk, hogy nem német." Érdekes volt ezt hallani németül beszélő emberek között. De egyszersmind jellemző is. Ellene voltak a háborúnak. A svájci nyelv nem is azonos a birodalmival, azzal, ahogy Schiller vagy Goethe írt. Ha csak egymás között beszélnek, csalódni fog az idegen, ha azt hiszi, hogy ő mindent ért. Már a villamoson sem „Danke" szóval köszönik meg az előzékenységet, hanem a francia „Merci"-vel.

Egy ízben gőzfürdőben voltam, amikor berohant a tyúkszemvágóhoz a felesége, én pedig különös beszédnek és nyelvnek voltam a fültanúja. Megkérdeztem a férjet, milyen nyelven beszéltek. „Züridütsch" – volt a válasz.

Érkezett hazamenetelem órája. Rossz előérzettel ültem a túlzsúfolt vonatra, nem volt miről beszámolnom. A sors kereke pedig kíméletlenül haladt tovább. Kíméletlenül, mert a következő 1918-as év folyamán, midőn Amerika ténylegesen beavatkozott, a legvitézebb bajor és magyar seregeket gázolta le harci szekereivel. Bekövetkezett Trianon, amelynek eredménye végzetesebb lett a mohácsi vésznél.

STROMFELD AURÉL

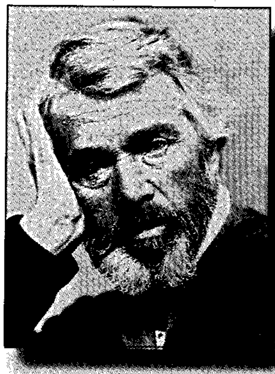

112. kép: Stromfeld Aurél

Akiről most megemlékezem, nem volt mozgató eleme korának, de egyik értékes láncszeme az akkori időknek. Ha teljes képét óhajtjuk megismerni az 1918-as nagy fordulatnak, *Stromfeld Aurél* szerepéről is meg kell emlékeznünk.

1918 októbere széles szakadékot vágott a régi és az új magyar társadalom közé. Ennek egyik partjára a régi Magyarország került; idejét múlt előjogokkal, indokolatlan társadalmi elfogultsággal, születéssel egybekötött érdemtelen előnyökkel. Mindezek akadályozták az egységes nemzet egészséges kialakulását, a népnek nemzetté válását. A másik oldalra az új Magyarország került.

Stromfeld szerepének megítélése az első világháború után a magyar politikai élet két ellentéte pólusára szorult. Egyik oldalon hősnek tekintették, a másik oldalon nemzetellenesnek.

Sorsa kiváló testi és szellemi adottságokkal áldotta meg. Viszont az emberek legtöbbször nem maguk határozzák meg sorsukat. Hiába volt meg benne az általa választott életpályára való alkalmasság, hiába a törekvés, hogy vágyait megvalósítsa, hiába ért el sikereket, a korszak és a hivatás, amely feladatvállalásra szólította, tőle csak áldozatot követelt, de ellenszolgáltatást nem nyújtott.


113. kép: Thomas Carlyle

Nem kívánom *Carlyle* hőseihez hasonlítani, ez ellen, ha még élne, ő tiltakoznék a legjobban. De hasonló volt a görög tragédiák szereplőihez, akiknek sorsát a végzet elkerülhetetlenül kijelölte. Nem térhetett ki, de nem is akart kitérni az elől, amit tőle követeltek. Kötelességérzete és legjobb belátása is a rászabott feladat elvégzésére kötelezte.

Tehetséges katona volt. Erre a pályára készült már gyerekkorában. Ez a tehetség és elhívatás pedig kiszakította a nyugodt, polgári életből.


114. kép: Walter Raleigh

Miltiádészt, a görög-perzsa háború szalamiszi hősét a megmentett „hálás" görögök a diadalmas csata után bezárták, mert nem tudott elszámolni pár száz talentummal. A háború akkor is sokba került. – *Raleigh*, a brit birodalom egyik legragyogóbb jellemű admirálisa, költő, történetíró, aki hazájának mérhetetlen szolgálatot tett, fejét vesztette, mert János angol király így rendelkezett a spanyol király kérésére, aki megharagudott a spanyol kikötők bombázásáért. – Cicerónak is fejét vette a pusztulásnak induló köztársaság; nem mentette meg az a körülmény sem, hogy az államot romlásba taszító Catilinát leleplezte. – Morus Tamás uralkodója – VIII. Henrik – szeszélyének és hálátlanságának lett az áldozata, mert uralkodójával, annak második házassága miatt ellentétbe került.

A történelem a hálátlanságok egész sorozatát mutatja fel. Ezek kis részének a felsorolására sincs most helyem, csupán néhány példát hoztam fel, mert úgy érzem, *Stromfeld* sorsában is volt valami, az ezekéhez hasonló végzetszerűség.

Katonai nevelése annak a szigorú elvnek a jegyében folyt, hogy „a katona ne politizáljon"! Ez a felfogás tehát már eleve kizárta a politikából. Sorsába a politika mégis, akarata ellenére beleszólt. Teljes visszavonulása után, baráti összejöveteleink alkalmával módom volt megismerni gondolkodását, népszeretetét, hazájához való ragaszkodását.

Mind a honvédtiszti iskolát, mind a bécsi vezérkari tanfolyamot első tanulóként végezte el. Az utóbbinak osztrák tábornok vezetői szerették volna elhitetni vele, hogy a Monarchia tiszti egyenruháját viselő egyén megszűnt egyik vagy másik ország hazafia lenni. –

„Erről le kell mondania mindazoknak, akik a vezérkari zöld kabátot magukra húzzák" – hajtogatták előtte nem egyszer, –

A francia akadémia zöld frakkja nem követelt ilyen áldozatot.

Stromfeld nem is volt erre hajlandó. Tehetségét azonban a közös hadseregben sem mellőzhették. Végigharcolta a négy éves világháborút, s nemcsak annak szerencsétlen vége érintette, mint katonát, de még reménytelenebbül a magyar embert, aki hazája sorsának bizonytalanságát látta meg egyszerre. 1918 októberében bekövetkezett a Monarchia katonai és gazdasági-politikai összeomlása. Az őszirózsás forradalom így egy nagyhatalom csődtömegének felszámolójához hasonlított. Valakinek mindenesetre fel kellett számolnia ezt a csődtömeget. Rossz, hálátlan szerep volt. Azzal a felelősséggel járt, amit voltaképpen a kezdeményezőknek kellett volna viselniük,

Stromfeld Aurél vezérkari ezredest, aki már korábban is szimpatizált a Szociáldemokrata Párttal, a Károlyi-kormány 1918. november 1-jén a Ludovika Akadémia parancsnokává nevezte ki. Decemberben pedig tagja lett a Szociáldemokrata Pártnak. 1919 januárjában elvállalta a forradalmi *Károlyi*-kormányban a hadügyi államtitkári tisztet. Most itt csak zárójelben jegyzem meg, hogy később, amikor már szabad mozgása volt a *Horthy* érában, 1923-ban kiképzője lett a Szociáldemokrata Párt úgynevezett Rendező Gárdájának, 1925-ben pedig belépett az illegális Magyar Kommunista Pártba, amelynek megbízásából később könyvet is írt: „Készül az új háború" címmel. Ezt már a halála után, 1928-ban adták ki.

Mint megjegyeztem, nem mindig az embertől függ sorsának alakulása. 1919 tavaszán a Tanácsköztársaság átvette a hatalmat. Mint minden kormánynak, részben a belső rend fenntartására, részben a külső támadások elhárítására karhatalomról és katonaságról kellett gondoskodnia. A tanácsköztársaság is látta, hogy a katonatanács nem alkalmas átütő erejű és ellenálló hadsereg szervezésére, nem voltak megfelelő hozzáértő vezetői, a Tanácsköztársaságra pedig ebben az irányban is nagy feladat elvégzése várt. Nem sokáig kellett keresni a szervezésre és vezetésre alkalmas embert. A négy éves háborúban felszabadult katonatömeg jórészt tapasztalatból ismerte volt parancsnokát, *Stromfeld*et, akit megbecsült katonai erényeiért és igazságszeretetéért. Fel kellett hát keresni azt, aki a hosszú há-

ború keserves tapasztalatai után még vonzólag hatott a katonákra. *Stromfeld*, bár később tagja lett a Szociáldemokrata Pártnak, akkor még, mint később elmondta, nehezen tudta elképzelni magát a Tanácsköztársaság egyik katonai főparancsnokaként. A pártprogram ismertetésén is túlmentek azok a megbízottak, akik *Stromfeld*nek megmagyarázták, miért kell neki e tisztséget elvállalnia. Megcsillant előtte a lehetőség: az ország, a nép sorsának jobbra fordulása. Ez volt, és ez maradt mindvégig eszmei, elvi ösztönzője, s ezt sohasem tévesztette szem elől. Így lett a vörös hadsereg vezérkari főnöke!

Stromfeld hihetetlen gyorsan megszervezte az új hadsereget, fegyvereket teremtett, lelkesedést öntött katonáiba, és sikert aratott! Megindult a sereg...


115. kép: Görgey Artúr

Mindenki emlékezik *Görgey Artúr*nak a magyar szabadságharcban a Felvidéken végrehajtott győzelmes előrevonulására, amikor is tönkreverte a császári hadsereget. *Stromfeld* felvidéki előnyomulása ennek tökéletes hasonmása volt. Szerencsés összetalálkozása a Tanácsköztársaság katonai sikerének és a hazafias érzés kielégítésének. A külpolitikai helyzet félreismerése azonban megakadályozta *Stromfeld* és a vörös hadsereg nagyszerű haditényének végleges és eredményes kihasználását.

Napoleon bukása után Bécsben az 1815-ös úgynevezett Szent Szövetség Franciaország sorsáról döntött. A világot csaknem két évtizeden át rettegésben tartó ország nagyobb károk és veszteségek nélkül úszta meg császárjának hatalmi politikáját. Talleyrand-nak, ennek a sokarcú, ravasz politikusnak a legitimitás elvét hangoztató jelszava mentette meg Franciaország területi épségét, és biztosította további független fennmaradását. A kongresszuson döntő császárok a legitimitás jelszava alapján megmentették a velük „egyenrangú" *XVIII. Lajos*t, a Bourbonok elűzött tagját, és visszaültették trónjára.


116. kép: XVIII. Lajos

Az 1918 októbere és még kevésbé az 1920 júniusában létrejött békekötés előtti és utáni Magyarországnak nem volt Talleyrand-ja, aki jogcímet talált volna a méltányos megbékülésre. Az október utáni felszámolók csak adósságot kaptak, terhet és csődtömeget, s annak fizetésére lettek kötelezve. A megoldásra kötelezettek olyan feladatok elé kerültek, amelyek képességeiket és lehetőségeiket túlhaladták. Óriások kellettek volna ide, de ezek hiányoztak, s ha akadtak volna is, nem törhettek utat a felhalmozódott rom és törmelék között.

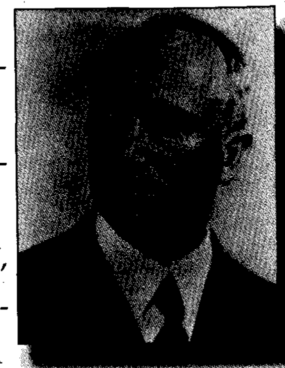
*

A húszas években már nem voltam politikai tényező, de úgy éreztem, hogy mindazt meg kell tennem, amire az embert a múlt kötelezi. Még fiatalabb képviselő koromban több ízben jártam Bécsben, ahol mint kispénzű ember, a Fleischmarkt egyik régi, olcsó szállodájában, a Hotel Post-ban húzódtam meg. Nem tudtam, hogy ez a cseh politikai vezetők *Masaryk*, *Beneš*, Kramarc és a többiek megszokott otthona. De nem kellett megbánnom, mert még jóval a világháború előtt tájékozódást tudtam szerezni ezek elgondolásáról. Nem kérdezősködtem, hiszen bizonyos kérdések akkor már Bécsben is köztudomásúak voltak. Mindenesetre alkalmam nyílt nemcsak a cseh szálloda kitűnő gombócaival megismerkedni, de a cseh politikusok felfogásával is. Azt nem merném állítani, hogy ez akkor a teljes elszakadást tartalmazta. *Beneš*t, ha személyesén nem is, de mint politikust megismerhettem. Az e téren való működésem keltette fel akkor bennem a reményt, hogy hajlandó lesz velem fontosabb politikai kérdésekben tárgyalni.

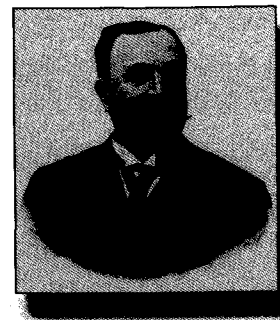
*Stromfeld*del előzőleg folytatott tárgyalásom eredménye lett, hogy a húszas évek elején Prágában felkerestem *Beneš* akkori miniszterelnököt. Látogatásom előre be lett jelentve, fogadtatásom a diplomatákat megillető szívélyességet túlhaladta.

Találkozásunk a Hradzsinban, a miniszterelnökségen történt. Délelőtt 9 órára érkeztem oda. *Beneš*, annak ellenére, hogy sokan be voltak nála jelentve, azonnal és igen szívélyesen fogadott. Velem szembeni előzékenységére jellemző volt, hogy az aznapra bejelentett miniszterelnöki kihallgatásra várókat másnapra kérette magához.

A süppedő szőnyegen barátságos mosollyal sietett felém *Eduard Beneš*, majd előzékenyen bevezetett dolgozó szobájába, ahol a tárgyalóasztal mellett mindjárt helyet is foglaltunk. – A falról a nagy nemzeti király, Podjebrád György életnagyságú képe nézett le ránk.


117. kép: Eduard Beneš

Jövetelem célja világos volt. Megkönnyítette ezt előzetes politikai működésem,politikai múltam is. Különösen az a körülmény, hogy olyan pártnak voltam a képviselőtagja, amelynek egyik vezére id. *Ugron Gábor* volt, aki nyíltan hirdette, hogy nem lenne abból kára a monarchiának, ha *Ferenc József* Vencel koronáját is a fejére tenné. Emlékeztettem erre *Beneš*t, de emlékeztettem az 1620-i fehérhegyi csatára is, ahol a cseh nemzet elvesztette nemzeti önállóságát. Emlékeztettem arra, hogy Bethlen Gábor nagyobb sereggel sietett a cseh szabadság védelmére, de már akkor a fehérhegyi csata eldőlt. Emlékeztettem a magyar szabadságharc szerencsétlen végére, a két nemzet közös sorsára. A köztársaság akkori elnöke, *Masaryk* is bölcs belátással kezelte ezt a kérdést. Ezekben az időkben forgott közszájon a trianoni békekötés egy és más tévedésének helyrehozása, amit közös jóindulattal, közös érdekek és közös védelem szempontjából meg lehetett volna változtatni.


118. kép: id. Ugron Gábor

Tárgyalásunk német nyelven folyt. *Eduárd Beneš* kitűnően beszélt németül. Ez természetes volt, mert mint köztudomású, a Monarchia idején Prágában beszélték a legtökéletesebben az irodalmi német nyelvet. –

A beszélgetést vendéglátóm indította el. Nekem, mint tárgyalófélnek nem volt nehéz a helyzetem, hiszen már előzőleg cikkeim jelentek meg a prágai sajtóban felfogásaink, a kölcsönös érdekek egyeztetéséről és egyes kérdések megoldásáról. Bizalommal kellett e találkozásra tekintenem, mert *Benešnek* is tudnia kellett, hogy a függetlenségüket elvesztett fehérhegyi csatában Bethlen Gábor ment segítségükre, bár elkésetten. – A tárgyalások anyaga a kölcsönös megbékélés elősegítése és a két nemzet azonos gazdasági és védelmi érdekeinek a jövőben való megvalósítása volt. Ez, véleményem szerint, magában foglalja azt a kifejezett és *Benešsel* is közölt óhajt, hogy a békekötések által elkövetett hibákat ki kell kapcsolni, és ezáltal a volt ellenfelekből minden hátsó gondolat nélküli barátok válhatnak, – „Tudomásom szerint" – vetette közbe *Beneš* miniszterelnök – „*Masaryk* elnök úrnak is leghőbb vágya a két nemzet megértése és jövőbeni együttműködése. Ezt a felfogást én is osztom." – tette hozzá igen határozottan.

Beneš tehát megértően fogadta fejtegetéseimet. Hajlandóságát és jóindulatát e kérdések iránt abban láttam kifejeződni, hogy hosszúra nyúlt tárgyalásunkat még délben sem tudtuk befejezni. Annak folytatására *Beneš* miniszterelnök a délután tartandó folytatólagos megbeszélést javasolta. Az eddigiekből azt a benyomást szereztem, hogy nem lesz akadálya egy megértő kibontakozásnak. – Ilyen hangulatban szakítottuk félbe tárgyalásunkat az ebéd idejére, és ebben a hangulatban vártam annak délutáni folytatását.

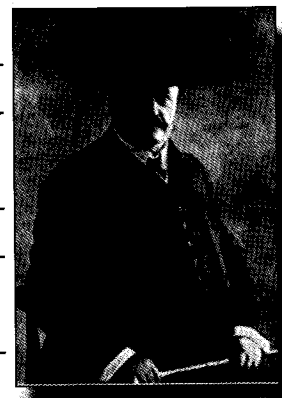
Ez a pár óra azonban elég volt arra, hogy a mindenhol előforduló ellenvélemények jussanak túlsúlyra, ez esetben vendéglátómnál is. Azt kellett feltételeznem, hogy *Beneš* a délelőtti megbeszélésünk tárgyát még illetékesekkel is közölte, akik úgy látszik nehézségeket támasztottak a közöttünk felmerült kérdések érdemi megoldása elé.

Ez idő óta az elmúlt évek és események nekem adtak igazat. A honalapító *Masaryk* fia később külügyminiszterré megválasztva nem számíthatott hálára az utódok részéről, mert hivatalának ablakából dobták halálra. *Beneš* a későbbi évek utolján keservesen panaszkodhatott polgártársai hálátlansága miatt, egyúttal átadta a csehszlovákok által megszállott Ruszin Krajnát – a keleti felső Magyarországot – a Szovjetnek, amely azt, mint szovjet államtagot, bekebelezte.

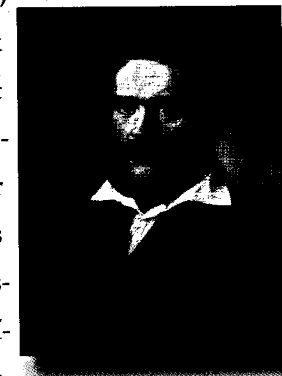
*


119. kép: Kossuth Lajos

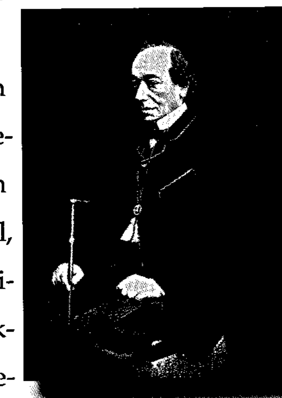
Áttöröm ezúttal az időbeli határokat. Nem a századfordulóról beszélek, hanem az ezt megelőző időről, amely *Kossuth Lajost*, *Kossuth* Apánkat termelte ki. Most, amikor visszaemlékezem rá, a fiáról is szólok, de nem akarom az apát vele szembeállítani. Erre sem írásomnak, sem a két szereplő személynek szüksége nincsen.


120. kép: Kossuth Ferenc

*Kossuth Lajos*t a sors nagyobb feladat megoldására rendelte, a nemzet függetlenségének kivívására, *Kossuth Ferenc*et a békés munka folytatására, a nemzet szellemi és anyagi előrehaladásának a fejlesztésére. Mind a kettő igyekezett betölteni hivatását. Lássuk a sikereket, lássuk az akadályokat, amik ezek véglegessé válását meghiúsították. A nemzet függetlenségéért vívott szellemi és fegyveres harcok ideje átnyúlik a XX. századforduló területére is. Az előbbi nélkül hatásában alig lehet elgondolni az utóbbit.


121. kép: Wesselényi Miklós

Ha igaz az a mondás, hogy minden korszaknak megvannak a maga bírái, sokkal igazabb az, hogy megvannak a történetírói is. *Széchenyi*ről, *Wesselényi*ről, *Deák*ról, *Andrássy Gyulá*ról köteteket írtak, de az úgynevezett '67-es korszak történetírói gondosan elkerülték *Kossuth*ot, mert nem volt célszerű és hasznot hajtó, hogy a nagy „lázadó"-val foglalkozzanak, s ha egyik-másik azt mégis elkövette, mint *Ponori-Tewrewk*, tollát méregbe mártotta, hogy a latin „semper aliquid haeret" (a rágalomból mindig marad valami) elmélete alapján kedves szolgálatot tegyen Bécsnek a nemzet nagy apostolának és prófétájának lebecsmérlésével. Világnézeti harcokban gyakorolt, akár igazságos, akár elfogult bírálatnak mindig van bizonyos létjogosultsága. Az angolok egyik legnagyobb történetírója, *Carlyle*, súlyos kritikával illette az angol világhatalom egyik legsikeresebb politikusát, *Disraelit*, de nem lépte túl a történetírói kötelező igazságosság határát.


122. kép: BenjaminDisraeli

Talán még jó is, hogy *Kossuth*tal nem foglalkoztak, mert ez az írónak nem hozott volna sikert, a hőst pedig méltatni úgysem tudta volna. *Kossuth* életének és működésének történelme törekvésekben és ebből folyó tényekben nyilatkozott meg, amely szoros összefüggésben volt az emberi haladással, szabadsággal, a nép megbecsülésével. A római mondás: „Habent sua fata libelli" *Kossuth*ra úgy alkalmazható „homines", tehát az emberekre is, akiknek szintén megvan egyéni sorsuk. A görög tragédiák magaslatára emelkedő hős, aki elbukik a nemzete igazságáért vívott harcban, és a sors kíméletes

vele szemben, a fájdalmas elégtételt nem éri meg. Nem éri meg a monarchiának általa megjósolt összeomlását és azt, amitől annyira rettegett, és ami ellen állandóan küzdött, hogy tudniillik „A közös máglyán Magyarország és Ausztria is el fog égni." A szabadság és haladás élén járó egyik legnagyobb nemzet, a francia fejezi ki legjobban a politikus nélkülözhetetlen kellékét, az előrelátást. Ha a bekövetkezett eseményeket mérlegeljük, ha látjuk, hogy a népek és egyének szabadsága az emberek társadalmi egyenjogúsága, az érvényesülés azonos lehetősége több mint egy évszázad múlva is legfőbb mozgatója az emberiségnek: akkor *Kossuth* igazán próféta volt.

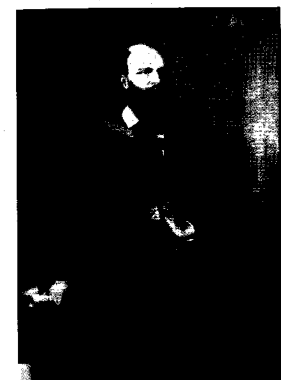
De ezek legtöbbször nem népszerűek, különösen vagy a tömegeknek, vagy a hatalmon lévőknek jósolnak kellemetlen igazságokat. *Kossuth* legnagyobb, egyszersmind legméltóbb ellenfele, *Széchenyi István* is jóslásokba bocsátkozott, de ennek kiinduló pontja az a tökéletesen ellentétes világnézet, ami őt *Kossuth*tal szembeállította. *Széchenyi* születésénél, nevelésénél, vagyoni és társadalmi körülményeinél fogva konzervatív, régi felfogású, amit nála ellensúlyozott ugyan nagy műveltsége, széleskörű tapasztalata és az azzal járó haladási vágy. De a fentebb jelzett körülményei megakadályozták abban, hogy egy nép, vagy mondjuk, a tömegek vezére lehessen. *Kossuth*ban megvoltak a *Széchenyi*t naggyá tett tulajdonságok, de megvolt benne a nemzet igazi vezérét jellemző elhatározottság, a helyzet gyors felismerése és képessége, a tettrekészség és a felelősség vállalása. A korszak, amelyben élt, az első francia forradalom eszméinek a magyar néppel való megismertetése és a második francia forradalom szabadságharcának gyakorlati alkalmazása. *Kossuth* esetében nem történelmi materializmussal, nem az események elháríthatatlan ismétlődésével állunk szemben, hanem az egyénnel, aki vezet, irányít, és csinál is történelmet.

Midőn szembeállítjuk *Széchenyi*vel, nem ennek hátrányára kívánjuk azt tenni, rámutatunk arra, hogy *Széchenyi* nem tudott tömeghatásokat kiváltani, és így nem volt meg benne az a képesség, hogy nemzetét abban az ütemben vigye előre, amit az akkori korszak megkövetelt. Nem vagyunk olyan gazdagok, hogy értékeinket elpazaroljuk, és nemzetünk előrehaladásáért síkraszáll vezetőink felett igazságtalan bírálatot mondjunk. *Széchenyi* személye még ezt is kibírná, de a '67-es korszak udvari történetírása az összehasonlítást mindig *Kossuth* kárára tette meg, ennek dacára a nemzet csalhatatlan ösztöne *Kossuth*ot tartotta vezérének. Ma már csaknem egyhangúlag alakult ki ez a felfogás. Feladatát és küzdelmét csak akkor tudjuk igazán értékelni, ha nemcsak a szemben álló hatalmas erőket vesszük figyelembe, hanem munka- és versenytársait is, akik talán akaratlanul, értetlenül, talán önző nagyravágyásból, vagy irigységből ellensúlyozták legnemesebb, legnépszerűbb intézkedéseit is. E kettős sorstragédia felülmúlt minden emberi erőt.

*Kossuth*ot a hivatalos, sőt még a jóhiszemű, de felületes történetírás is, mint gazdaságilag tudatlan, meggondolatlan forradalmárt állítja szembe *Széchenyi*vel, aki a fokozatos előrehaladással kívánta nemzetét a nyugati jólét és műveltség fokára emelni.

Sokak számára lesz érthető, ha megállapítjuk, hogy *Kossuth* kezdetben inkább közgazdász volt. Közéleti működésének ezek voltak az első megnyilvánulásai, és csak nemzetének és népének politikai felszabadítása váltotta ki belőle a mindent átfogó vezért. Amikor megalapítja a helyi kaszinót, amikor éppen gazdasági érvekkel leszereli a felizgatott szlovák tömegeket, amikor a kitörni készülő pestis ellen óvintézkedéseket javasol, amikor megszervezi a helyi tűzoltóságot – mind gazdasági eredetű elgondolás és intézkedés ez. Majd óriássá nő a Pesti Hírlapban megjelent cikkeivel, melyek a nép bajairól, régi rossz szokásokról, a művelődés szükségességéről tanító és nevelő iránycikkeket közöl: csak művelt nép élhet jólétben. Név szerint megnevezi a rossz, majd megbízhatatlan tisztviselőket és azokat, akik közigazgatási visszaéléseket követnek el. Ír a nemzeti játékszínről, adókérdésekről. Nem volt kisebb értékű itt sem *Széchenyi*nél. El is lehetne talán mondani, amivel *Victor Hugó* jellemezte Voltaire-t: „Mi volt a fegyvere? A toll." A sokat ócsárolt Fiume–Vukovár vasútvonallal összeköttetést akart teremteni a tengerhez.

123. kép: Victor Hugo



124. kép: Batthyány Lajos

Budapest rendezése az ő agyában és tollában születik meg legelébb. A gazdasági önállóság kérdését a védegylet megteremtésével napirendre hozta. Közgazdasági és pénzügyi nagysága akkor válik tündöklővé, midőn mint pénzügyminiszter a semmiből megtölti a Bécs által kiürített magyar állampénztárt, és megteremti az örök emlékű júliusi beszédre megszavazott 200 000 újonc ruházati és fegyverzeti felszerelését.

A bécsi kormányzat rettenetes pénzügyi helyzetbe sodorta az országot, midőn ennek minden bevételi forrását odaszipolyozta. *Batthyány Lajos*t talán *Széchenyi*vel való osztály-összetartozása, talán az a gondolat, hogy a pénzügyminiszter szinte megoldhatatlannak látszó feladatai csökkenteni fogják *Kossuth* nyomasztó fölényét és népszerűségét, talán a véletlen és nem is a rosszindulat késztette arra, hogy *Kossuth*ot pénzügyi tárcához juttassa. Ennek a betöltése maradt utoljára, *Kossuth*ot pedig nehéz lett volna a kormányból kihagyni. A Batthyány-kormány nem tartalmazott erős egyéneket, de volt benne három óriás is, *Kossuth Lajos, Deák Ferenc* és *Széchenyi István*. *Kossuth* első ténykedése az volt, hogy mindjárt feltartóztatta a Bécsbe irányított aranyat és ezüstöt. Visszaparancsolt a bécsi bankból egymillió forint értékű nemes fémet. Megtiltotta dohányjövedék átutalását, és több olyan intézkedést tett, amely meggátolta az ország kifosztását. A bécsi hivatalos pénzügyi államháztartás hiány helyett többletet mutatott ki, mire kiderült, hogy a számok hamisak. *Kossuth* hamarosan felismerte, hogy a pénzügyi függetlenség biztosítja az ország függetlenségét is, ezt tehát gyakorlatilag is keresztül kell vinni. Mindez *Kossuth* nagyvonalúságát bizonyítja pénzügyi téren is. A Ferenc-Józsefi korszak politikusai *Széchenyi* gondolatát tették magukévá: előbb gazdaggá és azután függetlenné lenni, *Kossuth* a sorrendet meg akarta fordítani.

Maga *Ferenc József* egyike volt a legmaradibb uralkodóknak. Az abszolutizmusba belebukott ugyan, és e bukásból a magyarság segítette ki, de a demokratikus haladásnak nem volt a híve. Ural-

kodásának utolsó éveiben csak a látszólagos nyugalom fenntartása érdekében engedte meg, hogy programul tűzzék ki Ausztriában az általános választójogot. Elkésett intézkedés volt. Az osztrák parlamentarizmust csak az ott érvényben lévő alkotmány 14. §-ával tudták fenntartani. Szerencsétlen elgondolás volt az is, hogy a magyar nemzeti követelésekkel szemben az általa kinevezett *darabont*-kormány vette programjába a létjogok kiterjesztését. Ebben nem volt meg a *Kossuth*i őszinteség. Egy ország csak akkor lesz független, ha annak alattvalói is annak érzik magukat. Mi lett volna, ha Magyarország teljesen függetlenül határozza meg külpolitikáját? Belesodródtunk volna-e a háborúba, kifejlődött volna-e a versengés az osztrák császár és az orosz cár között? A szabadság az emberekkel veleszületett olyan elidegeníthetetlen természetes jog, amely nélkül szellemi életet, vagy önálló életet folytatni akaró nemzetet elképzelni nem lehet. Tudta ezt *Kossuth Lajos*, és meg akarta valósítani a nép befolyását az ország kormányzatának vitelében. Közelebb állott tehát az önérzetes és természetes emberi felfogáshoz, mint *Széchenyi*, aki talán akaratlanul is annak a veszélynek tette ki nemzetét, hogy a jólét könnyen elfelejteti a szabadság és önállóság utáni vágyat az ezer éves ellenállási akaratot (*vis inertiae*), amely felolvad a gazdasági alamizsnában, és így beteljesül a bécsi kamarilla évszázados törekvése, beolvasztani az országot a monarchiába, azt németté, vagy engedelmes szolgává puhítani. *Széchenyi* reformokat akart, a nemzet nevelője óhajtott lenni, *Kossuth* ezenkívül függetlenséget is akart. *Széchenyi* üvegházi műkertészetet, *Kossuth* a magyar talajt végig szántani, alkalmassá és termékennyé tenni, hogy az időjárás minden veszedelmével szemben ellenállhasson. *Széchenyi* minden világlátottsága, addig ritka embernél tapasztalt műveltsége dacára nem tudta megtagadni közösségét annak a magyar főúri társadalomnak felfogásával, amelynek nagy része csak Bécsig látott, a középosztály látköre pedig még ennél is szűkebb volt, a népnek pedig minden fogalma, ismerete bezárult a faluja határán. Alig lehet ilyen körülmények között felbecsülni *Kossuth* elgondolását, aki a haladásban, a világpolitikában kívánta népét, hazáját bekapcsolni.

Vájjon nem az volt-e a két világháborút megelőző időben is a magyar politikai hatalom birtokosainak a legnagyobb hibája, nemzetet elvesztő bűne, hogy nem vetettek számot a hatalmi tényezők azokkal az erőkkel, amikkel botorul, szükség nélkül szembekerültek? A kétszeri nagy leszámolás szomorú bizonyságát szolgáltatta, hogy nálunk emberi érték szempontjából nem különb népek erejükhöz jutottak az emberi előrehaladásért, a műveltség fenntartásáért annyi áldozatot hozott magyarsággal szemben. *Széchenyi* elefántcsonttoronyból, az angol kaszinó szemszögéből nézi a világot, bár a lelkiismereti szabadságot szintén nélkülözhetetlennek tartja. De nem ismeri a nyomort, szegénységet, nem mérlegeli kellően az emberi testvériességet. *Kossuth* nehéz anyagi körülmények között nő fel. A monoki kis kúria legfeljebb lelki gazdagságot ad örökül, az anyai ágon vértanúságot szenvedett ősök törhetetlen vágyát a lelkiismereti, népi és nemzeti szabadság után, de üres tarisznyával bocsátja útjára a legnemesebb belső tulajdonságokkal megáldott ifjút, aki férfi- korában is példáját adja az önzetlenségnek, midőn közcélra fordítja budai három éves fogsága után a nemzet által felajánlott 1400 forint ajándékot menekült társai segítségére. Az emigráció céljaira a török szultán folyósított járadékot. Az

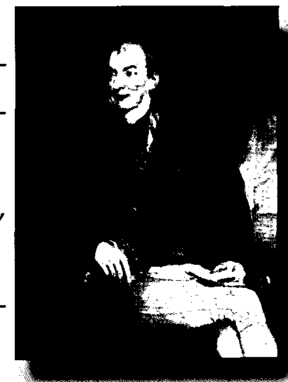
amerikai diadalút dollárjait szintén nem magának tartja meg, pedig lett volna helye a pénznek, hiszen beteges apja, gyámoltalan anyja és saját családja eltartásának gondja is ránehezedett.

Széchenyi gazdag mágnás volt, aki a tanulás és tapasztalatszerzés minden módját megengedhette magának. *Kossuth* már kifáradhatott volna, mire jelentőségre jutott, hiszen betöltötte 45. évét, mikor 1847-ben Pest vármegye követévé választották. A háromévi fogság edzette igazán az életre, ott szerezte meg tudásának jó részét is. Az volt, akit az angol „selfmade man"-nek nevez; maga lett emberré. Ez sok keserű csalódással, de annál több élettapasztalattal jár. A mindennapi kenyérharc, az emberekkel való közvetlen érintkezés, megismerése a szükségnek, megbecsülése a tisztességes munkának, közel hozta a néphez. Értékelte a demokrácia nevelő eszközeit, maga járt elől jó példával, midőn szinnyei birtokán még '48 előtt egyenjogúnak tekintette földművelő társait, akik csodálkozva és elragadtatással emlegették, hogy a földesúr már a megszólításban is megadja nekik az emberi méltóság lehetőségét. *Kossuth* a demokráciát nemzetivé tudta tenni, sohasem volt osztályharcos, úgy érezte, hogy csak szabad népnek lehet szabad hazája. Míg *Széchenyi* felülről kezdte az építkezést, *Kossuth* felismerte, hogy az csak alulról történhet. *Eötvös József* vetette szemére *Széchenyi*nek, hogy Tudományos Akadémiát alkotott, de elfelejtkezett a népiskolákról. Lánchidat teremtett, de nem tudta, mi lesz a közutakkal.


125. kép: Eötvös József

Kossuth fogságából való szabadulása után látta meg igazán, mi a nép, midőn kicsi és nagy ünnepelte. A nép tökéletes ismerete és ismeretlensége volt az első és akaratlan összeütközése *Széchenyi*vel, a már általa is elismert nagysággal. A két nagy magyar életpályáján *Kossuth* részéről nem találkozunk sem nyilatkozattal, sem magatartással, legkevésbé pedig cselekedettel, ami *Széchenyi* ellen irányult volna. Legnemesebb elgondolása volt, midőn *Széchenyi*t a legnagyobb magyarnak nevezi, pedig ez már akkor nem titkolt és legtöbbször ellene irányult türelmetlen bírálattal támadt rá. „*A Kelet népé*"-t voltaképpen *Kossuth* ellen írta, érzelmi politikusnak tartotta, pedig háromévi fogság és az élettapasztalatok *Kossuth*ot igazi reálpolitikussá tették, *Széchenyi* pedig álmokban ringatta magát, midőn hatalmas gazdasági terveit kigondolta, de nem vette észre, hogy a talaj erre nincs kellően előkészítve. *Széchenyi* mindig gróf maradt, *Kossuth* egy a népből, „*Kossuth* Apánk".

Pest Budával való egyesítése, színházi egyesület alapítása, amiből Nemzeti Színház lett, a Tisza szabályozása, a Vaskapu áttörése a legnagyobb magyar, *Széchenyi István* örökbecsű elgondolása, ezért inkább csak nagy politikai mérnöke volt az országnak, ahogy ezt ma mondanánk: az első magyar európai. Ezért ki is bírja *Kossuth*tal az összehasonlítást, de már éppen ezért a magyar törekvéseiért *Széchenyi* nem tudta *Metternich*nél, az osztrák kancellárnál keresztülvinni, hogy ez őt magyar kancellárrá, vagy miniszterelnökké nevezze ki, hanem *Metternich* őt haladó irányzata miatt gyűlölte – „aki a saját fészkét elpiszkol-


126. kép: Clemens von Metternich

ja" – de legalább elérte azt, hogy a vízszabályozás, útépítés királyi biztosi állását megkapja. A maradi nagy kancellár *Széchenyit* dilettáns kísérletezőnek nevezi. A népről az volt a véleménye, hogy az hisztérikus asszonyok és kiabáló gyermekek tömege.

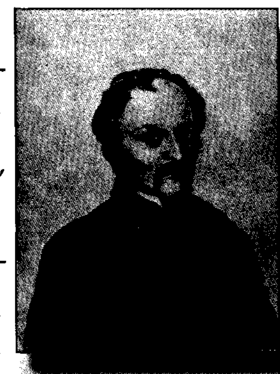
A haladás sorrendje *Széchenyi*nél és *Kossuth*nál fordított volt. *Kossuth* a népet nemzetté, a nemzetet néppé akarta tenni, mind a kettőt szabad országban; a műveltség, a népjólét is csak szabad nép körében fejlődhetik. A magyar népet nemzetté kell tenni, ezért kell figyelmünket a szociális reformokra fordítani, a Pesti Hírlapban írott cikkeiért *Széchenyi* azzal vádolja meg *Kossuth*ot, hogy az szenvedélyekre utazik, pedig „a tömeg annyi, mint a közvélemény". Tévedett azonban, mert *Kossuth* soha nem volt demagóg, sőt megvetette a népszerűség olcsó eszközeit. Sokan voltak azon a véleményen, hogy a börtön nyomorúságát elszenvedett *Kossuth* babérai váltották ki *Széchenyi*ből a *Kossuth*-ellenességet, ami *Széchenyit* végre is *Metternich* felé irányította. Ahogy *Kossuth* mondta, egy alkotmányos nemzet nem alázhatja meg magát, „koldus módra nem várhat hallgató tétlenséget, míg *Széchenyi* jókedvében egy fillért odadob. Ezt csak gyáva, vagy rongy nemzet lehet."

Széchenyi csak a régi Angliát nézte, és nem vette észre, hogy a *Magna Charta* és különösen az angol egyéni szabadságot még jobban biztosító *„habeas corpus"* feltartóztathatatlanul halad egy szabadságon épülő demokratikus népnél. Szerencsés életkörülmények folytán mérföldléptékkel előzi meg magyar társait, és így nem is lehetett nálunk népszerű, nemzete nem értette meg, nem kezdhette ott, ahol az angol elhagyta. Az ország még gyermekcipőben járt.


127. kép: Raoul Francé

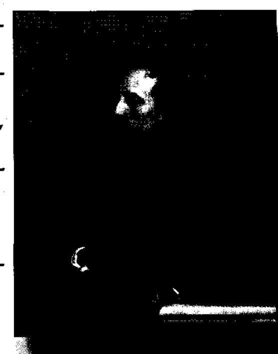

128. kép: Lovassy László

A magyar származású, világhírű természettudós, *Raoul Francé* mutatja be példáját annak, hogy a mérsékelt égalji növény éppúgy elhullatja levelét a forró égövön, mintha ott is telet várna. Az átültetések nem mindig szoktak sikerülni. A harmincas évek haladási láza, a reformok és szabadság iránti törekvések és az ezeket ellenző abszolút kormányzatok kiváltották az európai forradalmat. *Széchenyi* minden erejével küzd ellene, odáig megy, hogy *Kossuth*ot felforgatónak nevezi, pedig ez csak szociális átalakítást, a társadalmi és osztály nagy különbségek megszüntetését, a népnek a jobbágyság alóli felszabadítását, a szűk körű nemzetnek a néppel való felcserélését akarta. Igaz, gyűlölték érte a feudális urak, ebben osztozott *Széchenyi* is, pedig midőn 1844-ben *Metternich* rennwegi palotájában hosszabb kihallgatáson fogadja, és újság engedély helyett állást, fizetést ajánl fel *Kossuth*nak, ez azt büszkén utasítja vissza. Megszokott dolog volt a bécsi kancellárián, hogy az alkalmatlan embereket vagy becsukták, mint előzőleg *Kossuth*tal is történt, és ahogy azt alkalmazták a fogságban megőrült *Lovassy László*val is, vagy elijesztették, vagy állással, pénzzel megvették. Az ellenzék egyik legragyogóbb szónokát, *felsőbüki Nagy Pált* is így kapcsolták ki a magyar politikából, Pálffy kancellár intézkedésére.


129. kép: Felsőbüki Nagy Pál

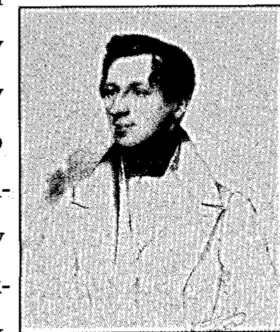
Az adriai pihenéséről hazatért Metternich hercegnő sápadtan és zavartan találja férjét, a mindenható kancellárt, aki nyíltan bevallja nejének: „Az emberek Bécsben és Budán azt hiszik, hogy az élet csak lélegzetvételből áll. Így mennek birodalmaink tönkre. Magyarországnak jobb jövő elé kell néznie, különben a Monarchia életveszélybe kerül."

A megvesztegethetetlen és megfélemlíthetetlen *Kossuth* a maga bölcsességével, bátorságával felnyitotta szemét a Monarchia diktátorának, igaz, csak rövid időre. Noha *Metternich* maga jelentette ki *Bismarck* előtt, *„Kossuth*ot nagynak és éppen ezért a forradalom veszedelmes politikusának tartom". Abban, hogy *Kossuth* nagy volt, nem tévedett, de abban igen, hogy őt forradalmárnak nézte.

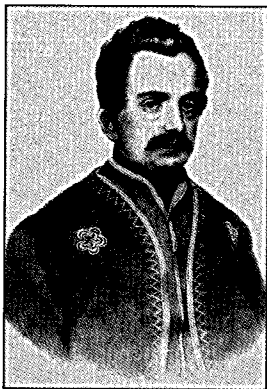

130. kép: Francois Gouizot


131. kép: Lajos Fülöp

1848 februárjában már elűzi a párisi forradalom a panamákat rendszeresítő miniszterelnököt, *Guizot*-t, kormányzata miatt pedig királyát, *Lajos Fülöp*öt. A március 11-i pozsonyi követgyűlés már a bécsi forradalom hatása alatt áll. Tudják már, hogy *Metternich* megbukott, új világ, új korszak előtt állunk, ahogy *Pulszky* Ferenc, *Kossuth* bizalmasa és emigránstársa mondta: „A márciusi napok nem az emberek vívmánya, hanem az Isten adománya volt." *Kossuth*ban Magyarország felszabadítóját, első alkotmányos miniszterelnökét látták. *Kossuth* izgalomtól elfehéredő arccal, emelt hangon szól a tömeghez: „Most az a nagyszerű feladat jutott osztályrészünkül, hogy a mozgalmat okosan irányítsuk, a gyeplőt kezünkben kell tartanunk, hogy tovább haladhassunk az alkotmányos úton, mert ha azt kiengedjük, csak a jó Isten tudja, mi következik." *Kossuth* soha nem tévesztette szem elől a józanságot, még március 3-i beszédében is leköti magát a Habsburgokhoz, ahogy mondja: „A népek türelme és a kétségbeesés között még nagy távolság fekszik." Egy más alkalommal kijelenti: „A rajtunk uralkodó dinasztiának örök dicsőséget kívánunk, de csak az a dinasztia kelthet ragaszkodást, amely a népek szabadságára támaszkodik mert csak a szabad ember hűsége lehet őszinte". Aki így beszél, az nem forradalmár. Ha pedig a népek szabadsága ellentétben áll a kormányzattal, vagy az uralkodó osztályok érdekeivel, és ennek megváltoztatása a forradalom, akkor mindenki kötelességet mulaszt, akit sorsa egy nemzet élére állít, és nem oldja meg annak érdekében a rábízott feladatot.


132. kép: Pulszky Ferenc

Elfogulatlan mérleget vonhatnánk ezek után *Széchenyi* és *Kossuth* magatartása között a forradalmi idők alatt. Vajon az-e a helyes, hogy visszavonuljon valaki, akire a nemzet, a tömeg, mint irányítóra



133. kép: Ljudevit Gaj

tekint, vagy hirdetett igazságaival és tekintélyével kiálljon és józan mérséklettel és bölcsességgel vezesse helyes irányban a különböző nemes céllal indult, de könnyen szélsőségekre hajló mozgalmat. *Kossuth* ezt, *Széchenyi* az elállást választotta. *Kossuth* még akkor is lojális maradt, midőn a gyengeelméjű *V. Ferdinánd* briliáns tűt ajándékoz a horvát uszító *dr. Gaj*nak, amikor *Jelačić*ot *Wittelsbach Zsófia* befolyására bánná nevezik ki, aki az illírizmust akarja felhasználni Magyarország szabadsága ellen. Pedig *Kossuth* volt az egyetlen, aki már 1841-ben Horvátország teljes önállóságáért szállt síkra.

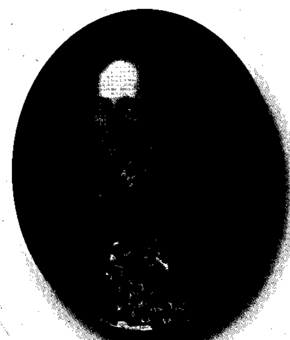
Államférfiúi bölcsességét, mérsékletét mi sem bizonyítja jobban, mint a dolgoknak az a higgadt mérlegelése, hogy mindaddig a törvényesség alapján a dinasztia fennmaradása mellett állott ki, ezt az álláspontját ál-



134. kép: Josip Jelačić



135. kép: Wittelsbachi Zsófia



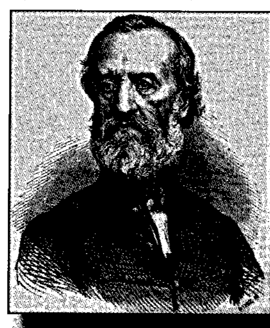
136. kép: Esterházy Pál Antal

landóan hangoztatta. Szabadságot akart, amelynek alapja a törvény, rendet akart, ez pedig erőt és nyugalmat jelent. Ahogy mondta: „Az lesz a Habsburg-ház második megalapítója, aki népeinek alkotmányt ad." Még az *aulikus Esterházy Pál Antal* herceg is felkiált: „Inkább egy alkotmányos pokol, mint egy abszolutikus paradicsom." *Kossuth* jól látja, hogy Bécsben *Zsófia* és a kamarilla áll *Jelačić* háta mögött. Látja, hogy a bécsi reakció Horvátországot és a nemzetiségeket akarja céljainak szolgálatába állítani. A júliusi országgyűlésen *Madarász* és *Perczel*, az akkori szélsőbal képviselői megtámadják a kormányt, hogy nem tesz ellenintézkedést a *Jelačić*-ék által felizgatott tömegek zavargásaival szemben.

Kossuth nem veszíti el lélekjelenlétét: „Bécs vissza akarja venni tőlünk a hadügyet és a pénzügyet, jöjjön érte!"



137. kép: Madarász László



138. kép: Perczel Mór

Betegen hánykolódik álmatlanul eltöltött éjszakáin, de *Széchenyi* is lelkiismereti furdalásokban vergődik, ő is akarja a magyar előretörést, most íme itt van a katasztrófa. *Széchenyi* nem nagyon lelkesedik a leendő önálló magyar hadseregért, fél az Ausztriától való különválástól, e félelmet nem is annyira a nagyhatalmi állás megszűnése, mint Bécs iránti babonás tisztelete váltja ki. Mikor elfogadja a *Batthyány* kormányban a miniszteri tárcát, maga mondja: „Halálos ítéletemet írtam alá." Később megjegyzi: „*Kossuth* legalább meggyőződéséért hal meg, én csak elméletekért, amik ellen harcoltam. Végtelen szemrehányást teszek magamnak, hogy 1835-ben az országgyűlésen felléptem." – Íme a *Kossuth*tal vívott két évtizedes harc lelki-tusája. Midőn *Kossuth* 1845. március első napjaiban budai börtönéből kiszabadult, már az egész ország rajong érte, *Széchenyi* népszerűsége meg sem közelíti az övét. *Deák Ferenc* 18 000 Ft nemzeti ajándékot gyűjt számára, amelyhez *Széchenyi*, a gazdag főúr, mindössze 100 Ft-tal járul. A grafenbergi fogságban megvakult *Wesselényi Miklós* ajánlatára *Kossuth*ot felveszik a Nemzeti Kaszinóba; kiszabadulása után első útja barátjaihoz, többek között *Deák*hoz vezet. Fel akar menni a kszinóba, *Deák* a legnagyobb zavarban vallja be, hogy *Széchenyi* onnan töröltette, mert angol felfogás szerint fogságot ült ember annak tagja nem lehet. Meglepetve hallja ezt *Kossuth*, és keserűen kérdezi *Deák*tól: „Hiszen *Széchenyi* ugyanazt akarja, amit én, *Wesselényi* ugyanazért ült, s mégsem törölték!

Következett a megyeházi nagy ünnepség, midőn *Kossuth* legelőször használta a „polgár" kifejezést, és emberfeletti önmegtagadással nevezi el *Széchenyi*t a legnagyobb magyarnak. Ez pedig úgy nyilatkozik *Kossuth* beszédéről, mint egy kolduló barát szónoklatáról. Nem csoda, hogy a *Kossuth*ot oly szépen jellemző külföldi író megjegyzi, talán a két nagy ember közötti ellentét is hozzájárult a szerencsétlen '48-as fejleményekhez. *Széchenyi* e lelki tusa után összetörve kerül Döblingbe, ahol az irányított történetírás revolvert ad kezébe, pedig elme- és idegbajosoknak már akkor sem szolgáltattak ki ilyen öldöklő szerszámot. A halált előidéző golyó, amely a falba fúródott, be sem fért a kezébe erőszakolt revolverbe. Találkoztunk már a magyar történelemben ilyen előadásokkal, többek között Zrínyi Miklós tragédiájával, akit állítólag egy vadkan sebzett halálra. Alig képzelhető el, hogy az akkori időben egy ilyen magyar főúr egyedül cserkészett volna vadkan után, s azt áldozatul hagyták volna el. Zrínyinek egyedüli hibája Bécs elleni magatartása volt, és egy onnan irányított golyó képében jelent meg a vadkan is. Ismerjük II. Lajosnak – már a népiskolák gyermekes történetében ismertetett – Csele patakba való belefulladását a mohácsi vész után. Ezzel szemben kétségtelen bizonyítást nyert már az, hogy ezt a tehetetlen királyt feleségének, Habsburg Máriának egyik lovagja, a cseh származású Zedvich ölte meg menekülés közben az ismert háromtollú cseh tőrrel.

Hiába akart volna *Széchenyi* lassabb ütemet, az események ezen a módszeren már régen túljutottak. *V. Ferdinánd* már május 17-én elmenekült Bécsből, *Batthyány* pedig még elég tájékozatlan ahhoz, hogy ne vegye észre a kamarilla által felidézett ország ellenes mozgalmakat. Még mindig hisz Bécsnek, holott *Kossuth* eléggé és többször figyelmezteti. Ő tudja egyedül, hogy a zavarok és támadás legyőzésére csak a fegyver alkalmas, a magyar hadsereg. Bécs tovább játssza a maga kis játékát, Ferdinánddal állandóan királyi kéziratokat iratnak a magyarok megnyugtatására, a kamarilla pedig tovább keveri a kását. *Jelačić*-ot hol leteszik, hol újra alkalmazzák. *Zsófia* így nyilatkozik róla: „A szí-

vem Önnel van." *Kossuth* július 29-én lemond, vissza akar vonulni az ellenzékbe. *Batthyány* megijed, elejti *Széchenyit*, akiről látja, hogy *Kossuth*tal nem fér meg, de *Kossuth*ot nem nélkülözheti. *Kossuth* újra fényes bizonyítékát szolgáltatja Bécs iránti hűségének, július 2-i cikkében kéri a királyt: „Legyen, és maradjon magyarjaival, akik még a pokol fenyegetéseitől is megvédik."

Deák a *Redoute*-ba hívja a beteg *Kossuth*ot, aki sápadtan, testileg erőtlenül, de szellemi magaslatának csúcsán állva szólal fel, és elmondja július 11-i örökbecsű beszédét, amely leborulásra készteti a nemzet nagysága és áldozatkészsége előtt. A fejleményekért *Kossuth* nem felelős.

Az évszázados abszolutizmus szemben találja magát a nemzeti és népi törekvésekkel. Az első francia forradalomra a *metternichi* Szent Szövetség visszahatása következett, amely a népek szabadságának hazug ürügye alatt elfojtott minden szabadságot. Ugyanígy akartak válaszolni a '48-as mozgalmakra is.

Csak akkor mérhetjük fel *Kossuth* nagyságát, ha tudjuk, úgyszólván az ő vállára nehezedett az irtózatos feladat: a nemzet szabadságának megmentése és a szociális átalakulás keresztülvitele. Külön-külön mindkettő óriás feladat. De egybekötve megvalósítható. Csak az a nemzet alkalmas szabadságának kivívására és megtartására, amelynek minden tagja abban érdekelve van. *Kossuth* azért volt államférfi, mert azt korán felismerte. A föld népe azért mozdult meg, mert már nem volt mit féltenie, mert reménye volt arra, hogy *Kossuth* programja teljesedésbe megy. Midőn *Batthyány* lemondott, mert látta, hogy a fejleményekkel megbirkózni nem tud, *Kossuth* kötelességévé vált, hogy ezt a kétirányú sziszifuszi munkát elvégezze. *Batthyány* bár haladó irányú politikát folytatott, sőt az akkor liberális Németországban az ellenzéki frankfurti gyűlésre magyar delegációt is küldött, amit neki a magyar forradalom bukása után bűnül is róttak fel, és halálra ítélésénél ezt is ürügyül hozták fel, osztálytudata alapján közelebb állott *Széchenyi*hez, mint *Kossuth*hoz. Pedig jórészt ő volt az, aki *Kossuth*ot Pest megyei követté választatta. *Kossuth*nak nem is volt sok elintéznivalója kormányának elnökével, akinek egyetlen hibája hiszékenysége volt Béccsel szemben. *Batthyány* munkatársa, de nem versenytársa volt neki. Nézzük azokat, akiket a jó vagy a balsors melléje rendelt.

Széchenyi mellett *Görgey Artúr*, ez a műszaki tisztből fiatalon tábornokká lett fővezér játszotta *Kossuth* életében a legnagyobb szerepet. Még száz év sem volt elegendő ahhoz, hogy tárgyilagos bírálat alakuljon ki, amely alkalmas lenne *Görgey* magatartásának megítélésére. *Kossuth*tal való legtöbbször szükségtelen szembehelyezkedése, határtalan nagyravágyása, a tábornokok közül a világosi fegyverletétel után csaknem egyedülálló menekülése, a császári kegy rengeteg támadásra adott alapot. Az embereket csak sikereik igazolják, és teszik sokszor véletlenül naggyá, az eredménytelenség, vagy éppen szerencsétlenség a legtöbbször meg nem okolt lesújtó bírálatot idéz elő.

Rákóczi Ferenc szabadságharca, a nemzetnek két táborra oszlása, a kimerültség, az éhség és járvány áldozata lett, ahogy *XIV. Lajos* cserbenhagyta ezt a nemzeti hőst, úgy kellett elbuknia 1848-nak is, mert Európa csak hirdette a szabadság és emberi jogok elveit, de nem sietett azok védelmére az

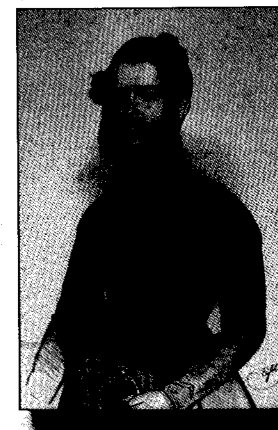
abszolút uralkodók ellen. *Kossuth* felhívása Európa népeihez eredménytelen maradt. A magyarság sorsát és küzdelmét örökbecsű költeményében *Petőfi* örökítette meg legszebben:

„A Kárpátoktól le az Aldunáig
Egy bősz üvöltés, egy vad zivatar,
S szétszórt hajával, véres homlokával
áll a viharban maga a magyar."

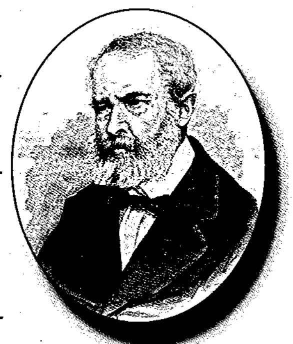
A magára hagyott nemzet sorsa két kézbe lett letéve: *Kossuth*éba és *Görgey*ébe. *Kossuth* meg tudta becsülni *Görgey* elhivatottságát, viszont ez nem akarta *Kossuth* határozott fölényét elismerni. Pedig *Kossuth* még a hadviselés terén is jobb taktikus volt, midőn Bécs ellen akart vonulni, *Görgey* pedig hasztalan időt vesztegetett el Buda ostrománál. Minden kifogással késleltette *Kossuth* tervét (kevés a töltény stb.). Talán nehéz is volt a helyzete, mert sógora osztrák hadügyminiszter volt.


139. kép: Henryk Dembinsky

Kossuth újra nagyvonalúságot mutat, midőn *Dembinszkyt*, akivel *Görgey* nem fért össze, mint fővezért elejti, és az utóbbit nevezi ki csak azért, hogy a haza megmentésében a honvédelem zavartalan menetében akadály ne legyen. Tudja, hogy *Görgey* ellene dolgozik. Tudja, hogy ez firkásznak nevezte el a *Kossuth* környezetéhez tartozó debreceni politikusokat, de *Kossuth* előtt csak egy cél lebegett: a nemzet érdeke. Tudja, hogy még kormányának elnökét, Szemerét is ellene hangolta *Görgey*. Ezt maga mondja a szabadságharc végső akkordjaiban: „*Kossuth*nak lehetősége lett volna vagy lemondani, vagy engem az útból félretenni." Midőn *Kossuth* a harc utolsó szakaszában Szegedre menekült, még mindig csak nemzetére gondol. Levelet ír *Görgey*nek: „Kedves Artúr, ne nehezteljünk egymásra, tudom, senki sem szereti nálad jobban a hazát, ezt egyetértésben meggyőződéssel kell megmenteni." Cserbenhagyja *Szemere* is, aki *Görgey* mellé áll. Elárulja pénzügyminisztere, *Duschek* is, aki szabotálja a szabadságharc pénzügyi ellátását, majd az egész pénzkészletet az ellenség kezébe juttatja.


140. kép: Szemere Bertalan

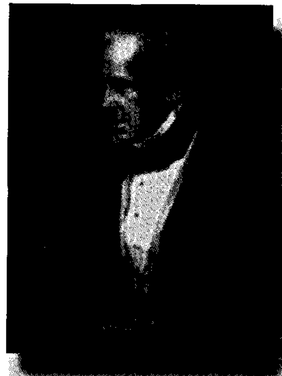
Az 1849. augusztus 10-én Aradon tartott megbeszélésen *Kossuth* felveti a kérdést: „Mi lesz, ha Ausztria a további délre vonulásnál Temesváron győz?" Erre *Görgey* azt feleli: „Akkor leteszem a fegyvert." *Kossuth* válasza: „Akkor főbe lövöm magam" – mire *Görgey* így felelt: „Neked élned kell, menekülnöd, a te időd még elkövetkezik." – Jóslás, ami bekövetkezett, s ezzel a nemzet bukása is.

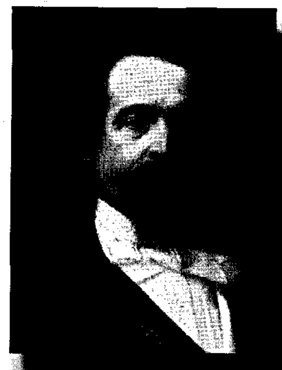

141. kép: Duschek Ferenc

Mintha meglátta volna *Kossuth* azt a nagy feladatát, hogy az itthon elbukott magyarságot külföldön kell felemelni. Soha nem volt a magyarságnak

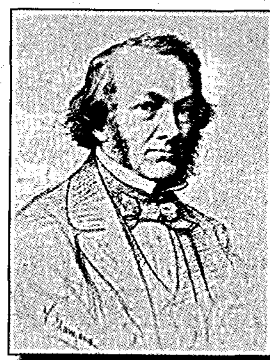
annyi barátja a világon, különösen Amerikában, mint *Kossuth* nagy propagandaútja után. Munkássága már Kisázsiában, *Kutahyá*ba történt menekülésekor megkezdődött, ahol egy látogató jelenti a Londonban idéző *Pulszky*nak, hogy *Napóleon* óta még senkinek a neve nem volt olyan ismerős nyugaton, mint *Kossuthé*. Az aradi megbeszélés végén a következő szavakkal ajánlja fel *Görgey*nek a hatalmat: „Ha úgy gondolod, hogy az országot megmentheted, kezeidbe teszem le a hatalmat." „Meg fogom menteni" – volt *Görgey* válasza.

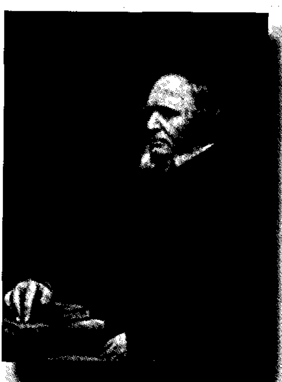
E percben megszűnt *Kossuth* Magyarország kormányzója lenni, hogy külföldi nagy küldetését betöltse. Orsovai átkelése után *Karagyorgyevics* fejedelem tíz miniszterével együtt vendégül hívja Belgrádba, de *Kossuth* a szultán védnöksége alá helyezi magát. Ez a barátja ki is tart mellette, még az osztrák hadüzeneti fenyegetés ellenére is. Ugyanekkor *Palmerston* a Dardanellákon flottatüntetést rendez mellette, ez a barátja is végig kitart. A belgrádi pasa megsiratja a magyar sorsot, a török gyerekek is magyar győzelemért imádkoznak. Az angol arisztokraták, akik elzárkóztak *Napóleon* herceg, a későbbi *III. Napóleon* üdvözlése elől, *Kossuth*hoz bementek fogadására, Londonba. *Foote* amerikai szenátor indítványt tesz, hogy *Kossuth*nak és társainak menedékjogot adjon Amerika. Egyhangúlag elfogadják. Buttler amerikai lelkész elragadtatással emlékezik meg róla, aki egyedül az igazság erejével hat.


142. kép: Henry Palmerston


143. kép: III. Napóleon

Walker amerikai pénzügyminiszter mondja: „Mi *Kossuth*ot az alkotmányos szabadság és elnyomott derék népe jogainak védőjeként tiszteljük." Háromszáz angol város hívja vendégül. Az angol munkáspárt köszönő feliratokat intéz *Palmerston*hoz, kőszívű zsarnokoknak nevezve az európai önkényuralkodókat. Tudjuk, hogy *Palmerston* mindig rokonszenvvel fogadta, viszont *Derby* lord miniszterelnököt megbuktatja *Kossuth*, de az ezt követő tory kormány már nem volt kedvező a magyar ügyre. *Kossuth Cobdent* is megnyeri a magyar ügynek egy csomó angol képviselővel együtt. Amerikában páratlan hatást vált ki. Az elbukott magyar szabadság ügyét ott saját ügyüknek tekintik. Szervezi az emigrációt, a magyar ügy felsegítését. Majd visszakerül Angliába, összetalálkozik az olasz szabadsághős *Mazzini*val, de nem ért egyet annak elhamarkodott cselekedeteivel.


144. kép: Richard Cobden


145. kép: „Lord Derby"

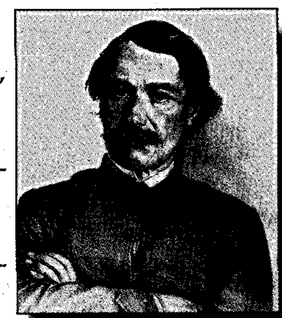

146. kép: Giuseppe Mazzini

Pulszky már eddig is méltóan helyettesítette Londonban, és bár *Teleki László* Párisban mindent megtett a magyar ügyért, e törekvés sikertelen maradt. A francia hercegi elnök, *III. Napóleon*, ezt gátolta is. Céltudatosan törekszik nagybátyja, I. *Napóleon* örökére, és kerülni akar mindent, ami akadályul szolgál. El is éri, amit akar. *Kossuth* reméli, hogy az új francia császár az olasz kérdéssel kapcsolatban Magyarország mellé áll. Mindent megtesz, hogy *III. Napóleon* segítségét megnyerje. Megbuktatja az angol kormányt, s mindezekért a hála a *Villa Franca*-i béke volt, amely érdemtelenül mentette meg továbbra is az osztrák zsarnokságot. Ezzel ott is elbukott a magyar ügy.

Még egy utolsó mécsfény lobbanásaként villan fel *Kossuth* reményeiben az 1866-os osztrák-porosz háború. Újra felkeresi *III. Napóleont*, és felveti a lehetőséget, hogy most a régi ellenséggel, Ausztriával leszámolhat; álljon Poroszország mellé, de a császár nem a magyar szempontot helyezi előtérbe: „Jobb szeretek én két Németországgal, mint az egyesített naggyal szemben állani". Talán igaza is volt. Ausztria akkori megsemmisítése feltétlenül maga után vonta volna az egységes Németországba való beolvadást, amint az a hitleri korszakban be is következett.

Kossuth világpolitikáját az osztrák ellenes meggyőződés vezette. Németország akkor szabadelvűbb is volt, mint a legújabb hitleri idők szerencsétlen eltévelyedésében, így hát *Kossuth III. Napóleon*ban sem talált segítőtársat. Ennyi csalódás teherpróbáját már a *Kossuth*ból, *Teleki*ből és *Klapká*ból megalakított *Nemzeti Tanács* sem bírta ki. Hozzájárult ehhez *Szemere* magatartása is, aki *Teleki*t *Kossuth* ellen izgatta. Ez utóbbit, dacára angol útlevelének, Drezdában elfogták, és kiadták Ausztriának. Bécsben a fiatal császár elé került, olyan váratlan körülmények között, hogy nem tudott kitérni a hűségeskü alól. Csak később lett annak áldozata, midőn lelkiismeretével meghasonlott, és Hatvani utcai lakásán – midőn egy katonai zenekar arra járt – főbe lőtte magát. Vannak, akik azt állítják, hogy a zene csak a hivatalosan ellene intézett merénylet elfojtására volt jó. *Kossuth Klapká*val is ellentétbe került, mert ez az ő háta megett sok bajt és nehézséget okozott magának *Viktor Emanuelnek* is. Ezek után a Nemzeti Bizottság, illetve Tanács végleg feloszlott. Majd *Pulszky* is leszakadt mellőle, odaszegődött *Garibaldi*hoz, akivel viszont *Kossuth* barátja, *Cavour* állt ellentétben. Időközben meghalt ez a nagyvonalú olasz államférfi is. *Kossuth* Olaszországba költözött, elvesztette leányát, feleségét, egyetlen utolsó emigráns társa, Ihász is elhalt.


148. kép: Klapka György


147. kép: Teleki László


149. kép: Camillo Cavour


150. kép: Vittorio Emanuele II.

Létrejött az osztrák–porosz nikolsburgi béke. *Kossuth* reményei összeomlottak. Senki sem tiltakozott a bekövetkezett tények ellen, csak *Kossuth* maradt hajthatatlan.

Tántoríthatatlan híve a demokráciának. Ismeri nemzete iránti kötelességét. Háborút nem akart, mert ideálja a béke volt. Csak a lelke háborgott, hiszen az 1879-es törvény még hazátlanná is tette. Most már igazán mindenét elvesztette, csak hitét nem, hazája feltámadásában. Ha igaz az a mondás, hogy legerősebb az, aki egyedül áll, erre *Kossuth* adta a cáfolhatatlan példát. Legerősebb volt, egyedül maradt, mindenkit legyőzött.

Széchenyi halálával kapcsolatosan még meg kell jegyezni, hogy a bécsi kamarilla már nem a '48-as szabadságharc hátra maradt hőseinek forradalmától félt, mert hiszen a *Bach*-korszak a maga rettenetes rendőri ellenőrzésével már mindent kezdetben megakadályozott. Veszedelmesnek tartotta azonban mindazokat a magyar közéleti tényezőket, ideszámítva a főurakat is, akiknek szívén feküdt a magyar szabadság és alkotmányosság, és ezeknek vezéréül *Széchenyi Istvánt* tartotta. Ez volt *Széchenyi*nek az akaratlan bűne és végzete is.


151. kép: Alexander Bach

Túlfeszített idegzettel magánszanatóriumba vonult. Lehet, hogy betegsége kényszerítette rá, lehet, hogy hazájának sorsa feletti aggodalom hozta magával lelki és eszmei zavarait, egy azonban bizonyos: ideg- vagy elmebetegek kezébe nem szoktak töltött revolvert adni. Bécsben, illetve Döblingben betegsége iránti érdeklődés címén a rendőrség állandóan zavarta. Ez természetesen végzetét még siettette, halála karosszékben ülve következett be. A halált hozó fegyvert kezébe adták, ott is találták meg. Elképzelhetetlen, hogy egy öngyilkos a tett elkövetése után továbbra is kézben tartson egy kilőtt revolvert. A koponyán áthaladt golyó, amely ezután a falba fúródott, nem fért bele a halált hozó fegyverbe. Mindezt tényként lehetett megállapítani a bécsi hivatalos levéltári okmányokból. *Széchenyi* a maga rendkívüli műveltségével, tudásával és hazaszeretetével nem fért be a *Bach Sándor* által teremtett rendszerbe.

*

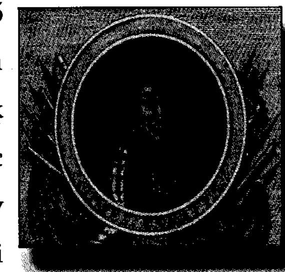
IRÁNYI DÁNIEL

Alig van olyan nemzet, mint a magyar, amelynek történelme annyi küzdelemmel van telve, és amely nemcsak évtizedenként, hanem évszázadonként harcol fennmaradásáért. Már a honalapítás századában német, cseh, görög ellenséggel, sőt magával Velencével is meg kellett küzdeni; belül pedig a trónöröklési és hatalmi viszályok fogyasztották. Szerencsére mindig akadtak vezetők, akik lelket öntöttek honfitársaikba, és megmutatták az utat, amelyen járni kell. Nem könnyű feladat, különösen ha már ismert akadályokkal állunk szemben.

152. kép: Irányi Dániel

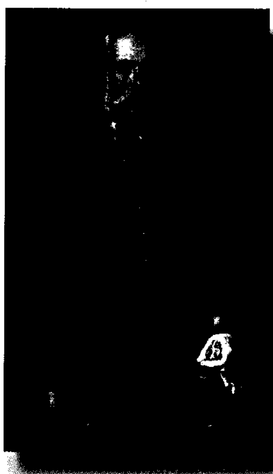
Irányi Dániel a magyar '48-as szabadságharc fiatal hősei közé számít. Hiszen ebben az évben még csak 26 éves volt, *Petőfi* kortársa. Utóbbi a magyar alföldi homok szülötte, *Irányi* a szepességi „cipszerek" leszármazottja. Azoké a szászoké, akik hazát cseréltek, és itt állandó példát mutattak a törzsökös magyaroknak, mint kell a magyar haza iránti kötelességet teljesíteni.

Irányi elhagyja német családi nevét, hogy a magyar újnak dicsőséget szerezzen. Mint sárosi gyermek, ismerte az eperjesi vértanúk sorsát, akiket az olasz származású osztrák tábornok, *Caraffa* küldött halálba, mert nem akartak vallási meggyőződésükből engedni. Első benyomása tehát a vallási és lelkiismeretei szabadságnak kitörölhetetlen emléke, ez vezette későbbi politikai pályafutásában. Elválaszthatatlannak tekintette ezzel hazája függetlenségét, amelyért a magyar szabadságharc idegen erővel történt letörése után külföldre, Párisba kellett távoznia, hogy ott folytassa tovább küzdelmét a magyar függetlenségért és lelkiismereti szabadságért.


153. kép: Antonio Caraffa

Nem maradhatott otthon, már a 40-es években tagja volt az Ellenzéki Körnek, amelynek végcélja mindaz volt, amiért őt külföldre menekülése után távollétében a bécsi kormány halálra ítélte. Találtak erre elég okot, hiszen a '48-as Batthyány-kormány igazságügyi minisztériumának titkára volt, ugyanakkor Buda és Pest kormánybiztosa. A szabadságharc után közkegyelem alkalmával történt visszatérésekor és még külföldi távolléte alatt is kímélet nélkül ostorozta a '67-es kiegyezés támogatóit. Folytatta ezt a tevékenységet még fokozottabb formában, midőn Pest megyei képviselőként bejutott az országházba. A '67-es kiegyezést árulásnak tekintette, és az ez alapon álló magyar kormányokat „átkos közös-ügyi kormány" néven emlegette. Ez a megnevezés azután politikai jelszóvá vált a függetlenségi pártnál is, amelynek évtizedeken keresztül elnöke és vezetője volt.

A párt legfőbb programja a nemzeti törekvések magvalósítása volt a Habsburg-ház uralma alatt, de politikailag, katonailag és gazdaságilag teljesen függetlenül. *Ferenc József* későbbi alkotmányos uralkodása lehetőséget nyújtott a függetlenségi elvek parlamenti hirdetésére. Az *Irányi*-féle állásfoglalás voltaképpen nemleges magatartás volt, a politikai és nemzetvezetés vonalán. Ha gyakorlati

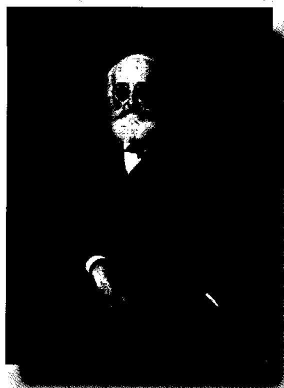

154. kép: I. Ferenc József

szempontból nézzük, talán helyesebb lett volna, ha a párt olyan tevékenységet sürget, amely a törvények alkotásánál a népi befolyást is előtérbe helyezi. A függetlenségi politikának egyik fogyatékossága volt, hogy a nemzeti követelések megvalósítása mellett nem fordított elég figyelmet a gazdasági kérdésekre, és nem figyelmeztette kellőképpen a '67- es kormányokat a demokratikus haladás szükségességére. Nem hanyagolta ugyan azt el, mert *Irányi* politikájában ez is kellőképpen kifejezésre jutott, és a párt mindig is ezen az állásponton maradt.

Irányi harcolt ezek szerint a kisemberekért is, sürgette az egyházpolitika liberális irányban való megváltoztatását, lelkét és főtevékenységét azonban elsősorban a magyar függetlenség gondolata kötötte le. Élénken emlékezett fiatalsága idejére, az ún. *Bach* korszakra. A bécsi elnyomó politikának ez a jellegzetes megtestesítője kiáltó példája volt a mindent eltipró nagyravágyásnak. *Bach Sándor*, ez a bécsi '48-as barikádharcos hirtelen változott át politikai csendőrré, hogy alkalmassá váljék az osztrák kancellári székre és az akkori korlátlan Monarchia mindenható és minden szabadságot megsemmisítő hatalmasságára. Uralkodója azután teljesített szolgálata jutalmául, midőn már báróvá lett, és megvált kancellári méltóságától, a kikeresztelkedett hatalmasságot a pápa mellé vatikáni nagykövetté nevezte ki. Volt benne egy kis tréfa is. –

A 60-as évek *Bach*-huszárjaira nem régi elődeink is még élénken emlékeznek. Ezektől az emlékektől *Irányi* sem tudott megszabadulni. A *Bach*-féle vészmadarak azután '67 után gyorsan elrepültek. *Irányi* a hazájában, Eperjesen, a kiegyezés napjának reggelén gyászfátyolt látott a *Bach*-huszárok védőszentjének, Nepomuki Szent Jánosnak a süvegén. A világhírű angol regényíró, Dickens hősének, Twist Olivérnek a gyászkalapján lobogott ilyen hosszú fekete szalag. A felszabadult eperjesi lakosok így kívánták meggyászolni az ott is gyűlölt rendszert.

Irányi sohasem tudott megbarátkozni a '67-es alapon álló „átkos közös-ügyes" kormánnyal. A nemzet és ezzel kapcsolatosan a népek szabadságának gondolata és védelme érdekében állandóan síkra szállt. Legszebb példáját adta ennek az 1870-es porosz-francia háborút befejező 1871. februári békekötés után. A vesztes franciákat megalázó békefeltételek ellen *Irányi Dániel* a magyar képviselőházban férfiasan kiállt, és nyílt ülésen bélyegezte meg egy nagy nemzet ilyen erkölcsi megalázását és túlzott gazdasági megterhelését. A trianoni békediktátum nem nagyon méltányolta a magyarság ez igazi képviselőjének az állásfoglalását.

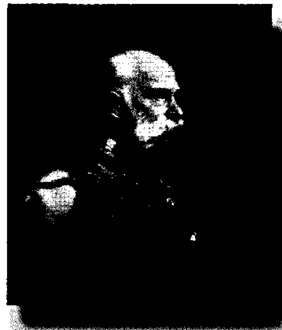

155. kép: Tisza Kálmán

Az *Irányi* által előírt és pártja által követett ellenzéki politikának mégis megvolt az a gyakorlati haszna, hogy *Tisza Kálmán*, a kormányon lévő szabadelvű párt tizenöt éven keresztüli vezére, Bécsben az esetleges bécsi túlkövetelésekkel szemben sokszor sikerrel hivatkozhatott a függetlenségi párt ellenállására. Az ellenzék feladata a bírálat és ellenőrzés volt, ezt *Irányi* pártja útján komolyan gyakorolta is.

Irányi magánélete is példaszerű volt. A magyar középosztálynak azon tagjai közé tartozott, akik mind a köz-, mind a magánéletben a tisztességet és erkölcsöt tartották szem előtt. A régi római hármas elv vezette: tisztességesen élni, senkit nem bántani, mindenkinek megadni azt, ami megilleti. Kerülte társalgásában a szennyes vicceket.

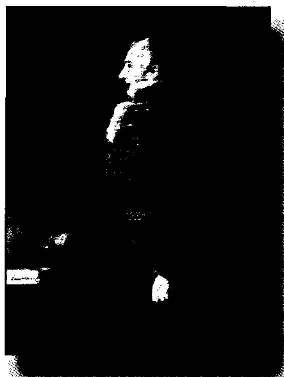
Kecskemét városa időközi választással beküldte a Házba a maga függetlenségi képviselőjét. A párt élelmezési tanyája a mostani budapesti Kárpátiában volt, akkor *Csalányi*ban, úgy hívták a vendéglő gazdáját. Ott jöttek össze ebédre, vacsorára a képviselők és az úgynevezett mezei hadak is. Várták az új képviselőt, akit természetesen meg kellett tréfálni. „Tudod" – mondták az öreg rókák – „az Elnök úr szereti a borsos anekdotákat, úgyis mellé kerülsz a felavatáskor, mondj el neki egy párat." A tapasztalatlan újonc azután teljes buzgalommal nekilátott a mulattatásnak. Az elsőt türelemmel, de meghökkenéssel hallgatta *Irányi*, mikor azonban a hangnem fokozódott, leintette a buzgó mulattatót, és egy hónapra kitiltotta a Csalányiból. Ilyen volt ez a tiszta jellem. Nem buzgott benne forradalmi láz, erre alaptermészete folytán nem volt alkalmas, de egy lépéssel sem távolodott el a magyar függetlenség és a nép politikai érvényesülésének gondolatától.

*

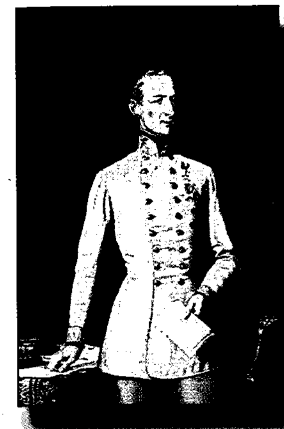

156. kép:I. Ferenc József

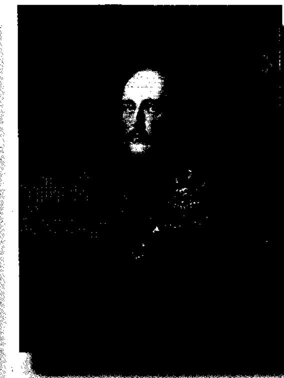
Köteteket írtak róla és uralkodásáról. Nem kívánom ezeket egy újjal kiegészíteni. *I. Ferenc József* alakja kimagaslik a XIX. és XX. század történelméből is. Az 1848-as európai forradalmak az 1815. évi Bécsi Kongresszuson a fejedelmek által megállapított önkényuralmi rendszert felborították. *Metternich* Bécsből elmenekült, *V. Ferdinánd* magára maradt. A Habsburg-ház egyedüli intézkedő tagja *Zsófia* maradt, a fiatal főherceg, *Ferenc József* anyja; egy határtalanul nagyravágyó, a spanyol – évszázadokon keresztül folytatott maradi – udvari szabályokban felnövekedett nő, aki nem veszi tudomásul az idők változását. Úgy látja, hogy családi érdekből is a korlátolt tehetségű *V. Ferdinánd* helyett fiatalabb erő vegye át a Monarchia sorsának intézését, s erre 18 éves fiát, a későbbi *I. Ferenc Józsefet* tartotta a legalkalmasabbnak. *V. Ferdinánd* tényleg le is mondott, s így a fiatal főherceg került a trónra. Nem nevelték uralkodónak, de erre egyelőre nem is volt szükség, mert ezt a ténykedést helyette anyja, *Zsófia* végezte el. Minden kormányzási képesség és tapasztalat nélkül, a régi bécsi udvari légkörben végzi teendőit. Semmiképp nem ért egyet az 1848. márciusi törvények alkotmányos intézkedéseivel, borzalommal veszi tudomásul, hogy a korlátolt szellemű Ferdinánd április 11-én szentesíti a lázadók törvényét. Ez volt az első lépés, hogy a gyenge császárt eltávolítsa: meg kell fékezni a magyar rebelliseket, erre legalkalmasabb az erő politikájához fordulni. Ismerte, hiszen állandó összeköttetésben is állott a magyargyűlölő horvát bánnal, *Jelačić*-csal, és azt horvát seregével a nemzet nyakára hozta. A magyar nemzetgyűlés, annak vezetőjével, *Kossuth Lajos*sal az élén, már tudta kötelességét, és a lázadó bánt véres fejjel verte vissza. A dolgok tovább fejlődnek, egész a szabadságharcig. Mindebbe a fiatal uralkodónak kevés beleszólása akadt.

Ismerjük a nemzetre rákényszerített harc szomorú eredményét, amelynek folyamán Bécs felfüggesztette a magyar alkotmányt, a debreceni 1849. április 14-i országgyűlés pedig *Pázmándy Dénes* elnökletével kimondta a Habsburg-ház trónvesztését. A szabadságért csodás harci eredményeket elért nemzet már Bécset fenyegeti. *Görgey Artúr*, a szabadságharc vezére világraszóló sikert arat, elébb azonban Buda várát kívánja felszabadítani, amely eltévesztett hadműveleti ténykedés volt ahelyett, hogy tovább folytatta volna a Bécs elleni előnyomulást.

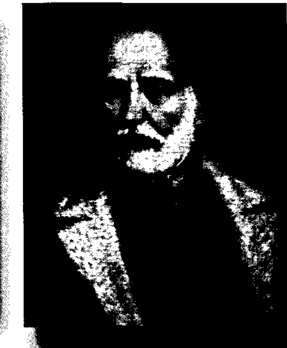

157. kép:Pázmándy Dénes

A bécsi udvar az 1815-ös kongresszus kölcsönös érdekvédelmének gondolata alapján az orosz cárhoz fordul. *Ferenc Józsefet* arra kényszeríti, hogy ennek segítségét kérje ki. Magában az udvari körökben is akadt ellenzője ennek a megalázkodásnak, így *Schwarzenberg* herceg is. *I. Miklós* könnyen engedett a nála megjelent fiatal uralkodó kérésének, és *Paskievics* tábornok vezérlete alatt 204 ezer kozákot bocsátott rendelkezésére.


158. kép: Felix Schwarzenberg


159 kép: I. Miklós


160. kép: Ivan Paskievics


161. kép: József Bem

Ezzel az új erővel szemben kilátástalanná vált a háborút végig vivő nemzet győzelme. Az orosz elnyomás ellen küzdő lengyel hős, *Bem*, akit a magyarság a *„Bem* apó" névvel tisztelt meg, csodás harcokat vívott Erdélyben. Mindez nem tudta a helyzetet megváltoztatni.

Következett Világos és Arad...

*Kossuth*nak el kellett hagyni hazáját. Két éven keresztül *Kutahyá*ban élvezte a török menedékjogot, azután Angliában igyekezett egy újabb magyar szabadságharc érdekében hangulatot teremteni; miután az akkori miniszterelnök, *Palmerston* és később *Derby* sem óhajtott háborúba keveredni, kénytelen volt Amerikába menni, ahol lelkesedéssel fogadták, de gyakorlati eredményeket ott sem tudott elérni.

Nehéz lenne a felelősséget a fiatal uralkodóra hárítani a tizenhárom aradi vértanúért. *Zsófia* keze mindenben benne volt.

Midőn az első magyar felelős miniszterelnök, *Batthyány Lajos* ellen megindították az eljárást, a vizsgálattal megbízott hadbíró jelentést tett Bécsbe, hogy *Batthyány* teljes hűséggel volt a monarchiával és uralkodójával szemben. *Zsófia* ráírta a vizsgálati iratokra: „Er muss sterben", meg kell halnia. Ez volt a tizennegyedik vértanú. Bécsi udvari felfogás az volt, hogy *Zsófia* elvesztette *Batthyány*nyal szemben tanúsított vonzalmát. Mindezekből nem leszünk elfogultak, ha megállapítjuk, hogy mindenütt *Zsófia* szelleme érvényesült.

Ferenc József uralkodásának már az első felében lehanyatlott a Habsburg dicsőség. – Jött az olasz felszabadítási harc, az osztrák uralom megszűnt Itáliában. – Majd jött a Schleswig–Holstein-i birtokmegosztás, amelyből Ausztria kimaradt, majd az osztrák-porosz háború, szintén szerencsétlen kimenetellel. *Bismarck*, a németek vaskancellárja, a maga bölcsességével úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a Habsburg birodalmat nem szabad hadi kárpótlással megterhelni a szláv elleni közös érdekből kifolyólag.

Annyi csalódás és szomorú tapasztalat után *Ferenc József* már érett korában, részben azért is, mert felszabadult anyjának káros befolyása alól, szükségesnek látta a magyarsággal való kibékülést. A



162. kép:Friedrich Beust

nemzet szerencséje volt, hogy *Deák Ferenc*ben olyan államférfiúra akadt, aki meg tudta értetni uralkodójával, hogy a Monarchia legerősebb pillére Magyarország. Hiszen már *Metternich*, majd jóval később *Bismarck* és a Magyarországgal nem nagyon rokonszenvező Savoyai Eugén is javasolta a Monarchia súlypontjának Magyarországra való áthelyezését. Ez nem történt ugyan meg, de *Deák Ferenc*nek sikerült egy szintén bölcs osztrák kancellárra, *Beust*ra találni, akinek segítségével megtalálták a kibontakozást; a király és nemzete között létrejött az 1867-es kiegyezés. A magyarság teljes szabadságot kapott, bár nemzeti jellegének a katonai kérdésben nem tudott teljes érvényt szerezni. Az uralkodó efeletti korlátlan rendelkezést – talán hadműveleti szempontból – magának tartotta fenn, vagy úgy gondolta, hogy a különböző és Ausztriában egymással harcoló népfajok összetartása érdekében helyesebb, ha a hadsereg egységét minden eszközzel biztosítja. A magyar nemzeti érzület legkifejezőbb képviselői sürgették ugyan ebben a kérdésben is a megoldást, azonban a magyarság sohasem foglalt állást a Monarchia egysége ellen. Amint már egy másik írásomban kifejtettem, szerencsésebb dolog lett volna a cseh kérdés megoldása is, de az 1867-i osztrák-magyar megegyezés nyugalmat, békét és jólétet biztosított a Habsburg monarchiának. Ettől kezdve *Ferenc József* példáját adta az alkotmányos uralkodásnak. Ha volt is közte és nemzete között éppen a kiegyezés egyes pontjainak magyarázata tekintetében nézeteltérés, az itt támadt eltérések hamar megnyugvást nyertek. A magyar nemzet hűségesen kitartott uralkodója mellett, ez pedig igyekezett tiszteletben tartani az alkotmányt és a nemzet függetlenségét. Birodalmának két része, Ausztria és Magyarország érzelmileg és gazdaságilag is egybekapcsolódott, bár a magyar ellenzék állandóan sürgette az önálló vámterületet, mert abban a véleményben volt, hogy ez az iparilag elmaradt ország érdekében történik. Nem kívánok ebben a kérdésben állást foglalni, azonban a későbbi világesemények a nagy gazdasági egységek helyességét igazolják. Mindenesetre sok hiba történt a nemzet boldogulásának kérdésében belpolitikai téren is, amiért *Ferenc József*et e téren sem lehet felelőssé tenni. A magyarság tömeges kivándorlását nagybirtokosainak önzése idézte elő, amely megakadályozta, hogy a több százezer holdas hitbizományos egyetlen hold földet is átengedjen a kis embereknek. Ezeket a hitbizományokat pedig legnagyobb részben idegenek kapták meg, vagy olyanok, akik nem bizonyultak a magyar nemzeti függetlenség hőseinek.

Az 1918-as politikai, katonai és gazdasági összeomlás után a Monarchia, mint egység, lekerült Európa térképéről. A *Saint Germain*-i és trianoni békediktátumok mind a két országrészt elnyomorították, és a Habsburg dinasztia véglegesen trónvesztetté vált.

Magának Ausztriának a hatalmassá fejlődött birodalmi létét már az Árpádok korában a magyarok segítették elő, midőn IV. László magyar király 1278-ban Habsburgi Rudolf segítségére sietett a cseh Ottokár ellen. A magyar segítség újabb példáját látjuk akkor, midőn Kinizsi kiverte a törököt Stájerországból és Karintiából. Majd trónra került *Mária Terézia*, akinek a pozsonyi országgyűlés

hűséget esküdött, és trónjának a kapzsi szomszédok előli megmentésére sietett. A körülrajongott, hálás császárnő azzal jutalmazta a magyarság készségét, hogy birodalmában belső vámokat teremtett a magyar termelés megbénítására. Azon kívül elég ravasz módon megkísérelte a magyarság átnémetesítését is. Utóda, *II. József* már nem volt olyan anyagias; a francia enciklopédisták körében nevelkedett ember, aki számot vetett az emberi haladással, az emberek szabadságával, viszont ezt a szabadságot nem kívánta az egész birodalomra kiterjeszteni. Magánlevelezéseiben és érintkezéseiben állandóan a francia nyelvet használta, mégis az egész birodalmát németté kívánta tenni, nem számított a több száz éves Magyarország történelmi múltjával, az osztrák különböző népfajok nemzetiségi érdekeivel. Mindezért nem is koronáztatta meg magát, mert esküt kellett volna tennie, különösen a magyar nemzeti érdekekre és függetlenségre. Ő volt a kalapos király. Sok igen értékes magyar történetíró magának a szent koronának tulajdonítja azt a súlyt, amely a koronázás után ennek a szentségnek igénybevételével jár. Nem tévedünk akkor, ha ennek jelentőségét elismerjük, de azt sem lehet tagadni, hogy elsőbbséget kell annak biztosítani, hogy a koronázással együtt járó hitlevél kiadásánál a megkoronázandó fejedelemnek esküt kell tenni még a koronázás megtétele előtt az alkotmány biztosítására. Ezt az esküt sem *II. József*, sem késői utóda, *Ferenc József* nem kívánta letenni. Sem *II. József* egész uralkodása alatt, sem *Ferenc József* a kiegyezésig nem ismerte el a magyar alkotmányosságot.

A magyarság soha nem gondolt arra, hogy *Ferenc Ferdinánd*ot, „szeretett trónörökösét" megbosszulja. Ki kellett ezt a kérdést hangsúlyozni, mert a világháború kitörése után az egyik túlságosan lojális tiszt ráírta a magyar bakákat külföldre szállító vagonokra: „Megbosszuljuk szeretett trónörökösünket." A magyarságnak soha nagyobb ellensége nem volt, mint *Ferenc Ferdinánd*. Nem szerette, sőt gyűlölte a magyarokat, és az ország végzete ennek halálával volt szoros összefüggésben. Végzetszerű intézkedése a sorsnak, hogy a felesége, *Chotek Zsófia*, révén szláv érzelmű *Ferenc Ferdinánd* szláv merényletnek lett az áldozata. Hiába volt tehát a magyarság áldozatkészsége, a jórészt belső, de különösen nemzetközi érdekellentétek miatt kitört világháború végpusztulást hozott magával. Utaltunk már rá, ha *Ferenc József*et nem kényszerítik háború üzenésre, nehezen lett volna elkerülhető a nagy nemzetek érdekellentéte folytán létrejött háború, viszont a Monarchia ki is maradhatott volna abból.



163. kép: Chotek Zsófia

Ferenc József – anyja neveléséből kifolyólag – kezdetben árult el ugyan abszolutisztikus hajlamot, de megérett bölcsessége alkotmányos uralkodóvá tette. A sors csapásai folytán zárkózott természetű volt. Ezt nemcsak a háborúkban szenvedett veszteségei, hanem családjával történt szerencsétlenségek is magukkal hozták. Nem volt tréfakedvelő, az élceket is csak annyiban tűrte, amennyire azok az udvari illem határát nem lépték túl. Mégis a legnagyobb tréfát ő követte el, midőn a magyarokkal történt kiegyezés után *Bach Sándort* Rómába küldte. Ez az ember egy fiatal bécsi zsidó ügyvéd

volt, aki a '48-as forradalomban barikádra állt, és véresre verte a mellét a népszabadságok hirdetésében. Egyik legnagyobb politikai tévedése *Ferenc Józsefnek* az volt, hogy ezt a bécsi zsidó demagógot, aki megtért, szolgálatába vette, és a kis bécsi zsidó ügyvédből kancellár lett, aki az úgynevezett *Bach*-korszak megalapításával szomorú időket teremtett mind Ausztriában, mind Magyarországon.

Majd változtak az idők, Bachnak mennie kellett. *Ferenc József*, aki a szolgálatokat mindig meghálálta, a kikeresztelkedett kancellárt báróvá tette, és a pápa mellé vatikáni nagykövetté nevezte ki.

Betűvetésem közben veszem észre, hogy a nap hanyatlóban van. A toll kiesik kezemből, a múlt még jobban elhomályosodik. Egy gondterhelt, fáradt fejedelmi alak közeledik felém, homlokát ellepik a ráncok, mindegyikben egy történelmi emlék húzódik meg. Dicsőséges, de terhes örökség után a világégés e gyenge pilléreken nyugvó monarchiát romba döntötte. Az uralkodó bölcsessége meg tudta volna menteni, de a kevésbé bölcs tanácsadók rávették urukat a „Mindent megfontoltam, mindent meggondoltam" elhatározásra. Bekövetkezett a vég, melynek legsúlyosabb áldozata Magyarország lett. Az ismert részletek és előzmények után nehéz lenne ezért megállapítani *Ferenc József* felelősségét.

*

Azért „felemás", mert az a Habsburg Monarchia két teljesen különböző részből állt, és politikai jellege és elhivatottsága is eltérő volt. Egyik fele az ezer éves magyar birodalom, másik fele Ausztria. Az egységes Magyarországnak ősi múltja lényegesen különbözött az osztrákétól, hivatalos nyelven Österreichtől, vagyis a keleti birodalomnak nevezett résztől. Ausztria volt a német-római császárok keleti tartománya, helyesebben a Habsburgoké, akik a német-római császári méltóságot is viselték. Ezt még I. Ottó alapította. A német-római császárság torzképe ezután az egész Európát lázban tartó '48-as forradalmi időkben tükröződött vissza, midőn Ausztriában *V. Ferdinánd* ült a trónon. Ez a kifejezés a legtalálóbb rá, mert csak ült a trónon, de nem uralkodott. Szellemi képességeinek fogyatékossága folytán helyette a sógorasszony, *Zsófia, Ferenc József* anyja, ez a hallatlanul nagyravágyó, magyargyűlölő asszony intézte a Monarchia sorsát. Még Ferdinánd trónlemondását is. Akkortájt mulatságos anekdota járta be a bécsi köröket. A császár kedves szórakozása volt a vadászat is, amelyre természetesen fővadászmesterét is magával vitte. –

Egyszer egy nagy madár jelentkezik az égi légi lőtávolban, a fővadászmester alázattal hívja fel a felség figyelmét. A császár lő, és nem talál. Ezzel számolt a fővadászmester is, és egyidejűleg ő is lőtt, mire az áldozat le is esik. A fővadászmester kötelességszerűen jelenti: „Felséged kegyeskedett egy sast elejteni." „De mit beszél maga ilyen ostobaságot" – volt a felség válasza. „Ez nem sas, nem látja, hogy csak egy feje van?" – Ilyen bölcsességgel irányították a legveszedelmesebb időkben a Monarchia szekerét, amely már előzőleg is sok kátyúba került.

Mikor azután *Napóleon*, a nagy francia hódító itt-ott megnyirbálta a német-római császárságot, az akkori Habsburg fejedelem, *I. Ferenc*, jónak látta ezt a méltóságot az osztrák császári címmel felcserélni, ez jobban is illett az ottani viszonyokhoz. Osztrák uralmi terület tényleg volt is. Ott lehetett egy kis elképzeléssel császárkodni, lehetett katonát és adót szedni, de ugyanezt már nem lehetett cselekedni a német-római császárságban mert az csak kacsalábon forgó tündérvár volt; csak cím, ország nélkül. Erre mondta Voltaire, a híres francia enciklopédista, hogy sem nem római, sem német, sem császárság.

A Monarchia osztrák része, még a régi Ausztriában sem mutatott egységet. Jórészben örökösödés, vagy házasság útján került Habsburg uralom alá. Közismertté vált az a mondás : „Et tu felix Austria, nube." Te pedig, boldog Ausztria, házasodj."– Nem is volt abban az időben olyan nehéz az ilyen birtokszerzés. Már az angol–francia 100 éves háború is ebből származott. Másrészt egyes fejedelmi házak és uralkodók úgy rendelkeztek az országrészekkel, mint magántulajdonnal. Zsigmond magyar király, tömérdek adósságának fedezésére a lengyeleknek kötötte le a tizenhárom magyar szepességi várost. *Mária Terézia* pedig ugyancsak zálogba adta a német lovagrendnek a magyar Jász–Nagykunságot, szintén adósságai fedezésére. A megváltási összeget azután az elzálogosítottaknak kellett megfizetni. Zsigmond és Cillei Borbála lánya, Luxemburgi Erzsébet, pedig fia, a későbbi V. László, gyámjának, Habsburg Frigyesnek kötötte le zálogul Sopront.

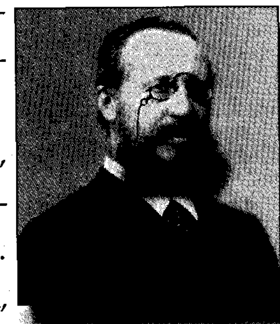
A monarchiában Magyarország egységes államként jelentkezett. Ausztriában csak két nemzet, a lengyel és a cseh volt az, melynek történelmi múltja volt, és igényt tarthatott önállóságra, vagy legalábbis nemzeti jellege kidomborítására. Mindez bizony sok gondot okozott *Ferenc Józsefnek*, és bőségesen termelte ki az osztrák szétbomlást előidéző nemzetiségi izgatást. A monarchiának a magyar nemzet és uralkodója között a haza bölcse, *Deák Ferenc*, közreműködésével történt megerősödése után Magyarország volt a főpillére, amire politikailag és katonailag biztosan lehetett támaszkodni. Szerencse, hogy ezt a megértést *Deák Ferenc* munkatársa, az akkori osztrák kancellár, *Beust* is elősegítette. Az 1867-i kiegyezés után 37 év békés, nyugodt korszaka következett. A király és nemzet becsületesen betartotta az egyezséget. A Habsburgoknak Magyarország-ellenes évszázados elnyomó politikáját csak a XIX. században elszenvedett többszörös háborúvesztés változtatta meg. Be kellett látni, és erre *Ferenc József* érettebb korában alkalmas is volt, hogy csak a magyarokkal való megbéküléssel tudja országát, birodalmát fenntartani.

Az osztrák tartományoknak egyelőre nem sok követelnivalója lehetett. Megkapták alkotmányos jogaikat, élvezték a kiegyezésből, a közös ügyek intézéséből származott gazdasági és politikai előnyöket. A főbb hivatalokat velük töltötték be, legtöbbször nem is német, hanem cseh vagy lengyel származású miniszterek intézték az úgynevezett közös ügyeket. Nem sok szerencsével ugyan, amit sajnálatosan igazolt a világháború és ennek következtében a Monarchia felszámolása.

Ferenc Józsefnek megvolt a múlt idők szomorú tapasztalatából származott emléke és az ebből levont felelősségérzése. Alkotmányosan és birodalmának javára uralkodott. A tőle távol, sőt vele egyenesen szembeálló unokaöccse, *Ferenc Ferdinánd*, középkori fejedelemségről álmodott, ahol az abszolút uralkodó adja ki a parancsokat. A sors különös végzetes intézkedése volt az, hogy szláv merényletnek esett áldozatul, holott cseh származású felesége egyedül szláv politikát folytatott, és áldozatul esett éppen a délszláv különálló törekvéseknek. Nemcsak, hogy nem szerette, de lelkéből gyűlölte a magyarokat, akik pedig nagyobb méltánylást érdemeltek volna, hiszen a legmagyarabb részekből került országgyűlési képviselők foglaltak állást a Habsburg-ház törvényeivel szemben, amely a nem egyenrangú házasságból származó gyermekek trónigényét nem ismerte el. A házasságát támogató magyar ellenzék akkor még nem tételezte fel, hogy leendő királya alkotmányellenesen uralkodnék. Pedig a magyar nemzet sohasem állt elő teljesíthetetlen követelésekkel. Tisztelte királyát, eleget tett minden irányú kötelességének. Nem kétséges, hogy *Ferenc Ferdinánd* tervbe vett alkotmányellenes uralma forradalmat idézett volna elő, ez pedig a Monarchia háború nélküli szétdarabolására vezetett volna.

A '67-es kiegyezést a magyar parlamentben sok politikai fordulat és pártalakulás előzte meg. Nem ment ez nagyon könnyen, mert a keserű tapasztalatok után a nemzetben és vezetőiben sok volt a bizalmatlanság. Országgyűlés és uralkodó állandóan izengetnek és írogatnak egymásnak. Hol „határozati", hol „felirati" javaslatokról volt szó. Az elsőt túlkövetelőnek ítélték meg Bécsben, és visszautasításra talált. Végül is felirati javaslatban állapodtak meg, amelyet most már odafent is járható

útnak találtak. Jórészt *Deák* bölcsessége nyilvánult meg benne, aki voltaképpen izzó hazafi volt, és azt sem bánta volna, ha a nemzet a sérelmét és kívánságait határozottabban kihangsúlyozó határozati javaslat mellett foglal állást. Miután már csak a felirati javaslatot fogadták el, *Deák* bizalmasan alkalmazta a képviselőház tagjaira: „Mindig tudtam, hogy ... vagytok". (A kipontozott rész ezúttal nem felel meg a parlamentáris kifejezésnek.) A kiegyezés utáni átalakulások magukon viselték a nehéz szülés nyomait, míg a végső kialakulás a nemrégiben erős ellenzéki *Tisza Kálmánban* jött létre, aki 15 éven keresztül vezette az ország ide-oda ringó hajóját. A többségét összehozó választások nem voltak kifogástalanok. Az úgynevezett törzsökös magyarság állandóan ellenzéki volt, ezenkívül a szűkre szabott választói jog nem adott alkalmat a földnélküli és ipari munkás rész politikai megnyilatkozásának. A választási visszásságok megakadályozására azután kitalálták a legfőbb bíróság, a kúria ítélkezésének lehetőségét. Egészen ritka sorsjáték volt ez. Vagy elutasították a panaszt, vagy annak elintézése együtt járt a mandátum idejével.

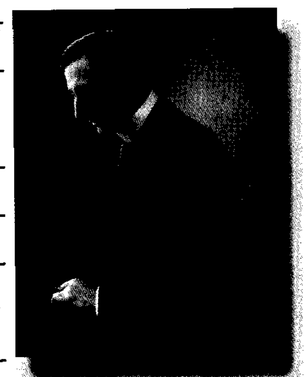


164. kép: Széll Kálmán



165. kép: Bánffy Dezső

Akadtak kormányelnökök, akik népszerű programmal óhajtottak jönni. *Széll Kálmán* a jog, törvény és igazság szavával jelentkezett. Nem lehet tudni, hogy ezt a három fogalmat egymás mellé, vagy egymással szembe állította-e. Magában a kormányzatban erről tudomást szerezni nem lehetett. Mikor pedig az ellenzék kezdett rosszul viselkedni, jött az erős kéz, ezt *Bánffy Dezső* erdélyi főispánban vélték felfedezni. Előkészítették az új választást, amely rendre legázolta a szokott rendszerekkel és eszközökkel az ellenzék nagy részét, ezen bizony a kúriai bíráskodás nem sokat segített.



166. kép: Klebelsberg Kunó

Mikor egyszer külföldi politikus *Klebelsberg* belügyminiszternél kedvezőtlen nyilatkozatot tett a magyar választásokkal szemben, a miniszter nyugodt meggyőződéssel válaszolt a feltett kérdésre: „Tudja Ön, én szívesebben veszek egy piszkos eszközökkel megválasztott parlamentet, mint egy tiszta eszközökkel létrejött piszkos parlamentet." A magyar politikai erők és érdekek figyelembevételével ezt a miniszter jóhiszeműen is vallhatja. Eközben, ahogy a nóta mondja, „Maros vize folyik csendesen", mindaddig, míg a „szeretett trónörököst" az általa szeretett szlávok Szarajevóban el nem tették láb alól. A Monarchiában, annak vezetésében a legtöbbször hiányzott az őszinteség. *Ferenc József* kormányzói irodája állandóan ellentétben állott *Ferenc Ferdinánddal*. A háború kitörését voltaképpen az utóbbi idézte elő. Ezzel megkezdődött az önámítások kora. Marhavagonokba csomagolták be a felpántlikázott magyar bakákat. Elindult a vonat anélkül, hogy a harcba küldött katonák tudták volna, miért kell verekedniük. Békében és háborúban ez a politikai altatás vitte a főszerepet, akadtak azonban kedves jelenetek is. A mindenkori kormányelnököknek esetről

esetre jelentést kellett tenni a Bécsben lakó uralkodónak. *Ferenc Józsefben* volt annyi kötelességérzet, hogy megtanult magyarul. *Bánffy Dezső* azonban meglehetősen hadilábon állt a némettel, de úgy gondolta, hogy a kötelező udvariasság magával hozza, hogy jelentését mégis németül, az uralkodó anyanyelvén tegye meg. Egy kicsit azonban döcögősen ment ez a kísérlet. *Ferenc József* látta *Bánffy* nyelvi nehézségét, jóindulatúlag szólt hozzá: „Kedves *Bánffy*, én tudok magyarul, folytassa csak ezen a nyelven." „De Felség, ich will mich üben" (gyakorolni akarom magam) – válaszolta mentegetve magát. Nincs arra adat, hogy a további miniszterelnöki kihallgatás milyen nyelven folyt.

A Monarchia igazgatását legjobban a német „Fortwurschteln" (tovább-bukdácsolni) szóval lehet kifejezni. A német vezényszón alapuló hadseregben is sok furcsa dolog történt, különösen a magyar ezredek beligazgatásában. Sokszor kimondhatatlan nevű ezredtulajdonos nevét és rangját kellett a hajdúsági bakának megtanulni. Ismerni kellett az egzecírreglamát is, legalábbis egy-két szót abból, midőn a parancsnokló tiszt megkérdezte a magyar bakát, hogy hányféle „gehorsam" engedelmességet ismer, ez rögtön ki is vágta, kétfélét: a „bittiggehorsam-ot" és a „meldiggehorsam"-ot, midőn kérni vagy jelenteni valója volt, egyébről úgysem volt tudomása.

A rendet is be kellett tartani, így a vasárnapi istentiszteleten való kötelező részvételt. Az uralkodó mélységesen vallásos érzületű volt. A trombita vasárnap is megszólalt, sorakozóra hívva a legénységet. A debreceni 39-es ezred 80 százaléka kálvinista volt. Ezt az őrmester úr is figyelembe vette, az első nyolcvanat a református, a további tizenötöt a katolikus templomba dirigálta, a maradék a zsidóba megy. Azt, hogy mindenki az illetékes templomba jusson, természetesen nem tették vizsgálat tárgyává és azt sem, hogy a zsidó istentisztelet vasárnapra esik-e. Ezt a kedves csendéletet az első világháború megzavarta. Hogy azt elkerülhettük volna-e – nem valószínű. De az ezért való felelősségre vonásnak kevés erkölcsi alapja van, ezzel szemben figyelembe vehetjük a német-angol hajóépítési versenyt, a szláv és német faj ellentétét, a cári hatalmi terjeszkedést, a franciák izzó gyűlöletét és revans-vágyát az 1871-es frankfurti béke megváltoztatására.

*

V. Károlynak, a német-római birodalom császárjának, spanyol királynak, Ausztria és több tartomány korlátlan urának birodalmában, ahogy az akkori mondás idézte, nem ment le a nap.

Dél-Amerikának a spanyol hódítók által történt kirablása megtöltötte az üres spanyol kincstárt, ott még sütött a nap, keleten már sötétség honolt. Ottó, voltaképpen Ausztria ura is, megalapította a német-római császárságot, helyesebben úgy mondhatnánk, felvette ezt a címet, Ez a cím fennmaradt mindaddig, míg *I. Ferenc* osztrák uralkodó a *Napóleon*i háborúkban szenvedett vereségek után jobbnak és megfelelőbbnek találta az Ausztria Császárja elnevezést, ami a szomorú helyzetnek inkább is megfelelt. Előre haladottabb korszakban az udvari bolondok szerepét már a jósok töltötték be. Illendő volt, hogy uralkodójuk kedvét keressék. Nem volt nehéz, csak az abc magánhangzóihoz kellett nyúlniuk. A, E, I, O, U: Austria erit in orbe ultima (Ausztria lesz az utolsó, amely elpusztul). *Kossuth Lajos*nak tökéletesebb érzéke volt, aki megjósolta, hogy Ausztria Magyarország máglyáján fog elégni. A jósoknak tehát tényleg nem lett igazuk.


167. kép: I. Ferenc

V. Károly, a hatalmas úr, végre is megunta az uralkodás gondjait, és élete utolsó éveiben kolostorba vonult. –

Egyetlen versenytársát, Ferenc francia királyt a pádovai csatában leverte és fogságba ejtette. Ferenc szívesen paktált a törökökkel, kereskedett velük, baráti viszonyba került a nagy hódító Szolimánnal is, aki padisává nevezte ki, és aki nem tűrte, hogy európai hatalom, így V. Károly is, világuralomra törjön. Követeket küld Magyarországba, ahol az uralkodó Mária királynénál kijelenti, hogy nem országa ellen kíván felvonulni, hanem V. Károly ellen, aki Mária királynénak fivére volt. Az átvonuló török csapatok által okozott kárt teljes egészében megtéríti. Nem számolt azonban azzal, hogy a magyar uralkodói hatalmat gyakorló királyné V. Károly befolyása alatt állott, s alig beszámítható férje, II. Lajos helyett uralkodott. Mária elfogatta és bezáratta a török követeket, akik a már akkor elismert nemzetközi jogszabályok szerint is teljes mentességet élveztek. II. Lajos tovább sétálgatott hálóingben a budai királyi várban, midőn a megsértett török szultán ezek után kiadta a parancsot a Magyarország elleni felvonulásra, aminek Mohács lett a vége. – Zsigmond magyar király és Miksa osztrák-német császár megegyeztek, hogy unokáikat összeházasodnak. Az egyik unoka a most említett Habsburg Mária, a másik pedig Ulászlónak a fia, II. Lajos. Nem volt tehát szerencsés a házasság, és még szerencsétlenebb volt Magyarországra nézve. V. Károly nyugodtan nézte a viaskodást és Magyarország pusztulását.

Az ezek után bekövetkezett zavarok az ország kétfelé osztását hozták magukkal.

Évtizedeken keresztül állott háborúban a két király, Szapolyai János és Habsburg Ferdinánd. Jánost mindjárt a mohácsi vész után megkoronázták, az országnak tehát II. Lajos után már volt al-

kotmányos királya, de a hatalomra vágyó és irigykedő főurak pár hónap múlva Ferdinándot magyar királlyá koronázták, aki II. Lajos özvegyének volt a fivére, s megfelelő birtokokat adományozott az őt megválasztó pár nagyúrnak.

Nem vált be az a remény, hogy Károly megsegíti öccsét a török ellen. Az ország megosztott maradt, 150 éves török uralom alatt országrészek pusztultak el, s váltak néptelenné. A töröknek Buda várából való kivonulását is Miksa bajor herceg tette lehetővé győzelmével 1686-ban. Ezt az alkalmat használta ki Lipót a Habsburg-ház örökösödési jogának elismertetésére. Savoyai Jenő zentai győzelme és a *passarovici* (*pozsareváci*) béke nem tudta a magyar fölényt saját országában biztosítani. A nemzet és a Habsburg-ház közötti évszázados ellentét csak 1867-ben zárult le az *I. Ferenc József*fel kötött úgynevezett kiegyezéssel.

E küzdelmek részletezései nem tárgyai ez írásnak, mert célunk a trianoni békediktátum előzményeinek az ismertetése.

A főurak hatalmi vágya még az Árpádok korában fenyegette az ország egységét (úgynevezett bárói liga). Ez belső zavarok kérdése volt. Mohács már külső támadás eredménye, jórészt azután belső viszályok következménye, olyan kihatása azonban nem volt, mint az 1918-as összeomlás, amely Szent István, III. Béla, Nagy Lajos és Mátyás birodalmát annak negyedére csökkentette.

A ma embere közömbösen nézi a bekövetkezett eseményeket, nem is kíváncsi a történtekre, mit törődik ő több millió elszakított testvére szenvedésével. Ezt a közönyt kell felráznunk, hogy az a történelmi igazságnak adjon helyt.

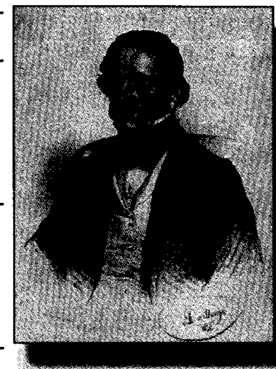
Itáliának a XIX. század második felében az osztrák uralom alóli felszabadulása, a porosz-osztrák háborúnak Ausztriára való szerencsétlen kimenetele után a Habsburg Monarchia nyugalmi helyzetbe került. *Ferenc József* uralkodásának második felében szomorú tapasztalatai következtében józan bölcsességre jutott, és ezzel sikeresen összetartotta sokféle népből álló birodalmát. Legkönnyebb feladata volt az egységes Magyarország, amely a Monarchia egyetlen és legerősebb pillére volt.

Segítségére sietett *Deák Ferenc,* akit a megértő osztrák kancellár, *Beust* is támogatott. így jött létre az 1867-i kiegyezés, mondjuk a béke és megértés nemzet és királya között. – Tagadhatatlan, hogy voltak még vitás pontok az egyezmény egyes részeinek magyarázatánál.

A magyar nemzet, különösen annak a teljesebb nemzeti függetlenséget követelő része, annak tökéletes megvalósítását óhajtotta, de még az ez iránybéli legszélsőségesebbek sem törtek a Monarchia ellen.

A kiegyezés ideje is nehéz körülmények időpontja volt. Ausztriában még nem fejlődött ki a különböző népfajok és így a csehek nemzeti jellegre való törekvése. Ahogy a későbbi események igazolják, legszerencsésebb dolog lett volna ennek a kérdésnek is bevonása a tárgyalás anyagába, de *Deák* és *Beust* fáradozása így is tiszteletre méltó. Nem fájt volna azonban a magyar nemzet feje, ha a cseh Vencel koronája is fejére került volna *Ferenc József*nek.

Már ekkor ki lehetett volna fogni *Masaryk, Beneš* és többi agitátor társainak vitorlájából a szelet. – A csehek kiváló történelem írója, *Palacký* állapította meg, hogy ha az osztrák birodalom nem lett volna, meg kellett volna azt teremteni. –



168. kép: František Palacký

Midőn a csehek a '67-es egyezményből kimaradtak, a legnagyobb ellenséggé váltak. Pedig a magyarok mindig a legbarátságosabban viselkedtek éppen a csehekkel szemben. Az 1620-as fehérhegyi csatában Bethlen Gábor a cseh szabadság segítségére sietett, de már a cseh vezérek egymás közti vitája magával hozta a csata és a szabadság elvesztésének eredményét. Ezen Bethlen sem tudott segíteni.

Joggal felvetődhetett a kérdés, melyik gondolatnak kell elsőséget biztosítani, egy nemzet szabadságának nehéz anyagi körülmények között, vagy annak a jólétnek, amely bizonyos tekintetben gátolja a nemzeti lét érvényesülését. Mindkettő elsőrendű érdek, legfeljebb a sorrend lehet vitás. A csehek a Monarchia leggazdagabb rétegét képezték. Mindenütt ott voltak a vezető helyeken, alkotmányjogilag is biztosítva volt létjogosultságuk, legfeljebb önérzeti kérdés volt nemzeti jellegük kidomborítása. Ez volt a felfogásbeli különbség *Kossuth Lajos* és *Széchenyi István* között is. *Széchenyi* előbb gazdaságilag akarta talpra állítani az országot, ami meghozza a szabadságot is. Éppen a cseh példa igazolta azt, hogy a későbbi politika nem osztotta ezt az álláspontot. Erre a cseheknek a szovjet uralom alóli 1968-as szabadulási törekvése adta a szomorú példát. – *Kossuth*nak az volt a meggyőződése, hogy a szabadság magában rejti a jólét megszerzésének lehetőségét is. – E vitának eldöntését a magyarokra rákényszerített szabadságharc megakadályozta.

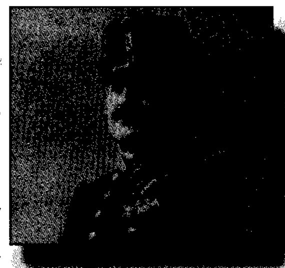
A világnak a nagy egységek kialakítására való törekvése eddig nem igazolta a cseh különválás előnyeit. – Évszázadok óta megvolt a szláv testvérek egyesülésének az álma, szerintük ennek Magyarország volt a legnagyobb akadálya, amely elválasztotta őket a délszlávoktól. Ennek a lidérces álomnak a teljesülését megcáfolta már az 1848-as forradalmi időkben Prágában tartott nagy szláv gyűlés, ahol tárgyalási nyelvül csak a németet tudták használni. Úgy voltak vele, mint a magyarországi nemzetiségek, amelyek vélt sérelmeik orvoslására szintén egybegyűltek, de csak magyarul tudták egymást megérteni. Egy másik legújabb körülmény is ki kellett, hogy ábrándítsa a cseheket, midőn 1968-ban az orosz kötelékből akartak kiszabadulni, és még megkötöttebb állapotba kerültek.

Deák Ferenc is békét akart teremteni *Jelačić* utódaival. Három magyar vármegyével kívánta ezt megváltani, azonkívül évente 300 000 arany koronával járult a magyar kormány a horvát belügyi költségek pótlásához. – A világháború után megalakult jugoszláviai állami egység sem elégíti ki a horvát testvéreket, a laibachi szlovéneket még kevésbé.

Ferenc József uralkodásának második felében példáját adta az alkotmányos uralkodásnak. A Habsburg Monarchia népei és maga Magyarország is a művelődés és a gazdasági jólét felé haladás előnyeit élvezte, viszont a monarchiának már nem sok beleszólása volt a nemzetközi vitás kérdésekbe. –

Egyelőre védekezésre szorult, ez hozta létre az úgynevezett hármas szövetséget, amelynek sohasem volt támadó jellege. –

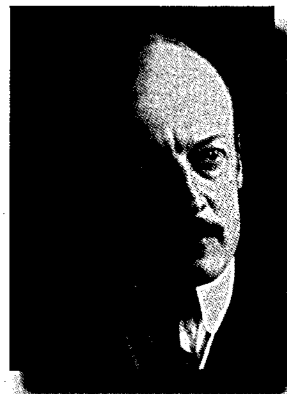
A németek szövetségesének akartak maradni. A Monarchia védelmet keresett a cári világhatalmi törekvéssel szemben, amely semmi kockázattól nem riadt vissza, hogy a monarchiát felbomlassza, és abból még egy jó darabot le ne harapjon. Gurultak az orosz rubelek, hogy megvesztegessék az osztrák vezérkari tiszteket is. Így lelte halálát *Redl* vezérkari ezredes is. Majd jött a görög katolikus Miklóssy püspök elleni debreceni merénylet, amelynek több halálos áldozata volt. *Szaszonow* orosz külügyminiszter erdélyi útja uszítás volt a magyar uralom ellen. – Az Obrenovics dinasztiának, *Sándor királynak* és feleségének meggyilkolása után az orosz protektorátust élvező *Karagyorgyevicsek* jutottak uralomra. A trónörökösnek, *Györgynek* le kellett mondania a szláv törekvések túlzásba vitele miatt. Majd jött az 1912-13-as évek felszabadítási harca.


169. kép: Alfred Redl

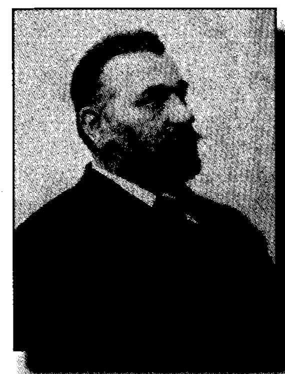
A balkáni szlávok mozgalmába *Ferenc József* nem kívánt beleavatkozni. Minden háborúnak ellene volt, nem óhajtotta megakadályozni a kis népek felszabadítását. Igaz, hogy a hagyatékon való osztozkodás és a szabadság megvalósítása a törökök kiűzése után még több áldozatot követelt. Megmutatta ezt a *csataldzsai* harc a győztes szerbek és a bolgárok között, amely a legvéresebb volt az egész felszabadulási küzdelemben. A románok jártak a legjobban, midőn a bukaresti békében az oroszlánrészt kapták minden áldozathozatal nélkül.

A Monarchia pedig evezett a csendes vizeken. *Ferenc Józsefnek* egyetlen ellenfele unokaöccse, a trónörökös *Ferenc Ferdinánd* volt; egy több évszázada itt felejtett uralkodójelölt, aki átaludta a haladó világ eseményeit. Berendezkedett az önkényuralomra, ami annál könnyebb volt, mert akadt elég hízelgője, aki elgondolásait, szeszélyeit és abszolutisztikus hajlamait helyesnek és egyedül boldogítónak találta.

Külön kabinetirodát tartott fenn, amely ellentétes intézkedéseket kívánt tenni a nagybácsi kabinetirodájával szemben. Alkalmazottai csak névlegesen voltak az uralkodó szolgálatában, ténylegesen szűkebb körét képezték a trónörökös külön csoportjának. Ezek közé tartozott *Conrad* vezérkari főnök, *Berchtold* külügyminiszter, *Czerny*, későbbi külügyminiszter és több hatalmi állásban lévő.


170. kép: Leopold Berchtold

Emberi jellem szempontjából sem volt *Ferenc Ferdinánd* rokonszenves. Midőn a Habsburg-házi törvények ellenére nőül vette a rangon aluli udvarhölgyet, *Chotek Zsófiát*, le kellett mondania arról, hogy e házasságból származó gyermekei trónigényesek lehessenek. A magyar képviselőháznak legmagyarabb vidékeiről való tagjai: *Apponyi, Ugron, Holló, Szilágyi* és még többen a joglemondásnak a Házban történt tárgyalásakor megtagadták a Habsburg-háza idevonatkozó szabályainak érvényességét, és állást foglaltak a *Chotek Zsófiával* kötött házasságból származó gyermekek trónutódlási jogai mellett. Mindezt *Ferenc Ferdinánd* azzal kívánta meghálálni, hogy leendő trónra lépésekor a magyar alkotmányt fel fogja függeszteni. Államot akart az állam felett, darabokra akarta szelni Magyarországot, ennek természetes következménye lett volna a magyar ellenállás, ha másként nem, forradalom útján, így akarta *Ferenc Ferdinánd* fenntartani a Monarchia egységét.


171. kép: Szilágyi Dezső


172. kép: Apponyi Albert

Ferenc Ferdinánd lelki beállítottsága is kegyetlenségre hajlott, mint a többi szellemileg korlátolt embernél. Szenvedélyes vadász volt, aki halomra lőtte a puskája elé hajtott vadakat, sőt, egy ilyen befejezett tömeges öldöklés után még fővadászmesterének az udvaron őgyelgő szelíd őzikéjét is.

Nem volt titok felesége révén a csehekhez és általában a szlávokhoz való hajlandósága, s a sors kegyetlen tréfájának a szarajevói merénylet, ahol szláv merényletnek esett áldozatul mind ő, mind ártatlan felesége.

A szláv többségű Ausztria további szláv törzzsel való szaporításának már a '48-as bécsi forradalomkor elűzött mindenható kancellárja, *Metternich* is elvi ellensége volt. Ha még a 1878-ban berlini konferencián képviselte volna a Monarchiát, valószínűleg nem fogadta volna el a *Danaidák* ajándékát, a megbízást *Bosznia–Hercegovina* megszállására. Voltaképpen *Bosznia–Hercegovina* pacifizálása inkább Európa, mint a Monarchia érdeke volt.

Az orosz–török háborúban szerzett győzelmével a cár behelyezkedett a Balkánra, s ez a hatalmi változás érzékenyen érintette a Monarchiát, de még érzékenyebben Angliát, mely érthetően ellene volt az orosz terjeszkedésének, különösen annak, hogy esetleg orosz hadihajók menjenek at a Dardanellákon a Földközi tengerre. Az 1878-as berlini konferencia tehát hatályon kívül óhajtotta helyezni a *San Stefano*-i orosz török békekötésnek az oroszokra kedvező túlzott előnyeit, a Balkán tökéletes birtokba vételét.

Eközben, bár a cár kivonult a Balkánról, az oroszok olyan értékes kisázsiai területeket kaptak, amiről a felülvizsgáló konferenciának fogalma sem volt. (Lásd Trianon, és a közel-keleti határok!) Szomorú előzménye volt ez a trianoni békekötésnek, ahol a diplomaták patakokat neveztek ki folyamoknak, s így állapították meg a határokat.

A berlini konferencia bízta meg a Habsburg monarchiát a Balkánon leendő rendcsinálással. A Monarchiát képviselő id. *Andrássy Gyula* külügyminiszter az Árpádok jogán elfogadta ezt a megbízást. Itt kezdődött a Monarchia veszélyeztetése, amit még súlyosabbá tett 1908-ban az akkori külügyminiszter, Aehrenthal, által végrehajtott annexió, *Bosznia-Hercegovinának* a monarchiába való bekebelezése. Az még fokozta a balkáni, különösen szerb gyűlöletet, ami Szarajevóban érte el tetőpontját.

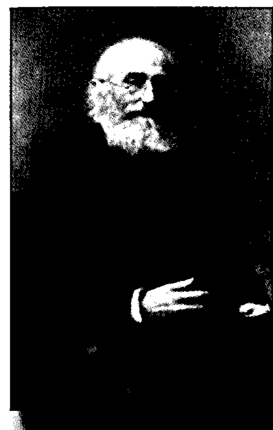
Magát az annexiót a megszálló törökök is *„brigandage"*-nak nevezték, annak dacára, hogy jó pár millió font kárpótlást kaptak érte.

A sok bajnak okozója a túlságos szolgálattétel a mindenkori fejedelmek érdekében. Ilyen fejedelmi ajándéknak szánta az első világháborúban a lojális hadvezetőség Belgrád elfoglalását Ferenc napjára, amely sok magyar katona felesleges véráldozatában került. *Ferenc József* nem kívánt terjeszkedni, de a külügyminisztereinek nem ment a fejébe, hogy *Umberto* olasz király, akivel uralkodója nem kívánt szoros barátságot tartani, megkapta Tripoliszt. Ezek szerint *Ferenc József*et is kárpótolni kellett, nehogy versenytársa előnyben legyen. Ezt a kárpótlást *Aehrenthal* az annexióban kívánta feltalálni. Ez volt *Nessus inge*, amely letépte a testről a bőrt.

Mikor a „szeretett" trónörökös", éppen a szent szerb napon (Vid napján) „lerándult", eldördült a fegyver. *Gavrilo Princip* golyója elindította az első világháborút.



173. kép: Gavrilo Princip



174. kép: Tisza Kálmán

TISZA KÁLMÁN, A „GENERÁLIS"

Voltak uralkodók, akik több mint félévszázadra tekintettek vissza, az államférfiaknál ily hosszú működés kivételes esetekben sem fordul elő. *Tisza Kálmán*nak már 15 éves miniszterelnöksége is csodaszámba ment.

A bonyolult politikai mesterség páratlan szaktudósa, a vele homlokegyenest ellenkező álláspontot képviselő *Kossuth Lajos* mondásának a gyakorlati megvalósítója: a politika az exigenciák (adottságok), a mindenkori helyzet megfelelő kihasználásának tudománya. *Tisza* ezzel már akkor tisztában volt, amidőn az általa szövegezett ellenzéki, az úgynevezett bihari pontokat, ahogy akkor mondták, szegre akasztotta. „Saulusból Paulussá változott." így látta helyesnek a magyar jövő érdekében. Sokat lehetne azon elmélkedni, valóban ennek a jövőnek az érdekében állott-e, hogy az 1878-as berlini béketárgyalásnak a török-orosz háború után a balkáni zavarok lecsillapítására vonatkozó megbízását az Osztrák Magyar Monarchia elfogadja és teljesítse-e. Elfogadja-e a *Bosznia-Hercegovina* megszállására vonatkozó felhatalmazást?

Ferenc József már előzőleg keserű tapasztalatokat szerzett az olasz háborúkban, majd Königgrätznél. Különben is az volt a felfogása, hogy nem szerencsés dolog, és nem is fér össze az úri gondolkodással nemzetközi ajándékok ellenérték nélküli elfogadása.

Nem volt érdeke a monarchiának a szláv törzsek szaporítása. Még jóval előbb az akkor már hatalmát vesztett mindenható kancellárnak, *Metternich*nek is ez volt az álláspontja. A bécsi lakájok azonban rövidlátásukkal szolgálatot akartak tenni az uralkodónak, elhitették vele, hogy a megszokott osztrák birtokszerzés a dinasztia hatalmát gyarapítja.

Az akkori magyar miniszterelnök, *Széll Kálmán* nem vállalta az új országszerzést, de felajánlkozott a baloldali *Tisza Kálmán*, és végrehajtotta a megszállásra vonatkozó megbízást. „Megy a gőzös, megy a gőzös Kanizsára, Kanizsáról, Kanizsáról Boszniába." A magyar nótának végül is szomorú végakkordja támadt, amit persze *Tisza Kálmán* már nem ért meg. –

Igazságtalan, vagy legalább is elfogult ítélkezés lenne, ha hazaszeretetét és kormányzási képességét bárki is kétségbe vonná. A Habsburg uralom Ausztria érdekeit előtérbe helyező évszázados törekvése háttérbe szorította, gyarmattá tette a Monarchia egyetlen biztos fenntartó erejét, Magyarországot. Megbénította a külfölddel való közvetlen érintkezést, a gazdasági összeköttetést. Még *Mária Terézia* alatt is közbeeső vámokat állítottak fel az osztrák ipar védelmében. Ebből származott az ellenzék követelése az önálló gazdasági terület felállítása iránt. *Széchenyi István* is érezte az ország gazdasági elmaradottságát és Ausztria érdekében igazságtalan kezelését. Küzdött



175. kép: Mária Terézia

ellene, természetesen az évszázados elnyomást rövid politikai működése alatt nem tudta ellensúlyozni.

Tisza Kálmán úgyszólván magyar kőkorszakot talált, midőn miniszterelnök lett, de szerencsés körülmények közé került, mert tizenöt év állott rendelkezésére az elmaradottak pótlása végett. – Nehezen ment ez, mert a rendelkezésre álló erők mindig versenybe kerültek az iparvédett Ausztriával. *Tisza Kálmán* nem tudta, de nem is akarta megteremteni az önálló vámterületet, viszont ha magyar iparvállalat alakításáról volt szó, azokat a határszéleken helyezték el, ahol kevesebb a magyar fajta. Az Alföld népe pedig nyáron porba, ősszel és télen sárba és hóba fulladt. A pusztán lakó gyerekek órák hosszat gyalogoltak, hogy iskolába jussanak. Ha több is volt a családban, legfeljebb csak egynek jutott az iskolába járás lehetősége, mert rendszerint csak egy pár kis csizma és egy kis ködmön akadt a családi ruhatárban. Természetesen nem lehetett ezt teljesen *Tisza Kálmán* rovására írni, mikor szomorúan kellett másrészt megállapítani, hogy a Monarchia magyar részében kevés gondot tudtak fordítani a hazai érdekekre, s általában csak a Bécsben kigondolt nagypolitika volt az irányadó. Itthon nem gondoltak arra, hogy a több százezer holdas hitbizomány mellett hogyan él a föld népe. Ha zajongás támadt, a hatóság mind a viharsarokban, mind egyéb helyen hamarosan rendet teremtett. Még ennél is nagyobb veszedelemmé fejlődött az „egyke", mert a második gyereknek már nem tellett abból a kis földből, amit az öreg szülőktől örököltek. Meg kellett azt azonban tartani, és nem lehetett széjjelosztani. A szabadelvű korszakban általában nem sokat törődtek a kisemberek életszükségleteivel.

Tisza Kálmán politikai kiskereskedő volt. Ezt a hivatást ügyesen le is bonyolította, de ezen túl már nem ment. A nemzet jövőjének nagyobb szabású biztosítása és fejlesztése már túlhaladta a szabadelvű politika látterét. Sajátságos ellentéte fejlődött ki a szélsőséges liberalizmusnak a társadalmi haladással és a gazdasági érdekekkel szemben. A francia „Laissez faire, laissez passer", a fék és kímélet nélküli gazdasági harc, az erősek korlátlan hatalma a gyengék felett igazságtalan egyenlőtlenséget teremtett. Nem volt kéz, amely megfogja a kapzsi nyereségvágyat. A szabadelvű párt úgy gondolta, hogy ez nem az ő feladata, s így liberális magatartása csak a szóbeli jelentésnek felelt meg, lényegében ellentétben állt a valódi szabadelvűséggel, amely a gyengébbek védelmét is jelentette.

Sok tennivalója volt a „generálisának", ahogy *Tisza Kálmánt* politikai társai nevezték, hiszen a Bécs felé való engedékenységet valamivel ellensúlyozni kellett. Az onnan jövő utasításokat az ellenzék legtöbbször zajjal fogadta. A miniszterelnök halk szavú ember volt, és nem törekedett, de nem is tudta volna e tiltakozásokat túlkiabálni. Maradt tehát a halk alaphang. Ez a módszer azután be is vált, az ellenzék mégis csak tudni akarta, hogyan vélekedik a hatalom ura. Mi a legközelebbi szándéka. Síri csend állott be, amikor *Tisza* suttogni kezdett.

Nemcsak politikai, hanem gazdasági téren is volt elég spanyollovas – ahogy a háborúban a drótakadályokat nevezték –, amiket át kellett ugratni. A pénzgazdálkodásban érezte a nehézséget, hiszen az Osztrák Magyar Bank csak kis mértékben állt a mezőgazdaság rendelkezésére. A külföldi

pénzvilág bizalma csak később nyílott meg, különösen akkor, amikor a kormány búsás hasznot hajtó vállalkozásokat segített elő. Ezek vezetőinek kezdetben kevés gyökerük volt a magyar talajban, de azt azután teljesen ki is használták. Sok volt abban az őserő, nem volt baj, hogy ezt felszínre hozták. Évtizedek, sőt évek alatt százados mulasztásokat kellett helyrehozni a magyar gazdaságban. Tagadhatatlan, hogy a kormánynak voltak kiváló tagjai, az ellenzék ragyogó erejű képviselői pedig igyekeztek elősegíteni a magyar boldogulást. A sötét jövő azonban már ott leselkedett mögöttünk kívül is, belül is. Belül a nagybirtokos önzés és a szociális gondoskodás elhanyagolása, kívül a világpolitika fenyegető felhői. Megkezdődtek a kivándorlások; sok amerikai hajót lehetett volna visszafordítani, ha itt is akad egy pár hold föld a szegény emberek számára. Az amerikai Cunard Line Hajózási Társaság gazdagodott, a magyar föld pedig elszegényedett.

*Tiszá*nak áldozatokat kellett hozni a népszerűség rovására, midőn a magyar politikai követelésekkel szembekerült; ez sokszor gyűlöletet is fakasztott. Különösen éles harcok támadtak a katonai kérdéseknél, a parlamentből átmentek ezek az utcára is, és megtörtént, hogy a felháborodott nép a miniszterelnök kétszürkés kocsiját felborította, midőn a Bécsből jött utasításra a *véderő-törvény* magyarellenes intézkedéseit kellett megvalósítani. Ahelyett, hogy a magyar vezényszót hozta volna, rákényszerítette az önkéntes szolgálatra besorozott ifjúságot a német tiszti vizsgára. Ezek bizony az akkori kormányzat tehertételei voltak, minden nemzeti ellenérték nélkül.

A szabadságharc utáni földváltság járadékai hamar elfogytak. Beállott a „sírva vigad a magyar" korszaka, az eladósodott birtokosok alól kicsúszott a föld, megélhetésről kellett gondoskodni. *Tisza Kálmán*ban megvolt a jóindulat és az osztályszeretet. Hivatalokat teremtett és állást a kenyér nélkül maradottaknak. Ez emberbaráti, de sok tekintetben el is hibázott intézkedés volt. Könnyebb volt az íróasztalok melletti időtöltés, mint a gyakorlati életpálya. Ezt átengedték az élelmesebb elemeknek. A lenézett foglalkozás vagyont és önállóságot teremtett, a hivatalnok a maga szegénységét csak ál-tekintéllyel tudta leplezni. A magyarság egyik legerősebb létfenntartó gerince, a középbirtokosság kimaradt az ipari és kereskedelmi vállalkozásokból; posta, dohánygyári vagy pénzügyigazgató, esetleg telekkönyvvezető, belvízlevezető társaságok főnökei lettek, és midőn a közigazgatást elválasztották a bíróságtól, ide is kerültek. Megállták helyüket, mert a magyar igazságszolgáltatás a világ megbecsülését vívta ki. Trianon után az utódállamokban évtizedeken keresztül a magyar legfelső bíróság ítélkezési gyakorlatát vették irányadóul.

A vidéki közigazgatásban azonban sok hiba jelentkezett. A szolgabírák félreértették a nekik jutott feladatot, kormánypárti legfőbb kortessé váltak. Megbüntették az ellenzékre szavazókat, mert ereszükről utcára csurgott a víz, vagy kifolyt a csatornalé, vagy mert nem takarították el kellően a havat, vagy a Bodri kutyát nem kötötték meg, és az megszabdalta az ószeres nadrágját. Nehezen lehetne megállapítani, hogy mindez hozzátartozott-e a '67-es alap fenntartásához. *Tisza Kálmán* inkább a politikában volt rideg, magánéletében azonban nem azonosította magát rokona, a kőszívű ember felfogásával.

Szívesen elszórakozott a szabadelvű párt Lloyd Club kártyatermében, rendületlen híve lévén a tarokknak. Alattvalóitól, a párt képviselő tagjaitól azonban szigorú fegyelmet követelt. Megnyerő modorával azonban ez úgy tűnt fel, mint bizalma emberei iránt. Elkészült egy törvényjavaslat, s bár tudta, hogy abból feltétlen törvény lesz, ha bármi fenyegeti is, mégis megkérdezte az éppen szembejövő párttagot, mi a véleménye a javaslatról. A jámbor véleményező hálásan köszönte meg a bizalmat, mondott valami badarságot, vagy jelentéktelen megjegyzést, a generális megsimogatta közkatonáját, és megígérte, hogy a végleges megszövegezésnél figyelembe veszi az értékes véleményt. A javaslat természetesen vált törvénnyé. Ezért volt ő generális, holott senki soha nem látta egyenruhában, a polgári öltözet szerénysége tündöklött le róla.

Nehéz harcot kellett vívnia a Bécsből jött és a magyar érdekeket nem mindig szemmel tartó parancsokkal szemben. Ebben a küzdelemben legerősebb munkatársa éppen az ellenzék volt. Midőn Bécsben jelentést tett uralkodójánál, aki az összmonarchia harcosainak káros befolyása alá került, és a magyarsággal szemben ilyen érdekeket óhajtott érvényesíteni, *Tisza Kálmán* a magyar ellenzékre hivatkozott, amely élesen fog állást foglalni ezekkel a törekvésekkel szemben. Ilyen segéderőre tehát neki feltétlenül szüksége volt, azért titokban kiadta főispánjának az utasítást, hogy az ellenzéki kerületekben ne támasszanak nehézséget a függetlenségi jelöltek megválasztásánál.

Szenvedélyei nem voltak. Igyekezett a családi fegyelembe beilleszkedni, nem lehet rossz néven venni, hogy a maga kis vörösborát – különösen előrehaladottabb korában – egyszer-másszor a fehér abroszra öntötte. Ilyenkor az történt, hogy a kegyelmes asszony a veszedelmes pecsétre ráöntötte a sót, nehogy az kitörölhetetlen emléket hagyjon hátra. A házigazda azonban nem akart adós maradni. Egy ízben a háziasszony borította fel a sótartót, mire a gazda viszonzásul ráöntötte a vörösbort; így a kölcsönös szolgáltatásnak elég lett téve.

Tisza Kálmán senkitől nem félt, csak fiától: *Tisza István*tól.

*

HORVÁT KÉPVISELŐK

A XIX. század második fele nem nagyon kedvezett a fejedelmi önkényuralmaknak. Észre kellett venniük ezt a Habsburgoknak is, így *Ferenc József*nek is. 1866. után, midőn Kőniggrätznél a porosz hátultöltő puska legyőzte az osztrák elöltöltőt, szükségszerűen be kellett következni a magyarokkal való megbékülésnek, az 1867-i kiegyezésnek is. Az önkényuralom józan útra tért. A király megegyezett nemzetével, nem is volt más út. Az egyezség után idehaza is körül kellett nézni, és a magyarság akkori nagy vezetője, *Deák Ferenc*, úgy látta jónak, hogy nemcsak a királlyal, hanem a társországgal, Horvátországgal is meg kell egyezni, rendet kell teremteni.

Ez a feladat nem volt nagyon nehéz. A nagy magyar politikus azzal kezdte, hogy mindjárt három megyét lekapcsolt magyar területről, és odaajándékozta horvát testvéreinknek, dacára annak, hogy egyik-másik megyében talán még magyar többség is volt. Ezenkívül még 300 000 aranykoronát is kaptak a horvátok a magyar államtól szükségleteik fedezésére. Ezzel *Deák Ferenc* még az emlékét is el akarta felejteni a *Jelačić*-féle '48-as betörésnek és az ezután bekövetkezett harcoknak. Hogy pedig a két testvérnép között a kapcsolatot szorosabbra fűzze, a negyven horvát képviselőnek szavazati jogot adott a magyar országgyűlésen, ami azt jelentette, hogy ezek a képviselők teljesen egyenjogúak. Ez a jog még arra is kiterjedt, hogy a horvát képviselők a Házban anyanyelvüket használhatják, otthon belügyeiket maguk irányítják, sőt még horvát nyelvű ezredet is felállítottak.

A magyar képviselőházban szerzett nyelvhasználati jogukkal egyelőre nem éltek, de le sem mondtak róla.

Midőn a nemzet és királya között az 1900-as évek elején újra félreértés keletkezett a hadsereg nyelve tekintetében, *Ferenc József* úgy gondolta, hogy a bonyolult helyzetet majd egy alkotmányellenes kormány útján tudja megoldani. A nemzet nyakára került a köznéven *„darabont'*-nak nevezett kormány. Ez természetesen nem teremthetett megoldást, erre rövidesen az uralkodó is rájött. –

Az ellenzék ebben a nehéz időben a horvátokkal való együttműködést tartotta szükségesnek, s ezek vezetőjével, *Supilo*val lépett megegyezésre.

Ez a megegyezés az alkotmányos élet helyreállítása után őszinte barátsággá fejlődött. A koalíció megalakulásakor a negyven horvát képviselő éppúgy megtapsolta *Wekerle* magyar miniszterelnök bemutatkozó beszédét, mint a többi magyar. Ezt a zavartalan összhangot azonban felborította a kereskedelmi államtitkár, *Szterényi József*, aki voltaképpen ezt a tárcát gyakorlatilag a Házban is képviselte, és az ott előterjesztett pragmatikával szükségtelenül és ésszerűtlenül ellenséggé tette az elébb még baráti horvátokat. – Nem volt arra szükség, hogy Zagreb helyett most már Zágráb legyen a vasútállomáson kiírva! Aki ott *Abbáziá*ba való utaztában az állomáson kinézett, észre sem vette, hogy az útvonalon a második „e" betűt „á-ra cserélték ki. Ez természetesen érzékenyen beleütkö-

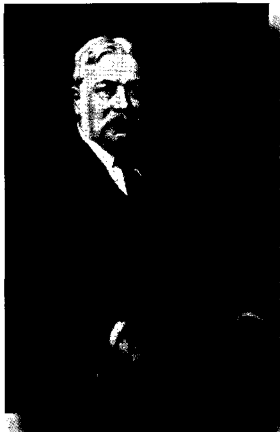


176. kép: Szterényi József

zött a horvát nemzeti érzületbe. Ebből az apró, ostoba tűszúrásból hosszan tartó horvát *obstrukció* keletkezett a képviselőházban.

A Ház elnöke akkor *Justh Gyula* volt. Késő unokája azoknak a Justhoknak, akik már Nagy Lajos korában is szerepet játszottak a magyar közéletben. *Justh Gyula* példaképe volt a magyar józanságnak és hazaszeretetnek, amelybe belefért a nép szeretete is. Vele járt ezzel a törvénytisztelet, a kisemberek joggal való felruházása. Őszinte harcosa volt a választójog kiterjesztésének, a magyar teljes függetlenség megvalósításának, amellyel együtt járt a más nyelvű honpolgárok megbecsülése is.

Ez a következetes törvénytisztelet jellemezte a képviselőház üléseinek vezetésében is. A *Szterényi*-féle javaslat tárgyalásánál is ő elnökölt. Egyszerre csak elhangzott a „Visoki Sabore" horvátul, ami magyarul tisztelt házat jelent.


177. kép: Popovics Sándor

A horvát képviselők elhatározták, hogy a vasúti javaslatot megobstruálják, lehetetlenné teszik annak megszavazását. Sem ebben a szándékukban, sem abban, hogy horvátul beszéljenek, törvény szerint senki sem akadályozhatta meg őket. A magyar-horvát megegyezés szerint a horvát nyelv használatához törvényszabta joguk volt. Ezt a jogot *Justh Gyula* teljes mértékben el is ismerte.

A tárgyalások folyamán *Popovics* Sándor, Zágráb országgyűlési képviselője már több mint egy órája vitázott horvátul a javaslattal, midőn azt a kijelentést tette: „Most már abbahagyom a szerbet, és horvátul fogom folytatni." – *Justh Gyula* nem tudott sem szerbül, sem horvátul, de az ülések idejére maga mellé rendelte tolmácsul a gyorsíró iroda egyik horvát anyanyelvű alkalmazottját, aki a horvát képviselők beszédét azonnal tolmácsolta. – Midőn a tolmács *Popovics* Sándor kijelentését lefordította, *Justh Gyula* haragosan rácsöngetett a képviselőre, és meg akarta tőle vonni a szót.

A tolmács azonban megnyugtatta: „Igaz ugyan, hogy a horvátok a latin ábécét használják, a szerbek pedig a cirill betűket; az is igaz, hogy kisebb eltérések is vannak a két nyelv között, de a folyamatos beszédben ezeket az apró különbségeket nemigen lehet észrevenni." *Justh Gyula* tudomásul vette a felvilágosítást, és *Popovics* Sándor tapintatlan kijelentése felett napirendre tért. Nem felejtette el azonban figyelmeztetni a képviselőt a közös törvény tiszteletére és arra, hogy a magyarság jóindulatával és barátságával visszaélni mégsem illendő.

*

A KOALÍCIÓ ÉS VEZÉREI

Latin szó, ha politikailag értelmezzük, az együttműködés fogalmát fedi. Szövetség volt, a teljesen külön politikai alapokon álló '67-es úgynevezett alkotmánypárt és a '48-as függetlenségi párt között. Alapvető törvényhozási intézkedésekre tehát alig alkalmas csoportosulás.

Az évtizedek óta uralmon lévő szabadelvű párt önző politikája miatt megérett a bukásra, a koalíció diadalra jutott, de hatalom helyett csak kötelességek halmaza várt rá. A benne rejlő ellentmondások életét rövidre szabták. A Habsburgok által folytatott nemzeti elnyomás elleni küzdelem nemzet és királya között az 1867-ben létrejött kiegyezéssel látszólagos nyugalmat teremtett. A bécsi *Ballhausplatz* magyarellenes intrikáit *Ferenc József* bölcsessége ellensúlyozta. A nemzet azonban érezte, hogy függetlenségének teljessége még nem valósult meg. A képviselőházban ezt a gondolatot legjobban képviselő tábora, a függetlenségi párt állandóan napirenden tartotta. A kiegyezésnek a hadsereg nyelvére és afeletti rendelkezésre vonatkozó része mély tövist hagyott a magyarság szívében, mely *Ferenc József*nek *Chlopy*ban kiadott katonai parancsa folytán az ellentétet kiélesítette. A parlament ezután állandó zavarok színhelye lett. A kiegyezésnek katonai kérdésre vonatkozó rendelkezését az uralkodó másként értelmezte, mint a teljes függetlenség alapján álló '48-as párt. Végülis összeütközésre került sor *Tisza István* és pártja a '67-es alapon álló párt és a nemzeti jogokért küzdő ellenzék között. Többszöri házfeloszlatások után az ellenzék győzött. Ez a győzelem azonban csak látszólagos volt. Valójában minden a régi maradt. Ha a valóságot híven akarjuk kifejezni, csak a cég változott, de az áru, a politikai tartalom ugyanaz maradt. Azzal a különbséggel, hogy a győztesek még nagyobb adósságot vállaltak, s annak csak kis részben tudtak eleget tenni.

A Monarchia egységes fenntartásának érdekében helyesen jártak el, de belső politikájukban alapvető hibát követtek el; a politikai jogok kiterjesztésének, a gazdasági egyenlőtlenségek megszüntetésének a kérdésében semmi érdemlegeset nem intéztek. –

A koalíciós kormánynak voltaképpen nem is volt messzebb menő programja. Egyelőre megelégedett azzal, hogy biztosította a '67-es kiegyezéssel járó nemzeti jogok érvényesülését abban a mértékben, amely megfelelt a törvény nemzet és királya kölcsönös értelmezésének. –

A közös ügyek: hadügy, külügy, pénzügy, közös vámterület kérdése érintetlen maradt, ezekben nyugalmi helyzet állott be. A négy különböző közjogi alapon álló, világnézeti szempontból sem teljesen azonos pártszövetség zavartalanul teljesítette valamennyi kötelességét. Időközben lejárt a közös bank szabadalma. A függetlenségi párt ősi programjának, az önálló magyar banknak a megvalósításáért most már harcra kelt. Ez már megzavarta a koalíció együttműködését.

Az állandó közjogi ellentét volt rövid uralma megszűnésének egyik fő oka. Összetétele politikai nonszensz volt, hidegnek a meleggel való összekavarása. Alakulásában magában hordta előrelátható bukását. Nyugodtan kormányozni csak sikerek kapcsán lehet, ilyet felmutatni nem tudtak, sőt egyes területeken, mint például a közös ügyek pénzügyi terheinek a viselésében nagyobb részt vál-

laltak, mint megbuktatott elődjük, a szabadelvű párt. Ezen kívül, *Bosznia-Hercegovinának* Bécs végzetes külpolitikájával a monarchiába való bekebelezését támogatva, akaratlanul is hozzájárultak a délszláv veszedelem felidézéséhez. Ezért a magyar nemzetet felelőssé tenni nem lehetett, mert a külpolitika vezetésében a magyar parlamentet a Habsburgok soha meg nem kérdezték.

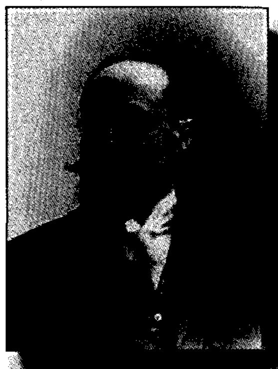
*Kossuth Lajos*nak 1894-ben bekövetkezett halála után idős fia, Ferenc, felszabadult az apai tilalom alól, és Magyarországba tért vissza, ahonnan apjával még fiatal korában kivándorolt. Gyenge egészségi állapota inkább csak a párt irányítására tette alkalmassá. Így a hivatal vezetését majdnem egészében titkára, *Szterényi József* látta el több-kevesebb szerencsével, amiért az államtitkár sokszor támadásban is részesült. *Kossuth Ferenc* a gyakorlati és megvalósítható politika embere volt., a '48-as eszmék bizonyos tekintetben gátlólag hatottak rá. A nagy fa árnyékába esett kis csemetévé tudott legfeljebb fejlődni.

Apja öröksége gyanánt átvette a függetlenségi párt vezetését. A parlamenti gyakorlat értelmében, mint többségi párt vezetőjének, neki kellett volna miniszterelnöknek lenni. Monarchikus államban ez a kinevezés uralkodói jogkörbe tartozik. *Ferenc József* nem tartotta alkalmasnak erre a szerepre annak a pártnak a vezérét, amely vele a leglényegesebb kérdésben szemben állott. *Kossuth Ferenc* személyében már nem jutott érvényre az az ellenséges érzület, amit atyja egy Habsburg uralkodóval szemben táplálhatott. *Kossuth Lajost* még kötelezte politikai múltja, fiát, Ferencet már nem. Számolni kellett, és számolt is a változott viszonyokkal, s ha nem szakított is apja politikájával, el kellett tekintenie annak hiánytalan megvalósításától. Miniszter lett a koalícióban, a kereskedelmi tárca betöltése a legkisebb politikai elkötelezettséget jelentette. Több évtizedes külföldi tartózkodása alatt és atyja körében szerzett tapasztalatai, ahogy mondani szokták, igazi európaivá tették. De természete is megfontolásra késztette. A magyar közvélemény nehezen értette meg ezen alkalmazkodást, és különösen a függetlenségi párt egyes politikusai erős bírálat, sőt gúny tárgyává tették. *Eötvös Károly* például nem tudott megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy esetleg lejáratja az apja tekintélyét. Kedves, bár sokszor bántó anekdoták hősévé is tette. *Kossuth Ferenc* érezte azt a nagy terhet és kötelességet, ami az apja emléke szerint fennállott, s magatartásával soha sem jutott ellentétbe a *Kossuth Lajost* megillető tisztelettel. Az államtitkára, *Szterényi József* és a közötte fennálló hivatali, illetve politikai megosztottság azt eredményezte, hogy *Kossuth Ferenc* lassanként kikapcsolódott a hivatal vezetéséből; az teljesen az államtitkár kezébe csúszott. Ez ügyes szakembernek bizonyult, de politikai érzéke már kevés volt. Így történt, hogy törvényjavaslatot készített a horvát vasútállomások nevének magyarra leendő felcserélésébe. Gyakorlati jelentősége ennek nem volt. De szükségtelenül megbántották a társország érzékenységét. Megzavarta a két ország közötti testvérei együttérzést. A javaslat tárgyalásánál bekövetkezett a horvátok *obstrukciója*, amely lehetővé vált azzal, hogy a horvát nyelv használatát törvény biztosította. A helyzet elmérgesedett. A koalíció megalakulásakor a magyar ellenzék vezetői a horvátok bizalmi emberével, *Supilo* dalmáciai származású horvát képviselő-


178. kép: Eötvös Károly

vel, mint bizalmi emberrel kötötték meg az úgynevezett fiumei rezolúciót. Az ebben biztosított barátság ezek után ellenségeskedéssé fajult. Ehhez járult még a bécsi Neuer Presse szerkesztőjének, *Friedjung*nak az állandó támadása, amely megvádolta a horvát képviselőket és magyar barátaikat az államközösség felbontására irányuló törekvésekkel. Az e tárgyban Bécsben folyamatba tett sajtóper *Friedjung* vádaskodását alaptalannak igazolta, sőt az valótlannak is bizonyult. *Friedjung* a külügytől beszerzett, hamisított okiratokkal kívánt bizonyítani, amelyek hamis volta az-után hamarosan kiderült.


179. kép: Frano Supilo


180. kép: Heinrich Friedjung

Az 1906-ban uralomra került koalíció megalakulásakor a függetlenségi párt vezetője, mint fentebb említettük, összeköttetésbe lépett a horvát ellenzék vezérével, *Supilo*val. Kitűzött cél volt a bécsi elnyomó uralom alóli felszabadulás; de nem volt cél az államegység megbontása. Hogy a horvátoknak itt leszögezett álláspontja a magyar-horvát viszonylatban mennyire volt őszinte, ma már nehéz megállapítani, mert Jugoszlávia megalapítása most már teljesen más helyzetet teremtett.

A koalíció alatt sürgető jelleggel lépett fel a választójog megoldásának a kérdése is. *Andrássy Gyula* belügyminiszter nem egészen szerencsés gondolata, a plurális választójog nem oldotta meg a választójog kiterjesztésének kérdését. *Andrássy* jobboldali beállítottságában annyira ment, hogy a koalíció által célul kitűzött választójogi reformban egyesek részére kettős szavazati jogot kívánt biztosítani. Ebben nem népellenes magatartása nyilvánult meg, hanem komoly törekvés a magyar felsőbb műveltség biztosítására. Példaképül a mindenható francia kancellárt, Richelieu-t választotta, aki háromszoros szavazati joggal ruházta fel a francia felső osztályokat, illetve azokat, akik a francia autokráciának biztos hívei voltak. Richelieu tehette ezt az egységes Franciaországban, bár nem volt rá feltétlenül szüksége; ott nem voltak államegységbontó törekvések, viszont a francia kancellár elvetette a forradalom csíráit.

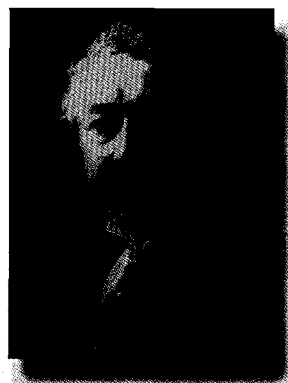
Andrássy pályafutását mint államtitkár kezdte meg, amire rokonai és az udvari körök, megnyugtatólag jegyezték meg, hogy egy politikusnak valahol mégiscsak kezdeni kell. Nem lépett tehát a politikai karrier legalsó lépcsőfokára. Pályafutásának legjellemzőbb része a *Tisza István*nal való versenyzés. *Andrássy Gyula* külügyminisztersége alatt a kis *Andrássy Gyula* sokszor ült *Ferenc József* térdén. Ezt a politikai varázst azonban nem használta ki, ha ez versenyelőnynek, könnyebbséget jelentett volna a haladásában.

Komoly tudású politikus, de ez csak elméletileg nyilvánult meg, a Nemzeti Kaszinó társadalmi felfogásától nem tudott szabadulni.

Jelentős tagja volt a kormánynak *Darányi Ignác* földművelésügyi miniszter. Sok jóindulattal, de sok tévedéssel is. A nagybirtokrendszer „noli me tangere" (nebántsvirág) volt a szemében; ő maga is oda tartozott. Hibájául rótták fel az úgynevezett rabszolgatörvényt, melyben a mezőgazdasági

munkák zavartalan elvégzése érdekében a munkások szabad elhatározását és annak egyoldalú megítélését a másik oldalon elfogultan ítélték meg. Darányi nem fogta fel jelentőségét a földreformnak. Ezrei a szorgalmas földmunkásoknak vándoroltak Amerikába, mert a hitbizományosok egy fél holdat sem adtak a kisembereknek, hogy ott nyugalmas családi életre leljenek. Erdélyben eladásra került egy főúri nagybirtok; a tulajdonosa magyar telepítési célokra felajánlotta az államnak. Darányi ezt azzal utasította el, hogy nincs rá fedezet. A román érdekeket képviselő nagyszebeni *Albina* azonban megvette, könnyű volt ennek a banknak, mert Bukarestből kapta a pénzt. Szétosztotta a birtokot, de csak oláhoknak, magyar ember abból egy négyszögöl területet sem kapott.

Nemzetközileg is elismert tekintélye volt a koalíciónak *Apponyi Albert*, aki a vallás és közoktatásügyi tárcát töltötte be. Telve a legmagasztosabb erkölcsi ideákkal, istenadta nyelvtehetséggel és talán a legnagyobb szónoki képességgel, ami mintaképül is szolgált. Ezt a képességét külföldön is értékelték. Párisban az akkori miniszterelnök, *Briand* védnöksége alatt nemzetközi autókiállítást rendeztek, amire *Apponyit* is meghívták. A védnök *Briand*, megnyitó beszéde után, felkérte *Apponyit*, hogy mondjon egy pár szót. *Apponyi* minden előkészület nélküli felszólalásával elragadó sikert aratott.


181. kép: Aristid Briand

Az első világháborút követő Páris-körüli békéknél a magyar kormány *Apponyit* kérte fel a magyar érdekek képviseletére. Több ládát kitevő okmánynyal felszerelve meg is jelent Trianonban, ahol először a diplomáciában használt hivatalos nyelven, franciául, majd angolul és olaszul fejtette ki a magyar igazságot. Mire az elnöklő francia miniszterelnök, *Clemenceau* gúnyosan fordult a mellette ülő japán bizottsági taghoz: „Figyelje uram, most már japánul fog beszélni." Ilyen hangulatban született meg a békediktátum.

Apponyi a magyar nemzetiségek iránti türelmét össze tudta egyeztetni a magyar érdekekkel. Kísérletet tett az erdélyi népiskolákban működő tanítók fizetésének kiegészítésére azzal a céllal, hogy az ott tanuló román gyerekeket a tanítók igyekezzenek az állam nyelvére, a magyarra nagyobb eredménnyel tanítani. Ez a kísérlet azonban a román nemzetiségű képviselők támadása folytán sok eredménnyel nem járt. Elhibázott szándék volt ez ahelyett, hogy a néptanítóknak valóban országszerte nyomorúságos fizetését megfelelő színvonalra emelje, amint ezt az utódállamok oly sikerrel hajtották végre. Nem ezt a megoldást választották. A koalíciót követő munkapárt minisztere, *Klebelsberg* legalább százait szervezte meg a magyar alföldi népiskoláknak.

A koalíció kormányelnöke a '67-es alapon álló *Wekerle Sándor* lett, régi, tapasztalt politikus és még tapasztaltabb pénzügyi szakember, aki a pénzügyi tárcát is megtartotta. Kötéltáncot járt a '48-as és '67-es politika között. Később megbízást kapott, háború lévén a *Ferenc Józsefet* követő *IV. Károlytól* is, de már csak romokat talált, amelyből építkezni nem lehetett.

Mint régebbi volt pénzügyminiszter, alig megbecsülhető szolgálatot tett az egész monarchiának az akkori fizetési eszköznek koronára való változtatásával, a Monarchia pénzügyi helyzetének nemzetközi rendezésével. Az osztrák-magyar korona általános megbecsülésben részesült. *Wekerle* a koalícióval valóban a kötéltáncos szerepére vállalkozott: a '67-es és a '48-as politikának összehangolására. A függetlenségi párt elismerte ezt a nehéz helyzetet, és felfüggesztett programjával a miniszter gondjait csökkentette. Különben is ez volt az uralkodóval való megállapodás is. Majd jött az Osztrák Magyar Bank szabadalmának lejárata. A koalíció legerősebb pártja, a függetlenségi párt úgy gondolta, hogy legalább e téren meg tudja valósítani programjának egy töredékét. Ez sem járt eredménynyel. Az ellenzék hiába próbálkozott az *obstrukcióval*. Mindezek mellett a kormányzás rendes mederben folyt.

Az önálló Magyar Nemzeti Bank felállításának kérdése egyik alapvető programja volt a függetlenségi pártnak. Az Osztrák Magyar Bank szabadalma lejáróban volt. A párt ezek után minden törvényes erővel meg akarta akadályozni a szabadalom megújítását. A koalíció összetételében a függetlenségi politika e pontjának megvalósítása lehetetlenné vált.

Ha a nagy gazdasági egységgel járó előnyöket nézzük, el kell ismerni, hogy a Monarchia közös pénzrendszerének nemzetközileg is előnye volt. Ilyen egységes gazdasági terület közös termelő és értékesítő tényező esetén önálló bankfelállítás sok előleges kérdés megoldásától függött. A függetlenségi párt különösen már akkor, radikálisabb elnöke, *Justh Gyula* vezetése alatt a párt ősi álláspontjához képest a szabadalom meghosszabbítása ellen foglalt állást, a koalíció többi részével ellentétbe került. Napirendre kellett tűzni a bank-kérdést. Alig egy-két hónap múlva lejár a szabadalom, meg kell akadályozni. Erre csak hosszabb parlamenti tárgyalás alkalmas. Rövidebb felszólalások hamar elfogyasztják az ellenzéki szónokokat, viszont a házszabályok szigorúan tiltják a beszéd olvasását. Be kell tehát tanulni a mondanivalót, mindenki a gátra, és elsősorban a munkabíró fiatalok. Így kerültem én is parlamenti kubikusnak, és sikerült öt órás beszéddel egy egész ülést betölteni. A párt részéről kaptam ugyan vállveregetést, erre a teljesítésre a pártfegyelem is kötelezett, de érett ésszel és tapasztalattal nem sorolom ezt a teljesítést sikereim közé.

Volt még egy pár politikai galuska, amiket a függetlenségieknek le kellett nyelni. –

Itt volt a kvóta, a közös ügyi költségek: a hadügy, külügy, pénzügy kiadásainak megszavazása. – „Az átkos közös-ügyes kormány", ahogy azt a függetlenségi párt derék politikai őse, *Irányi Dániel* nevezte, 2 százalékkal magasabbra emelte az ország részesedését. Mit tesz a politikai tréfacsináló kedve! *Sieghart* osztrák miniszter kieszközölte, hogy a magyar részesedés 2 százalékkal emeltessék, mindez pedig éppen a függetlenségi párt közreműködésével történt.


182. kép: Rudolf Sieghart

Jött a másik nagy eset: *Bosznia–Hercegovina* annexiója, a monarchiába való tényleges bekebelezése.

Az 1878-as berlini konferencia, amelyen az európai hatalmak: Anglia, Ausztria–Magyarország, Franciaország, Itália, Oroszország és az orosz-török háborúban legyőzött Törökország is részt vett, felülvizsgálni akarta a

győztes Oroszország és a legyőzött törökök között 1876-ban kötött *San Stefano*-i békét, amely a Balkánt teljesen kiszolgáltatta az orosz cárnak. Sem a monarchiának, de különösen Angliának nem állott érdekében ez az orosz előretörés, Anglia különösen ellenezte, hogy Oroszország a Dardanellákon keresztül kijusson a Földközi tengerre. A konferencia eredménye az volt, hogy az orosz hódítást nagy részben hatályon kívül helyezték, a Balkán népeit felszabadították az orosz befolyás alól. Ezzel még nem oldották meg a Balkán-kérdést, mert *Bosznia–Hercegovina* területén állandó zavarok voltak a szláv testvérek között és zavarok az ottmaradt török hódítókkal. Ezt látta a konferencia is, és a további háborús lehetőségek elkerülése végett rendet kívánt teremteni. Angol javaslatra a monarchiát bízták meg a katonai rendcsinálással. Ez volt az úgynevezett okkupáció. Ha a szó teljes értelmét vesszük, már ez bizonyos foglalást is jelentett. Végeredményben azonban ez csak az annexióval történt meg, amit a koalíció uralma alatt ténykedő Aehrentahl külügyminiszter hajtott végre. A *Danaidák ajándéka* volt ez, amely alig egy fél évszázad múlva Szarajevót hozta létre és a Monarchia végpusztulását.

A függetlenségi párt mindig ellene volt a katonai megszállásnak és különösen a szláv tömegek szaporításának.

Meg kell ezúttal jegyezni, hogy maga *Metternich*, az 1848-i forradalom után hatalmától megvált mindenható kancellár is ellene volt a szláv tömegek szaporításának. Ebben tehát egyezett a magyar felfogással és érdekekkel. Természetesen az 1878-ban tartott konferencián már nem lehetett jelen id. *Andrássy Gyula*, pedig a monarchiát képviselő külügyminiszter, hivatkozva az Árpádok balkáni hódításaira, a megszállásra vonatkozó megbízást ősi jogon elfogadta. Másik előre nem látott hibája volt, hogy életre segítette a román fejedelemséget. A Monarchia akkori tekintélye és hatalma még nem kívánta meg a franciáknál annyira kihangsúlyozott előrelátást. Időközben a Monarchia és a politikai helyzet éppen az olasz pápai kérdés miatt meglehetősen megromlott. *Ferenc József* nem nézte jó szemmel az olasz király és a pápa közötti ellentétet.

Ahogy a római költő mondja: „nunc veniam ad fortissimum virum", most jövök a legerősebb emberhez, *Justh Gyulához*, Kont kései hasonmásához: „nem úgy király, az égre ne", a Zsigmond korabeli Konthoz és a most idézett *Justh Gyulá*hoz. A két nagy magyar között az volt a különbség, hogy Kont inkább a nemesi, *Justh Gyula* pedig a népjogokért szállt síkra. A nagy római költő, Horatius az ilyen emberről énekeli: „justum et tenatem proposite virum", az az ember, akit csak az igazság vezet, s attól eltérni még ha a világ összedől is, nem óhajt. Férfi-példaképnek lehetett tekinteni, de hajthatatlansága meggátolta az egyéni érvényesülésben. –

Midőn a helyzet úgy hozta magával, hogy politikai elveit nem tudta megvalósítani, visszaküldte királyának az attól való kitüntetéseit. Törvényhez való ragaszkodását és tárgyilagosságát legjobban bizonyította házelnök korában, midőn mint házelnök, a vasúti törvényt megobstruáló horvát képviselőknek törvény biztosította horvát nyelvű jogainál fogva a horvát nyelv használatát engedélyezte. *Justh Gyula* volt az, aki törésre vitte a dolgot a függetlenségi párt megalkuvói és a gerincesek között.

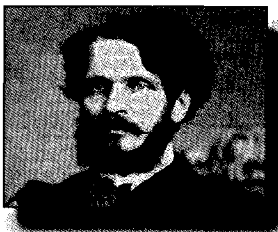
A pártszakadás alkalmából lényeges többséget kapott. Hajthatatlan magatartása volt az akadálya annak is, hogy a kibontakozást előkészítő *Lukács László* kormányában nem fogadott el miniszterséget. Egyike volt a leghaladóbb polgári politikusoknak, meggyőződéses híve a választójog kiterjesztésének. Ősei már Nagy Lajos korában is ott voltak az előkelők között, és ez nem zavarta az utódot abban, hogy a néppel is törődjék.

A sok keserűség azután megérlelte nemcsak a koalíció bukását, de a függetlenségi párt kettéválását is. Egy szép napon a párt elnöke, *Kossuth Ferenc* értekezletre hívta a képviselőket, felvetette a bizalmi kérdést, ahol kisebbségben maradt, *Justh Gyula* pedig a párt többségével távozott. Pár nap múlva Csanád megyei tornyai birtokán szívesen látta a vele tartó képviselőket, megalapította a *Justh*-pártot, amely a bekövetkezett 1910-es választáson már nemcsak *Tisza Istvánt*, hanem *Kossuth Ferencet* is szemben találta magával. Én is, mint justhista képviselő, vívtam meg a harcot a két ellenfelemmel.

A koalíciónak kiváló emberei voltak, de részben gúzsba kötött kezekkel, részben olyan megkötöttséggel, amely kizárt minden politikai sikert.

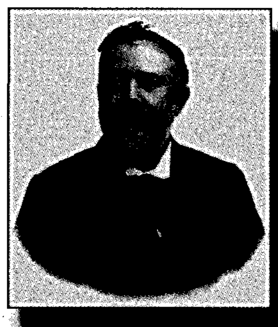
Ilyen előzmények után *Tisza István*, a birtokára visszavonult geszti remete, könnyű győzelmet aratott az 1910-es választáson. A koalíció nagy feladatok megoldására vállalkozott, de eredménytelenül, még mindig a rossz emlékű szabadelvű párt vágányain haladt. A visszatérő *Tisza István* pedig az általa megalapított munkapártnak nevében hordta csak ezt a megjelölést, politikai nyelven ezt „forstwurnsteln"-nek további cammogásnak lehetett nevezni. Még kevésbé óhajtotta megvalósítani azokat a célokat, amiért a koalíció voltaképpen megalakult. Kisebb gondja is nagyobb volt, mint a választójogkör kibővítése, továbbra is a bécsi járszalagon irányította politikáját, a külpolitikára pedig semmi befolyást nem gyakorolhatott. Közben nőtt- nőtt a nemzetközi feszültség, kitört a világháború, amely a régi pártokat felszámolta, a monarchiát pedig letörölte Európa térképéről.

*



183. kép: ifj. Andrássy Gyula

ANDRÁSSY GYULA – POLONYI GÉZA



184. kép: Polonyi Géza

Közösen vívták meg a koalíciós csatát. *Andrássy* a nevéhez fűződő tekintéllyel, *Polonyi* az ügyvédi mesterséghez tartozó körültekintéssel és ravaszsággal.

1906-ban létrejött a béke uralkodó és nemzet között. Megelőzte ezt a *Tisza István*nal vívott küzdelem és az úgynevezett *darabontkormány* korszaka, komoly félreértés nemzet és uralkodója között. Közös érdek volt a békés megegyezés. Négy párt segítette ezt elő, amelyből kialakult a koalíció. A megegyezést előkészítő négy párt úgyszólván ellenzék nélkül érkezett be. *Andrássy Gyula* '67-es alapon, *Polonyi Géza*, mint régi '48-as. Az ezután megalakult koalíciós kormányzat csak '67-es alapra helyezkedhetett, dacára annak, hogy a '48-as függetlenségi párt túlnyomó többséggel került be a Házba. A koalíció kormányelnöke, *Wekerle Sándor*, '67-es politikus volt, *Kossuth Ferenc* pedig, aki a kereskedelmi tárcát kapta, a '48-as álláspontot képviselte, de inkább csak elméletileg, mert ennek a politikának a lehetősége akkor még nem vált valószínűvé. *Kossuth* inkább pártvezér volt, helyette államtitkára, *Szterényi József* miniszterkedett.

*Kossuth*nak (Ferencnek) mindenki elnézte, hogy elősegítette a nemzet és királya közötti békét, és tudomásul vette a '48-as felfogás háttérbe szorítását. A koalíciónak béketeremtés volt a feladata, amit szerencsésen meg is oldott. Hibákat azután úgyis követett el eleget, ami négy éves uralom után bukását eredményezte. Ilyen hibák nemcsak a politikában, hanem a személyi ellentétekben is megnyilatkoztak. Ezek nem mindig politikai, inkább társadalmi felfogásbeli eltérések voltak.

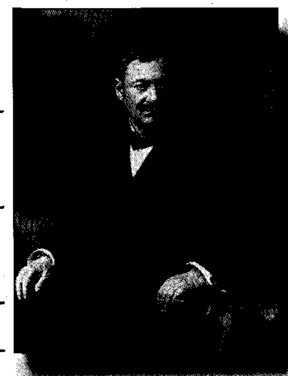
Ifj. *Andrássy Gyula*, id. *Andrássy Gyula* külügyminiszter fia. Apját a szabadságharc letörése után, mint külföldre menekültet távollétében Bécs halálra ítéltette, majd a *Deák Ferenc* kibékülés után a király nemcsak megbocsátott neki, hanem igazán belső bizalmasává fogadta, ami azt eredményezte, hogy *Andrássy Gyula* hosszú időn keresztül irányította a Monarchia külpolitikáját.

A fiatal *Andrássy Gyula* is Bécsben nevelkedett fel, a Burg levegőjét szívta magába, nem tette ugyan magáévá a merev spanyol udvari felfogást, de a közéleti és társadalmi kérdéseket ilyen szempontból bírálta el. Ifj. *Andrássy Gyula* úgy gondolta, éspedig nemcsak ő, hanem a család is, hogy ő politikai szerepvállalásra született. A magyar politikai élet irányításában súlyos tehertétel volt az, hogy rendesen olyanok kerültek előtérbe, akiknek kevés élettapasztalatuk volt arról, miként keresi meg a kisember a mindennapi kenyerét, milyen kísértéseknek van kitéve. Bajként jelentkezett az, hogy a Nemzeti Kaszinó szempontjából és mérlegével ítélkeztek a felelős állások betöltésénél, amihez voltaképpen nehéz küzdelemmel egybekötött tapasztalat lett volna szükséges, amit bizony a mágnás és nagy vagyonban született úri körök nélkülöztek.

Hogy a koalíciót megelőző, Béccsel folytatott harcot meg lehessen vívni, sok hadállást kellett elfoglalni. Ehhez bizony olyan segéderők is kellettek, akik úgy tüntették fel magukat, mint a tűzhelyekhez közelállók. *Polonyi* vállalkozott arra, hogy az előőrsökhöz közeledik. Legyen az nő vagy férfi, mindegy, csak eredmény legyen. Ilyennek gondolta ő a bécsi körökben ismert Schönberger Rózát is, akinek *Polonyi Géza* előtt talán nem is ismert olyan körülményei voltak, amik nem váltak előnyére egy politikai közvetítőnek.

*Andrássy*nak nem nagyon tetszett ez a harcmodor, és a közvetítőknek később tudomására jutott személyi körülményei. Nem vállalta azt a mondást, hogy a cél szentesíti az eszközt. Megtudta azt is, hogy minisztertársa, *Polonyi*, a koalíció sikere érdekében milyen tevékenységet fejtett ki és kikkel. A háttérbeni csatázás nem kívánatos körülményeit erősen kifogásolta. *Polonyi*val azután később személyi ellentétbe került. Ezt nem kívánta nyilvánosan is kifejezésre juttatni, volt elég ember, aki alkalmasnak mutatkozott a *Polonyi Géza* elleni támadásra és azzal összekötött megbuktatásra.

Volt a függetlenségi pártnak egy mérges házőrzője, Lengyel Zoltán, aki *Polonyi*val nem fért össze. Ez vitte dűlőre az *Andrássy-Polonyi* ellentétet. A voltaképpeni főszereplő *Vázsonyi Vilmos* volt, *Polonyi*nak legfőbb versenytársa. Titkos jelölt *Polonyi Géza* igazságügyi miniszteri tárcájára. Megkezdődött a hajsza; mind *Andrássy*, mind *Polonyi* háttérben maradt, de a mérgezett nyilakat Lengyel Zoltánnak mégis ők szolgáltatták, s ez *Polonyi* bukásával végződött, így *Andrássy* megszabadult a szerinte nem szalonképes minisztertársától.



185. kép: Vázsonyi Vilmos

Polonyi Géza voltaképpen a függetlenségi gondolat ősbölénye, szarvait nem kívül, hanem belül hordozta. Az agyvelejével döfött. Nem volt jó vele kikezdeni, pedig volt elég ellensége. Nem is a másik pártban, hanem a sajátjában, az ellenzékben, mindezek között *Eötvös Károly*, a másik bölény: a vajda. Ez a szépségtapasz tévedésből ragadt *Eötvös*re, mert kinézés szempontjából inkább ráillett a cigányok fejedelmének ábrázolása. Nem állt meg a mindennapi tudásnál, egyike volt a jó papoknak, akik holtig tanulnak; az ilyen emberek legtöbbje magasabbra tör. Az akadályokat vagy megkerüli, vagy átugorja, de túljut rajta. Igaz az a közmondás, hogy a darazsak nem a legrosszabb gyümölcsöket szállják meg. *Polonyi* sem bánta, sőt szerette, ha csipegették. „írják meg, hogy ezüstkanalat loptam, hogy apagyilkos vagyok. Csak írjanak rólam."

Talán igaza is volt, hiszen közéleti embernek egyedüli vágya, hogy a felszínen maradjon; ezt a felszínt jórészt a sajtó biztosítja. Nemcsak nálunk, hanem a külföldi, nyugati politikai életben is annak van jelentősége, akinek a karikatúrája hetenként legalább egyszer megjelenik. A magyar politikusnak ilyen hirdető táblája a *Borsszem Jankó* volt. Akit ott lerajzoltak, már „beérkezett ember"-ré vált. –

Polonyi tehát nem haragudott a sajtóra, még akkor sem, ha nagyon bántották.



186. kép: Borsszem Jankó

Szorgalmas ember volt, nemcsak a politika, hanem a jogszolgáltatás terén is. Mint bűnügyi védő, igen nagy tekintélynek örvendett.

Az egyik legnagyobb budapesti bank pénztárosa megtévedt. Belenyúlt a pénztárba, és nem a hivatalos helyre, hanem a saját zsebébe csúsztatta a pénztári összegeket. Közeledett a pénztári ellenőrzés napja. Valamit kellett csinálni, hogy a bajt elkerülje. Felkereste a híres védőügyvédet, *Polonyit*, aki türelmesen végighallgatja a szomorú esetet.

„Van-e még abból a pénzből valami?" „Hát bizony, nagyon kevés" – volt a megijedt pénztáros felelete. „Tud-e összeszedni a rokonság?" „Hát képviselő úr, az enyéim csak a templom egerével vannak atyafiságban." – „Na, jól van, menjen csak haza, és gondolkozzék, honnan tudna valamit előteremteni." – A megtévedt ember megnyugodva távozik. Ügyét jó kézbe tette le. Bement a bankba, és folytatta „tevékenységét", sikerült is az elsikkasztott összegeket továbbiakkal kiegészíteni. Felkeresi az ügyvéd urat, leteszi a pénzt az asztalra. *Polonyi* felkerekedik, bejelenti magát a bankban, de a szigorú portás útját állja.

A bank nagyhatalmú képviselője idővel megkapta a titkos tanácsosi címet, amit a portás a bejelentéseknél is kihangsúlyozott: „Képviselő úr, a kegyelmes úr nem fogadhatja, igen fontos igazgatósági ülésen van." – „Nekem mindegy, mondja meg a kegyelmes úrnak, hogy fontos, a bankot érintő ügyben szeretnék vele beszélni" – Erre már kinyílt az ajtó, és az elnök megdöbbent bosszúsággal hallgatta a védő által közölt pénztárnoki megtévelyedést.

„Be fogom záratni a gazembert!" – „Excellenciád téved, nem fogja bezáratni. Különben itt van az elsikkasztott összeg fele, a rokonok nem tudtak többet összehozni, de megkértek, hogy fizessem be, ha nem lesz további eljárás."-

Erre már az igazgatóság többi tagjának kemény arcvonásai is kezdtek meglágyulni. „Excellenciádat a közvélemény okos embernek tartja" – folytatta a védő – „azt is tudja, hogy a bank érdeke menynyire a szívén fekszik. Már pedig, ha ebből tárgyalás lesz, nem a vádlott, hanem a bank marad a porondon, mert ügyfelei megijednek, a takarékbetétek másfelé irányulnak ilyen felületes ellenőrzés mellett."

Ez az érvelés döntőn hatott. A pénztáros úr dél felé már nyugodtan sétált a Duna-parti korzón, felé sem nézett a banknak,mintha sohasem látta volna.

Szóval *Polonyi* gyakorlati jogász volt. Ez a tulajdonsága a politikában is érvényesült. Az 1906-os koalíciós kormány megalakításánál tevékenyen bábáskodott. Felismerte, hogy a nemzetnek és királyának kölcsönös érdekből meg kell egymást érteni. Többi ellenzéki társával együtt kereste, és meg is találta a megoldás lehetőségét, igaz, némi kis hiba csúszott a számításába, olyanok is bekapcsolódtak, politikán kívül álló személyek, akik ellen magasabb erkölcsi szempontból kifogást lehetett emelni. Ennek felismerésében *Polonyi* gyakorlati ügyessége már csődöt mondott. Ez volt bukásának legfőbb oka. Azt a jezsuita tételt tartotta a szeme előtt, hogy a cél szentesíti az eszközt. Pedig dacára, hogy jó katolikus volt, mégsem volt jezsuita.

Minisztertársainak nem sok alkalma nyílt annak vizsgálatára, hogy Bécset miként közelítette meg, és így nyugodtan fogadták a kedvező eredményt. Minisztertársa, ifj. *Andrássy Gyula*, a koalíciós belügyminiszter, a politikában nem mindig szükséges túl finom érzékenységgel ítélte meg *Polonyi* tevékenységét, és a kormányzat keretein belül sokszor nem annyira elvi, mint személyi ellentét alakult ki. Ebben a harcban *Andrássy* maradt felül, bár azt nem ő vívta ki, hanem erre felkért fegyvertársai.

Polonyi, mint miniszter, mind erkölcsi, mind anyagi szempontból kifogástalan magaviseletet tanúsított. Semmi irányban megközelíthető nem volt, támadási felületet még az ellene hajszát indított *Vázsonyi* és Lengyel Zoltán képviselők sem tudtak ügyvédi minőségében, vagy politikai tevékenységében felfedezni.

*Polonyi*nak buknia kellett. Ezt elősegítették a koalíció céljainak megvalósításában felmerült nehézségek. A sok, több ízben méltatlan támadás egészségének meglazulására vezetett. Májbaja támadt, úgyhogy pártja már a legrosszabbra volt elkészülve, midőn az akkor már bekövetkezett bukása után az ő hanyag öltözködésével – kitérdelt nadrág, lógó nyakkendő – beballag a Ház folyosójára, és ott legelébb a kereskedelmi államtitkárral találkozik. Ez szívélyes csodálkozással üdvözli, megkezdik a tréfálkozást, amelyben csípős megjegyzés is van az államvasúti talpfa beszerzésekkel kapcsolatban. „Géza bácsi, örülök, hogy súlyos betegségedből felgyógyultál, és most ilyen vígan taposod a Ház folyosójának szőnyegét." – „Hát tudod Józsikám, csalom a világot." – „Azt úgyis tudja mindenki" – volt rá a mindig hivatalban lévő államtitkár válasza. „Látod, Józsikám, nincs igazad. Te sem tudod, mert ha tudtad volna, régen társammá szegődtél volna." – így zárult le a kedves társalgás, és ez a kis megemlékezés is.

A koalíció bukása után elrendelt 1910-es választás politikai jégverése megkímélte *Polonyi* Gézát. Bekerült a munkapárti képviselőházba. A régi szabadelvű pártnak *Tisza István* alatti feltámadása voltaképpen folytatása volt az apa, *Tisza Kálmán*, politikájának, amire a legmegfelelőbb magyar kifejezés a „fortwursteln" volt, vagyis tovább döcögés a megszokott úton.

Hogy az eredménytelenségről a derék munkapárti képviselők eltereljék a figyelmet, miután nem dicsérhették sikereiket, állandóan támadták az elődöt, a koalíciót. Úgy látszik, ismerték annak az igazságnak az erejét, hogy legjobb védekezés a támadás. Ezeket a támadásokat végre megunta *Polonyi Géza*, hiszen az ócsárolt rendszer egyik megteremtője, főoszlopa ő volt. – Most már felállt Botond a nagy bunkóval: „Az urak úgy tesznek, mint az a keleti fejedelem, aki legyőzött vetélytársát egy ablak és ajtó nélküli magas toronyba záratta, csak a teteje maradt nyitva. A fogoly ellátásáról nem gondoskodott, haljon éhen a nyomorult. Volt azonban ennek a szegény fejedelemnek egy vele jött hű szolgája, aki összeszedte a győztes ellenfél asztaláról a félig lerágott csontokat, és azt szórta le gazdájának, így gondoskodott róla. Önök is csak a csontokon tudnak rágódni, de nincs olyan programjuk, amely a nemzet igényeit ki tudná elégíteni." – Ezek után megszűntek a koalíció elleni támadások, mert *Polonyi* közepébe talált a munkapárti gazdálkodásnak.

KHUEN-HÉDERVÁRY ÉS ELLENFELEI



187. kép:
Khuen-Héderváry Károly

Az 1906-os nagy ellenzéki győzelem nem volt hosszú életű, a koalíció veleszületett betegségben pusztult el, négy év után kiderült, hogy még a politikában sem lehet légüres térben mozogni. Ez a tér pedig tényleg üres volt, mind tartalmilag, mind a program megvalósíthatóságának szempontjából. Kezdetben még csak megfértek az ellentétes erők, a '48 és a '67, később azonban kiderült a házasság tarthatatlansága.

A háttérben ott állt az 1905-ben megbukott *Tisza István,* aki csak azt várta, miként lehet kihasználni a sok támadási felületet. Nem sokáig kellett várnia, a parlamenti helyzet annyira kiélesedett, hogy a Házat 1910-ben feloszlatták, és a munkapárt címén megalakult érdekeltség a régi '67-es alapon döntő fölénnyel került be a képviselőházba.

A nemzet újra csalódott, nem volt haszna ebből a vállalkozásból sem, az új kormány tovább járt azon a kitaposott úton, amelyet Bécs diktált.

Tisza Istvánt, aki miniszterelnök lett, *Lukács László*, majd *Khuen-Héderváry* Károly, volt horvát bán, váltotta fel. – Egyénileg rokonszenves ember, politikailag teljesen Bécs felé beállítva. Erélyéről már báni minőségében közismert.

A magyar képviselőházban talán nehezebb volt a dolgok intézése, mint a horvátoknál. Az Ausztriával közös ügyek szolgálata sokszor súlyos gondokat okozott, az ellenzék nehéz harcokat vívott. Ennek alvezére *Rigó Ferenc* volt, a hét vezér egyikének hű hasonmása. Kívül-belül ősmagyar, ezt már beszédmodoráról is meg lehetett állapítani. Nem csinált titkot belőle, ha valakire megharagudott, és nem is tett hangfogót a szájára.

Erős vita folyt. Az ellentétek a kormánypárt és ellenzék között kiélesedtek, a harag különösen a miniszterelnökre, Héderváryra irányult, aki a nála megszokott mosollyal fogadta a támadást, hiszen háta megett volt a nagy többség. Ez a mosoly *Rigó Ferenc*ben megnövelte a mérget, aminek azután szabad folyást engedett.

Amikor a miniszterelnök és a dühös ellenzéki képviselő a folyosón szembejött egymással, *Rigó Ferenc* odahajolt az ellenséghez, és valamit súgott a fülébe; odaküldte, ahova a haragos magyarok szokták ellenfeleiket irányítani. A miniszterelnöknek meg kellett tenni Bécsben a szokott jelentést. Ezt a kötelességet Héderváry is teljesítette. De száll a madár ágról-ágra, száll az ének szájról szájra... Bécsben figyelemmel kísérték a magyar politikai életet és szerették az avval egybekötött apró tréfákat. Rigó sugdolódzása eljutott a király fülébe is. A hivatalos jelentés után megkérdezte a felség miniszterelnökétől: „Mondja, kedves Héderváry, mit súgott magának az a gonosz Rigó?" „Engedje meg, Felség, hogy ezt hallgatással mellőzzem." „De én kérem, mondja el szó szerint." –

A kérés természetesen parancsot jelentett, Héderváry ennek megfelelően szó szerint ismételte a kivihetetlen kívánságot. „Furcsa társaság ez a magyar ellenzék, mindig lehetetlent kíván." – volt rá a legmagasabb megjegyzés.

A képviselőházban pedig tovább mérgesedett a vita, úgyszólván félóránként kellett zárt ülést elrendelni. Ekkor már működött a *Tisza István* által megalakított palotaőrség, amelynek joga volt az elnök utasítására a szerinte rendetlenkedő képviselői ellen karhatalmat alkalmazni.

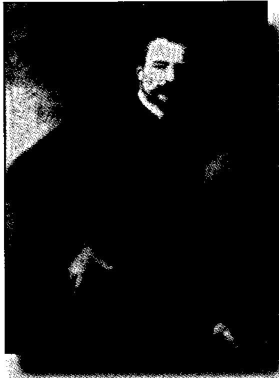
A miniszterelnök Héderváry ragaszkodott a Bécsből kapott utasításhoz, az ellenzék ezzel szemben még erősebb ellenállást fejtett ki. Rendes parlamenti tárgyalást alig lehetett tartani a szenvedélyes légkörben, úgy, hogy ez állandóan zárt ülések elrendelését vonta maga után. A parlamenti helyzet végül annyira kiélesedett, hogy a kormánypárt megszavazta az ellenzéki képviselők ideiglenes kizárását. A kizárt képviselők *Justh Gyula* vezérletével kivonultak a „szent hegyre", a szomszédos Országház Kávéházba, és onnan kísérelték meg testületileg a bemenetelt. Akkorra már rendőr-kordon akadályozta meg az ellenzék bejutását az ülésekre.

Az ellenzék kizárását természetesen *obstrukció* és a zárt ülések sorozata idézte elő. Ilyen üléseken azután az ellenzék tagjai felszerelték magukat hangszerekkel, hogy ezzel is akadályozzák a kormányjavaslatok rendes letárgyalását. *Fráter Lóri* például mint volt huszárszázados, behozta a nagy trombitát. Volt, aki cintányérral operált, szóval nagy tohuva-bohu színhelye lett a zárt üléses Ház. *Tisza István*, az elnök, úgy segített magán, hogy berendelte a teremőröket, illetve most már palotaőröket, akik elnöki parancsra a zajongó urakat a teremből ki is vezethették.

Egy hevesebb jelenet után *Tisza* kiüríttette az üléstermet. A teremőrparancsnok Gerő százados volt. A zajongó képviselők között volt *Hédervári Lehel* is, a függetlenségi párt tagja, aki családnevét ekként cserélte fel annak tudatában, hogy egy képviselő ellen erőszakot alkalmazni nem lehet, ellen állott az eltávolításnak. Ebből dulakodás támadt, és Gerő, a parancsnok, karddal fejbe vágta az engedetlen képviselőt. A sérelem nem volt nagy. Másnap a képviselő úr már ott volt az ülésen, mire Héderváry, a miniszterelnök, így fejezte ki részvétét: „Bizony, a Héderváry-ak már Zsigmond idején is fejükkel fizettek az ellenállásért." – Szerény, gúnyos célzás volt ez az ősre, Kontra, a kemény vitézre.

*

TISZA ISTVÁN



188. kép: Tisza István

Vajon elmondhatjuk-e a római költővel „Most jövök a legerősebb emberhez" Vajon elérkeztünk-e tényleg az erős emberhez, akit az apja utáni politikai örökség és az abból folyó helyzeti előny segített az ország élére. Talán mind a kettő.

Apja a bihari középnemes *Tisza Kálmán* nem ült az ötezer holdas főurak elefántcsonttornyában, közelebb került a mindennapi élethez, és nem lévén kenyérgondja, foglalkozhatott a legmegszokottabb magyar sporttal, a politikával. Ezt a sportkedvet örökölte a fia *Tisza István* is.

Jellemének és felfogásának kialakulásában döntő hatással volt a fiatal korában Németországban a junkerek társaságában eltöltött idő. Ez a félrecsúszott német-angol gentry sereg angol példaadójának csak rosszabbik tulajdonságát oltotta be: a társadalmi önzés, elzárkózás a világ haladása elől. *Tisza* áldozatul esett ennek a felfogásnak és bizony sokszor apjával is ellentétbe került. *Tisza Kálmán* előre félt attól a lehetőségtől, hogy fia valamikor politikai tényezővé válhatik. A junker idők át nem látszó fátyolt terített *Tisza István* fejére, ebben segítségére volt a jó öreg *Ballhausplatz*, ahol a Monarchia kül- és belpolitikáját irányították. A régi dohos levegő ülte ott meg a falakat, bútorokat embereket.

Tisza István a *Ferenc József* és *Deák Ferenc* által létrehozott kiegyezés alapján állt, ezt a felfogást már hazulról hozta magával. Bibliaként kezelte azt, amely kiküszöbölte ugyan a nemzet és királya, illetve a Habsburg-ház évszázados ellentéteit, de csak politikai kérdéseket oldott meg, figyelmen kívül hagyta azonban a társadalmi haladás követelményeit. A napi kérdések nem oldódtak meg, pedig azok erősen döngették az ajtót; *Tisza* ezt nem vette észre, vagy nem akarta észrevenni.

Tagadhatatlan szellemi fölényben volt munkatársai felett, ebből a csalhatatlanság érzése kerekedett nála felül. Ilyen álláspont mindig kárára van egy nemzetnek, így történt ez a magyarsággal is.



189. kép: Fényes László

Az egyoldalú politikai és világnézet megtestesült példaképe, talán gorombán szólva úgy is mondhatnánk: politikai tormába esett méreg. Ennek a védelmében azután minden eszköz jó. Feláldozta még a képviselői sérthetetlenséget is, amikor az általa megalapított palotaőrséggel kivezettette a képviselőházból az ellenzéket. Ez még szélesebbé tette közte és az ellenzék és annak vezetője *Károlyi Mihály* között, aki a parlamenti eset után a Nemzeti Casinoban nem fogott vele kezet. Ebből az akkori felfogás parancsa szerint párbaj keletkezett. Ilyen politikai párbajt vívott *Fényes László* hírlapíró-képviselővel is, mind a kettőből sértetlenül került ki.

Megszállottja volt annak a szűkre szabott politikai boszorkánykonyhának, amelynek pókhálós ablakán sem ő, sem bécsi munkatársai nem tudtak kilátni. Az utóbbiak közel férkőztek a sok politikai csalódáson keresztül ment uralkodóhoz, kevés bölcsességgel és még kevesebb előrelátással, vagy pedig önös érdekből álltak egy határtalanul korlátolt, magyargyűlölő trónörökös szolgálatába. *Tiszának* érdemül kell azonban betudni, hogy felismerte a *Ferenc Ferdinánd*ban rejlő veszedelmet, és soha nem közeledett hozzá. Megkísérelte ugyan, hogy meggyőzze a bécsi köröket a trónörökös céljainak végzetes eredményeiről, ez a törekvése azonban hajótörést szenvedett. A magyar nemzeti törekvés teljes megvalósítását azonban nem tudta, vagy talán nem is akarta uralkodójánál keresztülvinni attól félvén, hogy ez a Monarchia meggyengülését vonná maga után. Uralkodója ugyan teljes bizalommal volt iránta, de ez a bizalom gyengének bizonyult akkor, amikor határozni kellett az 1914. júliusban a *Kronrat*ban elhatározott hadüzenet alkalmával. A háborús párt *Tisza* ellenzése dacára rávette *Ferenc József*et a „Mindent meggondoltam, mindent megfontoltam" elhatározásra, mely *Tisza* ellenzése dacára hadüzenettel végződött. Mutatott ugyan ezúttal előrelátást, de nem bizonyult elég nagyvonalúnak, amikor leszavaztatásának nem vonta le a következményét és állásában továbbra is megmaradt. A visszafelé út már a politikában is könnyebb, mint az előrelátás. A háborút befejező események, a szomorú békekötés joggal felvetheti a kérdést; vajon egy tiltakozó és lemondott miniszterelnök megtarthatja-e állását, és nem lett volna-e helyesebb tiltakozásként kívül maradni a háborús eseményeken? – Alig érthető, hogy miért maradt meg a helyén. Arra sincs jogunk, hogy a hatalomhoz való ragaszkodást tételezzük fel, hiszen mint felelős tényező láthatta azokat az óriási feladatokat, amik előtt a Monarchia állott. Feltehető, hogy *Tisza* ezzel tisztában is volt, viszont vállalni akarta a felelősséget arra az esetre, ha a monarchiához kapcsoltan Magyarország is háborúba kerül, és nem lesz alkalmas vezetője az ország érdekeinek megoldására. A parlamentben sokat vitatkozott ifj. *Andrássy Gyulá*val és *Apponyi Albert*tel is; s az a meggyőződés alakult ki benne, hogy ez a két különben igen értékes politikus nem tudja kellő eréllyel képviselni az ország érdekeit a meginduló háborúban.

Volt olyan rosszakaratú felfogás is, amely *Tiszát*, mint versenytársat állította be ifj. *Andrássy Gyulá*val szemben, és úgy tüntette fel, hogy *Tisza István* mindig irigyelte *Andrássy Gyulá*nak a gyermekkorát, aki id. *Andrássy Gyulá*nak, a volt külügyminiszternek fia. *Andrássy* ezek szerint érzelmileg közelebb állott a királyhoz és az udvarhoz, de a gyakorlati politika előnyt biztosított a tényleges miniszterelnöknek. *Apponyi* óriási műveltsége, felkészültsége nem állott arányban elhatározó képességével. Ez, a minden eshetőséget mérlegre tett természet *Tisza* szerint nem volt alkalmas elhatározó tevékenységre. *Tiszát* ezek a körülmények is befolyásolhatták. A háború rendkívüli határozottságot, sokszor kíméletlenséget követel. Erre *Tisza* alkalmasnak bizonyult. Ezek után végsőkig folytatta a háborút a nemzet óriási megterhelésével. Így nem mutatott következetességet első elhatározásával. Magatartása inkább konokságot, mint szilárdságot mutatott.

Tisza István a maga merevségével soha sem tudott volna az ellenzéket is kielégítő eredményt kiharcolni. Viszont hívei benne látták a pótolhatatlan vezért, még akkor is, midőn nem tudták a történelmi eseményekből azt a következtetést levonni, hogy az idők a vezért már túlhaladták. Az 1918-as katonai és gazdasági összeomlás után *Tisza* erős keze sem tudott volna más irányt adni a magyar sorsnak, mint ami tényleg bekövetkezett. Az első világháború, ahol a magyar nagy botot *Tisza* for-

gatta, megteremtette a háborúvesztés szerencsétlen következményét, a forradalmat. A bekövetkezett összeomlás utáni események nem a forradalom, hanem a tökéletes kimerülés jellegét viselték magukon. A Monarchia végleg felborult, az összeragasztott cserép darabokra tört, abból még egy nagyobb darabot sem lehetett megmenteni. *Tisza István* semmiképpen nem volt az az ember, aki a háborús eseményeket fel tudta volna számolni.

A háború előtti békésebb időben kimutatta szilárdságát, nem kedvetlenítette el 1904-ben és 1905-ben is bekövetkezett bukása. Ismerte az angol álláspontot: „Wait and see" – várni, majd meglátjuk. Az 1906-os ellenzéki győzelem nem maradhatott tartós, hiszen a kitűzött program ellentétbe került a megvalósítás lehetőségeivel. A nemzet csalódott a '67-es alapra helyezkedett '48-as politikában. A képviselőházat feloszlatták, *Tisza István* ott állott a háttérben. Nem volt nehéz feladata, midőn a koalíció sikertelenségét felsorolta. A munkapárt elseperte a nemzeti fellángolásban létrejött, de leküzdhetetlen nehézségbe került elődöt. Az ország azonban nem került szerencsésebb helyzetbe, a munkapárt tevékenysége jórészben csak elődjének ócsárolásában merült ki; ebben a semmittevésben fejtett ki lázas tevékenységet. Majd jött a háború, az ellenzék az ország érdekeiben fegyverszünetet kötött.

Midőn *Ferenc József* 1916. decemberében üresen hagyta a trónt, az ifjú király, *IV. Károly* felmentette *Tiszát* miniszterelnöki tisztsége alól, aki mindjárt hadba is vonult, mint a 2. sz. honvéd huszárezred parancsnoka. Úgy gondolta, hogy részt kell vennie neki is az áldozatok vállalásában. Mint ezredparancsnok páratlan bátorságról tett bizonyságot, állandóan a tűzvonalban ellenőrizte csapatát. Ekkor már látnia kellett a háború szomorú végét, és saját személyében is levonni a következtetéseket, felelősségérzete összeütközésbe került halált megvető magatartásával.

A sors nem ezt a véget szánta neki. Nem volt Solon, a görög bölcs, sem *Deák Ferenc;* nem volt nemzeti hős, de nem volt árulója sem nemzetének. Ha *Tiszát* bárki a nagy emberek közé sorolja, gondolni kell arra a régi mondásra: „nagy emberek nagy hibákat szoktak elkövetni". Erre *Tisza* szolgáltatta a legmegfelelőbb példát. Nála szélsőségek is találkoztak. Egyénileg senki sem kételkedhetett tisztességében, különösen a közélet terén, igazolta ezt akkor is, midőn hihetetlen takarékossága mellett alig elképzelhető anyagi áldozatot hozott a saját zsebéből, hogy megmentse pártjának becsületét, amelynek egyes tagjai busás közbejárási díjakat szedtek fel a margitszigeti játékbank engedélyezésének kérdésében. *Tisza* e bank felállítását ellenezte, a fizetett honoráriumokat visszafizette.

Az 1918-as összeomlás után Budapesten maradt. A Hermina úti gróf Roheim villában vett szállást, ugyanott tartózkodott felesége és unokahúga, Almássy Denise is. A *Nemzeti Tanács* gondoskodni akart védelméről, és ezért lakása elé hat rendőrt rendelt ki őrségül. Megfeledkeztek azonban ezeknek az élelmezéséről, s a már két napja étlen-szomjan szolgálatot teljesítő emberek Tiszától kértek ellátást. Érthetetlen okból arra utasította az őrséget, hogy ezt azoknál keressék, aki őket odarendelte. Az őrség mit tehetett mást, minthogy ebédelni ment. Ezt a pillanatot használta ki egy kóbor katonának öltözött dologtalan csavargó, és *Tiszát* fegyverlövésekkel megölte.

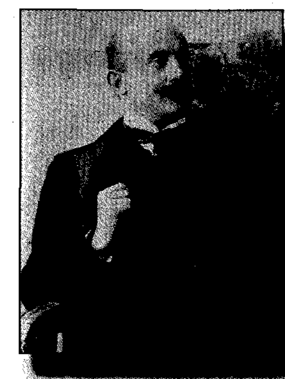
CAILLAUX – CALMETTE

Mi keres itt két francia név, még akkor is, ha odahaza olyan jól ismerték? Északi és déli sark ugyanazon az égbolton. Két politikai ellentét, azt is mondhatnám, ellenfél. Mint ilyenek, habár nem is közvetlenül, de bekapcsolódnak az európai politikába, mindegyik a maga meggyőződése és érdekei szempontjából.

Európa már a XX. század kezdetén, s amint később beigazolást nyert, Amerika is a világ tűzhányóján táncolt. A *Napóleoni* háborúkat követő idők biztosítottak ugyan pár évtizedes békét, de új hatalmi, függetlenségi, nemzetiségi és faji törekvések bontakoztak ki, és kerültek egymással szembe. *VII. Eduárd* angol királynak és nejlnek, *Marie Tecknek* 1908-ban *Ferenc József*nél tett ischli látogatása a németek bekerítését tűzte ki célul. Az angol német gazdasági és világhatalmi versengés, az orosz cár mindent elnyelő törekvése, a német-szláv faji ellentét, végül a francia revans-vágy, amely Elzász-Lotaringia visszaszerzésére és az 1871-es frankfurti megalázó béke megbosszulására irányult, kialakította a két ellenséges európai tömböt. Egyike volt a Közép-Európai hatalmak szövetsége, a másik az úgynevezett nyugati *Nagy Entente*. Előbbinek tagjai voltak Németország, az Osztrák Magyar Monarchia és kezdetben még Olaszország, az utóbbinak Anglia, Oroszország és Franciaország.

Majd kirobbant a törökök elleni 1913-as Balkán-háború, az ottani kis népek szabadságharca. Bécs ezt lábhoz tett fegyverrel nézte, nem akarta felismerni annak jelentőségét. *Ferenc József* előrehaladott korával csak békés uralkodást óhajtott, de nem is kívánta a kis balkáni államokat szabadságuktól megfosztani. A *Ballhausplatz*-i bécsi diplomácia *Nagy Entente*-beli alkalmazottai pedig már nyíltan beszéltek a beteg Törökország mellett a beteg monarchiáról.

Jelen megemlékezésemre egy sajnálatos párisi esemény nyújt alkalmat. Közvetlen összeköttetésben állt ez azzal a törekvéssel, amely a párisi sajtóban hol egyik, hol másik hatalmi tömb érdekeit kívánta szolgálni. Részint ebből a sajtóháborúból, részint az ennek folytán kifejlődött háborús lélektanból következett be az az esemény, amire most céloztam, s amely alkalmat adott arra, hogy egyik képviselőtársammal, *Lovászy Márton*nal együtt Párisba utazzunk, és ott adatokat szolgáltassunk a *Caillaux* felesége ellen indított büntető perben.


190. kép: Joseph Caillaux

A francia revans-háború legerősebb sajtóképviselője a Párisban megjelenő egyik legtekintélyesebb napilap a *„Figaro"* volt, túlzott nemzeti vágyak és törekvések előharcosa. 1914-ben a francia hivatalos politikát részben az akkori miniszterelnök és pénzügyminiszter, Joseph *Caillaux* irányította. Kitűnő pénzügyi szakember, higgadt és meggondolt politikus, aki a békés nemzeti munka és fejlődés mellett kötött ki. Fékező gátja a szélsőséges revans-politikának, s így nagy szálka a *„Figaro"* szemében, s mindazokéban, akik ezt a lapot olvasták és irányították.

Caillaux nem nyújtott alkalmas támadási felületet, tisztakezű, okos politikus, nem lehetett róla rosszat vagy olyat mondani, ami bukását elősegíthette volna. Keresni kellett a hézagot, amelyen ke-


191. kép: Gaston Calmette

resztül hajója elsüllyedhet. A *„Figaro"*, illetve ennek főszerkesztője, *Calmette* úgy gondolta, hogy ezt meg is találta.

A miniszterelnök Páris igen népszerű és megbecsült színésznőjét vette feleségül. Zavartalan volt házasságuk, úgy, hogy még ezen az úton sem lehetett a gyűlölt miniszterelnököt támadni. A rosszul értelmezett kispolgári erkölcsre kellett tehát támaszkodni.

Egy miniszterelnöknek mégsem lehet színésznő a felesége, ez a tekintély rovására esik. Ezt a körülményt azután úgy is be lehet állítani, hogy a színésznők többet is megengedhetnek maguknak, és azoknak a társadalom többet is elnéz. Mások tehát, mint az egyszerű, háztartással foglalkozó nők, viszont szabadabb foglalkozásuk sok félreértést is szülhet. Ezt a felfogást *Calmette* is kihasználta. A férjet személyében nem tudta támadni, tette ezt tehát olyan oldalról, amely egyenértékű volt az egyenes támadással.

Elkezdett a feleségről cikkezni, olyan indokokra is rátért, amely már közel állt a női becsület támadásához. A férj magas hivatalánál fogva és azért, mert nem ezen oldalról támadták, egyelőre akadályozva volt, hogy azonnal elégtételt vegyen, annál kevésbé, mert nem is hivatali, vagy politikai alkalmatlanságról volt szó. A megírt cikkek tehát nem is ilyen nyílt bírálattal álltak összeköttetésben. Ezt egy politikus lovagias útra nem terelheti. A feleség azonban hamarosan felismerte a főszerkesztő és lapja végcélját, meg is unta a folytatólagos csipkelődést. Egy erősebb cikk megjelenése után felszaladt a szerkesztőségbe, kereste, és megtalálta a főszerkesztőt, három revolverlövéssel leterítette *Calmette*t: önmaga szerzett magának elégtételt.

Ez a pillanatnyi felhevülés természetesen politikai és büntető következményekkel járt. Az asszony fogságba került, a férj pedig lemondott. *Calmette* már nem volt többé, s a lapnak sem volt szüksége arra, hogy a békét, a zavartalan munkát hirdető és most már lemondott *Caillaux*-t továbbra is támadja. A *„Figaro"* azonban ezek után úgyszólván hivatalos újságszerve lett a *Nagy Entente* politikájának. Hiszen akkor már a szélsőséges háborús gondolat lett úrrá. *Poincaré* látogatást tett az orosz cárnál, ezzel megpecsételte Európa háborús jövőjét.

Mindez 1914 tavaszán történt. *Caillaux* mint magánember, felesége pedig mint fogoly várta az események folyását. – *Károlyi Mihály* ekkor már a függetlenségi párt elnöke volt, aki fiatal korát Párisban töltötte; ismeretségbe került a legelőkelőbb párisi, különösen politikai körökkel, többek között *Caillaux*-val és még *Poincaré*val, a későbbi köztársasági elnökkel, sőt azt mondják, hogy ez mint ügyvéd, jogtanácsosa is volt.

Caillaux-né tragédiája világszerte nagy feltűnést keltett, annak híre természetesen Budapestre is eljutott. Ismerte annak hátterét *Károlyi Mihály* is, tudta, hogy a két francia államférfi, illetve az ellentétes irányt követő főszerkesztő között milyen ellentét állott fenn. *Károlyi* természetesen mint békebarát és háborúellenes politikus *Caillaux* álláspontjára helyezkedett, és úgy érezte, hogy részint ezért, részint az igazság kiderítése végett neki kell segítségül sietni. Ismerte *Calmette*t is, ismerte a

sajtó részrehajlóságát, ismerte azokat a forrásokat, amelyek egy-egy újság állásfoglalását alátámasztották.

Ennek tudatában úgy érezte, hogy kötelessége régi politikai barátja, *Caillaux* segítségére lenni. Felkért tehát engem és *Lovászy Márton*t, akinek franciabarát érzületéről meg volt győződve, hogy az általa adott tájékoztatások birtokában utazzunk ki Párisba, jelentkezzünk *Caillaux*nál, és a felesége büntető perében tanúként legyünk segítségére.

*Caillaux*né ügye a párisi Seine Departement, a párisi szajnai kerületi esküdtszék elé került. *Caillaux* ennek a kerületnek volt országgyűlési képviselője. Erről a megbízatásról nem kellett lemondania. A büntető tárgyalást a védelemnek is elő kellett készíteni. Ebben magának a férjnek kellett leginkább közreműködni. Tudjuk, az esküdtszéki tárgyalásoknál, különösen ahol becsület, sőt éppen női becsület, családi, vagy önvédelem is közre játszik, ez nemcsak enyhítő körülménynek számít, hanem sokszor a mentesítés szerepét is betölti. –

Legjobb, ha ilyen esetekben összegyűjtik azokat az adatokat, amelyek a vádlott védelmére szólnak, a sértettet pedig előnytelen helyzetben világítják meg. Ennek legtöbbször döntő szerepe van a bűnösség vagy ártatlanság megállapításának kérdésében. Az első világháború után megjelent hivatalos és félhivatalos magánfeljegyzések is eléggé igazolják, hogy mik voltak azok az anyagi eszközök, amik a háborús pusztítást előmozdították. Mely összegeket kaptak és mely újságok e cél biztosítására. *Caillaux*nak még hivatali működése alatt elég alkalma nyílott ennek az ellenőrzésére. Igyekezett tehát olyan bizonyítékokat beszerezni, amelyek, ha nem is a lap befolyásolására, de a főszerkesztő álláspontjának megdöntésére voltak alkalmasak. *Caillaux*t annál inkább bosszantotta az áldozatul esett főszerkesztő magatartása, mert úgy találta, hogy ez az ellenérdekű fél jóindulatát is élvezte. Ez is elég támpont a védelemre. *Caillaux* maga szívesen emlékezett *Károlyi*ra, és a védelem előkészítése végett őt meg is kereste, *Károlyi* pedig szívesen állott rendelkezésére. Személyesen nem mehetett ki, ez politikailag sem lett volna helyes, ezért választott ki kettőnket, engem és *Lovászy Márton*t az ő ily irányú helyettesítésére.

Felkérés és megbízatás alapján pár nap múlva elindultunk. Nem volt útlevelünk, erre abban az időben csak az Orosz- és Törökországba leendő utazásoknál volt szükség. Egyedüli úti okmány a névjegyünk volt. A határon Mühlhausnál fel sem költöttek bennünket, mert az útikalauzt előre figyelmeztettük, hogy sem *Lovászy* sem én nem vagyunk dohányosok, s így a francia monopóliumot se sértjük meg szivar, vagy cigaretta bevitelével. Tudta azt is, hogy két magyar politikusról van szó, és figyelemből megakadályozta, hogy minket háborgassanak. A felkelő nappal keresztülrobogtunk a francia síkságon. Láttuk a csatornákon az akkor még parti lovakkal húzott tutajokat, a francia kis- és nagyipari vállalatokat, a francia nép szorgalmát, míg beérkeztünk párisi keleti pályaudvarra, a Gare de l'Est-re. Megérkezésünk után azonnal felhívtam *Caillaux* telefonszámát, és meglepetésemre magyar hangot hallok; titkárának egy budapesti hírlapírónak, Lipsernek a hangját. Örült, hogy megérkeztünk és megígérte, hogy a volt miniszterelnököt azonnal értesíti. Egyszersmind arra kért, hogy amint lehet, jöjjünk

el *Cailloux* lakására. Közölte azt is, hogy már a szállásunkról is gondoskodtak, amely Páris egyik legelőkelőbb szállodája volt. Másnap kora délelőtt felkerestük a kis családi házat, amely Páris egyik legelőkelőbb negyedében volt, és inkább kastélynak, mint magánháznak nézett ki. Csodálkozva néztük a feleség hálószobájában elhelyezett olasz, spanyol és németalföldi képeket; milliós értékeket. A megörökített embereket nem zavarták meg a látogatók léptei, mert ezek zaját lehalkították a legértékesebb keleti szőnyegek. Az elnök feleségének szobája milliós értékeket mutatott fel. Lipsert már ott találtuk, de ott volt a házigazda is. Örült jövetelünknek és a szokott francia szívélyességgel fogadott. Példaképe volt az előkelő franciáknak. Ezúttal kissé idegesebbnek is látszott. Nem ült le, viszont minket természetesen hellyel kínált meg. Szükségesnek tartotta, hogy a sajnálatos eseményt megelőző, és azóta is tartó politikai helyzetet részletesen ismertesse. Előadta a véleményét a kialakulásban lévő ellentétes politikai tömbökről. Azt is, hogy miként tudna elképzelni egy háborút elkerülő tisztességes kibontakozást. Az egész emberből józanság és felelősségérzet áramlott ki. Hálás volt *Károlyi*nak, hogy segítségére siet, ismertette előttünk a büntető per állását, közölte azt is, hogy minket a védelem már mint tanukat bejelentett és a párisi esküdtszék elnöke ezt tudomásul is vette, a tárgyalásra meg fognak idézni. Ezúttal kívánok megemlékezni még a látogatásunkat megelőző kedves kis jelenetről. Fel voltam készülve egy ilyen előkelő látogatás szükségleteire, megfelelő öltözetem, és ahogy magyarul mondani szokták cilinderem is volt. *Lovászy* barátom azonban ez utóbbiról elfelejtett gondoskodni. Nem bánta, mert tudta, hogy a francia fővárosban igen szépeket lehet beszerezni. Közölte velem, hogy látott egy igen szép kalapboltot, ott megveszi ezt a szükséges fejfődőt, várjam be, mindjárt jön. Alig egy óra múlva tényleg beállít egy nagyon elegáns cilinderrel, és mosolyogva meséli el a következő történetet. A kalapüzletbe gyanútlanul belép, s a kiszolgáló boltossegédtől egy cilindert kér. Az üzletben alkalmazottak összenéznek, egymás között tanácskoznak, végül megállapítják, hogy hol lehet ezt a furcsa szerszámot beszerezni. Lovászyval közlik, hogy ide pár lépésre van egy lakatos és bádogos bolt, ott egy ilyen elvezető füstcsövet könnyen be lehet szerezni. Mikor azután *Lovászy* rámutatott, hogy neki nem lakásberendezés kell, hanem egy látogatásra alkalmas magas kalap, a boltban rögtön észrevették a tévedést, és a kért bádogcső helyett kiszolgáltak neki egy „chapeau haut" -t, vagyis egy magas kalapot, ami magyarul cilindert jelent. Ezzel tehát ez a fogyatékosság is megoldódott.

*Caillaux*nál történt többszöri látogatásunk folyamán azt a benyomást szereztük, hogy ő a függő kérdések megoldását csak békés úton gondolja el, és nem tartja szükségesnek, hogy az ellentétek már most kiéleződjenek. Testileg, szellemileg élénk mozgású ember volt, felesége kincseket tartalmazó úri szobájában a szintén kincseket érő puha szőnyegen ide-oda járva adta meg a felvilágosítást, közölte velünk nézeteit. A női finom ízlésnek megfelelő lakáskeret tehát megvolt, de hiányzott a tartalom, a háziasszony. Ez a körülmény látszólag a házigazdára is nyomasztó hatással volt.

Nem tudta megérteni *Calmette*nek vele szemben tanúsított magatartását, hiszen ő magát izig-vérig franciának, s jó hazafinak tartotta, egész politikájában ez az irányzat tűnt ki. Ez a magatartás nem tetszett a „*Figaro*"nak, és az ezáltal a felesége ellen indított úgyszólván napi támadások létrehozták

a szerencsétlenül végződött leszámolást. Ezúttal megjegyzem, hogy a háború befejezése után most már nem *Caillauxn*é ellen indultak támadások, hanem *Caillaux* ellen, amely végeredményben büntető úton való politikai üldözéssé fajult. *Caillaux* csak később kapott teljes elégtételt.

A *Caillaux*tól kapott felvilágosítások után ismertük feladatunkat, amely megegyezett az odahaza kapott utasítások tartalmával is. Ennek megfelelően nem volt hivatásunk az, hogy akár a „*Figaro*", akár *Calmette* személyét illetőleg becsmérlő adatokat szolgáltassunk, ez a régi és nagy tekintélyű politikai napilap, amely a francia konzervatív irányt képviselte, csak ennek a feladatnak kívánt eleget tenni. Úgy gondoltuk, hogy ha esküdtszéki kihallgatásunk alkalmával, mint politikusok, rámutatunk az úgynevezett középhatalmak hangulatára és különösen Magyarország francia barátságára, ezzel is szolgálatot teszünk a védelemnek, mert rámutathatunk a „*Figaro*" és *Calmette* tévedésére és arra a körülményre, hogy az újságnak és a főszerkesztőnek semmi igazi oka nem volt sem *Caillaux*, még kevésbé pedig felesége támadására. Ezek után mi is nyugodtan vártuk a tárgyalás napját.

A versailles-i és további békekötések után megírt háborús írók indokolható megdöbbenéssel vehették tudomásul, hogy a megfizetett háborús propagandában egyik-másik igen tekintélyes napilap milyen pénzügyi alátámasztást kapott ezért a bűnös műveletért. A párisi lapok, mint általában az újságok, legszívesebben napi szenzációkkal foglalkoztak. Ilyen téma volt a *Calmette* elleni halálos merénylet, a miniszterelnökné elzárása, férjének lemondása. Ez úgyszólván teljesen háttérbe szorította a világ sokkal fontosabb eseményeit. Ekkor már *Poincaré*, az államelnök látogatást tett a cárnál Szentpétervárott. Az orosz-francia véd- és dacszövetség megkötésének ez volt a végleges megpecsételése. Ekkor még nem történt meg a szarajevói merénylet. A külpolitikai helyzet azonban már pattanásig feszült volt. Paleologue, a franciák nagykövete, Szentpétervárott állandóan fűtötte a kazánt, amely nemsokára fel is robbant. A szarajevói merénylet csak az a kis hógolyó volt, amit a madár a hegy tetején álló fáról lerázott, hogy pusztító lavinává fejlődjék.

Hetek teltek el 1914. májusi megérkezésünk óta, s ezalatt módomban állott megismerni a párisi életet, az utcát és családot. A felületes szemlélő szívesen enged a legtöbbször téves bírálatnak, harmadkézből kapott értesítéseknek, szenzációkra éhes újságcikkeknek. Ezekből azt a téves megállapítást következteti, hogy Páris a könnyű élvezetek, a fény városa, amely csak az idegenek szórakoztatására van berendezve. Ha felteszi a nagyítóüveget, meg kell látnia, hogy az utcán forgolódó emberek, többek között a nagyvilág könnyűsúlyú hölgyei között a fehértől elkezdve feketét, sárgát, rézbőrűt és egyéb színeset is lát, akik könnyű örömöket szolgáltatnak. Ezeknek a legkisebb százaléka a született francia. A szerencsétlen megtévelyedettek csak ott tanulhatnak meg franciául, és ők tanítják könnyelműségre az ott születetteket. A francia kispolgár este nyolc után már nem szívesen mozdul ki hazulról, részben mert jobban szeret családi körben maradni, részben mert nem szívesen pazarolja a pénzt. Téves felfogás, amit a skót takarékosságról terjesztenek. A csaknem fösvénységig terjedő takarékosság a francia kispolgárok erénye. A skót takarékos, mert földjeinek szegénysége erre szorítja, a franciák hazája ehhez képest Eldorádó, ahol minden megterem, és megtalálható,

de ezeket az értékeket azután meg is becsülik. Aki azt hiszi, hogy franciául tud, menjen csak ki Párizsnak arra a területére, ahol *argo*-t beszélnek, mindjárt észreveszi, hogy a társalgás előtte teljesen ismeretlen nyelven folyik.

Az esküdtszéki behívásra hiába vártunk, eközben megtörtént a szarajevói gyilkos merénylet, ennek folytán a hadüzenet. Tovább nem maradhattunk. Az utolsó vonat még ma elindul, ha arra fel nem jutunk, könnyen rendőri ellenőrzés alá kerülünk. A franciák különösen kíméletlenek háború esetén az ellenséges polgárokkal. Ezt nem szabad kivárni, szerencsére még kaptunk helyet a már indulásra kész vonaton. A francia föld elhagyása után vonatunk Svájcon, Ausztrián keresztül mindinkább megtelt. Már a lépcsőkön sincs hely, az emberek a vonat tetejére kerülnek, még az alagút veszélyének is kiteszik magukat.

*Caillaux*nénak nem sokáig kellett várni. Az esküdtszék méltányolta a megsértett nő felháborodását, és felmentette. A felmentés természetesen jogerős volt. Ebben az ítéletben a francia lovagiasság is közreműködött, de tagadhatatlanul az a körülmény is, hogy az esküdtek a férjnek, *Caillaux*nak szavazói voltak, ő pedig kerületének kedvence.

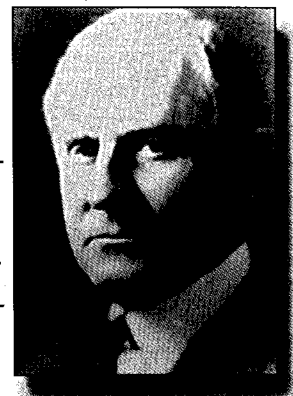
*Caillaux*nak a magyar politikai körökbe való bekapcsolódását nemcsak a *Károlyi* Mihállyal való barátsága teszi érthetővé, hanem az az örök igazság is, hogy a nemzetek sorsának irányításában az előrelátás a legjobb feltétel. Ez az előfeltétel,amint a későbbi szomorú körülmények igazolták is, *Caillaux*ban teljes egészében megvolt.

A francia nemzet sokszor túlzott hazafiságát *Napóleon* mámorrá fokozta. Ő volt az újkori diktátorok elődje, kezdeti sikerekkel és rövid időre bekövetkezett letöréssel.

Caillaux el akarta kerülni a további háborúskodást. Itt találkozott a magyar érdekekkel is, és a magyarságnak hálával kell megemlékezni *Caillaux* békés törekvéseiről, amelyek siker esetén Magyarország megmentését is magukkal hozták volna.

*

COOLIDGE



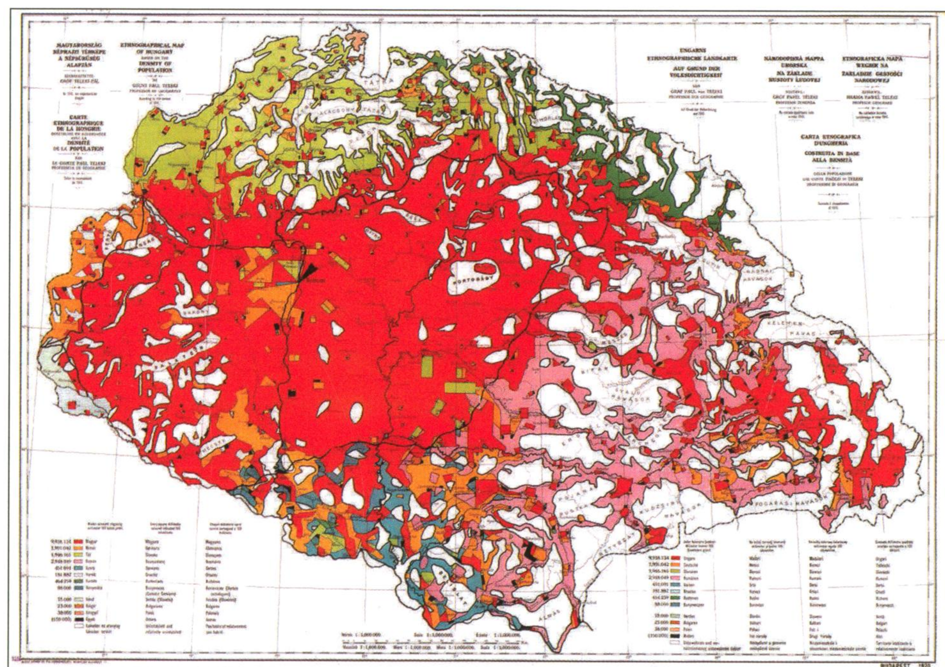
192. kép:
Marcus A. Coolidge

1918. november 11-jén *Compiègne*-ben elhallgattak a fegyverek, hogy helyet adjanak a béke előkészítésének. Sok megfontolandó várt a Páris környéki békediktátorokra. A győztes nagyhatalmak az első diadalörömben még maguk sem tudták, miként fogják egymás közt rendezni a győzelem eredményeit. Különösen nem tudták, hogy büntessék a legyőzötteket. Egyelőre csak a római győztes hadvezér, Vrennus mondását tartották szem előtt: Vae victis! Jaj a legyőzöttnek! A békebizottság megalakítása előtt a párisi Nagytanács foglalkozott az előkészülettel, és ismerve a győzelmet biztosított amerikai elnök, *Wilson* álláspontját, amely kezdettől fogva a méltányosság alapjaira helyezkedett, igyekezett eljátszani ezt a színjátékot. Ennek következménye volt, hogy felkérték, és megbízták *Coolidge*-et, az amerikai szenátort, hogy vizsgálja meg a helyszínen azokat a vádakat, amiket a nemzetiségi agitátorok Magyarországról terjesztettek a nemzetiségek elnyomásáról. *Coolidge*, Amerika egyik legmérsékeltebb és legnyugodtabb politikusa, vállalta ezt a megbízatást. Midőn később politikai pályafutása során az Egyesült Államok elnökéül választották, első dolga volt az alkoholfogyasztás betiltása. Akkor lett az úgynevezett száraz Amerika. Pedig volt elég öröme és mutatnivalója az Egyesült Államok polgárainak a megnyert háború után. Jelszóvá lett a „Keep smiling!", a „mosolyogj" felhívás; mindenkinek ezt kellett csinálni. Hogy *Coolidge* is mosolygott volna, erre nem sok adat van, de nem is nagyon tételezhető fel; igen keveset beszélt, még kevesebbet mosolygott. Templomjáró, istenfélő ember volt, aki egyetlen vasárnapi istentiszteletről sem maradt el. Midőn erről a kegyeletes szertartásról hazajött, megkérdezte a felesége, miről beszélt a pap. „A bűnről" – volt a válasz. „Mit mondott?" – „Nem szerette."

Miutan a Nagytanács megbízatását elvállalta, a *Károlyi*-kormányt érkezéséről értesítette. Budapestre jövetele 1918. december havára esett. A kormány tájékozva volt a tárgyalás anyagáról, és ilyen kérdésben a még mindig létező Nemzeti Tanáccsal karöltve kívánt eljárni. Én a *Nemzeti Tanács*nak tagja voltam, s úgy ez, mint a kormány engem tartott alkalmasnak a *Coolidge*-dzsel való tárgyalásra. Megállapodtunk helyben és időben. Az amerikai szenátor részére az akkor még épségben lévő Ritz szállóban gondoskodtak lakásról.

Ismertem a felelősséget, amely ebben a kérdésben engem terhelt, és megfelelően kívántam a tárgyalásra elkészülni. Szerencsés véletlen folytán már akkor kedves baráti viszonyban voltam *Teleki Pál*lal, a világhírű földrajz-tudóssal. Előzetesen összeültünk az esetleg felmerülő kérdések alapos megválaszolására. Elérkezett a tárgyalás napja, felkerestem *Cooledge*-et a jelzett időpontban szállodai lakásán. Titkárjával, Zekovitz-zal várt rám. Vékony, kopaszodó ember állt előttem, udvariasan, és mondhatom talán, zárkózott természete ellenére szívesen és barátságosan fogadott. Mindjárt a tárgyalóasztalhoz ültünk. Első kötelességem volt, hogy kiterítsem Budapest és környéke térké-

pét. Látja, Sir, ez itt Magyarország fővárosa és közvetlen környezete. Északon és északnyugaton németek, svábok laknak, keleten szlovákok, tótok, délen pedig szerbek, rácok. Ezek az emberek már több száz éve vándoroltak ide, és telepedtek le a főváros közvetlen környékére. A legnagyobb jólétben és békességben élnek. Megtartották nyelvüket, szokásaikat, vallásukat, ruhaviseletüket, szóval nemzeti jellegüket, és sem magán, sem hivatali zaklatásban soha részük nem volt. Mutasson nekem, Sir, vagy említsen bármely európai fővárost, ahol ilyen régóta letelepedett más nyelvű lakosságot ne kényszerítettek volna az ottani beolvadásra. *Coolidge* állandó figyelemmel hallgatta előadásomat, szólni nemigen szólt, csak fejbólintással hagyta helyben észrevételeimet. Annyit azonban búcsúzóul kijelentett, hogy tapasztalatát és az általam nyert felvilágosítást megbízójával, a Nagytanáccsal közölni fogja. Több megnyugtatót azonban, akárcsak a feleségének, nekem sem mondott.



193. kép: Magyarország nemzetiségi megoszlása 1910-ben (A Teleki-féle „vörös térkép")

Távozáskor úgy gondoltam, hogy jó szolgálatot tettem a magyar ügynek, amelynek nyilván haszna lehet a béketárgyaláson. Sajnos, azt kellett tapasztalnom, hogy *Coolidge* intervenciója nem nagyon sikerült, mert az ő kiküldetése semmi egyebet nem jelentett, mint egy hazug mentséget az igazságtalan, kegyetlen békediktátum igazolására.

Majd jött a trianoni béketárgyalás, a békebizottság élén *Clemenceau*-val, aki magával hozta azokat a feltételeket, amelyeken egy pontot sem változtattak. Hiába volt tehát az amerikai elnök figyelmeztető jelszava egy méltányos megoldásra, dacára annak, hogy a győztes nagyhatalmak a háború kedvező eredményét egyedül nekik köszönhetik, az amerikai elnök álláspontja nem ment keresztül, ez őt arra indította, hogy az úgynevezett versailles-i békét soha alá nem írta. *Coolidge* megbízatásának tehát nem volt komoly jelentősége. A győző államok ilyen kísérletekkel nem háríthatták el a felelősséget a bosszúálló békékért, amik a második világháborút vonták maguk után.

ARAD – HARC A ROMÁNOKKAL

Nem a magyar szabadságharc tragédiájának utolsó fejezetét óhajtom ezúttal felidézni, hanem Aradot, mint a magyar további balsors színhelyét megjelölni, ahol Erdély hovatartozásának kérdése felől kellett dönteni. Az 1918-ban bekövetkezett összeomlás után az is egyike volt a sürgető feladatok megoldásának. A román (helyesebben akkor még vlach) igények Erdélyre vonatkozó jogossága vagy jogtalansága tekintetében csak az előzetes események ismerete lehet irányadó.

A XII. században még sem Erdélyben, sem Dél-Magyarországon román ajkú lakost találni nem lehetett. Nagy Lajos királyunk volt az, aki a műveletlenül maradt kincstári birtokok megmunkálása végett moldvai, havasalföldi románokat telepített be. Nem volt benne sok köszönet és haszon, mert a betelepítettek nem voltak erre alkalmasak. Csak juhpásztorok, *pakulárok*, akik csak a birka legeltetésével foglalkoztak, alacsonyabb műveltségük és dologtalan természetük nem volt alkalmas földművelésre. Ezek inkább csak menekülni akartak despotáik kényurasága elől, ahol őket halálra nyúzták, és kényszermunkára fogták.

Lassan beszivárogtak, szaporították a román népességet, ahol békét, nyugalmat találtak. Werbőczy törvénye hadviselésre nem kötelezte őket. Hosszú évszázadokon keresztül nem hadakoztak a törökkel és más ellenséggel, vígan szaporodtak, még egyházi adót sem fizettek, erre nem kötelezte őket még felettes görög-keleti egyházuk, maguk a püspökük sem. A görög-keleti egyháznak ez az állásfoglalása sajnos egyike volt a magyarok elrománosodásának is, akik szívesen szabadultak a papi tized fizetése alól, ezért inkább áttértek a görög-keleti egyházba, ahol nemcsak ezen egyház tagjaivá, hanem román ajkú magyar polgárokká váltak. Minthogy a görög-keleti egyház hivatalos szertartási nyelve a nép nyelve, a román vagy szláv volt, ez magával vonta az idetartozók románná vált nemzetiségi jellegét is. Ott eskették össze a fiatalokat, ott keresztelték meg a gyerekeket.

A beszivárgott románság nemcsak keletről jött, hanem a Balkánról is, ahol őket vlachoknak nevezték, amely inkább szláv, semmiképp római jelleget nem jelentett. Innen származott a magyar „oláh" elnevezés is. A balkáni románok, illetve vlachok már inkább a magyar Délvidéken nyertek vendégjogot, nem voltak tehát honfoglalók, csak eltűrt jövevények.

Erdélyben hivatalosan csak három nemzetiséget ismertek: magyart, székelyt és szászt. Román népi megjelölés tehát nem is volt. A román fejedelemséget, Moldvát és Havasalföldet csak az Osztrák Magyar Monarchia ismerte el az 1878-as berlini konferencián. Ugyancsak a monarchiának köszönhette Sigmaringen-*Hohenzollern Károly* királyi méltóságának megteremtését. Majd mindaddig, amíg a kedvező politikai helyzet a szomszédos magyar hatalom segítségét és védelmét biztosította az új királyságnak, megmaradt a barátság a román király részéről is és tisztelet a pártfogóval szemben. A királlyá segített *Hohenzollern Károly* utódai azonban alig várták, hogy ezt hálátlansággal fizessék meg. A két világháború felgerjesztette az utódokban a nagyhatalmi álmokat, amit sikerült is mind a két háborúban tanúsított ellenséges magatartással alátámasztani. A politikában sohasem lehet ugyan hálát vár-



194. kép: Iuliu Maniu

ni, de a románoknak a Monarchia ellen a két háborúban elfoglalt ellenséges álláspontja példa nélkül áll annyival inkább, mert előzőleg szövetségesek voltak. Ezt a kötelezettséget ugyan egyik háborúban sem teljesítették, sőt megvárták azt a hadi helyzetet, amik alkalmassá tették őket, hogy szövetségesből támadó ellenségekké váljanak. A monarchiának 1918. őszén történt összeomlása sok megoldatlan kérdést hagyott hátra. A magyar képviselőház román nemzetiségű képviselő elnevezése alatt szereplő tagjai, így többek között *Maniu*, Vajda, Popcsicsov, Vlád, Lázár, Mihályi és többen még a háborút megelőző időkben állandó propagandát fejtettek ki a román királyság, a *regát* érdekében, és már akkor nem titkolt reménységük és szándékuk volt Erdélynek a román királysághoz való csatolása. A magyarság, illetve annak hivatalos vezetősége nem találta, vagy nem tudta megtalálni az ellenszerét ennek az ellenséges törekvésnek. Valahány román nemzetiségű pap és tanító volt, megannyi agitátora a román törekvéseknek. A talajt kihúzták a magyarság lába alól, s szabaddá tett és felosztásra kerülő magyar nagybirtokokat nem a magyar földművelésügyi miniszter vett meg, hanem a nagyszebeni román *Albina*, amely regátbeli pénzből táplálkozott, és korlátlan lehetősége volt e birtokok felvásárlására és oláh nemzetiségű lakosoknak részére leendő felosztására. Abból egyetlen talpalatnyi föld sem jutott magyar kézre, hiszen midőn a képviselőházban ezirántmeginterpellálták a földművelésügyi miniszter, ez kijelentette, hogy ezeket a birtokokat nem veszi meg, mert nincs rá fedezet. Kisebb magyar érdekekre azután mégis csak jutott valami. Fellázadtak az *Apponyi*-féle congura-törvény ellen is, amely némi pótlékot biztosított azon tanítók részére, akik iskoláikban a magyar nyelv tudását előmozdították. A magyar érdekeket nem nagyon képviselték a külügyminisztérium követei sem, akiknek kötelessége lett volna a román propagandának Bukarestben való ellenőrzése. A magyar sors szomorú történetét íróink is ismertették az „Elnémult harangok"-ban és az „Elsodort falu"-ban. Ezúttal nem kívánok foglalkozni sem az első, sem a második világháborút követő békekötés utáni erdélyi román állapotokkal, ez nem tárgya jelen írásomnak, mert akkor köteteket lehetne írni a magyar faj irtásáról.

Az 1918. évi összeomláskor, mint már fentebb is jeleztem, gondoskodni kellett a magyar határok és magyar közigazgatás mikénti jövendőjéről. A nemzetiségi kérdés megoldására a *Károlyi*-kormány megteremtette a nemzetiségi minisztériumot, s annak élére a radikális párthoz tartozó *Jászi Oszkárt* nevezte ki miniszterré. Elérkezett az erdélyi kérdés megoldása. 1918 december havában engem, mint a magyar Nemzeti Bizottság egyik tagját is kijelöltek a románokkal való bizottság tárgyalására. Ennek helyéről a román nemzetiségű és már fent megjelölt képviselőkkel történt megállapodás folytán Aradot jelöltük meg. A magyar bizottságban rajtam kívül és a vezető miniszteren kívül még több magyar tag is megbízást kapott. Többek között



195. kép: Apáthy István

dr. *Apáthy István*, kolozsvári egyetemi tanár lángoló magyar hazaszeretettel, a szocialisták részéről *Bokányi Dezső*, szintén tagadhatatlan magyar érzéssel. Megérkeztünk Aradra, odajöttek a magyar-román képviselők is. Békésen ültem az aradi Fehér Kereszt szálló nagytermében, midőn odajött hozzám az aradi királyi ügyészség vezetője, dr. Szapolczay Lajos, akihez régi barátság fűzött. Őszinte szívvel és örömmel üdvözölt, mint hivatali feljebbvalóját. Ez az üdvözlés meglepett, mert nem tudtam róla, hogy időközben a Károlyi-kormány igazságügyi államtitkárrá nevezett ki, minden előzetes megkérdezésem nélkül, habár megkértem a kormány irányadó tagjait, hogy mellőzzenek magasabb hivatali állások betöltésénél. Miután azonban az akkori politikai helyzet kezdett mindinkább bonyolultabbá fejlődni, nem akartam további zavarokat, és tudomásul vettem e megbízatásomat. Pár hónapot töltöttem be ez állásban, mint az igazságügyi minisztérium vezetője, mert *Berinkey Dénest*, az akkor kinevezett igazságügyi minisztert a kormány elnökévé tették, miután *Károlyi Mihály* az ország elnöke lett. Ezek után hónapokon keresztül én vezettem az igazságügyi minisztériumot. Később elfoglalt álláspontom folytán azonban arról, illetve államtitkári állásomról lemondtam.



136. kép: Bokányi Dezső



197. kép: Berinkey Dénes

Az aradi tárgyalások napokon át eredménytelenül folytak. A román érdekeket képviselő nemzetiségi képviselők mindenféle ürüggyel kitértek egy tűrhető megoldás elől. A magyar bizottság álláspontja az volt, hogy a békekötésig Erdélyben is a magyar közigazgatás maradjon érvényben a lakosság fajára, illetve nemzetiségére való tekintet nélkül teljesen egyforma jogosultsággal. A magyar bizottság megbízott egy javaslat szerkesztésével, amely a most említett időig a magyar közigazgatás fenntartását biztosította volna. A románok magatartásában minden őszinteség hiányzott. Mikor Aradra jöttek, már zsebükben hordták Nagy-Románia térképét, amelyben Erdély is be volt rajzolva. Az eredménytelen tárgyalások végén arra kényszerítették *Jászi Oszkárt*, a magyar bizottság vezetőjét, hogy az kijelentette: minthogy az urak magatartásukkal azt árulták el, hogy teljesen el akarnak szakadni, ezután számunkra nem marad egyéb hátra, minthogy Moszkva felé forduljunk. Ekkor ugyanis már a szovjethatalom uralkodott Oroszországban.

A magyar bizottság reményt vesztve tért vissza Budapestre, ahol már várta őket *Vix* francia megbízott ezredes parancsa a határoknak a románok javára való beljebb vonására, ami maga után vonta *Károlyi Mihály* lemondását is.

A józan belátás – csalódásra vált – reményében indultunk Aradra. A győzelmében elvakult úgynevezett *Nagy Entente*, s az ezt befolyásoló román propaganda már elvégezte káros munkáját. A tárgyaló román felek már ennek tudatában jöttek a drámai színjátékra, ahol csak komédiát játszottak az ő mulatságukra és a magyar bizottság rövid ideig tartó altatására.

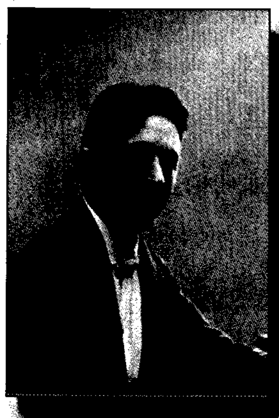
KISGAZDÁK

Egyik szép nyári napon kerületemben, Karcagon időztem. A kerülethez tartozó szomszéd városból, Kisújszállásról telefoni üzenetet kapok, jöjjek át, mert ott helybeli kisebb gazdák összejöttek, de ott vannak Pestről jött urak is, valami lap alapítására.

A vonat kedvező időben indult, a kitűzött időre meg is érkeztem. Választóim vezetősége már öszsze is ült, és figyelmesen hallgatta a „MAGYAR LOBOGÓ" címmel megindult hetilap célszerűségét, a földművelő társadalom érdekeinek képviseletét. Ha a nagybirtokosoknak van megfelelő hírlapi képviselete, miért ne lehetne ilyen a kisebbeknek is?

Akkor úgy láttam, hogy a gyűlésen az a három pesti úr, aki inkább előfizetők gyűjtésére jött le, nem is annyira kis emberek érdekképviseletét tartotta szem előtt, hanem inkább az előfizetők gyűjtését. Illendőség volt azonban, hogy a gyűlés főtárgyává ne is ezt tegyék, meg kellett azt előzni egy kis politikai vitának is. Nem tévedés az, ha az ember azt hiszi, hogy minden magyar ember született politikus, szívesen vesz részt a közéleti kérdések megvitatásában. A lap szerkesztői jónak látták, hogy segéderőkről gondoskodjanak, egy pár addig még ismeretlen kisgazdát hoztak magukkal, többek között egy addig még ismeretlen politikai nagyságot Nagyatádról, a Dunántúlról, *Szabó Istvánt*, akit későbbi politikai szereplésében mint *Nagyatádi Szabó Istvánt* ismertek. Úgy látszik, Nagyatádiban már akkor ágaskodott a politikai nagyravágyás, nem mulasztotta el, hogy ezen az első találkozáson ne a lap előfizetéséről, hanem a kisgazdák érdekeinek pártolásáról beszéljen.

A kisgazda párt megalakításának azután ez volt az első mozzanata. A későbbi szentgáli és következő gyűlések már csak ennek a megmozdulásnak voltak a következményei. A kis magból terebélyes fa fejlődött. Időközben egy pótválasztásra volt alkalom, *Szabó István* úgy gondolta, hogy elérkezett az ideje annak, hogy politikai vágyait kielégítse. Ezen a pótválasztáson falujában, Nagyatádon fel is lépett, és ott szerencsésen meg is választották. Képviselőházi felszólalásában a kisgazda párt megalapítását be is jelentette, és rövid időn belül a párt négy taggal szerepelt a Házban. Most már elnököt is kellett választani, aki nem lehetett más, mint *Szabó István*, „a nagyatádi" megjelöléssel.


198. kép: Huszár Károly

Mindjárt első felszólalásával rokonszenvet keltett, nem volt benne semmi demagógia. A magyar földműves osztály bölcsessége és hazaszeretete kiegészítve egy helyes földbirtokreform megvalósításával.

Ez a helyzet egész 1918. októberéig megmaradt. Majd jött a háborús összeomlás, a régi kormány bukása, az új miniszterelnök, *Huszár Károly* kormányalakítása, akkor,midőn az első kommunista kormányt 1920-ban polgári kormányzat váltotta fel, és az ezáltal elrendelt választás kisgazda többséget hozott a parlamentbe. Ez választotta meg *Horthy Miklóst* is kormányzónak. A magyar politikát azután *Gömbösék* irányították a kisgazdák segítségével. Politikailag iskolázatlan, tapasztalatlan, de megbízható

többség, amit helyes vezetéssel komoly célok megvalósítására lehetett volna felhasználni. A nagy városok több mindenféle varázsa azonban tőrbe csalja a falusi népet. Baj volt az is, hogy a képviselői csizmák közé sok vasalt nadrág került, akik voltaképpen csak politikai érvényesülést kerestek, távol állottak azonban a földművelők érdekeitől. Nem is jártak elől mindig jó példával. Az akkori kormányzat a régi nyomokon járt, miután a választásánál ugyanazokat az eszközöket alkalmazták. Ezt a kisgazda párt jelöltjei megnyugvással vették tudomásul, hiszen ők voltak a megalakítandó kormánypárt leendő tagjai. Biztosak voltak tehát megválasztatásukban. Szívesen támaszkodtak a közigazgatás jóindulatára. Bekerült azonban a Házba kisebb számban baloldali ellenzék is, amely erős bírálat tárgyává tette a kisgazda párti kormány tévedéseit és magának a kisgazda pártnak kisebb-nagyobb hibáit, amivel a képviselőknek nyújtott előnyök voltak összeköttetésben. Több buzgó tagja volt a pártnak, többek között Csontos Imre bácsi is, az én karcagi utódom, aki bizony nem sokat törődött azzal, hogy hazájában én tettem népszerűvé, mégis a legközelebb kiírt képviselőválasztásnál ellenjelöltként lépett fel velem szemben. Ilyen kis apró figyelmetlenségek a politikában megszokottak. De megszokott a választási túlságos jóindulat is, amit a közigazgatás a kormánypárti jelöltek érdekében ki szokott fejteni. Imre bácsi, már hogy Csontos Imre egyike volt azoknak, aki legerősebb támaszai voltak a kisgazda pártnak, akkor is, amikor már kezdett nyilvánvalóvá lenni, hogy a képviselő urak szívesen használják fel befolyásukat. Akkor volt ugyanis divat az állatkiviteli üzlet, ilyen hasznot hajtó cédulákat kaptak azok a képviselő urak, akik jól viselték magukat. Már pedig egy kormánypárti kisgazda miért ne viselje jól magát? Egyik kapott 20 ökörre kiviteli engedélyt, a másik ugyanannyi, vagy nagyobb számú lóra, birkára, sertésre, vagy amire éppen az éhes külföldnek leginkább szüksége volt.

Nem szeretném azt mondani, hogy Imre bácsi ezek közé a könnyebb legények közé tartozott, viszont nem vetette meg a hatósági támogatást, mikor a mandátum megszerzéséről volt szó. A képviselőházban a kormánnyal szembeni ragaszkodását igen élesen kidomborította. Midőn az ellenzék emlékezni kívánt megválasztásának részleteire, Imre bácsi nyugodtan kiáltotta „már pedig kell az kis erőszak". Azért nem haragudtak a kis öregre, termetére hasonlított az akkor annyira népszerű nagy angol államférfira *Lloyd George*-ra, ezért állandóan *Lloyd George*-ként emlegették: Ezt a megtisztelő elnevezést ő is vállalta, és még félhivatalosan is elismerték.

A kisgazdáknak a parlamentbe való bevonulásával azt lehetett hinni, hogy a már régen óhajtott demokratikus irány kezd megvalósulni. Egyelőre csak azt láttuk, hogy a lakkcipők helyett csizma tapossa a folyosó piros szőnyegeit. Sok helyes gondolkokodású ember volt köztük, megfelelő élettapasztalattal és bölcsességgel. A magyar talaj rajongói, akik szeretettel és hozzáértéssel ápolták az ősi rögöt. Példát is adtak, miként kell önzetlen komoly munkával hazájuk iránti kötelességüket teljesíteni.

Sokat azonban hamar elkapott a világ, az azelőtt nem ismert könnyelmű élet. Ezek nem láttak öszszeférhetetlenséget az erkölcsi megtámadhatatlanság és a képviselői befolyás kifogásolható üzele-

tei között. A kisgazda párt lassanként kezdte elveszíteni erkölcsi hitelét. Volt azonban egy-két nagyobb látókörű tagja is, többek között a kereskedelmi államtitkár, a nagyiparos *Lipták Pál*, akivel szoros barátságban voltam. Ez feljogosított arra, hogy figyelmeztessem a hibák kiküszöbölésére. El kellett fogadnom mentségét: „Mit tudnál Te tenni olyan társasággal, amelynek zsebében kiviteli engedélyek vannak?"



199. kép: Lipták Pál

Nagyatádi ezek szerint úgy, mint miniszter, és úgy mint vezér voltaképpen légy volt a rúdon és nem kocsis, aki a lovakat hajtja. A lóhajtást különben már *Károlyi Mihály* kormányában is megunta, mert amint ezt *Károlyi* emlékirataiban írja, *Nagyatádi* Szabó ott akarta hagyni az 1918-as decemberi zavaros időben, mert nem kapta meg az ízlésének megfelelő autót. A „pártvezért" azután ki is kellett elégíteni.

Csak *Sokorópátkai Szabó István*nal nem békült meg. Az 1918-as összeomlás és a pártok megszűnése után egy új kisgazdapárt alakult *Pallavicini György* és társai vezetései alatt. Borsot akartak törni *Nagyatádi* Szabó orra alá és Sokorópátkáról hoztak egy másik kisgazdát, szintén *Szabó Istvánt*, hogy ezzel ellensúlyozzák és letörjék *Nagyatádi* Szabó indokolatlan hatalmát. A különbség kettőjük között nem volt sok, legfeljebb az, hogy a sokorópátkai nagyobb gyomorfelülettel rendelkezett. A forradalmi idők nem voltak alkalmasak ilyen polgári párt alakítására, az új kisgazda párt, mely veleszületett gyengeségben elhalálozott, voltaképpen a haladást kívánta meglassítani. *Sokorópátkai Szabó István*nak azonban nem voltak jogosulatlan igényei, és így azt nem is kellett kielégíteni.



200. kép: Sokorópátkai Szabó István

*

HORTHY MIKLÓS



201. kép: Horthy Miklós

Szegedi miniszterelnökségem egyik legnehezebb feladata a hadügyminiszteri tárca betöltése volt. Nem, mintha nem lett volna ott elég alkalmas honvédtábornok, akik ezt a tisztet megelégedéssel töltötték volna be, de a kormány alakításánál és éppen a hadügyminiszter kiválasztásánál olyan szempontokat is figyelembe kellett venni, amiknek a szegedi hadsereg sikeres megalapításában nagy jelentősége volt, másrészt arra is vigyázni kellett, hogy a védelmet nyújtó, Szegedet megszállva tartó francia hadvezetőség jóindulatát is megnyerjem. Ez a két feltétel szinte elháríthatatlan nehézséget jelentett.

A Szegedre menekült közös hadseregbeli és honvédtisztek előtt mintakép gyanánt szerepelt az „otrantói hős", az olaszok ellen küzdő monarchiabeli ellentengernagy. Viszont *Horthy*nak éppen ez a minősége volt a franciák előtt egyik tehertétele. Ezenkívül politikai és világnézet különbség is volt közte, és a franciák bizalmát bíró egyik magyar politikus *Varjassy* Lajos között, akiben ez a felfogásbeli különbség *Horthy* iránti gyűlöletté fokozódott. A francia parancsnokok ilyen alapon is nyertek *Horthy*ról tájékoztatást; e szerint ő a franciák által még mindig ellenségnek tekintett Habsburg-imádó és németbarát színben lett feltüntetve. Ezt ugyan ellenségei nem tudták alátámasztani, de a francia pártfogóknál hitelre talált. Megerősítette ezt a Szegedre menekült és ott tiszti századot alakított tisztikar is, amely sokszor olyan magatartást tanúsított, ami a franciák bizalmát nagyon megingatta. Ez a tisztikar szoros összeköttetést tartott fenn *Horthy*val.

Mint a szegedi eseményekről szóló visszaemlékezésemben már utaltam rá; nehéz volt ezek után a gordiusi csomó megoldása, mégis sikerült. *Horthyt* nem akartam mellőzni a szegedi sereg szervezkedésének esetleg nyújtandó segítsége miatt. Az ő hadügyminisztersége tehát mint politikai elkötelezés a francia tábornokok szemében ellenszenves volt, mondhatnám lehetetlenné vált. Határozott tiltakozást nem fejtettek ki, de *Horthy*nak a kormányba való behelyezése esetén nem helyezték kilátásba támogatásukat. Keresni kellett tehát a mindkét oldalnak megfelelő megoldást. Feltettem a kérdést a francia főtisztnek, lenne-e kifogásuk *Horthy* vezérkari főnöksége ellen, mind a két parancsnok kijelentette, hogy miután ez nem politikai jelentőségű, ilyen megoldás ellen nincsen észrevételük.

Legelső minisztertanácsom alkalmával ezt a kérdést meg akartam oldani. Azzal a kész javaslattal jöttem, hogy a kormány nevezze ki *Horthy* vezérkari főnökké. A minisztertanács nem minden tagjánál talált ez tetszést. A javaslat mellett két szavazat esett: a külügyminiszter *Teleki Pál*, és a belügyminiszter Ball Aladár támogatta, ugyanakkor *Belitska Sándor* hadügyminiszter és *Varjassy* Lajos kereskedelmi miniszter ellene voltak. Nekem, mint elnöknek kellett dönteni, így lett *Horthy Miklós* a szegedi hadsereg fővezére. Ez volt pályája magasra ívelésének első lépcsőfoka. Mint fővezér hűséget és engedelmességet fogadott kormányomnak. Ez megnyugtató körülmény is volt, mert mint *Ferenc*

József melletti személyi hadsegédnek tisztában kellett lennie a feltétlen fegyelem fontosságával. Ezt a kötelezettséget mindaddig szem előtt is tartotta, amíg a kormányom kieszközölte a már tekintélyessé vált seregnek Szegedről való eljutását. Ennek az élére került *Horthy*, és úgy ítélte meg a helyzetet, legalábbis ürügyül hozta fel, hogy kötelességet teljesít, ha az őt kinevező kormánnyal szemben felmondja az engedelmességet. A katona tehát már akkor szembe került a titkos politikai célokat szem előtt tartó emberrel. Megelőzte már akkor azokat a tábornokokat, akik egyes államokban katonai puccsal szereztek hatalmat.

Most már, miután már volt lehetősége, hogy nagyra törő vágyát megvalósíts, vele, mint politikussal akarok foglalkozni. 1920 tavaszán az uralmon lévő kisgazda párt kormányzóvá választotta. E pártnak és a képviselőháznak akkor tagja nem voltam. Köztudat szerint ez a választás nem felelt meg mindennek, ami ténylegesen alkotmányszerű lett volna. Alább úgyis rá fogok térni a Budapestre került tiszti különítményeknek szélsőséges magatartása.

Horthy államvezetést vállalt minden politikai ismeret és tapasztalat nélkül. Ez iránybani felkészültsége korántsem állott arányban a vállalt feladattal.

Bírálat tárgyává kell tennünk belpolitikáját: mint legfőbb hadúrnak, módjában lett volna korlátok közé szorítani tiszti különítményeinek indokolatlan és gyűlölséget keltő kegyetlenkedéseit. Goethe bűvészinasára kell gondolnunk, aki a kártékony szellemeket csak felidézi, visszaparancsolni már nem tudja. A kormányzásával uralomra jutott kártevő erők adták meg az irányvonalat, és sokszor jobbnak látták, ha a tájékozatlan kormányzót eljárásukról nem értesítik. Láttuk ezt már a Sándor szerb király elleni gyilkos *marseille-i* merényletet előkészítő macedón forradalmárok magyarországi tevékenységénél is, amiről a kormányzó csak akkor értesült, amikor a szerb kormány Magyarország ellen háborús mozdulatot tett. Szokatlan alkotmányos eljárás, amikor egy kormány elfelejti értesíteni az államfőt a legfontosabb politikai eseményekről. Ha először a *Horthy* rendszer belpolitikáját nézzük, vessünk egy pillantást az évszázadok óta megvalósításra váró földbirtok rendezésére. Igaz ugyan, hogy a kormány ezzel is foglalkozni kívánt, de az eredmény tekintetében üdvösebb lett volna, ha azt nem bolygatja, mert az általuk végzett intézkedések azt a látszatot keltették, hogy ez a fájó seb gyógyulásra nem talált. Holott mindaz, amit elvégeztek, csak félrevezetése volt a földhöz juttatandók reménységének, több százezer holdas hitbizomány még mindig érintetlenül maradt. Ezek akadályozták az egészséges népszaporodást és az elriasztó vagyonkülönbségek némi kiegyenlítését, viszont elősegítették a földművelő nép kivándorlását. Az újra feléledt társadalmi megosztottság továbbra is szembeállította az embereket.

A népnek a politikába való bevonására, a választójog kiterjesztésére nem gondoltak. De nem gondolt erre az őt megválasztó, uralmon lévő kisgazda párt sem. Senki őt erre nem figyelmeztette; nem számoltak azzal, hogy a demokratikus haladást nem szabad és nem is lehet megakadályozni, nem ismerték fel annak jelentőségét, hogy egy nemzet ereje nem a fa felső koronájában, hanem annak gyökerében rejlik. Rossz példát nyújtott a magyar társadalom egyes rétegeinek a hatalmasokhoz való

dörzsölődése, amely mindig hajlandó volt isteníteni azt, akitől valamit várni és kapni lehetett. Horthy kevés őszinte szót hallott, így nem is volt semmi irányban tájékozott. Ez mutatja azt az elzárkózottságot, amely megakadályozta a vezetőket a kisemberek életének megismerésében. Ő legfeljebb dzsentri társaságban érezte magát jól, *Metternich*nél, a hatalmas kancellárnál, a bárónál kezdődött az ember, *Horthy*nál csak a grófnál. Ezen kívül, habár nem is éppen neki, de a családjánál, amelynek mindig befolyása alatt állt, egy még magasabbra való törekvés érvényesült. Ez az álom még közvetlen környezetében is visszatetszést szült, mindenesetre azonban az ő további kormányzói működését nagy mérvben irányította. Megnyilatkozott ez *IV. Károly* királynak kétszeri trónvisszaszerzési kísérleténél is.

Személyes nagyravágyását még fokozta az a túlságos tekintélyteremtés és ezzel kapcsolatos elzárkózottság, amely túlhaladta még a *Ferenc József*-i időket is. Midőn *Ferenc József* a királyi várból a Lánchídon keresztül Pestre jött, a rendőrség hivatalos parancsa az utat az egyszerű közlekedő polgárság előtt nyitva hagyta. Viszont, ha *Horthy* a hídra lépett, azt még madártávlatból sem lehetett megközelíteni. A magyar történelemben pedig sohasem volt divatos az államfő ellen elkövetendő merénylet. Csak egyetlen királygyilkosságról tudunk, midőn Kun László lett áldozata a vele együtt dőzsölő kun kedvenceinek ellene intézett merénylete folytán. A történelem által feljegyzett Zách Felicián-féle merényletnek előzménye is volt, ez a magyar főúr ugyanis a leányán ejtett sérelem megbosszulása miatt vette tervbe Róbert Károly feleségének megtámadását. Ilyen másik támadást is feljegyez nem is annyira a történelem, hanem az ahhoz kapcsolt irodalom. Legújabban éppen a pilisi hegyekben megejtett ásatások felfedezték Gertrúd koporsóját, és megállapították, hogy a királyné nem Bánk bán támadásának lett az áldozata, hanem egy udvari vadászaton ellen elkövetett merényletnek. II. Endre több, mint huszonkét háborút viselt részben külföldön. Udvarában különösen kétféle irányzat alakult ki: az egyik volt a királyné körül csoportosuló francia politikai tájékozódás, miután maga a királyné meráni származású volt, viszont ezzel szemben állt a Bizánc felé tekintő udvari társaság.

*Horthy*nak tehát nem volt oka arra, hogy őt annyira őrizzék. Felfogásában ugyan konzervatív volt, de ez nem gátolta őt annyiban, hogy szoros kapcsolatot ne tartson fenn szórakozásban a nagy tőke képviselőivel.

Mindaddig, amíg ellentengernagyi állásából a kormányzói székbe emelkedett, nem nyílt alkalma arra, hogy a helyes és okos gyakorlati politika előfeltételeit megismerhesse, erre *Ferenc József* szolgálatában, mint katonának, kevés alkalma is lehetett. Nem minden katona hordozza tarsolyában, ahogy *Napóleon* mondja, a marsallbotot, és nem minden tábornok lehet egyszersmind császár is. Ehhez külön tehetség szükséges, ami *Horthy*nál hiányzott. *Napóleon* nemcsak katona, hanem polgári tekintetbe vett igazi államfő is volt, ismerte az embereket, azoknak erényeit és gyengeségét, és olyan törvényeket alkotott, amik még máig is irányítják az emberek sorsát.

Külpolitikája tekintetében is sok hibát követett el. Az 1920 júniusában a trianoni békeparancs folytán beiktatott törvény mindenkibe elkeseredést oltott be, ez az érzés fokozottabban nyilatkozott meg

azokban, akik az ország intézésében részt vettek, még fokozottabban azokban, akik ezért felelősek is voltak. Igaztalanok lennénk, ha *Horthy*tól megtagadnánk az izzó hazaszeretetet, amellyel ő úgy volt, mint az anya, aki eközben halálra szereti gyermekeit. *Horthy*nál is megvolt a természetes hajlandóság a megcsonkított ország helyrehozására. Ez teszi érthetővé Hitlerrel való barátságát, mondhatnánk inkább iránta való bámulatát. Mint nem politikus, nem ismerte a világ helyzetét, nem ismerte azt az ellentétet, amely Németországot Európával szembeállította, s így nem tudta megállapítani, elérkezett-e az ideje annak, hogy az ország már csak részbeni reintegrációját megvalósítsa. Idő előtt szoros kapcsolatba került a német vezérrel, aminek következménye lett a tökéletes elkötelezés. A szerencsés külpolitikai helyzet megteremtette a német első háború utáni béke revízióját. Ennek természetes folyománya volt a megcsonkított Magyarország egyes részeinek visszajuttatása is. Ebben elsősorban az olaszok és egyik vezető politikusuk, *Ciano* nyújtott segédkezet. A nemzet ezért hálás is volt kormányzójának, aki helyesebben tette volna, ha Hitler második kísérleténél önmagának is megálljt tudott volna parancsolni. Intő jelenségképpen kellett, hogy szem előtt lebegjen a Hitler-ellenes Európai Koalíció, amely árnyékát már előre vetette. Elhibázott dolog volt a Hitler mellé állás és kétszázezer magyar katonának a feláldozása egy olyan túlfűtött nagyravágyásnak a kielégítésére, mint amilyen Hitleré volt. Lehet, ha ellene áll Hitler követelésének, ez megszállta volna Magyarországot, de a feltétlenül bekövetkező békekötésnél Magyarország érdekeit jobban szem előtt tartották volna.


202. kép: Galeazzo Ciano

Midőn a 40-es évek elején a Délvidék nagy részét visszakaptuk, végzetes hiba volt olyan csapatvezérek megbízása, akik a visszakapott területeken indokolatlan vérengzést követtek el. Egy hadúrnak ismernie kell az embereket és minden hadmozdulatot.

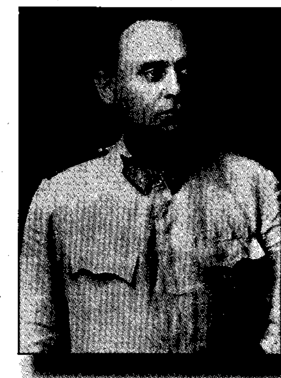
Horthy alatt történt *IV. Károly* királynak kétszeri trónvisszaszerzési kísérlete. Midőn a király e célból egyedül jött Magyarországba, és *Horthyt* a hatalom átadására kérte, ez eléggé nem indokolható kifogásokkal ezt a kérelmet elutasította, és megakadályozta a mindig békére törekvő királyt trónjának visszaszerzésében. Egy trónra visszakerült királyt, akinek legfőbb célja volt a háború mielőbbi befejezése, az úgynevezett győztes nagyhatalmak elismertek volna, és nem kényszerítették volna a trón elhagyására.

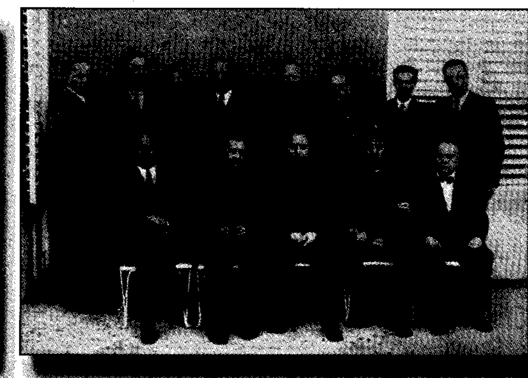
*IV. Károly*nak második kísérlete diplomáciailag nem volt előkészítve. A rá vonatkozó törvény betartását fegyveres erővel megakadályozni nem lehetett. *IV. Károly* akkor követett el hibát, midőn rossz tanácsadói javaslatára fegyveres erőt vett igénybe, és egyik volt tábornokának, *Lehár*nak segítségével fegyveres erővel indult a trón visszaszerzésére. *Horthy*nak e kísérlet visszaverésében kevés szerepe volt, de mégis felelős érte. Hatalomra vágyó és azt további birtoklásban tartó minisztere, *Gömbös Gyula* volt az, aki a fegyveresen bejött királyt trónszerzésében megakadályozta. Hogy ebben a *Nagy* vagy a *Kis Entente* általa vélt esetleges megtámadási veszélye állott fenn, vagy a hatalom további birtokban tartása, ezúttal tárgyilagosan megállapítani még nem lehet. Mindenesetre szerencsétlen dolog volt *IV. Károly* második vállalkozása.


203. kép: Lehár Antal

Rá kell térnünk végül *Horthy* pályájának kettétörésére, amiben egyedül önmagának tehet szemrehányást.

Nem vette, vagy nem akarta észrevenni a háta megett csoportosuló felelőtlen tisztek törekvéseit. A vezérkarnak különösen fiatalabb tagjai áldozatul estek *Szálasi Ferenc*, egy beszámíthatatlan vezérkari tiszt, jogosulatlan nagyravágyásának, ami azzal végződött, hogy *Horthy*nak 1944. október 15-én el kellett hagynia az országot, és *Szálasi*, ez a felelősség nélküli fantaszta került a helyére.


204. kép: Szálasi Ferenc


205. kép: A Szálasi-kormány álló sor balról: Rajnis, Pálffy, Vajna, Jurcsek, Kovarcz, Kassai, Szakvari, Szöllősi, Reményi-Schneller, Kemény, Szálasi, Beregffy, Szász

*

*Petőfi*vel kezdhetném: „Hej Debrecen, ha rád emlékezem". 1944. november 11-ig volt elég időm, hogy hasonló gondolkodású barátaimmal együtt legtöbbször nyilvános üléseken szembeszálljak a háborúval. Gyűjtöttem tehát az okot és alkalmat arra, hogy a hatalmat magához ragadott „Vezér" – *Szálasi* – politikai rendőrsége megunja a tiltakozást, és – valószínűleg felső parancsra is – összeszedje azokat az izgatókat, akik egy újabb háborús katasztrófától akarták megmenteni az országot.

A fentebb említett őszi nap esti óráiban éppen nyugalomra készültem, midőn Hajdani bácsi, házunk jóindulatú felügyelője betáncolt lakásomba. Nem egyedül jött, hozta már magával két detektív kíséretében Egyed Zoltán hírlapírót is. Nem volt nehéz kitalálni jövetelük célját, hiszen már a németek márciusi bevonulása alkalmából telefonértesítést kaptam, hogy elfogatásom küszöbön áll. Erre már elébb is okot adtam, midőn a német érdekeltség körébe tartozó *Rákóczi* úti Uránia nevű moziban végignéztem a német csapatok győzelmes előnyomulását Belgiumon, Hollandián keresztül, és hangosan adtam kifejezést az előadás szünetében aggályomnak: „Korán tapsolt ez a budapesti közönség, meg kellene várni a végét." Egy mellettem ülő lelkes csendőr alezredes mindjárt hangosan megtisztelt a „hazaáruló" elnevezéssel, szólt az ügyeletes rendőrtisztnek, és megkérte, hogy engem, mint rendbontót, vegyenek eljárás alá. A szolgálatot teljesítő rendőrtiszttel és feleségemmel együtt a rendőr-főkapitányságra hajtattunk, ahol az előzetes letartóztatást váró többi bűnözővel egy kisebb helyiségbe utaltak, és vártam a kihallgatást. Az eljárás azzal végződött, hogy közrendháborítás miatt 30 Pengő pénzbüntetésre büntettek meg, amit én köszönettel tudomásul is vettem. Szóval most már büntetett előéletű lettem. Ezek után nem volt szabad azon csodálkoznom, hogy újabb rossz magaviseletemnek a november 11-i letartóztatás lett a vége.

Feleségem rosszat sejtett, és hogy nyomorúságomat enyhítse, a legszükségesebb ruhaneművel ellátott. Egy kis kézitáskával és Egyed barátommal együtt a főkapitányságra kerültünk. Ott már elég jó társaság várt ránk: *Kánya Kálmán* külügyminiszter és *Töreky Géza*, a legfelsőbb bíróság elnöke. Egyikünk sem volt tisztában további sorsunkat illetően. Itt nem sokáig kellett várakoznunk, alig egy óra múlva az akkor még svábhegyi Lomnitzi-villában szállásoltak el. Rendes körülmények között kellemes hely, megfelelő, nagy köves padlózatú ebédlővel. Asztal volt ugyan benne, de a székek hiányoztak, nem is szólva a fekvőhelyekről. Azonkívül élelmezésünkről is elfelejtettek gondoskodni.


206. kép: Hain Péter

Rejtekhelyünk meglehetősen titokban maradt, legalábbis családtagjainkat arról nem értesítették. De tudjuk azt, hogy az ösztönnek milyen hatalmas ereje van. Feleségemnek mégis sikerült felfedezni, és igyekezett további ruhaneművel és élelemmel ellátni. Feljött a villába, és egyenesen szembetalálta magát *Hain Péter* detektívfőnökkel, akiről tudjuk, hogy a *Szálasi*-majális után a Vezérrel együtt kötélre került. Megkérdezte tőle, miért kellett engem őrizetbe venni, mikor ő vigyáz rám a legjobban. A detektívfőnök megnyugtatta, hogy ők még jobban fognak vigyázni, és igaza is lett.

A *Szálasi*-féle rendőri igazgatás nem volt nagyon pontos a túszok összeszedésében, mert mi már a valóságban ezt a szerepet töltöttük be. [*Itt megjegyezném, hogy Németországban a politikai ellenség családját szedték össze, s a háború végén egész Dél-Tirolig hurcolták őket, állandó kivégzési fenyegetés mellett.*] Bevitték *Hunyadi Ferenc* postaigazgatót is, a kisgazda párt közismert grófja, *Hunyadi Furi* helyett, mert-hogy gróf Hunyadi Ferinek ez volt a közismert beceneve. A postaigazgató kisfia nem hagyta egyedül apját, és tíz esztendős kora dacára szintén túszként szerepelt. Nem sokáig, mert a tévedés rövidesen kiderült. Bevittek egy Pollack nevű kereskedőt is egy hasonnevű többszörös háztulajdonos helyett. Szerencséje volt, nem cipelték Auschwitzba. Pár napi tartózkodás után a Margit körúti katonai fogházba kerültünk, innen indították az egész túsz-társaságot Kőhídára. A nagy komor épület nem erre a célra épült, cukorgyárnak szánták, jó darabig termeltek is benne édességet, ami később igen keserűvé vált, mert egyike lett a legszigorúbb letartóztatási intézeteknek.

Nevét valószínűleg onnan vette, hogy a Fertő tó mellett elterülő nagy bazalt szikla szolgáltatta Bécs majdnem minden palotájának a lépcsőházait. Egyébként maga Kőhida inkább csak abból a cukorgyárból áll, amit később átalakítottak a legszigorúbb fegyházzá. A középkorban a várakat vették körül olyan védőfalakkal. Ritkán került oda rab, akinek legalább öt év nem ülte volna meg a vállát. Rendkívüli időnek kellett itt bekövetkeznie, hogy politikailag veszedelmesnek látszó egyéneket zárjanak ott el csak azért, mert zavarták az uralomra jutott rendszer vizeit. Ilyen veszedelmes ember volt az a hatvannégy, aki velem együtt túszként került oda, mert nem osztotta a magyar főnácinak, *Szálasi* vezérnek nézetét és céljait.

Köztudomású, hogy a túszok személyi zálogtárgyak azoknak a hatalmi tényezőknek a kezében, akik uralmukat minden eszközzel körül akarják bástyázni. Nem európai találmány. Timur Lenk, Dzsingisz kán és Batu kán, ha nem tudta ellenségét elfogni, annak rokonain állott bosszút. Mi ezt elkerültük, mert a politikai viszonyok már erre lehetőséget nem szolgáltattak. 1945 tavasza megdöntötte Hitler uralmát. A magyar *Szálasi*-féle náci erőlködés csak végső pislogása volt a mécsesnek, viszont ez a körülmény még erősebb rendszabályokra indította a rendszer urai; ezek közé tartozott a túsz-szedés is. Egyike azoknak a módszereknek, amelyek nem menthették meg a bukásra ítélt uralmat.

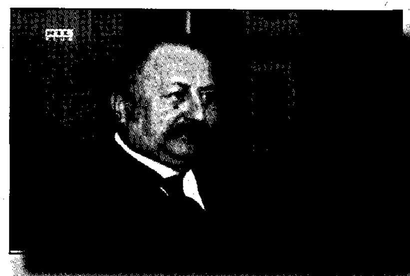
A 63 túsz vállalt kényszerű kezességet, hogy a vezér uralma háborítatlan és hosszan tartó legyen. Ezt a támaszt aztán három csoportba osztották. Voltak a belügyminisztériumból, akik nem kívánták a vezért szolgálni. A másik csoport a repülőtisztek serege, a harmadik az úgynevezett ezeréves cella, már hogy azok, akiknek kora összeszámolva kerek ezer esztendőt tett ki. Ennek lettem magam is szerény lakója. Egy nagyobb terem, ami voltaképpen kórházi szolgálatra lett volna berendezve, elég szorosan egymásmellé rakott vaságyakkal, már előző bűnözőjük által keményre feküdt szalmazsákokkal. Szerencse, hogy sem tollpaplant, sem ruganyos matracot nem kaptunk, ebbe még belemá-

szik a poloska, a szalmazsákot elvből utalja. Nyugodtan alhattunk volna tehát, hiszen a fegyház szabályai szerint este tízre mindenkit ágyba parancsoltak. Ez a nyugodt alvás viszont nem lett biztosítva, mert a mellettem fekvő *Kánya Kálmán* nagyon előrehaladott asztmában szenvedett, és csak hörgészszerűen tudott lélegzeni. Ilyen embereknek természetesen nem sok hasznára van a dohányzás. Nem igyekezett azonban magán segíteni, mert az egész cellában ő dohányzott a legtöbbet, és nem is valami egészséges dohányt, mert a magával hozott egyiptomiak hamar elkoptak, és ezeket csak az eldobott „csikkekből" lehetett pótolni. Mentő angyalként jelentkezett egy másik cellából szobatakarításra odairányított fegyenc rabtársunk, Lajos, egy körülbelül kétméteres volt fodrászmester, aki már 14 éve várta a szabadságot, miután a hűtlenségen kapott asszonyát egy kicsit megszurkálta. Lajos igen jóravaló barátnak bizonyult, Kányát a csikkekkel megszabadította a cigaretta hiánytól.

Töreky Géza is osztotta sorsunkat. Körültekintő, óvatos ember, hiszen ennek, mint legfőbb bírósági elnöknek is többször jelét adta. Kiszemelte magának a cella távol levő sarkában elhelyezett ágyat, mint települési helyet.

Később jöttünk rá erre az óvatos előrelátásra. Ebben a nagy kórházi cellában 17 túsz várt bizonytalan sorsara. Sok mindenre volt időnk, arra is, hogy összeszámoljuk életkorunkat, és ez kerek ezer esztendőt eredményezett. Tizenheten voltunk, nem mind férfiak, a tizenhetedik, a Vígszínház közkedvelt kedves művésznője *Titkos Ilona*, akinek spanyolfallal elkülönített külön lakosztályt rendeztünk be. Meg is érdemelte a bátor viselkedéséért és azért is, mert a beteg Kányát ő szolgálta ki.


207. kép: *Titkos Ilona*


208. kép: Krausz Simon

Amint ezt Budapesten mondanák, ő volt a „haver"! Csak azt nem értettük, miért kellett őt tússzá avatni!? Később ezt a rejtélyt is sikerült megfejteni, Budapest egyik közismert bankárjával *Krausz Simi*vel való barátsága döntötte bajba. Simi talán rászolgált *Szálasi* gyűlöletére, de mivel található nem volt, Ilonának kellett helyt állnia. Ez volt a Dzsingisz tatár kán elmélete és rendszere, ha a tettes nem büntethető és nem fogható meg, ott van a rokon, vagy a barát, azt is fel lehet helyette akasztani. Ez volt a büntetőjogi egyetemleges felelősség.

A túszok kiválasztásánál különben sem volt rendszer, így került be *Szombathelyi* vezérezredes, hadsereg-főparancsnok és sok olyan jobboldali szélső politikus, aki inkább illett a *Szálasi* oldala mellé, mint a fegyházba politikai túsznak.


209. kép: Nagybaconi Nagy Vilmos

Ezer éves barátaink között tisztelhettük a két *nagybaconi Nagyot, Vilmost*, a honvédelmi minisztert és *Gyulát*, a tábornokot. Ismerték az asztrológiát, szerettek pengőt táncoltatni a kerek karton papíron, erre társul vették a szintén túsz Reisinger Ferenc szociáldemokrata képviselőt és Kemény rendőrezredest. A szellemidézés kísérletét azonban abba kellett hagyni, mert bárkit is idéztek meg, mindig Gacsai Pista jelentkezett, mellében a gyilkos tőrrel. Mátészalka, ahol Gacsai Pistát nagy legénynek tartották, nem tudott kiszabadulni a gyászból, és ezt úgy látszik meg akarta osztani a kőhidai túszokkal is. Nincs arra adat, hogy Mátészalkán a társalgási nyelv nem volt éppen szalonképes, de Pista barátunk a másvilágon oly csúnya gorombaságokat mondogatott, hogy azt sokáig hallgatni igazán nem volt érdemes.

Amilyen kemények voltak az ágyak, olyan kemény volt a több mint öt éven át tárolt takarmányborsó., amit legalább minden másnap feltálaltak. Ez a derék, ízletes étel bizony nehéz próbára tette a fogakat, mert elfelejtették puhára főzni, hiszen ötévi száradás meglehetősen keményre edzette. Szerényen megjegyeztük a ránk gondosan vigyázó őröknek, szíveskedjenek megmondani a konyhában, ha már a borsón húsnemű, vagy legalább egyéb zsiradék nem jelentkezik, legalább áztassák azt be egy-két nappal előbb, mert a fegyházban nincs tanult fogorvos, aki a kitört fogakat helyre tudná hozni. Jóindulatú fogházőrünk közvetítette is az óhajt, de illetékes helyről azt a választ adták: „Jó az azoknak így is". Természetesen ez ellen fellebbezésnek nem volt helye. Maradt minden a régiben: a falra hányt borsó.

A belügyi csoportban nyert elhelyezést *Esterházy Móric*, volt miniszterelnök is, akinek élelmezési ellátása már szerencsésebb volt, uradalma minden héten jó falatokat küldött be, amit ő szobatársaival szívesen meg is osztott. –

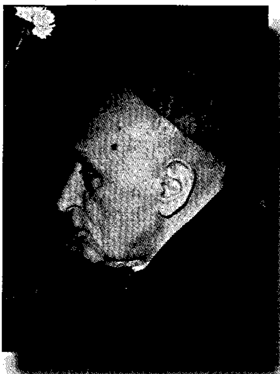
Kedves szokás volt, hogy a sorstársak szívesen megosztottak minden olyan küldeményt, amely a nyomorúságot enyhítette volna. Majdnem mindenki kapott egyszer-másszor kisebb vagy nagyobb csomagot, ezt már mint közös vagyont kezeltük.

Töreky Géza már szigorúbban ítélte meg a tulajdonjog kérdését. Soproni ismerősei és rokonai róla is kellően gondoskodtak, de az elosztásnál már kitört belőle a büntetőjogi jogász, az önvédelmi elv kérdése. Most már tudtuk, hogy miért választotta a legszélső ágyat, ahol minden támadás elől el tudott zárkózni. Szívesen vette azonban, ha a rabtársak a kapott csomagokból őt is állandóan megkínálták, a viszonzásról azonban legtöbbször elfelejtkezett. „Hogy van az, Géza bácsi," – jegyezte meg a velünk szintén túszként szereplő *Dietz Károly* rendőrfőnök -"mikor mi valamit kapunk, mindig megosztjuk veled, de a te barátságoddal még nem találkoztunk." – „Jaj, édes barátom," – nyugtatta meg a Kúria elnöke a főkapitányt – „ez jogos védelem." A büntetőjog szempontjából ez a felfogás igazolt mentségnek is volt tekinthető. Nem volt rossz ember, de gyakorlatilag ismerte az életet.

A raboknak is és a túszoknak is volt egy félóra napi sétájuk, amikor felügyelet mellett a fegyház kisebb kertjében libasorban sétálva élvezhették a szabad levegőt. Húszasával lettünk beosztva, mert a sétaudvar kissé szűknek bizonyult. A harminc perc leteltével jött a másik csoport. A Kúria elnöke úgy csinálta, hogy mindig az első csoportba kerüljön, és midőn annak sétaideje lejárt, ügyesen átcsúszott a következőbe, és így legalább egy órai szabadságot élvezett. – Kemény télre virradtunk. A sé-

tateret övező kerítés egy része raktárépületekből állott, és a rabokat, többek között a Sallai testvérek egyikét, akit a *Töreky* tanács politikai magatartása miatt nem halálra, hanem 15 évre ítélt, felrendelték a tetőre a nagy hó letakarítása végett. Sallai barátom vígan lapátolgatta a havat, miközben észrevette a sétálók között bíráját, és gúnyosan lekiáltott: „Na, kedves kollega, jól érzi itt magát?" – *Töreky* persze adós maradt a válasszal.

Ugyanabban az időben voltak Kőhidán a veszprémi püspökség tagjai is, magával az akkor még püspök *Mindszentyvel*. Nekik a nagy udvar jutott sétahelyül; ha nem tiszteltük volna a szentatyákat, irigykedve tekintettünk volna rájuk. – Egyes embereknél bizonyos körülmények között megnyilatkozik az egyéni önzés. Voltak közöttünk, akik siettek maguknak biztosítani a nagyobb adagokat, ez egyelőre a kenyér kiválasztásánál történt, mert hiszen nem volt másban választási lehetőség. – *Dietz Károly* és herceg *Montenuovo* ágya egymás mellé került. Károly barátunk így elsősorban *Montenuovot*, ahogy mi mondtuk, Nándit kínálta meg a kapott nyalánkságokból. Nándi hatalmas, szép ember volt, kellő étvággyal, ennek megfelelően ki is elégítette magát, mikor pedig viszonzásra került a sor, óvatosan megfogta a neki küldött bejglit, csak annyit hagyván szabadon, hogy *Dietz* egy falatot letörhessen belőle.

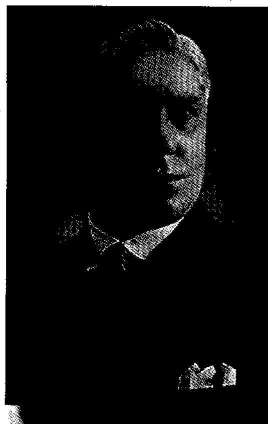


210. kép: Mindszenty József



211. kép: Montenuovo Nándor

Elérkezett a szent este. *Kállay Miklós, Horthy* miniszterelnöke külön cellában volt. *Bajcsy Zsilinszkyn* pedig akkor mondta ki a halálos ítéletet a Dominich katonai bírásági tanács Kőhidán székelő büntető tanácsa. Többen kérték ezt az elvetemedett embert, hogy legalább a szent estét engedje neki megérni. – „Nem, jobb lesz neki, ha minél előbb végeznek vele." – Láttuk az elvonulást, és láttuk, mily hősiesen fogadta *Bajcsy Zsilinszky* a végzetet. Ugyanakkor végezték ki *Odescalchi Miklós* repülő főhadnagyot is, aki át akart menni gépével az ellenséges földre, de benzinhiány miatt azt nem érhette el. Fogságba esett, Kőhidára került, ugyancsak Dominich karmaiba. – Úgy tudjuk, ez a véreb *Szálasi* uralma után Dél-Amerikába menekült.



212. kép: Bajcsy-Zsilinszky Endre

A hatvanhárom túszból nem esett senki áldozatul, ami véletlen szerencse, erre alább térek ki. Volt egy árpád-sávos, *Szálasi*-jelvényes, alkoholos elmebeteg csendőrparancsnokunk, aki minden reggel azzal kereste fel a túsz-csoportokat: „A Vezértől parancsom van az Önök felkoncolására." Minden nap fel lettünk egyszer koncolva. Ez az úr idült alkoholos elmebetegségben szenvedett, hosszú ideig ápolásban volt a Lipótmezőn, ezek



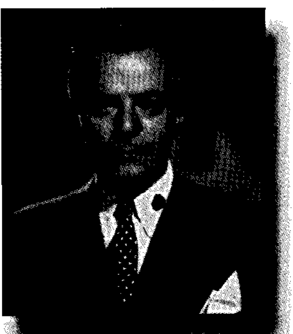
213. kép: Odescalchi Miklós

szerint alkalmasnak bizonyult ilyen parancsnoki tisztség ellátására. Ilyen barátságos kijelentéssel különben másrészről is találkoztunk.

Őrizésünkben részt vettek azok az SS-legények is, akiket erre a célra Kőhidra rendeltek. Látogatásukkal többször megtiszteltek. Egy ízben kellemetlen összetűzésünk is volt. Ezek a derék emberek természetesen németül kívántak társalogni, az ezer éves cella viszont ezt nem nagyon óhajtotta, és némán fogadta a beszélgetésre felhívó megtiszteltetést. Hallgatásunkra az egyik túlbuzgó SS-legény dühösen felkiáltott: „Ist das ein Schweinestall, daß hier niemand Deutsch spricht?" – Szóval mi disznóól voltunk, mert nem beszéltünk németül.

Valahogy mindent meg kellett érteni, de máig is rejtély, hogy *Kánya* miért lett túsz. *Töreky*nél értettük a nemes bosszút, elvégre ő ítélte el *Szálasit* három évre. Kányára nem lehetett mondani, hogy bármely irányban ártalmas lény lett volna. Még a diplomácia területén sem, hiszen a konzuli karból lépett elő követnek.

Csendes egykedvűségünket többször megzavarták az ellenséges repülők. Egy pár bomba a fegyházra is lehullott, az udvaron álló templom tornyán a keresztet meg is fordította. Volt egy kedves szenvedő társam, *Jávor Pál*, a kedvenc színész, aki szintén élvezte *Szálasi* vendégszeretetét. A belügyi hajlékba volt beosztva, egy emelettel feljebb. A vasárnapi engedélyezett ünnepnapokon néha megnézte az ezer éves szobát is, de nem volt szerencséje, mert a repülők állandóan akkor jöttek látogatóba. A fegyház hivatali személyzetét, így az őröket is, várták a védelmi pincék; minket kettős lakattal zártak le, természetesen minden védekezés nélkül. Ha sors úgy hozná, hogy mi, a társadalomra veszedelmes elemek elpusztulunk, annál jobb. *Jávor Pál* sorstársunk azonban nem így gondolkozott, és kereste a menedéket hol itt, hol ott. Nehezen sikerült megnyugtatni, hogy teljesen mindegy, akár a fal mellé áll az ember, akár az ágy alá bújik.



214. kép: Jávor Pál

A túsz-társadalom nem maradt értesülés nélkül. Erre két eszköz kínálkozott: a falon való kopogás, a börtön Morse-jele, a másikat azok a fényképfelvételek jelentették, amiket véletlenül megkaptunk, s láttuk a budapesti rombolásokat. Sokszor eszembe jutott, mi van az ostromlottakkal, mi lesz, ha nincs fűtőanyag, víz, világítás és egyéb közüzem. Mi lesz, ha a hullák az utcán hevernek, és kiüt a pestis vagy a kolera?

Némi könnyebbségünk mégis akadt. A fegyház vezetősége beleegyezett, hogy vasárnaponként az egyes csoportok egymást meglátogathassák. Ekkor volt egy kis kártya, egy kis sakkozás, egy kis bizalmas beszélgetés. Én a fegyházban tanultam meg bridzsezni egyik belügyi barátomtól.

Végül közeledett március utolsó hete. A fecskék korán megérkeztek, de megjöttek az oroszok is. *Barcsay Árpád* főfoglár barátunk ezt nem várta be, hanem kiadta a parancsot a fegyházból való távozásra. Ez már reményt öntött belénk, dacára, hogy még mindig nem tudtuk, mi vár ránk. Át kellett költözni Ausztriába, a legközelebb eső, akkor már elcsatolt Kismartonba, Eisenstadtba. Mellém *Tö-*

reky Gézát osztották útitársul. Budapestről olyan gyorsan történt elhurcoltatásom, hogy az éppen kirándulásról hozott nagy szöges cipőmet ki sem tudtam cserélni. Szokatlan melegben gyalogoltunk, köves rossz országúton, a 30 kilométeres távolság levette lábujjamról mind a tíz körmömet. Mire új szállásunkra megérkeztünk, mindenki pihenőre vágyott. Gondos fegyőrünknek sikerült egy évek óta elhagyott, poros garázst felfedezni éjjeli szállásul. Kinyitottuk, és megállapítottuk, hogy nem fél méteres, csak 20–30 centiméteres por lepte be a padlót. Nem volt mit tenni, lefeküdtünk abba is, sokat aludni azonban nem lehetett, mert a patkányok akkor tartottak lakodalmat, és cikáztak keresztül a fáradt vándorokon.

Másnap megkezdtük a kálváriát. Hatvanhármunkat bezsúfoltak egy hat lónak vagy harminchat embernek szánt marhavagonba. *Barcsay* először Auschwitzba, majd Dachauba, végül Matthausenbe kívánta a túszokat cipelni. Szerencsére ezeken a helyeken már nem voltak üres szállások. Az ide-oda való utazások mintegy kétheti vasúti kóborlást vettek igénybe, eközben az ellenség a vasútvonalat, így a mi kocsinkat is állandóan bombázta. Nem élveztük a szabad levegőt, mert különösen az első napokban szigorított zárt fogságban volt részünk. A marhavagon le lett lakatolva, ebédünk a vasút mentén elhúzódó burgonyaföldeken hullott nyers burgonya volt.

Végül is Gschaid – kis bajor község – népiskolájánál kötöttünk ki, ahol a legjobb terembe zsúfoltak be bennünket. Fekhelyünk az a pár szalmakéve volt, amit a padlóra szórtak. Hogy foglalkozás és tanulmányok nélkül ne maradjunk, a déli szünetben kötelező volt *Szálasi* közgazdasági bölcsességének hallgatása, amit *Barcsay Árpád* olvasott fel. Végül sikerült mindnyájunknak elálmosodni,ami természetesen nem volt jó pont. Parancsnokunk szellemi felfrissítésünk mellett arról is gondoskodott, hogy testileg el ne puhuljunk. Kirendelte a társaságot lövészárok ásására. Sikerült is a közeli erdőben a köves talajban fél méterre lemennünk, ez jó lesz majd arra, hogy a támadó amerikai tankok és repülők előhaladását megakadályozza. Közben a bő táplálkozás mellett testsúlyunk legalább 10–15 kg veszteséget mutatott.

Hetek éhezése és kényelmetlensége után a helyzet nyugaton kezdett komolyra fordulni. Az amerikaiak közeledtek Bajorországhoz, ami *Barcsay*t meglehetősen izgalomba hozta. Végül is elhatározta, hogy székhelyét hátrább vonja. Otthagytuk az iskolát, útközben a lakosság azt hitte, hogy már az amerikai katonaság vonul fel, mivel a túszként elfogott hadseregbeli tisztek egyenruhában voltak. Április 30-ára elértünk egy szénácsűrhöz. Miután most már nem sok remény volt arra, hogy *Szálasi*ék véglegesen hatalmon maradjanak, *Barcsay* kiadta a parancsot az őröknek a szigorú ellenőrzésre, és elhatározta, hogy végrehajtja a Vezérnek felkoncolásunkra vonatkozó parancsát.

Utolsó pillanatban érkeztek meg a nyugatra menekült magyar tisztek, akik minket szorult helyzetünkből kiszabadítottak. Én *Töreky Gézá*val Schererhammer bajor kisgazdához kerültem, akinek villamos erővel jól felszerelt gazdasága volt. A bevonuló amerikai sereg parancsnoksága kiadta az utasítást a bajor közigazgatásnak, hogy a magyar menekülteknek és túszoknak megfelelő lakást adjanak. Bajorországnak keleti részén, ha két ház együtt volt, az már külön községet képezett. Mi a

házigazdánk egy emeletes tanyai házában Rühmanseigen két házból álló községben laktunk, *Töreky-vel* egy szobában. Élelmezésünkről az odamenekült magyar honvédség gondoskodott.

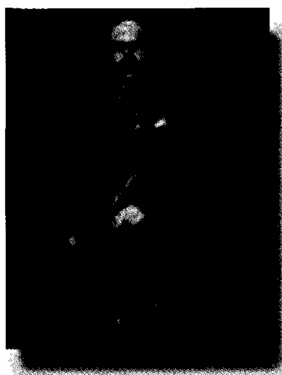
Minden jól is ment egy darabig, míg egy alkalommal egy meleg nyári délután megjelenik lakásunk előtt egy négyüléses amerikai jeep, kis autó. Ajtónk, ablakunk nyitva állott. *Töreky* sétált az erdőben, én novellákat kezdtem írni. A járőr vezetője, egy szemüveges altiszt beront a szobába, és ráteszi kezét minden szó nélkül a fegyházból megmentett szép svájci órámra. Miután angolul tudtam, megmagyaráztam neki, hogy az a feleségemtől kapott kedves ajándék, közöltem azt is, hogy magyar menekült vagyok, erre az órám hozzám visszakerült, vagyis nem hozzám, hanem újra az asztalra, ahol addig is feküdt. – Hálából tolmácsoltam az asszonynál kívánságát. Voltaképpen fegyverkutatás ürügye alatt jöttek, a tényleges cél azonban tojás és bor volt. Összeszedtük a padlásról és pincéből ezeket a szükségleteket, eközben a kinn maradt három amerikai katona bejött az üres szobába, és az asztalon hagyott órámat birtokukba vették. Sohasem kaptam vissza; a háború nem erkölcsnemesítő intézmény.

Egy szép napon megjelenik német katonai egyenruhában egy kedves budapesti fiatal barátom, voltaképpen keresztfiam (Tarnóczy Kálmán), aki amerikai engedéllyel maradhatott német katonai szolgálatban, és felajánlotta, hogy a körülbelül 30 km-re eső bajor városba, Freisingbe visz. Örömmel vettem ezt a megoldást, és gondoskodtam arról is, hogy túsztársam, *Töreky* is velünk jöhessen.

Freising egy síkságon, de a bajor Alpoktól környező területen fekszik, még Nagy Károly idejéből származó ősi székesegyházzal, telve bajor katolikus pappal, keresztül-kasul folyja egy kis patak, a Mosach. Itt van Bajorország világhírű sörakadémiája, ahova a földkerekségről mindenki tanulni jön. Több mint 600 éves. Itt már jó dolgunk volt, nekem szintén, a hatóság által a város kertövezetében kiutalt szép kis villalakásomban.

Kedves barátságba kerültünk vendégfogadó bajor ismerőseinkkel. A város közepén volt egy ősi nagy szálloda, a Continental, ahol hivatalosan gondoskodtak ellátásunkról. Már megérkezésünk előtt meglehetős nagyszámú magyar menekült talált ott tanyát. Megalakítottuk a magyar kolóniát. Közel kerültünk a kis város hivatalnoki karához, amelynek tagjai igyekeztek hazátlanságunkat enyhíteni. Legkedvesebb barátunk, a Domherr, a székesegyház prelátusa volt, aki gondoskodott arról, hogy az augusztus 20-i Szent István napi ünnepet a nagy katolikus templomban tarthassuk meg. Egy velünk jött pap magyar beszédet tartott. Az istentiszteleten megjelentek azok a német ajkú magyar polgárok is, akiket kitelepítettek.

Freisingtől nem messze volt Dachau. Ekkor már ez is kiürítésre került. Még ott voltak az elhurcoltak, természetesen más körülmények között, mint ahogy azt a német foglárok intézték. Volt alkalmunk megtekinteni a dachaui berendezkedéseket, a gázkamrákat, a Hundezwingereket, ahova az éhes vérebeket zárták, eledelül a félholt embereket dobták be nekik. Láttuk az egyenesen erre a célra épített fogház kamráit, ahol két-három emeletre összezsúfolt ágyakban feküdtek a csontvázzá soványodott, szerencsétlen áldozatok. Most már kiszabadultak. Várták, hogy végre hazajussanak, és



215. kép: Huszár Aladár



216. kép: Benda Jenő



217. kép: Rudolf Hess

legalább megmaradt családtagjaikat láthassák viszont. Dachauban pusztult el *Huszár Aladár*, Budapest volt főpolgármestere, Horváth Zoltán függetlenségi képviselő, Farkas István szocialista képviselő és *Benda*, a Pesti Hírlap egyik szerkesztője; egyik sem felekezeti okokból, hanem mert nem vállalták a náci elméletet.

Freisingből több alkalmunk volt a 30 km-re fekvő Münchenbe is beutazni, ahol bizony nehéz volt az utcán járás, mert a járdán több méteres cseréphulladék volt, leszakadva a háztetőkről, amit az amerikai repülőtámadás dobott az utcákra. München zöldövezetében volt az Angliába repült hitleri miniszternek, *Hess*nek is egy csodálatos villája. Oda már beutaltak egy nagyváradi magyar elhurcoltat, aki a Pollák nevet, mint akkor már román alattvaló, Pojenarura változtatta. Gondoskodott magának háztartási alkalmazottakról is, ilyenekül fogadván fel egy müncheni fiatal házaspárt, akik bizony politikailag erősen terheltek voltak, mint nácisták.

Hasznát vettük a Pojenaruval való ismeretségnek, mert a dachaui elhurcoltak nem vettek fel sem engem, sem *Törekyt*, sem *Dietzet* az őket hazaszállító vasúti szerelvényre.

Freising mellett volt az úgynevezett autótemető, vagyis egy bekerített terület, ahol a már teljesen, vagy félig tönkrement katonai autókat tárolták. Ezeknek nem volt gazdájuk, aki akart, elvihetett belőlük. Pojenaru, a bihari kátrány területek egy részének birtokosa, igen jómódú ember volt, és így autót is tarthatott. Mi sem volt könnyebb, mint annak a kezelése. Kiválasztott egy félig-meddig használt kocsit, azt helyrehozattuk, és Pilsenen, Prágán keresztül, majd visszafelé Pozsonyon át szerencsésen megérkeztünk Győrig, ahol feleségem unokahúgánál pihenhettünk meg.

Ezt a háromszögű utat kellett megtennünk, miután a Bajorország és Magyarország között fekvő Ausztrián keresztül, amit az oroszok tartottak megszállva, magyar utasokat nem eresztettek át.

Még Freisingben megfelelő okmányokkal láttak el mindhármunkat az ott székelő amerikai parancsnokok, még amerikai autózászlókat is kaptunk. Ez volt a szerencsénk, hogy kocsinkra amerikai zászlót tűztünk ki, amit az oroszok is méltányoltak magyar területre érkeztünkkor. Hosszú vándorlás után végre beérkeztünk a lerombolt fővárosba, és a Dunát átszelő Manci-hídon keresztül elérkeztem lakásomra.

A XVI.–XVII. században a Duna–Tisza közén a tatárok, törökök és német zsoldos csapatok hetven magyar községet dúltak fel. Ezek nyomát csak itt-ott megejtett régészeti kutatások árulják el. A községekkel együtt eltűntek a lakosok is, ki rabláncra került, ki ahogy tudott, elmenekült biztosabb helyre.

Minden török betörést a rabszolga-kereskedők raja követett. A legnagyobb piac Konstanca, itt bonyolították le a világ leggyalázatosabb üzleteit. Szoliman a mohácsi csata után igen egyszerűen intézte dolgát, több mint harmincezer foglyot vitt magával, és azokat az általa elfoglalt afrikai arab területeken telepítette le. Ezek utódai a „magyarabok"; máig is ott élnek, színük és egyéb jellegzetes sajátságuk lényegesen eltér a bennszülöttekétől, de a fél évezredes ottlét már arabbá és mohamedánná tette őket, emlékezetükben azonban még mindig él a magyar múlt.

Ez a pusztítás és pusztulás kiterjedt nemcsak a Duna-Tisza közére, hanem jórészt az egész magyar Alföldre. Az üresen maradt részekre azután a Habsburgok tábornokai még véletlenül sem telepítettek vissza magyarokat, ez nem felelt volna meg a bécsi politikának. Kaptak ott új hazát németek, rácok, románok, szlovákok, csehek az osztrák ármádiában teljesített, vagy egyéb szolgálataikért. Mária Teréziának francia tábornoka is, Merci, Elzász-Lotaringiából hozott franciákat, úgy, hogy a francia turista még a XX. század elején is könnyen meg tudta magát értetni a déli részekre telepített honfitársaival. A nagy-alföldi pusztítás Debrecenig, sőt feljebb is elhúzódott.

Ennek a területnek Debrecen volt a központja. Egyszerű magyarázata van annak, miként lett ez a város az egyik legnagyobb földbirtokos a maga 60 000 katasztrális holdjával. Nem hódítás, legtöbbször kárpótlás melletti szerzés eredménye. Tessék kimenni a Nagy-alföldi pusztára, a Hortobágyra, ott mindenki ismeri, merre van Ohat, Kócs, Zám, Máta-puszta, megannyi elpusztított magyar község máig ismeretes neve. Ma már gyepes legelő, a debreceni gazdák Szent György napján kihajtott jószágainak bőséges élelmezési területe.

A feldúlt családi otthonok, különösen a községekhez tartozó földek szántatlanul maradtak, a menekülési hely Debrecenben pedig folyton nagyobbodott, dagadt, menedéket nyújtott az üldözötteknek, életüket, vallásukat, nyelvüket biztosította. Beolvadtak ezek, nagy egészben büszke polgárai lettek a szorgalmas városnak, és éppen olyan joggal üthettek mellükre, mint a római polgár: „Civis sum debreceniensis" debreceni polgár vagyok.

Ez a büszke debreceni polgár magáénak tudja a várost és a hatvanezer katasztrális hold birtokát. Kis köztársaság volt ez, ahol mindenkinek volt valami okos mondanivalója, amit meg is hallgattak. A címben foglalt birodalom szó tehát nem is olyan túlzott, mert a város határa nagyobb volt, mint a *Napóleon*i háború előtti négyszáz kis-fejedelemség egyike-másika. *Napóleon* már csak százat talált magával szemben.

Debrecen a törökök és a Habsburg királyok közötti megállapodás szerint voltaképpen védett terület volt, mind a kettőnek oltalma alatt állott. Megtörtént, hogy kalandozó török csapat betört a vá-

rosba, és ott fosztogatott. Midőn ezt a nagyváradi basa megtudta, elfogatta a rabló csapatot, és azt egyenként felakasztatta a város piacán.

Ami köztudomású, a politika szó a város, a görög polis szóból eredt. Ott városállamok álltak sokszor háborúban egymással. Ezúttal nem harcos, hanem békés városi államot szeretnék bemutatni, olyat, amilyen volt az a *Ferenc József*-i korszakban: erős vára a magyarságnak. Nem lesz rossz, ha ilyesmit is megismerünk. Egész ország, egész birodalom a hozzátartozó óriási területtel, felér tehát egy kis német fejedelemséggel. A kétágú debreceni torony büszkén tekint le az ötszáz éves városra, ahol 1849-ben szakították a Habsburgokkal.

Mikor a *Bach*-korszak ráterpeszkedett az országra, és a császár nevében minden ellenállást, még a magyar istentiszteleteket is megtiltották, a nyakas kálvinista püspök odakiáltotta: „Ön feloszlathatja a gyülekezetet a császár nevében, én pedig azt Isten nevében újra megnyitom!" Nem is szerették odafent ezt a várost, amely három országgyűlési kerületből két ellenzékit küldött a törvényhozásba. Egy kicsit maradiak is voltak, de hát az angolok sem vetkezték le a múltat, csak annak megóvásában voltak szerencsésebbek. A város sorsát a közigazgatás újjáalakítása előtt a főbíró intézte, szinte teljhatalommal. Ez előtt a tekintély előtt még a helybeli dinasztiák is meghajoltak, volt pedig azokból egy-kettő. Ott voltak a Baloghok, akiknek mindegyike büszkén viselte a közbizalom által adott előnevet, még akkor is, ha nem járt azzal kutyabőr, vagy fejedelmi adomány. Ott volt a „görbe Balogh", akinek a hátát az „aroma" húzta össze. Jóravaló magyarnak ismertebb az aroma kifejezés, mint a reuma, hát miért ne használja ezt az értelmes ember?

Tekintélyes polgár a maga pár száz holdjával. Nem sokat beszél, mikor az *ekhós* szekérrel kihajt a tanyára, illendőnek tartja, hogy a szembejövő „pecsenyeszemű" Tóth Ferencet „Jó napot" szóval köszöntse. Tóth Ferenc nagyon udvarias ember, és amikor visszajövet találkoznak, nem felejti el, hogy „Adjon Isten" válasszal visszaköszönjön. Az érintkezés tehát mind a jó szomszédi viszony mellett is csak szűk körre szorítkozik.

De hiszen a pecsenyeszemű Tóthnak is volt némi kis szépséghibája. A lebernyeges szemhéj, mely után tényleg kiérdemelte a megtisztelő melléknevet.

Balogh István nem állott egymagában, mert a jómódot illetően a „cigány" Balogh is megközelítette. Lehet, hogy a hortobágyi nap sütötte le annyira, mert a családban semmi idegen beavatkozás nem történt, hiszen a debreceni cívis társadalom híres volt az erkölcsi tisztaság területén. Erősen barna bőre miatt a „cigány" megkülönböztetést érdemelte ki.

Olyan lovakkal azonban, mint a „kefés" Balogh, egyik sem dicsekedhetett. A gazda maga kefélte a szilaj csikókat, amikről a napsugár is elcsúszott. Jó növésű, magas ember, ősei mindig ott verekedtek vagy a tatárokkal, vagy a törökkel, vagy a némettel. Ezzel ugyan sohasem dicsekedett, mert igazi magyar emberhez az nem méltó.

Családi címer sem lógott a falon, nem volt az divatban Cívisországban. Nem is törekedtek utána.

A „hegyeshasú" Balogh már nem volt olyan kecses legény, ma sem tudja azt senki, mivel érdemelte ki, hogy hegyeshasúnak nevezzék. Talán éppen azért, mert a gyomráról, annak kiterjedt volta miatt mindig lecsúszott a nadrágszíj, de a tekintélye arányban állott gyomra bőségével. Bölcs, józan ember, akinek a véleményére mindig sokat adtak. Természetesen minden Balogh nemcsak a saját, hanem mint városi bizottsági tag a bennszülöttek közös, ügyes sorját is intézte.

Kéki Sándor, becsületes debreceni kifejezéssel Kíki Sándor bátyánk már a könnyebb életet választotta, minden nap behúzódott az Arany Bikába; ez volt a bizottsági tag urak délutáni üdülő helye. Kíki Sándor is törzstag volt, és így ez a jog őt is megillette. Azonkívül városi bizottsági tag is. Már várták ott kártyatársai, mert ő volt a „nasi-vasi" fő-fő intézője, éspedig szerencsés intézője, mert alig volt nap, mikor deficittel zárta le a mérleget. Meg is kapta a bársonykezű Kéki megtisztelő melléknevet. Olyan síma kézzel és fájdalom nélkül tudta kihúzni a kasszát, hogy legfeljebb a veszteseknek fájt.

Volt még a Bikának, ahogy mondani szokták az írástudók, egy nadrágos állandó látogatója is. Osváth Feri bácsi, a takarékos ügyvéd, szintén bizottsági tag, akire kellő adót is vetettek ki, mert takarékosságából nagyon meggazdagodott. Nem volt tehát pazarló, gyűjtötte a kis vagyont, a Bikában összes fogyasztása egy pohár víz volt, amiért nem jár semmi, még borravaló sem. Nem volt jó kibic, mert ahová ült, ott még a fű is kiszáradt. Üzleteiben annál szerencsésebb, az Arany János utcában olcsón szerzett egy csinos, szép házat, amelynek az a jó tulajdonsága volt, hogy az utcai gázlámpa két szobát világított meg, és nem kellett lámpára költeni.

Legmódosabb ember volt mégis Jámbor Ferenc gazda, aki társával, Bús Király Józseffel nagy jószágállomány tulajdonosa volt. Nem nagyon kellett ez utóbbinak sem búsulni, mert a monda szerint a két embernek annyi lábasjószága volt, hogy a hortobágyi kihajtásnál az eleje már a pusztán járt, a hátulja még mindig a városban.

Csak az volt bennszülött, akinek a köldökét a *Basahalmon* belül vágták el. Ezek a halmok határkövei voltak a cívis birodalomnak. Csak nagyzással lehetett halmoknak nevezni, mert hegy csak egyetlenegy volt a város közvetlen szélén, a Kincses hegy.

Hogy miért nevezték annak, még a hagyomány sem tud róla, csak azt, hogy ebben a két méteres homokdombban soha még kincset senki nem talált, de nem is keresett. A városi lurkók azonban kárpótolták magukat a sílefutó pálya miatt, a szánkókkal isteni élvezet volt innen lecsúszni. Azt mondják, a török hódoltság miatt a szultán helytartói hordatták azt össze, hogy mint magaslatról, onnan ellenőrizhessék a török csapatok mozdulatait. Lehet, hogy az volt a cél, de hogy messzire nem lehetett látni, az is bizonyos. A debreceni Himalájának megfelelő három méter magas dombra a gyerekek sem szívesen másztak fel, félvén, hogy onnan leszédülnek. Így nézett ki a cívis város terepviszonya. Folyóiba nem nagyon lehetett belefulladni, mert a debreceni Amazonas vetélytársai a pecék voltak; a tanyaföldek szélesebb árkaiban folydogáló – inkább – állóvizek. Ez a fogalom illett rájuk, mert még senki nem látta, hogy folytak volna. Áldásos vízi tanyá-

ja a vadkacsáknak, vakvarjúnak, vízi szalonkának, szárcsának, bölömbikának, nádi verébnek és egyéb hasznos madárnak.

De térjünk vissza az emberekre. Hiszen nemcsak Balogok voltak ám ott, hanem nemzetes Liptaiak, Magyar Jánosok, Némedi Ferencek és a többi városi törvényhozók. Hasznos tagjai a társadalomnak; a legelöl említett gyertyaöntő és szappanfőző mester, a mezőgazdaság mellett ebben is kitűnt, mert hát régi szokás volt az hogy a szántás-vetés mellett ilyen dolgokkal is foglalkozzék az ember. Az egyik az időjárás viszontagságai miatt nem sikerül, a másik mégiscsak pótolja. Ezenkívül ki csinálta volna még a világhírű mézeskalácsot, amellyel művészileg meg volt örökítve a magyar huszár, amint kivont karddal rohan az ellenségre. Egyéb haszna is volt a köznek az áldozatkész városi nagyságokból. A városi szemetet is el kellett takarítani, erre való volt a két címeres ökör által húzott kétkerekű nagy taliga. A takarítás egy kicsit soká tartott, mert a két jámbor állat még késő délután is ott döcögött a piactéren. Többen is kifogásolták ezt, nemcsak ezért, hanem mert a takarításnak ez a módja sokba is került. Mikor azonban a városi tanács ezt a módszert meg akarta változtatni, Magyar János bizottsági tag úr felszólalt a javaslat ellen „minek ez a változtatás, nem sok szükség van arra, mert ha lú (ló) kell, itt vagyok én, ha pedig ökör, ott van a sógor Némedi János." – Igaz is volt, mind a ketten elő tudták volna állítani a fogatot.

Zárkózott, de tiszta lelkűek, így a tisztaságot is szerették. A Hortobágy kitermelte a legszebb szarvú ökröket; Lehel kürtje lehetett ennek mása.

Nincs szükség fizetett tűzoltókra sem. Ott vannak a diákok és tűzoltó vezérük a nagybotos. Ma már csak múzeumi tárgy a hatalmas bunkó, ami nem oltotta ugyan el a tüzet, de lerombolta a nád és zsúpfedelű házakat. A tűz megszűnt, nem kellett külön fecskendőre sem költeni. De nehogy azt higgye valaki, hogy csak a krajcárt nézte a debreceni cívis. Meg volt az érzéke a kultúra iránt is. Ezt a négyszáz éves kollégium – ahogy nevezték: az *alma mater* – fenntartása is igazolta. Szegény városi és falusi gyerekek nyertek ingyen tanítást; akinek pedig lakása nem volt, szállást adott annak a konviktus: az emeleten berendezett diákszálló, ahol fűtés, világítás és bőséges élelem is rendelkezésre állott. Megtöltötték azt a debreceni gazdák minden jóval, hogy a gyerekek hiányt ne szenvedjenek. Felügyelet is volt: egy nagyobb diák, rendszerint teológus, aki vigyázott a tanulásra és az egészségre. Ilyen volt a híres költő, *Csokonai Vitéz Mihály* is. Az ősi kollégium faggyúmécsese mellett megírja a Lilla verseket, a Béka-egér harcot, majd kora reggel elsétál a debreceni korzóra, a Piac-utcára, ahol már várja cimborája. Beszélgetnek az éppen tegnap történt tűzesetről, amit a kollégiumi nagybotos szerencsésen el is oltott, agyonvervén azt a kis házat, aminek a szabad kéménye felgyújtotta a rozoga épületet. Majd rá került a sor a városi polgárokra is. – Tudod-e miféle mesterember van itt legtöbb? – Kovács, suszter, kádár, asztalos, szűcs, csizmadia, és így tovább. De Miska barátunk mindenre csak rázza a fejét. Másnap a szabad időben újra megkezdődik a séta. Miskának látszólag igen rossz kedve van. Természetes is, mert nagy fehér keszkenő borítja fájdalmas arcát. Rettenetes fogfájás kínozza. „Vasat neki" – volt az első ismerős jóindulatú tanácsa. „Szegfűszeget szoktak arra tenni" ajánlja a következő szakértő. „Hát nem tudod, hogy inkább meleg sót kell rátenni?" – Majd szembe kerül a füvesasszony: „Ejnye, kedves költő úr, ne hallgasson ezekre! Csak a kamilla gyógyít." – „Na látod kedves komám, most már tudhatod, hogy mégis tele van a város tudós doktorokkal. Most pedig, miután semmi bajom nincs, le is veszem ezt a kényelmetlen burkot.


218. kép:
Csokonai Vitéz Mihály

Pedig nem is volt hál' istennek annyi orvosra szükség. Legfeljebb itt-ott kerekedett némi kis baj, ahhoz nem kellett orvosi közreműködés. – Rossz volt a termés, vagy az asszony költött kicsit többet, szóval egy kis pénzmagra volt szükség, ezt legkönnyebben az egyházi takarékból kapta meg az ember. A jó kálvinista nem is fordulhatott a bankhoz, minek gyarapítsa azt az ember. Interessen – mert hogy a kamatnak ez volt a jó magyar neve. Megesett bizony, hogy a könnyelmű adós egyszer–másszor nem tartotta be az esedékességet, ezt mindig az egyházi ügyész úr felszólítása követte. Jóakaratú, jámbor fiskális volt Tóth Ferenc ügyész úr, aki legtöbbször adott haladékot, természetesen ezt meg kellett hálálni. Varjas András gazda is tudta ezt a kötelességet, a haladékkéréssel együtt bekötötte az ügyész úr istállójába a hónapos kis vörös borjút. „Hát én szoptassam?" – sóhajtott fel a megajándékozott ügyész úr. Nem került rá sor, mert Varjas gazda még másnap elhozta a boci mamáját is. – Az is megesett, hogy a haladékért kapott malacokat valami rosszindulatú ember kihajtotta az udvarból: megindult a rendőri eljárás, hiszen a városnak detektívjei is voltak. Többek között volt egy különleges megbízású tagja is: a piacon sétál egy jól öltözött, tekintélyes tartású úriember, akinek mindenki köszön. – Ez biztosan a polgármester, a városba bekerült idegen meg is kérdi, ki ez a közismert tekintély? – Nem kérem, ez a titkosrendőr.

De nem is volt olyan nagy baj, hogy a titkosrendőrnek ez a minősége nyilvánosságra derült. Hiszen nem is akadt olyan sok dolga. Azután míg ott volt a tudós főnök Végh Gyula bácsi – aki a 400 éves öreg kollégiumot, az *alma mater*t jeles, bizonyítvánnyal hagyta el – majd csak kideríti a kisebb-nagyobb bűnt. – Tóth Mihály tiszteletes úrnak jelentést tett a pincemester, hogy valaki lopja a borukat. – „Látja nagytiszteletű úr, a gonosz lélek itt alul fúrta meg a hordót, és így viszi el naponként az egy-két lityit" – „Hát ne mondjon olyan bolondokat, hiszen ennek felülről van hiánya. De azért csak menjen el Végh Gyula bácsihoz és mondja el az esetet." – Úgy is történt, majd visszatér a vincellér a jelentéssel: „Nagytiszteletű úr, a főkapitány úr azt kérdezte, mióta lopják a bort? Hát bizony már több éve." – „Nohát akkor azon segíteni nem lehet, mert a törvény szerint a lopás három év alatt kölcsönné évül el." – mondta a főkapitány úr. – Ez a jogismeret ugyan téves volt, ezt csak a főkapitány úr állapította meg, de a bírói joggyakorlat még nem fogadta el.

Végh Gyula bácsinak nem sok szerencséje akadt a bűnügyekkel. – Valaki hamis 5 forintos bankót szolgáltatott be. – *„Amice"* – szólt Gyula bácsi a titkárjának – „adja fel ezt a hamis bankót a budapesti főintézetnek kivizsgálás végett." – A titkár úr mindjárt ki is állított egy 5 forintról szóló utalványt, a bank aztán ennek alapján meg is kapott 5 forint jó pénzt. – Hogy a hamis bankó azóta hol forog, még máig sem állapították meg.

A város ezek mellett megelőzte a középkori angol társadalmat is. Ott a hadi sérülteket megfelelő jelvényekkel látták el, hogy megkülönböztessék őket a megbüntetett bűnözőktől. Ezeket a gonoszokat bizony megcsonkították, hol fülét, hol orrát vagy kezét vágták le, s így a sérült-jelvény alkalmas volt a különbségtételre. –

A városi tanács aligha ismert ugyan ilyen jelvényeket, de szükségesnek látta, hogy a koldus osztálytársadalom is megbecsülésben részesüljön. Szervezett egy pléhcímkét, amelyre rányomtatta a D. V. betűket. Ez Debrecen városát jelentette. Nyakban, madzagon kellett viselni, lelógott a mellre, hogy mindenki lássa. Mert hát csak ez jogosított alamizsnára. –

Végeredményben nem volt kívánatos, mert ha valaki megharagudott a másikra, ha nagy átkot akart mondani, rákiáltott: „A D. V. nyűjje el a melledet!"

Ezt a szorgalmat, amit a régi emberek kifejtettek, a sors is jutalmazta. A félig gazda, félig iparos társadalom igen módos embereket termel ki. Megbecsülték a szegény embert is, de ez még növelte büszkeségüket. A gazdák és iparosok mellett még tekintélyes kereskedők is voltak; messze földön ismeretesek, a főnök kora reggeltől a pult mellett állt, és ügyelte, hogy a segéd urak nehogy a vevőt vagy a gazdát megkárosítsák. A kereskedői élelmességet azonban mégsem lehetett mindig háttérbe szorítani. Divat volt, talán még ma is az, hogy családi ünnepségekre ajándékot vigyenek, különösen nászajándékot. Liptainé nemzetes asszony is óhajtott egy szép, piros rózsás lyoni selyemkendőt vinni, amiről ez a francia város annyira híres. A segéd úr leemeli a polcról a kívánt portékát. „Mi az ára ennek?" – kérdi a nemzetes asszony. Aránylag nem is volt olyan drága. „Hát mit gondol, tudja maga, én ki vagyok? Adjon olyat, finomabbat, amilyet Vörösné komámasszony vitt Juli húgomnak!" –

Meghallja a vitát a főnök úr, látszólag korholja a szegény bolti alkalmazottat, aki ijedten nyúl az ugyanolyan minőségű másik csomaghoz, elébe teszi a vevőnek, de most már kétszeres áron. – „Na látja, ilyen kell nekem, pakkolja csak gyorsan be." – Most már mindenki megnyugodott, a főnök úr is, aki titkos mosollyal adott elégtételt a kiszolgáló segédnek. – Emellett az ajándékozási szellem mellett megvolt azonban a takarékosság hajlandósága is.

Hagyjuk el most már a várost, üljünk fel az *ekhós* szekérre, minél kényelmesebb találmány az egész világon nincsen. Jöhet a mennydörgés, jégeső vagy egyéb veszedelem, a bent ülőket semmi baj nem fenyegeti. A pár óranyira fekvő nagy pusztaság, a Hortobágy szeretettel fogadja vendégét. A kanyargós Tisza tavaszi áradáskor bőven áztatja a pusztát, kárt is csinál ez az igazi magyar folyó, de hasznot is. Az isten áldotta víz kora tavasztól késő őszig zöld szőnyeggel látja el a debreceni lábas jószágokat. Nyáron azután a legelő midig nagyobb és nagyobb lesz, mert a víztől felszabadult terület megnő. Volt is rajta elég legelő marha, majd jött egy világhírű magyar vízimérnök, *Vásárhelyi Pál* akinek a szobra Szeged főterét díszíti, aki megregulázta a rakoncátlan folyót, egyenes utat vágott, csökkentette az áradásokat, kevesebb volt az árvíz, de kevesebb lett a legelő is. A Hortobágy rövid ideig láthatta vendégül a szőke *Tiszát*. Nincs az a kár, amiből haszon ne származhatna, nincs az a haszon, amiből kár ne lehetne. Ez a régi közmondás itt is érvényesült. A *Vásárhelyi Pál*-féle terv, amely

a Tisza felső részén nagy víztárolót óhajtott megvalósítani, nem ment keresztül. Ebben a nemzetmentő elgondolásban megakadályozta a bécsi *gubernium*, akihez az ottani nagybirtokos *Schönborn* tiltakozást jelentett be, hogy az azzal járó munka megzavarja az ő vadászterületét. Végül is *Schönborn*nak lett igaza. A *Rákóczi* birtok felosztásából létesült főúri kedvtelésnek áldozata lett a nemzeti érdek.

Sok kedves emlék fűződik még ahhoz az időhöz, amikor a város legfőbb tekintélye és intézője a főbíró volt. A sok tennivaló között mégis legnagyobb bajt a tavaszi áradás okozta. Nemhogy az ártól kellett volna tartani, hanem ott volt az a kis, inkább állóvíz, mint folyócska, a Hortobágy. Kilenc ágú híd öleli át, erre szükség is volt, mert amikor a Tisza vize és a tavaszi olvadás megduzzasztotta és csakugyan elhitette vele azt is, hogy folyó, elkezdett rakoncátlankodni és minden tavasszal lehányt magáról egy-két pillért. Ez persze sokba került a tekintetes tanácsnak, és még több fejtörést okozott a főbíró uramnak. De a véletlen és a sors áldó kegyelme ennek a gondnak is hamarosan véget vetett. Egy tavaszi napon megjelenik Hűse Sándor bácsi, a városi gulya immár több évtizeden át hűséges gondozója. „Nemzetes főbíró uram, a víz megint elvitt két pillért a hídból, meg kellene csinálttatni." – „Jól van öregem, de hát nincsen arra fedezet, hogy minden évben reparáltassuk." – „Nem is esik erről szó, Főbíró uram. Tudnék én erre más szert is." – „Hát mi az a másik szer?" – „Hát, teccik tudni, én gondoltam valamit." – „Hát mi az, amit Kelmed gondolt?" – „Teccik tudni, én nem is annyira gondoltam, hanem inkább álmodtam." – „Menjen kend, öreg bolond! Tudja, hogy két buta ember van a világon, aki elmondja, mit álmodott, a másik, aki meghallgatja." – „Mán pedig, instálom, jónak látnám, ha meg teccenék hallgatni! Mert nem is álom volt ez, hanem maga a valóság." – „Nahát, mondja el kend, mi lenne az az álomlátás?" – „ Hát teccik tudni, elém állt az a gyönyörű nagy szarvú tehén, a Virág, akit a főbíró úr is megbámult, amikor kint volt a pusztán. Odajött hozzám, megrázta a kolompot, és azután így szólt: tudd meg kedves gazda, ezt a hidat nem okos emberek csinálták, már a kezdete sem volt jó, mert a habarcsot vízzel keverték." – „Hát mivel kellett volna kellett volna mással csinálni?" – volt a főbíró válasza. „Látod, édes gazdám, mondta Virág tehén, vagyunk itt elegen, a habarcsot csak tejjel lehet keménnyé tenni, mert abban van az anyai szeretet, ragaszkodás, amely összefog embert, állatot, anyagot."

Főbíró uram nem volt ugyan babonás, de hátha mégis igaza van Hűse Jánosnak, elrendelte a tejtizedet, amiből fel is építették a hidat, ami azóta máig is épségben áll.

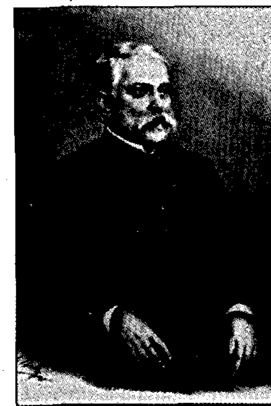
Az áldott tavaszi fű életre keltette a téli koplalásban lesoványodott jószágot. Minden gondos gazda kellő időben kihajtotta a lovát, szarvasmarháját, juhait erre a szép gyepmezőre. Ami azután abból megmaradt, vagy nem engedték lelegelni, szénát vágtak belőle és behordták Mátára a Hortobágy egyik szállására. Csak pár ház állott rajta, egyikében a mátai biztos, a város ottani gazdasági felügyelője. Egyike volt Máta azoknak a falvaknak, vagy talán városoknak, amit az ellenséges pusztítás teljesen tönkre tett. A Tisza szabályozásával kevesebb fű, és kevesebb széna termett. Ez utóbbira pedig nagy szüksége volt a városi gazdáknak a jószág téli élelmezésére. – Egy idő óta erre a célra igen kevés érkezett be, azért né-

hányan kezdtek elégedetlenkedni, és úgy gondolták, hogy emiatt Bécsbe, az ottani *Guberniumhoz* kellene fordulni. Ebben az időben az volt a legfőbb hatóság, ahonnan minden gyógyírt vártak. A *Gubernium* le is küldte a Komisszáriust, a császári biztost, aki egy kora délelőtt bekopogtatott a mátai biztos ajtaján és felkérte, mutassa be neki a szénás kertet. Nem volt kellemes feladat, mert a mátai biztos is sejtette már a küldetés okát és célját. Tudott ugyanis már a gazdák panaszáról, s úgy gondolta, hogy itt nehéz lesz az igazságtevés. Mégis kivackolódott, és elvezette a legfőbb küldöttet a tett színhelyére. Kövér szénaboglyák gyönyörködtették ott a szemet. „Mondja, biztos úr, kié ez a boglya itt mellettünk?" A kérdés könnyű volt, annál nehezebb a felelet. „Hát, kérem alássan, az a városgazdáé." „Hát ez a nagyobbik?" – Azt a patkoló kovácsnak szántuk, tetszik tudni, az a lovaknak is érdeke." – „És az ott a sarokban?" – „Az az Ökrös Mihály bizottsági tagé. Az vágatta le annak idején." – Még volt egy pár bizalmas kérdés és egy pár izgatott felelet, s a császári biztos úr ráncolni kezdte a homlokát. Végül rámutatott a legnagyobb boglyára. „Hát az ott kié?" – „ Azt az igen tisztelt császári biztos úr számára tartottuk fenn. "A biztos úr ráncai eltűntek a homlokáról.

Ilyen apróbb kis rendetlenség azután nemigen fordult elő, bár Deli Mátyás főállatorvos úr nem tartotta be szigorúan az egészségügyi szabályokat. Ez azután szintén vizsgálat tárgya lett. Van-e itt sok elesett állat? Hát bizony az is akad. Hát azután hol van itt a döggödör, amibe azokat elássák? – Deli Mátyás úr nyugodtan mutatott a szájára, aminek azt kellett jelenteni, hogy bizony annak a tetemét, ha nem nagyon ragályos, a hortobágyi személyzet szívesen elfogyasztja. Játékos tréfa volt a Deli Mátyás név az állatorvos úron, mert ragyás arcával bizony nem nagyon hasonlított egy deli férfiúhoz.

Nézzünk szét ezek után a tanyavilágban A szoros együttlét egy családdá gyúrta össze a gazdát alkalmazottaival. Az akkor időkben bizony azokat gazdasági cselédnek hívták. Nem volt ez lealacsonyító kifejezés, mert a cseléd voltaképpen a családnak volt szélesebb kifejezője. Nemzetes Bús Király Józsefné asszonynak még az öreg szülőktől leszármazó tanyása volt az öreg Józsi bácsi. Fizetése kicsi, de az évi *kommenció* bőséges volt. Ezenkívül kijárt még külön 5 forint lábbelire, mert a csizmát így is lehet nevezni. Józsi bácsit a gyerekek ezen a néven is nevezték, a gazdaasszonya minden sértő szándék nélkül csak vén semmirekellőnek szólította. Voltaképpen Józsi bácsi vállán nyugodott a háztartás. A hideg beálltával elhatározta, hogy bemegy a kb. 20 km-re fekvő városba, hogy megvegye a téli lábbelit. Gyalog indult útnak, mert az volt az elgondolása, hogy így mégis hamarabb ér oda. Ismerte a csizmadia-színt, mely hosszú méterekre nyúlt el az egyik főutcán. Bizony erős szív és lélek kellett ahhoz, hogy az ember ott el ne szédüljön, mert az új csizmák illata erősen próbára tette a tüdőt. Józsi bácsi széjjelnéz, ő maga alacsony kis ember, ehhez idomulnak végtagjai, a lábai is. Kiválasztja azonban a legnagyobbat, kifizeti az öt forintot, s mint aki dolgát jól végezte, haza indul a gyönyörű nagy csizmával. Beszámol a gazdaasszonyának. „Hát maga vén semmirekellő, hát hogy tudott ily nagy csizmát venni, hisz ebbe a padlásról is beugorhatik?" – „Nem érti a sorját, Nemzetes asszonyom! Ha beáll a hideg, megtöltöm ezt szalmával és sohasem fog a lábam fázni."

A KIS GYULAI PÁL


219. kép: Gyulai Pál

Csak termetére volt kicsi, de esze, szelleme a legnagyobbakéhoz hasonlított. Sokáig egyik legerősebb pillére volt a '67-es politikának, és ezen az alapon hosszú ideig országgyűlési képviselő is. Foglalkozott azonban érdemesebb dolgokkal is: a magyar nyelv szépségeinek felderítésével, a veszendőbe induló emlékek felkutatásával, összegyűjtésével. Ezt a kincshalmazt a maga irodalmi működésével is gyarapította, hiszen az iskolákban is tanították azokat a verseit, amik a fiatalok jellemét a legszebb irányban fejlesztették, közelebb kapcsolták a hazához és anyaföldhöz.

Ezen a területen azután sokszor túlzó bírálatot is gyakorolt, többek között nem akarta meglátni és méltányolni a nagy meseíró, Jókai feledhetetlen érdemeit. Ennek a félisteneire szigorú bírálattal csapott le, és nem ismerte fel, hogy különösen abban az időben a magyar társadalom elé eszményeket kellett állítani. A nagy magyar regényíró a svábhegyi magaslatról, ma már a Költő utcának nevezett részben lakott családi házából bocsátotta világra hőseit, olyanokat, akik képességeikkel, példát mutató jellemükkel túlnőttek a mindennapi embereken. Szükséges volt ez a magyar romantika, szükséges, hogy az akkori társadalom és különösen a fiatalság eszményképeket lásson.

Gyulai azonban nem alkalmazta ezeket az enyhítő körülményeket. Talán azt is tudta, hogy a nagy mesekötő reggel még nem tudta, hogy miként folytatja a megkezdett regényt, és mit ád le az őt sürgető napilapnak.

Ez a kis vita nem csökkentette Gyulai népszerűségét, a képviselőház is méltányolta munkásságát, tehetségét, és jegyzőnek választotta. A képviselőházi jegyzőnek nemcsak a Ház ülésein történt eseményeket kellett megörökítenie, más kötelessége is volt.

Tudnivaló, hogy képviselőház által megszavazott törvényjavaslatot, a Felsőháznak is le kellett tárgyalni. Ritka eset volt, amikor a megszavazott javaslaton a Főrendi Ház módosítást eszközölt, vagy a javaslattól megvonta a bizalmát. Ilyen ritka este volt az egyházpolitikai, illetve házassági törvényjavaslat és ezzel kapcsolatosan az elkeresztelési viták tárgyalása. Ezeket a vitákat a közéletből ki kellett kapcsolni, és a válást is szabályozni, mert a fennálló jogszabályok a házasság felbontását csak a legritkább estekben tették lehetővé, ami ugyan nem kifogásolható, viszont azonban méltánytalan dolog volt az, hogy oly házasfeleknek közös kapcsolatban kellett maradniuk, akik indokolt gyűlölettel viselkedtek egymással szemben.

Az egyházpolitikai képviselőházi tárgyalásoknak ez volt a legnehezebb pontja, a Ház régi vágású képviselői úgy a kormánypárton, mint az ellenzéken is nehezen akartak belemenni a házasság felbontásának megkönnyítésébe. Elkeseredett viták következtek, de a közéletben is sok félreértés keletkezett, különösen a különböző felekezetek tagjai között kötött házasságoknál, ahol a keresztelést végző lelkészek nem mindig tartottak szem előtt azt a szabályt, hogy születendő gyerekek nemek

szerint beiktatva az akkor még érvényes egyházi születési anyakönyvi kivonatokba, a leányok az anyák, a fiuk az apák vallása szerint.

Szóval egész garmada következett be a szabálytalan elkereszteléseknek. Az egyházpolitikai javaslatok az állami anyakönyvelést tartalmazták.

A képviselőház mégis megszavazta a javaslatokat, és ezek felkerültek a főrendi házba is, ottani tárgyalás végett. Minden alkalommal kis *Gyulai* Pál volt a politikai hordár.

A főrendi ház azonban egyáltalán nem lelkesedett a javaslatokért, s azok ott meg is buktak. Többséget kellett tehát ott teremteni, erre egyetlen lehetőség volt az uralkodó által kinevezendő új főrendiházi tagok bevonása.

Ferenc József igen hitbuzgó katolikus volt. Ez a vallás nem ismerte az egyház előtt kötött házasságok felbontását. Nagyon nehezen ment tehát egy olyan új javaslat törvénybe iktatása, amely ezzel a felfogással ellentétbe került.

Magát a javaslatot az akkori igazságügyi miniszter, *Szilágyi Dezső* fogalmazta, aki egyike volt a legnagyobb magyar jogászoknak. Ki kellett, tehát ki is tudott találni olyan kiutat, mely megnyugtatta a király vallási aggályait és lehetővé tette a javaslatnak a főrendi házban leendő megszavazását is. Az volt a javaslatnak a törvénybe került intézkedése, hogy hat hónapig egymástól való különélés elegendő jogcím a házasság törvényes felbontására.

Tudjuk, hogy Olaszországban mind a mai napig élethossziglan kénytelek együtt maradni a gyűlölködő házastársak. Ezen csak úgy tudtak segíteni, ha Magyarországra jöttek, felvették a magyar állampolgárságot. Ez írás megjelenése után a válásra vonatkozó törvény ott is jogerőre emelkedett.

A franciák könnyen segítettek magukon. Törvényes okká tették a „tettenérést". Misem volt könnyebb, mint a váló felek megállapodása, egyik vagy másik ártatlan találkát rendez, egy legtöbbször megfizetett vállalkozóval, azaz bezárkózik egy szállodai szobába és a másik féllel előre megbeszélt két tanú előtt eljátssza a hűtlenség voltaképpen meg nem történt komédiáját.

Midőn ezek a javaslatok a képviselőház rostáján már keresztülmentek, átküldendők voltak azok a főrendiházhoz. A postás Milka szerepét a jegyzőnek, így *Gyulai* Pálnak kellett vállalni. Ez elég körülményes eljárást igényelt és nem is ment olyan egyszerűen. Ilyen fényes közjogi ténykedést csak magyar díszruhában lehetett lebonyolítani. Ennek nem is volt nagyobb akadálya, mert a képviselőház raktárában külön szerepelt ez a díszmagyar, amelyben a felülbírálandó javaslatot a főrendi házban át kellett szállítani. A jegyzőnek tehát ebbe a díszmagyarba kellett bebújni.

Nem is lett volna ez baj, de a mentét nagyobb embere szabták, mint *Gyulai Pál* volt.

Az angol főúri társadalom hosszú éveken át nem gombolta be mellényének utolsó gombját, mert azt VII. Eduárd egyszer nyitva felejtette. Ez persze nem is volt olyan feltűnő, annál meglepőbb volt azonban, amikor *Gyulai Pál*, a jegyző elindult a főrendi házba, hogy kézbesítse a leendő törvényt.

A nadrág ráncokba gyűrődött, a menteujjakból még a kézfej sem lógott ki!

A jól teljesített munka után visszatérve a jegyző még mindig gálában, egyenesen a pártklubba ment, ahol nagy szeretettel és mosollyal fogadták, a túl nagyra szabott díszmagyar csak ezt válthatta ki.

Az első, aki a kis jegyzőt fogadta *Deák Ferenc* volt, aki osztott a képviselő urak mulatságában. Gyulai némi kedvetlenséggel nézte ezt a fogadtatást, tudta és látta, hogy mi váltotta azt ki és mentegetőzve jegyezte meg: „Na, mit nevettek, láttam én már magamnál kisebb embert is", – „Igen" jegyezte meg *Deák*, „de csak múzeumokban!"

*

A '67-es alkotmány, a *Deák Ferenc*-i kiegyezés megteremtette a közös ügyeket. A kiegyezés alapján álló kormány volt az, amit a függetlenségi párt lelkes elnöke, *Irányi Dániel* állandóan az „átkos közös ügyes" jelzővel illetett. Múlt az idő, fordult a kerék, uralomra került 1906-ban a koalíció, és az abban résztvevő függetlenségi párt letért az *Irányi*-féle álláspontról, és minden érdemleges kikötés nélkül helyet foglalt a „közös ügyes" költségek megszavazására és rendezésére alakított delegációban.

A mai nemzedék már nemigen tudja, hogy ez volt a Monarchia kormányzatának az a közös szerve, amely a külügyet, valamint a közös pénz- és hadügyet intézte, valójában megszavazta a Bécsben kirótt költségeket. A magyar és osztrák képviselőház egyenlő arányban 40–40 tagot, a felső illetve főrendi ház pedig 20–20 tagot delegált.

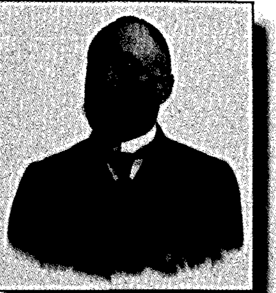
A magyar képviselőház beválasztotta *Barabás Bélát* is, rajta kívül képviselve volt a nagybirtok és a nagyipar. A magyar delegáció elnöki széke *Barabás*nak jutott, a bálványdöntőnek. A képviselő úr derék, bátor magyar volt, de nem vállalkozott Szent György lovagi tornákra. Viszont megérdemelte a „bálványdöntő" díszjelzőt, mert megbuktatta a teljhatalmú volt miniszterelnököt, *Tisza Kálmánt*, méghozzá ennek őshazájában, Nagyváradon.

Mikor a delegáció elvégezte a kiszabott munkát, jól megérdemelt közös ebéd várta a fáradt tagokat. Ezen maga az uralkodó is állandóan részt vett, miután a lakomát voltaképpen ő rendeztette, és a delegátusok az ő vendégei voltak.

Ferenc József rendes helye a magyar és osztrák delegáció elnökei között volt. Szívesen beszélt magyarul, ha nem is volt ebben tökéletes. Úgy volt vele, mint *Bánffy Dezső* a némettel. Mikor miniszterelnök korában jelentéstételre ment Bécsbe, azt hitte, hogy neki udvariasságból németül kell előadnia. Ez azonban kissé nehézkesen ment, és a király segíteni óhajtván miniszterelnökén, biztatta, hogy csak beszéljen nyugodtan magyarul. De *Bánffy* konok ember volt, szeretett volna megmaradni a német leckén, hát így mentette ki magát: „Majestät, ich möchte mich üben." (Felség, szeretném magam gyakorolni...)

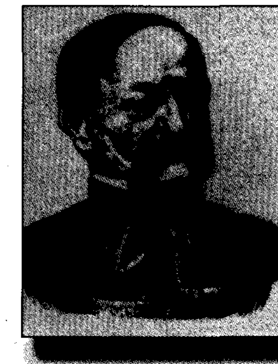
Ez a vélt kötelesség, ha nem is ebben a formában, kedvezőtlenebb kimenetellel ismétlődött meg *Barabás*sal. Béla bácsi sohasem volt egészen tisztában a nyelvtani szabályokkal, bizony, fájdalmasan gyötörte a németet. Ennek ellenére igen kedvesen és fesztelenül eltársalgott, ami a királyt nagyon mulattatta. De *Barabás*on is segíteni akart, s így szólt a német nyelvvel küzdő képviselőhöz: „Mondja, kedves *Barabás*, hol hallott maga németül beszélni?" „Az Alföldön, Felség." „Úgy? És ott hogyan beszélnek németül?" „Azt szokták mondani, Felség, hogy, »Jaj, de huncut a német.« – Erre a kedélyes társalgás menten félbeszakadt.

De tájékozatlan volt az udvari etikettben egy másik derék magyar is, *Hellebronth Géza*. A Tisza partjáról került fel, és ő is élvezte a delegációs ebédet. Kiemelt a felkínált tálból egy szép fácáncombot, de mivel alatta még egy másik hús is kínálkozott, azt is villájára vette. A fácánnal még csak valahogyan megbirkózott, de a járulék már nehezen ment. Ezek a ravasz udvari szakácsok ugyanis az ilyen finom vadak alá a tálaláskor nyers kappant szoktak tenni. Talán azért, hogy a fácán íze annál kellemesebb legyen. *Hellebronth* nem fedezte fel a ravaszságot, nekigyürkőzött a nyers kappannak, de végre is abba kellett hagynia, kicsit nehéz volt a feladat.


220. kép: Hellebronth Géza

Azóta a delegációban a nyers kappan állandó politikai fogalommá vált. „Nekigyürkőzött, mint *Hellebronth* a nyers kappannak."

Amikor az ebédnek vége volt, a meghívott társaság az uralkodóval együtt pillanatok alatt felállt, s átment a fogadóterembe.


221. kép: Wodianer Móric

A magyar delegáció tiszteletbeli tagja volt az egyik nagyiparos, báró *Wodianer* is. Jól táplált úr, meglehetősen erős termettel, kidomborodó pocakkal. A terítékhez adott nagy asztalkendő állandóan lecsúszott kerek hasáról. A báró nem győzte azt felemelgetni. Végül is megunta a dolgot, őrajta ugyan egy asztalkendő nem fog ki! Odakötötte díszmagyar kardjának markolatához: gyakorlati megoldás, ami egy okos gyárostól el is várható. Nem gondolhatta, hogy ennek végzetes következménye lesz.

Az ebédtől való felállás után a báró is bement a fogadóterembe. Az uralkodó hozzá is jóindulattal közeledett, megkérdezte tőle, ízlett-e az ebéd. A delegátus úr széles mosollyal köszönte meg az érdeklődést. Mindketten meg voltak elégedve, mégis *Ferenc József* arca hirtelen elkomorult: „Kedves báró, nagyon örülök, hogy ízlett az ebéd" mondta katonásan pattogó hangon – „de az asztalkendőmet mégis csak hagyja itt nekem." Bizony, szegény asztalkendő rajtamaradt a díszkard markolatán! Azóta is, ha *Wodianer* báró felnézett díszmagyaros képére, fanyar mosollyal emlékezett elkövetett szórakozottságára, és hiába kereste azon az asztalkendőt.

*

Mikor Nándorfehérvárnál a törököt Hunyadi János, Kapisztrán és társai visszaverték, és Dugonics Titusz magával rántotta a falra kúszó pogányt, III. Callixtus pápa 1456-ban az „Imádságok bullájában" elrendelte a harangoknak délben való megszólaltatását. Talán még ő sem gondolta, hogy ennek a rendelkezésnek az egyik magyar képviselőtársunk választásán is szerep fog jutni. Pedig így történt.

De mielőtt erre a történelmi tényre áttérünk, ismerjük meg a tájat, ahol ez a harangszó a hitbuzgóságot fokozza.

A magyarság nemcsak viszálykodott egymással, de a barátságos vetélkedést is szívesen gyakorolta. Kiskőrös mindig vitatta Félegyházával és Halassal szemben – talán joggal is – hogy ő *Petőfi* Sándor szülővárosa. Cegléd és Nagykőrös között állandó vita folyik, hol terem a jobb bor, az ízletesebb gyümölcs, a szebb zöldség. Debrecen volt a kálvinista Róma, Esztergom pedig a katolikus. A kereszt és csillag szerepe nemcsak a tornyokon volt nagyon fontos, hanem sokszor a közigazgatási és társadalmi életben is.

Ezeket az ártatlan felekezeti ellentéteket és felbuzdulásokat azonban nem szabad nagyon komolyan venni, jelentőségük a közéletben alig volt.

Jász–Nagykun–Szolnok megyében négy nagykun község volt, ezek közül három – Karcag, Kisújszállás és Kunhegyes – református, Kunszentmárton pedig katolikus. Ezzel szemben a jász községek Jászkisér kivételével katolikusok voltak. De legszebben megfértek egymás mellett. Nem lehet tagadni azonban, hogy a jászsági katolikusok igen buzgón ragaszkodtak vallásukhoz. Leveszik a kalapjukat a déli harangszónál, keresztet is vetnek, talán rövid kis imát mormolnak. A vallásküIönbség mellett legfeljebb még a politikában nem értenek egyet: a kunok mind függetlenségiek, a jászok már könnyebben kaphatók a 67-es kormány támogatására.

Ennek tudatában a főispán el is határozza, hogy a küszöbön álló választásra a *Lloyd-palotá*ból megfelelő jelöltet kér. Ezúttal jász községbeli választásról volt szó.



222. kép: A Lloyd palota

Odafent a megfelelő jelzőt csak az érdemelte ki, aki tűzön-vízen, árkon-bokron keresztül igazolta a kormányhoz való hűségét, emellett még felfért a kijelölt kerületben egy kis baráti vagy rokoni pártfogás is, hogy megkapja a belépőjegyet a választási nagy előadásra. Egyéb alkalmassági előfeltételre azután már nem is volt szükség. Még az sem volt hiba, ha a hivatalos jelölt iskolázottsága nem volt tökéletes. A jelen esetben azonban nagyobb fogyatékossággal kellett a választás korlátlan urának, a főispánnak számot vetni.

A jelölt, a megfelelő iratokkal és a közigazgatáshoz intézett utasítással ellátva bemutatkozott. Szalmára jó kinézésű legény, előnye lesz a fehérnépnél is, amely szavazati jog hiányában el szokta dönteni a választás sorsát. A főispán úr természetesen szívesen fogadta a beajánlott honatya-jelöltet, legfeljebb az lepte meg kellemetlenül, hogy annak némi kis beszédhibáját vette észre. A jelölt ugyanis dadogott. Hogy fog ez a nagyszájú ellenzékivel megbirkózni? De hát ő mégis megbízott a választók bölcsességében, különben is megtette már az előzetes intézkedéseket, pártelnökül egy megyebizottsági tagot jelölt ki, aki a közgyűléseken állandóan fel szokott szólalni, erősen támogatva a kormány politikáját, és ahogy a görög mitológiában mondják „ajkáról, mint Ulyssesnek, mézédesen csergedezett a szó." Majd beszél ez a jelölt helyett is.

Szép, meleg nyári nap sütött a választás idején. A szónoki dobogót már fel is állították, ahonnan a jelölt fogja a szeretett választókat meggyőzni az igazságról, a haza érdekeiről. –

A hívek összesereglettek, hogy a jelöltet meghallgassák, mert ezt még a vidéki udvariasság is megköveteli. A pártelnök megnyitotta az ülést, elmondta beszédét, amit a lelkes szavazók már jó párszor, más ízben is hallottak, de nem is erre voltak kíváncsiak. Szerették volna tudni a jelölt véleményét is. Kissé melegen sütött a nap, izzadtak az emberek, de legjobban a pártelnök, mert nem nagyon bízott a jelölt felszólalásának sikerében. De eszébe jutott Arany János „Első lopás" címen megírt gyönyörű kis költeménye, melyből kiviláglik, hogy a jó Isten áldó kegyelme mindenkiről gondoskodik. Ez a kegyelem most sem maradt el. Elősegítette ezt a főispán intézkedése is, amely meghagyta, hogy amikor a jelöltre kerül sor, a déli harangszó meghúzandó, akár van már tizenkét óra, akár nincs. A legfőbb közigazgatási tekintély tudta ennek a jótékony intézkedésnek szükségességét.

Jóval tizenkettő előtt a pártelnök befejezte a jelöltet feldicsérő bemutató beszédét, azután annak kellett a dobogóra fellépni, hogy a már betanult beszédet elmondhassa. Az a teljesítmény, hogy a szónoki emelvényre felmenjen, még nem lett volna olyan nehéz, de azután kellett volna következnie a beszéd megtartásának.

Feszült érdeklődés kíséri a jelölt mozdulatait. De az csak a mozdulatig jut el, mert mire a szónoki emelvényre feljut, és ott állásba helyezkedik, a figyelmes harangozó a beszéd előtt – kissé szokatlanul korán – megkondítja a harangot. Így volt kiadva a parancs a harangozónak.

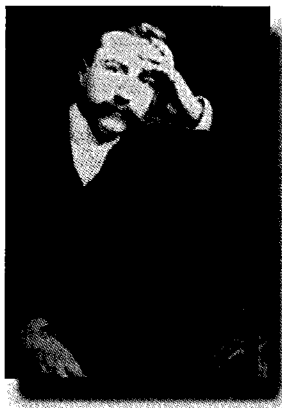
A pártelnök és a jelölt nagyot sóhajtva levette a kalapját, utóbbi le is térdelt, többször keresztet vetett. Ugyanezt tette a választók többsége is, de még egyebet is. A harangszó elnémulása után egyhangú örömrivalgás hangzott fel. „Ne is beszéljen, kiabálták, mi máris megválasztottuk. Nekünk ilyen jó, hitbuzgó emberre van szükségünk." A jelöltnek tehát nem kellett elmondani a beszédét, de a bizalmat meg kellett köszönni.

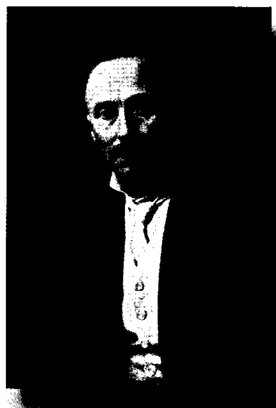
*

A technika haladásával talán nem is egy félszázad múlva az emberek nem az aszfalton, hanem a levegőben fognak közlekedni. Most is sokan vannak akik legalább elméletben ezt csinálják. Ez a gyors iram jut az ember eszébe, midőn az emberi művelődésben az eddig alig elképzelhető haladás különböző területeit veszi számba.

Ilyen haladás volt a gyorsírás is, aminek feltalálásakor tényleg nagy hasznát vették, de a fejlődés nem szokott megállni, és ma már nyugodtan mondhatjuk, hogy a gyorsírást a magnetofon szükségtelenné tette. Az a kis bolond szalag, amely a beszéddel együtt fut, kétségtelen versenyt támasztott a gyorsírókkal szemben. Ezek eddig minden parlamentnek nélkülözhetetlen szervei voltak. Sokszor nemcsak írtak, hanem fogalmaztak, mondatot javítottak, vagy szerkesztettek, igyekeztek helyrehozni azt, amit a felszólaló képviselő elhibázott, vagy be sem fejezett.

Nehogy azt higgyük, hogy a gyors beszédű képviselő a parlament gyorsíróinak réme. A képviselőházban régi szabályok szerint a beszédek olvasása el volt tiltva. Okos és célszerű rendelkezés volt, amely, ha nem is akadályozta meg, de nehezítette az úgynevezett *obstrukciót*. Elég lett volna, ha bármelyik képviselő részt kíván ebben venni, elővesz különböző, csak félig-meddig oda tartozó témát, mondjuk Aesopus meséit, vagy a Flóri mesekönyvet, egy bőbeszédű újságcikket, nekilát a felolvasásnak és kihúz vele egy egész ülést. A házszabálynak ez az intézkedése hozta magával, hogy véletlen szerencse folytán bejutott, kevésbé művelt képviselők nehezen mertek nekiállni egy parlamenti felszólalásnak.


223. kép: Hegedűs Lóránt


224. kép: Návay Lajpos

A volt képviselőházban két gyors beszédű embert ismertek: *Hegedűs Lóránt*ot és *Návay Lajost*. Mindkettő nagy műveltségű tagja a Munkapártnak. Türelemmel, sőt szívesen hallgatták meg őket, még az ellenzék is, mert volt mondanivalójuk.

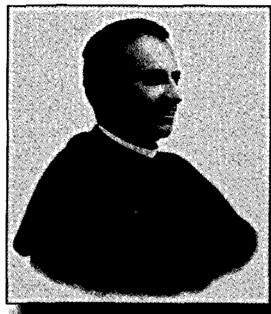
Tájékozatlan emberek már előre részvéttel nézték a szegény gyorsírókat. A beszédeket legalább kettőnek kellett jegyezni. Na, ezek most izzadni fognak. Hát nem így történt. A ceruza ugyan gyorsan pergett a kezekben, de nagyobb baj nem esett. A soros írók nem is panaszkodtak, sokkal nehezebb sorsuk volt azoknál a képviselőknél, akiket elragadott a hazafias hév, vagy akik szépen körvonalazott mondatokban óhajtották a nemzet sérelmeit feltárni. Voltak ilyenek elegen. Elkezdődött a mondat és nem fejeződött be, vagy az alany, állítmány kimaradt. Ilyenkor a beszéd végén a gyorsírók megkérdezték a szónokot, hogy mit is akart mondani. Ha ez nem tudott kielégítő választ adni, értelemszerű kiegészítést készítettek, amiért azután sem ők, sem a szónokló képviselő nem vállalt felelősséget. Ebből sem lett nagy baj, hiszen mindenki tisztában volt a szónok pártállásával, szándékaival. Volt azonban a háznak olyan szónoka is, akinek nem kellett a „kéket" kiigazítani. Ez volt a másolat, amit a képviselő uraknak bemutattak, mielőtt a felszólalás a naplóba került volna. Ennek meg volt az az előnye, hogy a szónok esetleges botlásait törölte, vagy jobbal helyettesítette. A szónoklási hibákon sokszor az elnök is segített, mikor rácsengetett az ügybuzgó képviselőre, ha az belepuskázott a fogalmazványába és onnan akarta a bölcsességet kiolvasni. Az ellenzéknek a '67-es politikával szemben nem volt más fegyvere, mint a neki nem kedvező fontosabb javaslatokat több órás beszéddel lehetőleg megakadályozni. Ha az nem sikerült, hátra volt a „közös-ügyes kormány" nemzetellenes javaslatainak a házszabályban engedélyezett technikai meggátlása. Jött a név szerinti szavazás. Az ülések rendesen a napló felolvasásával kezdődtek. Miért áll például az előző ülés naplójában március, holott helyesebb, ha a március helyett tavaszhó kerül be a naplóba. E felett azután húsz képviselő név szerinti szavazást kért, amit az elnök a házszabály intézkedése értelmében el kellet, hogy rendeljen. Vagy valamelyik képviselő szabadságot kért, az ellenzék ezt is név szerinti szavazás tárgyává tette; szóval a régi házszabályoknak is voltak fogyatékosságai. *Tisza István* volt a ház elnöke és mindenáron meg akarta akadályozni, hogy az *obstrukció* eszközeit igénybe vehessék. Nemcsak azért, de az esetleges rendetlenségek megelőzésére úgy gondolta, hogy palotaőrség felállítására van szükség, mely esetleg karhatalmi intézkedésekre is fel lesz jogosítva. Természetesen a kormány ilyen intézkedések foganatosítására csak a legritkább esetben gondolt. Az ellenzék nem kívánt olyan magatartást tanúsítani, mely ilyen eszköz alkalmazását tette volna szükségessé. Jobb volt, ha a véleményét mindenki szabadon elmondhatta az országházban.

A gyorsan beszélő, és mondatokat be nem fejező képviselők mellett voltak régi, gyakorlott parlamenti szónokok. Ezek közé tartozott *Wekerle* is, aki politikai működését nagyobb részben mint miniszterelnök töltötte be. Beszédét minden igazítás nélkül azonnal ki lehetett nyomtatni, nem szorult a „kék" kijavítására. Legfeljebb arra kellett vigyázni, hogy a „j", vagyis j-vel irandó szavakat ne úgy rögzítsük le, mint a miniszterelnök úr, aki véletlenül sem mondott j-betűt, ha azt „ly"-al írják.

Neki elég volt, ha az „i" betűt ejtette ki. *Apponyi*nál már ez a kis fogyatékosság sem jelentkezett. Ha Ciceró kortársának születik, ez erős versenytársat kaphatott volna benne. Csodálatos készsége volt nemcsak a magyar, hanem a modern európai nyelvekben is. Egy ízben Párisban, midőn nemzetközi autó-kiállítást rendeztek, a megnyitón megjelent – akkori – francia miniszterelnök beszéde után felkérte az éppen jelenlevő *Apponyi*t, hogy ő is szólaljon fel: „Felszólítom Önt, szíveskedjék az ünnepséget felszólalásával emelni." –

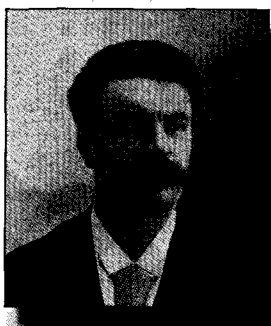
Apponyi minden előzetes készülés nélkül elsöprő sikert aratott beszédével. Sajnos ezt a készséget és tehetséget gúnyosan kihasználta Trianonban a békekonferencián elnöklő *Clemenceau*. – *Apponyi Albert*, mint a magyar békedelegáció elnöke mindent megtett, hogy a magyar szerencsétlenséget megelőzze, vagy legalább kisebbítse.

Kifejtette, hogy a magyarság semmiképpen nem felelős a háborúért, egy évezreden keresztül az európai kereszténység és műveltség megvédéséért harcolt. Ebbe a háborúba akarata és érdekei ellenében vonták be. Hiteles okmányok és bizonylatok tömegét idézte franciául, angolul, olaszul. Németül nem kellet, nem is lehetett. Még akarta győzni a békedelegáció tagjait, hogy a magyarok nem felelősek a háborúért.


225. kép: Hock János

Volt a képviselőháznak több jó szónoka, de ők inkább csak népgyűlési sikerekre számíthattak. Kivételt közöttük talán *Hock János* képezett, aki mind a két téren kiválóan bevált.

Közéjük sorozhatjuk *Barabás Bélát, Buza Barnát* és másokat. *Vázsonyi Endre* állandóan maró gúnnyal dolgozott. Akkor volt időszerű a margitszigeti kaszinóval összekötött panama is. Egyes munkapárti képviselők erősen érdekelve voltak, hogy a szigeten egy külföldi pénzérdekeltség felállíthassa a játékbankot. A dolog nem sikerült, mert az akkori kormányelnök *Tisza István* megakadályozta ezt a rossz illatú üzletet. Még azt is megtette, hogy a felvett közbenjárási pénzeket saját zsebéből fizette vissza.


226. kép: Guy de Maupassant

Kapóra jött ez az ügy *Vázsonyinak*, aki nemcsak ezt, hanem a választási pénzeket is vizsgálat tárgyává tette. Idézte *Guy de Maupassant* egyik kisebb elbeszélését, amelyben a kis fizetésű hivatalnok felesége minden nap felséges, és a fizetése arányait túlhaladó ebédeket készít urának. Sőt, annyira ügyes és takarékos volt, hogy ebből a fizetésből egy „hamis" gyöngysort is tudott vásárolni, Jól állott ez a csinos asszonykának. Mindketten nagyon boldogok voltak, a férj különösen a vasárnapoknak örült, amikor a szomszéd bankár is ebédre lett híva, pezsgő is került az asztalra. Telt erre is megtakarított fizetésből.... De a sors kegyetlen. Szegény asszonyka rövidesen búcsúzott, otthagyta bánatos férjét véglegesen, aki naponta kiment a temetőbe, és leborulva fájlalta hű és takarékos feleségét, aki olyan jól be tudta osztani a fizetését. Múltak a napok, a jó módhoz szokott özvegy férjnek hozzá kellett nyúlni a „hamis" ékszerhez. Kimondhatatlan örömmel vette tudomásul, amikor a zálogházban az ékszert igazgyöngy értékben számolták el.

Ezt a kis mesét vágta a fejéhez a munkapártnak, amely nem akarta tudni, honnan kapják a választási költségeket. A pártkasszának sem papája, sem mamája nem volt. A nagylelkű adakozók megfelelő szolgálatuk ellenében a Lipót és egyéb rendet, udvari és más tanácsosi címeket, rangot, legrosszabb esetben zsíros üzleteket kaptak.

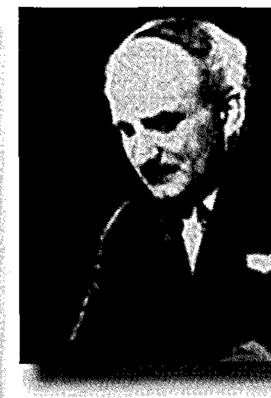
Az ezek feletti parlamenti bírálat már az interpelláció hatáskörébe tartozott, ezeket nemcsak szóval, hanem előzőleg írásban is be kellett jelenteni.

*

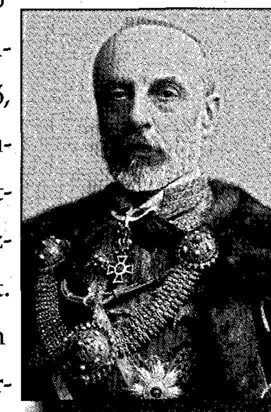
HEGEDŰS LÓRÁNT

A magyar politikában két Lórándot ismertünk, de egyiküket se nevezték sem nevezték Lórántnak, csak Lórinak. *Hegedűs Lóránt* munkapárt fronton volt Lóri, *Fráter Loránd* pedig az ellenzéknek volt a Lórija. Na, meg a nagyközönségnek is, hiszen nem annyira honvéd huszárkapitány volt ő, mint inkább dalköltő. Ahogy azt a „Nótás kapitány-ban *Farkas Imre* barátunk megírta. De meg is tudta ezeket a nótákat szólaltatni hegedűn úgy, még 36. Rácz Laci sem tudta a vigadó-szomorkodó magyarokat elszórakoztatni.

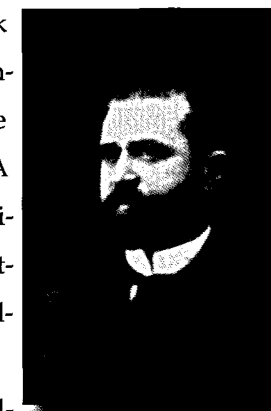

227. kép: Fráter Loránd


228. kép: Farkas Imre

Maradjunk meg ezúttal a munkapárti Lórinál, a pénzügyminiszternél. A magyar fizetési eszköznek, a koronának a végküzdelmében a ő játszotta a főszerepet. *Hegedűs* nem sírásója volt az elődje, *Wekerle Sándor* szülöttének, inkább orvosa akart lenni. Eközben hibázta el a gyógyszert, amire a latin azt mondja, hogy rosszabb a halálnál. *Hegedűs* pedig tapasztalt közgazdasági szakértő, már az apjától *Hegedűs Sándor* volt kereskedelemügyi minisztertől ilyen tudománnyal szállt síkra, sokat tanulhatott tőle. A tanulással, azt is mondhatnánk, túltanulással azonban sok ember úgy van, hogy nem tudja megemészteni. Sok a jóból is megárt. *Hegedűs*ben ez az igazság fokozottan beigazolódott. A négyéves háború szerencsétlen végzete után került miniszteri székbe, nem tehetett róla, hogy milliárdos hadikölcsönöket bocsátottak ki, nem tehetett arról, hogy a tűzvonalban harcoló katonákat is csak úgy bocsátották szabadságra, ha odahaza a öreg szülők megfelelő hadikölcsönöket jegyeztek. Nem állott jót ezek tartós értékéről, amint tette azt vezér *Tisza István*, és háborús elődje, *Teleszky János*, akik a nemzeti becsület védelme alá helyezték a kölcsönök visszafizetését. A koronát a hadsereg és a monarchia összeomlása után szintén elérte a múlandóság. 1920 karácsonya már pénzügyileg sem volt ünnepe a nemzetnek, ekkor 1 koronáért a zürichi tőzsdén már csak 20 centet adtak. A lassú lecsúszásból rohamos leromlás következett. Látta ezt Lóri pénzügyminiszter is. Egy állam becsülete és ezzel összekötött jóléte is szoros kapcsolatban van pénzének nemzetközi értékével és megbecsülésével. A tőkés világ felfogása egyedüli biztos alapnak az aranyfedezetet tartja.


229. kép: Hegedűs Sándor

A jegybankok sürgősen az arany védőszárnyai alá helyezkedtek. Nem tudta ezt kellően helyettesíteni az államok külpolitikai fizetési mérlege, a ki- és


230. kép: Teleszky János

beviteli egyensúly sem. Angliának, míg un. „empire" világbirodalom volt, sohasem okozott gondot a font egészségi állapota. A gyarmatok angol érdekeltségben álltak, és mint ilyenek, ontották a pénzt az anyaországba. A gyarmati tőkék kamatai jó segédeszközöknek bizonyultak. Ha a fizetési mérleg roszszul nézett ki, a pénzügyi mérleg megvigasztalta.

Nálunk nem volt gyarmati politika, legfeljebb *Bosznia–Hercegovina*, amelyre a monarchia alaposan ráfizetett. Az északi-sarki Ferenc József–földről pedig bizony kevés aranyat lehetett összekaparni. Erdélyben voltak aranybányák, azokat meglehetősen kifosztották. Ami aranyleletet Nagyszentmiklóson találtak, azt felvitték a bécsi múzeumokba, kincstárakba. Bécsbe vitték a Sárosban lehullott óriási meteorkövet is, ami ugyan csak múzeumi érték volt, de érték.

Volt azonban Sárosnak sokkal értékesebb világhírű kincse is, a vörösvágási opál. Ezzel sem nagyságban, sem színekben, sem ragyogásban a világ egyetlen hasonló köve nem vetélkedhetett. Nemes versenyt fejtett ki az osztrák opállal. Az odavaló ékszerügynökségek hamar észrevették ezt és kitalálták ellene a védekezést: az opál szerencsétlenséget hoz.

Tudta ezeknek értékét a breznóbányai illetve körmöci pénzügyigazgatósság is, amely erősen őrzött ládákban tartotta nemcsak az ott kivert aranyérméket, hanem az opált is. Több ilyen felhalmozott láda állt őrizetben. Ezek képezték voltaképpen a magyar pénz értékfedezetét. Ehhez még a világháborúban sem nyúltak hozzá. *Hegedűs Lóránt* úgy gondolta, hogy meg kell menteni a süllyedő magyar koronát, és ezért nem lesz drága az sem, hogy ennek fedezetét esetről esetre felvásárlás végett Zürichbe szállítja. A békevilágban 90 fillérért lehetett egy svájci koronát venni. *Hegedűs* nem akarta a magyar koronát ennyire felgyógyítani, mégis az a téves elgondolása volt, hogy a zürichi felvásárlás annak ottani, illetve nemzetközi értékét is meg fogja javítani. Minisztersége alatt Gaál Adolf volt az állampénztár igazgatója. Talpig becsületes ember, szorgalmas tisztviselő, aki még arra is gondolt, hogy a megszállás alatt lévő felvidéken leltározott kincstári anyagot a betörő ellenség ellen biztosítsa és megmentse. Kiadta a rendelkezést, hogy a ládákat Budapestre kell szállítani. Ebben az időben már háborúvesztés után álltunk és félni kellett attól, hogy a megszálló csapat utolsó garasunkat elviszi. Gaál Adolf maga köré gyűjtötte az állampénztár tisztviselőit, éjjelenként, hogy gyanút ne keltsenek, az állampénztár pincéjében elásták az jelentékeny vagyont képező aranyat és opált úgy, hogy annak itteni raktározásáról csak a legbizalmasabbak tudtak. Így természetszerűleg tudott *Hegedűs Lóránt* is. Minden pénzügyi felkészültsége mellett sem volt annyi előrelátása, hogy a bekövetkező tökéletes pénzügy romlást megjósolta volna. Folyt-folyt az arany és opál kivitele Zürichbe, hordták haza érte a teljesen értéktelen osztrák-magyar koronát, az milliárd számra gyarapodott, a fedezet pedig elolvadt a zürichi tőzsdén.

*

FRÁTER LORÁND

Lóri? – Ne tessék papagájra gondolni. Ezzel a becenévvel a közfogalom *Fráter Loránd*ot tisztelte meg, a nótaköltőt, a huszártisztet, az országgyűlési képviselőt.

Hogy melyik munkakörben volt nagyobb, még nincs tisztázva, de hogy egyikben sem volt kicsi, nyilvánvaló. Lóri nemcsak az akkori lejárt idők, hanem a mai idők gyakorlati szempontjából is egy darab történelem. A több mint félszázad előtti jókedvű, kissé könnyelmű társadalom legjellemzőbb képviselője. Nem is fér be személye és az öt körülvevő környezete ilyen szűk körű megemlékezésbe, de jól esik vele itt is foglalkozni. Bohém volt, de ezeknek téves elhajlása nélkül. Nemes felfogását, az ezzel járó kötelezettségét pillanatokra sem tagadta meg, még tréfáiban sem ment túl a megengedett határon. Nem hiszem, hogy sok ellensége lett volna, még az a huszártrombitás sem, akit meg kellett volna büntetni, mert nem viselkedett illően *Vilmos* német császárral szemben.

Hogyan? Hát német császárok honvédhuszárokkal szoktak társalogni? Igen, csak ez a társalgás egyoldalú volt. Már hogy a trombitás részéről. Nem is annyira a császárral, hanem a saját szürke lovával. A trombitásoknak a régi hagyomány szerint szürke ló járt ki. Jelen esetben nem is az volt a fontos, hogy az a paripa szürke, sárga vagy fekete volt-e, a baj ott kezdődött, hogy a szürke kissé ideges állat volt. Ezt a fogyatékosságát el kellett nézni, mert a női nemhez tartozott. A trombitást azonban nem lehetett arra kötelezni, hogy ezt az enyhítő körülményt akkor is szemmel tartsa, amidőn annak magatartása folytán a gazdának az ezzel együtt járó kurtavas jár ki.

A szomorú eset előzményeiről kell ezúttal megemlékezni. A régi monarchiában a katonai szövetség folytán szokásossá vált, hogy a fejedelmek kölcsönösen meglátogatták egymást a nagy gyakorlatokon. *Ferenc József* felvette a német tábornagyi egyenruhát, megfelelő kitüntetésekkel, szövetséges társának hadijátékára készült. *II. Vilmos* császár pedig annak a huszárezrednek az ezredesi mundérját, amelynek tiszteletbeli tulajdonosa volt, természetesen a hozzávaló érdemrendekkel.

Így történt ez a magyarországi nagy gyakorlaton Székelyhidán is, midőn *II. Vilmos* megtisztelte *Ferenc József*et. Katonáéknál divat volt, hogyha egy nagyfejű „inspiciált", az ezredparancsnok urak legalább három órával a látogatási idő előtt kirukkoltatták a csapatot, nehogy a vendéglátó késsen el a vendég előtt.

Ennek a jó szokásnak az volt a vége, hogy mikorra a magas vendég megérkezett, már ember, állat holtra fáradt. Így történt ez Székelyhidán is. Beállott a bal szárnyra a szürke ló is gazdájával, a trombitással együtt. Egy darabig csend is volt, de három órát még nyugodtabb paripák sem állnak ki türelmesen, annál kevésbé történt az János trombitás táltosával. Kezdett bizony egy kicsit forgolódni, majd később rúgott-vágott. „Te Jancsi, ha a szürkét le nem csillapítod, mire a felséges urak idejönnek, tudod, mi vár rád." – helyezte kilátásba a százados úr a megnyugtató jövőt. János tudta, de a szürke nem. Mit bánja a trombitás lova, hiszen nem ő kerül kurtavasra.

Elérkezett a döntő pillanat. A német császár éppen akkor érkezett oda, mikor a szürke a legrakoncátlanabbul viselkedett. Ágaskodott, megbontotta a sort. Na, ebből baj lesz, gondolta Jancsi elkeseredetten, és nem törődve az illemmel, fegyelemmel, a lovat hangosan összefüggésbe hozta a császárral. Persze a magas vendég nem nagyon értette a magyar felsóhajtást. Odalovagolt a századparancsnokhoz, és megkérdezte, mit is akart az a derék trombitás. Lóri nehezen kezelte a német nyelvet, de mégis kidadogta: „Felség, én azt nem mondhatom meg." – „De én szeretném tudni." – Ez a kérés már parancs volt, nem lehetett előle kitérni. „Mondja meg szó szerint." – Még nehezebb feladat, de szerencsére segítségére sietett az ezredes, eleget tett a császári parancsnak, aki a fordítást nevetve vette tudomásul. Nem haragudott meg, kivett egy aranyat, és személyesen adta át a trombitásnak, János tizedes bajtársnak, mert hát a trombitásnak sarzsi is dukált. Legalábbis két csillag a gallérra. Ezt a kegyet már a szürke is megértette, megnyugodott, és este a kurtavas elmaradt.

Lóri azután tovább folytatta katonai pályáját a horvát huszároknál, a tizeseknél, ahol a szolgálati nyelv is horvát volt. A vezénylő szavakat sikerült is megtanulnia, ezenkívül nem sokat, legfeljebb a szükséges káromkodást, ezt katonáék már horvát és szlovén nyelven magas tökélyre vitték. Majd átkerült a Székelyföldre, Marosvásárhelyre. Nótaszerető, kedves parancsnokot kapott csécsi *Nagy Imre* személyében, akit az első világháború végén a nagyváradi katonai bíróság, mint háborús bűnöst, halálra ítélt. Romanelli, budapesti olasz bizottsági parancsnok kérésére azután szabadon bocsátották.

Lóri bizony Székelyföldön is kettős életet élt. Hol huszártiszt, hol cigányprímás. Ezredparancsnoka ez utóbbi minőségét becsülte többre. Bizony megesett, hogy egy áthegedült éjszaka után kissé elaludta a kirukkolást, ezt jóvá kellett tenni. Élére állt a cigányzenekarnak, egyenesen az ezredparancsnok úr erkélye alá, és elhúzta a legszebb Fráter-nótákat. Minden meg lett bocsátva.

A hírnév már felverte. A vidéki Macedónia szűk lett neki, a fővárosba került. Mit tehetett mást, ki kell használni a népszerűséget: fellépett képviselőnek, meg is választották. Egy honvédkapitány nem is lehetett más, mint a nemzeti vágyak hő képviselője. Ennek akkori vezetője *Justh Gyula* volt, megtestesítője a magyar igazságnak, hiszen a Justh-család már Nagy Lajos alatt is mindenütt forgatta a kardot, ahol arra magyar érdekből szükség volt. Gyula bácsi vele született hajlama szerint is nagy szeretettel fogadta a nótás kapitányt. A párt klubhelyisége a Mária Valéria utcai *Lloyd-palotá*ban volt, ahol a búsuló magyarok esti vacsoráknál hányták-vetették meg a nemzet balsorsát. Ezt csak nótával lehet elkergetni, erre Lóri volt a legalkalmasabb, a pártnak most már képviselő-tagja. A Lloyd-estéken kívül azonban a párt tagjainak honatyai kötelességei is voltak. Ott volt a kormány által benyújtott katonai javaslat. Nehéz szív kellett ahhoz, hogy a hajdúsági bakát német kommandóra szorítsák. Pedig hát ez volt a regula. Ilyen javaslatok nemigen találkoztak Lóri meggyőződésével sem. A párt bizony kisebbségben volt, megakadályozni nem tudta, egyedüli ellenszer az *obstrukció*. A házszabályok szerint csak meggyőző érvekkel lehetett a javaslatokkal szemben harcolni. Mikor már ezek sem használtak, az ellenzék erőteljesebb rendszabályokhoz folyamodott. Különböző zeneszerszámokkal akartak érvényt szerezni az ellenzéki igazságnak. Ennek leghatalmasabb megnyilatkozása volt a huszártrombita. Nagyszerűen beleillett a kitűnő akusztikájú ülésterembe. Lóri emlékül elhozta magával a trombitát; nemcsak hegedülni, de kitűnően tudott trombitálni is. –

Tisza István, a Ház akkori elnöke zárt ülést rendelt el. Itt azután szabadjára kerültek a kormánypárti és az ellenzéki ellentétek. A Nemzeti Munkapártnak többek között egy igen rokonszenves tagja is volt, Szentiványi Gyula. Hűlés folytán vagy egyéb torokzavarokból kifolyóan csak susogva tudott beszélni, az ellenzék túlkiabálása is csak e módon történhetett. Lóri is szerette volna tudni, hogy Gyula bácsi mit akar mondani, és megkérdezte, mi az oka a rekedtségnek. Ez még nem lett volna baj, csak a kérdés szövege nem volt szalonképes. Meghallotta ezt a szintén ellenzéki néppárti Molnár apát is, aki ismeretes volt túlzott szemérmetességéről.

Lett is belőle harag, egy hónapig nem szólt Lórihoz, mindaddig, amíg a kapitány úr külön küldöttség élén bocsánatot nem kért tőle.

Tisza István nem sokáig tűrte az ellenzék heves vérmérsékletét, és többségi határozattal kizáratta azt az ülésekről. Az ekként kizárt ellenzék azután kivonult a Szent Hegyre, a képviselőházzal szemben lévő Országház Kávéházba. Másnap mindaddig, míg a politikai helyzet nem javult, újra megismétlődött a jelent, a kötelességét teljesíteni akaró ellenzéket a bejárat előtt rendőrkordon fogadta. Az első világháború azután elsimította az ellentéteket.

Lórinak csak mellékfoglalkozása volt a katonaság. Ezt felső helyen is tudták.

Emlékét *Farkas Imre*, a köznyelven Mókuci, örökítette meg a „Nótás kapitány"-ban.

*

A Jász–Kun terület szülöttje. Ez a terület nem nyomta rá teljesen bélyegét, csak egy-két sajátságát viselte magán. Hiszen maguk a jászkunok is különböznek egymástól!

Vállalják is ezt a megkülönböztetést: nagykun fényes, kiskun kényes, a jász meg beszédes. Hogy ez a magatartásban jut-e kifejezésre, vagy a közvetlenségben, nincs mindig tisztázva. András barátunkban mindegyikből jutott valami. Isten áldotta föld ez, ahol a párisi cukrászoknak is megfelelő liszt terem. Legfeljebb az a különbség az egyes városok között, hogy vasárnap a kunok a csillagos templomba, a jászok pedig a kereszt alá járnak imádkozni. Ezt a különbséget azonban semmi vonatkozásban nem ismerik, legfeljebb annyiban, hogy a kun városokban nem vetnek keresztet, ha templom előtt mennek el, sőt még a kalapjukat sem emelik meg. A jászok már külsőleg is jelt adnak hova-tartozandóságuknak. A négy nagykun város református, a jászok pedig katolikusak. Kivételt képez a kunoknál éppen az András barátom szülőhelye, Kunszentmárton, ahol már illendő keresztet is vetni.

András nevében a P. betű nem jelenti ugyan az egyházban ismeretes páter kifejezést, mert neki más volt a hivatása; a földet túrta, amely gondoskodott a háztartásról és annak minden szükségletéről. Tehát még az itókáról is. András barátunk azonban jóravaló, rendes ember volt, és a P. betű, ha már nem is felelt meg a páter fogalmának, a „pia" szó fogalmát meríti ki, amely közel áll az italszeretethez. Egybekapcsolható tehát a kajával is, s a kettő együtt megteremtheti az emberi boldogságot. Andrásunk nem vetette meg az italt sem.

A sok jó dolog mellett volt kevesebb jó sorsa is a Jász–Kun kerületnek. Szeretett királynőnk, *Mária Terézia*, megbosszulta magát a pozsonyi diéta szűkkeblűségén. Jó, ha ti csak – „Vitam et sanguinem" – életet és vért ajánlottatok fel a birodalom védelmére, majd én gondoskodom az „avenam"-ról, a zabról is, amit már akkor is csak pénzzel lehetett beszerezni. Fogta magát, és a jászkunokat elzálogosította a német lovagrendnek. Elfelejtette ugyan megkérdezni a jászkunokat, de kegyesen megengedte nekik, hogy azok saját zsebükből kifizethessék a kölcsönt. Sokáig, évtizedeken át tartott a politikai közéletben – magában a képviselőházban is – a jászkun kártalanítás kérdése, a „redemptio", de csak kérdés maradt, megoldatlanul, és később feledésbe is ment.

Nem tekintette ezt programkérdésnek András barátom sem. Hiszen telt az ősöktől, azok mindig gavallérok voltak, különösen a szép nemmel szemben. Hát pedig azt mondják, hogy *Mária Terézia* nem volt csúnya, hogy is lehetett volna tizenhat gyereke?

Odahaza már nem voltak az emberek olyan lovagiasak. Mindaddig, míg a boldog házasélet tartott, az asszony viselte a kalapot, bármiféle fontos kérdésben csak annak volt döntő szava. Ha pedig a gazda a képviselőválasztáson nem arra a jelöltre szavazott, akit a gazdaasszony akart, ott volt a nyújtófa, amivel nemcsak tésztát lehetett nyújtani, hanem az értetlen embert is észre lehetett téríteni. Ez volt nem is olyan régen a női egyenjogúság. Ezt az előnyt azután a férfinem azzal kívánta megbosszulni, hogy az öröklési jogot korlátozta az asszony terhére. A magyar rendes jogban a házastársak ilyen mi-


SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 2.

nőségükben szerzett vagyonát általában közös szerzeménynek tekintették. A Jász–Kun területen már más rendelkezés volt, ha a férj elhunyt, nem a nő maradt a vagyon feletti úr. Az ottani különleges jogszabályok nem ismerték el a nőnek közszerzeményi jogát, holott bizony megtörtént, hogy az asszonyi szorgalom gyarapította, vagy hozta létre a vagyonkát. Ezt a méltatlan rendelkezést a bíróság is szem előtt tartotta, nem alkalmazta a közszerzemény gondolatát, a feleség tehát úgyszólván jog- és vagyon-fosztottá lett az oldalági örökösök javára. Ez a joggyakorlat később már nem érvényesült.

Hogy András családi körülményeiben ez a kérdés miként oldódott meg, arra nincsenek bizonyos adatok. Egy azonban bizonyos, hogy András minden jó tulajdonsága mellett sem tartozott azon képviselőjelöltek közé, akik daliás megjelenésükkel hódították volna meg az asszonyi szíveket. Őszbe vegyült, göndörödő hajszálait már nem volt nehéz megolvasni, bár azt sem lehetett mondani, hogy kopasz lett volna. A kunszentmártoni választók azonban felfedezték benne a nekik megfelelő embert, és beküldték a Házba, már hogy a parlamentbe, hogy ott a kisgazda érdekeket előremozdítsa. András világéletében tisztességes ember volt, ezt odafent is azzal igazolta, hogy beszédével nem nagyon terhelte meg a gyorsírókat, de tudta kötelességét, hogy a pártvezérrel együtt miként kell szavazni. Nem hanyagolta el odahaza sem kisgazdaságát, de azt is tudta, hogy a párthűség megköveteli, hogy arról odafent is számot tegyen. Egyik lába Kunszentmártonban, a másik Budapesten. Tanácscsal és tapasztalatokkal látta el párttársait is, különösen azokat, akik bár párttársai voltak, de búzát, ökröt, lovat, birkát csak fényképen láttak. Tehát jó volt az a közös takaró, ahol a gyáros, a hivatalnok megfért a pártban. András gazda legfeljebb jó példával járt elől a közös párttagságban, ahol valamivel jobb bort szolgáltak fel, mint a kunszentmártoni savanyú.

Ez a föld nagyon szerette a búzát, de már nem örült a szőlővesszőnek, pedig András nem vetette meg ezt az Isten áldását. Büszke volt a képviselőségére és az azzal járó előnyökre is. Bizony megesett, hogy mikor a képviselő elindult a Házba kis szülőföldjéről, a bőséges ebédet kellő mennyiségű itallal öblítette le. Mi tagadás, András szeretett a pohár fenekére nézni. Egy szerencséje mégis akadt, volt egy közbeeső állomás is, Szolnok, ahol a kunszentmártoni vicinálist fel kellett cserélni, hogy Budapestre jöhessen. Jó pár óra telt bele, míg ezt a nagy feladatot meg lehetett oldani. Addig az ember el is felejtette az italozás eredményét. Megtörtént ugyan az is, hogy ez idő alatt csak olyan vonat közlekedett, ahol nem volt a képviselőknek megfelelő első osztály. András fogta a két kis kézitáskát, mindegyik kezében egyet-egyet, mert erre szükség volt az egyensúly fenntartása végett. Ha az ember kicsit jókedvű is, mégis meglátja, hogy melyik kocsira van felírva az I. szám, amely a honatyákat megilleti. Lecsengetik az indulást, András kitámolyog a vonathoz, de látja, hogy ott nincs neki megfelelő osztály. Mit tehet egyebet, megvárja a pár óra múlva közlekedő expresszt, és elindul kötelessége teljesítésére. Ott tudja, mi a teendő, azt is, hogy a legtisztességesebb párttag az, aki nem fecseg sokat, nem ad tanácsokat a vezérnek, mert hiszen az a párt a legerősebb, ahol sok az engedelmes közlegény és kevés az intézkedős fej. Sajnos, letelik a mandátum öt éve, a következő választáson a hálátlan szavazók már eltekintenek a szeretett képviselő érdemeitől.

Csak véletlenül keresztelték Gyulának, mert már az első órában „páter" volt, családapa a javából. Nem nagyon gátolta ebben a tisztségében katolikus papi minősége. De a papi hivatást is a legszebben betöltötte, míg egyháza jobbnak nem látta, hogy ezt a működést legalább egy időre beszüntesse. –

Vérmérséklete azonban nem kárhoztatta tétlenségre. Úgy gondolta, hogy a hazának is segítségére kell sietni. Ezt pedig csak úgy teheti, ha országgyűlési képviselő lesz, éspedig harcosa a nemzeti jogoknak és függetlenségnek. Ehhez természetesen az is kell, hogy a kiszemelt kerület megválassza.

Abban az időben bizony fontos szerepe volt a meggyőződésnek, amit csak a meggyőzés erejével lehetett elérni. Ehhez a mesterséghez országos hírű vezérek segítsége kellett. Pénz úgysem volt, szellemi javakkal kellett azt pótolni. A páter úgysem jött zavarba, a függetlenségi párt nagyjainak rokonszenvét már régen sikerült megnyernie. Jogosan bízhatott tehát abban, hogy egy-két nagyágyú majd csak lejön egy kicsit korteskedni. Elérkezett a választás nehéz napja, egy ellenzéki jelöltnek mindig nehéz a sora, mert sok ellenséggel kell megküzdenie, barátok szerzésére és megtartására pedig kevés eszköz áll rendelkezésre.

Legelső leküzdendő gát a kormánypárti közigazgatás, azután jönnek a háborúban is ismert spanyollovasok, a politikai gátak, amiket sokszor igen nehéz átugrani. Mindezt csak felébresztett nemzeti lelkesedéssel lehet legyőzni. Nem voltak egyensúlyban az ellenzéki esélyek a kormánypárti előnyös állásokkal szemben. Ezt a hátrányt azonban sokszor sikerült a hazafias lelkesedéssel behozni. Ezt a lelkesedést csak tekintélyes ellenzéki vezérek tudták fokozni.

Tudta ezt *Markos Gyula* is, és megígérte a házához ragaszkodó hű választóknak, hogy a programbeszédre lejönnek a nemzet nagyjai, többek között maga *Apponyi Albert* is.

A választás napján a helyi pártelnök bemutatta a jelöltet, elmondván róla minden szépet, jót. A dicsérő beszéd után következett a jelölt, *Markos páter*, aki vígan lépett fel a dobogóra, elővette a 48-as sillabuszt, ismertette azt a szeretett választók előtt, kiemelte a nemzeti sérelmeket, azt is, miként lehetne segíteni azokon, végül, ami talán legfontosabb, azt a kérdést is, hogy lehetne a szegény embert sújtó nagy adókat leszállítani.

A nagy örömmel fogadott programbeszéd után rákerült a sor a vendég szónokokra, s ezek díszére a beígért *Apponyi Albert*re is. Egyelőre nem érkezett meg. A vonat késett, csak nem történt valami baleset? Pár percre fel is függesztették a gyűlést, egyik lelkes kortes ki is szaladt a közeli állomásra. Bizony a vonat nagyon pontos volt, de nem hozta *Apponyi Albert*et. Talán fontosabb dolga akadt. A gyűlés szempontjából azonban még fontosabb lett volna, ha azon megjelenik. Összedugta fejét a gyűlés vezetősége, végre kivezető utat találnak. Volt közöttük egy daliás törekvő legény, aki véletlenül hasonlított a nagy szónokhoz. Ehhez az elgondoláshoz az a szerencse is járt, hogy mindenki türelemmel várta *Apponyi* megjelenését, türelmetlen legfeljebb a gyűlés elnöke, s még türelmetlenebb maga a jelölt, a páter volt. Az *Apponyi*t helyettesítő párttagot még a központból ismerték, tudták,

hogy alkalmas megfelelő beszéd elmondására. Rögtön kész volt tehát a terv. Íme, ez lesz *Apponyi Albert*, aki bár késéssel éppen most jött meg. A gyűlést tehát újra megnyitják, a pártelnök szeretettel és hódolattal köszönti a pót *Apponyi Albert*et: „íme, kedves választóim Magyarország nagy szónoka és államférfija, a párt dísze ebben a pillanatban érkezett, hallgassátok meg." – A most „született" *Apponyi* nem ijedt meg a rárótt feladattól, bátran nekiállt a helyettesítésnek, ami annyival könnyebben ment, mert az igazi *Apponyi*t a helybeli emberek még nem ismerték. „*Apponyi*" fel is állt a dobogóra. Ez volt életének legkevésbé sikerült beszéde. A gyűlés sikere azonban biztosítva volt, Gyula barátunkat megválasztották.

Ahogy mondani szokták, ez azonban pyrrhosi győzelem volt, vagyis a győző nem tudta, nem ő-e a vesztes. Kifizetetlen számlák maradtak hátra, ezeket nem lehetett a hálás választók nyakába varrni. Gondoskodni kellett a jövedelmi forrásról. Parókia már nem volt, és élni, családot eltartani is kellett valamiből.

A Páter gyakorlati ember volt. Megalapította a „Herkó Páter" című heti élclapot. Kifigurázta a közéleti urakat, különösen a kormánypártiakat. Hálás téma volt, az emberek szívesen mulatnak az urak gyengeségein. Ilyen gyengeségek már akkor is akadtak. A Herkó Páter kezdett divatba jönni, csak egy hátránya volt, kevés hirdetést kapott, ugyan hát miért is ellenzékieskedett? Tudjuk azt, hogy bármely lap legfőbb pénzügyi forrása a kormány nyílt vagy titkos támogatása. Ellenzéki lapokat akár komolyak, akár tréfásak nem nagyon szoktak, különösen hivatalos helyről támogatni. –

Szóval Herkó Páter úgy nézett ki, mint a gazdája; kissé kopott öltözetben, nagyon szerény takarmányon, mint Toldi lova a szeméten. Pedig sok okos dolgot tartalmazott, amellett, hogy kimondta az igazságot a kormányzati politika „hazaellenes" álláspontjáról.

A Páter sokoldalúnak mutatkozott, foglalkozott többek között geológiával, földtani tudománnyal is. Tudjuk, hogy a balatoni borok milyen jók, és méltán veszik fel a versenyt a tokajival is. Sokan még jobban is szeretik. Ezt meg lehet érteni, mert termő talaja a régi vulkanikus hegység. Ha az ember a veszprémi parton végig megy, csupa csúcshegyes dombot, fogjuk rá, hegyet lát. Több mint bizonyos, hogy pármillió év előtt ezekből még tüzes láva folyt, ami a legbiztosabb talaja a tüzes, édes boroknak.

Herkó Páter a rejtélyt megmagyarázta, nem is kellett sokáig gondolkozni. Íme Tihany? Ezek a tanulatlan magyarok nem is tudják, hogy régebben nem is Tihány volt a neve, hanem tűzhányó, csak a tudatlan utódok ferdítették el ezt a tisztességes nevet. No de, azért nem szabad a régi magyarokat sem szidni, hiszen az egész világot meghódították. Tessék csak a görög szigetekre gondolni, ott van Chios, ezek a görögök is elferdítették, régen ezt Kígyósnak mondták, miért kellett ezt a szép magyar nevet elgörögösíteni. Több ilyen magyar sziget is volt abban a tengerben, erre további bizonyíték Samos, amely voltaképpen a számos magyar szót helyettesíti. Szóval a magyar dicsőség még a déli tengerekre is kiterjedt. –

A Herkó Páter tehát tudományos munkát is fejtett ki, csak a reakciós Magyar Tudományos Akadémia okoskodik, és nem akarja elfogadni igazságnak a lap bölcsességét.

Szomorú hasonlatot kell ezek után tenni az angol „Times" jövedelme és a Herkó Páter bevételei között. Bizony, sokszor a nyomdai költségek is gondot okoztak, s ez hozta magával, hogy a Herkó Páter gazdájának homloka ráncokba borult. Kopott, kifényesedett kabáttal járt a piacra, hogy kis családjának a mindennapi betevőt megvásárolhassa. Jó családapa volt, jó függetlenségi képviselő. Ezekből az elvekből azonban már akkor sem lehetett megélni. Nem egyeztek a hatalmi szempontokkal, inkább lenyomták az embert, mint felemelték. Herkó Páter nem is élt matuzsálemi kort, bezárta a boltot, átadta az üres kamara kulcsát a bánatos szülőnek, Gyula barátom politikai pályafutása ezzel véget is ért. –

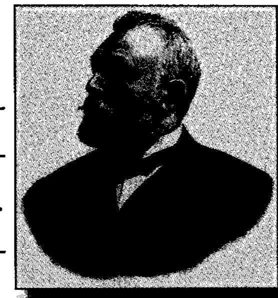
Sokat gondolkozott azon az igazságon, hogy a magyar politikai életben kétféle ember van: akik a hazáért élnek, és akik a hazából élnek.

*

„MAGYARORSZÁG" NAPILAP

Ezen a címen jelent meg az a független napilap, amely úgyszólván bibliája és mindennapi lelki malasztja volt a '48-as érzelmű olvasóknak.

Bartha Miklós írta itt meg a „Zöld szamár" vezércikkeit, amelyek maró gúnnyal bélyegzik meg mindazokat, akik még most sem hisznek a magyar teljes függetlenségben. Itt írta meg a felvidéki ruténeknek az ottani kapzsi elemek által történt kifosztatását. Még kolozsvári hírlapíró korában erős cikkekben támadta a fekete-sárga politikát és az azt alátámasztó osztrák hadsereget. Amiért a helyben állomásozó közös hadseregbeli tisztikar *Barthát* a szerkesztőségben összekaszabolta. *Bartha Miklós*nak azonban megnyomorított kezéből sem esett ki a toll, mert folytatta a küzdelmet a magyar igazságért.



231. kép: Bartha Miklós

Ebben a lapban jelentek meg a függetlenségi vezérek lelkesítő cikkei, kitartásra és reményre biztatva magyarjaikat. Ilyen beállítás mellett a lap természetesen sem hivatalos, sem vállalati anyagi segítségre nem számíthatott, ilyet nem is kapott. A hivatalos közleményeket is megbízható, kormány-hű lapokban adták le. Tudjuk, hogy tisztán előfizetésekből a legkevesebb lap tud megélni. A haszon, jövedelem a hirdetésekből folyik be, vagy az ún. pausálékból, amit az okos kormányzat az őt támogató hivatalos vagy félhivatalos lapoknak juttat. Erre a *Magyarország* természetesen alig számíthatott. Nem is lehetett rá kilátása, mikor állandóan a '67-es alapot támadta.

Úgynevezett közgazdasági munkatársai sem voltak, akik Újévkor rendesen tiszteletüket tették a nagy bankok titkárainál, ahol már várta őket a borítékpénz. Nem azért, amit megírtak, hanem azért, amit elhallgattak. Ezért az egyszerű okért azután a *Magyarország*nak nem akadtak számba vehető közgazdasági írói. Nem valószínű az sem, hogy ezek a közgazdasági írók a borítékpénzt megosztották, vagy éppen beszolgáltatták volna a kiadó-hivatalokba.

Elég sivár pénzügyi helyzet előtt állt tehát az ellenzéki lap, csak apró, a közönségnek juttatott előnyök segítettek némileg ezen a szomorú állapoton. Ez az előny a lap iránti előszeretetben nyilvánult meg.

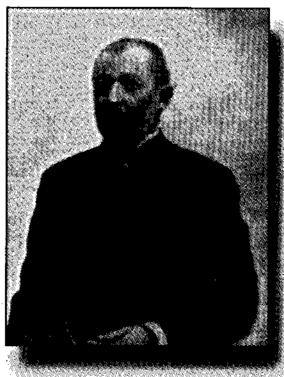
A *Magyarország*nak komoly versenytársa volt az *„Egyetértés"*. Szintén tősgyökeres ellenzéki lap, neves függetlenségi honatyák írásaival. De ennek az újságnak más előnye is volt. Nemcsak szellemi terjedelme volt nagy, hanem maga a papíros is, amelyen megjelent. Legalább másfélszer akkora, mint a többiek. Már csak ezért is érdemes volt előfizetni rá. A napi olvasmányt, a száz éves naptárt, a gondos háziasszonyt nem tüzeli fel, erre azonban igen alkalmasnak bizonyult az *Egyetértés*. – Ez a terjedelem azonban más hasznot is hajtott. Éspedig azoknak a vendégeknek, akiket lakodalmakra, keresztelőkre, névnapokra és születésnapokra vagy más családi ünnepekre szoktak meghívni. Távozáskor a legalább 15 fogásból álló táplálkozásban kimerült vendégeket nem szabad cserbenhagyni. A háziasszonyok tudják is a kötelességüket. Előhozzák a legnagyobb újságot és az el nem fogyasztott

tortákat szépen begöngyölik a már túltáplált, távozó vendégek számára. Ezt visszautasítani nem illik, de a vendég nem is nagyon akarná. A vendéglátás kedves emlékeinek a haza- cipelésére a terjedelménél fogva legalkalmasabbnak az *Egyetértés* bizonyult.

A lapokat természetesen nemcsak megírni, de előállítani is kell. Papiros, nyomda rengeteg költséget emészt fel. A szerkesztőbizottságnak tehát nemcsak elmefuttatást kell végezni, de belenyúlni a zsebbe is. Márpedig a *Magyarország* szerkesztőbizottságának a zsebe meglehetősen üres volt. Előzőleg már kimerítették a választási költségek. A politika olyan, mint a hínár, ha nincsenek mentőkötelek, az ember mindig mélyebbre csúszik.

Összeállott a pénzügy bizottság, hogy fedezetről gondoskodjék. Készpénz hiányában ez a fedezet csak kölcsön alapján volt előteremthető, aminek legegyszerűbb eszköze a váltó. Ezt alá is kell írni, és benyújtani valami jószívű bankba. Mindig akadtak a pártban lelkes tagok, akik kaphatók voltak a nemes áldozatra. Egyéb nem nagyon tellett tőlük.

Midőn ilyen „értékpapír" kiállítására került sor, *Barcsay Domokos*, „a fejedelem", odafordul *Ugron Gábor* ifj.-hoz, az erdélyi *rabonbánhoz*: „Gábor mennyit ér ez a váltó?" – mutasd mennyi bélyeg van rajta?" – „ Egy forint ötven fillér." – „Nahát, ezelőtt meg is érte, de minthogy ráírtad a nevedet, most már egy fillért sem ér."



232. kép: Barcsay Domokos

*

A legitimisták, vagyis a Habsburg királypártiak hivatalos lapja. Anyagi szempontból sorstársa a független *Magyarország*-nak, állandó zavarokkal a másnapi lapszám megjelenésének lehetősége körül. Terjedelme tekintetében nem versenyezhetett a már szintén kimúlt *Egyetértés*-sel, amellyel különben sem értett egyet, mert ez a *Magyarország*-gal együtt szintén hadakozott a Habsburgokkal. Az *Egyetértés*nek megvolt az előnye, a lap kiterjedt alakja biztosította a népszerűséget, mert ez alkalmas volt arra, hogy jómódú népek név- és születésnapján, keresztelő és halotti toron tartott lakomák maradványait a szíves házigazdák a szeretett vendégeknek bepakoljak.

Akik azután odahaza pót-ünnepséget tarthattak.

Az 1918-as októberi összeomlás a Habsburg-monarchiának Trianonban és *Saint Germain*-ben történt felszámolása magával hozta a dinasztia trónvesztését is. Maradtak azonban, különösen a főúri körökben, akik nem kívánták elismernie a békekötés trónvesztő rendelkezéseit és továbbra is kitartottak a trón-vesztett örökösök mellett.

Hivatalosan nem is akadályozták ilyen irányú sajtótermék megjelenését. Természetesen ilyen irányú lap azonban minden kedvezményt nélkülözni volt kénytelen. Ezek közé tartozott a Magyarság is. Az olvasók túlnyomó része azonban nem volt ezen a véleményen, így az előfizetők száma is nagyon megapadt, azelőtt sem voltak sokan. Nem lehetett szó a megszokott szubvenciókról, állami hirdetésekről, vagy hivatalos közlemények közzétételéről, amik jelentékeny jövedelmet jelentettek a mindenkori lapnak. A csekély számú előfizetőm kívül csak a nagybirtokos társadalom volt az amely segélyezte az ő véleményüket is tükröző sajtóterméket. Ez a megoldás azonban szintén nem válhatott véglegessé, hiszen egy lap kiadása nagy összegeket igényelt, és ezeknek a fedezése terhet is jelentett. Ilyen megoldás bizonytalan jövedelmi forrás, amely könnyen el is apadhat.

A főszerkesztő, *Pethő Sándor* kiváló hírlapírói képességekkel volt ellátva, amit alátámasztott sokoldalú történelmi ismerete és tudása is. Nem anyagi érdek vezette, hanem meggyőződés. Ebből azonban lapot szerkeszteni lehetetlen. *Andrássy Gyula* ifj., a koalíció volt belügyminisztere lelkesen támogatta a családi lapot, de a lelkesedésének is voltak anyagi határai. A főszerkesztő aggódva ismételte meg látogatását, mert a grófot a lap már több ízben igénybe vette.



234. kép: Festetics Tasziló



233. kép: Pethő Sándor

„Tudja mit, kedves Főszerkesztő úr, én mindig szívesen rendelkezésére álltam, de szeret-

ném ezt a készséget másoknál is megkísérelni. Nézze, nem látom az áldozathozók között *Festetich Tasziló* nevét. Kissé nehéz ember, különösen anyagi téren, pedig 70 000 hold jövedelméből telnék a lap segítésére is. Próbálja meg a hercegnél." – „Kegyelmes uram – válaszolja Pető – ha én ilyen kérelemmel állok elő a főméltóságú úrnál, ő vagy nem fogad, vagy egyenesen hátat fordít. Ezt csak úgy tudom ellensúlyozni, ha excellenciád pár ajánló sort állít ki részemre. Ezzel teljes biztonsággal utazhatom le Keszthelyre a rezidenciára." – „Ha csak ez kell – válaszolja *Andrássy* – ajánló levelet szívesen rendelkezésére bocsátok." – A főszerkesztő ennek birtokában másnap felkészült a látogatásra. Magával viszi az ehhez szükséges látogatási öltözetet, autót is fogad, előre értesíti az udvari kancelláriát és az onnan beszerzett megállapodás szerint bejelenti magát a főudvarmesteri hivatalban. Festetics ugyanis *Hamilton* angol hercegnőt vette feleségül, és mindent a házasságával összefüggő főúri fényűzéssel és szertartással rendeztetett be. Pethő főszerkesztő úr az előre elhatározott időben megjelenik az udvari kancellárián, ahol az udvarmester hidegen bár, de elég udvariassággal fogadta. „Igen, főszerkesztő úr, én már bejelentettem Önt a főméltóságú úrnál, hajlandó is fogadni, egyet azonban meg kell jegyeznem. Ilyen öltözetben a herceg nem fogja Önt fogadni. Tessék frakkról gondoskodni." – a főszerkesztő kissé meg volt lepve, mert ismerte a délelőtti látogatás szabályait, ekként öltözött is, azonban tartania kellett magát az udvarmester által kapott utasításhoz. A Magyarság kis pénzéből fogadott autóval felrohant Pestre. előkerítette a frakkját, és ebben újra jelentkezett a keszthelyi hatalmasságnál. Most már semmi akadálya nem volt a fogadtatásnak. Elhangzott a nagy bottal való háromszori kopogtatás, amire megnyíltak a fogadó terem szárnyas ajtajai. A főszerkesztő beléphetett és pár perc múlva megjelent a ház ura is. *Pethő Sándor* mély meghajlás után, midőn a herceg megkérdezte, mit akar, átadta neki a villámhárítót, *Andrássy Gyula* ajánló levelét. Festetics unottan veszi a kezébe, elolvassa a következő megjegyzéssel: „Ez a Duci mindig lehetetlenséget akar." Főúri társadalmi körökben ugyanis *Andrássy Gyulát* ezzel a becenévvel szokták illetni. Mindezek után mintha semmi sem történt volna, bólint a meglepett főszerkesztőnek, amely nála kegyes búcsúzást jelentett, hátat fordított, és minden további intézkedés nélkül otthagyta a csalódott főszerkesztőt. Az keserű szájízzel hagyta ott a csalódás helyszínét. Ezt még szomorúbbá tette az a körülmény, hogy a bérbe fogadott autó költségei még jobban fogják terhelni a bajbajutott lap szegényes pénztárát.


235. kép: Mary Hamilton

A Festetics kastély pedig továbbra is csodája maradt Keszthelynek a maga több száz szobájával. A néphit szerint annyi szobája van, mint az év minden napja. Be vannak ezek osztva az egyes társadalmi osztályok mikénti fogadására. A kastély főbejáratánál csak uralkodók közlekedhettek, kisebb uraknak csak a mellékbejáratok álltak rendelkezésre.

A hercegnek azonban, különösen a feleségének nagy kultúrérzéke is volt, ha ez nem is terjedt ki a politikai áldozatkészségre. A kastély egyik legnagyobb és legszebb terme a legritkább és legértékesebb könyvtára, amit a későbbi események folyamán a budapesti *Széchenyi* könyvtárba soroztak be, illetve mint annak egy részét jelölték meg, ezzel a nemzeti vagyon részévé vált. – Világhírű volt Fenékpuszta is, amely a legszebb versenylovakat termelte ki. Az 1918-as összeomlás alkalmával a kastélyban felhalmozott drágaságokat ismeretlen tettesek elhurcolták, de a *Széchenyi* könyvtárnak jutott rész érintetlen maradt az ottani egyik katolikus rend tagjának gondoskodása mellett.

*

Ilyen utóbbiak is akadnak, és pedig szerte a világon. Vannak, akik nem elégszenek meg a hazai tapasztalatokkal, mert a tudás fája máshol is megterem. Keressük fel, hátha ott is kaphatók némi fejtágítók. A világjárás nem utolsó dolog, lelkiismeretes ember pedig a forráshoz megy, hogy onnan merítsen. Ezt a törekvést nem szabad rossz néven venni, különösen pedig olyan tapasztaltaktól, akiknek idővel megnő a szakálluk, vagy 4–5 dioptriás szemüveget hordanak.

Sok ilyen volt a nemzetközi természettudományi társulatban is, akik kíváncsiak voltak a debreceni nagy Hortobágyra, a délibábra és sok furcsaságra, amit ott láthatnak. Európa közepén azt a területet, amihez hasonló talán a világon nincs. Afrikában is lehet délibáb, de ez egy kicsit messze is van és talán mégsem olyan szép, mint amilyent a Nagy-alföld kitermel.

Megkeresik a magyar földművelésügyi minisztert, legyen segítségükre. A válasz nem késik, a miniszter maga vállalkozik kalauzolásra. Kitűzik a találkozás helyét és idejét, mindenki gondosan megjelenik. Ez a pontosság már akkor kötelező volt a művelt világban, különösen a tudomány terén.

A turizmus, az idegenforgalom még nem nagyon volt kitalálva, még kevésbé megszervezve. Nem ismerték még az idegenvezetőket, sőt a bécsi portások, akiken keresztül vezetett a magyar út jóindulattal figyelmeztették a bátor utasokat, hogy maradjanak csak az osztrák fővárosban, mert a puszta betyárjai könnyen a fejükben hagyhatják a fokosukat. A mi embereink azonban elszántak voltak, legfeljebb csak egy nehézség kínálkozott, hogy fogják megérteni ezt az ázsiai nyelvet. – De ahol baj van, ott áll a jó Isten legközelebb, majd az megsegít.

A majdnem fél évezredes *„alma mater"*-ben a régi debreceni kollégiumban évszázados szokás volt, hogy a leendő református papdiákokat a skót Edinburgh-ba küldték, hogy a hittestvérek között tanulják meg az angol nyelvet. Íme, itt a megoldás. A világon minden negyedik ember beszél angolul. Van tehát tolmács, nincs is más nyelvre szükség. Ha lesz egy kis hiba abban a nyelvtudásban, az sem igen számít, hiszen az is megtörténik, hogy a magyar teológusok látogatását onnan túlról is viszonozzák.

Fogadásukra ki is küldik az éppen most hazakerült teológust. Nem tehet róla, hogy olyan különös az a fránya angol nyelv, mindent másként ír, mint ahogy kimondja. Az angol küldöttség vezetője meghatottan fogadja az üdvözlő beszédet és örömmel állapítja meg, hogy a szónok által elmondott beszéd mennyire hasonlít az angolhoz. Talán a magyar és angol nyelvben van valami rokonság is.

No de a természettudósok nem is fecsegni jöttek ide, látni is akarnak. A kilencnyílású híd melletti ötszáz éves kocsmában tiszta ágynemű, terített asztal vár rájuk. Még betyárokat sem találnak, akik hangosan énekelnek: „Ecet ég a lámpában", most inkább petróleum égett.

Másnap ragyogó júliusi napra ébredtek. Elő volt készítve a napirend is. Ott volt a mátai biztos, régi nevén pusztabíró. Ott volt Deli Mátyás, az állatorvos; fő-fő egészségügyi tanácsadó. Nem messze feltűnt a Hűse pásztordinasztia feje, Esvány bácsi is, mert hát az Istvánt könnyebb ekként ejteni. Megkezdődik a vándorút. Szép zöld gyepterület a kocsma mellett, ott legelészik a juhnyáj. De mintha nem volna feje ezeknek a birkáknak. Az ember csak a hátát láthatja a juhoknak, pedig a birka nem is olyan ostoba állat. Tudja, hogy ebben a melegben nem is a hátát, hanem a fejét kell védeni. Sűrű sorban állnak egymás mellett, még egy gombostűt sem lehetne közéjük ejteni. Meg is jegyzi az egyik tudós látogató: „Milyen buták ezek a bárányok, ebben a melegben egymást fűtik." – Pedig a tudós már itt is tévedett. Nem tanácskozni jöttek össze a szelíd báránykák, arra nem is volt már szükségük; régi törvény az birkaországban, hogy nyáron a fejet a szomszéd hasa alá keli dugni, így lehet megóvni a fejet a napszúrástól. – Tehát ki is őrzi a nyájat? A puli, a kutya, „aki" sohasem bántja, csak ijesztgeti a jószágot, ha netalán valamelyik elmarad a nyájtól, legfeljebb megugatja, vagy a lábába harap.

„Hát az a szobor mit csinál az élen? Valahonnan Görögországból hozták?" – nem szobor biz az, ez a nyáj választott királya, a pásztor, aki botjára támaszkodva mozdulatlanul és mereven néz a napba, visszaemlékezik az ősi vallásra. Tűri a napot, de már a birkáknak sincs melege. Megnyírták őket, hogy ellássák az egész világot gyapjúval. Bizony ez a gyapjú tavasszal még nagyon szennyes, amikor az első tavaszi napsugár megjelenik, kinyílik az ól ajtaja, ahol a birkák átteleltek. Meg kell őket mosdatni? – A juhász fogja a vezérkos szarvát, odaviszi a Hortobágy folyócskára, ahol már várja a kikötött csónak. Ő maga beül, a kost maga mellé köti, az egész nyáj pedig követi a vezért, és visszafelé jövet már fehér is lesz a gyapja.

Az ősi csavart-szarvú juh, az ún. racka-birka már más elbánás alá esik: Ezt a honfoglaláskor hozták magukkal, a nagy hosszú téli bundát ezek tudják szolgáltatni. A tudós társaság szívesen nézi, mint eddig nem látott természeti csodát.


236. kép: Szabolcska Mihály

Na, de menjünk tovább. Nézzük a gulyát, meg a ménest. Most vannak delelőn a nagy kút mellett, ahol vödörrel húzzák fel a vizet a hosszú vályúkba. A vendégeknek nem jön könny a szemébe, mint a trianoni béke után a temesvári költőnek, *Szabolcska Mihály*nak: „Nem is tudom, mi van azon sírnivaló, hogy a gulya meg a ménes ott legelget, valahol a csárda mellett?"

A gulyának nemcsak legelni, inni is kell. A többágú nagy kúthoz futnak be a szarvasmarhák, meg a lovak. Az utóbbiaknak már nem a gulyás, hanem a csikós parancsol, ha nem hallgatnak a szavára, előkerül a karikás. Ki van az cifrázva, még karika is van rajta. Ezzel az ostorral csak a gazdája tud bánni, de a hangja versenyt támaszt még a puskának is. Leghátul érkezik a ménes irányítója a legszilajabb és leggyorsabb lovon. A vendégek keresik a nyerget, mert hát ilyen veszedelmes iramban csak így maradhat fent az ember a ló hátán, de nem keresi azt a csikós sem.

A déli szállás további dísze a az őshazából magukkal hozott három méterre kiterjedő szép nagy szarvú, ún. rideg szarvasmarha, amit gazdája nem is hajtat haza téli időben. Kint marad az esőben,

hóban, hidegben egész éven át. Megszokta ezt már ázsiai őskorában. A gulyának a fő ékessége a puszta óriása, a kormos szemű bika. Már Toldi Miklósról megírta Arany János: „... mint komor bikának, olyan a járása." Lehet, hogy ez a bika komor is, de nem, rossz-szándékú. A spanyol torreádorok is meg akartak vele ismerkedni, felkeresték a Hortobágyon, hogy rendezzék meg a bikaviadalt. De bizony csődöt mondott a vállalat, mert a kormos szemű bikák nem álltak kötélnek, nem méltatták egyenjogú ellenfélnek a pántlikás spanyolokat, akik szégyenszemre mentek haza a kis fekete bikákkal leendő birkózásra.

A gulyás és csikós téli egyenruhája egészen különböző. A csikós gyönyörűen kicifrázott szűrt visel. A gulyás bundába bújik. Viseli azt azonban nyáron is, mert régi tapasztalat szerint a nap ellen is megvéd. Van amellett még egy másik díszruha, a guba, amely arra való, hogy a forró kását a belső bőrre borítják rá, és gazdája csizmaszárba dugott kanállal, késsel és villával onnan szedi fel az úgynevezett fordított kását, amibe vasárnaponként az asszony egy kis juh, vagy marhahúst is odapárosít. Régi magyar eledel ez, mert az ősök Lebédiában még a búzát sem ismerték.

A bika óriások mellett meg kellett még látni a kisebbeket is, szinte hortobágyi bennszülötteket, a nyulakat. Az egész világon nincs olyan gyors nyuszi, mint itt, ahol az évenként rendezett agarászatokon a leggyorsabb lábú agár sem tudja áldozatát elérni.

De nézzünk csak fel a levegőbe. Inkább csak hallunk, mint látunk. Az árva vadlibák keserves gágogása az, amivel elveszett párjukat siratják. Hogy igaz-e a nótának az az elképzelése, hogy a daru magasan repül, és szépen szól, nem egészen valószínű. Kevés ember hallotta még a szép daru-éneket, de láthatta ennek a már ritka madárnak a kecses táncát, amit lejt párja mellett, hogy meghódítsa. Ez az ún. híres darutánc. Hirtelen röppenés zavarja meg a vendégeket. A puszta énekese, a pacsirta emelkedik szép egyenesen az ég felé. Láthatatlan magasságból csak elbűvölő csicsergését hallani, mellyel a teremtés dicsőségét hirdeti. – Közben bódító illat szállja meg a látogatókat, a közeli kamilla-mezők páratlan gyógyhatású virágai adnak hírt magukról. Egyik legnagyobb külföldi kiviteli cikkünk, az áldott magyar föld ajándéka. – Az idő már kezd délfelé közeledni. Lebegni kezd a levegő, szinte látni hullámzását. Jelentkezik a délibáb, amiről a tudós társaság már olyan sokat hallott, és most már látni is szeretné. Az emberek nagy része nem is tudja, hogy a Hortobágynak két ilyen látványossága van. A kora reggeli és a déli órák tüneménye.

Az elsőt a tudósok átaludták, nem látták a tűzgomolyagot, ami a talajról felemelkedik, ide-oda hullámzik, amíg megnyugszik, azután kisimul, kialakul egy csodás kép, alakok, elképzelések, amelyek tárgyakat, vidékeket tüntetnek fel, azután a nap melegedésével eltűnnek, hogy helyet adjanak annak a másiknak, ahol megjelenik az eddig nem látott, és most sem látható távoli község. A tornya tótágast áll. Ezt teszik a környező házak is. Úsznak a levegőben. A tudós társaság egymásra néz, és csodálattal bámulja a világ legszebb tüneményét. Elesik egy pár megjegyzés: „Különös ez a délibáb, hát minden tótágast áll itt?" De bizony nem. Csak a tudósok nem értik a természet titkait. Egyenes itt minden. Ember, állat és az édes anyaföld. Nem érti az ember, hogy a jó öreg Ptolemaiosz, a nagy

görög csillagász és több ezer évvel utóbb késő követői, Kepler és Galilei miért állították, hogy a Föld gömbölyű. Egyenes az, mint a lapos tányér. Mérföldekre lehet látni, mikor a hanyatló nap a szélén lebukik. A turisták elbámulva gyönyörködnek benne, legtöbbnek a kilátását a hazai hegyek zárják el.

Nem áll itt már semmi tótágast. Megszűnt a betyár világ is. Különben is ott van a mátai biztos, a régi pusztabíró, aki mindenért felelős. Azután azt a betyárvilágot is meg lehet érteni, aki ismeri a magyar szabadságharc leverése után kenyér nélkül maradt, üldözést szenvedett honvédek sorsát, akik közül jó egy-néhányan kétségbeejtő helyzetbe keveredtek, betyár sorba. Nem voltak ezek hivatásos bűnözők. Barátságot tartottak fenn a szegényekkel és a jó öreg kocsmárosokkal is. Nagyokat ütöttek nem a szamár fejére, ahogy *Petőfi* írja, hanem az asztalra. „Száz szál gyertyát, száz icce bort ide az asztalra." Mikor aztán törvényre jutottak, még a huszonöt bot sem fájt nekik, csak a kedvesüket kellett elhagyni. Elénekelték a fájdalmas nótát: „Nem loptam én életembe, csak egy csikót Debrecenbe, mégis rám verték a vasat, babám szíve majd meghasadt."

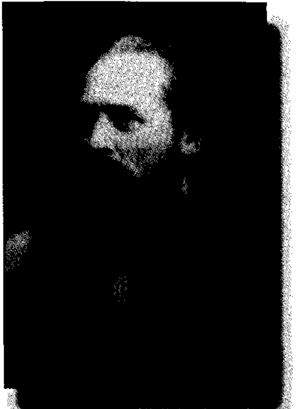
De már kezd esteledni. A juhnyáj segédparancsnoka, a nagy fülű szürke csacsi a szélfogó felé tart. A tudósok elgondolják, jó lenne már a kocsma felé közeledni, hiszen az éhes gyomor is jelentkezett. Majd csak kap az ember egy pár falatot. Na, nem kell kétségbeesni, a magyar vendégszeretet még nem halt ki. De nem fehérre terített asztal várja őket, hanem a szolgafára akasztott bográcsban rotyogó marha és juhtest. Kimondhatatlan öröm sugárzik a vendégek szeméből, ilyet még sohasem láttak, még kevésbé ettek. Le lehet ülni a zöld gyepre, és minden társadalmi illem és szokás mellőzésével neki lehet látni a soha nem élvezett gulyásnak és pörköltnek. Semmi sem zavarja a nekikészülődést, csak egyes köhögés, krákogás, amit a kissé erős paprika idéz elő. Ez bizony némileg csípős is, s különösen a nyugati nyeldeklőnek, amely azt nehezen bírja el. A lucullusi lakoma után a fáradt vendégek alvásra készülnek. Várja is őket az ún. tisztaszoba frissen vetett ágyakkal. Itt majd jól kialusszák a napi fáradalmakat. Legfeljebb egy-egy magányos szúnyog állandó zümmögése zavarhatja az ahhoz nem szokott vendégeket.

De a tudósok között is van még különösen okos ember. „Már pedig, uraim, mi csak a szabadban fogunk meghálni." Deli Mátyás főállatorvos úr, aki tört német tudásával kalauzul szegődött, némán veszi tudomásul az egyhangú határozatot. De óvatos ember, előbb körülnéz, és meglátja az öreg Hűsét, tárgyalni kezd vele, azután visszamegy a társasághoz, amely még mindig a vacsora utolsó darabjait szopogatja, „Nem ajánlom, uraim." intelemmel ellene van a kint maradásnak. „Hát ki mondta ezt Önnek?" „Én csak Hűse bácsi véleményét tolmácsolom" mentegetődzött Deli Mátyás. „Ejnye, hát mit tud ez a vén bolond, egész nap olyan szép napsütés volt, a csillagok most is fényesen ragyognak."

Jóllakott gyomorral bevánszorognak a tisztaszobába, kicipelik a nekik szánt takarókat, párnákat, s hamarosan mély álomba is merülnek. Még a tücsök-hadsereg zenekara sem zavarja őket. Hirtelen forgószél kerekedik, amely viharos erővel keveri a sötét felhőket, majd rövid tíz percen belül ürgévé áztatja az alvó társaságot. A nyári zivatarban megfürödve ki-ki rohan a vendéglőbe, ott úgy ahogy

megszáradnak, és a még hátralévő éjszakából egy keveset át is alszanak. Mégis csak meg kell tudni, hogy az öreg juhász miért bizonyult olyan jó időjósnak. – Hűse bácsi éppen ott ácsorog, a nyáj sem legel messze a kocsmától. Hűséges segédje, a már szinte öregedő füles nyugalommal őrködött gyerekei felett. „Mondja csak, Hűse bácsi" – szólott hozzá a miniszter, a házigazda – „hogy tudta, hogy az éjszaka zivataros lesz?" „Én instálom, nem is tudtam, hanem az, ott." Rámutatott a szamárra, hűséges munkatársára. „Tetszik tudni, ő már este beállott a szélfogóba." – „Menjünk innen, uraim, mielőbb" jegyezte meg a miniszter – „itt egy szamár is többet tud, mint az egész természettudományi társulat."

*


237. kép: Herrmann Ottó

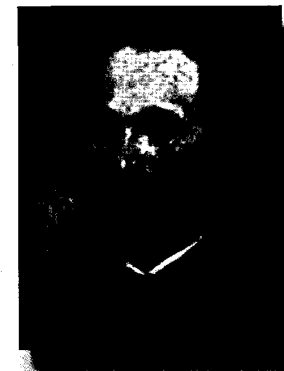
Mint a legtöbb magyar embert, a teremtés *Herman Ottót* is sokféle tehetséggel áldotta meg. Politikus és természettudós volt. Senki sem tudott annyi kedveset írni a madarakról, a magyar föld apróbb-nagyobb állatairól, mint ez a nagy magyar természettudós. Nagyoknak és kicsinyeknek egyaránt legkedvesebb olvasmánya volt *Herman Ottó* természetleírása.

Amennyire lelkesedett a magyar természetért, éppen annyira – talán még jobban ragaszkodott a magyar szabadsághoz. Ezért meg is választották függetlenségi képviselővé.

Állandó harcban állt a '67-es alapon álló képviselőtársaival, különösen azokkal, akikkel faji ellentétben is állott. Valljuk be őszintén, volt benne egy kis zsidóellenesség is. Ez még fokozódott, mikor azt látta, hogy ilyen képviselőtársai könnyen szereztek nagy vagyonokat. Soha nem volt irigy, azonban mint szorgalmas, munkából élő ember, kifogásolta a könnyű keresetet. Az ő munkája nehezebb volt.

Erdőt-mezőt járt, hogy közelebb jusson a természethez, a madárcsicsergéshez és az őszi szarvasbőgéshez. Ez utóbbit könnyebben meg is hallotta, mert bizony nehéz hallással kellett küzdenie.

Ez okozta azt is, hogy sokszor nem hallotta jól, vagy nem értette eléggé a Ház jobboldaláról elhangzott megjegyzéseket, amiket ő sértő jellegűnek képzelt el. Így került ellentétbe *Wodianer* báróval, képviselőtársával is, aki valószínűleg nem is akarta bántani, de sajnos mindazokkal a tulajdonságokkal rendelkezett, amik *Herman Ottó*nak nem voltak rokonszenvesek.

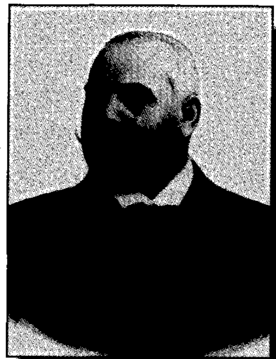

238. kép: WodianerMóric

A régi bolond felfogásban a kisebb-nagyobb sértéseket csak párbaj útján lehetett elintézni. Ez a megoldás ezúttal sok nehézségbe ütközött. *Herman Ottó*, ahogy mondani szokás, föld siket volt, *Wodianer* pedig legfeljebb két lépésre látott. – De hát nem arravalók-e a párbajsegédek, hogy megoldást tudjanak találni?!

Az állítólagos sértés nem volt ugyan nagy, azért módját kellett találni, hogy az elégtétel se kerüljön sok vérbe, vagy éppen veszedelembe. Nincs arra támpont, hogy felekezeti különbség is szélesítette volna a két ember közötti szakadékot, de volt idő a magyar közéletben, hogy egyesek ebből propagandát csináltak. Az ilyen mozgalom azután – ha csak egy darabig is – szeret befészkelődni olyan helyre, ahol a józan belátás különben gátat emel. Lehet, hogy ez is szerepet játszott az összeütközés terén.

Mint fentebb említettük, abban az időben bizony egyes körökben egyedüli megoldásnak a lovagias elégtételt tekintették, súlyosabb esetben a pisztolyt. Az eset nem volt ugyan súlyos, de a segédek mégis a pisztoly után nyúltak. Ez a lefolyt esetek csaknem száz százalékában ártatlan eszköznek bizonyult.

Volt a kormányzó pártnak egy közkedvelt képviselőtagja, *Komjáthy Béla*, elsőrendű gavallér, párbaj-szakértő. Lovagias és becsületbeli ügyek nagy részében ő elnökölt, neki voltak hivatalosan elismert párbajpisztolyai, nem közönséges fegyverek. Homályos titok környékezte a két gyilkos szerszámot. Beavatott nyelvek azt beszélték, hogy az egyik életbiztosító társaság tisztelte meg vele a képviselő urat. Érdeke is fűzte hozzá; ezek voltak a legkevésbé alkalmasak az élet kioltására. Állítólag félre fúratták; a csöveket, nehogy valakiben kárt tegyenek.


239. kép: Komjáthy Béla

A *Herman–Wodianer* párbajban is ezeket a szerszámokat osztották ki. Ilyen nevezetes tudós és hasznos közgazdász nem eshetik áldozatul egy bolond félreértésnek.

Elérkezett a leszámolás napja. Sikertelen békítési kísérlet után felállítják az érdekelteket. Elhangzik az „egy, kettő, három" jelszó. Köztudomású, hogy *Herman* holt siket volt, *Wodianer* pedig csak öt lépésre látott. A lövésre való felhívás után *Wodianer* megkérdezi segédjét: „Ott áll-e már a goj?" *Herman* odakiáltja emberének: „Lőtt-e már a zsidó?" – Eldörrennek a fegyverek, és a szemben lévő fa tetejéről holtan esik le egy kíváncsi varjú.

*

Friedmann Lajos barátom, a függetlenségi pártnak egyik szerény kiválósága becsületesen teljesítette honatyai kötelességeit. Ott volt az üléseken, ha kellett, elment korteskedni, nem várt, és nem is kért soha semmit. Udvarias volt mindenkivel, különösen párttagjaival szemben, még azt is megtette, hogy a háta megett ülő felszólaló párttag előtt lehúzódott ülésére, nehogy azt hosszúra nyúlt termetével akadályozza.

Nem kereste a feltűnést, így a felszólalásokkal is takarékoskodott. Megfelelt az olyan politikus fogalmának, akiről *Tisza Kálmán* azt tartotta, gerince egy pártnak, mindenkor lehet rá számítani. *Tiszának* különben is az volt az álláspontja: az a kormány a legerősebb, amelynek csendes, hű támogatói vannak, olyanok, akik megbíznak a vezérekben, és a vezérek megbízhatnak bennük.

Bármily csendes és szerény volt *Friedmann Lajos*, nem kerülhette el, hogy a felekezeti alapon álló néppárt egyik tagjával nézeteltérésbe ne keveredjék. Párbaj lett belőle.

A felek felálltak a lovagias tornára, Lajos barátunk hosszú, nyurga ember lévén, ellenfele nem sok vágnivalót találhatott rajta, viszont ő nem nagyon értett a kardforgatáshoz, de büszke volt becsületére, és azt mindenáron meg akarta védeni. Csak egy baj volt, nemcsak hosszúságában volt feltűnő, de orrszélességében is, nem volt nehéz ellenfelének azt eltalálni.

Nagyobb baj azonban nem lett az összetűzésből, és *Friedmann* barátom nem is azért az akaratlan összetűzésért panaszkodott, hanem azért, mert kerülete, ahogy már történni szokott, mindenben hozzáfordult tanácsért. Ez helyes és jó is, a népszerűséget, a legközelebbi mandátumot csak így lehet biztosítani. De itt is történt egy kis hiba. –

A kis választó kerületben sokan voltak, akik Lajos barátunkat, mint hitsorsukat tisztelték és szerették, így lett ő képviselő. Mint megválasztott képviselő azután sokat gondolkozhatott az esélyeken. Nem szerette volna, ha olyan új választójogi törvényt hoz a parlament, amely választóinak egy részét nem részesíti a politikában.

A hitközség is hozzáfordult felekezeti támogatásért. Meghalt a tanító, és bizony a hitközség meglehetős zavarban volt, válasszanak-e újat, vagy mást bízzanak meg, mert bizony a tagok nagyon szegények, és nagyon nehezen viselték eddig is a kultúrterheket. Álmatlan éjszakákat okozott a kérdés megoldása. Végre is *Friedmann Lajos* gyakorlati ember lévén úgy döntött, hogy két állást össze lehet kötni, hiszen a sakter (schachter) igen művelt ember, becsületes hazafi is, rá lehet bízni a gyerekek tanítását. Ezt az okos tanácsot meg is fogadták. Ezzel tehát *Friedmann Lajos* gondja is kevesebb lett. Csak akkor lett borús az arca, midőn egyik rosszmájú képviselőtársa megkérdezte tőle: „Lajoskám, vállalod-e a felelősséget, ha a sakter összetéveszti hivatását, és a tyúkokat tanítja ábécére és a gyerekek nyakát vágja el?"

*

A CSIZMA, MINT FŐKORTES

Nehéz kenyér az ellenzéki képviselő-jelöltség. Ritka férfiúi bátorságról tesz tanúságot, aki erre szánja rá magát. Nem azért, mintha fejét bevernék, de komoly gondokat okoznak az alkotmányos költségek. Az ellenzéki jelöltek pedig legtöbbször nem jövedelmező állásokból, sem a már meggyarapodottak táborából kerülnek ki. Ha ezek a tehetősek politikai útra tévednek, megmaradnak a mindenkori kormány támogatása mellett, miért kell ellenzékieskedni?

Az évszázados politikai küzdelem azonban kitermelte a nyakas magyart, aki behunyt szemmel is nekimegy az akadályoknak. Az üres bugyelláris jelenti ezt a behunyt szemet, amivel az elszánt jelölt útra kél. Hátha az érvek gazdagsága, a nemzet függetlenségéért vívott törekvés pótolja a hitvány anyagi javakat. Gábor jelöltünknél is szűken voltak, mondhatjuk, legszűkebben jelentkeztek az alkotmányos költségek. Mit tesz ilyenkor az ember? A régi görög mondás szerint a kardot megtoldja egy lépéssel. Ehhez a lépéshez azonban jó lábbeli is kell. A vidéki magyar nem szívesen visel cipőt, még a bálba is csizmában megy el.

Tudta ezt jól Gábor barátunk, az ellenzéki jelölt is, elhatározó lépésre szánta el magát. Ő bizony ellátja kedves választóit lábbeliekkel, fel is kereste őket.

Legnehezebb dolga ott akadt, ahol nagy volt a család. Az anyjuknak, meg a négy gyereknek is mértéket kellett venni. –

A gazda nagy szeretettel fogadta a jelölt urat, hiszen azokat az elveket hirdette, amiket *Kossuth* után nemcsak ő, hanem még az öreg apja is vallott, s emlékezete szerint valamennyi őse. – A bemutatkozás után rátérnek a napi gondokra; sokba kerül a kis család, nehéz bizony azt mindennel ellátni.

„Ne aggódjék, gazduram, én gyerekkoromban a csizmadia pályára készültem, csak később fordult sorom másfelé, de ebből a tudományból mégis maradt meg nálam valami. Arra gondolok, hogy mint képviselőnek, kötelességem lesz választóim terhét valamivel megkönnyíteni." –

A jámbor választó kissé kétkedve fogadja a jelölt úr kilátásba helyezett ajándékának komolyságát, de olyan rokonszenvesen és őszintén beszél, meg ugyanazt az elvet is vallja, hogy még akkor is rászavaz, ha abból a csizmából nem lesz semmi. Aggódva néz a kis családra, mert a jelölt azoknak is mértéket akar venni; ez már igazán megterhelés lenne.

„Hagyjad, anyjuk, elég lesz az is, ha én kapok csizmát, amiben elmegyek majd szavalni!" De bizony az anyjuk sem akar háttérben maradni. Elvégre ő és a négy gyerek nem fog összesen annyiba kerülni, mint a gazda csizmája egymaga. – Ezek után a jelölt úr hozzáfogott a méréshez. Erre előzőleg külön tanfolyamot végzett, mert hát a gondolattal már előbb foglalkozott.

Szerencse, hogy a szavazás napja hamarosan bekövetkezett, addigra a lábbelik nem is lehettek készen, így hát az nem lett akadálya annak, hogy Gábor barátomra, a szavazatot leadják. – Időközben a postán elakadtak a lábbelik, még meg sem lehetett azokat reklamálni. A következő választásnál a képviselő úrnak már nem volt alkalma csizmákat mérni.

TANMESE A FRAKKRÓL

Álmosan terül el az urasági lak a Tisza partján. Inkább valami nagy hodálynak nézné az ember. Nincs rajta semmi cifraság. A gazdája Bagi nemzetes úr nem nagyon rajong a haszontalan csecsebecsékért. Jobb szereti, ha a nap lesiklik a lovak simára kefélt szőréről. Az úri-lakban is úgy gondolta, mintha örökösen takarítani kellene a perzsaszőnyegeket hol az úriszobában, hol a hálóban, hol a dolgozóban. Telnék erre is abból a több ezer holdból, ami a kastély háta megett fekszik. Az alföldi magyar olyan házakra használja ezt a kifejezést, amelyikben legalább 5-6 szobában járkálhat az ember.

Jókai „Magyar Nábob"-ja, Józsa Gyuri már igazi kastélyban lakott, de hát ez se, nyúlt az égig; a magyar sohasem szerette az emeleteket. Nem akart felfelé mászni még a közéletben sem.

Nem szerette ezt Bagi nemzetes úr sem, holott Jász–Nagykun–Szolnok megyének a legnagyobb adófizetője volt. Ez az adó bizony kellőleg megterhelte a sok ezer holdat. Így lett azután *„virilista"* a nemzetes úr is, de tudta, hogy mi a kötelessége. Ezt becsületesen teljesítette is; nemcsak alaposan hozzájárult a közterhek viseléséhez, hanem személyesen részt vett a közéletben is, annál is inkább, mert a vagyon és tisztesség, ahogy őt ismerték, erre kötelezte is. Az ilyen emberre szükség is van, különösen a megyeházán, mert az életben felszedett tapasztalatokkal, bölcs tanáccsal szolgálhat a főispánnak, alispánnak és mindazoknak, akik hivatalból irányítják a közigazgatást és képviselőválasztás alkalmából a közmeggyőződést. Benne vannak a legfontosabb bizottságokban, egyiknek-másiknak elnökei, ilyen sorsa volt Bagi nemzetes uramnak is.

Nem akasztotta fogasra ősei véres kardját, talán nem is voltak ilyen verekedő ősök. Nem is ezekre volt, és lehetett büszke, hanem arra a magyar önérzetre, hűségre, amely már ezer év óta tartja fenn ezt a sokat sanyargatott hazát.

Nem volt kis áldozat, hogy havonként, sokszor hetenként be kellett kocsizni a megyeszékhelyre rögös, vagy éppen sáros utakon, az őszi sáros idő kerékagyig beszívta a szekeret a sárba. Nem volt még „autósztráda", 10–20 m széles betonút melyen 100 km-es rohanással lehet közlekedni, de nem is tört ki annyi embernek a nyaka.

Az élet egyszerűbb volt, de több örömmel telve, azt is mondhatnánk, több értelemmel. A kölcsönös tisztelet és megbecsülés önmagától jött, önmagában rejlett. Különösen azoknál, akik a régi magyar ősközösség alapján nem kívántak különbséget tenni embertársaik között.

Ez a bizalom és tisztelet kijárt Bagi nemzetes uramnak is, aki a szeme előtt tartotta azt a parancsolatot, hogy mindenkinek meg kell adni azt, ami megilleti. Nem bántott senkit, nem okozott kárt senkinek, sőt azt sem bánta, ha szegény emberrel szemben ő lett a károsult. Pontosan kiadatta a birtokán a részt a harmadosoknak, vagy az aratóknak, vagy a sommásoknak. Megesett bizony, hogy a tengeri-törésre szerződtetett ravasz harmadosok úgy rendezték a letört tenger kupacokat, mintha a legmagasabban lett volna a több, pedig ez csak látszólagos csalafintaság volt. A földbirtokos kétharmadát kapta a kupacoknak, egyharmada jutott a harmadosoknak.

Nehogy azt higgyük, hogy ezek a kupacok egyenlő mennyiségű kukoricát tartalmaztak. A harmados népség az egyiknek kiásta a gödrét, így az alacsonyabbnak nézett ki a többinél. Mindezt tudta a gazda is, nem is választotta ki a legalacsonyabbat, mert ezt a ravaszságot már régebben ismerte, tudta, hogy az a legterjedelmesebb, de megelégedett a másik kettő kevesebbel is, jusson a munkás népnek a maradékból.

Meg tudott egyezni a juhászaival is. Ezek a derék emberek minden tiszteletet megérdemelnek. Hasznos foglalkozást űznek, amikor gondosan vigyáznak a rájuk bízott báránykákra, amik gyapjaikkal megmentik a fázós embereket. Nem is lehet azt tudni, hogy a hálátlan közvélemény miért tartja a juhász emberről azt, hogy az könnyen összetéveszti a juhállományban az enyém, tied, övé fogalmát.

Bagi gazdának jó pár ezer birkája harapta a füvet. Ezeket a szegény állatkákat természetesen bezárják egy csukott akolba a hideg elől, s amikor a hosszú tél után rájuk virrad az idő, ki is mennek a kövér legelőre, ahol egy sajátságos betegség vár rájuk, sok gyapjas állatka „vérbe fúl". – Ne tessék ezen tömegmészárlást érteni.

Természetes dolog ez. A szalmán áttelelt jószág hangos bégetéssel rohan a pázsitos fűre, és előírás nélkül mohón habzsolja azt.

A falun két halál ismeretes: a száraz betegség és a gutaütés. Az előbbit úgy is lehetne mondani, tüdőbaj. A nyári por bizony ehhez meglehetősen hozzájárul. A gutáról eleget hallottunk. A felesleges jólét, a naponkénti zsíros húsok hamarosan előhívják azt. Kora tavasszal azután a bárányoknál a kövér fű helyettesíti ezt a bőséges táplálkozást, és ott is megjelenik a guta, amit a tanyasi ember vérbefúlásnak nevez. Pár ezer birkánál ezeknek az áldozatoknak a száma magasra növekedik. Hogy rend legyen, a juhtartó gazda és juhásza könyvet is vezet, ez tartja nyilván a veszteséget is. Nem kell ez alatt kettős könyvvezetést érteni. A kereskedelemben a kettős könyv is csak egyből áll. Itt már kettőt tartanak nyilván. Ez a kettő nem is könyv, hanem arra alkalmas két bot, aminek egyike a gazdánál van, a másika pedig hű pásztoránál. A könyvvitel itt igen egyszerű. Ahány birka elesik, vagyis vérbe fúl, annyi rovás kerül mind a két botra. Ez az ellenőrzés a lehető legegyszerűbb. A régi jó magyar közmondásnak tehát itt van az eredete. „Sok van a rováson." Mikor a számadást megcsinálják, a gazda észreveszi, hogy kissé túl sok rovás került a juhász botjára. Egy darabig tűri, de midőn az évről-évre szaporodik, magához rendeli a hű pásztort. „Hallja kend, valami nincs rendben az őrzés körül. Ősszel Mihály napkor, a cselédváltozáskor veheti a sátorfáját. Majd új ember jön maga helyett." – E figyelmeztetés után már nem volt annyi friss birkahús a szomszéd községekben.

Elérkezett a Mihály napi juhász-csere, bevonult az utód. Az egyik botot azután ennek kellett átadni. De megjött a csalódás is, az új pásztornál a rovások száma még fokozódott. Ennek is menni kellett. Jött a harmadik. Talán ez megbízhatóbb lesz? – Végül gazduram itt is vakarhatta a fejét, mert a botra már nem is fért rovás. Mit tehetett egyebet, érte küldött a legelsőért, de most már meg is egyeztek a számban, hogy mennyinek szabad vérbe fúlni. Ezek után eggyel sem volt több, de kevesebb sem.

Így érti meg az ember azt a kedves kis magyar nótát is:

Hortobágyi pusztán fúj a szél,
Juhászlegény búsan útra kél,
Hová lett a nyája, eladta,
Hová lett az ára, megitta.

Vajon a szegény juhászlegény honnan szerezte be az eladott és az elivott nyájat?

A házigazda csendes életét leginkább a megyegyűlések zavarták meg. Most pedig fényes ünnepség készül. Beiktatják az új főispánt, ott neki is meg kell jelenni. Bagi nemzetes úr az egyik legtöbb adót fizető, és így a legtekintélyesebb bizottsági tag, aki nélkül a beiktatást el sem lehet képzelni, másrészt az ezt követő ebéden az ő helye a főispán mellett van.

Váratlan meglepetés éri, azt hitte, ha a kedves magyar zekéjét veszi fel, többet ér az, mint a frakk, vagy bármiféle egyéb díszruha. Idáig.

A beiktató ebédet a megyeház dísztermében kellett megtartani. Bagi bizottsági tag úr igen pontosan jelentkezett, és gyanútlanul kívánt az általa már különben ismert nagyterembe bemenni. A görög alvilágban sem lehetett azonban úgy egyszerűen besétálni, ott van az ajtó előtt álló Cerberus, akinek kötelessége a belépőket igazoltatni. Az a Cerberus itt is jelentkezett egy megyei hajdú személyében. „Nemzetes uram," – volt a szelíd figyelmeztetés – „az ebéden most csak frakkban lehet megjelenni." Ezt a felsőbb intézkedést természetesen Baginak is tudomásul kellett venni, és miután az ünneplést jelenlétével is meg akarta tisztelni, rövid gonolkodás után magához rendeli kocsisát, Józsit, kiadja az utasítást: „Hajts sebesen haza, és hozd el a frakkomat." Mert hát Bagi nemzetes uramnak még ilyen ruhadarabja is volt.

Az ünnepi ebédeket nem szokták pontosan megkezdeni, így Bagi gazdának is sikerült idejében frakkba bújni. Így már nem volt akadálya a bebocsáttatásnak. Ott kellő tisztelettel és szeretettel is fogadták, kijelölték az őt megillető helyet a főispán mellé. Behozzák a párolgó tyúkhúslevest, amit akkor még nem neveztek Újházy-levesnek, de annak ízletes volta nem is a névtől függött. Minden rendben lett volna, de egyszerre a főispán meghökkenve nézett a mellette ülő bizottsági tagra, Bagi uramra, aki a párolgó levesbe belemártja a frakk két szárnyát azzal a lemondó nyilatkozattal: „Egyél, úgyis téged hívtak meg ebédre."

*

Ferenc József nem volt valami tréfakedvelő, talán a sorscsapások is hozzájárultak komolyabb hangulatához. Humorérzéke sem volt éppen híres, ha azután egy-két tréfát életében mégis elkövetett, ezt kedves dolog lesz, ha elmondhatjuk.

Uralkodói tisztéhez tartozott országainak egyes helységeit meglátogatni. Így jutott egy ízben a *tirpák*ok fővárosába, Nyíregyházára, ahogy a bennszülött őslakosságot általában említeni szokták. Természetesen felvonultak hivatalos emberek is, élükön a főispánnal, aki – a szabolcsi hagyományokhoz híven – csak a Mikecz család tagja lehetett. Külön Mikecz-uradalom volt Nyíregyházán és környékén. Ezeknek tudta és akarata nélkül a falevél sem hullhatott le. A nyíregyházi sétatereken ők mutatták be az első divatot, nekik köszöntek legtöbben, ők köszöntek majdnem mindenkinek.


240. kép: Mikecz Ödön

Már hetekkel előbb felkészült a város az uralkodó fogadására, lengtek a zászlók, ünneplőbe öltözött a polgárság, az udvari vonathoz kikocsizott a főispán és a megye, valamint a város arra hivatott tisztikara s valamenynyi előkelősége. Díszmenettel kísérték be a királyt a megyeházára, ahol *Mikecz Ödön* főispán kellő tisztelettel fogadta másodjára is az uralkodót. Első feladata volt, hogy bemutassa a megye és a város igazgatására hivatott tisztviselőkart.

„Engedje meg, Felséges uram, hogy bemutassam Mikecz polgármester urat." A király jóindulatú mosollyal fogadta a mélyen meghajló tisztviselőt. – „Engedje meg, Felséges uram, hogy bemutassam Mikecz főszolgabíró urat." A király újra jóindulatúan bólintott. – „Engedje meg, Felséges uram, hogy bemutassam Mikecz főjegyző urat." A fogadtatás megint szívélyesen folyt le.

Következett még két Mikecz, akik szintén hivatalt viseltek. Végül rákerült a sor egy fiatal szolgabíróra, aki véletlenül szintén a Mikecz nevet viselte. Ez már mintha a királynak is kissé sok lett volna, érdeklődve fordult a főispánhoz: „Mondja, kérem, hogy lehet az, hogy ez ilyen fiatal, és máris Mikecz?" – A főispán úr megtörölte izzadó homlokát, de megnyugtató választ a Felséges úrnak adni nem tudott.

*

Nemes emberi tulajdonság, ha szolgálatot akarunk tenni azoknak, akiket nagyra becsülünk. Az sem baj, ha az ilyen figyelmet azután elismerik. Nem szükséges, hogy már kezdetben önző gondolatok vezessenek valakit, különösen a nagyobb célokat kitűző közéletben, mint amilyen a képviselőség is.

Károlyi Mihály pártjának sok önzetlen tagja volt, ezt az önzetlenséget el is lehetett hinni, hiszen egy ellenzéki vezér alig tudná valamivel jutalmazni kitartó hívét.

Ez a kitartás és ragaszkodás azonban feleslegessé, sőt kényelmetlenné válik, ha túlzásba kerül. *Beck Lajos* is hasznavehető, művelt tagja volt az ellenzéknek, a pártnak, a vezérnek pedig tántoríthatatlan, túlbuzgó híve. Ott volt, ha széket kellett alátenni, ha a gróf megszomjazott, vagy apróbb szívességeket kellett teljesíteni. *Károlyi* jóleső barátsággal fogadta a készséget, de emberi gyengeség, hogy valami vagy valaki unottá válik, ha állandóan jelentkezik.

241. kép: Beck Lajos

Így azután megtörtént, hogy az elnöki lakáson tartott egyik vezetői gyűlésre *Beck* nem kapott maghívást. Hallott róla, hogy valami készül, ezért kötelességének érezte, hogy legalább telefonon jelentkezzék.

Köztudomású volt, hogy *Károlyi Mihály* még fiatal korában autóbalesetnek lett az áldozata, súlyos szájpadlás műtéten esett keresztül, és ez beszédén mindig észrevehető volt, kiejtését jellegzetessé tette. Nem kellett, hogy valaki lássa, elég volt, hogy megszólaljon, mindenki azonnal felismerte.

Beck Lajos türelmetlenül várta telefoni érdeklődésére a választ, szerette volna tudni, mi történik a tanácskozáson. „Ki telefonál?" Kérdezte a gróf inasától. „*Beck* képviselő úr, jelentem alássan." – „Mondd neki, nem vagyok idehaza."

Az értekezlet nyugodtan folyik tovább, midőn azt újabb telefonhívás zavarja meg. „Ki telefonál?" – kérdi a házigazda. „Újra *Beck* képviselő úr." – jelenti az inas.

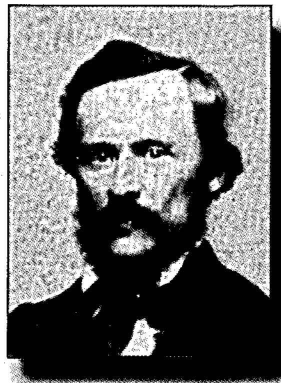
„Hát nem mondtad meg neki, hogy nem vagyok idehaza?" – „Mondtam én, méltóságos úr, de most újra felcsengetett. – „Hát menj, és mondd meg neki, hogy elutaztam."

Beck Lajos azonban másként volt értesülve, és újból kísérletezett. „Méltóságos gróf úr, *Beck* képviselő úr van megint a telefonnál." – „Hát nem mondtad neki, hogy elutaztam?" – „Mondtam én, de nem akarta elhinni." „No várj csak, és tartsd a telefont." – „Halló" – volt a házigazda félreismerhetetlen torokhangja – „ki beszél?"

– „*Beck* képviselő." – „Képviselő úr, a gróf úr elutazott." – világosította fel az érdeklődőt a házigazda.

*

EÖTVÖS KÁROLY


242. kép: Eötvös Károly

Talán legjellegzetesebb alakja volt nemcsak pártjának, hanem a Háznak is *Eötvös Károly*. Ősmagyar, a maga bohém egyszerűségével s rendkívüli adottságaival. Ehhez azután egy kis nemtörődömség is járult. Állandó harcosa volt az *Irányi Dániel* „átkos közös ügyes kormányát támadó ellenzéki politikának." De midőn már előrehaladottabb korában megkérdezték tőle: „Károly bácsi, mégis melyik volt életében a legszebb korszak?" – „Hát öcsém, *Ferenc József* alatt." – „Hogy lehet az, hiszen állandóan támadta?" – „Igen, akkor még harminc éves voltam."

Károly bácsi pedig nemcsak *Ferenc Józsefet* támadta, hanem egy másik pártbeli barátját is. Többek között annak sem nagyon örült, hogy *Kossuth Ferenc* Olaszországból hazajött. Féltette tőle az atyja nimbuszát. Pedig *Kossuth Ferenc* határozottan európai műveltséggel és megfontolt bölcsességgel lépte át szülőföldje határát. Nagy érdeme, hogy a *Kossuth* kultuszt meg tudta őrizni. Károly bácsi mégis csípős anekdotákat talált ki rá. Második otthonában, a budapesti *Abbázia* kávéházban az őt körülvevő mindennapi társaság nagy áhítattal hallgatta meséit, kisebb történeteit.

„Tudjátok. Csongrád megyében volt egy szegény paraszt család, amelynek nagyra törő kisfia mindig arra vágyott, hogy egyszer majd nagy ember legyen belőle. »Ides szüleim, nekem kicsi ez a falu. Én elmegyek a nagyvilágba.« – Egy szép napon el is tűnt, Amerikáig meg sem állt. Szerencse kísérte, gyárat alapított, többszörös milliomossá vált. Évek teltek évek után. Az összeköttetés fiú és szülők között megszűnt, végre levelet hozott a posta. A milliomos fiú hívja öreg szülőit, jöjjenek ide, ő itt nyugodt életet biztosít nekik életük végéig. Az öreg házaspár sokat gondolkozott, elhagyhatja-e az édes szülőföldet, kimenjenek-e, vagy ha már elhatározták magukat, végtére mégis csak hazai földben akarnak nyugodni. Megírták ezt a fiúnak is, aki e feltételt tudomásul vette. Létrejött a megállapodás. Az emberi sors azonban mindenütt, még Amerikában is ugyanaz. A vég mindenütt bekövetkezik. Úgy volt, hogy a két öreg csaknem ugyanazon a napon távozott az élők sorából.

Most már teljesíteni kellett a végakaratot. A milliomos fiú külön hajót bérelt, arra rakatta fel a két díszes koporsót. Természetesen ő is vele jön, de felveszi a hajóra egy csomó magyar barátját és ismerősét, akik szintén meg akarják látogatni az ősi földet. Ennek megvan az az előnye is, hogy így legalább ingyen utaznak. Meleg nyári időben indulnak, a hajó lassan úszik Európa s Csongrád felé. Étel, ital van bőségesen. Panaszkodni nem kellett, nem is lehetett. Egyszer azután megtörtént a baj, a tenger közepén eltörött a hajócsavar, se ide, se oda. A forró nyárban erősen izzadnak az utasok, de enyhíti ezt a jó hideg ital. De mintha ennek is kezdene vége lenni. Zúgolódás támad, sürgetik a hajót bérlő gyárost friss vízért. „Ne zaklassatok, ha az utolsó jeget is elhordom az öreg szülők holttestе mellől, mi lesz velünk?"

Úgy gondolta *Eötvös Károly*, hogy *Kossuth Ferenc* majd apja dicsőségének fényében kíván tündökölni.

Ezt a goromba humort *Polonyi*val, képviselőtársával szemben még jobban kiélezte, midőn egyik perben mint ellenérdeket képviselő ügyvédek álltak egymással szemben. Nagy vita volt, szemtanúk állították, hogy *Polonyi*t meg is ríkatta. Érdekes rézkarc került később a függetlenségi pártkörbe, amely *Polonyi*t zsákkal a hátán ábrázolja, mikor *Eötvös* belép a pártajtón. *Polonyi* pedig kilép a másikon.

Károly bácsi szorgalmasan eljárt a Házba. Többször fel is szólalt. Szellemes idézetei és okfejtése a Ház tagjait állandóan lekötötte jobbról és balról. Nemcsak nemzeti gondolatokért harcolt, de védte a kisembert is a ravasz nagyokkal szemben. Hogy is van ez, mint az arab mesében, hogy a nagy dongó átüti a pókhálót, de a kis légy meg benne marad." – „De Károly" – jegyzi meg a mellette ülő *Ugron Gábor* – ilyen arab mesét én nem ismerek, pedig állandóan azokat olvasom." – „Ez baj," – volt rá Károly bácsi felelete – ilyen mesének mégis kellene lennie."

Károly bácsi állandó tartózkodása nem a Házban, nem is irodájában, hanem az *Abbázia* kávéházban volt. Körülötte sereglettek rajongói, s az öregúr kedves emlékekkel és elbeszélésekkel szórakoztatta a társaságot. Törzsvendég volt, s aki a törzsasztalhoz ülhetett, az kitüntetésnek volt számítható. A hadsereg nagyvezére, irodavezetője, „Perl Öcsém" állandóan sürgette, hogy a napokban, illetve napokkal előbb kapott táviratot mégis jó lenne megnézni. „Annak sürgős, aki küldte" – megjegyzéssel a sürgöny továbbra is felbontatlan maradt.


243. kép: Solymosi Eszter

Mégis volt egy ügye, ahol páratlan tevékenységet fejtett ki. Ez a közismerten tiszaeszlári pernek nevezett vérvádas ügy, melyben, mint védő szerepelt, s mind az ügyészt, mind a törvényszéki orvost lefőzte. Kimutatta anatómiai tanulmány alapján, hogy a folyóból kifogott testrész nem *Solymosi Eszter*é volt, akit állítólag a zsidóság ölt meg vallási szertartás közben, hanem egy befulladt medvéé. A hálás zsidóság meg is vette neki a Balaton menti kis háromszáz holdas „siralmas"-át. Itt azután megírhatta páratlan szépségű könyvét („Utazás a Balaton körül"). Megkapta tehát fáradozásának jutalmát, de még nagyobb jutalom volt számára az, hogy ezt az ostoba vérvádat sikerült a világ közvéleménye előtt nevetségessé tenni.

Károly bácsi ős kálvinista család tagja volt, de nem nagyon templomjáró. Mégis hetenként felkereste, nem a református templomot, hanem *Bangha* pátert, a kitűnő jezsuita szónokot a budapesti Mária utcai templomban. Barátai és tisztelői csodálkozva nézték ezt a vallásos buzgalmat. – „Károly bácsi, mint meggyőződéses kálvinista, mit keresel a jezsuiták templomában?" – „Tudni akarom, mit beszél az ellenségem" – volt rá az egyszerű válasz.


244. kép: Bangha Béla

Született politikus és talán még nagyobb jogász volt. Nem sokat törődött azonban a haladottabb jogfejtéssel. Az *Abbázia* kávéházi tanítványok szóra-


245. kép: Csemegi Károly

koztatása nem sok időt engedett az újabb törvények megtanulására. Egyike volt azoknak a törvényhozóknak, akik legkevésbé azokat a jogszabályokat ismerték, amiknek a meghozatalában részt vettek. Nála minden jogtudomány a Werbőczy-féle Hármaskönyvnél kezdődött, és végződött. Nem lehetett azonban tudni, ha egy rosszmájú professzor ebből kikérdezi, tudott volna-e mindenre helyes feleletet adni. Az után arról sem tehetett, hogy több évszázad múlva újabb törvények hozataláról is gondoskodtak, ami már nincs meg a Werbőczy-féle Hármaskönyvben. Még ez a nagy törvényhozó mit tudott a váltóról, a csekkről vagy a *Csemegi*-féle újabb büntető törvényről.

Károly bácsit ez a körülmény nem is nagyon zavarta, majd kitalál ő új paragrafust, amely kideríti az igazságot. Egy szép napon beállít az irodába egy elszomorodott ügyfél, egész véletlenül otthon találja az ügyvéd urat. Az elkeseredett panaszosnak a becsületébe gázoltak, megbízza az ügyvéd urat, hogy ezért a törvény előtt vegyen elégtételt. Meg is állapodnak elég bőséges tiszteletdíjban, amiből Károly bácsi bizony a nagyobb részt fel is veszi. Az ügy sikerrel kezdetben nem járt, mert a bíróság nem akart elégtételt adni a panaszosnak, valahogy úgy jött ki a lépés, felmentette a vádlottat. Károly bácsi keserűen hallja a kedvezőtlen ítéletet, aminek a kihirdetése után a barátságtalan tanácselnök felteszi a kérdést a panaszos ügyvédjének: „Belenyugszik-e a főmagánvádló úr a felmentő ítéletbe?" – Károly bácsi érdektelenül néz körül, mintha a felszólítás és a kérdés nem is őt illetné. Hiszen neki nem kötelessége tudni, ki az a főmagánvádló? Mikor erről a minőségéről illetékes helyen felvilágosítják, fellebbezést jelent be. „Itt nem fellebbezni kell, hanem a szakaszt bejelenteni, amelyen a jogorvoslatot bejelenti." – volt az elnök kitanítása. – Károly bácsi most már tudja kötelességét, be is mond egy fiákerszámot, ami éppen nem felel meg az ügy természetének. – „Ha nem mondja be a főmagánvádló úr a helyes szakaszt, vissza kell utasítanom a fellebbezést." – volt a tanácselnök ijesztő fenyegetése. Károly bácsi nem lévén tisztában az általa is megszavazott törvény szakaszaival, megkérdi az elnököt: „Kérem szépen, hány szakasza is van annak a fránya törvénynek?" Mikor erre megkapja a választ, az ítélet elleni fellebbezést a perrendtartás elsőtől utolsóig tartó összes szakasza alapján bejelenti. Ezt azután tényleg el kellett fogadni.

Ehhez a büntető perhez engem is kedves emlék fűz, mert mint egész fiatal, kezdő jogász, a vádlottat én védtem, és ahogy jogászi körökben élcesen mondani szokták, a vádlottat védelmem dacára felmentették. A tárgyalás után a bíróság folyosóján azután Károly bácsi nekem támadt, nem takarékoskodott a kevésbé hízelgő jelzőkkel, hiszen a beígért nagy tiszteletdíj további részéről elesett, amit az én védelmemnek kívánt betudni.

*

DINI BÁCSI

Már hogy *Pázmándy Dénes*, aki mint az 1849. április 4-i trónfosztó debreceni országgyűlés elnökének, *Pázmándy Dénes*nek Párisban született fia voltaképpen francia állampolgár volt. Ez az állapota azonban nem sokáig tartott, hiszen magyar képviselő lett.

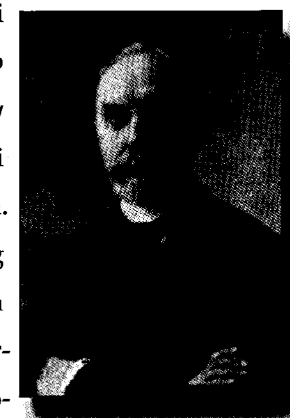
Talán a magyar népköltészetben megörökített Pázmán lovag egyik leszármazottja, aki annak idején igen szép birtokkal is rendelkezett. Fel kell tennünk, hogy ennek örököse a *Pázmándy* család volt, amely a magyar történelemben jelentős szerepet játszott. Erre volt hivatva Dini bácsi is.

A közéleti szereplés hamarosan felemésztette a felvidéki régi családi birtokot. *Pázmándy* a maga kedves, bohém természetével nem a hangyákhoz, hanem a tücskökhöz hasonlított. Egyben azonban következetes maradt, a francia barátságában.

Nem is volt ezzel baj az 1914-es világháborúig, midőn a németek, és ezzel kapcsolatban mi is, mint szövetségesek ellenségeskedésbe kerültünk a gloire népével, amely még mindig a *Napóleon*i dicsőségre emlékezett.

A háborús idegeskedés és ellenséges érzület minden országban egyforma. Különösen olyanokkal szemben, akiket idegeneknek és gyanúsnak tartanak. Dini bácsi soha nem titkolta érzelmeit, annak szóban és írásban is többször kifejezést adott. Folytatta ezt már a hadüzenet után is. A katonai ügyészség végre is megunta ezt a bátorságot és *Pázmándy*ért küldött.

Már hetekig ette ott a *profundo*t, amikor a polgári hatóság is érdeklődni kezdett. *Tisza István* kormányában akkor *Balogh Jenő* volt az igazság legfőbb őre. A kötelességtudás és emberség mintaképe. Tudomására jutott *Pázmándy* letartóztatása, mindjárt átírt a katonai bírósághoz, és *Pázmándy*t mint polgári bíróság elé tartozó gyanúsítottat kikérte és bezáratta a Markó utca fogházba. Ez mentette meg Dini bácsit a súlyosabb következmények elől. Nem sokáig élvezte a védőőrizetet, mert tényleges bűncselekmény elkövetésének gyanúja nem merült fel vele szemben, kiszabadult és kenyér után kellett néznie. Hírlapírói tehetséget érzett magában és ebben nem is csalódott. Ezt a foglalkozást különben még jóval az első világháború előtt gyakorolta.

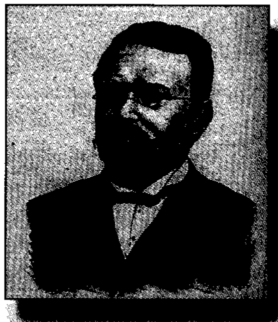

246. kép: Balogh Jenő

Írta a haragszomrádokat a Céry-féle „Friss Hírek"-ben, amit a köznyelv szemetes újságnak nevezett. Holott a lap nagyon tiszteletreméltó sajtótermék volt, előnye az olcsóság és a megbízhatóság. A kofák minden reggel ezt olvasták, áruik eladása közben. Megbízhatóságánál fogva el kellett hinni azt is, amit Dini bácsi egy ízben, mérgében a keleti pályaudvari vendéglősről írt, hogy ez az úr megmérgezi a vendégeit. Lehet, hogy tényleg nem ízlett az ebéd Dini bácsinak, lehet, hogy kissé drága volt legalábbis pénztárcájának tartalma tekintetében.

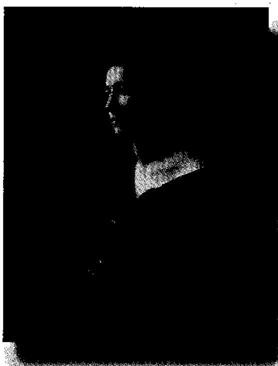
A vitának azután az lett a vége, hogy Dini bácsi a sértett fél ügyvédje részéről vádiratot kapott, amelyben az elpanaszolja a Friss Hírekben felhozott rágalmakat és kéri *Pázmándy* megbüntetését.

Dini bácsi mindjárt védelmet és védőt keresett, felhozta a panasziratot egyik pártbeli ügyvéd barátjához, aki nem nagyon örült a bizalomnak és megtiszteltetésnek, mert *Pázmándy* bizony az ilyen ügyeket csak barátságból kívánta elintézni, ebből pedig az ember, még az ügyvéd sem él meg.

Pázmándy tehát nem vette komolyan az életet, mégis akadálytalanul csúszott át a nehézségeken, és ha a görög Epikurosz idejében élt volna, ennek lett volna a leghívebb tanítványa. Amint *Eötvös Károly* az *Abbázia* kávéházat rendezte be állandó tanyának, úgy *Pázmándy* a Balaton kávéházat szemelte ki. Ide jártak az ellenzéki politikusok és hírlapírók. Itt adtak találkozót még különböző pártállású emberek is, mint *Holló Lajos, Bartha Miklós, Barabás Béla* függetlenségiek, és a néppárti *Kaas Ivor* is.


247. kép: Kaas Ivor

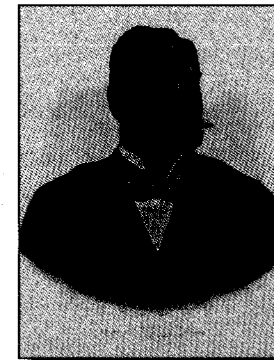
Baráti beszélgetés közben tárgyalták meg a házi legközelebbi ülésén való tennivalókat. *Pázmándy* ekkor már nem volt képviselő, de szívesen vették tanácsait, mint öreg parlamenti rókának. Még szívesebben vették párisi élményeit többek között *Sarah Bernard*-dal és egyéb hírességekkel. Dini bácsi sohasem tudott lemondani a jobb életről. Megesett, hogy apróbb hírlapi cikkeiből kapott kisebb jövedelméből nem tudta pontosan fizetni házbérét, de ez a körülmény nem nagyon bántotta, hiszen abban az időben sem tették szívesen az embert az utcára.


248. kép: Sarah Bernard

Kedves baráti viszonyt tartott fenn a kávéház fizető pincérével, aki nem egyszer szívesen hitelezett neki. Nem tellett mindig pisztrángra, pedig azt az öregúr különösen kedvelte; könnyű vacsora, ami az embert nem is háborgatja a könnyű elalvásban. Ha tehát rövid öt korona lógott Dini bácsi zsebében, sohasem gondolt a súlyosabb adósságok rendezésére, legtöbbször megmaradt a pisztrángnál, mert az akkori öt korona még ennek a költségeit is fedezte.

Később azután mégis állandóbb foglalkozás után nézett, az akkor megjelenő politikai napilap, a „Mai Nap" állandó munkatársa lett, ahol az „apró pénzek" rovatban bírálta az eseményeket és embereket, legkedvesebbek voltak azonban visszaemlékezései. Nem voltak haragosai, viszont ő is kevés emberre haragudott. Azok közé a képviselők közé tartozott, akik előtt csak egy gondolat volt szent: a magyar függetlenség.

*


249 kép: Lánczy Leó

LÁNCI LEÓ KEGYELMES ÚR

Széchenyi István Hitel című munkáját az úgynevezett törzsökös magyarság vagy nem értette meg, vagy „nem vette be". Voltak helyek, ahol a művet egyenesen megégették.

Az üzlettel ismerős liberális körök azonban bibliaként fogadták, hiszen ezeknek külföldi összeköttetéseik is voltak. Látták, hogy mi történik nyugaton, hogyan lehet könnyen pénzt keresni, és ezzel hatalomhoz jutni!?

Egyik legszorgalmasabb követője ennek a gondolatnak *Lánczy Leó* volt, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vezérigazgatója. Ismerte a járást a politikán belül és kívül.

Tudta, mi a kötelessége a választások alkalmával. Tudta, hogyan kell az államkölcsönöket elhelyezni, miként teheti magát hasznossá és sokszor nélkülözhetetlenné.

Ismerte a belső és külső használatra szánt mérlegek titkát. Be tudta állítani a Bank több milliót érő székházát a mérlegbe 1 koronával. A feleség, Janka asszony azután aranytálakkal terített a magas rangú vendégek tiszteletére. Leó bácsira azért nem is nagyon haragudtak, elvégre a pénzszerzés a mestersége. Csak egyszer ütközött össze ez a törekvés a királyi magas kitüntetéssel, a titkos tanácsossággal, amivel a kegyelmes cím is járt.

Akkor, amikor *Ferenc József*nek tudomására jutott, hogy a bank igen előnyös üzletet kötött *Ferenc Ferdinánd*dal, a trónörökössel, annak rovására.

A titkos tanácsos urat Bécsbe rendelte az uralkodó és tudtára adta, hogy a titkos tanácsosok nem szokták a királyi ház kárára ilyen üzleteket kötni. Másnap a bank az előnyös üzlettől visszalépett, azt hatályon kívül helyezte.

Ilyen apróbb pénzügyet minden áldozat nélkül el lehetett intézni. A bankok és nagybankok, nagyvállalatok mérlegében azonban mindig szerepelt egy tétel a bizalmas kiadások között. A minisztériumokban ezt rendelkezési alapnak hívják. A mérlegekben nincs külön neve, tartalma azonban van. Ezeket a tartalmakat „borítékpénz" néven ismeri mindegyik közgazdasági hírlapíró, akik a nagy nyilvánosságot szokták értesíteni az egyes vállalatok mikénti állásáról. Ez a mikénti állás sokszor nyert kedvező, vagy kedvezőtlen feltüntetést a borítékpénz tartalma szerint. Ez összekötőkapocs volt a nagyközönség és a pénzügyi riporterek között. Ügyes, mindent kikutató derék fiuk ezek, akik minden mérleg megállapítási nap előtt megjelennek az erre kijelölt banktisztviselő előtt, keveset beszélnek, annál gyakorlatiasabban végeznek.

Szükség esetén szabad bejárásuk van még az elnökhöz is, nem jó őket haragítani. De nincs is okuk a haragra, mert mielőtt tájékoztatást óhajtanak szerezni az üzletmenetről, már várja őket a borítékpénz, amelynek nagysága minden esetben hatással van a közönség tájékoztatására. Évenkénti előfizetés ez e jóindulatra. *Lánczy Leó* is ilyen nemes lelkű adakozó volt, de nem is bántott soha senkit, ismerte kötelességét, nem tartott haragot sem a nyilvánossággal, sem az azt tájékoztató riporter ba-

rátaival. Az első tanácsköztársaság alatt sem esett bántódása, hiszen tudta minden irányú kötelességét.

A kegyelmes úr különben mintaképe volt az üzlet tisztességnek, azt, hogy ügyesen vitte a rábízott bank érdekeit, senki nem vehette rossz néven. Nemigen voltak tehát ellenségei, legfeljebb versenytársai. Egy ízben azonban mégis megtörtént egy kis rosszindulatú bírálat. Huszonöt éve volt már elnöke a banknak, s ilyenkor mit tehet mást a hálás tisztikar, mint megünnepli a vezért. Megfesttették az arcképét, hogy a dísztermet ezzel is ékesítsék. Eljött az ünneplés napja. Meghívták a nagybankok vezéreit, többek között a legnagyobbikét, a Hitelbank elnökét is. Megmutatják neki *Lánczy* portréját, ami éppen az ünneplésre készült el, és a nagy közgyűlés termét díszítette. Ullmann báró. a versenytárs megcsóválja a fejét. „Na, mi az, elnök úr, talán nem tetszik az arckép?" – kérdezi az egyik érdekelt. – „Hát, hogy őszinte legyek, bizony abban alapos hiba van." – „És mi az a hiba?" – volt a további érdeklődés. „Legnagyobb hibája az a portrénak, hogy nem a más, hanem a saját zsebében van a keze."

Csak az olyan békés természettel lehet ilyen sikeres üzleteket kötni, mint amilyen *Lánczyé* volt. Ez a béke azonban odahaza nem volt teljesen biztosítva, mert ott a feleség, Janka asszony tartotta a kormányrudat. Isten őrizzen, hogy a háztartásban valami zavar forduljon elő. Hiába azonban, ez is megtörtént. A kegyelmes asszony összeveszett a szakácsnőjével, és azonnal elzavarta. Ez a körülmény még a családi békére is károsan hatott, a háziasszony állandóan zsörtölődött, s ebből a férjnek is meglehetős adag jutott ki. A háztartási alkalmazottak már akkor is tisztában voltak jogaikkal, és érvényesíteni is akarták és tudták azokat. Az elcsapott szakácsnő az első fokú iparhatóságnál beperelte asszonyát a felmondásra járó fizetésért. Nem is kellett ennél több, Janka asszonynak azután nem volt nyugta, de még az urának sem.

Lánczy erre elment tanácsot kérni az egyik előkelő budapesti ügyvédhez, aki a tényállás ismerete után őszintén megmondta, hogy voltaképpen a szakácsnőnek van igaza, de hogy lehet azt a kegyelmes asszonynak megmondani? Hogy lehet egy szakácsnőnek vele szemben egyáltalában igaza?

Sokáig gondolkozott a férj, s a megbízott ügyvéd, aki végül is megtalálta a megoldást: Tudja mit, kegyelmes uram, adja ide nekem a felmondási idő dupláját, amit a szakácsnő követel, én teljes elégtételt szerzek a feleségének. Természetesen erről az összeesküvésről feleségének nem szabad tudnia."

Eljött a tárgyalás ideje. Már egy félórával előbb meg is jelentek a perlekedő felek, a szakácsnő és a megbízott jogtanácsos. Az eredmény az lett, hogy a tárgyaláson a háztartási alkalmazott kijelentette, hogy neki nincs igaza, ezért vissza is vonja a pert, az okozott kellemetlenségért pedig bocsánatot kért a kegyelmes asszonytól.

*

Talán akkor is függetlenségi képviselő lett volna, ha nem az aradi tizenhárom vértanú talaján születik, és nő fel. Gyermekkora óta látja a vértanúk emlékét, úgy érzi, hogy a félszázaddal előbb történt véres bosszú végzetes bűne volt a Habsburg politikának. A tizennyolc éves uralkodó, *Ferenc József* anyjának, *Zsófiának* gyűlölete, *Windisch-Grätz* Alfréd és *Schwarzenberg Félix* rövidlátó politikája gyorsította a Monarchia végzetét. Ennek esett áldozatul a magyar függetlenségi törekvés is, miután megmutatta elébb a nagy harcban, hogy erősebb az önkényuralomnál, s annak a cári Oroszország segítségét kellett igénybe venni, hogy a szabadságért küzdő nemzetet leverhesse.

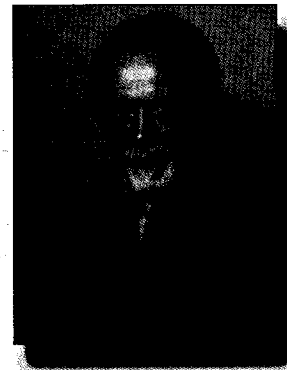


250. kép: Alfred zu Windisch-Grätz

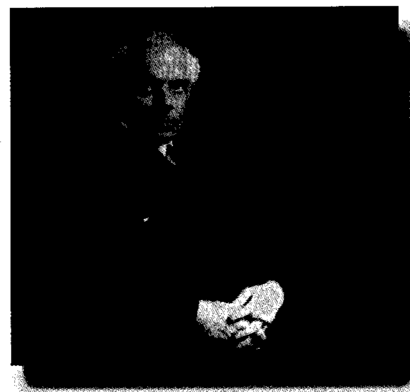
Ezt tanulta, és tudta is *Barabás Béla.* Már ifjú korában megválasztották képviselőnek, megcáfolta azt a régi babonát, hogy senki sem próféta a maga hazájában. Aradon, szülőhelyén lett képviselő. Politikai pályáján tényleg prófétává fejlődött, pedig nem is futott Mekkába-Bécsbe, talán soha nem is volt ott, mindaddig, míg a közös ügyes tárgyalásokra a magyar és osztrák részről megválasztott delegáció magyar elnöke nem lett.

Kiváló szónoki képességgel megáldva érdekes példája annak, mennyire különbözik a népszónok a parlamentitől. Legjobban a zeneköltészettel lehetne ezt összehasonlítani.

A magyar népzene is világhírű, *Wilhelmina* holland királynő állítólag mindennél jobban szereti. Legutóbb elveszített nagy zeneköltőnk, *Kodály Zoltán* is innen, a népből merítette ihletét, és tette



251. kép: Kodály Zoltán



252. kép: Bartók Béla



253. kép: Vilma holland királynő

műveit halhatatlanná. Másik nagy zeneköltőnk, *Bartók Béla,* világhírét szintén a népi zene forrásának köszönhette. *Barabás Béla* is ilyen népzenész volt. Remekül játszott a nép lelkén, mindig megtalálta a hangot, amit meg kellett ütnie. Eredeti talaja nem is az országháza volt, hanem a kis városok és falvak, ahol megtalálta rajongva szeretett népét, ott több sikere volt, mint a parlamentben. Szívesen hallgatták már elvhűsége miatt is, de a Házban sokan elmondták már előtte a nemzeti sérelme-

ket, újakat, haladottabb kívánalmakat nem tudott előterjeszteni, szóval parlamenti sikereket nem ért el. A politika ravaszságait csak akkor tanulta meg, amikor pártja és az 1906. után létrejött pártközi koalíció a közös ügyek tárgyalására hivatott delegációba beválasztotta, és elnökké tette. A delegáció jól-rosszul befejezett munkája után az azt követő ebéden az uralkodó is részt vett, hiszen szokás szerint ő volt a vendéglátó. Egyik oldalára az osztrák, a másikra a magyar delegációs elnök került. Nem volt könnyű feladat *Barabás* részére, de a felség szívesen hallgatta a közvetlen politikai megnyilvánulásokat. Erre azután *Barabás* alkalmas is volt. Alaptermészete a humor és a magyaros őszinteség. Úgy gondolta, szolgálatot tesz a királynak is, ha apró politikai eseményeket tálal fel. Azt is gondolta, hogy a király iránti udvariasságból jobb lesz, ha azt németül adja elő. Bizony neki ez nehéz feladat volt, mert a német nyelvvel eléggé hadilábon állott. Észrevette ezt *Ferenc József* is, és *Barabás*hoz fordulva felhatalmazta, hogy inkább magyarul beszéljen. Meg is kérdezte tőle: „Mondja, kedves *Barabás*, hol tanult maga németül?" – *Barabás*, kissé meggondolatlanul, őszinte feleletet kívánt adni: „Felség, az Alföldön." – A király mosolyogva kételkedett, és megjegyezte: „Bizony, ott nem sokat beszélnek németül. De mondjon el egy pár dolgot, amit a magyarok a németekről tudnak." – *Barabás* élt a felhatalmazással, de nem nagyon gondolta meg mondanivalóját. Őszintén ismételte a köztudatban elterjedt mondást: „Felség, a közszólás az itt, hogy jaj, de huncut az a német." A delegációba történt beválasztása igazolta, hogy pártjának *Barabás* egyik kirakati dísze volt. Szükség is volt rá, hasznát is vették. Amikor egy-egy függetlenségi jelölt szerencsét próbált, ott *Barabás Béla* nem hiányozhatott. Fegyelmezett, rendes katona., ha megfújják a riadót, mindenkor helyt áll. Szolgálataiért nem kért, és nem is kapott külön jutalmat, vagy éppen anyagi ellenértéket.

A magyar politikai élet a század elején nagyon mozgalmassá vált. Külső és belső erők feszítették a kebleket. Mintha Heine Johann Christian örök szépségű német ódáját idézték volna fel, aki a magyar szabadságharcról így énekelt: „Szűkké vált rajtam a mellény, midőn a magyar szabadságharcot éneklem." Ezek az idők fájdalmas emlékekké váltak, midőn kívül-belül a véderő vitában folyt a küzdelem a hadsereg magyar nyelvéért, a magyarság érvényesüléséért. Ennek a harcnak volt utolsó katonája *Barabás Béla*. A kilencszázas évek legelején a a *Chlopy* csehországi város felett tartott nagy gyakorlaton a „*Chlopy*-i parancs" néven ismert uralkodói üzenet után, amely határozottan ellene volt a magyar kívánalmaknak, kiélesedett a helyzet király és nemzete között. Majd békés megértés után a koalíció néven ismert ellenzéki együttes képviselőválasztást tartott, amelyen a választók túlnyomó győzelemre segítették a függetlenségi pártot. Ez a győzelem akkora volt, hogy a kormányon volt szabadelvű párt mindenható vezére, *Tisza Kálmán*, aki 15 éven át vezette az országot, saját őshazájában, Nagyváradon megbukott. *Barabás Béla* lett a győztes, aki a párbaj után megkapta a „Bálványdöntő" névét. Ezután jó pár évre a belső feszültség is engedett. A '48 alapvető engedményeket tett a '67-nek. A koalíció rálépett a gyakorlati politika terére. De nem ismerte fel annak szükségességét, hogy a hálás néppel is törődjék. Nem csinált megfelelő társadalmi és gazdasági programot és politikát, ezért sok támadási felületet nyújtott, és négyévi uralma után ezért meg is bűnhődött. Ekkor ismerte fel *Barabás Béla*, amit vezére *Kossuth Lajos* is hirdetett: a politika az alkalmazkodás tudománya, mindig jó, ha az ember a körülményekkel is számol. Az ezt megelőző időkben könnyebb volt kihasználni a hangulatot az egyes képviselőjelölt támogatásánál.

Barabás kitűnő trombitása volt a független népi haderőnek. Jól ismerte ezt a hangszert, amit meg kellett fújnia, hogy közel férjen magyarjai lelkéhez. A választó gyűlések egész sorozatán megjelent. Megérkezik a jelölt támogatására, azon nyomban, hogy a vasúton leszáll, felmegy a piacon felállított emelvényre, és köszönti a lelkes választókat: „Most jöttem Aradról, lábaimon hordom még a szent hamvakat." – Előkerülnek a nénék zsebeiből a zsebkendők, mert hát ők a legbuzgóbb hallgatók, letörlik könnyeiket, és lelkesedéssel éltetik a vezérszónokot, nincs ugyan szavazati joguk, mégis ők döntik el a választás eredményét. Ha gazduram nem oda szavaz, ahova az asszony akarja, nincs maradás, nincs meleg ebéd, az is megesik, hogy előkerül a nyújtófa, amely a szófogadatlan gazdát megfenyíti.

Meleg nyári idő van. *Barabás* hajadonfővel áll a felséges nép elé. Felteszi kalapját, hogy azt újra megemelhesse a nagyszerű magyar választóközönség előtt. Lelkes éljenzés. Rendesen meg is van az eredménye. De a szeretett választók is megérdemlik a dicséretet. S a jelölt a kitűnő támogatás mellett bekerül a Házba. Ott a népgyűlési hangnemnek már természetesen nem sok talaja van. Megváltozik a helyzet a delegációban is, mert a magyar mentét ferencjózsef-kabáttal kell felcserélni.

Barabás Béla is megváltoztatta a kabátot, de elveit soha.

*

Az 1906-os koalíció győztesen vonult be a Házba. Most már nemcsak küzdeni, hanem a hatalom birtokában kormányozni is kellett. Szerényen és a jól végzett munka tudatában nézte a fejleményeket Benedek János is, Böszörmény jeles országgyűlési képviselője. Mellékfoglalkozása az ügyvédség, de azzal nem nagyon szoros barátságban. Inkább verseket faragott, még inkább feljárt, nem a függetlenségi pártkörbe, ahova tartozott volna, hanem a demokratákhoz, mert ott voltak a leghazárdabb *kalábriász* partnerek. Jancsi barátunkat a kollégák is szerették az ügyvédi kamarában, és azzal is megtisztelték, hogy titkárrá választották. Ezzel a foglalkozással egy kis tiszteletdíj is járt.

János érezte is a kötelesség teljesítésének szentségét, el is határozta, hogy majd csak hozzáfog az évi jelentés elkészítéséhez, de bizony ez csak a készülődésben nyilvánult meg. December végén még üresen tátongtak a januárra esedékes jelentés ívei. Mi lesz ebből? – A vezetőség aggódva várja az évi jelentés beérkeztét, ami azonban nem akar befutni. Ebből bizony baj lesz, de mire valók a megértő kartársak? Neki állt két szerető kolléga, és János barátunknak csak alá kellett írnia az évi beszámolót. A következő évre már nem terhelték meg Jánost a titkári teendőkkel.

Az elmulasztott időt és munkát pótolta a demokrata körben. Beszervezte a maga kalábriász partiját. Véletlenül két Lajos volt benne: Fehér Lajos és Vadász Lajos. Az így összeállított társaság a kalábriász ismert alakjain túl még újakat is talált ki, amellett, hogy az eddig ismert összes fordulatokat – a veres királyt, összes adut, uhut és ultimót – is beiktatták a játék keretébe. Beszervezték még a két Filkót, az egyik volt a zöld felső, ezt Fehér barátunk tiszteletére nevezték ki külön figurának, a másik a tökfilkó, ezt a megjelölést Vadász Lajossal hozták összefüggésbe. Ezek a figurák külön ki lettek mondva, meg is kellett azokat játszani.

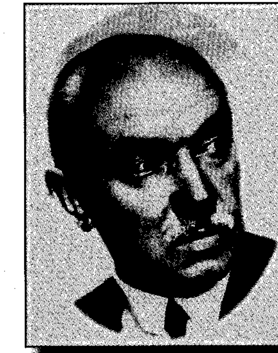
János barátunk mestere volt a játéknak. Az irodai órákat ennek gyakorlásában töltötte. Igaza volt, mert az többet jövedelmezett. „Jancsi," – kérdezte egy klubtársa – „te olyan kitűnően játszol, és olyan szerencsés is vagy, miért teszed ezt ilyen kicsi alapon?" – János a maga bölcsességével megadta a feleletet: „Tudod, barátom, a jó pásztor nem öli meg a bárányokat, csak nyírogatja."

A Házban már majdnem mindenki megkapta a győzelem jutalmát. Ki miniszter, ki államtitkár lett. János még foglalkozás nélkül bolyongott a folyosókon. „Mondd, János," – kérdezte egy aggódó képviselőtársa – „ te mi leszel?" – Én mindenesetre pénzügyi államtitkár, mert itt mindenki azt kapta meg, amire szüksége volt."

*

Nem is annyira mesemondó volt, inkább csak a napi ferdeségeket csúfolta ki. Köztudomású, hogy a Házban a legsűrűbb közbeszóló *Károlyi Gábor* volt, a grófi '48-as.

Közkedveltségnek örvendett jobbról és balról, sokszor a legélesebb vitákat és összeütközéseket elintézte egy-egy kedves, szellemes megjegyzéssel. Az elnök megszokta ezt, sőt várta is, és sohasem utasította rendre. *Károlyit Förster Aurél* követte rangsorban, aki a néppárt igen megbecsült tagja volt. A tréfacsinálás különben családi hagyomány volt, kezdte ezt a bátyja, *Förster Ottó*, aki előbb került a Házba, de a jogfolytonosság átszállt az öccsére is. Ottó is megnevettette képviselőtársait, parlamenti működése mind a két *Förster*nek ebben ki is merült. Voltak a tréfák között kissé vaskosak is, amik ezúttal nem bírnák el a nyomdafestéket, de voltak időszerű példázatok is.



254. kép: Förster Aurél

A közélet és különösen a hatalom birtoklása erős próbára teszi a jellemeket. Sok támadási felületet nyújt ez a bírálóknak. Nem bizonyos, hogy a kigúnyolt emberek mindig megérdemlik-e a gorombaságokat, de az élet tarkábbá tételére ilyen kis apró élcelődések mégis szükségesek. Ha más célja nem volt a *Förster*-féle élceknek, ezzel is hasznot hajtottak.

Még a koalíció idejében rájöttek arra, hogy jó lenne az az Államvasutak talpfa szükségleteiről előre gondoskodni. Akkor még megvolt a Nagy-Magyarország, rengeteg bükkfa állt rendelkezésre. Olcsón lehetett előállítani ezt a szükségletet, az ára is alacsony volt, közérdek tehát, hogy a jövő évi szükséglet fedezve legyen. – Az illetékes minisztériumnak akkor egy igen ügyes, eszes államtitkára volt, aki az ilyen üzleti ügyeket lebonyolította. Megrendelte tehát a nagyobb mennyiségű talpfát, jól tette, mert rövid időre rá az árak kétszeresére szöktek fel. Talán éppen ezért?

Úgy van az, hogy zsíros üzleteknél sok az irigy ember, aki abból kimaradt, és a nagy üzletkötések mindig feltűnést és gyanút keltenek. Ezúttal is beszéltek erről az emberek. – Ugyanekkor bukott meg a koalíció igazságügyi minisztere, *Polonyi Géza*, kimarták a törekvő utódok. Az ilyen méltatlan eljárás legtöbb embernek az egészségére tör. Különben is Géza bácsi szerette a jó ételeket, ami bizony sokszor a májnak is túlmunkát ad. Ehhez járult még az elszenvedett igazságtalanság, úgy, hogy a Házban már komolyan beszéltek *Polonyi* végleges távozásáról, a pártban már gyászkoszorú beszerzésére is gyűjtést indítottak. – Mennyivel nagyobb volt az öröm, amikor Géza bácsi a félretapasott sarkú cipőben, mint halottaiból feltámadott *Jairus leánya* megjelenik a Ház folyosóján. A vele szembejövő államtitkár azután tréfásan üdvözli, mintha *Polonyi* most akarná elfoglalni a miniszteri széket. *Polonyi* megérti a gúnyt a tréfában, és nem említi ugyan a talpfa ügyet, de megfelelő oldalvágást intéz a rosszmájú államtitkárra, amit *Förster* a következőkben mesél el: „Géza bácsi, mármint *Polonyi Géza*, megújult friss egészséggel dörög be az ülésterembe. Az államtitkár úr látszó-

lagos örömmel állja útját: „Ejnye, Géza bácsi, hála Istennek, milyen jó erőben megújultál!" – „Tudod, Józsikám, csalom a világot." – „Azt úgyis tudja mindenki." – volt az államtitkár válasza. „Látod Józsikám, te sem tudtad, mert ha tudtad volna, régen társul szegődtél volna." – A kimagyarázással mindketten meg voltak elégedve.

Förster Aurél még képviselősége előtt komolyan foglalkozott a politikával, egyike volt azoknak, akik együtt harcoltak a *darabontkormány* eltávolításáért. Akkor is a néppárt vezető politikusa volt, amely híven ragaszkodott a Habsburg dinasztiához, de sohasem adta fel a nemzet jogaiért való küzdelmet.

Mikor nehéz harcok után végre nemzet és királya újra kibékült, egy meghitt barátja megkérdezi *Förster Aurélt*, mit szól az elért eredményhez. „Hát bizony, az úgy van, hogy ennek a kormánynak nem sok szerencséje volt, még úgyszólván meg sem alakult, máris megbukott. Tudod abban az időben taxik helyett legfeljebb kétfogatú gumikerekű fiákerek jártak Budapest utcáin. A járókelők gyönyörködve nézték a gumikerekű kétfogatú bérkocsikat, amik elé rendesen két szürke lovat fogtak. A könnyen bajbajutott ember, ahogyan a jó vidéken szokás, az álló kocsi háta megé került, de nem tudta megvalósítani szándékát, mert a kocsi azonnal megindult."

*

Ha erről a függetlenségi képviselőről írok, és apró fogyatékosságait említem, korántsem akar ez lebecsülés lenni, hiszen egyike volt azoknak a párttagoknak, akik szerényen meghúzódtak, nem akartak sem miniszterek, sem államtitkárok lenni. Nem akartak bírálataikkal felesleges érdeklődést kelteni, vagy éppen nyűgösködni, viszont egy kis érvényesülési vágy mégis szorult beléjük és ennek biztosítására apró ravaszsághoz folyamodottak.

Barátunk mint kezdő politikus csak kisebb bizottságokba került be, így lett ő a naplóbíráló bizottság tagja. Hát ez bizony nem volt egyenértékű sem a pénzügy bizottsággal, sem az igazságügyivel, vagy egyéb fontosakkal. Simkó József azonban a vele született szerénységgel, ezzel is megelégedett. Nem mintha például a pénzügyi bizottságban pénzt, vagy ajándékot osztogattak volna, de ott állapították meg az állami bevételek és kiadások összegét, szükséges, vagy szükségtelen voltát azoknak a tételeknek, amelyek leginkább megfelelnek az állami és emberi szükségleteknek. Simkó Józsefben azonban megvolt a titkos vágy, hogy megmutathassa, hogy milyen pénzügyi szakértő. Hiszen tanár is volt a számtani szakon.

Mint szorgalmas képviselő állandóan érdeklődött a közügyek iránt, ez természetes kötelessége is minden közéleti tényezőnek, amilyennek egy jóravaló képviselőnek lennie kell. Erdélyi választói szeretettel és figyelemmel kísérték politikai működését.

Úgy érezte, hogy ebben a minőségben kötelessége az ország érdekéről gondoskodni. Csendes ember volt, de ilyen is kijön a sodrából, ha azt látja, hogy az országgal különben baráti viszonyban álló másik nagyhatalom, többek között Anglia ránk nézve kedvezőtlen politikát folytat. Simkó József úgy gondolta, hogy ez ellen erélyesen fel kell lépni és felszólalásában megfenyegette a hűtlen Albiont, figyelmeztetvén arra, hogy ebből még baj lehet. Nem volt hír azután arról, hogy Nagy-Britannia tényleg visszatáncolt volna Józsi barátunk fenyegetésére. Elkövette azt a kis hibát is, hogy előzőleg nem kérdezte meg a Monarchia külügyminiszterét. Ez a kis eset hasonló volt ahhoz, midőn egy kisebb szinten jelentéktelen politikus megfenyegette az orosz cárt Monarchia ellenes magatartása miatt, mire a Pester Lloyd szellemes főszerkesztője bánatosan jegyezte meg: „Der Zar wird sich Kratzen" – a cár vakarózni fog. Külpolitikai sikere tehát nem volt, de annál nagyobb a pénzügyi tárca vitájában.

Wekerle, aki a pénzügyi tárcát is megtartotta, csodálatra méltó tehetség volt a számadatok felsorolásában. Bámulatba ejtette a házat, midőn a fejből bemondott adatok fillérre egyeztek a költségvetés tételeivel.

Józsi barátunk nagy figyelemmel hallgatta ezt a szellemi zsonglőrködést, irigység szállta meg a szívét. Elvégre ő civilben számtantanár, ő is tud a számokkal bánni.

Feliratkozott a pénzügyi vitára. Párttag-társainak meglepetésére egymás után bökte ki a számokat – és pedig a költségvetésben foglalt adatok szerint. A mellette ülők egyike felesleges kíváncsiságot

követett el. Feltűnt neki, hogy Simkó József beszéde közben állandóan az inge vasalt fehér kézelőjére tekint. Akkor még a kézelőket keményítették és vasalták. Úgy néztek ki, mint a finomabb fehér papirosok. A szerény fehérnemű azonban elárulta a tudós számtantanárt, aki a költségvetés tételeit feljegyezte a mandzsettájára. Ez a felfedezés lecsökkentette azután a beszéd értékét.

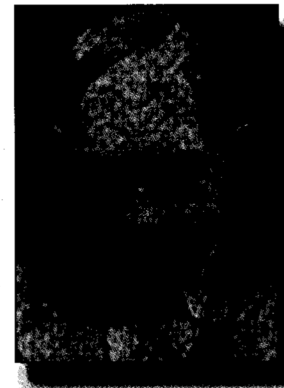
A Háznak volt még egy másik rokonszenves fiatal tagja, aki szintén az erdélyi kerületet, Sepsiszentgyörgyöt képviselte. A körjegyző Nagy György; hatalmas szál legény, egy csehországi szépségversenyen első díjat nyert.

Történt egy szép napon, hogy a nyári zivatar Gyuri kerületében elmosta a vasúti töltést. Nem tudott tehát kellő időben a Ház ülésére feljönni. Nem szerette volna, hogy kötelességmulasztónak tekintsék, sürgönyt küldött az elnöknek, amelyben az ülés elhalasztását kért azzal az elfogadható okkal, hogy a parlament nélküle „csonka" lesz.

A csonka parlament azonban mégis ülést tartott.

*

Szintén egy kis bolygó a világűrben, tarkítja és élénkíti a képviselőház színterét. Székely ember, hát mi is lehetne más ezzel a névvel? Nemcsak a faji sajátság, a ravaszság és életbölcsesség hordozója, de tehetséges író is. Fiatal ember, aki könnyen ráül a pegazus szárnyaira, de inkább a prózát, a kötetlen írást szereti. Ezt a nép is jobban megérti. Ezen a téren azután könnyen is találkoznak. A székely nyelv más ám, mint a többi magyar. Talán ősibb, mint az alföldi, dunántúli, sőt még ősibb, mint a szögedi. Tudós emberek felkutatták, hogy a székely ember már Árpád előtt azon a földön lakozott, amit még ma is a birtokában tart.


255. kép: Orbók Attila

Orbók barátunk azonban nem csak ezen a nyelven tudott. Mint székely embernek megvolt a vállalkozó kedve, szeretett világot járni és nézni. Látni kellett Párist is, mit csinálnak ott az emberek, hogy élnek, mit lehet tőlük tanulni? Nincs ugyan egy veres krajcárja sem erre a nagy vállalkozásra, de majd csak talál valami foglalkozást, amiből ott is meg lehet élni. Székely ember mindenhez ért, ahogy mondani szokták, a jég hátán is megél. Páris pedig nem is termel sok jeget. Ott még talán télen is kinn ülnek az emberek a kávéházak járdáján, legfeljebb az jár jól, aki közelebb esik a szabad levegő fűtésére odatett ideiglenes kályhák mellé. Nem is került sokba az ottani időzés, legfeljebb arra kellett vigyázni, hogy a garçon, a pincér tejeskávét hozzon, mert ha az ember egyszerűen kávét kér, csak feketét szolgálnak fel. Ebbe szokták mártogatni a kiflit, amit a franciák croissant-nak neveznek, ami megfelel a növekvő holdnak. Az alakja is teljesen azonos. Legfeljebb finomabb, mint a magyar péksütemény, ugyan a lisztet ehhez is Magyarországról szállítják.

Az embert azonban Párisban is eléri a honvágy. Haza kell menni a kis székely faluba azzal az ismerettel és tapasztalattal, amit odakint megszereztünk. Közölni kell ezt a testvérekkel is, a művelődés, a haladás, a világ megismerése közkincs, azt meg kell osztani az itthon maradottakkal. *Orbók* tehát erre vállalkozik. Ez neki szent kötelessége is. A betűvetést is itt tanulta meg a többi harisnyás között. De a székely népnek többet is kellene tudni. Majd megtanítja őket erre is, meg kell keresni a módját. Erre pedig legalkalmasabb lesz, ha kiáll a szószékre és ott mondja el a hiányokat, a segítés módját. Tudja azt is, emberei úgy érzik, a haza függetlenségéből még mindig hiányzik valami. Küzdeni kell tehát érte, ez pedig csak úgy lehet, hogy az ember belefekszik a politikába, ha képviselő lesz éspedig független pártprogrammal, mert ez felel meg leginkább a nemzeti gondolatnak. *Orbók* különben is megismerte külföldön a legteljesebb függetlenséget, mást nem is látott.

Ezt itt is meg kell valósítani. Elhatározta, hogy mindenáron képviselő lesz, így tudja hivatását legszebben betölteni.

Nehezen várja erre az alkalmat, ami végre be is következik. Székelyföldön jól ismerték. Tanulótársa volt a főbíró. Együtt járt a gólyalábakon azokkal, akik most rá fognak szavazni. Ezek a gólyalá-

bak olyan alkalmatosságok, mint a sánta emberek mankói. Valamivel hosszabbak, közepén létrafokszerű lécek vannak szegezve, arra kell felállni az embernek, ha sáros idő, vagy nagy hó van. Kettős haszna van ennek; gyorsabban lehet vele járni, és nem is lesz sáros az ember bocskora. A talajt csak a gólyaláb éri.

Sok ilyen ravaszságot kitalál a székely. Neki gyufa sem kell. Minek a milliomos gyárosokat gazdagítani? Elég, ha odahaza van egy kis megmaradt parázs, mit másnap új életre lehet kelteni. Be kell azt fedni minden este hamuval, másnap, ha szükség van a tűzre, az ember könnyen lekaparhatja, és mindig talál egy kis pislogó tüzet. Ezt hívják „szegénykének". Mert hát a szegény ember a szomszédhoz szalad egy kis parázsért, ha az övé már kialudt. Ilyenfajta társadalmi együttműködésre, közös segítségre van ez a nép berendezve. Megvan ez aratásnál, vetésnél, kapálásnál, házépítésnél; röviden kalákának nevezik. Nem kell itt a teljesített munkát megfizetni. Elvégzi azt kölcsönös segítségből a koma, a sógor, a rokon, a szomszéd, sőt ha kell, még az öreg szülő is. Majd ezekre is rákerül a segítség sora. Azonkívül itt van a Jóisten is.

Ha a jámbor idegen beállít a székelyföldre, legelsősorban a gyönyörű új-kapu köti le figyelmét. Különösen pedig azon a felírás: „épült Isten segedelméből". Ez a legfőbb építési anyag. A kő, malter, fa és egyéb alkatrész csak mellékes szükséglet.

Megvan hát a takarékossági szellem is, amit *Orbók* már a szülői házból örökölt. Tudta tehát, hogy egy képviselőválasztásnál bizony takarékoskodni kell. Mit csinálhatott volna mást? Hiszen csak a szíve volt tele hazafias gondolattal, ezzel nem állott arányban a bugyellárisa. Jó példával akart elöl járni, miként kell az országért dolgozni, és ha kell, koplalni. Az ő szülőhelye önzetlen vidék. Itt nem lehet embereket venni, mint a barmokat. Ez nem vadászterülete a pénzeszsákoknak, akik lefizetik a kerület árát, és otthon megvárják a kiérdemelt mandátumot.

Ezúttal a koplalás nemcsak kényszer volt, hanem kitűnő kortes eszköz is. Attila elhatározta magát, hogy szerencsét próbál. Neki kötelessége, hogy népe mellé álljon.

Közli ezt odafenn a pártközpontban is, és odalenn a helyi nagyságokkal. Kissé fejcsóválva fogadják a nehéz vállalkozást, de hát mit lehet tenni ? Elvégre a párt nagyobb része is szegény emberekből áll, ez a sajátossága *Orbók*nak is megvolt. Odalent szívesen fogadják, mint saját gyermeküket, majd csak lesz valahogy.

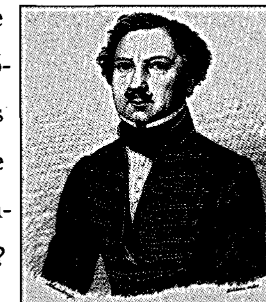
De az ember élővel is él. Korteskedés közben elérkezik az ebéd ideje. Nem sok gondot fog okozni, annyi eperfa van az árokszélen, éppen most érlelik édes gyümölcsüket, legfeljebb a tyúkoknak és kacsáknak jut kevesebb, ha a jelölt is szedeget belőle. Fel is mászik a legtöbbet ígérőre. – Mit csinál ott a jelölt úr? – bámulják a járókelő szavazók. Ebédelek, volt az egyszerű válasz. – Ez az ember kell nekünk. Éppen olyan szegény, éppen olyan becsületes, mint mi vagyunk. Meg is fogjuk választani.

Attila egy hét múlva büszkén lépegethetett a Ház folyosójának puha, vörös szőnyegein, és igyekezet támogatni a nemzet függetlenséget.


256. kép: Pichler Győző

PICHLER GYŐZŐ

Petőfi írt egy kedves kis költeményt színész barátjáról, *Megyeri*ről, akinek jókedvében ruhájára ömlött a tinta. „S lett *Megyeri* víg." Van-e, aki e költeményt s az ezzel kapcsolatos *Megyeri* nevét ne ismerné? *Pichler*nek, az országgyűlési képviselőnek már nem volt ilyen híres poéta barátja. Nem is énekelték meg, de én mégis jónak látom, ha ebbe az arcképcsarnokba őt is beveszem. – Talán nemzeti nagyság volt? Nem. – Talán tudós, vagy feltaláló, vagy nemzeti mártír? Nem. – Hát mégis miért kell írni róla?


257. kép: Megyeri Károly

Ha az ember valamely korszakot a benne szereplő emberek után akar megörökíteni, azt találja, hogy az egy nagy mező, amelyben hasznos vagy káros növényeket is lehet találni. *Pichler* képviselő úr egyik osztályba sem sorolható. Hogy magát igazolja, a felséges nép előtt állandóan azt hangoztatta, hogy őt a jó Isten vagy esetleg a sorsa jelölte ki a haza őrzésére. Legalább *Kossuth Lajos Pichler*nek az emigrációban történt látogatása alkalmával azt mondta: „Vigyázzon a hazára!"

Hogy a száműzött nagy tényleg megbízta-e ezzel a feladattal, hiteles adat nem áll rendelkezésre, nem is nagyon valószínű. Még *Pichler*nek magának sem tudjuk elhinni, aki ezt többszörösen komolyan állította. Rajta kívül azonban ennek a megbízásnak tanúja nem volt. Akár történt ez a megbízás, akár nem, *Pichler* azt értékesen leszámolta, politikai előrehaladásában tudta azt, hogy ez a legalkalmasabb útlevél a képviselői választásoknál. Ahogy a német mondja, nem volt „Kirchenlicht", azaz lámpa a templomban, amit azonban pótolt eleven kedves modora. Sok sikert aratott, hol itt, hol ott, legcsodálatosabb, hogy a nőknél is. Vörös haja, lelógó ajka nem tette férfi széppséggé. De nála érvényesült *Oscar Wilde*, a világhírű angol író humoros megállapítása, hogy a férfiak a szemükön, a nők pedig a fülükön keresztül lesznek szerelmesek. Ezt úgy kell lefordítani, hogy a férfinép pillangó módjára berepül a legelső fényes lángba, sokszor meg is égeti a szárnyát, a nő már tökéletesebb szellemű lény, mert inkább az okos emberek iránt érdeklődik. Egyelőre higgyük el ezt a bölcsességet. – Nála tehát nem a külső megjelenés érvényesült, hanem a társaságbeli adottság. Döntő jelentősége volt ennek későbbi képviselői választásánál is.


258. kép: Oscar Wilde

Győző barátunk demokratikus érzelmű volt, hát mi is lehetett volna más? Így a függetlenségi párthoz állott legközelebb. A pártnak voltak kijelölt, biztos kerületei, amiket csak régi embereinek szokott kiosztani, voltak kerületek amik valószínűeknek, voltak, amik bizonytalanoknak mutatkoz-

tak. Ebbe a legutóbbiba csak elszánt embereket küldtek. Különösen olyanokat, akiknek nem volt sok veszíteni valójuk. Ilyennek bizonyult *Pichler* Győző, aki önfeláldozói készséget érzett magában, hogy a közeli általános képviselői választásokon megkísérelje szerencséjét ilyen bizonytalan kerületben.

Akadt többek között ilyen a Dunántúlon is, ahol a legutóbbi választás szomorú emlékeket hagyott maga után. Az úgynevezett illetékesek félreértették a tömeg lelkes megmozdulását, a nép hazafias felbuzdulását, és a rendfenntartó karhatalom bizony bele lőtt a választókba. Ez a körülmény elég bizonytalanná tette az ellenzéki jelölt esélyeit. Ezek után a párt nem szívesen vállalta, hogy oda újra jelöltet küldjön, *Pichler* azonban mégis vállalta az esetleges bukás veszélyét. Hiszen birtokában volt a kossuthi megbízatás, a „hazára való vigyázás", és ez őt őrtállásra kötelezte; ő majd beigazolja, hogy ezt a feladatot híven teljesítette. Elszánt ember volt, és ilyennek is bizonyult.

Nem vonzó külsővel, idegen hangzású névvel és üres zsebbel indult neki a szomorú kerületnek. Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel. Görög mondás, ő is ismerte.

Amint fentebb láttuk, az ő kardja bizony elég rövid, sőt túl rövid volt. No de nem mindig ezzel vívják ki a győzelmet. A kardnál erősebb a szellemi fegyver.

Nem mondja senki, hogy a magyar nép nem demokratikus érzelmű. Nem törődtek a jelölt külső hátrányaival. Győző barátunk nem díszmagyarban ment le, de felvette legjobbnak látszó ruháját. Kissé ki volt térdelve a nadrág, a cipő sarka is kopottnak látszott, de mikor a jelölt úr a helyi pártvezetőségnél, mint hivatalos kiküldött, bemutatkozott, mindenki mellé állt, hiszen ő *Kossuth Lajos* barátja és megbízottja, aki vigyáz a hazára. Ha a jelölt már lejut a kiválasztandó kerületbe, első kötelessége, hogy magának kezdettől fogva rokonszenvet biztosítson, erre legegyszerűbb eszköz az ún. irányadó tényezők meglátogatása. Kettős haszna van ennek: meggyőzni a házigazdát, hogy ő az alkalmas jelölt, aki hű a '48-as elvekhez, másrészt az se baj, ha magyaros szívesen látásban részesülhet, hiszen ez a választás úgyis olyan költséges, sokba kerül az idegen helyen való tartózkodás.

Az ilyen tisztelgő látogatásoknál a jelölt kifejti politikai nézetét, az is, hogy mit szándékozik a kerület érdekében tenni, de érdeklődik az őt fogadó házigazda sorsa iránt is, különösen, hogy hogyan állunk az adózással. „Mondja, János gazda, sokallja-e az adót? És nem nyomja-e nagyon az embert?" – „Bizony, jelölt úr, akármilyen jó is a termés, elébb az állam markol bele a bugyellárisba, marad is benne valami, meg nem is." – „Na lássa, egy képviselőnek erre is kell, hogy gondja legyen. Örülök, hogy majd segítségére lehetek. Nekem régi jó barátom *Lukács László*, a pénzügyminiszter, csak egy szavamba kerül, hogy gazduram adóját lemérsékeljék, vagy ha egy kis jégkára van, el is engedjék." – „De minél előbb ám, jelölt úr, mert az adóvégrehajtó már a múlt héten megfenyegetett." – „Azon is lehet segíteni. Majd távirati úton intézzük el a dolog sorsát. Lássa, éppen van nálam ceruza és papír, mindjárt megszövegezhetjük." – A távirat azon módon rá is kerül a papírra: „Kedves Laci barátom! Légy szíves Molnár János ...-i lakos adóját leszállíttatni." – „Tudja, János gazda, most itt a posta felé megyek, időközben fel is adhatom a sürgönyt, legfeljebb arról van szó, hogy annak költségeit előlegezni fogja." – Ebben azután meg is állapodtak. A költségre adott bőséges fedezetből nem is kellett a jelöltnek semmit visszaadni. János gazda megkönnyebbült szívvel vett búcsút a jelölttől, és a bekövetkező napokban rá is szavazott. Megérdemli, törődik a szegény ember bajával. – A jelölt úrnak pedig a századik látogatás és ezzel összekötött sürgönyköltségek után nem fájt a feje, miből fedezi a választás költségeket.

Viszont a pénzügyminiszter mosolyogva mesélte el képviselőtársainak, hogy életében annyi sürgönyt nem kapott, mint a *Pichler*-féle választás alkalmával. A jelölt tényleg feladta a sürgönyöket, legfeljebb a miniszter volt udvariatlan, aki azokra nem válaszolt, és kemény szívvel nem mérsékelte, még kevésbé engedte el az adókat.

A reménykedő választók hiába várták a pénzügyminiszteri jóindulatot, pontosan kellett nekik fizetni a régi alapon a közterheket.

A Házban azután – már mint megválasztott képviselő – üdvözölte a pénzügyminisztert, meg akarván tudni, hogy mit szólt a sürgönyök tömegéhez, és a miniszter nem haragudott a kedves tréfáért.

*

Már a címben ki kellett emelni a kerület nevét, amely nem egyezett *Papp Elek* születési és működési területével. Kezdetben Karcagon volt hivatali állásban, mint polgármester. Később politikai elhivatottságot érzett. Nem szűkebb hazájában lépett fel. Azon régi elv alapján, hogy senki sem próféta a saját hazájában, máshol kereste a politikai érvényesülést. Pedig tényleg erre született. Nem volt gyakorlati ember, szerette a szabad, jó életet, és még magángazdaságával sem sokat törődött.

Nem kellett belső politikai meggyőződést erőszakolni, gyerekkora óta szívta magába a függetlenségi gondolatot. Ennek volt leggazdagabb talaja a magyar Alföldnek ez a része – Karcag és szomszédsága, a szomszéd megyei Kaba. Nem sokat kellett tehát gondolkodnia, hol nézzen mandátum után. Nemcsak politikai programja volt tetszetős, hanem ő maga is; egyike a magyar kívánatos férfiaknak. Neki a választói a nők voltak. Akkor ugyan még nem szavazati joggal, de a nyújtófával, amivel elverték embereiket, ha nem arra szavaztak, akit ők jónak láttak. Ilyen szavazók tették Elek bácsi legfőbb erősségét. Róla maradt a híres mondás: „Igyunk egyet komámasszony" – ahova csak betért a kerületben, mindenütt fehér asztal és töltött palack várta. A kabai asszonyok szívesen koccintottak a kifent bajuszú képviselővel. A garádjára könyöklő kabai kutyák nem ugatták meg, ismerték a heti látogatót, innen maradt hátra az a mondás is: „könyököl, mint kabai kutya a garádján." – Ha valaki nem tudná, mi a garádja, menjen el Kabára és ott megláthatja, miként vannak az udvarok bekerítve.

Karcag, Elek bácsi állandó rezidenciája és Kaba, a kerülete nem is volt egymástól olyan messze. Mikor a képviselő úr pár napra elbúcsúzott hitvesétől kerülete látogatására, a pár napból bizony legtöbbször pár hét is lett. Ehhez járult még az is, hogy akkor kevesebb autó járta az országutakat, *Papp Elek* négyesfogata pedig lassabban járt.



259. kép: Felvonulás Papp Elek tiszteletére

Otthon azután természetesen számadást kellett adni a háziasszonynak a kimaradásról. Tudta ezt a kocsi is, és amikor hazatérőben Karcaghoz közeledtek, óvatosan megkérdezte a gazdát: „Hol is voltunk Nagyságos úr, hogy egyezzék a szó." – egyszóval a haditerv kellően meg lett beszélve.

Nem is ez okozott nagy gondot a gazdának, inkább a hitelezők türelmetlensége. Rossz emberek ezek. Mindig sürgetik a pénzt, sőt arra is vetemednek, hogy beperelik a becsületes embert. A bíróság

is segíti ezeket a gonoszokat. Az ítélet után jött a foglalás, majd az árverés. A bírósági végrehajtó jóindulatú ember volt, ilyen minőségében sokszor meglátogatta Elek bácsit és többször figyelmeztette, hogy kezdődik a behajtási eljárás.

A szép szarvú ökrök is zár alá kerültek. Elek bácsi most sem sokat ügyelt rá, elvégre annak fájjon akinek hitelezett! Eljött a végzet, az árverés. Az árverési hiénák is megjelentek, ott ugyanis mégis olcsóbban szerez az ember, így jobb vásárt lehet majd csinálni az ott vett portékákkal.

Ütött az óra, és a bírósági végrehajtó felkérte az adóst „Kérem, Képviselő úr szíveskedjék a lefoglalt ökröket előállítani!" – ennél mi sem volt könnyebb. Elek bácsi odakiáltott a tanyásnak „János, hajtsd le az ökröket a padlásról!" – Az összegyűlt vevőközönség kíváncsian várta, hogy néznek ki azok az ökrök, amik a padláson tanyáznak. A rejtély rövidesen megoldódott. János a tanya hű őre egymás után dobálta le a bőröket, kereken annyit, ahány ökör le volt foglalva.

A bírósági végrehajtó értetlenül nézett a dolog elé, de meg volt lepve a venni szándékozó közönség is. *Pap Elek* látva ezt megmagyarázta a rejtélyt: „Aki lefoglaltatta, annak kellett volna etetnie! Éhen haltak szegények."

Természetesen nehéz lett volna megállapítani, hogy a lefoglalt ökrök viselték-e a lehajított bőröket, vagy Elek bácsi cserélte fel az eladott élőket a döglött bőrökkel.

Nem lett azért baj, mert a nyári aratás bő fedezetet nyújtott erre a kis hátralékra is. Jobb esztendő volt, mint az 1863-as, amikor egész évben egy csepp eső sem esett. A Hortobágyra hajtott marha bőgve rohant a városba és ott lelegelte a zsúptetőt a házakról. A debreceni gazdák felébe adták jószágaikat a felvidékre, nyaralásra. Karcagnak volt akkor egy lelkiismerete juhásza, Kállai bácsi. A nagy szárazságban csak a mélyebb árkokban lehetett még füvet felfedezni. Már elhullott a nyáj fele, csak pár darab maradt mutatóba. A gondos juhász lehajtotta az árokba a szédelgő birkákat, de azoknak már nem volt akkora erejük, hogy onnan ki is másszanak. Kállai egyenként tette őket partra. „Ne féljetek kedves bárányaim lesz még rátok jobb idő is, csak ti már nem éritek meg." – Pedig hát Lajos napjára megeredtek az ég csatornái, és a megitatott szomjas föld órák alatt zöldbe borult.

Papp Elek, mint *Kossuth Lajos* törhetetlen híve, felhasználta a Lajos napot, hiszen ezt már a jó Isten is kitüntette a földre bocsátott esővel. Politikusok, helyi és közeli nagyságok mindig meg lettek híva a Lajos napi ünnepségre.

Ilyen ünnepségek után Karcagon karácsony napján is vendégül látták a barátokat. Nem sokan tudják azt, hogy a kunok különösen a régebbi időkben nemcsak disznókat használtak fel kocsonyának, hanem szamarakat is. Nemcsak a hortobágyi, hanem a kunsági legelők is telve voltak ezekkel a jámbor állatokkal.

A kun szamaraknak legszorgalmasabb vevői az 1914-es háborúban a cseh tiszti kaszinókban rengeteg alföldi szamár került terítékre. Nem voltak válogatósak a kun gazdák sem, ennek a jámbor állatnak minden alkalmas része a kocsonyába került. Ebből a felséges táplálékból ültek lakomát a meghívott vendégek is. A kocsonya tartalmat még a meghívott *Eötvös Károly* sem ismerte, ezért igen

meglepődött, amikor kivette a disznó orrát és látta, hogy csak egy lyuka van. A házigazda aztán felvilágosította a kocsonyába belekerült húsalkatrészről.

Elek bácsinak minden baja mellett nagy tekintélye volt a házon belül, házon kívül. A közjegyző Papp Sándor unokaöccse volt. Nem ő nevéztette ki, hiszen ellenzéki képviselő volt, ilyen ügyekben nem is szeretett közbenjárni és befolyást érvényesíteni. Papp Sándor büszke nemes úr volt, de otthon többször összeütközésbe került asszonyával. Ilyenkor a rendcsinálás hevében az is megtörtént, hogy nyúlseréttel a bokor mellé menekült feleségére lőtt, természetesen nem sértő, vagy ölő szándékkal.

Egy kis goromba ijesztgetés volt ez. Úgyhogy az asszony a közjegyző halálakor sötét bánatba esett.

Tudta, hogy az ura imádta a töltött káposztát, különösen, ha kolbász is díszelgett a tetején. Ezért minden másodnap nagy *kasztroly* került a sírra. A megboldogult éjjel felkelt a sírból és jóízűen elfogyasztotta a káposztát. A temetőőr pedig féléven belül dagadtra hízott.

*

AZ UTOLSÓ GÖRÖG

A politikai pártoknak vannak belső tagjai, de vannak kívülálló bámulói és rajongói is. Olyan is van, aki önzetlen lelkesedéssel és okos ésszel vigyáz a helyes útra, legalább is azt hiszi, neki kötelessége a pártot jó irányba terelni. Ezek az okos, tisztességes kültagok azért jó viszonyban vannak a hasonló célú más párttagokkal is. Azt lehet mondani, hogy ártatlan közkedveltek. A jóindulatú újságíró különösen becsben áll. Ilyen derék ember volt a függetlenségi párt fiatal titkára *Perczel* Mór is, telve a '48-as rokon tábornok *Perczel* hazafias lelkesedésével.

Készen állott mindig a segítségre. Bizalmas dolgoknak megbízható letéteményese. Ilyen emberek kell, hogy tartalékban legyenek, ki tudja, mikor kerül rájuk a képviselő-jelöltség?

Móricban sok olyan jó tulajdonság volt, ami erre jogosította, csak kisebb nyelvbeli fogyatkozása keltett némi aggodalmat. Beszéd közben itt-ott hebegett. Nehezen szedte a szavakat. Ez pedig egy ellenzéki jelöltnél elég súlyos körülmény, mert annak folyékony beszéddel kell a lelkes választót meggyőzni a párt igazságairól, a haza érdekeiről és boldogulásáról.

Móric állandó látogatója volt az ellenzéki központnak. A Balaton Kávéházban az ő tudta nélkül ott levél sem eshetett le a fáról. De baráti viszonyt tartott fenn a kávéházon kívül is más politikusokkal, akikben ellenzéki hajlandóságot fedezett fel, így *Vázsonyi Vilmos*sal is, aki szívesen megharapdálta az emberi fogyatékosságokat.

Még gimnazista korunkból tudjuk, hogy a homeroszi görög nyelvnek sok bolond szabálya volt. Első „aoristos", második „aoristos" megannyi igeidő, amire nagyon vigyázni kellett, hogy Homérosz az Odisszea hallhatatlan írója meg ne haragudjék.

Ebben a furcsa nyelvben, amit már egyetlen új görög sem ért, volt többek között egy különös jel az úgynevezett „hehezet". Hasonlított ez a francia „accent circonflexhez", amit a „c" betűre szoktunk helyezni, hogy a magánhangzó-előtt „sz"-nek ejtsük ki. A hehezetnek nem ez volt ugyan a hivatása, mégis szükség volt rá, hogy a „H" betűt kihangsúlyozzuk.

Móric barátunk ugyan nem volt sem született, sem új görög, ezt a hangsúlyt azonban nem csak a „H" betű előtt használta, de állandóan másutt is. Észrevette ezt *Vázsonyi* is és meg akarván dicsérni *Perczel* Móric bátor ellenzéki magatartását, összehasonlította a trójai hősökkel: „Kedves Móric! Te vagy az utolsó görög. Te állandóan hehezettel beszélsz."

*

Nem volt könnyű dolog ellenzéki programmal a Házba bekerülni. A nyílt szavazás bizony sok választót visszatartott meggyőződésének bevallásától, inkább szavazott a kormánypártra, különösen, ha italmérési engedélye, vagy dohány-trafikja volt, vagy egyéb kötelék fűzte az állami jóindulathoz. Kisebb szavazó, aki nem részesült ilyen állami kegyekben, még vette magának azt a bátorságot, hogy az ellenzékre szavazzon, hiszen még apja, vagy nagyapja mesélte el a szabadságharc nagy küzdelmeit, a nagy nemzeti hős *Kossuth Lajos* dicsőségét. Valamelyik őse talán részt is vett az isaszegi, szolnoki, vagy debreceni csatában. *Kossuth Lajos* arcképe mindenesetre ott lógott szobája falán.

A nagyobb birtokos, még ha nem is viselt vasalt nadrágot, sokszor szívesen barátkozott a szolgabíróval, vagy éppen a főispánnal úgy gondolta, hogy ezzel tekintélyt szerez. Ott szokott lenni a főispáni beiktatókon és díszebéden, legtöbbször megyebizottsági tag is volt.

Ez a körülmény aztán kötelezettséggel is járt, rá kellett szavazni arra a jelöltre, akit a főispán úr alkalmasnak talált. Ezen jelölt pedig semmi esetre sem volt ellenzéki. Legtöbbször Dávidok harca a Góliátokkal, azzal a különbséggel, hogy a győzelem ritkán hajlott a parittyázó király felé.

Volt rá eset, hogy egy-egy főispáni ebédre frakk viselését is kötelezővé tették, hogy az ünnepiesebb keretek között folyjék le.

Apró kis félreértések még nem rontották el a hatalom és alattvalók közötti barátságot, de a választásoknál már kiélesedtek az ellentétek. A kinevezett körzeti elnökök igyekeztek eleget tenni feladatuknak. Természetesen legtöbbször nem az ellenzék javára.

Már a szavazás sorrendjének megállapításánál is hátrányba került a jámbor ellenzék. A kalapba tett sorsolási cédulák csaknem kivétel nélkül a kormánypárti jelölt elsőségét biztosították.

Rosszmájú emberek azt állították, hogy abban a kalapban az ellenzéknek nem is volt cédulája.

Az elnöktől függött, tízes, vagy négyszázas turnust állapít-e meg, olyan körzetben, ahol az ellenzék túlsúlyban volt, lehetőleg nagyszámú csoportot kellett alakítani.

Ez arra volt jó, hogy az először szavazásra kerülő kormánypárti szavazóval az elnök úr jóindulatú társalgásra kerülhessen. „Hogy érzi magát, hogy sikerült a kalászos, meg a tengeri. Úgy hallottam, hogy a felesége beteg volt, remélem, már jobban van?" Szóval egy-egy kormánypárti szavazó legalább negyedórát töltött a helyiségben, mire jött a másik ugyancsak nem rövidebb idő alatt szabadulva.

Bölcs intézkedés volt ez, mert az ellenzéki csoport csak késő délutánra került szavazásra, legtöbbször csak bekerített nyílt helyen várva a rájuk következő sort, télen hidegben, nyáron tűző napon. Ennek az lett az eredménye, hogy legtöbben elszéledtek, mert el kellett látni a háziállatok sorát, vagy midőn már a nőknek is szavazati joga volt, az anyáknak a gyerekek gondozását.

Végre is betámolyog elsőnek egy őszbe vegyült ellenzéki nyakas magyar. „Hogy hívják?" kiált rá barátságtalanul az elnök úr. „Nagy János a becsületes nevem, instálom." – „De milyen Nagy János, hiszen három ilyen is van itt", – volt az újabb kérdés. „A Veres Teri ura." „Hol lakik?" „Az Aradi utcában a felvégen, a malom csárda mellett." „Hát a másik kettő hol lakik?" „Az egyik a Gát közön, a másik meg a kutyaszorítóban." „Jól van, de tudja-e magát valamivel igazolni?" Nagy János tapasztalt szavazó volt, egy párszor már átesett ilyen kérdezősködésen, azért felszerelte magát „írással" – is. Hozta is és felmutatja az anyakönyvi kivonatot. „Hát nem úgy van, mint azt kelmed állítja, mert itt nem Aradi utca szerepel, hanem Diófa utca." „Hát, instálom, azóta már elkeresztelték, most már csak Aradi utca a becsületes neve, de különben is itt van a járlata annak az üszőnek, amit a múlt héten vettem. Ott is Aradi utca van."

Az elnök úrnak végre is el kellett fogadni az üsző személyazonosságát és Nagy János szavazatát beíratja az ellenzéki listára.

Ezek az emberek szívesen hoztak áldozatot a szent cél érdekében. A most leírt választási módszer kifárasztotta az ellenzéket és ellenzéki kerületben is behozta a kormánypárti jelöltet.

Mégis bekerül a Házba egy pár nyakas magyar. Ilyen volt Uray Géza is, aki az ősöktől több ezer holdat örökölt, de bizony ez apródonként el is úszott, pedig nem is volt kártyás, sem mulatós, legfeljebb a választóit szerette, a politika lassanként lefaragta az ezer holdakat. Pesti lakásának előszobájában reggelenként soha sem volt kevesebb egy tucat csizmánál. Ha már az ember Pestre jön és meglátogatja a képviselő urat, megbízza különböző bajának az elintézésével illik, hogy annál lakást is kapjon, de az is illik, ha a képviselő úrnál alszik, húzza le a csizmáját.

A meggyőződésnek és kényszerítésnek még a választás előtt meg voltak az eszközei. A szolgabíró megbüntette az ellenzéki szavazót, mert a kifolyt csatornavize az utcát beszennyezte. Igaz, hogy nem is volt a faluban csatorna. A harapós kutya megmarta a házaló zsidót. Ilyen kutyát nem is igen szoktak tartani. A jegyző tévesen magasabbra állította ki az adóívet, ebben a tévedésben természetesen csak a szándék volt rossz. De hát volt még csábító eszköz is, a meggyőződés irányításánál.

Nem lesz felesleges, ha megemlítjük, hogy a magyar ember természeténél fogva is tisztelettel viselkedett még ellenfelével szemben is és még a kormánypárti jelöltről sem tételezett fel rosszindulatot.

Az ellenzéki magyarok szívesen hoztak áldozatot a szent cél érdekében. Mikor a választási elnök látta, hogy az ellenzék túlsúlyban van elkerített helyet jelölt ki számukra, tűző napon vagy hideg szélben. Sokszor kellett százaknak várakozni arra, hogy szavazásra kerüljenek. Bizony megesett reggeltől délig álltak topogva, fáradtan, fagyban, hőségben. Most, amikor nők is szavaznak, ki gyereket hagyott odahaza, beesteledett, jött a záróra, a kormánypárti szavazók régen elfogytak, az ellenzék pedig kénytelen kelletlen elszéledt.

*

KOSSUTH LAJOS MELLSZOBRA

Csendes kis dolgozószobám írószekrényéről diadalmasan néz rám férfiszépsége teljében a magyar függetlenség apostola. Holló Barnabás mintázta, mintha tanítómestere akarna lenni a későbbi *Kossuth* szobor alkotóknak. Véletlen szerencse juttatta ezt a nagyszerű emléket szerény hajlékomba.

Az 1906-os nagy függetlenségi győzelem, vagy ha őszinték akarunk lenni, csak diadalmas választási eredmény, behozta a képviselőházba *Ambrozovits Lajost* is, *Kossuth Lajos* vérbeli unokaöccsét. Ez az összeköttetés nem maradhatott meg az egyszerű képviselőségnél, valamivel magasabb közjogi méltóságot követelt. *Ambrozovits* akkor még nem játszott szerepet a magyar közéletben, nem tarthatott igényt miniszterségre, sőt még államtitkárságra sem. Volt azonban megoldás, ez a főispáni méltóság. Inkább méltóság, mint foglalkozás. Feladata csak a törvényhatósági közgyűlések vezetése, főkötelessége pedig a kormányhatalom politikai támogatása. Még azt sem lehet mondani, hogy hasonmása az amerikai megyefőnöknek, a seriffnek, miután ennek tényleges közigazgatási feladata és munkája is akad. – A magyar főispánnak azonban mégis több dolga volt. Így a társadalmi jelenlét, vagyis mindenütt ott lenni, ahova a helybeli ún. irányadó tényezők összejönnek, és a semmittevést lázas tevékenységgé csoportosítják.

Abból nem származik baj, hogy valahol kevesebb jó bor terem, és kevesebb malactokányt fogyasztanak, mint a Bácskában. Már pedig, mint legfőbb megyei hatalmasság, odakerült a mi Lajos barátunk, aki csendes, józan ember volt, művelt életfelfogással, és azt is mondhatnám, mérsékelt italszeretettel. Annál nagyobb volt azonban a kötelességteljesítés iránti érzéke, ilyen kötelességnek tartotta a helyi szokások elsajátítását és azoknak gyakorlását is.

Szegényebb vidékeken legfeljebb talpas poharak vannak, azokban is csak vinkót szoktak feltenni. Hát ez a Bácskában nem divat. Ott csak a talpatlan poharakat ismerik, amikben azután ha valami jóféle ital kerül, azt „trojanicá"-nak nevezik, amelynek a görög Trójához ugyan semmi köze, inkább a rác szokásokkal van rokonságban. –

Egészen ravasz alkotmány ez a pohárszerű borkóstoló. Akárhogy állítja az ember, nem sikerül talpra állítani, hogy is állhatna meg, oldalra kell fektetni, hiszen nincs talpa. Addig, amíg nincs benne semmi, nem is olyan ártalmas, mert üres kehelytől még senki sem lett részeg, de a bácskai ember nem rajong az üres poharakért, különösen, ha legalább ketten, hárman vagy még többen vannak együtt.

A trojanica nem is olyan engedelmes, mint a tojás. Kolumbus Kristófot diadalmas amerikai útja után a kirándulást pénzzel ellátó spanyol király is vendégül látta.

Mikor az út felől vitatkoztak, a vendéglátó király kételyét fejezte ki annak nehézsége felől. A megbántott vendég feltette a kérdést a házigazdának: hogyan tudna egy tojást a sarkára állítani? Miután az többszöri kísérlet után sem sikerült, a nagy felfedező egyszerűen az asztalhoz ütötte a tojás végét, és az megtette a kötelességét, meg is állt. Ez a közismert Kolumbus tojása, de ezt a tréfát nem lehetett a trojanicával megtenni. Mit csinál ilyenkor az ember, teljes tartalmát kiüríti, és így megmenti a drága nedűt.

Hát bizony ez a helyi szokás könnyen második természetévé válik az embernek, s ezt a természetét nem tudja levetkezni még akkor sem, ha trojanicát már nem is lát. Már pedig a főispánság letelt akkor, amikor a hatalmat osztogató koalíció megbukott. *Ambrozovits* bizony még megfelelő nyugdíjat sem kapott, de megmaradt nála a trojanica emléke. Ez pedig kötelező valami, azt ki kell elégíteni. Kezdetben ment is valahogy a dolog, de az idők felhőssé váltak. A *Kossuth* rokonság még nem teremtett jogcímet az ingyen ellátásra, sőt még szerényül fizetett állásra sem, viszont az átalakított bácskai természet kielégítést várt és követelt.

Régi képviselőtársak voltunk egymással, fenntartottuk azután is a barátságot, sőt hallgatólagos megállapodás jött létre közöttünk. – Lajos barátom minden hónapban megtisztelt látogatásával, és nálam folyószámlát nyitott. Ebben a tartozik oldalt töltöttük ki, amiben a lejárat sem volt megállapítva, majd rendbe hozza Lajos a mérleget, ha lesz pénze. Az ezzel felmerült kiadásaimat be kellett állítani házi költségvetésembe. A megtisztelő látogatások ellen nem is volt kifogásom, míg azok rendes borszag kíséretében következtek be. Lajos kedves úriember volt, azután is szívesen rágódtunk a régi emlékeken.

De az idők kezdtek nehezedni. Lajos már leszokott a borról, az nem is lett volna baj, ha fel nem cseréli a pálinkával. Ez valamivel olcsóbb volt ugyan, de a pálinkának a szagát másodkézből venni nem valami kellemes. – Rutén testvéreink a „mókus-víz"-et, ahogy a pálinkát rendes ember nevezni szokta, nem isszák meg; nem azért, mintha nem szeretnék, dehogyisnem, nagyon is szeretik. De ha lenyelik, ez csak pillanatnyi gyönyört szerez, viszont ha a gubára öntik, a mámorító illat napokig, sőt hetekig élvezetet nyújt. – Lajos nem öntötte ugyan a gubára a szeszt, de nem is titkolta az iránta való hajlandóságot. Szerettem volna az elvonó kúrát vele lefolytattatni. Többszöri ígérete dacára ez az igyekezetem sikertelen maradt. November kezdett hűvössé válni. Az emberek elővették a télikabátot. Lajos, hogy a méltóságát megóvja, szintén kabátba bújt, de dohányos ember lévén, nem nagyon vigyázott a ballon felöltőre, és bizony az majdnem úgy nézett ki, mint az arab *Kászem papucsa*; tele volt cigaretta égésfoltokkal, nem is volt olyan nehéz a ballonkabáton lyukat fúrni. Hűvös novemberi napon volt újra szerencsém. „Lajoskám, mégis hűvös van már, ez a kis vékony felöltő aligha lesz elég. Tudod mit, utolsó megtakarított filléreimet adom kölcsön, vegyél magadnak egy télikabátot."

Lajos hozzáírta a többihez ezt a havi rendesnél nagyobb adósságot, és megígérte, hogy legközelebbi megtisztelő látogatásánál az új télikabátban fog megjelenni. A megszabott látogatási napon újra csengettek. Az én kedves régi barátom megint felkeresett. Nemcsak a megszokott léptéről ismertem fel, de a pálinka szagról is, ami a hosszú előszoba bejáratánál jelezte már a látogatást.

Nem láttam az új télikabátot. De a régi ballon felöltőn kettővel több égetett lyuk jelentkezett. „Lajoskám, hát nem tartottad be megállapodásunkat." – „Na, ne haragudj," – volt a megnyugtató válasz – „tudod, elhoztam neked a legkedvesebb emlékemet, nagybátyám, *Kossuth Lajos* mellszobrát, amelynek még az az érdeme is van, hogy a híres szobrász, Holló Barnabás mintázta; nagybátyám ott tartotta a dolgozószobájában."

A szobornak nagyon megörültem, de sajnáltam szegény barátomat, aki ballonkabátban megy neki a nehéz télnek. Kérdőleg néztem *Kossuth Lajos*ra, a szobor rám mosolygott: jóváhagyta az ajándékozást.

Jóval később én pedig úgy éreztem, hogy a mellszobor a legméltóbb helyen a Magyar Nemzeti Múzeumban lesz, oda is ajándékoztam.

*

KIVONAT A PATTANTYÚS ÁBRAHÁM DEZSŐVEL FOLYTATOTT BESZÉLGETÉSEKBŐL

Emigrálásom után először 1965-ben jöhettem haza. 1965 és 1973 között vettem fel P. Ábrahám Dezső emlék-beszámolóit, melyeket direkt a mikrofonba mondott. Az 1965-ös felvétel sajnos megsemmisült, viszont a kis kazettára beszéltek megmaradtak. Tehát a felvétel 1966 és Dezső bácsi halála (1973. július 25.) között készülhetett. (E beszámolóban egy alkalommal Dezső bácsi magát 98 évesnek mondja, tehát valószínű, hogy legalább is az utolsó rész 1973-ban keletkezhetett. A „Fényes múlt..." fejezetben a „prágai tavasz"-ról ír, ami ismerten 1968-ban volt.)

2015 őszén a kazettákat digitalizáltattuk, majd a szöveget számítógépre legépeltettük.

Már az nagy szó, hogy valaki 90, vagy még több éves korában így „druckreif" – magyarul úgy mondanánk: „nyomdakészen" – tudta a régi dolgokat elmesélni.

Bár exisztál Dezső bácsi memoárja, mégis érdekes ez a beszámoló, ha az ember össze akarja a kettőt hasonlítani, azonkívül bizonyos kiegészítések is érdekesek, melyek kvázi az életrajzához adnak felvilágosítást.

Moderátor: Kéry László („K.L.")

Regélő: P. Ábrahám Dezső, Dezső bácsi („P.Á.D.")

1. Hozzászóló: Ábrahámné, Rucsinszki Anna, Anny néni („R.A.")

2. Hozzászóló: Supperné, Rucsinszki Ilona, („Lola mama")

1. kazetta: **Szeged, 1919.**

K.L.: Mehet [a felvétel]

P.Á.D.: Egy kis bevezetést fogok csinálni!

K.L.: Igen, ide kell aztán majd beszélni! Szóval lehet így is, hogyha egyforma hangosan beszél Dezső bácsi. Tessék, megy!

P.Á.D.: A két világháború óta nagyon megcsökkent az embereknek a régmúltak iránti érdeklődése. Nem gondolnak arra, hogy a múltakból tud az ember leginkább a jövőre építeni. És mióta a II. világháború is lezajlott, átalakult a politikai és a társadalmi képe az egész világnak. Így érdeklődésre számíthat minden olyan leírás, ismertetése a dolgoknak, amik a változott viszonyok között történtek. Aki a '918-as magyar összeomlás után kényszerítve voltam Szegeden menekülni, most elhatároztam, hogy úgy az előzmények, mint a szegedi eseményeknek a megírását fogom megcsinálni. 1918 októbere voltaképpen nem volt egy forradalom, és tévesen nevezik ezt a katonai, politikai, és gazdasági összeomlást őszirózsás forradalomnak. Ez nem volt forradalom. Forradalom akkor van, hogyha csak két ellentétes politikai érdek összeütközik. Itt azonban nem volt ilyen ellentétes cselekvés, mert hiszen nem volt kivel összeütközni. '918-ban, úgy az Osztrák Magyar Monarchia, mint Németország tökéletes katonai összeomlást mutatott fel. 1918. november 11-én *Compiègne*-ben a németek letették a fegyvert. A Monarchiában már 1918 októberében bekövetkezett a katasztrófa, amely semmiképpen sem nevezhető forradalomnak, hanem az egyszerűen egy összeomlás volt; összeomlás, azért mert nem volt aki parancsoljon, aki vezessen és aki rendet csináljon.

Magyarországon '918. október 31-én egy tökéletes káosz volt, ahol arra kellett vigyázni, hogy nehogy egy szélsőséges csőcselék-tombolás következzék be. Úgyhogy erre alakult aztán az úgynevezett Nemzeti Tanács, amelynek én is a tagja voltam. Ez a nemzeti tanács helyettesítette a legfőbb hatalmat, helyettesítette a kormányt is és igyekezett rendet csinálni.

'918 novemberében, november 16-án kimondották a köztársaságot. *IV. Károly király*, miután Gödöllőről Bécsbe ment az egész családjával, kinevezte végül is *Károlyi Mihályt* miniszterelnöknek. Elhibázott és elkésett dolog volt, mert *Károly* először *Hadik*ot, azután *Andrássyt* bízta meg kormányalakítással, *ifj. Andrássy Gyulát* pediglen a külügyminiszterséggel, azonban *Andrássy Gyula* ugyan áttette a székhelyét Bécsbe, azonban Bécsben nem vették komolyan az ő kinevezését, mert hiába rendelkezett, senki nem engedelmeskedett neki és a győztes *nagyantant* is, (a győztes nagyhatalmak is) úgy fogták fel az ő kinevezését, mint aminek semmiféle hatálya és komolysága nincsen.

Engem 1918 novemberében akaratom ellenére *Károlyi Mihály*, – akkor még miniszterelnök volt –, kinevezett igazságügyi államtitkárnak. Miután azonban a minisztere, ugyanakkor az igazságügyi miniszter kormányelnök lett, *Károlyi* pedig miniszterelnökből államfő lett, én vezettem az igazságügyi minisztériumot hónapokon keresztül; mindaddig, míg 1919. január 26-án az én indítványom-

ra a kormányzó párt, az úgynevezett függetlenségi és 48-as párt kettévált, a pártnak a nagyobb része az én indítványomra úgynevezett Nemzeti Függetlenségi Párt, a kisebbségben maradt Károlyi párt pedig úgynevezett Károlyi párt lett. Rendes körülmények között ilyen esetben a kormányelnöknek buknia kellett volna, azonban a viszonyok akkor és a helyzet egészen más volt. *Károlyi*nak ezt a kisebbségben való maradását nem vonta maga után azt a kötelezettséget, hogy ő lemondjon. Továbbra is államfő maradt, ami nem kifogásolható, mert legalább volt valaki, aki, ha másképpen nem is, legalább jelképileg képviselte az országot.

'919. március 24-én nekem menekülnöm kellett, mert akkor én már a szélső baloldaliak ellen állást foglaltam. Ugyancsak '919. március 21-én már el is rendelték, mikor a tanácsköztársaság megalakult és *Károlyi* akarata és tudomása ellenére átvette a hatalmat, nekem menekülnöm kellett, mert le akartak fogni. Akkor történt a menekülésem Balatonfüredre, onnan továbbmentem aztán pár heti tartózkodás után Siófokra, Siófokról át akartam menni Ausztriába, onnan hogy az ottani emigráltakhoz csatlakozzam, azonban Nagykanizsán már megszakadt az összeköttetés Sopron felé, így utamat megváltoztattam, így kerültem Jugoszláviába, vagyis akkor már a Dráván-túli részt lekapcsolták Magyarországról, és a Dráván kellett általmenni. Két barátommal: *Feszt Fedor*ral és *Magyary Antal*lal – akik mind a ketten magyar minisztériumban, mint tisztviselők foglaltak el magasabb állást –, mentünk tovább Jugoszláviába. Elértünk Zágrábba, ott a *Skerlec Ivánn*al, aki nekem régi barátom volt, horvát bánnal találkoztunk – aki már természetesen már akkor a báni méltóságot nem viselte – őt kértük, hogy legyen segítségünkre. *Skerlec* jó indulattal fogadott; kijelentette azonban, hogy neki semmi hatalma már nincsen, nem tud rajtunk segíteni. Úgyhogy véletlenül aztán az ottan állomásozó francia parancsnoksághoz fordultunk, ennek a segélyével jutottam aztán el (Szlavon) Brod felé Horgosig, amely a legutolsó állomása volt Szegednek, mert Szeged és Horgos között egy kis rövid vicinális vasút vezetett. Onnan kerültem át Szegedre. Szegeden első dolgom volt *Károlyi Gyulá*val találkozni, akit felkerestem, mert *Károlyi Gyula* időközben Aradról átjött Szegedre. *Károlyi Gyula* ugyanis a régi függetlenségi pártnak tagja volt, és mint ilyen, főispánja lett Aradnak és Arad megyének. Egy nagyon rokonszenves, egy demokratikus gondolkodású ember, aki dacára nagy vagyonának, megértette a kötelességét és általános népszerűségnek örvendett Aradon. Miután a Magyar Tanácsköztársaság ellen úgy Aradon, – amely voltaképpen román megszállás alá került –, mint Szegeden ellenforradalmi kormányok alakultak, az ottani francia csapatok parancsára *Gondrecourt* tábornok azt ajánlotta neki, hogy miután ott a kormányát megalakította, hogy menjen át Szegedre, mert az egész Arad körül van véve román csapatokkal, ott nem fog boldogulni. Így került aztán ő Szegedre. Ez az átkelés nem volt egészen könnyű, mert mikor elindult Károlyi a kormányával és több mint 25 tisztviselővel, akkor időközben Temesvárra kerültek, ahol először a szerbek, aztán később pediglen Temesváron túl, amikor tovább Szegedre mentek, a románok az egész társaságot lefogták. A honvédelmi miniszterét *Károlyi*nak, *Szabó Zoltán*t pediglen, miután ő katona volt, internálták Craiovába, Romániába. Így került aztán ő Szegedre. Ott aztán az ottani ellenforradalmi

alakulattal, amely az *ABC, Antibolsevista Comité* néven alakult meg, az ottani, részben a volt főispán, részben a helybeli ellenforradalmároknak közreműködésével, ezzel kapcsolatot kapott és keresett.

Kezdetben nehézségek voltak a két érdekeltségnek összeforrásánál, de hát *Károlyi*nak ezt is sikerült eliminálni. Az egyetlen miniszteri szék még betöltetlen maradt, mert amint említettem, a honvédelmi minisztert, *Szabó Zoltánt* a románok lefogták és elvitték.

Véletlen szerencse – vagy nem tudom, hogy nevezzem ezt – folytán ugyebár *Horthy Miklós* átkerült Kenderesről, ahol a családnak volt egy kisebb birtoka, Szegedre. Az átkerülés pediglen egy nagyon kedves előzménye volt. Nevezetesen: a románok a párizsi nagytanács tilalma ellenére átlépték a Tiszát és eljutottak egészen Kenderesre, ahol mint mondom, a Horthy-családnak volt a birtoka. *Horthy* ott már az ellentengernagyi minőségét levetette, és mint gazda járta be lovaglással az egész környéket. Volt neki egy igen kedves, sárga lova, melyet, mint lovagló lovat használta; és hát mikor bevonultak a románok, a román tiszt meglátta ezt az igen szép lovat és rögtön rátette a kezét és kivezettette az istállóból és elvitte, helyesebben el akarta magával vinni. Mikor ezt a jelen lévő *Horthy* meglátta, nagy csetepaté támadt. Ekkor a felesége látta azt, hogy ennek rossz következményei lehetnek, ekkor ajánlotta, hogy feltétlenül menjen el, mégpedig minél gyorsabban, mert a parancsnokló román tiszt kiadta a parancsot az ő elfogatására. Így került ő Szegedre, s akkor *Horthy Károlyi Gyulá*val találkozott, akivel régi ismeretségben volt. Így lett ő a Károlyi-kormánynak vagy az Első Szegedi Ellenforradalmi Kormánynak a honvédelmi minisztere.

Szünet

A Károlyi-kormánynak egyik tagja volt *Teleki Pál* (a későbbi miniszterelnök is a Horthy éra alatt), külügyminiszter lett, és ugyancsak minisztere lett a Károlyi-kormánynak az Aradról ilyen minőségben átjött kereskedelmi miniszter, *Varjassy Lajos* is. A két embernek a világszemlélete tökéletesen ellenkező volt. *Horthy* a régi rendszernek a híve és egy meglehetősen konzervatív gondolkodású ember, *Varjassy Lajos* pediglen egy radikális politikus, akit még *Károlyi Mihály* nevezett ki Aradon főispánnak és úgy lett aztán ő később *Károlyi Gyula* kereskedelmi minisztere. Mégpedig azért kereskedelmi miniszter, mert ő az aradi kereskedelmi kamarának volt a titkára, és *Károlyi Gyula* úgy gondolta, hogy a kereskedelmi ismeretekben talán eléggé jártas, azért lett ő kereskedelmi miniszter. A két ember, talán nem túlzok, ha azt mondom, hogy halálosan ellenséges viszonyba került magával a kormányban. És *Varjassy Lajos*, aki különben igen jól bírta a francia nyelvet, és állandó összeköttetés volt a Károlyi-kormánynak az ottani két francia tábornokkal: *Charpy* divizionerrel [brigádparancsnokkal] és *de Lobit* hadosztály-parancsnokkal. Így aztán lett ő egy összekötő kapocs a minisztérium és a két francia generálissal. Az ellentétes politikai nézetből kifolyólag aztán személyes ellentét is támadt és *Varjassy* mindent elkövetett, hogy *Horthy*t meglehetős rossz színben tüntesse fel a védelmet nyújtó két francia tábornokkal. Nem csak ezt csinálta meg, hanem ezzel kapcsolatosan aztán a saját miniszterelnöke, *Károlyi Gyulá*val szemben is meglehetősen ellentétes álláspontot foglalt el. Ezt mind nyilvánosságra hozta a két francia tábornoknál. Károlyinak a bukása annak tulajdonítható ép-

pen, hogy részben a szegedi ABC-nek a mellőzött tagjai, részben pediglen *Varjassy*nak az ellenséges beállítása úgy tüntette fel, mint régi Habsburg-imádót, aki a régi német szövetséget akarja feltámasztani és így informálta a két francia tábornokot is. Úgyhogy Károlyi Gyula, dacára, hogy ez a beállítás nem felelt meg a valóságnak, dacára annak, hogy mindent elkövetett, hogy rokonszenvét a győztes nagyhatalmaknál biztosítsa, kénytelen volt felvetni a kérdést a franciáknál, hogy vajon tudnák-e az ő elismerését biztosítani. A két francia tábornok már udvariassági szempontból is kérdést intézett a párizsi nagytanácshoz, azonban megnyugtató feleletet abszolút nem kapott.

Úgyhogy '919. július negyedikén tartott minisztertanácsot, felvetette a kérdést, hogy vajon megvannak-e azok az előfeltételek, melyek biztosítanák a Károlyi-kormány sikerét a budapesti kormánnyal szemben. Miután belátta, hogy ő a franciáknál már uralomra jutott felfogás folytán nem tud sikerre jutni, akkor a minisztertanácson beadta a lemondását. Lemondott és a Szegeden levő volt politikusokat, akik képviseltek minden politikai pártárnyalatot, megkérdezte, hogy ki lenne a legalkalmasabb az ő utódjának? Mert ő Ábrahám Dezsőt tartja alkalmasnak arra, akinek a politikai múltja és a franciákkal való összeköttetései alkalmassá tennék az Ábrahám-kormányt arra, hogy azt később a párizsi nagyantant is elismerje és megkapja mindazokat a jogokat, amelyek egy szuverén kormányt megilletnek, tehát tökéletes hadseregszervezést, és azután ezzel a Budapestre való vonulást. Már a hadseregszervezésnél is nehézségbe ütközött Károlyi. Nevezetesen a franciák megtiltották a hadseregbe való sorozást és Károlyi, aztán mikor vele együtt találkoztam és ebben a kérdésben tárgyaltunk, megkérdezte, mi a véleményem. Én figyelmeztettem arra, hogy régi magyar szokás volt a toborzás is, próbálja meg a toborzást megcsinálni. Én ebben a tekintetben szívesen állok rendelkezésére. Nagy örömmel fogadta a tanácsomat és én aztán az ő hozzájárulásával tíz toborzó bizottságot alakítottam, amely az ottani környékbeli és tekintélyes embereknek az elnöklete alatt arra törekedett, hogy az új nemzeti hadsereget megalapítsa, mert *Károlyi* csak azokra a tisztekre támaszkodhatott, akik a régi hadseregből és a Monarchia régi tisztjeiből megalakítva, téli bundákban, forró júliusban menekülve jöttek át Szegedre és ottan megalakították a tiszti századot. Hat ez nem volt alkalmas arra, hogy hadsereget szervezzenek. Viszont a tíz toborzó bizottságnál, amelynek elnökéül *Zichy Olivért* [helyesen: *Aladárt*] választották meg, sikerült az embereket meggyőzni arra, dacára a négy éves háborús nyomorúságnak, hogy önként álljanak be katonáknak. Úgyhogy az én kormányom alatt mar több mint hatezer ember jött össze a lakosságnak különböző rétegeiből, ahol még sok ipari munkás is jelen volt.

Ez a hadsereg aztán július 17-én zászlószentelést is alapított, ahol már *Horthy Miklós* volt a fővezér. Az ő fővezérségének előzménye az mikor Károlyi megbukott, akkor arról volt szó, hogy én a kormányomat megalakítottam. Tényleg úgy is volt. Ebben a kormányban is benne volt *Teleki Pál*, későbbi miniszterelnökünk, mint külügyminiszter. Nekem szoros összeköttetésem volt a jugoszlávokkal, még a régi politikai rendszer alatt, mert a függetlenségi párt szoros kapcsolatban állott a szerbekkel. *Batthyány Tivadar*, aki a pártnak igen tekintélyes tagja volt, igen jó barátságban volt *Pasich*-csal, a szerb miniszterelnökkel. Két hosszúszakállú úr, akik sokat találkoztak, és tréfát csinált

ebből a közvélemény, hogy „a két hosszú szakállú most árulja el a hazáját". Természetesen ez csak egy tréfa volt, amelynek az alapja az volt, hogy igyekeztek egy közös megállapodásra jutni.

Ez régi emlékek alapján aztán köztem és a jugoszláv kormány közt igen kedves barátság alakult ki. Én leküldtem először *Teleki Pált* és *Belitskát* a tárgyalások előkészítésére, aztán elment *Balla Aladár*, aki szintén szoros kapcsolatban volt a jugoszlávokkal és szintén *Teleki Pál*lal. Ott megállapodtak az átvonulásnak a területe tekintetében, mert a délvidék, a bajai háromszög szerb megszállás alatt állott. Megállapodtunk a jugoszlávokkal abban, hogy igenis ott megengedik a magyar hadseregnek a Dunántúlra való átkelését. De nem csak ez volt az eredmény, hanem volt közöttünk egy gazdasági és fegyverbeli megállapodás, ahol a jugoszlávok a Szegedi Kormányt elismerték, politikai megbízottat is akartak küldeni és különösen gondot viseltek abban a tekintetben is, hogy megfelelő, a kifosztott Magyarország lakosságának szükséges élelmi és ruházati cikkekkel, mintegy ötszáz vagon küldeményt fognak majd Magyarországra küldeni az én odavonuló kormányom idejére.

'919. július végén aztán a párizsi nagytanács az én kormányomnak megadta az elismerést. Ez azt jelentette, hogy már nem függtünk az ottani francia parancsnokságtól, mert egy tökéletesen szuverén kormány alakult az én kormányzatom alatt. A régi barátság azonban a két tábornok közt megvolt. Úgy *Charpy*val, mint brigádparancsnokkal, mind *de Lobit*tal mint hadosztályparancsnokkal a legkedvesebb baráti összeköttetésünk volt. Felújítottuk a régi magyar-francia barátságot is. Utaltam arra, hogy a magyar nép mindig a legszívesebben gondolkodott a franciákra. Mikor az 1871-es frankfurti – a franciákat megalázó porosz-francia háborút követő – békében ugyebár olyan súlyos feltételeket kötöttek ki a franciákkal, akkor a pártnak a volt elnöke, *Irányi Dániel* a magyar parlamentben felszólalt ezen súlyos békekötések feltételei ellen. Ezt a francia tábornokokkal közöltem, akiknél ez nagyon rokonszenves benyomást tett. Mindent elkövettek arra nézve *Franchet d'Espèrey*-nél is, a balkáni csapatok parancsnokánál, hogy a mi kormányunk megkapja a tökéletes elismerést, ami ténylegesen sikerült is.

Horthy természetesen ebben a kormányban nem vett részt. Már csak azért sem, mert az ő személye igen antipatikusan volt leírva a franciáknál. Miután azonban az ottani tisztek nagyon rokonszenveztek *Horthy* személyével, éppen a hadsereg szervezése kérdésében nem akartam őt mellőzni és megkérdeztem a francia tábornokoktól, van-e kifogásuk az ellen, hogyha *Horthy*t már nem veszem be a kormányomba .....

1. kazetta vége. 31 min 07 s

2. kazetta **Szeged, 1919.** *(folytatás)*

Hogy van-e az ellen kifogásuk, hogy ha *Horthy*t már nem veszem a kormányomba (amit ők nagyon helyesnek tartottak), hogyha őt vezérkari főnökké nevezem ki. Erre kijelentették, hogy mivel az nem politikai állás, semmi kifogásuk nincs ellene. Így került aztán ő, mint fővezér a hadseregnek a parancsnokává, és ő a kormánynak esküt is tett ebben a minőségében. És akkor én jegyzőkönyvvel értesítettem az ő kinevezéséről.

Az ő kinevezésének körülményei nagyon érdekesek voltak, mert azon a minisztertanácson, '919. július 12-én, amikor miniszterelnök voltam, csak öten vettünk részt. A külügyminiszter *Teleki Pál*, a belügyminiszter *Balla Aladár*, azután *Varjassy* a kereskedelmi miniszter és Belitska a honvédelmi miniszter. Tehát négyen voltak, én voltam a miniszterelnök, a tanácsnak a vezetője. Kettő – *Varjassy* és Belitska – ellene voltak a *Horthy* kinevezésének, *Balla Aladár* és *Teleki Pál* pedig mellette. Mostan tehát döntenünk kellett. Én, mint miniszterelnök *Horthy* mellett foglaltam állást. Ekkor lett ő vezérkari főnök, amint a tisztek ott mondották, fővezér. Erről külön jegyzőkönyvben értesíttettem a titkárommal. Megjelent nálam, szalon újruhában, én közöltem vele a kinevezést, ő katonásan meghajolt, megköszönte és szívélyesen elbúcsúztunk egymástól. Erre aztán következett az ő ünnepélyes esketétele, amit letett, teljes engedelmességet fogadván a kormánynak.

Mikor aztán már a hadsereget körülbelül hat-hétezer főre emeltem, megvolt a zászlószentelés is, megvolt a lehetősége a határátlépésnek is a jugoszlávokkal történt megállapodás értelmében, akkor az ottani egyik tábornok *Bernátsky Kornél* vezette át a hadsereget. *Horthy* csak napok múlva már, a Dunántúlon csatlakozott hozzájuk. És egy pár nap múlva, meglepetésszerűen, kapva a honvédelmi miniszteri sürgönyt, mint aki a kormányt ilyen kérdésben képviselte, hogy ő a szegedi kormány rendelkezése alól kivonja magát. Voltaképpen tehát egy katonai puccsot követett el, ami annyira inkább lehetséges volt, mert a nehéz viszonyok között is nekem sikerült tíz millió régi koronát, mint kölcsönt fölvenni, mint pénzügyminiszternek a csongrádi takarékpénztár és a helyi takarékpénztároknak a segítségével, a tíz millió koronát én fillér hiánya nélkül átadtam *Horthy*nak a hadsereg szervezésére. Eddig sem *Károlyi Gyulá*nak és másnak, a bécsieknek sem sikerült egyáltalában a szükségleteknek a fedezésére sem Bécsben, sem másutt pénzt szerezni. Én kedves baráti viszonyba kerültem *Somogyi Szilveszter*rel, a szegedi polgármesterrel, aki minden tekintetben segítségére állott a kormánynak. Tanácsülést hívott össze a városi hatóságnál. Ennek a közreműködésével és támogatásával a városnak a jótállásával sikerült a csongrádi takarékpénztárnál ezt a tízmillió koronát kölcsönként felvenni. Ezt a tíz milliót – mint említettem – *Horthy* rendelkezésére bocsátottam. Ezzel és a már általam Szegeden szervezett hadsereggel sikerült neki a további sereg-kiegészítés és pótlás. Természetesen, hogy ők a Dunántúlon, hogy miképpen szervezkedtek és mit csináltak és milyen sok meggondolatlanságot követtek el, ami hát Európa szerte ugyebár elégedetlenséget keltett fel, természetesen a szegedi nemzeti kormánynak ehhez semmiféle beleszólása nem volt, miután ő önhatalmúlag kivonta magát a kormány rendelkezése alól. Így jött aztán ő föl Budapestre. Én augusztus 9-én érkeztem meg, miután előzőleg *Dömötört* és *Teleki*t Budapestre küldtem egy rozoga repülőgéppel, ahol előzőleg már ugyanabban az időben *Friedrich István József főherceg*nek a segítségével megalakította a kormányt, helyesebben, *Friedrich* felkérte a főherceget, mint homo regiust, mint királyi megbízottat, hogy az ő kormányát nevezze ki és alakítsanak ottan egy kormányt. Eddig ugyanis még *Ferenc József* uralom alatt, *Ferenc József* maga, hogyha fontosabb politikai kérdésekről volt szó, vagy nem ért rá, vagy nem akarta személyesen elintézni, mindig *József főherceg*et bízta meg képviseletével. *Friedrich*et ez a példa indította arra, hogy szintén *József főherceg*hez forduljon, hogy legyen egy jogcím arra, hogy miért lett ő miniszterelnök. *Friedrich*et ugyanis az ő törekvésében egypár orosz tiszt támogatta, és annak a segítségével, *Kun Béla* a kommunista kormány bukása után, amely augusztus első napjaiban következett be, megalakult Peidl-kormány, egy szocialista kormány volt. A Peidl-kormányt *Friedrich* ezeknek a segítségével eltávolította, aztán úgyszólván önhatalmúlag átvette a kormányzatot. Ebben *József főherceg* segítségével, amit nem lehet kifogásolni, mert hiszen *József főherceg* mindig a legnagyobb magyar-szeretetről tett bizonyságot, itt is csak ez vezette őt arra, hogy a nemzeti gondolatnak a segítségére szolgáljon.

Mikor augusztus első napjaiban megérkeztem *Balla Aladár*ral, mégpedig úgy, hogy egy meglehetős rozoga autóval Szegedről aztán átkerültem Bajára, ahol ott állomásozott az angol dunai „vedett" [a dunai hajóraj], ott bemutatkoztam a parancsnoknak, aki igen szívélyesen fogadott bennünket, s felvett az autómmal együtt az angol dunai hajóparancsnokságra, és ezzel aztán érkeztünk mi Budapestre.

Első dolgom volt, hogy a pártnak a Ritzben tartózkodó egyik kiválóságát, régi barátomat, *Lovászy Mártont* kerestem fel, aki már türelmetlenül várt bennünket. Akkor megbeszéltük a további teendőket. *Lovászy* arra kért, hogy menjünk fel Budára, mert az ő tudomása szerint ott lesz az új kormány alakulása. Tudta azt, hogy *József főherceg Friedrich*et fogja és akarja miniszterelnöknek kinevezni, *Friedrich* kívánsága folytán. Meg is érkeztünk; *Teleki Pál* és *Dömötör* már várt bennünket a Sándor palotában, a miniszterelnökségen. Ott rögtön tárgyalásba bocsátkoztunk velük, és hát akkor folyt már a *Friedrich*-kormány megalakítása. A Friedrich-kormánynak jórészben már majdnem minden miniszteri széke betöltött volt. Én láttam azt a rengeteg embert, aki a Sándor palotában összegyűlt, mert ilyenkor aztán mindenki valamit akart, különösen nagyobb pozícióba emelkedni. Azt kérdezte tőlem *Teleki Pál:* mit gondolsz, hány ember van itt, aki miniszter és miniszterelnök akar lenni? Természetesen én erre választ nem tudtam adni. Erre *Teleki* azt mondta, hogy*:* „Tudod, hogy én a leendő kormányban nem kívánok részt venni." Mondom*:* „Teljesen osztom az álláspontodat, én sem, mert nem tartom életképesnek ezt a kormányt és különösen miután az én kormányom már el van ismerve és meg vagyok arról győződve, hogy a nagyantant (a győztes hatalmak) a Friedrich-kormányt sosem fogják elismerni, ugyebár, ami egy Habsburg főhercegnek az égisze alatt alakult ki, tehát semmi körülmények között nem tartom alkalmasnak arra, hogy egy új magyar kormány alakuljon."

Úgyhogy én ebből a kormányból ki is maradtam. *József főherceg* kérte ugyan, hogy vegyek részt a kormányalakításban, én azonban kijelentettem, hogy a lefolyt események után, és az után, hogy vissza akarok vonulni az aktív politikától, mert láttam, hogy nem jó irányba halad, tehát engem mentsen fel. Erre a főherceg arra kért, hogy reggelig gondoljam meg mégis a dolgot, egy miniszteri állást részemre fenntart. Hát miután én reggelig abszolúte nem jelentkeztem, már akkorára ezt az üres miniszteri tárcát be is töltötték. Így maradtam ki én a Friedrich-kormányból, aztán csendes magányomba vonultam vissza mindaddig, amíg a Huszár-kormány meg nem alakult. *Huszár* ugyanis a Ke-

resztény Szocialista Pártnak volt az egyik tagja, és hát, hogy is mondjam talán anélkül, hogy meg ne sérteném a személyét, jobb híján őt nevezték ki, illetve ő lett a miniszterelnök, és hát én nem kívántam ebben sem részt venni. Viszont *Lovászy Márton*, aki a Huszár-kormányban, mint külügyminiszter lépett be, arra kért engemet, látván azt, hogy meglehetős ellenséges érzület támadt a kormányban ellene és félt attól, hogy valamelyes atrocitást intéznek ellene, arra kért, hogy vállajak mégis valami szerepet, hogy az ő sorsát biztosítsam. Miután egyéb állás akkor már nem állt rendelkezésre, arra kért, hogy fogadjam el a belügyi államtitkárságot. Én a *Lovászy* kérésére, miután régi barátság fűzött hozzá és nagyra becsültem, megtettem neki azt a – igazán mondom – szívességet, hogy nem miniszterséget fogadtam el, hanem elfogadtam a belügyi államtitkárságot. Természetesen, akkor már a dolgok annyira haladtak jobb fele, hogy *Lovászy Márton*, aki a demokratikus érzelmeiről volt ismeretes, inkább baloldal felé hajlásáról, nem volt valami kellemes ember az új kormányzati rendszerben, mindent elkövettek a megbuktatására. Úgy, hogy ez sikerült is, mert aztán lemondott, mint külügyminiszter és a helyettese is ... lett. Tehát nem volt nagy szükség arra, hogy én bármilyen tekintetben is interveniáljak. Miután azonban láttam azt, hogy énrám már itten számítani nem kell, szükség nincs is rám, lemondtam az államtitkári állásról, visszavonultam, képviselőséget sem vállaltam egészen 1947-ig. Amikor Hévízen voltam, régi szokásunkhoz híven, és *Balogh István* a Magyar Demokrata Pártnak az elnöke küldött hozzám Hévízre egy megbízott barátját, hogy nagyon örülne, hogyha az ő pártjában képviselőséget vállalnék. Hát én hosszas rábeszélés után mégis engedtem ennek a kérésnek és tagja lettem a Magyar Demokrata Pártnak és mint képviselő a demokratikus parlamentben is helyet foglaltam. Természetesen kikötöttem magamnak a Balogh-párt ellen, mert így hívtuk, hogy én a nyugati orientációmat, a nyugati nagyhatalmakkal kapcsolatosan nem fogom felmondani, a barátságot megtartottam. Erre kijelentette, hogy ennek semmi akadálya nincsen, folytathatom a magam külpolitikai orientációját, ahogy akarom. Ez meg is történt. Mikor aztán 1949 tavaszán az ún. népfront alakult meg, én kiléptem a Balogh pártjából, önállósítottam magam, és mint párton kívüli képviselő voltam egy darab ideig a parlamentnek a tagja. Viszont akkor volt úgyszólván fényhatalmában, fénypontjában *Rákosi Mátyás*, aki jelentette a Balogh-pártban a volt pártelnökömnek, hogy hát engemet nagyra becsül, de mégis tekintettel arra, hogy szegedi ellenforradalmi miniszterelnök voltam, nem tudja elképzelni azt, hogy a népfrontnak én tagja lehessek. Erre Balogh pátert megöleltem és kijelentettem, hogy kedves Pistám, nagyobb szolgálatot és örömet nem tehettél velem, mint most, amikor ezt mondottad, mert én semmi körülmények között a népfrontban benne nem lettem volna. Úgyhogy a balrafordulásnak én mindig ellene voltam, ezt az álláspontomat és felfogásomat továbbra is megtartottam. Attól kezdve aztán visszavonultam a politikától.

Itt aztán a későbbi időkben úgyszólván hónaponként az *ÁVO* állandóan érdeklődött irántam, nem mondom, hogy rosszindulattal, csak mégis bizonyos gyanú alatt állottam, hogy nem tudom, talán nem szimpatizálom, nem rokonszenvezem ugyebár a kommunista párttal. Ebben természetesen nekik tökéletesen igazuk volt, viszont azonban semmit nem csináltam, ami engemet gyanússá tett volna, nem szervezkedtem, mert nem tartottam alkalmasnak a helyzetet, sem bel-, sem külpolitikailag, hogy szervezkedjenek, áldozatokat hozzanak feleslegesen.

'956-ban történt aztán az úgynevezett nagy nemzeti fellángolás, ahol itten ugyebár megbukott a Rákosi-rezsim (1953-ban), ő külföldre ment és *Nagy Imrét* tették meg miniszterelnöknek. Az 1956-os miniszterelnöksége azonban nem sokáig tartott, mert aztán az innen kivonuló orosz csapatok visszajöttek, – mert úgy volt, hogy elhagyják Budapestet –, ez '956 októberében volt, azonban az itteni kormányzati irányadó tényezők, – név szerint nem akarom, mert nem fontos hogy megjelöljem, kívánságára, ugyebár, a csapatok visszajöttek Budapestre és hát azóta is itt vannak. Úgyhogy ha nem is orosz megszállás alatt, de bizonyos orosz kontroll alatt áll most is az ország. Hogy mikor fog ez megváltozni, természetesen jóslásokba nem bocsátkozom, nem is akarok erről nyilatkozni, mert annak mostan aktualitása nincsen.

Idáig 19 perc 32 másodperc

K.L.: Igen, mehet.

P.Á.D.: Mikor Magyarországon a hitleri uralom alatt az itteni ún. fasiszták igen élénk tevékenységet fejtettek ki, én és barátaim, többek között *Bartha Albert* is, – aki aztán később Amerikába ment ki, ott is halt meg –, aztán *Parragi György*, állandóan népgyűléseket tartottunk, és ennek a tárgya pediglen fasisztaellenes és háborúellenes volt. Természetesen, mikor aztán '945. október 15-én...

K.L.: Negyvennégy...

P.Á.D.: Igen, negyvennégy, bocsánat, negyvennégy október 15-én. *Horthy* elhagyta az országot és *Szálasi* uralomra került, akkor a helyzet megváltozott és itten a Szálasi-uralom voltaképpen egy hitleri uralmat jelentett. A *Szálasi* köré csoportosult tisztek teljesen eszerint rendezkedtek be. Tökéletes német–német érdekeltség alakult ki. *Szálasi* száz százalékos hitlerista volt és a politikát is eszerint rendezte be. Ennek dacára hát a mi további fasisztaellenes agitációnk nem szűnt meg, aminek az lett aztán a sajnálatos következménye, hogy '944. november 11-én, éppen költözködés alatt állottunk, mikor este a háznak a felügyelője két detektív társaságában megjelent és letartóztattak. A feleségem hirtelen, amit lehetett összepakolt. Nem tudta, hogy hová visznek.

Elvittek a főkapitányságra, ahol már *Kánya Kálmán*, volt külügyminiszter és *Töreky* – Anny néni hangja – *Töreky* a kúriának elnöke, ott voltak a főkapitányságon, és pediglen mint letartóztatott túsz. Nem sokáig voltunk a főkapitányságon, ez már késő este volt. Átvittek bennünket a svábhegyi ún. Lomniczi-villába, ahol már szintén egy pár letartóztatott fasisztaellenes ember volt. És hát ott tartózkodtunk mi étlen-szomjan, minden kényelem és élelem nélkül jó pár napig, amikor aztán elvittek bennünket az itteni honvédségi helyőrségi fogházba. Onnan aztán bepakoltak egy...

K.L.: teherautóra?

P.Á.D.: teherautóra és Budapestről folytattuk utunkat Kőhidára. Kőhidára aztán megérkeztünk és tizenhetünket elhelyeztek, mint túszokat a kőhidai fegyháznak egy nagyobb cellájába, ahol volt egy csomó politikus, amint mondottam és hát *Töreky*, *Kánya*, Eredics képviselő, *Montenuovo* herceg is, azután

Dietz, a főkapitány, azután egy csomó régi ismert politikus. Úgyhogy magában ... Úgyhogy ebben a szobában tizenheten voltunk, mégpedig tizenhat férfi, a tizenhetedik volt egy hölgy, *Titkos Ilona*, egy ismert budapesti színésznő, aki azért került oda, mert szoros barátságot tartott fenn ...

R.A.: ...

P.Á.D.: kivel?... egy ismert bankigazgatóval, (*Krausz Simi*) akit *Szálasi*ék szintén le akartak tartóztatni, de aki elmenekült. Úgy tettek, mint régi tatár szokás volt, Tammerlán és Dzsingisz kán, azt fogták meg, aki a legközelebb állt hozzá. Így került, a barátnő, *Titkos Ilona* is, mint túsz, Kőhidára. Hát természetesen szeparált kis helyiséget tartottunk fent számára. Kőhidán háromféle társaság került össze. A belügyből menekült, – helyesebben odacipelt túszként odacipelt – magasabb állású tisztviselők, akik nem akartak behódolni *Szálasi*nak. Azután a repülőtisztek, azok is jórészben *Szálasi*-ellenesek voltak. Szóval összesen hatvannégy túsz volt az, akik a kőhidai fegyházban voltak.

Odakerült *Bajcsy-Zsilinszky* Andor [helyesen: Endre] is, és pediglen külön cellába, aki ellen még Budapesten összeesküvésnek a gyanúja miatt eljárást indítottak az itteni honvédtörvényszék Dominich elnöklete alatt, aki honvéd hadbírósági elnök volt.

*Bajcsy-Zsilinszky*t aztán nem ítélhették el, mert képviselő volt. Ki kellett kérni a képviselőháztól. A képviselőháznak egy fasiszta jellegű előadója javasolta a kiadását, a mentelmi jog felfüggesztését, ez meg is történt, így került ő megint hadbírósági fogságba. Úgy került le aztán Kőhidára. Ugyanebben a szövetségben benne volt Kiss János, Tarcsay Jenő, Nagy Jenő...,

R.A.: Az a postaigazgató...

P.Á.D.: Nem, nem az volt, akiket szintén eljárás alá fogtak, és ki is végeztek. Hát a kivégzést egyelőre *Zsilinszky* elkerülte, mert lekerült Kőhidára, ott tartották meg a tárgyalást, s a kőhidai tárgyaláson ítélte halálra a Dominich katonai bíróság, úgy őt, mint *Odeschalchi* herceg főhadnagyot. Aki szintén menekülni akart, mint repülőtiszt, de azonban a benzinje kifolyt a határra és mielőtt orosz [front mögötti] területre ért volna, le kellett szállnia, fogságba esett és szintén halálra ítélték. Ez '944. karácsony estéjén volt. Kértük Dominichot, aki ott bíráskodott, hogy legalább a karácsony estét engedélyezze *Bajcsy*nak, de ő kijelentette aztán, hogy ő nyugodtan akar aludni és jobb, ha hamar végeznek vele. Hát egy cigány katonával, aki kapott fél liter bort, ki is végeztette. Ugyancsak a kőhidai fegyházba került a volt miniszterelnök, *Kállay Miklós* is, természetesen külön cellában. Ő aztán bevárta azt az időt, amit '944. március 22-én, ugyebár az oroszok megközelítették a fegyházat ....

R.A., K.L.: negyvenöt!

P.Á.D.: Negyvenöt, igen negyvenöt! ... megközelítették a fegyházat, és parancsnokunk, egy alkoholmániából kifolyólag Lipótmezőn ápolt árpádsávos csendőrezredes, aki őrzött bennünket, aztán jónak látta, hogy kiürítse a fegyházat. Így kerültünk a fegyházból először Ausztriába, aztán Bajorországba... Meg kell említenem, hogy természetesen tökéletes rabokként kezeltek bennünket.

Vége a 2. kazettának (31 min)

3. kazetta: **Kőhida, Bajorország**

P.Á.D.: Többek közt a napi élelmezésünk egy éveken át raktárban tárolt marhaborsó volt, olyan kemény, mint a kő. Hogy szinte alkalmazni lehetett volna a régi közmondást a falra hányt borsóról. Megkértük az őröket, hogy legalább pár nappal előbb áztassák be. Hát ezt a szívességet meg is tették, tolmácsolták a konyhában, ahol azt az üzenetek hozták vissza: hogy „jó az maguknak úgy is!" A kommandánsunk minden reggel azzal a kedves üdvözléssel jött be hozzánk, hogy a vezér, mármint *Szálasi*, parancsot adott neki a mi felkoncolásunkra. Szóval, minden nap reggel egyszer felkoncolt bennünket. Mikor a kőhidai fegyházat elhagytuk, Kismartonba, – amely akkor már el volt csatolva Ausztriához – érkeztünk 30 km út után, teljes pakkal, bagázzsal. Úgy hogy nekem mind a tíz körmömről lejött, tíz lábam ujjáról a köröm. Ott aztán bepakolt a szeretett kommandánsunk egy évek óta bezárva tartott garázsba, ahol fél méteres por és piszok volt, de annyira ki voltunk merülve, hogy nem törődtünk vele, ledőltünk. Éjjel a patkányok tartották a lakodalmat és úgy szaladgáltak rajta. Szóval folytattuk aztán utunkat másnap Ausztrián keresztül, és pediglen folytonosan az ellenséges bombázóknak a hatása alatt. A hatvannégy embert – egy harminchat embernek szóló vagonba zártak bennünket, amit sokszor napokig nem nyitottak ki, élelmezésünk persze nem volt, legföljebb ha egyszer már ki tudtunk menni a vagonból, akkor az ottan hagyott krumplikat, sárgarépát és egyéb élelmiszert szedtük, az volt az élelmezésünk napokon keresztül. Hosszas Odüsszeia után elérkeztünk aztán Bajorországba, ahol végül a kedves kommandánsunk foganatosítani akarta a vezérnek a parancsát, és egy csűrbe záratott bennünket, egy szénacsűrbe, ahol várakoznunk kellett, amíg ő egy úgynevezett kivégző osztagért ment el. Időközben a tudomására jutott az odamenekült magyar honvédtiszteknek, hogy minket ott őrizetben tartanak, megjelentek különböző autókkal és közlekedési eszközökkel, és elvittek aztán bennünket. Így kerültem én *Töreky* kúriaelnök barátommal egy bajor községbe, amely mindössze három vagy négy házból állt. Nagyon érdekes, hogy Bajorországban, amelynek az ottani földrajzi területe körülbelül megegyezett a dunántúli homokdombokkal, ottan az volt a szokás, ha már négy ház együtt volt, akkor az egy külön községet képezett. A mi községünk is, Ruhmannsaigen, az is egy ilyen négy-öt házból álló község volt. Ott voltam aztán *Töreky-vel* együtt egy szobában. És hát az ember ilyenkor unalmában sok mindennel foglalkozik, avval is amihez nem ért. Többek között egy elég meleg áprilisvégi nap volt, ott voltam jó pár hétig Schererhammer gazdánál. Egy bajor birtokos volt, nagyon jól felszerelt kis tanyája volt neki, ötven hold, egy emeletes ház, ami nagyon érdekes jelenség volt egy parasztanyánál. *Töreky* elment sétálni a közel fekvő erdőbe, én pediglen jó meleg nyári napban ajtót-ablakot nyitva hagyván elkezdtem írogatni részben a memoárjaimat, részben különböző bohóságokat, novellákat satöbbi. Egyszer egy négy személyes amerikai jeep jelent meg, amelyből kiszállt a parancsnok és altiszt, egy szemüveges altiszt, és a nyitott ajtón bejönnek hozzám és az asztalon levő nagyon szép svájci órámra az egyik ráteszi a kezét. Hát én miután szerencsésen angolul is beszéltem, mindjárt mondtam neki, rögtön mondtam neki, hogy ne bántsa az órámat, mert az a feleségem kedves ajándéka. Különben sem vagyok bajor. Mert

ők azzal az ürüggyel jöttek a bajor házakba, hogy fegyvert keresnek, hát ez csak egy ürügy volt, inkább bort, és tojást és egyéb élelmiszert akartak összegyűjteni. Én meg is kérdeztem tőle, hogy mi a kívánsága, és tolmácsoltam a bajor háziasszonyomnak, elmentünk kamrába, pincébe bort, tojást és mindent összeszedtünk, és egy teli kosárral aztán, szívélyes búcsút vettem az amerikai őrmestertől, aki elment. Időközben lejött hozzánk az emeleten levő rokonságban levő kisfiú és mondta, hogy Dezső bácsi, amíg maguk szedték a tojásokat, bort, s mást pincében, és kamrában, addig a másik három bejött az amerikai dzsipről, és a maga óráját, amit otthagyott az asztalon, elvitték. Hát ez a háború, úgy látszik, az nem valami erkölcsnemesítő foglalkozás, mert biz a három amerikai katona elvitte az én nagyon szép órámat, amelyben rajta volt még az az arany óralánc is, amit a feleségem visszalopott a kereskedelmi bank széfjéből, ahol összes értékeink együtt voltak. Úgyhogy a feleségem, mikor aztán kényszerítették (akkor engemet már elvittek Kőhidára). hogy nyissa ki a széfet, és hát az összes ékszereimet elvitték satöbbi. Mondta az egyik ilyen Gestapo, hogy van-e még valami? Erre mondta a feleségem, hogy mindent elvittek. Hát természetesen el is vitték.

Idáig 7 min 30 s

Na, hát a Ruhmannsaigen nem messze volt egy kis bajor várostól, Trifterntől, ahol aztán lassan egyszer másszor belátogattunk. Több heti tartózkodás után értem jött a keresztfiam, a Tarnóczi Kálmán, aki német szolgálatba szegődött, és elvitt bennünket engemet is és *Törekyt* is Freisingbe. Freising az Münchentől mintegy 30 km-re fekvő kis régi ... papi város, egy koronázó város, ahol a régi német fejedelmeket is koronázták. [Freising püspöki, majd érseki állam volt.] Van egy nagyon szép katedrálisa, egy dombtetőn, amely dombtető körülbelül nem is olyan magas mint a Gellért, annak a tetején van egy körülbelül ezer éves régi egyház, illetőleg templom, ahol kedves baráti viszonyba kerültem – azután mikor Freisingbe is kerültem – az abbéval, és az igen szívesen látta az oda üldözött és emigrált magyarokat is. Úgyhogy, amikor Szent István napja – augusztus 20. – előkerült, amit már Freisingben töltöttünk, akkor a városi nagytemplom egy nagyon szép székesegyház volt, ott magyar ünnepeket tartottunk, volt egy magyar katolikus pap is, aki celebrált, és magyarul prédikációt csinált. Ott megjelentek az innen kitelepített svábok is magyar ruhában, magyar énekeket énekeltünk, satöbbi, satöbbi, szóval egy magyar ünnepélyes istentiszteletet tartottunk. Este volt egy ünnepélyes nagy vacsora. Ez a kis város aztán amerikai katonai megszállás alá került. Az amerikaiaknál, mint tudni való, sok néger is be volt osztva. Ez a csapat jórészt túlnyomórészt néger katonákból állt. Jó meleg idő volt, ezeknek kint terítettek ebédet, vacsorát, satöbbi, ezt azonban a freisingi gyerekek is tudták, s miután az amerikai katonáknak elég bőséges ellátásuk volt. Volt ott minden „was gut und teuer" és egy csomó csokoládé is, hát soha annyi csokoládés szájú gyereket, mint akkor volt, mert ezek az amerikai katonák nagyon szerették a néger (sic!) gyerekeket, ezért ellátták őket. A várost egy kis patak, a Mosach, folyta keresztül, ami tele volt pisztránggal. Hát ott tilos volt a közönséges embereknek a halászat, viszont az amerikaiak szorgalmasan halásztak, hát nem is lett volna nagy baj, azonban a halászat elég goromba módon történt, ezek bizony dinamittal fogdostak ki a pisztrángokat. Ami enyhén, mondjuk ... szabályellenes volt.

Mi aztán Freisingben voltunk jó csomó ideig, ott volt egy külön magyar kolónia, amely összetartott, volt egy nagy szálloda, a Continental, ahonnan kaptuk az élelmezésünket. Az ottani bajor hatóság megkapta a rendelkezést, hogy a magyar emigránsokat élelemmel, lakással lássák el. Én magam kaptam egy nagyon kedves kis villalakást, ahol ugyebár minden nagyon szépen be volt rendezve, ott volt a szállásom is. Az egyetlen ruhámat, azonban miután téli ruha volt rajtam, igyekeztem kicserélni, kaptam egy nyári ruhát, amely csak félig jött rám, úgyhogy az ujjai a könyökömig terjedtek. Ez volt az összes berendezésem. Hát arra gondoltam, hogy jó lesz egy nyári ruhát csináltatni, és egy ottani szabót megkértem, aki forró júliusban csinált nekem egy meleg lódenkabátot, még pediglen bajor vadászati gallérral, úgy néztem ki, mint egy uraság. Ezt, amikor Budapestre visszakerültem természetesen átalakíttattam.

K.L.: Dezső bácsi, azt nem mondta, hogy végeredményben, hogy mikor lett a változás? Azt mondta, hogy rabokként kezelték...

P.Á.D.: A változás voltaképp a Kőhidából volt távozás '945. március 20. táján történt, ekkor vittek el bennünket...

K.L.: Kismartonba?

P.Á.D.: Kismartonba. Miután a kommandánsunk nem akarta, hogy orosz kézbe kerüljön, ami természetes volt, mivel az árpádsávos urak nem voltak nagyon szimpatikusak sem az oroszoknak, sem a későbbi politikai társadalom előtt. Freisingben aztán igen szívesen láttak bennünket, mint magyar emigránsokat, Freising voltaképpen olyan természetű kis város volt, mint nálunk Veszprém. Egy olyan papi jellegű városka, amely voltaképpen síkságon feküdt, kb. 30 km-re volt az Alpok tőlünk és ugyancsak ilyen távolságra maga München is, ahová rendesen minden vasárnap ellátogattunk. Akkor is nagyon sok magyar volt ottan. Freisingben volt egy több mint hatszáz éves akadémia, az úgynevezett sör-akadémia, ahol a bajor sörnek a készítésére a világ minden részéről összejöttek a tanulók, tanítványok és ottan tanulták ki a bajor sernek a készítését.

K.L.: Végeredményben ki adott egy jelet, hogy haza lehet menni? Vagy hogyan?

P.Á.D.: Mi aztán, természetesen, igyekeztünk az ottani tartózkodást megrövidíteni, meg időközben, mikor a dauchaui tábor, – ahova jórészt zsidókat telepítettek – felszabadult az amerikaiaknak a bevonulása folytán, akkor ők egy külön vonatot kaptak, amin engemet, mint volt ellenforradalmi miniszterelnököt az ottani társaság nem vett be. Ezek idejében és hamarabb hazaértek. Mi azonban, speciel én is kénytelenek voltunk továbbra is Freisingben maradni. Úgyhogy csak szeptember vége felé került rám a sor, hogy az ottan állomásozó amerikai parancsnokságnak a dokumentumai alapján ugyebár mi átjöhettünk. Éspedig nem Ausztrián keresztül, mert Ausztria akkor orosz megszállás alatt állott, az oroszok pediglen Ausztrián való keresztüli utazást nem engedélyezték. Volt közöttünk aztán egy zsidó üldözött is, Pojenáru, voltaképpen Polák, egy nagyváradi illetőségű igen gazdag em-

ber, akinek a feleségét és a lányát Auschwitzban kivégezték, hát az aztán Münchenbe került, s ott kapott egy nagyon szép villát, a Hess villáját lakásul. Mi aztán állandóan ottan töltöttük a vasárnapokat, igen kellemes szórakozás közben. Olyan szép villát, mint a Hess-villa, annak a miniszternek a villája, aki Hitlernek volt az egyik minisztere, és egy esetleges különbékekötés végett átment egy repülőgépen, Skóciában kénytelen volt leszállni, ahol aztán ki is törte a lábát, még pediglen Hitlernek azzal a megbízatásával, – ez még a háborúnak elég elején –, hogy esetleg különbékét. illetőleg hogy a háborút befejezhessék. Ugye Hesst azonban letartóztatták és hosszú évtized fogság után engedték ki szabadon. [Hess sohasem került szabadlábra. A Wikipédia szerint: „1987-ben, 93 évesen halt meg a spandaui börtönben. Halála körülményei tisztázatlanok. Valószínűleg öngyilkos lett, de felvetődött annak a lehetősége is, hogy brit kommandósok gyilkolták meg."]

Hát a mi szabadságunk aztán úgy történhetett, hogy már szeptember végén aztán az ottani amerikai katonai parancsnokság adott nekünk ki egy amerikai útlevelet, dokumentumokat. Amelynek alapján aztán mi – három tiszt a főkapitánnyal, s ezzel a Pojenáruval, Polákkal együtt- autóra ültünk. Mégpedig olyan autóra, amely egy Peugeot, alig használt autó volt az autótemetőben, onnan vettük ki, s kis reparálás után sikerült ezt teljesen helyrehozni, és megkezdtük az utunkat még pediglen nem Ausztrián keresztül, mert az lehetetlen volt, hanem Csehországon keresztül. Mentünk először Pilsen és Prága. Csináltunk egy hegyes háromszöget, onnan Prágától vissza, aztán magyar területre, helyesebben Szlovákiába, Pozsonyba, és ott értesültem aztán szegény nővérem (P. Ábrahám Irma), sógorom (Szabó István) és a fivérem (P. Ábrahám Ernő) haláláról. Így kerültünk aztán Pozsonyból Győrbe, ahol a sógorasszony szíveslátásakor kaptunk ugyebár élelmezést satöbbi, s folytattuk már...

K.L.: Nem volt ez korábban, mert én erre emlékszem, viszont szeptembertől már Pannonhalmán voltam.

P.Á.D.: De ez szeptember volt, szeptember vége felé volt, akkor volt már a rombolás is, úgyhogy mikor Budapestre érkeztünk aztán a Peugeot kocsival, akkor alig tudtunk a Margitkörúton keresztüljárni, mert méter magasan állottak a cserepek ugyebár rombolás folytán. A Margithíd akkor már fel volt robbantva, az úgynevezett Manci, a Margithídnak törvénytelen gyermeke, kis fahíd, először a Margit szigetre jutottunk, onnan jutottunk aztán Pestre. Így kerültem aztán Budapestre haza, ahol aztán feleségem meglepetésére, szeptember végén megérkeztem. Ez volt az én emigrációmnak története.

(Idáig tart a 3. kazetta, hazatérés Bajorországból 19 min 30 s)

3. kazetta folytatása: **Kőhida** *(folytatás)*

K.L.: Hát nyugodtan lehet beszélni. Továbbra is. Mert ugye akkor azt mondta ez a pali, hogy elmegy, nem tudom én valakit hozni, és akkor lesz a ki szablyázás vagy le szablyázás...

P.Á.D.: ... Igen, igen ... mit akarok mondani?...

K.L.: És hogy vagonnal vitték Dezső bácsiékat valameddig...

P.Á.D.: Mégis mondta...

K.L.: Igen, hogy eljutottak Kismartonba, ott egy garázsban voltak, aztán betették egy vagonba Dezső bácsiékat, és akkor mentek, és azután következett mindjárt Freising, Freising mellett aztán ez a kis farm, ahol aztán ...

P.Á.D.: Igen

K.L.: Ahol aztán kvázi már szabadon voltak.

P.Á.D.: ...

K.L.: Akkor végeredményben megijedtek a nácik, és egyszerűen szabadon engedték...

P.Á.D.: ... Hát nem ijedtek meg, hanem ... *szünet*

P.Á.D.: amit a Laci most mondott, melyik időszak érdekel

K.L.: Hát nem olyan lényeges, csak az nem tűnt ki az elmesélésből, hogy végeredményben melyik pillanatban lettek szabadok! Mert amikor jöttek az amerikaiak és el akartak vinni az órát, akkor már valószínű szabadok voltak!

P.Á.D.: Természetes! Meg kell még jegyeznem, hogy a bajorországi kóborlásunk, illetve ide-oda való cipeltetésünk ugyebár a *Szálasi*-féle kommandáns őrizete alatt nem volt olyan nagyon egyszerű. Ő a különböző koncentrációs táborokba akart bennünket elhelyezni, de úgy Auschwitz, mint Mauthausen, mint Dachau már telve volt elcipelt emberekkel. Sikerült aztán neki végre Gschaid, az egy vízválasztó magaslat volt Bajorországban, ahol egy kis község volt ez. Egy nagy iskola volt, s annak a nagytermében helyezett el bennünket, természetesen minden kényelem nélkül, mert arról, hogy ottan az ember ágyba kerüljön, hogy rendes élelmet kapjon, szó sem lehetett. Aki ügyes volt és egy kis szalmát keríthetett magának, és a padlón hálhatott ebben az iskolateremben. Az élelmezésünk abból állott, hogy egy dunántúli báróné,... azután az egyik Edelsheim-Gyulai grófnő, aki Kendefy grófnak felesége, szintén ott volt, mint elcipelt túsz, velünk együtt, ez főzött ránk naponta, ott kölcsön kapott és kért burgonyát, ez volt a mindennapi táplálkozásunk. [Horthy István felesége is Edelsheim-Gyulai lány volt.] Ebben az iskolában töltöttünk aztán jó pár hetet, ahol a parancsnok úr kirendelt bennünket lövészárok ásásra, hát ez tiszta komédia volt, mert hiszen az köves talaj volt, legfeljebb egy fél métert tudtunk ásni, gondolva hogy ezzel majd az amerikai tankokat fel fogja tartoztatni. Hát ilyen elgondolás vezette az akkori fasiszta vezetőket. Mi aztán Gschaid után ... mikor az amerikaiak közeledtek már, kiszabadultunk. Abban a pillanatban, amikor kivégzésünkre került volna sor, ezt az iskola-rabságot *Barcsay Árpád* kommandásunk felváltotta, elvitte az egész társaságot, akkor kerültünk bele abba szűrbe, szénaszűrbe, ahol bennünket bezártak, és ki akartak bennünket végezni. Így történt aztán a mi kiszabadulásunk, hogy az oda emigrált magyar honvédtisztek jöttek értünk kiszabadultak, így kerültem én Ruhmannsaigenbe. *(26 min 23 s)*

A 3. kazetta végén a beszélgetés az általánosságot nem érdekelheti, ezért kihagytuk.

Vége a 3. kazettának 30 min 34 s

4. *kazetta:* **Keresztes Fischer Ferencről, nyugdíjproblémákról**

K.L.: Annak idején mesélte Dezső bácsi, hogy a Keresztesné pereskedik a német állammal! Kapott ő valamit a németektől?

P.Á.D.: Nem kapott semmit. Én hosszú éveken keresztül nagyon sok mindenben szegény Annát képviseltem ebben a perben, Berlin, Köln, Düsseldorf? Azt hiszem Kölnben tárgyalták a dolgot. Köln? Düsseldorf? – nem tudom.

Odáig vittük a dolgot, hogy beigazolódott az, hogy Keresztes Fischer Ferencet, akit elhurcoltak, voltaképpen Kammerauba, Ausztriába vitték el koncentrációs táborba, ott súlyos tüdőbetegséget szerzett. Ettől a tüdőbetegségtől nem szabadult meg. Pert indítottunk, kártérítés miatt és ennek a pernek a végleges eredménye körülbelül ötszázezer német márkát tett volna ki, egy óriási vagyon. Elmaradt nyugdíjakból. Úgy volt, hogy most már ítélethozatalra kerül a sor. Nekem is volt egy kis tiszteletdíj kikötve, ami máma igen szép összeget reprezentált volna. Addig húzták aztán az ottani Landesgericht [tartományi bíróság] az ügyet, hogy időközben csináltak egy ún. Schlussgesetzet [az ügyet lezáró törvényt], amelynek a jelentése az volt, hogy az okozott kár illetve a németek által történt atrocitás folytán bekövetkezett halálnak az elkövetett időtől számított nyolc hónap alatt kellett bekövetkezni. Ha azután következett be, akkor már nincs meg az okozati összefüggés a német magatartás és a bekövetkezett halál között. Sikerült azonban megtenni azt is, hogy talán épp a müncheni Medizinische Institut igazolta ezt, hogy az okozati összefüggés Keresztes-Fischer Ferenc halála és elhurcoltatása közt megvan, mert a betegség az alatta négy év alatt fejlődött ki odáig, hogy halálhoz vezetett. De miután a „Schlussgesetz" úgy rendelkezett, hogy a leghosszabb határidő nyolc hónap lehet, ezért teljesen tárgytalanná lett a pereskedésünk. Hát ez egy igazságtalan és jogtalan ítélet és intézkedés volt. Hát nem volt mit csinálni! Szegény Annus mindig abban bizakodott, hogy ő valamikor gazdag lesz, mert hát joggal számíthatott arra, hogy jó pár százezer forint üti a markát, ami nem következett be. Az én bánatomra is, mert legalább százezer forint nekem is járt volna.

K.L.: És a Keresztes Fischer Ferenc végeredményben mikor halt meg? Odakint? Nem jött vissza?

P.Á.D.: Nem jött vissza.

K.L.: Közvetlen hamarosan a háború vége után, vagy pedig jóval később?

P.Á.D.: Jóval később! [†1948. március 3.] Őt elcipelték, amikor a németek '44 tavaszán bevonultak és az első ember volt, akit letartóztattak és elvittek. Mert Keresztes-Fischer ellene volt a fasisztáknak és sok zsidót megakadályozott, hogy elcipeltessék, egész vonatokat fordíttatott vissza a határról. Ezeket mind ki akarták vinni a koncentrációs táborokba és ottan elégetni, ezt mind tudták a németek, és mire ide bevonultak nyilván, a vezérkari főnök úr üdvözölte a bevonuló német csapatokat, mint felszabadítókat. [1941. szeptember 6. és 1944. április 19. közt a magyar vezérkari főnök Szombathelyi Ferenc volt]

P.Á.D.: Keresztes-Fischer Ferenc, aki *Horthy*nak a hadsegédével, Lajossal volt testvér, a kettő így állott egymással szemben, nem szerették nagyon egymást. Kammerauban összekerültek, összezárták

őket egy szobába, ott aztán lehetett rekonciliatio, kibékülés. De azután sem voltak jó viszonyban. Szóval Lajos is ott halt el, aztán Ferenc is ott halt el. Nem jöttek haza.

K.L.. És Keresztes-Fischerné pedig itthon maradt.

P.Á.D.: Itt maradt. Azért mert volt egy nagyon szép berendezett lakása, ezt nem akarta itt hagyni.

K.L.: Odakint szép nyugdíjat is kapott volna...

Kártérítések

P.Á.D.: Hát mostan az a kérdés, itten a bizottság még mindig meg van, itt székel a vár alatt [az utcanév érthetetlen] nekem a bejelentésem megvan. Volt a kereskedelmi bank által a széfben leltározott dolgokról egy jegyzékem, ami elveszett.

Lényeg az, hogy engemet mint üldözöttnek kezelnek, dacára, hogy nem vagyok zsidó. Hiszen mi eleget extraháltuk magunkat ugyebár Aradival, Barthával és a többiekkel a fasiszták ellen. És azok honorálták, honorálni kellett, úgyhogy mi, akik minden kétségen kívül ellenállóknak lettünk igazolva, eddig már kaptunk egy igen pici kis előleget, 13 000 forintot, ami most is ... hát mi ez!? Bejelentettem, hogy kettőszáz ... 400 00 forint kártérítést, de azonban addig nem tudnak hozzányúlni, míg nem lesz meg a Nyugatnémet ország és közöttünk a diplomáciai összeköttetés. Ez nincsen meg. Most, hogy beadtuk a kormány kijelentette a müncheni csehekkel való megállapodás folyamával, hogy ő most már a szatelles [sic!], vagyis az orosz ellenőrzés alatt álló államokkal, tehát Magyarországgal is felveszik a diplomáciai összekötetést. Nekem megmondották az itteni komiténél, hogy addig nem lehet arról szó, hogy kapjunk valamit a németektől, az itteni üldözöttek, amíg a diplomáciai kapcsolat meg nincsen. Hát most már várjuk, ez be fog következni.

K.L.: Ez hamarosan be fog következni. Oroszokkal, keletnémetekkel minden meg van, lengyelekkel...

P.Á.D.: Most már bekövetkezhet nálunk is, lehetséges hogy addigra majd elismerik az összeköttetés felállását. Ezután következik a jóvátételi kérdés letárgyalása, azt is fognak kapni. Hát most már erre számítunk, hogy abból én még kell hogy kapjak! Hát, ha még az egészet nem is adják meg, de egy tetemesebb összeggel mégis számitok...

R.A.: Hát ez remény...

P.Á.D.: ... Ez, ez nem remény, félig-meddig valóság is. Ugye, tudod, addig nem akarok meghalni, míg Annát abba a vagyoni helyzetbe nem helyezem, hogy az biztosítja az életét... Ez az egész élet célja mostanában, most már 98 évvel az ember nem igen politizálhat, mert mindenki röhögne rajtam. Dacára annak, hogy hát szellemileg, s nyilván testileg is el tudnék vezetni egy kormányt mégis, legalább annyira, mint... mert hát növekednének körülbelül ... ez a mostani...

K.L.: Igen

R.A.: Én megelégszem azzal, ha a jó Isten egészséget ad, és hogyha én szépen ki tudok jönni abból, úgy ahogy vagyok.

Lola mama: Csak rosszabb ne legyen, mint most van!

R.A.: Az mindenképpen disznóság, úgy, hogy én kilencszáz forint nyugdíjat kapok, Dezső pedig, mint miniszter, ezret, és mint 36 éves ügyvéd semmit.

P.Á.D.: 56!

R.A.: 56 éves ügyvéd semmit!

[1953-ban mint kőműves segédmunkás kerestem havi 1200 forintot! K. L]

....

[*Ez után már csak családi dolgokról van szó, melyeknek nincs általános érdeke, ezért ezeket kihagytuk.*]

*

Pattantyús Ábrahám Dezső rövid életrajza

Itt – családi adatok és GUDENUS J. J. *Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája* (Budapest, 2010) alapján – felsoroljuk azt a néhány adatot, amik a memoárból illetve az elbeszélésekből nem nyilvánulnak meg.

Danczkai Pattantyús Ábrahám Dezső született Debrecenben 1875. július 9-én.

Apja László, debreceni főügyész, anyja radistyáni Király Erzsébet.

Az Ábrahámok, mint erdélyi örmény eredetű ősi nemesi család, 1680. december 13-án Apafi Mihály fejedelemtől kaptak nemességet, mely későbbi időkben többször megerősítetett. Először a Pattantyús, majd az Ábrahám nevet használták.

Dezső a debreceni Református Kollégiumban érettségizett, majd, mint apja, jogot tanult.

1906-tól 1918-ig a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt képviselője.

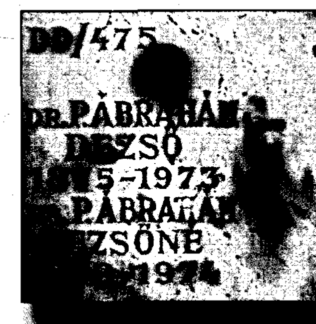
Első felesége: a debreceni Rickl Piroska (1882–1908, házasság: 1902–1908).

Második felesége: Rucsinszki Anna (1892. február 21. – Budapest, 1974. november 8.), házasságkötés: 1925.

P. Á. Dezső testvérei:

- Irma, *1873; †1945. & Szabó István, akadémiai igazgató.
- László, *1879; †1930, mérnök
- Ernő, *1882; †1945, író
- Alice * 1884; †1971 Férje Koronthály Jenő (*1883. X. 30., †1970., Budapest, akadémiai festő, a budapesti Képzőművészeti Főiskolán Edvi Illés Aladár volt a mestere.)

P. Á. D. Budapesten halt meg, 1973. július 10-én. Hamvai neje hamvaival együtt a Farkasréti temetőben nyugszanak.



Dr. danckai Pattantyús-Ábrahám Dezső és Rucsinszki Anna kolumbáriuma a Farkasréti temetőben. (A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság 2004-ben védetté nyilvánította)

*

MAGYARÁZATOK

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
„A kelet népe"	–	1841	Széchenyi röpirata, 1876-tól politikai napilapja
„A Nyugat"	–	1908	Budapesten jelent meg, a XX. sz.-i magyar irodalom meghatározó lapja
Abbázia	–	1900	ma Opatija, a Monarchia idejében a legelőkelőbb tengeri nyaraló az Adrián
„Abbázia"	–	1888	kávéház, az Andrássy út 49 sz. alatt alapította Steuere Gyula az akkori legelegánsabb kávéházat
ABC	–	–	lásd: Anti Bolsevista Comité
Abu Kaszem papucsa	–	–	arab mese: a mesebeli gazdag bagdadi kereskedő lerongyolódott papucsa, amit sajnál kidobni. Ennek következtében sereg nehézsége keletkezik, ami sok pénzbe kerül.
Aerenthal, Alois Lexa	027	*1854 Gros-Skal/ Csehország; †1912 Bécs	k. u. k. politikus, 1912-ben külügyminiszter
Albina	–	–	nagyszebeni székhelyű, román tulajdonú bank, kölcsönei Erdélyben jelentősen segítették a románság gazdasági térfoglalását
Alexandra	029	*1844 Koppenhága; †1925 Norfolk	dán hercegnő, Schleswig–Holstein Glüksburg családból Christian IX. dán király lánya, VII. Eduárd angol király neje
alma mater	–	–	latin: „tápláló anya" átvitt értelemben az iskola, egyetem
Ambrozovits Lajos	–	ca. 1880	Kossuth Lajos hugának, Zsuzsannának az unokája, bajai főispán.
amice	–	–	latin megszólítás vocativusban = barátom!
Andrássy Gyula, id.	087	*1823 Kassa; †1890 Volosca/Fiume	gróf, politikus, '48 szabadságharcában részt vesz, száműzetés, a kiegyezés megindítója
Andrássy Gyula, ifj.	088	*1860 Tőketerebes; †1929 Budapest	gróf, politikus, pártvezető, belügyminiszter, az utolsó osztrák-magyar külügyminiszter
Anti Bolsevista Comité	–	1919	a (bécsi) Magyar Nemzeti Bizottságból gróf Bethlen István vezetésével Bécsben létrehozott ellenforradalmi szervezet a Tanácsköztársaság megdöntésére
aoristos	–	-	az ógörög nyelvben egy igeidő
Apáthy István	195	*1829 Hídja-puszta; †1889 Budapest	jogász, képviselő, a Tudományos Akadémia tagja
Apponyi Albert	172	*1846 Bécs; †1933 Genf	gróf, politikus, miniszter, a párizsi békekonferencián Magyarország képviselője
Arany János	–	*1817 Nagyszalonta; †1882 Budapest	költő, a Kisfaludi Társaság igazgatója, az Akadémia tagja
argot	–	–	eredetileg a koldusok és rablók titkos nyelve, később durva köznyelv
augur	–	–	itt: jós (ironikus felhanggal)
aulikus	–	<1918	reformkori konzervativizmus, az „udvarhoz" tartozó politika
Auschwitz–Birkenau	–	1940-től	Lengyelországi megsemmisítő tábor, zsidók, hadifoglyok és baloldaliak kivégző helye
ÁVH		1948–1956	„Államvédelmi Hatóság", feladata a rendszer ellenségeinek üldözése

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
avenam	–	1740	„zabot", szimbolikusan "avenam non" = pénzt nem ad az országgyűlés
ÁVO	–	1946–1948	belügyminisztérium Államvédelmi Osztálya, feladata a rendszer ellenségeinek üldözése
Bach, Alexander	151	*1813 Loosdorf; †1893 Unterwaltersdorf	báró, jogász, osztrák belügyminiszter, a nevéhez fűződik a Bach korszak
Back Bernát	–	*1871 Szeged; †1953 Győr	üzletember, politikus, műgyűjtő, a magyar malomipar vezetője
Bajcsy-Zsilinszky Endre	212	*1886 Szarvas; †1944 Sopronkőhida	politikus, újságíró, főispán, Kőhidán a nyilasok kivégzik
„Balaton"	–	1894	Rákóczi út 17. alatti luxusberendezéséről híres kávéház, neves politikusok és írók törzshelye
Balkán-háború	–	1912–1913	Görögország, Szerbia, Bulgária, Montenegró szembeszáll az ozman Török birodalommal
Balla Aladár	–	*1867 Újvidék; †1935 Budapest	ügyvéd, politikus, belügyminiszter, a Kisgazdapart egyik alapítója
Ballhausplatz	–	–	az osztrák kancellár székhelye
Balogh István	–	*1894 Budapest; †1976 Budapest	katolikus pap, a kommunisták tolerálták, mint a Magyar Demokrata Párt politikusát. Az '56-os forradalomban nem vesz részt
Balogh Jenő	246	*1864 Devecser; †1953 Budapest	jogász, politikus, igazságügy-miniszter, akadémiai tag
Bánffy Dániel	–	*1893 Nagyenyed; †1955 Budapest	báró, erdélyi politikus, földművelési miniszter
Bánffy Dezső	165	*1843 Nagyenyed; †1911 Budapest	báró, erdélyi politikus, miniszter, miniszterelnök
Bangha Béla	244	*1880 Nyitra; †1940 Újpest	páter, a Mária-kongregáció szervezője
Bankgasse, Wien	–	–	itt: a bécsi magyar nagykövetség helye
Barabás Béla	046	*1855 Arad; †1934 Arad	jogász, író, képviselő, szenátor, a Függetlenségi Párt vezetője, Károlyi aradi kormányának vallás- és közoktatási minisztere
Barcsay Árpád	–	*?? †1945 Passau	csendőrezredes, Margit körúti és Kőhidai főfoglár és gyilkos, Passauban 1945-ben amerikai katonák agyonlőtték
Barcsay Domokos	232	*1848 Nagyszeben; †1913 Kolozsvár	Erdélyből származik, először katona, majd politikus, nagy anekdotamesélő
Bárczay Ferenc	038	*1875; †1954	mezőgazdasági szakember, Keglevich Ilona 2. férje (az I. világháborúban elesett Batthyányi Tamás után)
Bársony Elemér	–	*1879 Budapest; †1938 Budapest	gyógyszerész, szaklap-szerkesztő, Károlyi Gyula kormányában népjóléti miniszter
Bartha Ábel	–	–	Károlyi aradi kormányának belügyminisztere
Bartha Albert	097	*1877 Kolozsvár; †1960 New York	katonatiszt, Károlyi Mihály hadügyminisztere, aktív 1945 után, USA-ba emigrál
Bartha Miklós	231	*1848 Rugonfalva; †1905 Budapest	jogász, publicista, politikus, képviselő, a Magyar Hírlap, majd a Magyarország szerkesztője
Barthou, Louis	081	*1862 Oloron-Saint Marie; 1934 Marseille	francia külügyminiszter, Sándor szerb királlyal együtt meggyilkolják Marseilles-ben

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Bartók Béla	252	*1881 Nagyszentmiklós; †1945 New York	zongoraművész, zeneszerző, népzenekutató
Basahalom	–	1800–1900	Debrecen „halma", régen kunhalomnak nevezték
Batthyány Ilona	039	*1842; †1929 Budapest	grófnő, Lajos miniszterelnök lánya, először Keglevich Béláné, majd Beniczky Gáborné
Batthyány Lajos	124	*1807 Pozsony; †1849 Pest	gróf, államférfi, Magyarország első alkotmányos miniszterelnöke, '49-ben kivégzik. Anyja Skerlecz Borbála
Batthyány Tivadar	070	*1859 Zalaszentgrót; †1931 Budapest	politikus, Fiume szabadelvű képviselője, a „Centrál maritime office" titkára, tengerész
Bauer, Otto	053	*1881 Bécs; †1938 Párizs	k. u. k. szocialdemokrata képviselő, az ausztromarxizmus megalapítója, külügyminiszter
Baur au Lac	–	1917	luxus szálloda Zürichben
Beck Bernát	–	*1884 Nagybajom; †1958 Budapest	ügyvéd, újságíró
Beck Lajos	241	*1876; †1953	báró, Jogász, már apja is kúriai bíró. A pesti hírlapban publikál. Képviselő. Követeli a nagybirtokok felosztását. Államtitkár. A holokausztot átéli. 1947-ben az új politikai hatalom törli az ügyvédi névjegyzékből
Becsey Károly	–	*1867 Szeged; †1921 Szeged	ügyvéd, Szeged törvényhatósági bizottság tagja, a Függetlenségi Párt képviselője
Bécsi Comité	–	–	lásd: Antibolsevista Comité
Belitska Sándor	061	*1872 Lajosfalva; †1939 Budapest	altábornagy, az Ábrahám kormány hadügyminisztere
Bem, Józef Zachariasz	161	*1794 Tarnow; †1850 Aleppo	cseh származású lengyel katonatiszt, a lengyel és magyar szabadságharc vezére, Törökországba menekül, mohamedán lett
Bende Jenő	216	*1882 Huszt; †1944 Dachau	jogász, a Pesti Hírlap szerkesztője, a zsidótörvény miatt elhagyja a Pesti Hírlapot, ellenálló, internálják, Dachauban meghal
Beneš, Eduárd	118	*1884 Kozlany; †1948 Sezimovo Usti	cseh politikus, államalapító, külügyminiszter, miniszterelnök, köztársasági elnök, Trianon elősegítője. Az ő „doktrinája" szerint a németeknek és magyaroknak el kell hagyni a cseh területet
Berchtold, Leopold	170	*1863 Bécs; †1942 Peresznye	osztrák földbirtokos, politikus, a Monarchia külügyminisztere
Berinkey Dénes	197	* 1871 Csuz; †1944 Budapest	jogász, miniszterelnök a polgári radikális párt részéről, elutasítja a Vix jegyzék elfogadását, lemondása után megalakul a kommün
berlini konferencia	–	1878	lezárja az orosz–török háborút és a nagyhatalmak felosztják az Oszmán birodalom balkáni területét
Bernard, Sarah	248	*1844 Párizs; †1923 Párizs	a „belle epoque" leghíresebb színésznője
Bernátsky Kornél	–	*1866; †1949 Zamárdi	tábornok, a versceci 7. sz. honvédezred parancsnoka
Bethlen István	048	*1874 Gernyeszeg; †1946 Moszkva	gróf, szabadelvű, majd függetlenségi politikus, miniszterelnök.Moszkvaba hurcoljak,ahol meghal. Hamvait később hazahozták,és a Kerepesi temetőbe helyezték el.

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Betrix, Francis	–	–	ezredes, a francia megszálló hadsereg tisztje, Szeged városparancsnoka
Beust, Friedrich Ferdinand	162	*1809 Drezda; †1886 Altenburg	báró, szászországi politikus, a kiegyezés után első osztrák magyar külügyminiszter, majd miniszterelnök, később londoni, majd párizsi nagykövet
Bismarck, Otto Eduard Leopold von	017	*1815 Schönhausen/ Poroszország †1898 Friedrichsruh	kancellár, a német birodalom megteremtője
Boblet, André Henri Auguste	–	–	1914. nov. 7-től. a 262. francia gyalogezred vezérezredese
Bokányi Dezső	196	*1871 Budapest; †1943 Moszkva	író, fordító, szociáldemokrata politiku,s a Tanácsköztársaság idején népbiztos. Moszkvába emigrál, ott börtönben meghal
Bokor Pál	–	*1885; †1944	ügyvéd, Szeged helyettes polgármestere, 43 évig szolgálta a várost
Bonaparte, III. Napóleon	143	*1808 Párizs; †1873 Chislehurst	francia császár, I. Napóleon öccsének, Louisnak a fia. Az 1848. februári forradalom után hazatér, megnyeri az elnökválasztást. 1851-ben népszavazás alapján császárrá választják. Az 1870 es háború elvesztése után lemondatják, kikiáltják a köztársaságot. III. Napóleon alatt Hausmann báró nagyvonalúan átrendezi Párizst
Bornemissza Gyula	–	*1873; †1961	báró, Károlyi aradi kormányának külügyminisztere
Borsszem Jankó	172	1868–1938	politikai élclap, célközönsége különösen a nagyvárosi (zsidó) polgárság
Bosznia–Hercegovina	005	1908	az 1878-as berlini kongresszus felhatalmazása alapján a Monarchia megszállja Boszniát
Boulanger, George Ernest	035	*1837 Rennes; †1891 Brüsszel/Ixelles	francia tábornok, Clemenceau osztálytársa, hadügyminiszter, elnökjelölt, öngyilkos lett (állítólag szerelmi bánat miatt)
Bourbon-ház	–	1572–1824	francia királyi család, Európa szerte rokonságban más királyi családokkal
Bourbon XIV. Lajos	–	*1638 Saint-Germain-en-Laye; †1715, Versailles	Bourbon XIV. Lajos, a francia „Nap-király"
Bourbon XVIII. Lajos	116	*1755; †1824	Bourbon XVIII. Lajos francia király
Bourbon Lajos Fülöp	125	*1773 Párizs; †1850 Claremont House	Bourbon Lajos Fülöp francia király (annak a Philipe Égalitének a fia, akit a forradalomban kivégezték), az utolsó francia király, az 1848-as forradalomban lemondatják, Angliába emigrál
Böhm Vilmos	101	*1880 Budapest; †1949 Stockholm	szociáldemokrata, hadügyminiszter, népbiztos, emigrál
Breszt– Litovszk	–	1918. 02. 18.	különbéke Németország és Szovjet-Oroszország közt
Briand, Aristide	181	*1862 Nantes; †1932 Párizs	francia politikus, miniszterelnöksége alatt a francia parlament megszavazta a trianoni békeszerződést, Nobel-díjas
brigandage	–	–	rablás (francia)

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Bruszilov, Alexej Alexejevics	109	*1853 Tiflisz; †1926 Moszkva	orosz tábornok, hadvezér az általa irányított offenzíváról híres. A forradalom alatt főparancsnok, felszólítja a hadsereget az amnesztia elfogadására, de akik azt tették, mindet kivégezték...
Buchinger Manó	105	*1875 Nyitra; †1953 Budapest	publicista, szociáldemokrata politikus, képviselő
Buza Barna	106	*1873 Tolcsva; †1944 Budapest	ügyvéd, politikus, a Károlyi és s Berinkey kormány igazságügy-minisztere
Cailloux, Joseph	185	*1863 Mans; †1944 Mamers	francia politikus, pacifista pénzügyminiszter, felesége lelövi a „Figaro" főszerkesztőjét
Calmette, Gaston	191	*1858 Montpellier; †1914 Párizs	a „Figaro" főszerkesztője, igazságtalanul megvádolja Cailloux feleségét, aki lelövi őt
Caraffa, Antonio	153	*1642 Ugento; †1693 Bécs	gróf, itáliai zsoldosvezér, a „Szent Liga" tábornoka, a magyarok vérszomjas ellensége (eperjesi vésztörvényszék)
Carlyle, Thomas	113	*1795 Ecclefechan/ Skócia; †1881 London	skót filozófus, történész, író. Egyik főműve a „Francia Forradalom"
Cavour, Camillo Benso	150	*1810 Turin; †1861 Turin	olasz politikus, Olaszország egyesítésének fő szervezője
Charpy, Charles Antoine	–	*1896. 11. 11. Perpignan; †1941. 03. 31. Lyon	tábornok, 1919. márc. 16.—1920. október 24. közt a 76. francia gyalogosezred parancsnoka. Az ezred Szendrőről Újvidéken keresztül ért Szegedre
Chlopy	–	1905	galíciai község (Ukrajna, ma Peremozsne), ahol a császár a legfelsőbb hadúr jogkörének korlátozását nem írta alá
Chotek Zsófia	163	*1868 Stuttgart; †1914 Szarajevó	grófnő, Habsburg Ferenc Ferdinánd „morganatus" (rangon aluli) felesége, férjével merénylet áldozata Szarajevóban
Ciano, Galeazzo	202	*1903 Livorno; †1944 Verona	gróf, olasz külügyminiszter, Mussolini veje, apósa összeesküvés miatt kivégezteti
Clemenceau, George	015	*1841 Vendée; †1929 Párizs	francia újságíró, miniszterelnök, német és magyarellenes, Trianon szervezője
Cobden, Richard	144	*1804; †1865	angol radikális-liberális államférfi Manchesterből, „a kapitalizmus atyja", gazdaságpolitikus, az angol iskolák jelentős fejlesztője
Cobden-egyezmény	–	1860	a Franciaország és Anglia közti ún. Cobden–Chevalier kereskedelmi egyezmény elsőként tartalmazta a legnagyobb kedvezmény elvét
Comité	–	–	lásd: Antibolsevista Comité
Compiègne	–	1918. 11. 11.	a compiègne-i erdőben egy vasúti kocsiban írták alá a békeszerződést Anglia, Franciaország és Németország
Coolidge, A. Marcus	192	*1865 Westminster; †1947 Miami Beach	demokratikus szenátor, Wilson elnök küldöttje Európába a versailles-i béketárgyalások megfigyelőjeként
„Csalányi"	–	1877–1934	1877-től a Ferenciek bazárjában működő étterem első vezetője Csalányi Károly volt. 1925-ben a Spolarich család vette meg az éttermet és nekik köszönhető az étterem ma is látható, egyedülálló belső tere. 1934-en Károlyi László vette bérbe és adta neki a Kárpátia nevet

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Csataldzsa-vonal	–	1912	az 1912–'13-as Balkán-háborúban nagy szerepet játszó földerődítmény, mely egyedül Konstantinápolyt védte
Csécsi-Nagy Imre	–	*1804; †1847	debreceni tanár, orvos, minearológus, az Akadémia tagja
Csemegi Károly	245	*1826; †1899	korszerű törvénykönyvet alkotott a büntetési rendszerekről (Csemegi-kódex)
Csernojevics Arzén	–	1687. 08. 12.	ipeki patriarcha, a nagyharsányi csata után Lipót király engedélyével szerbeket s horvátokat telepít Dél-Dunántúlra
Csokonai Vitéz Mihály	218	*1773 Debrecen; †1805 Debrecen	Magyarország XVIII. sz.-i legjelentősebb költője, polihisztor
Csontos Imre	–	*1860 Karcag; †19??	képviselő
Cunard Line	–	1838	angol hajótársaság
Czernin, Ottokar	021	*1872 Dymokury; †1932 Bécs	bukaresti nagykövet, 1916-tól külügyminiszter
Dachau	–	1933-tól	München melletti koncentrációs tábor, az áldozatok száma kb. 50 000
Danaidák ajándéka	–	–	Danaosz király 50 lánya a esküvőjük után megölik unokatestvér férjeiket. Az alvilágban büntetésül örökre vizet kell hordaniuk egy lyukas hordóba
darabont kormány	–	1905. 06. 18.	Fejérváry Géza táborszernagy, a darabont testőrség kapitánya által alakított kormány
Darányi Ignác	071	*1849 Pest; †1927 Budapest	jogász, agrárpolitikus, ifj. Andrássy Gyula alatt miniszter
Deák Ferenc	104	*1803 Söjtör; †1876 Budapest	jogász, politikus, az első felelős magyar kormány igazságügy-minisztere, „a kiegyezes építésze"
Dembinszky, Henryk	139	*1791 Strzalkov; †1864 Párizs	gróf, a lengyel és a magyar szabadságharc többé kevésbé szerencsés főtisztje
Derby	145	*1799; †1869	gróf Eduard Stanley, Derby örökletes uraként lord Derby, a XIX. sz. közepén Anglia miniszterelnöke
Dettre János	–	*1886 Budapest; †1944 Topolya	szegedi újságíró, főispáni joggal kormánybiztos, a Tanácsköztársaság után, Szabadkára költözött, ahonnan kiutasították. Auschwitz elől megmérgezte magát
Diaz, Armando	089	*1861 Nápoly; †1928 Roma	olasz generális a piavei front vezetője, "Vittorio Veneto" győztese
Dietz Károly	–	*185 Sopron; †1969 Budapest	Budapest rendőrkapitánya. Mivel letartoztatja Kun Bélát, a kommün alatt börtönbe zárják. A Peidl kormány alatt újra főkapitány. A nyilasok letartóztatják, Kőhidára majd Dachauba hurcolják. Később a magyar labdarúgó szövetség kapitánya
Disraeli, Benjamin	122	*1804 London; †1881 London	angol politikus, író, kétszer miniszterelnök
Dömötör Mihály	062	*1875 Binoc; †1962 Fajsz	ügyvéd, politikus, a szegedi kormány népjóléti, majd belügyminisztere
Duschek Ferenc	141	*1797 Radovesitz; 1873 Csomkovetz	pénzügyi szakember, a Szemere kormányban pénzügyminiszter. Világos után 5 millió állami kincset aranyban és ezüstben átad az osztrákoknak

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Eckhardt Tibor	047	*1888 Makó; †1972 New York	független kisgazdapárti politikus, politikai utazás az USA-ba, ahonnan nem tért vissza
Egyed Zoltán	–	*1894 Válaszút; †1947 Budapest	író, újságíró, színikritikus. Több újság kiadója. A nyilasok Kőhidára hurcolják
„Egyetértés"	–	1874–1913	ellenzéki körökben népszerű napilap, Csávolszky Lajos alapította
ekhós szekér	–	–	ponyvával fedett szekér
entente cordiale	–	1904. 04. 08.	antant: megalakul franciák és angolok közt, mint a „szívélyes egyetértés" szövetsége („nagyantant")
Eötvös József	125	*1813 Buda; †1871 Pest	báró, jogász, író, a Batthyányi-, majd az Andrássy kormány közoktatási minisztere
Eötvös Károly	178 242	*1842 Mezőszentgyörgy; †1916 Budapest	báró, ügyvéd, politikus, függetlenségi néppart megalapítja, a tiszaeszlári perben védőügyvéd
Erdei Ferenc	–	* 1910 Makó; †1971 Budapest	író, politikus, miniszter
Eris almája	–	görög mitológia	Eris/Erisz a civakodás istennője, aranyalmája volt a trójai háború kirobbantója (Paris / Helena)
Esterházy Móric	095	*1881 Majk; †1960 Bécs	herceg, Tisza bukása után IV. Károly miniszterelnökké nevezi ki. A nácik deportálják Kőhidára
Esterházy Pál Antal	136	*1786 Bécs; †1866 Regensburg	herceg, osztrák-magyar diplomata, politikus, a Batthyány kormány külügyminisztere
Eulenspiegel, Till	–	ca. 1300–1350	Till, vagy Eulenburg Eulenspiegel német középkori tréfamester. Műveit Strassbourgban adták ki a XVI. sz.-ban
Farkas Imre	228	*1837 Kiskunhalas; †1920 Kiskunhalas	kiskunhalasi orvos, tanár, polihisztor, országgyűlési képviselő
Farkas István	–	*1869; †1944	cipész, pártpolitikus, képviselő, Dachauban meggyilkolják
Fehér Lajos	–	*1917 Szeghalom; †1981 Budapest	kommunista újságíró, politikus, agrárpolitikus, miniszterelnök helyettes
fehérhegyi csata	–	1620. nov. 8.	a harmincéves háború kezdete, a cseh protestánsok vereségével. Vallásüldözés a következménye
Felsőbüki Nagy Pál	129	*1777 Fertőszentmiklós; †1857 Bécs	liberális, a reformkorban a jobbágyok jogaiért küzdő politikus, kiváló szónok
Fényes László	189	*1871 Éradony; †1944 New York	újságíró, képviselő, a fehérterror ostorozója, ennek dacara Szamuely fel akarja akasztatni
Festetics Tasziló	234	*1850 Bécs; †1933 Keszthely	herceg, főudvarmester. Keszthely birtokosa, a Balaton környékét fejleszti, 4000 családot telepít a birtokára
Feszt Fedor	–	–	külügyminisztériumi osztályvezető
„Figaro"	–	1826	1826-ban alapított francia jobboldali konzervatív napilap. Uszít az első világháború megkezdésére
Foote, Henry s.	–	*1804 Fouquier; †Nashville1880	jogász, a Demokrata Párt szenátora
Förster Aurél	254	*1876 Budapest; †1962 Budapest	klasszika-filológus, egyetemi tanár, az Akadémia tagja
Förster Otto	–	–	F. Aurél testvére

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Fournier, Francis	–	–	a 22. francia gyalogos-ezred vezérezredese 1914 szeptembertől
Francé, Raoul Heinrich	127	*1874 Bécs; †1943 Budapest	osztrák, illetve magyar botanikus. Először a Magyaróvári akadémián működik, majd meghívták Münchenbe, ahol a növényekről ad ki egy enciklopédiát
France, Anatole	063	*1844 Párizs; †1924 Saint-Cyr	francia költő és író
Franchet, d'Espéray Louis	051	*1856 Mostaganem; †1942 Albi	Francia marsall, fontos szerepe van az I. világháborúban, 1920 óta a francia erők parancsnoka a Balkánon.
Frankel Leó	092	*1844 Újlak; †1896 Párizs	politikus, a párizsi kommün résztvevője, Marx és Engels munkatársa Londonban
frankfurti béke	–	1871. május 10.	a francia-német háború befejezése Bismarck és Jules Favre közt
Fráter Loránd	226	*1872 Érsemjén; †1930 Budapest	katonatiszt, zenész, dalszerző, az erdélyi Fráter György törzséből származik
Friedjung, Heinrich	179	*1851 Roschtin; †1920 Bécs	osztrák újságíró, pángermanista történész. Ellenzi a pánszláv és magyar nemzeti megmozdulásokat
Friedmann Lajos	–	*1882: †1944 ?	a Függetlenségi Párt képviselője
Friedrich István	065	*1883 Malacka; †1951 Vác	politikus, miniszterelnök, kommunista bíróság alatt Vácon börtönben halt meg
Friss Hírek (Cséry)	–	1931–1933	kolozsvári napilap, célja az információ, de értékes, és könnyű irodalmat is hozott
Függetlenségi Párt	–	1884	a negyvennyolcas függetlenségi párt, a kiegyezés elleni párt Irányi vezetésével
Fülöp Béla	–	–	Károlyi aradi kormányának közlekedési minisztere
Gaál Sándor	–	*1868; †1937	politikus, a Képviselőház elnöke, államtitkár
Gaj, Ljudevit	133	*1809 Krapina; †1872 Zágráb	horvát író, nyelvújító, pánszlávista
Garami (Grünbaum) Ernő	096	*1876 Budapest; †1935 Budapest	szociáldemokrata, a Népszava főszerkesztője. A Károlyi és Berinkey kormányban kereskedelmi miniszter. Bécsbe emigrál, Lovászy Mártonnal a Jövő című lapot szerkeszti. 1935-ben tér haza
Garibaldi, Giuseppe	–	*1807 Nizza; †1882 Carprera	olasz tengerészkapitány, forradalmár, a dél-amerikai szabadságharcokban is részt vesz
Gavrilo Princip	173	*1894 Obljaj; †1918 Terezin	boszniai szerb nacionalista, a szarajevói merénylet elkövetője
goj	–	–	héber szó, „nem zsidó"
Gömbös Gyula	058	*1886 Murga; †1936 München	tábornok, politikus, hadügyminiszter, miniszterelnök
Gondrecourt, Henri de	032	*1867 St. Dié; †1956 Eyguières	a francia megszálló sereg főtisztje Aradon
Görgey Arthur	115	*1818 Toporc; †1916 Lipótváros	'48-as honvédtábornok, hadügyminiszter, Világosnál letette a fegyvert
Gratz Gusztáv	059	*1875 Gölnicbánya; †1946 Budapest	politikus, publicista, gazdasági szakember, pénzügyminiszter, majd külügyminiszter
gubernium	–	1800–1900	latin „kormányzóság", elnöke a „gubernátor"

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Guizot, Francois	130	*1787 Nimes; †1874 Saint-Ouen-le-pin	francia történész, politikus, az akadémia tagja, miniszter
Gyulai Pál	219	* 1826 Kolozsvár; †1909 Budapest	író, költő, az Akadémia és a Felsőház tagja és jegyzője
habeas corpus	–	1769. 05. 06.	angol törvény, mely szerint személyeket csak rövid időre lehet szabadságuktól megfosztani
Habsburg Ferenc Ferdinánd	005	*1863 Graz; †1914 Szarajevó	Ferenc József fia, Rudolf, halála után trónörökös. Szlávbarát. Szarajevóban meggyilkolják
Habsburg Ferenc József	154 156	*1830 Bécs; †1916 Bécs	magyar király, osztrák császár, alatta a kiegyezés és az I. világháború
Habsburg József	066	*1872 Alcsut; †1962 Rain/Straubing	„József főherceg", honvéd tábornagy, királyi helytartó, 1919-ben kormányzó
Habsburg, Mária Terézia	175	*1717 Bécs; †1780 Bécs	Mária Terézia osztrák főhercegnő magyar királynőként II. Mária, Lotharingiai Ferenc (későbbi német-római császár) felesége, II. József anyja. Máig ható reformjaival a magyarországi polgárosodás megindítója
Habsburg I. Ferenc	167	*1768 Firenze; †1835 Bécs	osztrák császár, magyar s cseh király. Napóleon kortársa s apósa
Habsburg I. József	103	*1678 Bécs; †1711 Bécs	német-római császár, magyar király, uralkodása alatt zajlik a spanyol örökösödési háború, és a Rákóczi szabadságharc
Habsburg, IV. Károly	025	*1887 Persenbeug; †1922 Funchal	Habsburg Károly IV. császár, az utolsó magyar király. Békeszerető, de a katonai szerződések miatt nincs módja a háborút előbb befejezni
Hadik János	086	*1863 Páloc; †1933 Budapest	gróf, nagybirtokos, politikus, miniszter, Hadik András generális ükunokája, 1918-ban 3 napig miniszterelnök
Hain Péter	206	*1895 Nagykároly; †1946 Budapest	A kommün után a fehérterror egyik vezetője. Szálasi alatt miniszteri tanácsos. A magyar Gestapo vezetője. '44-ben Németországba menekül, onnan kiadják s '46-ban kivégzik
Hajós Jenő	–	* 1882; †1944	Bécsben követségi titkár, segédkezik a Kun Béláék által a magyar állam birtokából elrabolt ca. 140 millió korona "visszaszerzésében"
Hamilton, Mary-Victoria	235	*1850 Hamilton/ Skócia; †1922 Budapest	skót hercegnő. Első férje Monacoi Albert, második férje Festetics Tasziló herceg
Hardinge, Charles	028	*1858; †1944 Penhshurst	indiai alkirály, előtte nagykövet Szentpéterváron
Harsányi Elemér	–	–	szegedi helyettes királyi főügyész, megkezdi az ellenforradalmi mozgalmat. A kaszinó tisztikar tagja
Hédervári Lehel	108	–	ügyvéd, képviselő, a Bizományi RT igazgatója
Hegedüs Loránd	222	*1872 Budapest; †1944 Budapest	tanár, politikus, pénzügyminiszter, az Akadémia és a Kisfaludi Társaság tagja
Hegedüs Sándor	229	*1847 Kolozsvár; †1906 Budapest	író, politikus, miniszter, az Akadémia tagja, neje Jókai Jolán. Hegedüs Lóránt apja
hehezet	–	–	az ógörög nyelvben zöngétlen záróhang

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Hellebronth Géza	220	*1868; †1918	Politikus, Heves megyei híres család tagja, egyik őse Rákóczi Ferenc neves kapitánya. Az Ugron-párt képviselője
Hemmen János	–	*1871; †1940	Károlyi aradi kormányának honvédelmi minisztere
Herkó Páter	–	1893-tól	Markó Gyula katolikus pap antiszemita jellegű újságja. A név etimológiailag a német "Herrgott Vater"-ból származik
Herman Ottó	237	*1835 Breznóbánya; †1914 Budapest	természettudós, néprajz-, barlangkutató, író, képviselő
Hess, Rudolf	217	*1894 Alexandria; †1987 Spandau	náci, Hitler helyettese, Angliába repül békekötés céljából. Nürnbergben elítélik, öngyilkos lesz
Hock János	225	*1859 Devecser; †1936 Budapest	katolikus pap, politikus, író képviselő, a Nemzeti Tanács elnöke
Hohenzollern, Carol	020	*1839 Sigmaringen; †1914 Sinaia	1866-ben Carol román fejedelem, 1881-től román király
Hohenzollern, Ferdinand	019	*1865 Sigmaringen; †1927 Sinaia	román király, Károly unokaöccse, neje Marie von Edinburgh Sachsen-Coburg-Gotha hercegnő, Viktória unokája
Hohenzollern II. Vilmos	007	*1859 Berlin; †1941 Doorn, Hollandia	Hohenzollern Vilmos II, porosz király, Németország egyesítése után német császár. Az orosz cár és az angol király unokatestvére. Az I. világháború részbeni előkészítője. A köztársaság kikiáltása után Hollandiába emigrál
Holló Lajos	110	*1859 Kiskunfélegyháza; †1918 Budapest	újságíró, politikus, 1893-ban ő alapítja a Magyarország napilapot, Justh Gyula társa, Kossuth Ferenc ellenfele
homo regius	–	–	„királyi ember" (királyi helytartó)
Horthy Miklós	049 201	*1868 Kenderes; †1957 Estoril	altengernagy, hadügyminiszter, Magyarország kormányzója
Hötzendorf, Franz Conrad von	016	*1852; †1925	a Monarchia vezérkari főnöke
Hundezwinger	–	–	elzárt hely kutyákat tartani
Hunyadi Ferenc	–	Kőhida	postaigazgató
Hunyadi Ferenc „Furi"	–	*1895 Agárd; †1966 Budapest	pártonkívüli képviselő, utóbb belép a Kisgazda partba
Huszár Aladár	215	*1885; †1934	Budapest főpolgármestere 1932–'34., a Nemzeti Egység Pártja
Huszár Károly	198	*1882 Nussdorf/ Attersee; †1941 Budapest	politikus, a katolikus néppart képviselője, 1919. nov. 24.: miniszterelnök
Ihász Dániel	–	*1813 Nagydém; †1881 Collegno/ Olaszország	honvédezredes, Kossuth barátja és útitársa Angliában, USA-ban és Kütahyában. Az olaszországi magyar ezred parancsnoka
Irányi Dániel	055 152	*1822 Toporc; †1892 Nyíregyháza	Irányi Dániel, ügyvéd, szabadságharcos, halálra ítélik, Párizsba menekül
Jagow, Gottlieb von	–	*1863 Berlin; †1935 Potsdam	német diplomata, az I. világháború előtt külügyminiszter. Meg volt győződve, hogy az osztrák-szerb konfliktus lokalizálva maradhat és, hogy USA nem lép be a háborúba

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Jairus leánya	–	Biblia	a Biblia szerint Jézus meggyógyítja Jairus félholt lányát, lásd: Máté 9.18–26
Jászi (Jakubovics) Oszkár	050	*1875 Nagykároly; †1957 USA	baloldali politikus, Károlyi kormányában nemzetiségi miniszter
Jávor Pál	214	*1902 Arad; †1959 Budapest	kedvelt színész, németellenes volta miatt Kőhidára hurcolják
Jelačić, Josip / Jellasics József	134	*1801 Pétervárad; †1859 Zágráb	horvát táborszernagy, bán, patrióta, részt vesz a '48-as magyar szabadságharc leverésében
Justh Gyula	057	*1850 Necpál, Turóc vm. †1917 Budapest	politikus, a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt elnöke, egyházpolitikai törvények szerkesztője
Kaas Ivor	247	*1842 Lonto/Dánia; †1910 Budapest	dán származású publicista, képviselő, újságíró, a Pesti Napló szerkesztője
kalábriász	–	–	magyar kártyajáték, 2, 3, vagy 4 személyre, 32-lapos kártyával
Kállay Miklos		*1887 Nyíregyháza; †1967 New York	Jogász, Szabolcs megye főispánja, majd politikus, miniszter, 1942–'44 miniszterelnök. A nyilasok Sopronkőhidára, majd Dachauba hurcolják. A háború után emigrációban él
Kánya Kálmán	084	*1869 Sopron; †1945 Budapest	diplomata, politikus, külügyminiszter
Karagyorgyevics, Alexander	082	*1888 Cetinje; †1934 Marseille	szerb király, apja a száműzetésben élő Petar trónörökös volt. Az Obrenovics család bukása után 1903-ban Petart kikiáltják királynak. Alexander mint trónörökös kivégezteti Dimitrijevics ezredest, aki a szarajevói merényletet szervezte. 1918-ban újra apja, Petar veszi át a hatalmat. 1921-től, apja halála után mint Alexander I. ismét ő uralkodik. 1934-ben a francia külügyminiszterrel együtt merénylet áldozata lesz
Karagyorgyevics dinasztia	–	1811–1946	szerb uralkodó család
Karagyorgyevics, Petar	078	*1844 Belgrád; †1921 Belgrád	szerb király, Alexander fia. A francia Saint-Cyr katonaakadémiát végzi. Az I. világháborúban a francia oldalon küzd. Részt vesz az ozmán birodalom elleni háborúban. Milán Obrenovics vetélytársat lát Péterben, ezért emigrál. Az Obrenovics-ház bukása után mint Petar I. királylyá koronázzák
Károlyi Gábor	–	*1841; †1895	gróf, képviselő, könyvet ír Eötvös Károlyról
Károlyi Gyula	034	*1871 Nyírbakta; †1947 Budapest	gróf, Mihály unokatestvére. Aradon, majd Szegeden alakít ellenkormányt
Károlyi Mihály	030 102	*1875 Budapest; †1955 Vence/Fr.	gróf, nagybirtokos, politikus, az első magyar köztársasági elnök, a 18-as forradalom támogatója
Károlyi Sándor	045	*1831 Pest; †1906 Menton/ Fr.	gróf, '48 után emigrál F.- ba. Ellenzéki párt tagja. A pesti lóvasút, s a Hangya szövetkezet alapítója. A Szabadelvű Párt képviselője
kasztroly	–	–	francia eredetű szó a nyeles lábosra (casserole), a népnyelvben többféle edényre is alkalmazták
Keglevich Béla	040	*1833 Buda; †1896 Budapest	gróf, Batthyány Ilona 1. férje, kamarás, Heves megye főispánja, Párizsban Rothschild munkatársa

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Keglevich Pál	–	*1887; †1922	Batthyány Ilona és Keglevich Béla unokája, Bárczay Ferenc sógora
Kelemen Béla	036	*1863 Szeged; †1944 Budapest	gróf, ügyvéd, függetlenségi politikus, képviselő, csongrádi főispán
kék pénz	–	–	Az Osztrák-magyar Bank által a háború előtt bevezetett bankjegyei.
Khuen-Héderváry Károly	187	1849 Grafenberg/A; †1918 Budapest	gróf, horvát bán. Mint Khuen Károly született, az utolsó gróf Viczai de Hédervár örökbe fogadta, ezért viseli e nevet. Politikus, 1910—'14.: miniszterelnök
Kintzig János	–	–	Károlyi aradi kormányának földművelési minisztere
kis-entente	–	1920–'21	kis antant: Jugoszlávia, Románia és Csehszlovákia szövetsége a Habsburg hatalom visszatérése ellen
Klapka György	148	*1820 Temesvár; †1892 Budapest	honvédtábornok, hadügyminiszter, Komárom védője, '48 után emigrál
Klebelsberg Kunó	166	*1875 Pécska/Erdély; †1932 Budapest	erdélyi politikus, képviselő, közoktatási miniszter, modernizálja az iskolarendszert, bevezeti az ösztöndíjat
Kodály Zoltán	251	*1882 Kecskemét; †1967 Budapest	zeneszerző, népzenekutató
Komjáthy Béla	239	*1846; †1916	Híres szónok, beszédei könyvformában is megjelentek
kommenció	–	–	szerződéses cseléd (lat. conventio)
Konopiště	–	–	csehországi vár, Ferenc Ferdinánd „sasfészke"
Konstanca	–	–	Románia legfontosabb kikötője a Fekete tengeren, még a görögök alapították
Korányi Frigyes, ifj.	–	*1869 Pest; †1935 Budapest	báró, politikus, pénzügyminiszter, Párizsban nagykövet
kortes	–	–	segítő egy választást megnyerni
Kossuth Ferenc	120	*1841 Pest; †1914 Budapest	Lajos fia, parisban mérnöki tanulmányokat végez. Az emigrációja után a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt elnöke
Kossuth Lajos	044; 077; 119	*1802 Monok; †1894 Turin	államférfi, a '48-as forradalom szellemi vezetője, emigrációban Torinóban halt meg
Koszó István	–	–	a Nemzeti Bizottmány alelnöke Zichy Aladár alatt
Krausz Simon (Simi)	208	*1876; †1938	merész bankár, ki életében háromszor veszített el mindent, de negyedszerre is milliomos lett. 1903-ben repülőbemutatót, később bikaviadalt rendez Budapesten
Kronrat	–	–	császári udvari tanács (P. Á. D.-nél: „Kronrath")
Kun (Kohn) Béla	074	*1886 Lele; †1938 Moszkva	joghallgató, újságíró, 1919. március 20.: a Tanácsköztársaság külügyi és hadi biztosa. 1920-ban Moszkvába emigrál, ahol a sztálini tisztogatások áldozata lesz
Kuna P. András	–	*1886 Kunszentmártonban; †1934	P. = Péter. Kisbirtokos családból származik. Először községi képviselő, a Néppárt tagja, majd 1920-tól élete végéig kisgazdapárti képviselő

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Kutahya	–	1848	ma: Kütahya, török város, Kossuth és Bem első emigrációs otthona
Laibach	–	<1918	Ljubjana, Szlovénia fővárosa
lajstromos szavazás	–	az első világháború előtt	a pártok arányos képviseleti választása. A kötött lajstromban csak a rajta szereplő személyekre lehet szavazni, „szabadnál" lehet más jelöltet is ajánlani
Lánczy (Lazarovics) Leo	234	*1852 Pest; †1921 Budapest	bankár, a Szabadelvű Párt képviselője, a Pester Lloydban teszi közzé ismereteit
Laval, Pierre	083	*1883 Chateldon; †1945 Fesnes	francia baloldali politikus, ki idővel jobbra tolódott. A Vichy rendszer miniszterelnöke. A háború után kivégzik
Lázár Mihály	–	1845 körül	az utolsó székely királybíró
Lebedia/Levédia	–	986 előtt	a magyarok utolsó „őshazája" a Krímtől északra
Lehár Antal	203	*1867 Sopron; †1962 Bécs	báró, katonatiszt, sikeres hadvezér, ezért Mária Terézia rendet s báróságot kap. Királypárti, ezért Bécsbe menekül
Lengyel Zoltán	–	*1873; †1940	ügyvéd, újságíró, képviselő
Lenin, Vlagyimir Iljics	024	*1870 Szimbirszk; †1924 Gorki/Moszkva	orosz forradalmár, Svájcban emigráns, a németek „hazacsempészik". A Szovjetunió és a véruralom magalapítója
Lipót rend (Leopold Orden)	–	1808. 01. 08.	I. Ferenc által alapított rend civil, vagy katonai tettek megjutalmazásáért
Lipták Pál	199	*1874 Békéscsaba; †1926 Balatonfüred	mérnök, vállalkozó. A háború után képviselő, minisztériumi államtitkár
Lloyd, George	026	*1863 Chorlton/Medlock; †1945 Newydd GB.	angol politikus, miniszterelnök, a versailles-i békeszerződés idején, magyar párti
Lloyd-palota	–	1828–1948	a mai Széchenyi téren (Roosevelt-tér) épült klasszicista palota,1948 lebontották.A II. világháború előtt a Juszt Gyula-párt székháza volt.
de Lobit, Paul	–	1918–'23	a francia keleti gyalogezred parancsnoka 1918. jan. 4-től Nagykikindán
Lovassy László	128	*1815 Nagyszalonta; †1892 Nagyszalonta	jogász, ifjúsági vezető, Wesselényi üdvözletére mondott beszédéért börtönre ítélték
Lovászy Marton	056	*1864 Zenta; †1927 Budakeszi	író, újságíró, a Károlyi kormány közoktatási, majd külügyminiszter. Horthy-ellenes, Jugoszláviába emigrál
Ludendorff, Erich von	023	*1865 Kruszevnia; †1937 München	német generális, Hindenburg helyettese, 1918-ban a tavaszi hadjárat irányítója
Lukács László	111	*1850 Zalatna; †1932 Budapest	jogász, politikus, miniszter, majd 1912—'13-ban miniszterelnök
Luzitánia	–	1915 05 07	brit hajótársaság óceánjárója, a németek elsülyesztik, ami ok az USA belépésére a háborúba
Madarász László	137	*1811 Nemesgulács; †1909 Good Hope, USA	Reformpárti politikus, Kossuth s a trónfosztás híve. Az USA-ba emigrál
Magna Charta	–	1215. 06. 15.	a nemesi rend számára John angol király által kiadott latin nyelvű alkotmánylevél
Magyar Nemzeti Bank	–	1921. aug. 1.	az osztrák-magyar bank megszűnése után alakul, első elnök Popovics Sándor
Magyar Nemzeti Tanács		1918 október 24.	Alakítja a Károlyi párt, Jászi Oszkár pártja és a szociáldemokraták. Tagja Pattantyús Ábrahám Dezső is

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
„Magyarország"	–	–	független napilap a '48-as érzelmű olvasóknak, szerkesztője Bartha Miklós
„Magyarság"	–	1890 óta	a királypártiak hivatalos napilapja
Magyary Antal	–	1890 körül	külügyi osztályvezető
„Mai Nap"	–	–	újság
Manci híd	–	1945–1948	ideiglenes pontonhíd Buda, Margitsziget és Pest között. (Manci = Margit)
Maniu, Juliu	194	*1873 Szilágybadacsony; †1953 Sighet	román származású képviselő a magyar parlamentben. Később román miniszterelnök. A kommunista puccs után bebörtönözik, ahol meghal
Marie v. Edinburgh	018	*1875 Eastwell Park Kent; †1938 Sinaia	angol hercegnő, Ferdinánd román király neje, aki úgyszólván uralkodott. Nagyon népszerű volt úgy Romániában, mint külföldön
„Markos páter"	–	*1861 Nagykanizsa; †1944	Matkovits Gyula, Veszprém megyei katolikus pap. Pesten lapszerkesztő. Kiadja a Herkó Páter lapot, mely később tótul és németül is megjelenik
Masaryk, Jan	012	*1886 Prága; †1948 Prága	Thomas M. fia, cseh külügyminiszter, valószínűleg a kommunisták gyilkolták meg
Masaryk, Tomáš	–	*1850 Hodonin; †1937 Lany	filozófus, egyetemi tanár, Csehország megalakítója s első elnöke
Maupassant, Guy de	226	*1850 Tourville-sur-Arques; †1893 Passy/Paris	A XIX. század egyik legnépszerűbb francia írója. Tömör stílusú realista
Mauthausen	–	1938-tól	koncentrációs tábor Linz közelében. Áldozatok száma ca. 100 000
Mazzini, Giuseppe	146	*1805 Genova; †1872 Pisa	olasz filozófus, politikus, szabadságharcos, republikánus, Garibaldi eszmei társa.
Megyery Károly	257	*1799 Tótmegyer; †-1842 Pest	színész, drámaíró, fordító németből. A Nemzeti Színház tagja
Merci, Auguste	–	*1833 Arras; †1921 Párizs	francia generális a német-francia háborúban. Hadügyminiszter a Dreyfus-per alatt
Metternich, Clemens	126	*1773 Koblenz; †1859 Bécs	osztrák herceg, államférfi, kancellár, a bécsi kongresszus szervezője, a Monarchia védelmezője
Mikecz Ödön	240	*1894; †1965	ügyvéd, főispán, igazságügy-miniszter
Miksa	–	*1662 München; †1726 München	„Max Emmanuel Churfürst von Bayern" bajor herceg, Buda felszabadításában fontos része volt, mint ahogy az ozmánok nevezték: a „Kék király"
Mindszenty József	210	*1892 Csehimindszent; †1975 Bécs	Péhm József, Esztergom érseke, hercegprímás, kommunista perekben elítélik, '56-ban kiszabadul, előbb amerika, majd osztrák területen emigrációban élt
Montenuovo, Alfred Ferdinand	209	*1888 Margarethen am Moos; †1951 Márianosztra	herceg. Adam Albert Neiperg elvette Napóleon özvegy nejét, Mária Lujzát. Ferenc József a családot hercegi rangra emeli. „Nandi" az ő unokája. Óriási birtokát Baranyában modern szempontokból irányítja. Felsőházi tag, a zsidó törvényeket nem írja alá, viszont a petíciót igen, hogy Horthy fejezze be a háborút. Dachauból hazajön. Mindenét elveszik. 1951-ben az ÁVO valószínűleg életfogytiglani elítélése után agyonverte

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
MOVE	–	1919	Magyar Országos Véderő Egyesület. Szélsőjobboldali egyesület Gömbös Gyula vezetésével
Munkapárt (Nemzeti)	–	1910. febr. 19.	alakul az egykori Szabadelvű Párt tagjaiból
nagy entente	–	–	nagy antant, lásd: entente cordiale
Nagy György	–	*1879 Szászsebes; †1923 Budapest	ügyvéd, író, újságíró, képviselő, a magyar köztársaságért harcoló vezető. Ő olvassa fel 1918. nov. 16-án a köztársaságról szóló nyilatkozatot
Nagy Imre		*1896 Kaposvár; †1958 Budapest	Szegényparaszti családból származott. Munkásból politikus lett. 1953-ban Rákosi utódja mint miniszterelnök. Az 1956-os forradalom megválasztott vezetője. Nov. 4. után bebörtönzik, majd Kádár felelősségére társaival kivégzik
nagybaczoni Nagy Gyula	–	–	N. Vilmos bátyja, katonatiszt
nagybaczoni Nagy Vilmos	206	*1884 Parajd; †1976 Piliscsaba	katona, vezérezredes, hadügyminiszter Horthy alatt. Szálasi bebörtönözteti, Kőhidára, majd Dachauba kerül
nagyszentmiklósi kincs	–	1799. 07. 03.	egy szerb gazda ásatás közben talált valószínűleg avar fejedelmi kincsre. Ma a Kunsthistorisches Museumban van Bécsben
nagyváradi béke	–	1538. febr. 24.	I. Ferdinánd király és Szapolyai János erdélyi vajda közt, miszerint Szapolyai halála után Erdély a Habsburgokhoz kerül. Szapolyai elvette azonban Jagelló Izabellát, s gyermeke született: János Zsigmond. A megegyezés sose lett beteljesítve
Návay Lajos	224	*1870 Földeák; †1919 Kiskunfélegyháza	Csanád vármegye szülöttje, a képviselőház elnöke, Szamuely csoportja Kiskunfélegyházán meggyilkolja
Nedić, Milan	–	*1878 Grocka; †1946 Belgrád	Szerb generális, ellenzi Szerbia németellenességét, röviden miniszterelnök, kollaboráns, 1944-ben Ausztriába menekül, az angolok kiadják, Belgrádban kihallgatják, kínozzák, öngyilkos lesz
Nessus inge	–	-	Nessus vérével átitatott ing, melytől rettentő fájdalmak után meghal a hordozója, a végzetes ajándék jelképe
„Neue Presse"	–	–	vezető osztrák napilap
nikolsburgi béke	–	1621. december. 31.	II. Ferdinánd és Bethlen Gábor közti békeszerződés: Bethlen lemond nagy területekről, visszaadja a koronát. Bethlen birodalmi hercegi címet kap, azon kívül több vármegyét
Noske, Gustav	091	*1868 Brandenburg; †1946 Hannover	újságíró, szociáldemokrata politikus, hadügyminiszter, a novemberi forradalom szervezője
„Nótás kapitány"	–	–	Fráter Loránd „zenész" neve
Obrenovics, Alexander	011	*1876 Belgrád; †1903 Belgrád	szerb király. Apja, Milan, lemond fia javára.1894-ben Milan hazatér, s nagyon befolyásolja fiát, aki elveszi feleségül a népszerűtlen Draga Masint, akit az egész ország rosszal. Ezután 1903-ban úgy Alexander, mint neje, tiszti összeesküvés áldozata lesz

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
obstrukció	–	Tisza ideje	latin: „akadályozás": ellenzéki pártok végtelen hozzászólása, a törvény megszavazását megakadályozandó
Odeschalchi Miklós	213	*1902 Tuzsér; †1945 Sopronkőhida	herceg, sportember, vakmerő pilóta, németellenes, át akar repülni az amerikaiakhoz, letartóztatják, Kőhidán kivégzik
Odbrana, Narodna ~	–	1908. 10. 08.	= Nemzeti Védelem, Bosznia–Hercegovina annexiójára adott válaszként, a Monarchiabeli szerbek védelmére alakult titkos szerb nemzeti szervezet, ami a Monarchia elleni propagandát fejtett ki és félkatonai szervezetet épített ki
OMGE	–	1827	Országos Magyar Gazdasági Egyesület, Széchenyi István alapította
Orbók Attila	255	*1887 Pozsony; †1964 Budapest	jogász, 1920-tól képviselő, újságíró, író nemzetközi sikerrel. 1945 után kisgazdapárti
őszirózsás forradalom	–	1918	okt. 28.—31. közt a forradalom jeleként a katonák a császári jelvény helyébe őszirózsát tettek a sapkájukra
otrantói csata	–	1917. 05. 15.	az antant lezárta Otrantónál az Adriát. Horthy vezetésével megverték az antant hajóit
pakulár	–	1918	oláh havasi pásztor
Palacky, Frantisek	168	*1798 Hodslavice; †1876 Prága	cseh történész, nyelvtudós és pánszlávista politikus
Pálffy Dániel	–	–	Károlyi aradi kormányának külügyminisztere
Pálffy Fidél	–	*1788. augusztus 14.; †1864. március 12. Pozsony	gróf, tárnokmester, főkancellár. Radikális konzervatív, Wesselényit és Kossuthot börtönbe juttatja
Pálffy Fidél	–	*1895 Pozsonyszentgyörgy; †1946 Budapest	gróf, szélsőjobboldali politikus, Szálasi kormányában földművelési miniszter, kivégzik
Pallavicini György	060	*1881 Budapest; †1946 Budapest	őrgróf, nagybirtokos, nagyrészt pártonkívüli politikus, az ABC tagja Bécsben
Pálmay Lajos	–	*1866 Arad; †1937 Budapest	Károlyi aradi és szegedi kormányának igazságügy-minisztere, közjegyző, liberális politikus
Palmerston, Henry	142	*1784 Westminster; †1865 Brocket Hall	brit államférfi és miniszterelnök Viktória királynő alatt. A magyar forradalommal szimpatizál. Kossuthot emigrációs útjain fogadja
Papp Elek	259	1900. június 13.	Felvonulás Papp Elek kabai országgyűlési képviselő 25 éves évfordulójára
Papp Sándor	–	*1868 Diós; †1937 Temesvár	festő, az Iparművészeti Iskola tanára, a millenniumi emlékére Pannonhalmán freskókat készít
Parragi György		*1902 Pécsbánya; †1963 Budapest	Munkás, majd ujságíró a Magyar Nemzetnél. A Gestapo letartóztatja, 14 hónapig Matthausenben raboskodik. A háború utan Balogh Istvánnal megalakítja a Független Magyar Demokrata Pártot. Képviselő. Később a Hazafias Népfront elnökségi tagja

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Pašić, Nikola	004	*1845 Zajezar; †1926 Belgrád	ösztöndíjjal Zürichben tanul. Itt ismerkedik meg szocialista tanokkal. A radikális part vezetője, összeesküvés miatt halálra ítélik, de Bulgáriába menekül.1889 hazatér, Belgrád polgármestere, később miniszterelnök lesz. Nem vesz részt ugyan Sándor király elleni merénylet szervezésében, de elfogadja a Karagyorgyevics királyságot
Paskievics Iván	160	*1782 Poltava; †1856 Varsó	orosz hadvezér. A '48-as magyar forradalom leverésében az orosz had parancsnoka
Pavelić, Ante	080	*1889 Bradina; †1959 Madrid	horvát fasiszta diktátor, az usztasa mozgalom vezetője
Pázmándy Dénes, id.	–	*1781 Kömlőd; †1854 Baracska	1848: Fejér megye főispánja. A forradalom kitörése után a harccal nem rokonszenvez. Visszavonul Baracskára
Pázmándy Dénes, ifj.	157	*1816 Kömlőd; †1856 Baracska	előbbi fia, komáromi alispán, képviselő, követ Frankfurtban. 1849-ben letartóztatják, majd szabadlábra helyezik. Ezután visszavonul, mint apja. Őt nevezték „Dini bácsi-nak
Pázmándy Dénes, legifjabb	–	*1848 Kömlőd; †1936 Budapest	Jogot tanul Berlinbe, majd Párizsba megy.1872 hazatér. Vasmegye radikális szabadelvű képviselőjévé valasztja.1919-ben a szegedi kormányt képviseli Párizsban
Peidl Gyula	064	*1873 Ravazd; †1943 Budapest	Nyugati útjai után a nyomdászok vezetője. Az SzDP vezető tagja. 1919: a Berinkey kormány népjóléti minisztere. Peidl elutasítja az antant békediktátumát. 1931: képviselő
Perczel Mór	138	*1811 Bonyhád; †1899 Bonyhád	katona, tábornok, Kossuth híve. A szabadságharc után öccsével Miklóssal együtt halálra ítélik. Törökországon keresztül Angliába emigrál. 1867 után tér haza
Pester Lloyd	–	1854–1945	magyarországi szabadelvű német napilap, Thomas Mann, Stephan Zweig, Josef Roth, Franz Werfel is az írói
Pethő Sándor	233	*1885 Pásztori; †1940 Balatonfüred	publicista, történész, a Magyar Nemzet alapító főszerkesztője. Autóbaleset áldozata lett
Petőfi Sándor	–	*1823 Kiskőrös; †1849 Fehéregyháza	színész, költő, forradalmár, nemzeti hős
piave-i csata	–	1917. 12. 01.	állandó csatatér az olaszok és a Monarchia csapatai közt, több ezer halottal.
Pichler Győző	256	*1869 Pest; †1904 Korfu	Jogász, Kossuth Ferenc titkára. A függetlenségi '48-as párt kölesdi (Tolna m.) A honvédelmi bizottság tagja. Hirtelen Korfuban üdülés közben meghal
Pogány (Schwartz) József	090	*1886 Budapest; †1938 Moszkva	Tanulmányai után író lett. Belép a szociáldemokrata pártba. Háborúellenes. A kommün alatt hadi-népbiztos. Bécsbe menekül. Az USA-ban próbálja a kommunista mozgalom magyar részét szervezni, majd 1920: Moszkvába emigrál, ahol később a tisztogatások áldozata lesz

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Poincaré, Raymond	010	*1860 Bar-le-Duc; †1934 Párizs	francia politikus, miniszterelnök, bár Clemanceau az ellensége, de őt nevezi ki kormányfőnek. A német jóvátétel elhalasztását megtagadja. 1923-ban a Ruhr-vidéket megszállatja
Polonyi Géza	184	*1848 Zsitvakenéz; †1920 Budapest	politikus, képviselő a Wekerle kormány igazságügy-minisztere
Ponori–Tewrewk (Török) Aurél	–	*1842 Pozsony; †1912 Genf	orvos, egyetemi tanár, antropológus, az Akadémia tagja
Popovics Sándor	177	*1862 Pest; †1935 Budapest	pénzügyminiszter, a Magyar Nemzeti Bank első elnöke, a Felsőhaz és az Akademia tagja
Potiorek, Oskar	022	*1853 Bleiberg/ Karintia; †1933 Klagenfurt	Osztrák katonatiszt, vezérkari főnökhelyettes. Bosznia-Hercegovina katonai kormányzója a merénylet idején. A világháborúban a szerbiai front sikertelen parancsnoka
Pozzi, Henri	079	*1879 Bergerac; †1946	francia politikus, diplomata, újságíró, 1933-ban megjelenik „A háború visszatér"
pozsareváci (passarovici) béke	–	1718. júl. 21.	a Velence-Ausztria és az ozmán birodalom közti háború befejezése. Ausztria megkapja a temesi bánságot, nyugat Valachiát, északnyugat Szerbiát
Pribicsevics Szvetozár	073	*1875 Kostojnica; †1936 Prága	szerb politikus, a pánszláv idea követője, később Alexander Karagyorgyevics király-diktátor ellenzője. Börtönből kiengedik, Párizsba emigrál
profund/prófunt	–	–	katonakenyér, élelmiszerellátmány
Prónay Pál	075	*1874; †1946	a „fehér" terror főnöke, vezetője Radványi Imre (1909-1984)
Protić, Stojan	072	*1857 Kruseváс; †1923 Belgrád	szerb író, politikus, Európa legliberálisabb szerb alkotmányának megalkotója, miniszter, miniszterelnök Karagyorgyevics Sándor alatt
Pulszky Ferenc	132	*1814 Eperjes; †1897 Budapest	joggyakornok a pozsonyi országgyűlésen, ahol megismeri Deákot, Kölcseyt, Vörösmartyt. Utazások Európában. 1848-ban államtitkár. A forradalom bukása után Kossuth kísérője európai és amerikai útjára. Később a kiegyezés híve. Műgyűjtő, a Szépművészeti múzeum egyik megalapítója
rabonbán	–	–	a székelyek legendabeli legfőbb vezére. Itt: Ugron Gabor id. tiszteletteli beceneve
Rákóczi II. Ferenc	042	*1676 Borsi; †1735 Rodostó/ Töröko.	kora leggazdagabb magyar főúra, erdélyi fejedelem, a Magyarország teljes függetlenségéért vívott szabadságharc vezetője. Törökországba emigrál. 1906-ban hozták haza a hamvait a kassai Sz. Erzsébet székesegyházba
Rákosi (Rosenfeld) Mátyás		*1892 Ada; +1971 Gorkij	Szegény zsidó családbl származik. Először szociáldemokrata, majd az orosz fogság után belép a kommunista pártba. Idővel a kommunista párt diktátora lett, a legrettentőbb idők a nevéhez fűződnek
Raleigh, Walter	114	*1554 Hayes-Barton; †1618 London	I. Erzsébet angol királynő befolyásos tanácsadója. Író, politikus, kalandor, I. Jakab kiraly uralkodása alatt kivégzik

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Raoul, Heinrich Francé	–	*1874; †1943	osztrák, illetve magyar botanikus, kidolgoz egy botanikai rendszert
redemptio	–	1745	„megváltás": 1745-ben a Jászkun vidék visszavásárolja elzálogosított kiváltságait
Redl, Alfred	169	*1864 Lemberg; †1913 Bécs	osztrák vezérkari főnök, orosz kém, megzsarolt homoszexuális, öngyilkos lett
Redoute	–	1848	nagy terem, bálokra s egyéb rendezvényekre, illetve az ennek helyet adó épület. A mai Vigadó helyén állott pesti Redoute épületet 1849-ben elpusztult
regát	–	–	román királyság. A „rex, regius"-ból
Reisinger Ferenc	–	*1880 Sarud; †1964 Budapest	katona, háború ellenes sztrájkokat szervez. A Tanácsköztársaság idején kormánybiztos. A rendszer bukása után elítélik. Később szociáldemokrata képviselő, '45 után belügyi államtitkár. 1949-ben letartóztatják, 5 év börtönre ítélik. Rehabilitálás után visszavonultan él
Rigó Ferenc	–	–	Bihar megyében megalakítja a Függetlenségi Pártot, 1884-ben képviselő, Tisza István alatt ellenzékbe került, politikai jogvesztés után ismét képviselő lett
Ritz Cesar (hotel)	–	~1850–1918	híres szálloda-lánc, Berlin, Párizs stb., eredetileg svájci
Romanov, I. Alexander	–	*1777 Szentpétervár; †1825 Taganrog	uralkodása elején szociális reformokat akar bevezetni. Később abszolutista, konzervatív lesz. Fontos reszt vesz a napóleoni háborúkban
Romanov, I. Miklós	159	*1790 Gacsina Palasz; †1855 Szentpétervár	Romanov I. Miklós orosz cár, konzervatív, dél felé kiterjeszti a birodalmat, részt vesz a Napóleon elleni harcokban
Romanov, II. Miklós	–	*1868 Carszkoje Szelo:†1918 Jekatyerinburg	Romanov II. Miklós orosz cár, a forradalom után lemondatják, Lenin parancsára családjával együtt kivégzik
Rothschild bank	–	–	különböző európai államokban XIX. sz. eleje óta működő bankház
ruszin Krajna	–	1848	Kárpátalja 1918. dec. 21.: autonómiát kap
Saar-i döntés	–	1950. okt.	a Saar-vidék Versailles után Völkerbund mandátum alatt, 1935: népszavazás után Németorszäghoz csatlakozik
Saint Germain	–	1919. szept. 10.	az első világháború utáni békeszerződések egyik helyszíne
Saint Laumer, Billard de	–	1919	a 10. francia lovasezred kapitánya
sakter/schachter	–	–	rituálisan tiszta (kóser) minőségben csak hivatott s kiképzett személy (=sakter) vághat állatokat
San Stefano-i béke	–	1878. jan. 31.	az orosz–török háború befejezése, a Balkán új felosztása
Sándor király	–	–	lásd: Karagyorgyevics, Alexander
Schönborn-család	–	~1800–1900	német főnemesi család a Rheingauból, Magyarországon 200 faluval rendelkezett
Schönberger Róza	–	1879–1954	bárónő, kétes hírű hölgy

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Schwarzenberg, Felix	158	*1800 Cseh-Krumau; †1852 Bécs	herceg, az 1848-as forradalom után Ausztriát újra nagyhatalommá alakította
Schwarzenberg, Karl Philippe	–	*1771 Bécs; †1820 Lipcse	herceg, osztrák generális, a lipcsei csata győztese Napóleon ellen. A csata után agyvérzésben meghal
Sieghart (Singer), Rudolf	182	*1866 Troppau; †1934 Luzern	osztrák jogász, bankár, különféle bankok igazgatója
Sigray László Antal	–	*1879 Iváncz; †1947 New York	gróf, felsőházi tag, ABC megalapítója, diplomata. 1943-ban a háborúból való kilépésért küzd. A 1944-es megszállás után a nácik elhurcolják. Kőhida után Mauthausenbe kerül. A háború után Svájcon keresztül USA-ba emigrál, ahol börtönben szerzett betegsége következtében meghal
sillabusz	–	–	görög-latin eredetű szó: összefoglalás, regiszter, feljegyzés
Skerlecz Iván	041	*1873 Oroszló; †1951 Budapest	1913-ban Tisza István kinevezte utolsó horvát bannak.1914 után megpróbálja megakadályozni, hogy horvát katonák szerbek ellen harcoljanak. Idővel belátja, hogy a többség Szerbiával való egyesítést kívánja. A háború után Magyarországon él
Smuts, Jan Christian	099	*1870 Bovenplaats, Dél-Afrika; †1950 Irene, Dél-Afrika	tanulmányai során Cambridge-be kerül. Részt vesz a búr háborúban, majd az első világháborúban. Lloyd George sikertelenül legfelsőbb hadvezérnek kívánja kinevezni. Wilson halála után kijelenti: Párizsban nem Wilson, hanem a „humanitás halt meg"!
Solymosy Eszter	243	*1868 Tiszaeszlár; †1882 Tiszaeszlár	állítólag zsidó rituális gyilkosság áldozata, nagy antiszemita per a XIX. században, a sikeres védő Eötvös Károly volt
Solymossy Lajos	–	–	Károlyi aradi kormányának pénzügyminisztere
Somogyi Szilveszter	037	*1872 Szeged; †1934 Szeged	Szeged királyi ügyésze, rendőrkapitány majd polgármester. A kommün alatt próbál nyugalmat teremteni
St. Germain-i béke	–	1919	az első világháború után a Monarchia felosztását tartalmazza
Stanley, Edward Henry	–	*1826; †1893	Derby earlje, angol liberális politikus, külügyminiszter, három ízben miniszterelnök
Stromfeld Aurél	100; 112	*1878; †1927	a Monarchia vezérezredese, a tanácsköztársaság alatt vezérkari főnök
Supilo, Franyo	178	*1870; †1917	horvát politikus, aki a délszlávokat akarta egyesíteni
Szabó István (nagyatádi)	094	*1863 Erdőkocsonya; †1924 Erdőkocsonya	kisgazdapárti politikus, mezőgazdasági miniszter. Javasolja a földreformot
Szabó István (sokorópátkai)	200	*1878 Sokorópátka; †1938 Sokorópátka	községi bíró, kisgazdapárti politikus, több kormány minisztere. Jeles szónok
Szabó Zoltán	–	*1858 Kebeleszentmárton; †1934 Arad	Károlyi aradi kormányának hadügyminisztere, vezérőrnagy, politikus
Szabolcska Mihály	236	*1861 Tiszakürt; †1930 Temesvár	református lelkész, költő. Mindent megpróbál a romániai magyarság maradására

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Szaszonow, Szergej Dimitrijevics	–	1860 Rjasany; †1927 Nizza	orosz diplomata, majd külügyminiszter. Háború- és pánszlávizmus ellenes. A közép-európai országhatárok megváltoztatását ajánlja. 1916-ban leváltják, külföldre megy, ahol emigrációban hal meg
Szavoyai I. Umberto	–	*1844 Torino; †1900 Monza	olasz király, Viktor Emanuel II. fia. Ultrakonzervatív. Az anarchista Gaetano Bresci Monzában meggyilkolja
Szavoyai Viktor Emanuel	–	*1820. 03. 14. Torinó; †1878. január 9. Róma	a savoyai ház uralkodó hercege, Itália egyesítése után az ország első királya
Szálasi Ferenc	204	*1897 Kassa; †1946 Budapest	a nyilas párt megalapítója, magyar náci-vezető. A Horthy-puccs után átveszi a hatalmat. A háború után kivégzik
Szálasi-kormány	205	1944. 10. 15. – –1945. 03. 28.	álló sor balról: Rajnis, Pálffy, Vajna, Jurcsek, Kovarcz, Kassai, Szakvari, Szöllősi, Rémenyi-Schneller, Kemény, Szálasi, Beregffy, Szász
Széchenyi István	069	*1791 Bécs; †1860 Döbling	gróf, politikus, közgazdász, miniszter, Kossuth ideológiai ellenfele, „a legnagyobb magyar"
Széll Kálmán	164	*1843 Gasztony; †1915 Rátót	Deák pártfogoltja, politikus, szentgotthárdi, majd pozsonyi képviselő. Miniszter, miniszterelnök, Vörösmarty Ilona férje
Szemere Bertalan	140	*1812 Vatta; †1869 Pest	író, képviselő, Batthyány kormányban miniszter, Kossuth mellett miniszterelnök. Orsován elásatja a Szentkoronát s a többi koronázási jelvényt. Emigrál Törökországon keresztül Párizsba. 1851-ben halálra ítélik. 1865-ben betegen hazatér. Elborult elmével Budán meghalt
Szemere-kormány	–	1849. 07. 01.	megszünteti a statáriumot, jobbágy-felszabadító, szabad nyelvhasználatot rendel
Szemere Pál	–	*1785 Pécel; †1861 Pécel	író, képviselő, az Akadémia és a Kisfaludi Társaság tagja
Szenttamás	–	1848	helység, 1848 nyarán nagy mészárlás a magyarok közt
Szigethy Vilmos	–	*1877 Györök, Arad vm.; †1956 Szeged	újságíró, író, levéltáros, a Szegedi Napló kiadója, József Attilát közli
Szilágyi Dezső	171	*1840 Nagyvárad; †1901 Budapest	jogász, politikus, igazságügy-miniszter, szabadelvű, liberális párt tagja
Szmrecsányi György	–	*1876 Felsőkubin, Árva vm; †1932 Budapest	magyar legitimista politikus, Pozsony főispánja, képviselő, Bécsben az ABC tagja
SzDP	–	1896	Szociáldemokrata Párt, csak 1922-ben jut a parlamentbe
Szombathelyi Knausz Ferenc	054	* Győr 1887; †Pétervárad 1946	honvéd vezérkar főnöke, felelős az újvidéki vérengzésért, a szerbek kivégzik
Szterényi József	176	*1861 Lengyeltóti; †1941 Budapest	báró, politikus, gazdasági szakember. Kereskedelemügyi miniszter. A Népszövetség főmegbízottja.
Taigetosz	–	–	görög hegy, ahonnan a nem egészséges gyerekeket a spártaiak ledobták

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Takács-Tolvay József	067	*1876 Kiscell; †1945 Budapest	Katonatiszt, Ferenc József nevelője. 1905-ben grófi rangot kap, s viselheti a kihalt Tolvay grófi család nevét. Az I. világháborúban aktívan részt vesz. Szervezi a bécsi Bankgassei puccsot, lefoglalja a dokumentumokat s a pénzt. Kun Béla lefogatja, kaució ellenében kiszabadul. A Horthy korszak ismert népszerű szereplője
Tanácsköztársaság	–	1919. 03. 21–08. 01.	a Magyar Kommunista Párt kormánya
Tapolczay Dezső	076	1866 Tapolcafő; †1925 Budapest	színész, színigazgató, a Népoperában és a Fővárosi Operettszínházban működik
Teck, Marie	–	*1867London; †1953 Marlborough House	apja Francis, Würtenbergi Sándor herceg morganatikus házasságából kisrédei Rhédey Claudine grófnőtől született fia, anyja Mary Adelaide, a királyi család tagja. Az angol királyi udvarban nő fel. Először Albert Viktor jegyese, ki azonban spanyolnáthában meghalt. Ezután hozzáment a yorki herceghez, George-hoz, aki király lett. A háború után rendkívül közkedvelt lett
Teleki László	147	*1811 Pest; †1861 Pest	gróf, politikus, az Ellenzéki Kör elnöke, '48-ban harcol a magyar szabadságért. Emigrál. Halálra ítélik, azzal a feltétellel, hogy nem politizál. Ferenc József szabadlábra helyezi. Nem tud belenyugodni a politikai helyzetben, s öngyilkos lesz
Teleki nemzetiségi („vörös") térképe	191	1910	A világ egyik első térképe, amin a nemzetiségek eloszlását a népsűrűség figyelembe vételével ábrázolták. A magyarokat a vörös szín jelöli. Készítése Teleki Pál nevéhez kapcsolódik
Teleki Pál	002	*1879 Budapest; †1941 Budapest	gróf, földrajztudós, professzor. Megszerkeszti Magyarország néprajzi térképét. A versailles-i konferencia kiküldöttje. Főcserkész. Háború és németellenes politikus. Miniszterelnök. A német megszállás hírére öngyilkos lett
Teleszky János	230	*1868 Nagyvárad; †1939 Budapest	pénzügyi szakember, politikus, a Lukács kormány alatt pénzügyminiszter. Az Akadémia tagja
Thiers, Adolph	093	*1797 Bouc-Bel-Air; †1877 Saint-Germain	francia történész, politikus. III. Napóleon politikai ellenfele. Ellenzi a francia-német háborút. 1871-ben levereti a forradalmat. Francia elnök
Times	–	1785	londoni konzervatív napilap, alapítja: John Walter
Timok hadosztály	–		Timok: a Duna mellékfolyója, innen kapta nevet a hadosztály
tirpák	–	1754-től kezdve	Nyíregyházára és környékére gróf Károlyi Ferenc által betelepített, identitását máig ápoló szlovák népcsoport

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Tisza István	009; 188	*1861 Pest; †1918 Budapest	gróf. Már apja, Kálmán, is mint szabadelvű pártpolitikus, miniszterelnök. Kormányába több zsidó származású minisztert nevez ki, ezért az antiszemiták ellensége. Ellenzi a balkáni expanziót. Háborúellenes, először használja Ferenc Józsefnek írott levelében a „világháború" kifejezést. A háborúban lemond, önkéntesként bevonul. 1918-ban meggyilkolják
Tisza Kálmán	155; 174	*1830 Nagyvárad; †1902 Budapest	gróf, nagybirtokos, politikus, 1875-1887 a leghosszabban uralkodó miniszterelnök
Titkos Ilona	207	*1898 Kolozsvár; †1963 Budapest	színésznő, a húszas évek szépségideálja. Budapesten a színiskolában szerez diplomát. Több pesti színházban szerepel. Letartóztatják, Kőhídara hurcoljak. A háború után nem kap szerepet
Töreky Géza	–	*1873 Baja; †1961 Luzern	jogász, több bírói lépcsőfok után 1937-ben Horthy a Kúria elnökévé nevezi ki. A zsidótörvények szerint eltávolítja a zsidókat a Kúriából. Szálasi alatt letartóztatják, Kőhídára hurcolják. A háború után Svájcban él
Tournade, Henry de	033	*1850 Seine; †1925 Párizs	francia generális, katonatiszt, politikus
Tripartitum	–	1514	Magyarország feudális jogszabályainak gyűjteménye
Trommelfeuer	–	1914–1918	„tűzhenger": előre haladó állandó puska-, vagy ágyúlövés-zápor
Ugron Gábor id.	118	*1847 Szombatfalva; †1911 Budapest	bejárja Európát, a 1871 egy forradalom jelent haza. Bartha Mikóssal kiadja az Ördögborda című élclapot. A Függetlenségi Párt egyik alapítója. Képviselő. A Széll kormány ellenzője. A Házban „rabonbánnak" nevezik
Ugron Gábor ifj.	–	*1880 Marosvásárhely; †1960 Bakonybél	előbbi fia, képviselő, belügyminiszter, 1918-ban Erdély kormánybiztosa
Ullmann Adolf	068	*1857 Budapest; †1925 Budapest	báró, közgazdász, a Hitelbank vezérigazgatója, báró, felsőházi tag
Ulysszesz	–	–	= Odüsszeusz görög mitológia, Trója egyik hőse
usztasa	–	1941. okt.	Ante Pavelić által alakított horvát jobboldali mozgalom a szerbek ellen
„Utazás a Balaton körül"	–	1900	Eötvös Károly regényes útleírása a Balaton népszerűségének növelése céljából
Vadász Lajos	–	–	író, 1945-ben betiltott könyve a „Nem menekülnek meg"
vajda	–	–	középkori szó előkelőkre, vagy fejedelemre. Szerb, ruszin, vlach, de a középkorban magyar is. Az erdélyi fejedelem korábban vajda

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Varjassy Lajos	–	*1852 Arad; †1934 Arad	ügyvéd, újságíró, politikus, Károlyi aradi kormányának kereskedelmi minisztere
Vásárhelyi Pál	043	*1795 Szepesolaszi; †1846 Pest	vízimérnök, a Vaskapu (1837) és a Tisza (1846) szabályozása. A Fertőt levezető csatornarendszer is az ő műve
Vázsonyi Endre	–	*1906. jan. 6. Bp.; †1986. dec. 7. Bloomington, USA	jogász, újságíró, műfordító. 1964-ben kivándorol
Vázsonyi (Weisfeld) Vilmos	185	*1868 Sümeg; †1926 Baden bei Wien	ügyvéd, polgári demokrata politikus, miniszter. Legitimista, a király visszajöveteléért küzd. A forradalom elől Bécsbe menekül, ahol később meghal
véderő-törvény	–	1912	az 1868-as véderőtörvény reformja
Victor Hugo	123	*1802 Besançon; †1885 Párizs	francia szocialista érzelmű, királypárti, harcol az emberi jogokért, s a halálbüntetés ellen. Emigrál. A XIX. sz. végén javasolja az Európai Unió létrehozását
villafrancai béke	–	1859	béke-tervezet, Verona mellett III. Napóleon, Ferenc József és Viktor Emánuel közt
virilista	–	1870–1945	A latin „vis"=erő szóból. A valasztási jog az adófizetés nagyságától függ. A törvényt 1870-ben vezették be
vis inertiae	–	1848	„tehetetlenségi erő"(latin), itt: passzív ellenállás
vitam et sanguinem	–	1740	a magyar országgyűlés felkiáltása: „Életünket és vérünket a mi királynőnkért!"
Vix, vagy Vyx, Fernand	098	*1876 Sand; †1941 Neuilly-sur-Seine	francia ezredes, a szövetséges hatalmak budapesti vezetője. A Károlyi kormány nem fogadja el az úgynevezett „Vix-jegyzék"-et, ezért lemond, s átadja helyét a Tanácsköztársaságnak
vizigótok	–	~III.–V. század	a gótok nyugati törzse, 410-ben kifosztják Rómát, majd Dél-Francia-, illetve Spanyolországban telepednek le
Vlad	–	–	több havasalföldi fejedelem neve
Vörösvágás	–	~1920	község az eperjesi járásban, az ott bányászott opálról volt híres.
Vukčević	–	–	szerb követ Budapesten 1920 után
Werbőczy István	–	*1458 Verbőc; †1541 Buda	jogtudós, királyi hivatalnok, követ, nádor, a Tripartitum szerzője
Weissenberg	–	1620. nov. 8.	Weissenberg = Bílá Hora = Fehérhegy: a katolikusok és protestánsok közti „harmincéves háború" híres első csatájának helyszíne
Wekerle Sándor	085	*1848 Mór; †1921 Budapest	politikus, miniszter, háromszor miniszterelnök, nevéhez fűződik az aranyvaluta bevezetése, egyházpolitikai törvények
Wesselényi Miklós	121	*1796 Zsibó; †1850 Pest	báró, Széchenyi barátja, a főrendi ház vezére, az Akadémia tiszteletbeli tagja, az 1838-as pesti árvíz hőse

SZEMÉLY / ESEMÉNY	KÉP	JELLEMZŐ ÉVSZÁM	RÖVID MAGYARÁZAT
Wilde, Oscar	258	*1854 Dublin; †1900 Párizs	Az angliai viktoriánus kor ostorozója. Rendkívül tisztelt író és költő. Mikor kiderült, hogy homoszexuális, társadalmilag óriásit bukott, börtönbe került. Emigrációban halt meg
Wilhelmina (Vilma)	253	*1880 Paleis Noordeinde; †1962 Den Haag	Oranien-Nassau hercegnő, holland királynő. A nácik elől a királyi családdal Londonba emigrál
Wilson, Thomas Woodrow	031	*1856 Staunton USA; †1924 Washington	USA politikus, demokrata elnök. Az I. világháborúban az USA először semleges, majd belép a háborúba az entente mellett. A népszövetség megalapozója, béke Nobel-díjas
Windisch-Grätz, Alfred	250	*1787 Brüsszel; †1862 Bécs	osztrák hercegi család tagja. Részt vesz a Napóleon elleni háborúkban. Fontos szerepet játszik az 1848-as bécsi forradalom, és a magyar szabadságharc leverésében
Windsor, V. George	014	*1865 London; †1936 Sandringham House	Georg Frederik Ernest Albert herceg, majd V. György angol király, neje Marie Teck
Windsor, VII. Eduárd	013	*1841 London; †1910 London	Windsor Albert Eduárd herceg, majd VII. Eduard angol király, még mint Sachsen-Coburg-Gotha házból született, fia nevezi át a családot Windsornak. Neje dániai Alexandra.
Wittelsbach Zsófia	135	*1805 München; †1872 Bécs	bajor hercegnő, Habsburg Ferenc Károly felesége, Ferenc József anyja. Az 1848-as magyar szabadságharc idején magyarellenesnek mutatkozik
Wodianer Fülöp	–	*1820 Hódmezővásárhely; †1899 Budapest	báró, könyvkiadó, nyomdatulajdonos. 1898-ban nemességet kap
Wodianer Móric	206	*1810 Szeged; †1885 Baden bei Wien	1844-ben bárói rangot kapott. Komját faluban kastélyuk volt, Dögös falu birtokosa volt
Zerkovitz Béla	–	*1882 Szeged; †1948 Budapest	szegedi műépítész, zeneszerző, színigazgató, kuplé- és sanzonszerző. Bevezette Pesten a magyar kuplét, s ezzel kiszorította az osztrák „sramli-zenét"
Zichy Aladár gróf	052	*1864 Nagyláng; †1937 Budapest	legitimista politikus, miniszter a „Hangya" szövetkezet megalapítója
Zlinszky István	107	*1834 Alsódabas; †1911 Szarvas	politikus, sportember. Aradon megalapítja az első magyar sportrovatot. A Magyar Atlétikai Club legjobb birkózója. Dorogi képviselő a Függetlenségi Pártban


SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 2.

X273454